

**UJEDINJENE
NACIJE**

Međunarodni sud za krivično gonjenje
osoba odgovornih za teška kršenja
Međunarodnog humanitarnog
prava počinjena na teritoriji
bivše Jugoslavije od 1991. godine

Predmet br. IT-05-88/2-A
Datum: 8. april 2015.
Original: engleski

PRED ŽALBENIM VIJEĆEM

U sastavu: sudija Theodor Meron, predsjedavajući
sudija William H. Sekule
sudija Patrick Robinson
sudija Mehmet Güney
sudija Jean-Claude Antonetti

Sekretar: g. John Hocking

Presuda od: 8. aprila 2015.

TUŽILAC

protiv

ZDRAVKA TOLIMIRA

JAVNO

PRESUDA

Tužilaštvo:

g. Peter Kremer QC
g. Kyle Wood
g. Todd Schneider
gđa Lada Šoljan
g. Nema Milaninia

g. Zdravko Tolimir, *pro se*

I. UVOD	8
A. KONTEKST.....	8
B. ŽALBA	9
II. STANDARD PREISPITIVANJA.....	10
III. PRELIMINARNA PITANJA.....	14
A. FORMALNO PRIMANJE NA ZNANJE ČINJENICA O KOJIMA JE PRESUĐENO (1. ŽALBENA OSNOVA)..	14
1. Pretresno vijeće se oslonilo na dodatne dokaze	15
(a) Argumenti.....	15
(b) Analiza	16
2. Formalno primanje na znanje činjenica kojima se dokazuje suština predmeta	18
(a) Argumenti.....	18
(b) Analiza	19
3. Upotreba podnaslova od strane Pretresnog vijeća	23
(a) Argumenti.....	23
(b) Analiza	23
4. Zaključak.....	24
B. OCJENJIVANJE DOKAZA	24
1. Presretnuti razgovori (2. žalbena osnova).....	24
(a) Argumenti.....	24
(b) Analiza	26
(c) Zaključak.....	32
2. Svjedočenje vještaka Richarda Butlera (3. žalbena osnova)	32
(a) Argumenti.....	33
(b) Analiza	34
(i) Navodno kršenje pravila 94bis Pravilnika	34
(ii) Butlerov status vještaka	36
(c) Zaključak.....	37
3. Istražitelji tužilaštva (4. žalbena osnova).....	37
(a) Argumenti.....	37
(b) Analiza	38
(c) Zaključak.....	40
IV. BROJ OSOBA UBIJENIH U DOGAĐAJIMA KOJI SU SE DESILI U SREBRENICI U JULU 1995. GODINE I U PERIODU POSLIJE NJIH (9. ŽALBENA OSNOVA).....	41
A. KONTEKST.....	41
B. DISKUSIJA.....	42
1. Izračunavanje ukupnog broja osoba ubijenih u incidentima koji nisu konkretno navedeni u Optužnici	42
(a) Argumenti.....	42
(b) Analiza	43
2. Metodologija koju je koristilo Pretresno vijeće prilikom procjenjivanja ukupnog broja ubijenih.....	45
(a) Navodne greške zbog zaključka da su osobe identifikovane iz grobnica povezanih sa Srebrenicom bile protivpravno lišene života	46
(b) Demografski dokazi i dokazi zasnovani na analizi DNK pomoću kojih je vršena identifikacija i utvrđen broj nestalih i ubijenih osoba povezanih sa Srebrenicom.....	50
3. Zaključci Pretresnog vijeća o četiri incidenta koji se konkretno navode u Optužnici	55
(a) Vojna ekonomija Branjevo.....	56
(b) Dom kulture u Pilici	58

(c) Muškarci, bosanski Muslimani, koji su odvedeni iz bolnice u Milićima.....	58
(d) Četvorica preživjelih sa Vojne ekonomije Branjevo	60
C. ZAKLJUČAK	61
V. KRIVIČNA DJELA.....	62
A. ZLOČINI PROTIV ČOVJEČNOSTI	62
1. Istrebljivanje (6. žalbena osnova)	62
(a) Argumenti.....	62
(b) Analiza	64
(c) Zaključak.....	69
2. Nehumana djela (putem prisilnog premještanja) kao zločin protiv čovječnosti (13. žalbena osnova)	69
(a) Argumenti.....	70
(b) Analiza	72
(i) Prisilni karakter premještanja stanovništva	72
(ii) Premještanje unutar državnih granica.....	77
(iii) Zaključak	78
B. GENOCID	78
1. Definicija zaštićene grupe (8. žalbena osnova).....	79
(a) Argumenti.....	79
(b) Analiza	82
(c) Zaključak.....	85
2. <i>Actus reus</i> genocida	85
(a) Nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima grupe (djelimično 7. žalbena osnova i djelimično 10. žalbena osnova)	86
(i) Argumenti	87
(ii) Analiza.....	90
(iii) Zaključak	100
(b) Smišljeno nametanje grupi životnih uslova sračunatih da dovedu do njenog fizičkog uništenja (djelimično 10. žalbena osnova).....	100
(i) Argumenti	101
(ii) Analiza.....	102
(iii) Zaključak	108
3. <i>Mens rea</i> za genocid	109
(a) Genocidna namjera izvršilaca (djelimično 7. žalbena osnova i 11. žalbena osnova).....	109
(i) Argumenti	110
(ii) Analiza.....	113
(iii) Zaključak	117
(b) Genocidna namjera kad je riječ o ubistvima Mehmeda Hajrića, Amira Imamovića i Avde Palića (12. žalbena osnova)	118
(i) Argumenti	118
(ii) Analiza.....	120
(iii) Zaključak	124
4. Zaključak.....	124
VI. UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUHVAAT.....	126
A. PRELIMINARNA PITANJA	126
1. UZP kao vid odgovornosti (5. žalbena osnova).....	126
(a) Argumenti.....	126
(b) Analiza	128
(c) Zaključak.....	131
2. Načela VRS-a i Tolimirov položaj (14. žalbena osnova)	131
(a) Argumenti.....	131
(b) Analiza	134

(c) Zaključak.....	141
B. UZP PRISILNOG UKLANJANJA (DJELIMIČNO 15. ŽALBENA OSNOVA)	141
1. Strateški ciljevi RS i direktive 7 i 7/1	142
(a) Argumenti.....	142
(b) Analiza	144
2. Uloga VRS-a u ograničavanju kretanja konvoja s humanitarnom pomoći i konvoja za popunjavanje zaliha UNPROFOR-a	146
(a) Argumenti.....	146
(b) Analiza	148
3. Napad kroz kop rudnika od 23.-24. juna 1995. godine.....	153
(a) Argumenti.....	153
(b) Analiza	154
4. Status enklava i zakonitost VRS-ovih napada	155
(a) Argumenti.....	155
(b) Analiza	156
(c) Zaključak.....	158
5. Zaključak.....	158
C. TOLIMIROVA ODGOVORNOST NA OSNOVU UZP-A PRISILNOG UKLANJANJA (DJELIMIČNO 15. ŽALBENA OSNOVA).....	158
1. Tolimirov doprinos UZP-u prisilnog uklanjanja.....	158
(a) Ograničavanje konvoja.....	159
(i) Argumenti	159
(ii) Analiza.....	160
(iii) Zaključak	161
(b) Tolimirovi postupci u vezi s UNPROFOR-om i omogućavanjem zauzimanja enklava.....	161
(i) Argumenti	162
(ii) Analiza.....	163
(iii) Zaključak	166
(c) Tolimirova uloga u operacijama u Žepi	166
(i) Argumenti	166
(ii) Analiza.....	167
(iii) Zaključak	169
(d) Značaj Tolimirovog doprinosa.....	169
2. Tolimirova namjera da doprinese ostvarenju ciljeva UZP-a prisilnog uklanjanja	170
(a) Znanje za cilj da se iz enklava ukloni muslimansko stanovništvo	170
(i) Argumenti	171
(ii) Analiza.....	172
(iii) Zaključak	176
(b) Znanje za napad kroz kop rudnika	176
(i) Argumenti	176
(ii) Analiza.....	177
(iii) Zaključak	178
(c) Znanje za operacije VRS-a u Potočarima 12. i 13. jula 1995. godine.....	178
(i) Argumenti	178
(ii) Analiza.....	179
(iii) Zaključak	181
(d) Namjera da se prisilno uklone bosanski Muslimani iz Žepe.....	181
(i) Argumenti	182
(ii) Analiza.....	183
(iii) Zaključak	185
3. Zaključak.....	186
D. UZP UBISTVA	186
1. Postojanje zajedničkog plana.....	186
(a) Ubijanje u skladištu u Kravici (19. žalbena osnova).....	186

(i) Argumenti	186
(ii) Analiza	188
(iii) Zaključak	190
(b) Ubijanje šestorice bosanskih Muslimana kod Trnova (20. žalbena osnova)	190
(i) Argumenti	191
(ii) Analiza	193
(iii) Zaključak	196
E. TOLIMIROVA ODGOVORNOST NA OSNOVU UZP-A UBISTVA (16. ŽALBENA OSNOVA)	196
1. Tolimirova svijest o planu za ubistvo i namjera koju je dijelio u vezi s tim planom	198
(a) Tolimirov položaj u VRS-u	199
(i) Argumenti	199
(ii) Analiza	200
(b) Tolimirovo prisustvo u Žepi	201
(i) Argumenti	201
(ii) Analiza	201
(c) Odvajanje muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, u Potočarima	202
(i) Argumenti	202
(ii) Analiza	203
(d) Tolimirov kontakt s potčinjenima i obaviještenost o događajima na terenu u Srebrenici ...	204
(i) Argumenti	204
(ii) Analiza	204
(e) Tolimirovo znanje na osnovu dokaznog predmeta tužilaštva 125	205
(i) Argumenti	205
(ii) Analiza	207
(f) Tolimirova uputstva u vezi sa zarobljenicima koji su trebali da stignu u Batković	209
(i) Argumenti	209
(ii) Analiza	210
(g) Ubijanje koje je 16. i 23. jula 1995. godine izvršio 10. diverzantski odred	212
(i) Argumenti	212
(ii) Analiza	212
(h) Prikrivanje sudbine ubijenih bosanskih Muslimana	213
(i) Argumenti	213
(ii) Analiza	214
(i) Zaključak	216
2. Tolimirov doprinos planu za ubistvo	216
(a) Ocjena dokaznog predmeta odbrane 49 od strane Pretresnog vijeća	217
(i) Argumenti	217
(ii) Analiza	218
(b) Tolimirovo upozorenje u vezi s bespilotnom letjelicom	219
(i) Argumenti	219
(ii) Analiza	220
(c) Evakuacija 22 ranjena zarobljenika, bosanska Muslimana, i osoblja MSF-a	221
(i) Argumenti	221
(ii) Analiza	222
(d) Dužnost da zaštiti ratne zarobljenike	223
(i) Argumenti	223
(ii) Analiza	225
(e) Zaključak	227
3. Zaključak	227
F. TOLIMIROVA ODGOVORNOST NA OSNOVU TREĆE KATEGORIJE UZP-A	227
1. Predvidljiva situaciono uslovljena ubistva i djela progona (17. žalbena osnova)	227
(a) Argumenti	227
(b) Analiza	229
(c) Zaključak	236

2. Da li je Tolimir mogao razumno da predvidi ubistva trojice vođa iz Žepe (18. žalbena osnova)	236
(a) Argumenti.....	236
(b) Analiza	240
(c) Zaključak.....	249
G. TOLIMIROVA ODGOVORNOST U VEZI S TAČKAMA OPTUŽNICE	249
1. Genocidna namjera (21. žalbena osnova)	249
(a) Argumenti.....	249
(b) Analiza	252
(c) Zaključak.....	261
2. Udruživanje radi vršenja genocida (22. žalbena osnova)	261
(a) Argumenti.....	262
(b) Analiza	263
(c) Zaključak.....	267
3. Uslovi za <i>mens rea</i> kod zločina protiv čovječnosti (23. žalbena osnova)	267
(a) Argumenti.....	268
(b) Analiza	268
(c) Zaključak.....	271
VII. KUMULATIVNE OSUĐUJUĆE PRESUDE (24. ŽALBENA OSNOVA)	272
A. PRAVO O KUMULATIVNIM OSUĐUJUĆIM PRESUDAMA	272
1. Argumenti	272
2. Analiza	272
B. PRIMJENA PRAVA O KUMULATIVNIM OSUĐUJUĆIM PRESUDAMA	273
1. Progon i ubistvo (zločini protiv čovječnosti) i prisilno premještanje kao djelo progona i prisilno premještanje kao nehumano djelo (zločini protiv čovječnosti).....	273
(a) Argumenti.....	273
(b) Analiza	274
2. Genocid i istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti.....	274
(a) Argumenti.....	275
(b) Analiza	275
3. Genocid i ubistvo kao zločin protiv čovječnosti ili kao ratni zločin.....	276
(a) Argumenti.....	276
(b) Analiza	276
4. Genocid i udruživanje radi vršenja genocida.....	277
(a) Argumenti.....	278
(b) Analiza	278
C. ZAKLJUČAK	279
VIII. ODMJERAVANJE KAZNE (25. ŽALBENA OSNOVA)	280
A. STANDARD PREISPITIVANJA U ŽALBENOM POSTUPKU U VEZI S ODMJERAVANJEM KAZNE	280
B. TEŽINA KRIVIČNIH DJELA	281
1. Argumenti	281
2. Analiza	283
C. OTEŽAVAJUĆE I OLAKŠAVAJUĆE OKOLNOSTI	287
1. Argumenti	287
2. Analiza	289
D. NAVODNE GREŠKE PRETRESNOG VIJEĆA U PRIMJENI DISKRECIJONIH OVLAŠTENJA	292
1. Argumenti	292
2. Analiza	292
E. UTICAJ ZAKLJUČAKA DO KOJIH JE DOŠLO ŽALBENO VIJEĆE NA TOLIMIROVU KAZNU.....	293
IX. DISPOZITIV	294

X. DJELIMIČNO SUPROTNO MIŠLJENJE SUDIJE SEKULEA.....	1
XI. DJELIMIČNO SUPROTNO MIŠLJENJE SUDIJE MEHMETA GÜNEYA	1
1. Nanošenje teške ili duševne povrede pripadnicima grupe (djelimično 7. žalbena osnova i djelimično 10. žalbena osnova).....	1
(ii) Razumnost zaključaka Pretresnog vijeća.....	2
XII. IZDVOJENO I DJELIMIČNO SUPROTNO MIŠLJENJE SUDIJE ANTONETTIJA	1
XIII. DODATAK A: ISTORIJAT POSTUPKA	1
A. NAJAVA ŽALBE I ŽALBENI PODNESCI	1
B. SASTAV ŽALBENOG VIJEĆA	3
C. SAMOZASTUPANJE I ULOGA PRAVNOG SAVJETNIKA	3
D. STATUSNE KONFERENCIJE	4
E. ŽALBENI PRETRES	5
XIV. DODATAK B – MATERIJALI NA KOJE SE POZIVA I DEFINISANI IZRAZI	1
A. SUDSKA PRAKSA	1
1. MKSJ	1
2. MKSR	7
3. Mehanizam za međunarodne krivične sudove	10
4. Međunarodni sud pravde.....	10
5. Međunarodni krivični sud	10
6. Odluke nacionalnih sudova.....	11
B. DRUGI IZVORI	11
C. SPISAK DEFINISANIH IZRAZA I SKRAĆENICA.....	12

1. Žalbeno vijeće Međunarodnog suda za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine (dalje u tekstu: Žalbeno vijeće, odnosno Međunarodni sud) rješava po žalbi Zdravka Tolimira (dalje u tekstu: Tolimir) na presudu koju je Pretresno vijeće II Međunarodnog suda (dalje u tekstu: Pretresno vijeće) izreklo 12. decembra 2012. u predmetu *Tužilac protiv Zdravka Tolimira*, predmet br. IT-05-88/2-T (dalje u tekstu: Prvostepena presuda).¹

I. UVOD

A. Kontekst

2. Događaji koji su osnova za ovaj predmet desili su se u enklavama Žepa i Srebrenica u istočnoj Bosni, u periodu od 1992. do 1995. godine.² U periodu na koji se odnosi Optužnica, Tolimir je bio pomoćnik komandanta i načelnik Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba Vojske Republike Srpske (dalje u tekstu: VRS).³

3. Tolimir se u Optužnici tereti po osam tačaka, prema članovima 3, 4 i 5 Statuta Međunarodnog suda (dalje u tekstu: Statut): genocid (tačka 1), udruživanje radi vršenja genocida (tačka 2), istrebljivanje (tačka 3), ubistvo (tačka 4 i 5), progoni (tačka 6), nehumana djela putem prisilnog premještanja (tačka 7) i deportacija (tačka 8) prema članu 7(1) Statuta⁴ na osnovu njegovog učešća u dva zasebna udružena zločinačka poduhvata:⁵ udruženom zločinačkom poduhvatu (dalje u tekstu: UZP) s ciljem ubijanja hiljada vojno sposobnih muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, zarobljenih u Srebrenici, u periodu od 11. jula 1995. do 1. novembra 1995. godine (dalje u tekstu: UZP ubistva)⁶ i UZP-u s ciljem prisilnog uklanjanja stanovništva, bosanskih Muslimana, iz enklava Srebrenica i Žepa, u periodu od približno 8. marta 1995. pa sve do kraja avgusta 1995. godine (dalje u tekstu: UZP prisilnog uklanjanja).⁷

4. U Optužnici se navodi da su poslije pada enklave Srebrenica 11. jula 1995. godine pripadnici VRS-a i Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske (dalje u tekstu: MUP) (dalje u tekstu pod zajedničkim nazivom: snage bosanskih Srba) prevezli na teritoriju koju je držala Armija Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: ABiH) hiljade žena, djece i starijih ljudi, bosanskih

¹ Radi lakšeg upućivanja, uz ovu Presudu su priložena dva dodatka: Dodatak A – Istorijat postupka i Dodatak B – Materijali na koje se poziva i definisani izrazi.

² Prvostepena presuda, par. 1.

³ Prvostepena presuda, par. 2, 83.

⁴ Optužnica, par. 10-69.

⁵ Optužnica, par. 10-69.

⁶ Optužnica, par. 10, 18-23, 25, 27.

⁷ Optužnica, par. 35-46, 67.

Muslimana, koji su se bili okupili u Potočarima.⁸ Prema navodima, poslije napada VRS-a na Žepu u julu 1995. godine, civilno stanovništvo, bosanski Muslimani, odvezeno je iz Žepe na teritoriju koju je držala ABiH.⁹ U Optužnici se dalje navodi da je u jutarnjim satima 13. jula 1995. godine započeta operacija masovnih i sistematskih ubistava muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice i da je nastavljena tokom jula i avgusta 1995. na području Bratunca i Zvornika.¹⁰ Dalje se navodi da su u periodu od 1. avgusta do 1. novembra 1995. godine pripadnici snaga bosanskih Srba učestvovali u organizovanim i sveobuhvatnim nastojanjima da se prikriju ubijanja na tim područjima.¹¹

5. Pretresno vijeće je zaključilo da su dva UZP-a koja se navode u Optužnici dokazana van razumne sumnje. Ono je zaključilo da je Tolimir značajno doprinio ostvarenju tih zajedničkih planova i da je dijelio namjeru učesnika UZP-a.¹² Pretresno vijeće je proglasilo Tolimira krivim prema članu 7(1) Statuta za genocid, udruživanje radi vršenja genocida, istrebljivanje, progone i nehumana djela putem prisilnog premještanja, kao zločine protiv čovječnosti,¹³ kao i za ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja.¹⁴ Izrečena mu je kazna doživotnog zatvora.¹⁵

B. Žalba

6. Tolimir je iznio 25 žalbenih osnova kojima osporava osuđujuće presude i kaznu koja mu je izrečena.¹⁶ On traži da Žalbeno vijeće u potpunosti poništi osuđujuće presude koje su mu izrečene ili, alternativno, da mu znatno umanja kaznu.¹⁷ Tužilaštvo odgovara da bi Tolimirovu žalbu trebalo odbaciti u cjelini.¹⁸ Tužilaštvo nije uložilo žalbu.

7. Žalbeno vijeće je usmenu argumentaciju u vezi s ovom žalbom saslušalo 12. novembra 2014. godine.

⁸ Optužnica, par. 40-47.

⁹ Optužnica, par. 51-57.

¹⁰ Optužnica, par. 21, 21.1-21.16.

¹¹ Optužnica, par. 23.

¹² Prvostepena presuda, par. 1040, 1071, 1093-1095, 1129.

¹³ Prvostepena presuda, par. 1239. Tolimir je proglašen krivim na osnovu odgovornosti po prvoj i trećoj kategoriji UZP-a. V. Prvostepena presuda, par. 1093-1095, 1129, 1144, 1154.

¹⁴ Pretresno vijeće je većinom glasova proglasilo Tolimira krivim za ubistvo i kao kršenje zakona i običaja ratovanja i kao zločin protiv čovječnosti prema članovima 3 i 5(a) Statuta, ali u skladu s načelima kumulativnih osuđujućih presuda nije mu izreklo osuđujuću presudu za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti. V. Prvostepena presuda, par. 1187, 1204, 1240.

¹⁵ Prvostepena presuda, par. 1242.

¹⁶ Najava žalbe, par. 338; Žalbeni podnesak, par. 6-519.

¹⁷ Najava žalbe, par. 337-338; Žalbeni podnesak, par. 519.

¹⁸ Podnesak respondenta, par. 351.

II. STANDARD PREISPITIVANJA

8. Žalbena vijeće podsjeća na mjerodavne standarde preispitivanja u žalbenom postupku u skladu sa članom 25 Statuta. Obim preispitivanja u žalbenom postupku ograničen je na greške u primjeni prava koje bi mogle obesnažiti odluku pretresnog vijeća i greške u utvrđivanju činjeničnog stanja zbog kojih je došlo do neostvarenja pravde.¹⁹ U izuzetnim okolnostima, Žalbena vijeće će saslušati i žalbe u kojima strana u postupku iznosi neko pravno pitanje koje ne bi dovelo do obesnaženja prvostepene presude, ali koje je ipak od opšteg značaja za praksu Međunarodnog suda.²⁰

9. Strana u postupku koja navodi da je došlo do greške u primjeni prava mora da iznese argumente u prilog toj svojoj tvrdnji i objasni kako ta navodna greška obesnažuje odluku.²¹ Navod o pogrešnoj primjeni prava koji nema nikakvih izgleda da promijeni ishod odluke može se upravo na toj osnovi odbaciti.²² Međutim, čak i ako argumenti strane koja ulaže žalbu nisu dovoljni da potkrijepe navod o učinjenoj grešci, Žalbena vijeće može iz drugih razloga zaključiti da je napravljena greška u primjeni prava.²³ U slučaju kada žalilac navodi da je došlo do greške u primjeni prava na osnovu toga što nedostaje obrazloženo mišljenje, on mora da navede konkretna pitanja, činjenične zaključke ili argumente koje je pretresno vijeće navodno propustilo da razmotri i mora da objasni na koji način taj propust obesnažuje odluku.²⁴

10. Žalbena veće preispituje pravne zaključke pretresnog vijeća kako bi utvrdilo da li su oni ispravni.²⁵ Ako utvrdi da je u prvostepenoj presudi došlo do greške u primjeni prava zbog toga što je primijenjen pogrešan pravni standard, Žalbena vijeće će formulirati ispravan pravni standard i u skladu s njim preispitati relevantne činjenične zaključke pretresnog vijeća.²⁶ Žalbena vijeće pritom ne samo da ispravlja grešku u primjeni prava, nego, po potrebi, primjenjuje ispravan pravni standard na dokaze iz spisa prvostepenog postupka i utvrđuje da li se i samo van razumne sumnje

¹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 19.

²⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 19.

²¹ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 14; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 20.

²² Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 14; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 20.

²³ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 14; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 20.

²⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 14; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 20.

²⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 18; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 15; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 21.

uvjerilo u pogledu činjeničnog zaključka koji žalilac osporava, i tek ga potom potvrđuje u žalbenom postupku.²⁷ Žalbeno vijeće neće preispitati cijeli spis prvostepenog postupka *de novo*. Zapravo, ono će u načelu u obzir uzeti samo dokaze na koje pretresno vijeće upućuje u tekstu presude ili u nekoj od pratećih fusnota i dokaze koji su sadržani u spisu prvostepenog postupka i na koje upućuju strane u postupku.²⁸

11. U vezi s navodima o greškama u utvrđivanju činjeničnog stanja, Žalbeno vijeće primjenjuje standard razumnosti.²⁹ Žalbeno vijeće će zaključke pretresnog vijeća zamijeniti svojim zaključcima samo u slučajevima kada nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da donese prvobitnu odluku.³⁰ Na navode o pogrešno utvrđenom činjeničnom stanju Žalbeno vijeće primjenjuje isti standard razumnosti bez obzira na to da li je sporni činjenični zaključak zasnovan na neposrednim ili posrednim dokazima.³¹ Pored toga, Žalbeno vijeće će odluku pretresnog vijeća poništiti samo ako je napravljena greška u utvrđivanju činjeničnog stanja koja je dovela do neostvarenja pravde.³²

12. Prilikom utvrđivanja da li su zaključci pretresnog vijeća razumni, Žalbeno vijeće neće olako zadirati u zaključke o činjenicama koje je donijelo pretresno vijeće.³³ Žalbeno vijeće, kao na opšte načelo, podsjeća na sljedeće:

[...], zadatak saslušanja, ocjenjivanja i odmjeravanja težine dokaza koji se izvode na suđenju pripada prvenstveno pretresnom vijeću. Stoga se Žalbeno vijeće prema činjeničnom stanju koje je utvrdilo pretresno vijeće mora odnositi s određenom dozom uvažavanja. Žalbeno vijeće može umjesto nalaza pretresnog vijeća donijeti svoj nalaz samo ako dokaze na koje se pozvalo pretresno vijeće ne bi prihvatio nijedan razuman presuditelj o činjenicama ili ako su dokazi ocijenjeni "potpuno pogrešno".³⁴

²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 18; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 15; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 21.

²⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 18; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 15; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 21.

²⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 18; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 15; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 21.

²⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 19; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 22.

³⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 19; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 16, 18; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 22, 24.

³¹ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 19; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 22.

³² Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 19; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 22.

³³ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 20; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 23.

³⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 30. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 23; Drugostepena presuda u predmetu *Bošković i Tarčulovski*, par. 14; Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 14; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 11.

13. Da bi Žalbeno vijeće ocijenilo iznesene argumente, strana koja ih iznosi mora svoju tezu izložiti jasno, logično i iscrpno.³⁵ Od strane koja se žali očekuje se da precizno uputi na relevantne stranice transkripta suđenja ili paragrafe odluke ili presude na koje se njeno osporavanje odnosi.³⁶ Pored toga, od Žalbenog vijeća se ne može očekivati da detaljno razmatra argumente strane u postupku ako su oni nejasni, protivrječni, neodređeni ili ako imaju neke druge formalne i očigledne nedostatke.³⁷ Štaviše, argumente koji nemaju izgleda da dovedu do preinačenja ili poništenja osporene odluke Žalbeno vijeće može smjesta odbaciti bez razmatranja njihovog merituma.³⁸ Žalbeno vijeće ima inherentna diskreciona ovlaštenja da odredi koje tvrdnje strana u postupku zaslužuju detaljno obrazloženo mišljenje u pismenoj formi i može bez detaljnog obrazloženja odbaciti argumente koji su očigledno neutemeljeni.³⁹

14. Žalbeno vijeće podsjeća da je utvrdilo kategorije argumenata u žalbenom postupku koji sadrže nedostatke i čiji se meritum ne mora razmatrati.⁴⁰ Konkretno, Žalbeno vijeće će bez detaljne analize odbaciti: (i) argumente u kojima se ne preciziraju osporeni činjenični zaključci, u kojima se iskrivljeno prikazuju činjenični zaključci ili dokazi, ili u kojima se zanemaruju drugi relevantni činjenični zaključci; (ii) neargumentovane tvrdnje da pretresno vijeće očigledno nije uzelo u obzir relevantne dokaze, pri čemu se ne pokazuje da na osnovu tih dokaza nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da dođe do zaključka do kojeg je došlo pretresno vijeće; (iii) prigovore na činjenične zaključke na kojima se ne temelji osuđujuća presuda i očigledno irelevantne argumente, koji idu u prilog osporenim zaključcima ili se ne kose s njim; (iv) argumente da se pretresno vijeće oslonilo, odnosno da se nije oslonilo na neki dokaz, bez objašnjenja zašto je, s obzirom na druge dokaze, osuđujuća presuda neutemeljena; (v) argumente koji se protive zdravom razumu; (vi) prigovore na činjenične zaključke kada njihova relevantnost nije jasna ili kada je žalilac nije

³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 26; Drugostepena presuda u predmetu *Boškoski i Tarčulovski*, par. 17; Drugostepena presuda u predmetu *D. Milošević*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 14.

³⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 22; Uputstvo o formalnim uslovima za podnošenje žalbe na presudu, IT/201, 7. mart 2002. godine, par. 1(c)(iii)-(iv), 4(b)(i)-(ii). V. i Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 19; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 26.

³⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 19-20; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 26-27. V. Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 12.

³⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 22; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 19; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 26. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Boškoski i Tarčulovski*, par. 16.

³⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 18; Drugostepena presuda u predmetu *D. Milošević*, par. 16, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 17, Drugostepenu presudu u predmetu *Krajišnik*, par. 16, Drugostepenu presudu u predmetu *Martić*, par. 14, Drugostepenu presudu u predmetu *Strugar*, par. 16. V. Drugostepena presuda u predmetu *Ndahimana*, par. 12; Drugostepena presuda u predmetu *Mugenzi i Mugiraneza*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Gatete*, par. 12.

⁴⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 20; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 27; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 17-24 (gdje se, pored ostalog, poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Brđanin*, par. 17-31).

objasnio; (vii) puko ponavljanje argumenata koji nisu prihvaćeni u prvostepenom postupku, pri čemu se ne pokazuje da njihovo odbacivanje od strane pretresnog vijeća predstavlja grešku koja opravdava intervenciju Žalbenog vijeća; (viii) navode zasnovane na materijalu koji nije uvršten u spis predmeta; (ix) neargumentovane tvrdnje koje nisu potkrijepljene nikakvim dokazima, nerazrađene tvrdnje ili propust da se navede o kojoj je grešci riječ; (x) neargumentovane tvrdnje da pretresno vijeće nije pridalo dovoljnu težinu dokazima ili da nije protumačilo dokaze na određeni način.⁴¹

15. Najzad, ako Žalbeno vijeće zaključi da u nekoj žalbenoj osnovi koja je predstavljena kao da se tiče navodne greške u primjeni prava nije jasno formulisan pravni prigovor, nego se osporavaju činjenični zaključci pretresnog vijeća u smislu načina na koji je ocijenilo dokaze, ono će ili analizirati te navodne greške u utvrđivanju činjenica kako bi ocijenilo razumnost osporenih zaključaka ili će uputiti na relevantnu analizu u okviru druge žalbene osnove na koju se te činjenice odnose.⁴²

⁴¹ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 22-23; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 19-20; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 26-27. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 17-27.

⁴² Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 18; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 21; Drugostepena presuda u predmetu *D. Milošević*, par. 18. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 252, 269.

III. PRELIMINARNA PITANJA

A. Formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno (1. žalbena osnova)

16. Pretresno vijeće je u svojoj Odluci u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno zaključilo da 523 od predložene 604 činjenice koje je podnijelo tužilaštvo (dalje u tekstu: predložene činjenice) ispunjavaju uslove za formalno primanje na znanje (dalje u tekstu: činjenice o kojima je presuđeno ili, alternativno, činjenice).⁴³ Ono je smatralo da će te činjenice o kojima je presuđeno unaprijediti interese pravde, a da pritom neće ugroziti Tolimirovo pravo na pravično suđenje.⁴⁴

17. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što je formalno primilo na znanje činjenice o kojima je presuđeno iz prvostepenih i drugostepenih presuda u predmetima *Krstić i Blagojević i Jokić* koje je za formalno primanje na znanje predložilo tužilaštvo.⁴⁵ On tvrdi da je većina činjenica o kojima je presuđeno značajno uticala na ishod suđenja, da je Pretresno vijeće pogriješilo u svojoj ocjeni tih činjenica i da te greške obesnažuju Prvostepenu presudu.⁴⁶ Tolimir iznosi tri prigovora na zaključke do kojih je došlo Pretresno vijeće: prvo, on tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je te činjenice formalno primilo na znanje, umjesto da je izvelo svoje zaključke na osnovu istih onih dokaza na kojima su zasnovane činjenice o kojima je presuđeno;⁴⁷ drugo, on tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je formalno primilo na znanje činjenice o kojima je presuđeno kojima se dokazuje suština predmeta,⁴⁸ usprkos tome što je jasno naznačilo da to neće učiniti;⁴⁹ i treće, on iznosi prigovor u vezi s načinom na koji je Pretresno vijeće koristilo podnaslove u Dodatku Odluci u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, koji je, kako tvrdi, možda negativno uticao na ishod prvostepenog postupka.⁵⁰ U cilju ispravljanja tih grešaka, Tolimir traži da Žalbeno vijeće formuliše ispravan pravni standard i preispita sve zaključke Pretresnog vijeća zasnovane na činjenicama o kojima je presuđeno, ili alternativno, da naloži ponovno suđenje.⁵¹

⁴³ Odluka u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 36-37.

⁴⁴ Odluka u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 37.

⁴⁵ Žalbeni podnesak, par. 6. Žalbeno vijeće smatra da Tolimir upućuje na Odluku u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno u kojoj je Pretresno vijeće formalno primilo na znanje 523 od predložene 604 činjenice o kojima je presuđeno iz prvostepenih i drugostepenih presuda u predmetu *Krstić* i predmetu *Blagojević i Jokić*. V. i Najava žalbe, par. 7.

⁴⁶ Žalbeni podnesak, par. 6, 21. V. i Najava žalbe, par. 7.

⁴⁷ V. Žalbeni podnesak, par. 13-20; Replika na podnesak respondenta, par. 4, 7-12.

⁴⁸ V. Odluka u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 32-33.

⁴⁹ V. Žalbeni podnesak, par. 7, 9-11; Replika na podnesak respondenta, par. 3-6.

⁵⁰ Žalbeni podnesak, par. 8-9.

⁵¹ Žalbeni podnesak, par. 21.

18. Tužilaštvo odgovara da bi Tolimirove argumente trebalo odbaciti zato što on ne pokazuje da je Pretresno vijeće u svojim zaključcima napravilo bilo kakvu grešku, ponavlja svoje argumente koje je već iznio u prvostepenom postupku i ne pokazuje kako bi eventualna greška obesnažila bilo koju od osuđujućih presuda koje su mu izrečene.⁵²

1. Pretresno vijeće se oslonilo na dodatne dokaze

(a) Argumenti

19. Tolimir tvrdi da osnovna svrha formalnog primanja na znanje činjenica o kojima je presuđeno jeste da se izbjegne ponavljanje izvođenja dokaza u vezi sa činjenicama koje su već dokazane u drugim predmetima okončanim pred Međunarodnim sudom i da je, shodno tome, Pretresno vijeće bilo dužno ili da izda uputstvo tužilaštvu da smanji količinu dokaza koje je navelo u svom spisku na osnovu pravila 65ter ili da zabrani tužilaštvu da izvodi dokaze o pitanjima na koja se odnose činjenice o kojima je presuđeno.⁵³

20. Tolimir dalje tvrdi da je Pretresno vijeće, primivši formalno na znanje činjenice o kojima je presuđeno, stvorilo pretpostavku da su one tačne. On tvrdi da "odluka o formalnom primanju na znanje neke činjenice gubi smisao ako strana koja je zatražila njeno formalno primanje na znanje izvede dokaze o dotičnoj činjenici".⁵⁴ Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće došlo do brojnih činjeničnih zaključaka u kojima su činjenice o kojima je presuđeno bile potkrijepljene ili pojačane drugim dokazima. On iznosi argument da bi se pretresna vijeća, svaki put kad im se predoče dokazi, trebala uzdržati od oslanjanja na činjenice o kojima je presuđeno i sama donijeti svoje činjenične zaključke.⁵⁵

21. U odgovor na to, tužilaštvo tvrdi da ekonomičnost sudskog postupka koja se postiže formalnim primanjem na znanje činjenica o kojima je presuđeno ne sprečava pretresno vijeće da prilikom donošenja nekog činjeničnog zaključka razmotri druge relevantne dokaze.⁵⁶ Tužilaštvo takođe tvrdi da su dodatni dokazi u prilog činjenicama o kojima je presuđeno i koje su formalno primljene na znanje neophodni zato što se može očekivati da će optuženi možda pokušati da pobije pretpostavku tačnosti koja se pripisuje činjenicama koje su formalno primljene na znanje.⁵⁷ Ono

⁵² Podnesak respondenta, par. 13.

⁵³ Žalbeni podnesak, par. 13, 19.

⁵⁴ Žalbeni podnesak, par. 14-16, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 76.

⁵⁵ Žalbeni podnesak, par. 16, 18. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 12.

⁵⁶ Podnesak respondenta, par. 12.

⁵⁷ Podnesak respondenta, par. 12. V. Podnesak respondenta, par. 10, gdje se poziva na Odluku u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 9, gdje se citira Odluka od 16. juna 2006. u predmetu *Karemera* po žalbi u vezi sa

dalje tvrdi da činjenice o kojima je presuđeno same za sebe ne pružaju kompletnu sliku događaja i stoga se moraju dopuniti daljnjim dokazima.⁵⁸ Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće "postupilo s odgovarajućim oprezom" kada je imalo sumnji u pogledu tačnosti neke činjenice o kojoj je presuđeno.⁵⁹

22. Tolimir replicira, pored ostalog, da je on, suprotno tvrdnjama tužilaštva, iznio argument da formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno ne sprečava pretresna vijeća da razmatraju druge dokaze, već da obavezuje pretresna vijeća da zabrane tužilaštvu izvođenje repetitivnih dokaza o istom pitanju na koje se te činjenice odnose.⁶⁰ On tvrdi da odlukom Pretresnog vijeća da formalno primi na znanje činjenice o kojima je presuđeno nije postignuta ekonomičnost sudskog postupka zato što je u spis uvršten i "obiman materijal na kojem su te činjenice zasnovane".⁶¹

(b) Analiza

23. Svrha pravila 94(B) Pravilnika je da se postigne ekonomičnost sudskog postupka "izbjegavanjem potrebe za izvođenjem dokaza u prilog nekoj činjenici o kojoj je već prethodno presuđeno",⁶² istovremeno "obezbjeđujući pravo optuženog na pravično, javno i ekspeditivno suđenje".⁶³ Prema tome, iako je ekonomičnost sudskog postupka poželjan cilj u provođenju pravde, ona ipak mora da bude u ravnoteži s drugim važnim faktorima kako bi se osigurala pravičnost suđenja, kao i to da se postupci odvijaju u skladu s Pravilnikom Međunarodnog suda. Uvrštavanje dokaza u spis ili njihovo izuzimanje predstavlja jedan takav važan faktor.

24. Žalbeno vijeće podsjeća da, na osnovu pravila 89(C) Pravilnika, "[v]ijeće može prihvatiti bilo koji relevantan dokaz za koji smatra da ima dokaznu vrijednost" i da se:

diskreciono pravo Pretresnog vijeća u tim odlukama [...] poštuje zato što "[o]n[e] počiva[ju] na direktnim saznanjima Pretresnog veća o svakodnevnom postupanju strana u postupku i praktičnim zahtevima predmeta i iziskuj[u] složeno uravnotežavanje neopipljivih faktora pri formulisanju

činjenicama o kojima je presuđeno, par. 42. Tužilaštvo se poziva i na Odluku od 16. juna 2006. u predmetu *Karemera* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 49.

⁵⁸ Podnesak respondenta, par. 12.

⁵⁹ Podnesak respondenta, par. 10, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, fusnote 1438, 1640.

⁶⁰ Replika na podnesak respondenta, par. 4.

⁶¹ Replika na podnesak respondenta, par. 8.

⁶² Odluka od 29. maja 2009. u predmetu *Karemera* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 20. V. i Odluka u predmetu *Mladić* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 24, gdje se poziva na Odluku od 16. juna 2006. u predmetu *Karemera* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 39.

⁶³ Odluka u predmetu *Mladić* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 24, gdje se poziva na Odluku od 16. juna 2006. u predmetu *Karemera* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 39.

naloga specifičnih za dotični predmet kako bi se valjano regulisao izuzetno promenljiv sklop procedura koje podrazumeva suđenje".⁶⁴

Pored toga, Žalbeno vijeće podsjeća da se formalnim primanjem na znanje na osnovu pravila 94(B) Pravilnika "ne premješta konačni teret dokazivanja, koji i dalje snosi tužilaštvo", već da ono djeluje tako da "samo oslobađa tužilaštvo prvobitne obaveze da predoči dokaze u vezi s dotičnim pitanjem".⁶⁵ Strana koja želi da ospori formalno primljene na znanje činjenice o kojima je presuđeno može da izvede dokaze kojima pobija prezumpciju tačnosti koja se tim činjenicama pripisuje.⁶⁶

25. S tim u skladu, strana koja se oslanja na neku činjenicu o kojoj je presuđeno ne *mora* da izvodi dodatne dokaze u svrhu dokazivanja te činjenice, ali ona to ipak *može* učiniti. Konačno odlučivanje o tome da li će takvi dodatni dokazi zaista biti uvršteni u spis spada u domen diskrecionih ovlasti pretresnog vijeća. Žalbeno vijeće ne vidi nikakvu grešku u odluci Pretresnog vijeća da u spis uvrsti dokaze koji su relevantni za činjenice o kojima je presuđeno. Shodno tome, Tolimirovi argumenti s tim u vezi se odbacuju.

26. Žalbeno vijeće podsjeća da je čvrsto uvriježeno da pretresna vijeća moraju nezavisno ocijeniti ukupne dokaze koji su im predočeni, bez obzira na odluku da formalno prime na znanje činjenice o kojima je presuđeno.⁶⁷ Shodno tome, neosnovan je Tolimirov argument da se pretresno vijeće oslanjanjem na neku činjenicu o kojoj je presuđeno, a koja "je zasnovana na istim dokazima kao i u postupku koji je u toku", samim time odriče svoje osnovne funkcije nezavisnog ocjenjivanja dokaza.⁶⁸ Pored toga, s obzirom da pretresna vijeća raspolažu diskrecionim ovlastima da odrede na koje će se dokaze na kraju osloniti i koliku će im težinu pripisati,⁶⁹ Žalbeno vijeće ne nalazi nikakvu osnovu za Tolimirovu tvrdnju da bi, u slučajevima kada su nekom pretresnom vijeću predočeni dokazi na kojima je zasnovana neka činjenica o kojoj je presuđeno ili dokazi koji su suvišni u odnosu na te dokaze, to pretresno vijeće trebalo da zanemari tu presuđenu činjenicu koju je formalno primilo na znanje i da se ograniči na dokaze koji su uvršteni u spis u predmetu u kojem

⁶⁴ Odluka od 27. januara 2006. po žalbi u predmetu *Tolimir*, par. 4. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Simba*, par. 19.

⁶⁵ Odluka od 16. juna 2006. u predmetu *Karemera* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 42.

⁶⁶ Odluka u predmetu *Nikolić* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 11. V. i Odluka u predmetu *D. Milošević* po žalbama u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 16; Odluka u predmetu *Slobodan Milošević* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, str. 4.

⁶⁷ V. Drugostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 261. V. i Odluka od 29. maja 2009. u predmetu *Karemera* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 21.

⁶⁸ V. Žalbeni podnesak, par. 17; Replika na podnesak respondenta, par. 9.

⁶⁹ V. Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 330. V. i Odluka po žalbi u predmetu *Nyiramasuhuko i Ntahobali*, par. 15.

rješava.⁷⁰ Štaviše, Tolimir nije precizno naveo nijedan konkretan propust Pretresnog vijeća da nezavisno ocijeni ukupne dokaze u ovom predmetu i da donese svoje vlastite zaključke. S tim u vezi, Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće konkretno navelo da je, "uzevši u obzir sve dokaze, procijenilo težinu koju treba pridati činjenicama o kojima je presuđeno".⁷¹ Shodno tome, odbacuju se Tolimirovi argumenti o kojima se govori gore.

2. Formalno primanje na znanje činjenica kojima se dokazuje suština predmeta

(a) Argumenti

27. Tolimir navodi da je Pretresno vijeće formalno primilo na znanje više činjenica o kojima je presuđeno, a kojima se dokazuje suština predmeta,⁷² usprkos tome što je u Odluci u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno izjavilo da to ne bi bilo u interesu pravde.⁷³ On takođe tvrdi da u Odluci u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno nisu objašnjeni kriteriji koji su primijenjeni prilikom određivanja kojim se činjenicama o kojima je presuđeno dokazuje suština predmeta.⁷⁴

28. Tolimir dalje tvrdi da je Pretresno vijeće, usprkos tome što se tim činjenicama o kojima je presuđeno očigledno dokazuje suština predmeta, odbilo njegov Zahtjev za odobrenje za ulaganje žalbe na Odluku u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno na osnovu toga što za izvođenje potpuno adekvatne odbrane nije neophodno da optuženi pobija svaku pojedinu činjenicu koju je tužilaštvo iznijelo u svom dokaznom postupku, kao i toga što se Odluka u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno nije ticala nijednog pitanja koje bi moglo značajno uticati na ishod suđenja.⁷⁵ Tolimir svoj argument ilustruje primjerom da činjenica o kojoj je presuđeno koja glasi da izbjeglice iz Potočara "nisu imale istinski izbor u pogledu toga da li će ostati u srebreničkoj enklavi" jeste od ključnog značaja za utvrđivanje prisilnog premještanja kao zločina protiv čovječnosti.⁷⁶ Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće, budući da je smatralo da te činjenice o kojima je presuđeno nisu mogle

⁷⁰ V. Žalbeni podnesak, par. 16-17; Replika na podnesak respondenta, par. 6, 9, 12.

⁷¹ Prvostepena presuda, par. 77.

⁷² Žalbeni podnesak, par. 7, 10. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 4. Činjenice o kojima je presuđeno za koje Tolimir konkretno tvrdi da se odnose na suštinu predmeta su sljedeće: činjenice o kojima je presuđeno 18, 53, 61-62, 156-190, 201-203, 205-206, 208-209, 434-435, 439, 441-442, 444, 460, 464, 470, 491-492, 523, 540-541, 553, 581-604. V. Žalbeni podnesak, par. 10. Žalbeno vijeće smatra da je Tolimir, kada je u paragrafu 10 svog Žalbenog podneska naveo činjenice o kojima je presuđeno 581-558, mislio na činjenice o kojima je presuđeno 581-585.

⁷³ Žalbeni podnesak, par. 7. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 5.

⁷⁴ Žalbeni podnesak, par. 9. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 6.

⁷⁵ Žalbeni podnesak, par. 11, gdje se poziva na Odluku po zahtjevu za odobrenje za ulaganje žalbe na Odluku u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, str. 3.

⁷⁶ Žalbeni podnesak, par. 12.

značajno da utiču na ishod suđenja, "bilo dužno da ih prilikom ocjenjivanja dokaza i tretira kao takve ili da ih zanemari".⁷⁷

29. Tužilaštvo u odgovor na to tvrdi da je Pretresno vijeće ispravno definisalo i primijenilo pravo koje se odnosi na formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno.⁷⁸ Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće primijenilo svoje diskrecione ovlasti kada je odlučilo da neće formalno primiti na znanje predložene činjenice za koje je utvrdilo da se odnose na suštinu predmeta, te da upućivanjem na suštinu predmeta Pretresno vijeće nije stvorilo dodatni uslov prihvatanja za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno, nego je "zbog interesa pravde uspostavilo ravnotežu između ekspeditivnosti, koja se postiže prihvatanjem činjenica o kojima je presuđeno, i prava optuženog".⁷⁹

(b) Analiza

30. Pretresno vijeće je u vezi s više predloženih činjenica, usprkos tome što je zaključilo da one ispunjavaju kriterije za formalno primanje na znanje na osnovu pravila 94(B) Pravilnika, kako su oni definisani u praksi Međunarodnog suda, odbilo da ih formalno primi na znanje konstatovavši da njihovo prihvatanje ne bi bilo u interesu pravde.⁸⁰ Konkretno, Pretresno vijeće je obrazložilo da zbog "količin[e] ili vrst[e] dokaza" koje Tolimir namjerava da izvede u svrhu pobijanja prezumpcije tačnosti koja se pripisuje tim konkretnim predloženim činjenicama postoji rizik da on bude izložen tako velikom teretu da bi to potencijalno moglo ugroziti njegovo pravo na pravično suđenje.⁸¹

⁷⁷ Žalbeni podnesak, par. 13.

⁷⁸ Podnesak respondenta, par. 9, gdje se poziva na Odluku u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 7-8, 11-30.

⁷⁹ Podnesak respondenta, par. 9, gdje se poziva na Odluku u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 32-33, 36.

⁸⁰ Odluka u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 32-33. Žalbeno vijeće podsjeća da su odluke o formalnom primanju na znanje činjenica o kojima je presuđeno u drugim postupcima pred Međunarodnim sudom na osnovu pravila 94(B) Pravilnika diskrecione prirode. V. Odluka u predmetu *Mladić* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 9; Odluka u predmetu *Nikolić* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 11; Odluka u predmetu *Slobodan Milošević* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, str. 3. V. i Odluka od 16. juna 2006. u predmetu *Karemera* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 41. Žalbeno vijeće dalje podsjeća da pretresna vijeća, prilikom primjene ovih diskrecionih ovlasti, moraju, kao prvo, da utvrde da li neka činjenica o kojoj je presuđeno koja je predložena za formalno primanje na znanje ispunjava kriterije prihvatljivosti; a kao drugo, da razmotre da li bi, čak i u slučaju kada su ispunjeni svi kriteriji prihvatljivosti, trebalo uskratiti formalno primanje na znanje na osnovu toga što bi to služilo interesima pravde. V. Odluka u predmetu *Mladić* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 25; Odluka u predmetu *D. Milošević* po žalbama u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 13, 22; Odluka u predmetu *Nikolić* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 11; Odluka od 16. juna 2006. u predmetu *Karemera* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 50, 53, 55. V. i Odluka od 2. juna 2008. u prvostepenom postupku u predmetu *Popović i drugi* u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 6; Odluka u prvostepenom postupku u predmetu *D. Milošević* u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 27-28; Odluka u prvostepenom postupku u predmetu *Delić* u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 10-11.

⁸¹ Odluka u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 32.

Pretno vijeće je smatralo da to posebno vrijedi u odnosu na predložene činjenice kojima se dokazuje suština predmeta.⁸²

31. Žalbeno vijeće smatra da Pretno vijeće u stvari jeste objasnilo kriterije koje je primijenilo prilikom utvrđivanja kojim se predloženim činjenicama dokazuje suština predmeta:

Po mišljenju Pretnog vijeća, određenom predloženom činjenicom može se dokazivati suština predmeta iz više razloga. Na primjer, predložena činjenica može se odnositi na neki konkretan navod protiv optuženog, ili se može ticati nekog cilja udruženog zločinačkog poduhvata kojim ga tereti tužilaštvo. Predložena činjenica se takođe može odnositi na djela i ponašanje osoba za čije se kažnjivo ponašanje optuženi tereti odgovornošću. [...] [T]akve predložene činjenice nisu neprihvatljive, ali Pretno vijeće ipak zadržava svoje diskreciono ovlaštenje da uskrati formalno primanje na znanje ukoliko smatra da se tim činjenicama dokazuje suština predmeta i da njihovo formalno primanje na znanje ne bi bilo u interesu pravde. Isto tako, Pretno vijeće smatra da se nekom predloženom činjenicom koja se odnosi na neko veoma osporavano pitanje takođe može dokazivati suština predmeta. U svakom slučaju u kom se nekom predloženom činjenicom dokazuje suština predmeta, Pretno vijeće smatra da ne bi bilo u interesu pravde da je formalno primi na znanje.⁸³

Primijenivši te kriterije, Pretno vijeće je identifikovalo konkretne predložene činjenice kojima se dokazuje suština predmeta i kategorisalo ih u skladu sa kriterijima na osnovu kojih je to utvrdilo.⁸⁴ Pored toga, s obzirom da je Pretno vijeće (i) iscrpno objasnilo mjerodavno pravo u vezi s pravilom 94(B) Pravilnika,⁸⁵ (ii) detaljno razmotrilo kriterije prihvatljivosti za formalno primanje na znanje u odnosu na predložene činjenice⁸⁶ i (iii) detaljno raspravljalo o svojoj diskrecionoj odluci da određene predložene činjenice izuzme kada je to bilo primjereno,⁸⁷ Žalbeno vijeće takođe konstatuje da je Pretno vijeće ispunilo svoju dužnost da iznese obrazloženo mišljenje o ovom konkretnom pitanju. Stoga se Tolimirovi argumenti s tim u vezi odbacuju.

32. Prije nego što konkretno razmotri pitanje da li je Pretno vijeće pogriješilo primivši formalno na znanje činjenice o kojima je presuđeno kojima se dokazuje suština predmeta,⁸⁸ Žalbeno vijeće primjećuje da nije jasno da li se Tolimirovi argumenti o ovom pitanju odnose na sve 523 činjenice o kojima je presuđeno ili su oni ograničeni isključivo na 85 činjenica o kojima je presuđeno koje je Tolimir konkretno identifikovao (dalje u tekstu: 85 činjenica).⁸⁹ Stoga će Žalbeno vijeće, *ex abundanti cautela*, razmotriti Tolimirov prigovor u odnosu na sve 523 činjenice o kojima je presuđeno. U ovom kontekstu, Žalbeno vijeće ima u vidu da se Pretno vijeće u Prvostepenoj

⁸² Odluka u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 32.

⁸³ Odluka u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 33 (interne reference izostavljene).

⁸⁴ V. Odluka u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 33, fusnote 72-75.

⁸⁵ V. Odluka u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 5-10.

⁸⁶ V. Odluka u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 11-30, 35.

⁸⁷ V. Odluka u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 31-34, 36-37.

⁸⁸ Žalbeni podnesak, par. 7, 9-12. V. Replika na podnesak respondenta, par. 4-6.

⁸⁹ V. činjenice o kojima je presuđeno 18, 53, 61-62, 159-190, 201-203, 205-206, 208-209, 434-435, 439, 441-442, 444, 460, 464, 470, 491-492, 523, 540-541, 553, 581-604. V. i Žalbeni podnesak, par. 10.

presudi u stvari nije oslonilo na 225 od 523 činjenice o kojima je presuđeno, usprkos tome što ih je formalno primilo na znanje (dalje u tekstu: 225 neupotrijebljenih činjenica).⁹⁰ Prema tome, s obzirom da 225 neupotrijebljenih činjenica na kraju nije imalo nikakvog uticaja ni na koji od zaključaka do kojih se došlo u Prvostepenoj presudi, Žalbeno vijeće smatra da te činjenice nije potrebno dalje razmatrati. S tim u skladu, Žalbeno vijeće će razmotriti 298 od 523 činjenice o kojima je presuđeno koje su zaista upotrijebljene u Prvostepenoj presudi (dalje u tekstu: 298 činjenica).⁹¹

33. Žalbeno vijeće će sada razmotriti da li je Pretresno vijeće napravilo grešku kada je primijenilo svoje diskrecione ovlasti na osnovu pravila 94(B) Pravilnika, posebno kad je u pitanju način na koji je utvrdilo kojim se predloženim činjenicama dokazivala suština predmeta. Pretresno vijeće je predložene činjenice koje su relevantne za suštinu predmeta protiv Tolimira definisalo kao činjenice koje se odnose na: (i) neki konkretan navod protiv Tolimira; (ii) neki cilj udruženog zločinačkog poduhvata kojim ga tereti tužilaštvo; (iii) djela i ponašanje osoba za čije se kažnjivo ponašanje Tolimir tereti odgovornošću; ili (iv) neko veoma osporavano pitanje.⁹² Žalbeno vijeće ne nalazi nikakvu grešku u ovim kriterijima. Ovi kriteriji se očigledno bave pitanjima koja se odnose na samu suštinu predmeta protiv Tolimira. Pretresno vijeće je, prema tome, na primjeren način primijenilo svoje diskrecione ovlasti kada je identifikovalo kriterije za one predložene činjenice koje se odnose na suštinu predmeta.

34. Pregledavši 298 činjenica, Žalbeno vijeće konstatuje da njih 297 ne ispunjava nijedan od kriterija koje je Pretresno vijeće navelo u okviru svoje definicije predloženih činjenica kojima se dokazuje suština predmeta (dalje u tekstu: 297 činjenica), koji su nabrojani gore.⁹³ Žalbeno vijeće, stoga, ne nalazi nikakvu grešku u analizi 297 činjenica koju je izvršilo Pretresno vijeće.

⁹⁰ V. Odluka u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, str. 17-53.

⁹¹ Kao konačni preliminarni faktor koji treba imati u vidu, Žalbeno vijeće primjećuje da se Tolimir u svom navodu da su činjenice o kojima je presuđeno "značajno uticale na ishod suđenja" oslanja na formulaciju iz pravila 73(B) Pravilnika, koje u svom relevantnom dijelu predviđa da pretresno vijeće može dati odobrenje za ulaganje interlokutorne žalbe na neku odluku "ako se odluka tiče pitanja koje bi u znatnoj mjeri uticalo na pravično i ekspeditivno vođenje postupka ili ishod suđenja". S obzirom da u stvari koju Žalbeno vijeće ovdje rješava Tolimir ne osporava odluku Pretresnog vijeća kojom se odbija Zahtjev za odobrenje za ulaganje žalbe na Odluku u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, pravilo 73(B) Pravilnika nije relevantno za procjenu da li je Pretresno vijeće napravilo grešku u Odluci u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, koju Žalbeno vijeće ovdje vrši.

⁹² V. Odluka u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 33.

⁹³ V. Odluka u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 33 (interne reference izostavljene). Tih 297 činjenica odnosi se na: (i) opšte geografske, istorijske i demografske podatke o bivšoj Jugoslaviji, o šest Republika koje su je sačinjavale, te o gradu Srebrenici (činjenice o kojima je presuđeno 1-3, 5-8, 16, 18-25); (ii) istorijat, strukturu i organizaciju VRS-a i jedinica u njegovom sastavu (činjenice o kojima je presuđeno 131-136, 138-141, 143-145, 148-150); (iii) proglašavanje Srebrenice "zaštićenom zonom" od strane Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija (činjenice o kojima je presuđeno 26, 29-41, 43-47); (iv) zalihe hrane, goriva, sanitetskog materijala i municije kojima se raspolagalo u Srebrenici (činjenice o kojima je presuđeno 49, 52-54, 56, 58-59); (v) priliv snaga

35. Međutim, Žalbeno vijeće konstatuje da se jedna od 298 činjenica očigledno tiče "nekog cilja udruženog zločinačkog poduhvata kojim [optuženog] tereti tužilaštvo"⁹⁴ i stoga se njome dokazuje suština predmeta, prema definiciji koju je dalo Pretresno vijeće (dalje u tekstu: činjenica o kojoj je presuđeno 62). Činjenica o kojoj je presuđeno 62 odnosi se na ciljeve Direktive 7,⁹⁵ koji se, opet, odnose na cilj UZP-a prisilnog uklanjanja.⁹⁶ Žalbeno vijeće, stoga, konstatuje da je Pretresno vijeće pogriješilo u vezi sa činjenicom o kojoj je presuđeno 62, te nalazi da se tom činjenicom, suprotno zaključku Pretresnog vijeća, dokazuje suština predmeta.

36. Žalbeno vijeće će sada razmotriti posljedice te greške Pretresnog vijeća.⁹⁷ Žalbeno vijeće primjećuje da se Pretresno vijeće jeste oslonilo na činjenicu o kojoj je presuđeno 62 u prilog nekim zaključcima, ali da su ti zaključci zasnovani i na dodatnim, nezavisnim dokazima koji praktično

bosanskih Srba na područje oko Srebrenice (činjenice o kojima je presuđeno 49, 52-54, 56, 58-59); (vi) operativna iskustva vojnika Nizozemskog bataljona u Srebrenici tokom perioda na koji se odnosi Optužnica; i detalje vezane za plan bosanskih Srba za napad na Srebrenicu koji se odnose na zvaničnike bosanskih Srba čije se kažnjivo ponašanje ne stavlja na teret Tolimiru, uključujući Karadžića i Mladića (činjenice o kojima je presuđeno 60-61, 64, 66, 68-69, 71-72, 75-78, 84-85, 90-92, 95-98, 100-105, 108-111, 113, 115); (vii) sastanke u hotelu "Fontana", konkretno, datume i vrijeme kad su održani; imena i činove osoba koje su im prisustvovala, kao i onih koje su bile odsutne, bez pominjanja djela i ponašanja osoba za čije se kažnjivo ponašanje odgovornošću tereti Tolimir; obezbjeđenje autobusa za odvoženje izbjeglica, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice, što je činjenica koja u opštem smislu jeste relevantna za UZP prisilnog premještanja, ali koja ne govori konkretno o *cilju* UZP-a prisilnog premještanja (činjenice o kojima je presuđeno 156-162, 164, 168-170, 172-174, 176-180, 182-183, 185, 188-189); (viii) brojno stanje i pravce kretanja kolone muškaraca, bosanskih Muslimana; artiljerijski napad snaga bosanskih Srba na tu kolonu; i konačnu sudbinu muškaraca koji su sačinjavali tu kolonu (činjenice o kojima je presuđeno 117-120, 124-126, 526, 532-533, 540-542, 545-547, 556-558); (ix) narativne detalje u vezi s onim što je doživjela grupa izbjeglica, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice koja se okupila u Potočarima, konkretno, brojevanje i polnu strukturu te grupe; dostupne količine hrane, vode i sanitetskog materijala i uslove kojima su civili, bosanski Muslimani, bili izloženi tokom boravka u Potočarima; vojne jedinice koje su bile odgovorne za organizovanje autobusa iz Potočara za Kladanj i ulogu koju je odigrao Nizozemski bataljon kao pratnja konvoja s autobusima; događaje oko ukrcavanja u autobuse i putovanja za Kladanj; odvajanje muškaraca, bosanskih Muslimana, od žena i djece; zatočavanje muškaraca, bosanskih Muslimana, u "bijeloj kući" i oduzimanje njihovih isprava i ličnih predmeta; i kasniji prevoz muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su bili zatočeni u "bijeloj kući" na mjesta zatočenja u Bratuncu i Zvorniku i posljedice toga (činjenice o kojima je presuđeno 433-439, 441-444, 446-447, 450-452, 454, 459, 461-464, 467-471, 473, 475-479, 483, 487, 490-502, 504, 506, 508-510, 512, 514-515, 519-522, 559-560, 565-568, 570-571, 573, 575, 577); (x) narativne detalje u vezi s ubijanjem i brojem žrtava ubijenih na području Bratunca i Zvornika (činjenice o kojima je presuđeno 214-226, 230, 232, 234-244, 247-250, 252-253, 270-271, 274-275, 280-281, 285, 292, 319, 321-322, 334, 342-344, 348); (xi) datume, mjesta pokopavanja i sudsko-medicinske podatke koji se odnose na operaciju ponovnog pokopavanja (činjenice o kojima je presuđeno 350-352, 355, 357, 372, 374, 377, 379, 381-382, 390-393, 395-396, 400, 426-430); (xii) društvene i psihološke posljedice tih zločina po zajednicu bosanskih Muslimana iz Srebrenice (činjenice o kojima je presuđeno 589-592, 594); i (xiii) format i tehničke detalje vezano za snimanje presretnutih razgovora, te sredstva koja je primijenilo tužilaštvo kako bi potvrdilo njihovu autentičnost (činjenice o kojima je presuđeno 596, 598-599, 601-602, 604). V. Odluka u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak, str. 17-53.

⁹⁴ V. Odluka u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 33 (interne reference izostavljene).

⁹⁵ V. činjenica o kojoj je presuđeno 62.

⁹⁶ Činjenica o kojoj je presuđeno 62, u kojoj se u vezi s Direktivom 7 navodi sljedeće: "U Direktivi 7 konkretno se navodi da VRS treba 'stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici'".

⁹⁷ V. gore, par. 11.

doslovno odražavaju sadržaj činjenice o kojoj je presuđeno 62.⁹⁸ Prema tome, uzimajući u obzir da činjenica o kojoj je presuđeno 62 nije predstavljala jedinu osnovu za zaključke u prilog kojima se pozivalo na te dokaze, Žalbeno vijeće konstatuje da odluka Pretresnog vijeća da tu činjenicu formalno primi na znanje nije dovela do neostvarenja pravde. S tim u skladu, Žalbeno vijeće odbacuje Tolimirove argumente u okviru ovog dijela njegove 1. žalbene osnove.

3. Upotreba podnaslova od strane Pretresnog vijeća

(a) Argumenti

37. Tolimir tvrdi da su naslovi pod kojima su činjenice o kojima je presuđeno grupisane u Dodatku Odluci u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno značajno uticali na zaključke do kojih je Pretresno vijeće potom došlo u Prvostepenoj presudi.⁹⁹ S tim u vezi, on tvrdi da je Pretresno vijeće već na početku suđenja unaprijed odlučilo kako da kvalifikuje grupe činjenica.¹⁰⁰

38. Tužilaštvo odgovara da ništa u Odluci u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno ni u Prvostepenoj presudi ne ukazuje na to da je Pretresno vijeće unaprijed donosilo odluke o činjenicama u ovom predmetu, te da bi Tolimirovi argumenti trebali biti odbačeni.¹⁰¹

(b) Analiza

39. Žalbeno vijeće smatra neutemeljenom Tolimirovu sugestiju da upotreba naslova u svrhu organizovanja predloženih činjenica u Dodatku Odluci u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno sama po sebi pokazuje da je Pretresno vijeće unaprijed formiralo zaključke u vezi s konačnim ishodom suđenja.¹⁰² Sporni naslovi samo odražavaju teme na koje se konkretne grupe predloženih činjenica odnose i jednostavno su poslužili da se indeks od 604 predložene činjenice organizuje u

⁹⁸ Prema tome, sadržaj činjenice o kojoj je presuđeno 62, u kojoj se govori o Direktivi 7, istovjetan je sadržaju dokaznog predmeta tužilaštva 1214 (Direktiva 7 Vrhovne komande OS Republike Srpske, 8. mart 1995. godine), str. 10. V. Prvostepena presuda, par. 188, fusnota 682; par. 1015, fusnota 3998; par. 1078, fusnota 4229.

⁹⁹ Žalbeni podnesak, par. 8. Tolimir svoju tvrdnju ilustruje sljedećim primjerima: činjenice o kojima je presuđeno 433-558 nabrojane su pod naslovom "Operacija prisilnog uklanjanja stanovništva Srebrenice, bosanskih Muslimana", činjenice o kojima je presuđeno 557-559 su grupisane pod naslovom "Situaciono uslovljena ubistva koja su predstavljala predvidljivu posljedicu prisilnog uklanjanja muslimanskog stanovništva iz Srebrenice", činjenice o kojima je presuđeno 578-585 su nabrojane pod naslovom "Raširena saznanja o zločinima", a činjenice o kojima je presuđeno 586-594 su klasifikovane pod naslovom "Posljedice zločina po zajednicu bosanskih Muslimana u Srebrenici". On je tu uključio i upotrebu podnaslova kao što su "Nasilje i teror u Potočarima", "Prisilno premještanje žena, djece i staraca" i "Odvajanje muškaraca". V. Žalbeni podnesak, par. 8, gdje se poziva na Odluku u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, Dodatak.

¹⁰⁰ Žalbeni podnesak, par. 9.

¹⁰¹ Podnesak respondenta, par. 11, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 15(i).

¹⁰² V. Žalbeni podnesak, par. 8-9.

skladu s njihovim sadržajem kako bi se olakšalo upućivanje na njih. Shodno tome, ovaj argument je neodrživ.

4. Zaključak

40. S obzirom na gore navedeno, Žalbena vijeće, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, odbacuje 1. žalbenu osnovu u cijelosti.

B. Ocjenjivanje dokaza

1. Presretnuti razgovori (2. žalbena osnova)

41. Pretresno vijeće je u spis uvrstilo zapise velikog broja presretnutih razgovora (dalje u tekstu: presretnuti razgovori) koje je dostavila strana bosanskih Muslimana i konstatovalo da su ti presretnuti razgovori, u cjelini uzev, u velikoj mjeri pouzdan prikaz razgovora koje, kako se tvrdi, prenose.¹⁰³ Pri donošenju tog zaključka, Pretresno vijeće se, pored ostalog, oslonilo na *viva voce* svjedočenja 17 tehničara za presretanje komunikacija, dvojice njihovih nadređenih i nekadašnjeg analitičara tužilaštva Stefanie Frease u vezi s procedurama kojih su se držali prilikom sastavljanja zapisa presretnutih razgovora,¹⁰⁴ kao i na njen iskaz da su presretnuti razgovori nezavisno potkrijepljeni dokumentima pribavljenim iz drugih izvora.¹⁰⁵ Pretresno vijeće je u prilog svojim zaključcima uputilo i na nekoliko činjenica o kojima je presuđeno.¹⁰⁶

(a) Argumenti

42. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće prilikom donošenja svog zaključka o presretnutim razgovorima napravilo više grešaka koje obesnažuju Prvostepenu presudu.¹⁰⁷ Kao prvo, on tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što je formalno primilo na znanje činjenice o kojima je presuđeno 595-604, što je "značajno uticalo" na njegovo odlučivanje o autentičnosti i pouzdanosti presretnutih razgovora, te da se Pretresno vijeće u svojoj ocjeni dokaza vodilo "prezumpcijama" koje su nastale uslijed tog formalnog primanja na znanje.¹⁰⁸ On tvrdi da je neprihvatljivo da se formalno primaju na znanje činjenice koje se odnose na pouzdanost

¹⁰³ Prvostepena presuda, par. 63, 66.

¹⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 63-64.

¹⁰⁵ Prvostepena presuda, par. 65.

¹⁰⁶ Prvostepena presuda, fusnote 164-166.

¹⁰⁷ Žalbeni podnesak, par. 22, 30.

¹⁰⁸ Žalbeni podnesak, par. 22, 29; Replika na podnesak respondentu, par. 19.

dokumenata koji u trenutku tog formalnog primanja na znanje nisu uvršteni u spis ili činjenice koje se odnose na istragu koju je provelo tužilaštvo.¹⁰⁹

43. Kao drugo, Tolimir tvrdi da Pretresno vijeće nije dalo obrazloženo mišljenje u vezi s presretnutim razgovorima.¹¹⁰ On navodi da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir njegove argumente i dokaze iz spisa koji osporavaju prezumpciju autentičnosti i pouzdanosti presretnutih razgovora.¹¹¹ On konkretno tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što nije razmotrilo, pa čak ni pomenulo, dokazni predmet odbrane 48, dodatak jednom izvještaju Nizozemskog Instituta za ratnu dokumentaciju, koji, kako navodi, pokazuje da ABiH i MUP BiH nisu raspolagali obavještajnim podacima u stvarnom vremenu niti su na dva lokaliteta za radio-izviđanje imali kapacitete da snimaju presretnute komunikacije VRS-a, što stvara razumnu sumnju u pogledu njihove autentičnosti.¹¹² Štaviše, tvrdi Tolimir, odsustvo dokaza da je ABiH ikad išta preduzela po informacijama sadržanim u velikom broju presretnutih razgovora iz jula 1995. godine čvrsto upućuje na to da presretnuti razgovori ne potiču od ABiH ili MUP-a BiH "nego da se radi o razgovorima koje je presrela neka druga služba".¹¹³

44. Kao treće, Tolimir iznosi argument da Pretresno vijeće nije postupilo s oprezom prilikom ocjenjivanja iskaza svjedokinje Frease, na koji se, kako tvrdi, Pretresno vijeće "posebno oslonilo", usprkos: (i) njenoj povezanosti s tužilaštvom; (ii) činjenici da je ona raspolagala saznanjima iz druge ruke; i (iii) činjenici da je njena analiza bila ograničena na dosljednost informacija.¹¹⁴ Kao četvrto, kako tvrdi Tolimir, činjenica da su neki presretnuti razgovori bili potkrijepljeni drugim izvorima nije uvjerljiv razlog da se svi presretnuti razgovori koji su uvršteni u spis tretiraju kao pouzdani.¹¹⁵

45. Konačno, u vezi s njegovim presretnutim razgovorom sa generalom Nicolaiem iz UNPROFOR-a, Tolimir tvrdi da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir da zapis tog razgovora koji je presrela ABiH, sadržan u dokaznom predmetu tužilaštva 311, nije potpun i da je, stoga, manje

¹⁰⁹ Žalbeni podnesak, par. 29.

¹¹⁰ Žalbeni podnesak, par. 23.

¹¹¹ Žalbeni podnesak, par. 23-24, 26.

¹¹² Žalbeni podnesak, par. 24, 26, 28, gdje se poziva na dokazni predmet odbrane 48 ("Obavještajni rad i rat u Bosni 1992.-1995.: Uloga obavještajnih i bezbjednosnih službi", dodatak izvještaju "Srebrenica, 'zaštićena' zona. Rekonstrukcija, kontekst, posljedice i analiza pada zaštićene zone (11. juli 1995. godine)" Nizozemskog Instituta za ratnu dokumentaciju); Replika na podnesak respondenta, par. 14-15, 18.

¹¹³ Žalbeni podnesak, par. 28, gdje se poziva na dokazni predmet odbrane 48 ("Obavještajni rad i rat u Bosni 1992.-1995.: Uloga obavještajnih i bezbjednosnih službi", dodatak izvještaju "Srebrenica, 'zaštićena' zona. Rekonstrukcija, kontekst, posljedice i analiza pada zaštićene zone (11. juli 1995. godine)" Nizozemskog Instituta za ratnu dokumentaciju), str. 47 (u *e-court*u).

¹¹⁴ Žalbeni podnesak, par. 25.

¹¹⁵ Žalbeni podnesak, par. 27.

pouzdan od drugih dokumentarnih dokaza.¹¹⁶ On iznosi argument da se, zbog netačnosti i drugih nedostataka, taj dokazni predmet može pogrešno razumjeti, usprkos tome što je potkrijepljen drugim izvorima.¹¹⁷

46. U vezi s Tolimirovim prigovorima na formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno i na pouzdanost iskaza svjedokinje Frease, tužilaštvo upućuje na svoje odgovore na 1. odnosno 4. žalbenu osnovu, koji se razmatraju drugdje u ovoj Presudi.¹¹⁸

47. Što se tiče argumenta da Pretresno vijeće nije dalo obrazloženo mišljenje, tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće pažljivo ocijenilo dokaze u vezi s procedurom koja je primjenjivana prilikom presretanja razgovora i sastavljanja njihovih zapisa i pripisalo primjerenu težinu iskazima relevantnih svjedoka.¹¹⁹ Ono tvrdi da Tolimir nije pokazao da ocjena pouzdanosti presretnutih razgovora koju je izvršilo Pretresno vijeće nije bila razumna u svjetlu cjelokupnih dokaza i da Tolimir ponavlja svoje argumente iz prvostepenog postupka.¹²⁰ Tužilaštvo dalje tvrdi da Tolimir iznosi prigovor da se Pretresno vijeće, navodno, nije oslonilo na dokazni predmet odbrane 48, a da pritom ne pokazuje kako bi njegovi argumenti mogli da obesnaže bilo koju od osuđujućih presuda koje su mu izrečene.¹²¹ Tužilaštvo iznosi argument da, u svakom slučaju, Pretresno vijeće prilikom donošenja svojih zaključaka nije moralo da upućuje na svaki pojedini dokaz iz spisa.¹²²

48. Tužilaštvo ističe da je Pretresno vijeće smatralo da su metode koje su primijenjene za bilježenje presretnutih razgovora bile pouzdane i da su nezavisno potkrijepljene iz više izvora.¹²³ Ono tvrdi da Tolimir nije naznačio koji od presretnutih razgovora nisu potkrijepljeni i zbog čega bi bili nepouzdana ako nisu potkrijepljeni.¹²⁴ Ono dalje tvrdi da Tolimir nije objasnio kako bi to što je Pretresno vijeće navodno propustilo da konstatuje da je dokazni predmet tužilaštva 311 manje pouzdan imalo ikakvog uticaja na presudu, s obzirom na to da postoje još dva dokazna predmeta koja dokazuju taj isti razgovor.¹²⁵

(b) Analiza

¹¹⁶ Žalbeni podnesak, par. 27.

¹¹⁷ Replika na podnesak respondenta, par. 17.

¹¹⁸ Odgovor, par. 17. V. gore, par. 18, 21, 29 (argumenti tužilaštva u vezi sa 1. žalbenom osnovom); dolje, par. 74 (argumenti tužilaštva u vezi sa 4. žalbenom osnovom).

¹¹⁹ Podnesak respondenta, par. 14.

¹²⁰ Podnesak respondenta, par. 14.

¹²¹ Podnesak respondenta, par. 14-15.

¹²² Podnesak respondenta, par. 15.

¹²³ Podnesak respondenta, par. 16.

¹²⁴ Podnesak respondenta, par. 16.

¹²⁵ Podnesak respondenta, par. 16, gdje se poziva na dokazne predmete tužilaštva 699 (transkript razgovora od 9. jula 1995. u 17:55 sati između "generalica Micoliari [sic]" iz UNPROFOR-a i "generalica Tolimira", koji je presrela hrvatska strana), 700 (audio-traka dokaznog predmeta tužilaštva 311).

49. U Odluci u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno,¹²⁶ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje činjenice koje se odnose na način na koji su presretnuti razgovori bilježeni¹²⁷ i činjenice koje se odnose na analizu presretnutih razgovora koju je izvršilo tužilaštvo.¹²⁸

50. Osvrćući se prvo na argument da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što je formalno primilo na znanje činjenice o kojima je presuđeno 595-604, Žalbena vijeće ima u vidu da su primarni dokazni izvori na kojima je Pretresno vijeće zasnovalo svoj zaključak da su presretnuti razgovori pouzdani bili, na jednoj strani, svjedočenja 17 tehničara koji su vršili presretanje, dvojice njihovih nadređenih i nekadašnjeg analitičara tužilaštva, svjedokinja Frease, i, na drugoj strani, dokazi iz drugih izvora koji potkrepljuju presretnute razgovore.¹²⁹ Pretresno vijeće se na neke od činjenica o kojima je presuđeno pozvalo kao na dodatne reference koje su dosljedne dokazima iz tih primarnih izvora.¹³⁰ U zaključcima Pretresnog vijeća ne postoji ništa što sugerise da su činjenice o kojima je presuđeno 595-604 imale ikakvog značajnog uticaja na ocjenu autentičnosti i pouzdanosti presretnutih razgovora koju je izvršilo Pretresno vijeće. U stvari, Pretresno vijeće je u svojoj prethodnoj odluci eksplicitno priznalo da, iako činjenice o kojima je presuđeno 600-603 "govore u prilog valjanosti metoda kojima se služilo tužilaštvo u vezi sa presretnutim materijalom [...] one nipošto ne utvrđuju u potpunosti pouzdanost takvog materijala".¹³¹ Shodno tome, Žalbena vijeće se nije uvjerilo da je Tolimir dokazao da je Pretresno vijeće napravilo grešku.

51. Tolimir takođe tvrdi da je pravno neprihvatljivo da se formalno primaju na znanje činjenice koje se odnose na pouzdanost dokumenata koji u trenutku tog formalnog primanja na znanje još nisu uvršteni u spis.¹³² Kao što je već rečeno, Pretresno vijeće je predložene činjenice razmotrilo u skladu s uslovima koje nalažu pravo i praksa, shodno pravilu 94(B) Pravilnika.¹³³ Ne postoji nikakav uslov za prihvatanje prema kojem dokumentarni ili drugi dokazi na koje se predložena činjenica odnosi moraju da budu uvršteni u spis prije nego što pretresno vijeće tu predloženu činjenicu formalno primi na znanje.¹³⁴ Isto tako, kao što je takođe već rečeno, pretresna vijeća nisu dužna da prilikom odlučivanja o formalnom primanju na znanje ispitaju konkretne dokaze iz prethodnog predmeta koji čine osnovu za zaključke sadržane u predloženim činjenicama o kojima

¹²⁶ Odluka u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 37, Dodatak, str. 53.

¹²⁷ Činjenice o kojima je presuđeno 595-599, 604.

¹²⁸ Činjenice o kojima je presuđeno 600-603.

¹²⁹ Prvostepena presuda, par. 63-65.

¹³⁰ U fusnotama odjeljka II.B.2(c) Prvostepene presude, na činjenice o kojima je presuđeno upućuje se samo sa "v. takođe" u fusnotama 164, 165 i 166.

¹³¹ Odluka po zahtjevu za odobrenje za ulaganje žalbe na Odluku u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, 23. februar 2010. godine, str. 2.

¹³² Žalbeni podnesak, par. 29. V. gore, par. 42.

¹³³ Odluka u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 11-34. V. gore, par. 31.

¹³⁴ V. gore, par. 23-25.

je presuđeno.¹³⁵ Žalbeno vijeće, stoga, odbija Tolimirovu tvrdnju da je Pretresno vijeće s tim u vezi napravilo grešku.

52. Osim što tvrdi da je to neprihvatljivo, Tolimir ne objašnjava zbog čega pretresnom vijeću nije dopušteno da formalno primi na znanje činjenice koje se odnose na istragu koju je provelo tužilaštvo. Žalbeno vijeće podsjeća da među uslovima za prihvatanje ne postoje izuzeci u vezi s takvim predloženim činjenicama. Pored toga, čak i ako neka predložena činjenica ispunjava uslove za prihvatanje, pretresno vijeće se ipak može, po svom nahođenju, uzdržati od njenog formalnog primanja na znanje ukoliko takvo prihvatanje ne bi bilo u interesu pravde.¹³⁶ U stvari, Pretresno vijeće je na toj osnovi odbilo da formalno primi na znanje više predloženih činjenica.¹³⁷ Iz tog razloga, Žalbeno vijeće smatra da je Tolimirov argument s tim u vezi neosnovan.

¹³⁵ V. gore, par. 25.

¹³⁶ V. Odluka od 16. juna 2006. u predmetu *Karemera* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 41; Odluka u prvostepenom postupku u predmetu *Krajišnik* u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 12. V. i Odluka u predmetu *Slobodan Milošević* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, str. 3-4.

¹³⁷ Odluka u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno, par. 31-34.

53. U vezi s argumentom da Pretresno vijeće nije dalo obrazloženo mišljenje u vezi s presretnutim razgovorima, Žalbeno vijeće podsjeća da se, shodno članu 23 Statuta i pravilu 98ter(C) Pravilnika, svakom optuženom garantuje pravo na obrazloženo mišljenje.¹³⁸ Međutim, pretresna vijeća nisu dužna da opravdavaju svoje zaključke u vezi sa svakim argumentom izloženim na suđenju.¹³⁹ Pretresna vijeća raspolažu diskrecionim ovlastima da odlučuju o kojim će pravnim argumentima raspravljati i dužna su da donesu samo one činjenične zaključke koji su ključni za utvrđivanje krivice po nekoj konkretnoj tački optužnice.¹⁴⁰ Prilikom donošenja činjeničnih zaključaka, svako pretresno vijeće ima pravo da se osloni na dokaze koje smatra najuvjerljivijim¹⁴¹ i nije dužno da pomene svako svjedočenje svjedoka i svaki dokaz u spisu, osim ukoliko postoje indikacije da je pretresno vijeće potpuno zanemarilo dokaze koji su očigledno relevantni.¹⁴² Međutim, propust pretresnog vijeća da izričito pomene neki konkretan dokaz u spisu često ne predstavlja grešku u primjeni prava, posebno kada spis predmeta sadrži značajne dokaze o suprotnom.¹⁴³

54. U ovom predmetu, Pretresno vijeće je razmotrilo iskaze nekoliko svjedoka koji su učestvovali u presretanju komunikacija i sastavljanju zapisa presretnutih razgovora. Takođe je ispitalo potkrepljujuće dokaze iz drugih izvora i iskaz svjedočkinje Frease i njenu analizu presretnutih razgovora.¹⁴⁴ Žalbeno vijeće, stoga, ne nalazi nikakvu osnovu za Tolimirovu opštu tvrdnju da Pretresno vijeće nije dalo obrazloženo mišljenje u vezi s presretnutim razgovorima.

55. Što se tiče Tolimirove konkretne tvrdnje da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir njegove argumente i dokaze koji osporavaju prezumpciju autentičnosti i pouzdanosti presretnutih razgovora, Žalbeno vijeće ima u vidu da je nekoliko svjedoka koje je tužilaštvo pozvalo u vezi s presretnutim razgovorima Tolimir iscrpno unakrsno ispitalo u pogledu autentičnosti i pouzdanosti tih razgovora.¹⁴⁵ Kao što je gore rečeno, pretresna vijeća raspolažu diskrecionim ovlastima da odlučuju

¹³⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 60; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 139.

¹³⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 23. V. Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 305.

¹⁴⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 23, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 498, Drugostepenu presudu u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 39, Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić i Cerkez*, par. 382.

¹⁴¹ Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 92; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 23.

¹⁴² Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 306, 340; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 864, fusnota 2527.

¹⁴³ Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 95. V., na primjer, Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 23, 483-484, 487, 582-583. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Simba*, par. 143, 152, 155.

¹⁴⁴ Prvostepena presuda, par. 63.

¹⁴⁵ V., na primjer, T. od 8. juna 2010. godine, str. 2474-2506; T. od 10. juna 2010. godine, str. 2628-2630; T. od 10. juna 2010. godine, str. 2667-2670; T. od 15. juna 2010. godine, str. 2777-2780; T. od 22. juna 2010. godine, str. 2987-2989; T. od 22. juna 2010. godine, str. 3030-3031; T. od 12. jula 2010. godine, str. 3831-3839; T. od 24. avgusta 2010. godine, str. 4328-4334; T. od 28. maja 2010. godine, str. 2127-2140; T. od 1. juna 2010. godine, str. 2331-2333, 2336-2340, 2343-2348.

o kojim će pravnim argumentima i činjenicama raspravljati u presudi. Osim dokaza o kojima se govori dolje, Tolimir nije identifikovao nijedan konkretan dokaz koji je Pretresno vijeće navodno zanemarilo prilikom analiziranja pouzdanosti presretnutih razgovora.¹⁴⁶ Pretresno vijeće, stoga, nije napravilo grešku time što nije konkretno raspravljalo o Tolimirovim argumentima i dokazima koji osporavaju prezumpciju autentičnosti i pouzdanosti presretnutih razgovora.

56. U vezi s Tolimirovim argumentom da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir dokazni predmet odbrane 48, Žalbeno vijeće podsjeća da nije neophodno da pretresno vijeće pomene svaki dokaz u spisu i da se pretpostavlja da je ono ocijenilo sve dokaze koji su mu predočeni.¹⁴⁷ U svakom slučaju, Žalbeno vijeće primjećuje da u tom izvještaju zaista stoji da ABiH nije pribavljala obavještajne podatke sredstvima veze ili komunikacija u stvarnom vremenu zbog manjka ljudstva i neadekvatne opreme,¹⁴⁸ ali to ne narušava pouzdanost ili autentičnost presretnutih razgovora, s obzirom na činjenicu da je ABiH očigledno bila u stanju da vrši presretanje komunikacija VRS-a. Što se tiče Tolimirove tvrdnje da odsustvo dokaza da je ABiH preduzela radnje po informacijama iz presretnutih razgovora ukazuje na to da se radi o razgovorima koje je presrela "neka druga služba", Žalbeno vijeće primjećuje da je u tom izvještaju zaključeno da "bosanski Muslimani nisu imali dovoljno ljudstva, opreme za presretanje, analitičara kriptozastite, potencijala za analizu, pa čak ni adekvatne interne mreže veze da bi [obavještajne podatke] prikupljene [izviđanjem pomoću sredstava veze] mogli brzo i efikasno da proslijede na pravo odredište" i da je "vjerovatnije da o onome što se događalo nisu znali ništa sve do nekoliko dana, sedmica ili mjeseci poslije pogubljenja".¹⁴⁹ Međutim, Tolimirova sugestija da presretnuti razgovori potiču iz drugog izvora je puko nagađanje. Iz tih razloga, Žalbeno vijeće smatra da Pretresno vijeće nije pogriješilo zbog toga što nije konkretno pomenulo dokazni predmet odbrane 48 prilikom donošenja svojih zaključaka o presretnutim razgovorima.

57. Žalbeno vijeće primjećuje da Tolimir ponavlja svoj argument iz Završnog pretresnog podneska odbrane da Pretresno vijeće nije postupilo s oprezom prilikom ocjenjivanja pouzdanosti iskaza svjedokinje Frease.¹⁵⁰ Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće razmotrilo status određenih svjedoka, uključujući i status svjedokinje Frease, kao sadašnjih ili nekadašnjih istražitelja

¹⁴⁶ Žalbeni podnesak, par. 23-24, gdje se poziva na Završni pretresni podnesak odbrane, par. 107-135 (Žalbeno vijeće smatra da je Tolimir namjeravao da se pozove na paragrafe 127-135).

¹⁴⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 306, 340; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 23.

¹⁴⁸ Dokazni predmet odbrane 48 ("Obavještajni rad i rat u Bosni 1992.-1995.: Uloga obavještajnih i bezbjednosnih službi", dodatak izvještaju "Srebrenica, 'zaštićena' zona. Rekonstrukcija, kontekst, posljedice i analiza pada zaštićene zone (11. juli 1995. godine)" Nizozemskog Instituta za ratnu dokumentaciju), str. 289-301.

¹⁴⁹ Dokazni predmet odbrane 48, str. 311-312.

¹⁵⁰ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 130; Žalbeni podnesak, par. 25.

tužilaštva, te da je zauzelo stav da to njihova svjedočenja i izvještaje ne čini nepouzdanim.¹⁵¹ Pretresno vijeće je, pored toga, odlučilo da prilikom utvrđivanja koliku će težinu pridati svakom svjedoku uzme u obzir nekoliko faktora, među kojima "njihovu stručnost i znanje o istrazi u kojoj su učestvovali, kao i druge relevantne dokaze".¹⁵² Kao što se dalje raspravlja u vezi sa 4. žalbenom osnovom, Žalbeno vijeće ne nalazi nikakvu grešku u pristupu koji je primijenilo Pretresno vijeće.¹⁵³

58. Žalbeno vijeće takođe primjećuje da je Pretresno vijeće nezavisno potkrepljenje dokaza iz druge ruke koje je iznijela svjedokinja Frease saslušalo putem *viva voce* iskaza 17 tehničara za presretanje komunikacija i dvojice njihovih nadređenih.¹⁵⁴ Pretresno vijeće je takođe uzelo u obzir iskaz same svjedokinje Frease da su presretnuti razgovori nezavisno potkrijepljeni i putem dokumenata koji su oduzeti VRS-u, bilježaka zvaničnika UN-a, telefonskih imenika pribavljenih u RS, snimaka iz vazduha, razgovora koje je presrela hrvatska strana i izvještaja UNPROFOR-a.¹⁵⁵ Pored toga, Pretresno vijeće je konkretno uzelo u obzir da je svjedokinja Frease priznala da postoji teoretska mogućnost da je presretnutim razgovorima koje je zabilježila ABiH neko mogao da manipuliše prije nego što su oni došli u posjed tužilaštva,¹⁵⁶ a imalo je u vidu i razuman zaključak svjedokinje Frease u vezi sa razlikama u vremenu koje je naznačeno na tri presretnuta razgovora između Tolimira i generala Nicolaia.¹⁵⁷ Stoga je Pretresno vijeće prilikom ocjenjivanja autentičnosti i pouzdanosti presretnutih razgovora pažljivo i oprezno razmotrilo iskaz i zaključke svjedokinje Frease i utvrdilo da je njeno svjedočenje pouzdano.¹⁵⁸ Iz tih razloga, Tolimirov argument je neodrživ.¹⁵⁹

59. U vezi s argumentom da to što su neki presretnuti razgovori potkrijepljeni ne čini sve presretnute razgovore pouzdanim, Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće svoje zaključke o pouzdanosti presretnutih razgovora donijelo na osnovu niza faktora. Oni obuhvataju procedure koje su primijenjene prilikom sastavljanja zapisa presretnutih razgovora i metode koje su korištene u svrhu pospješivanja pouzdanosti, uključujući uputstva koja su izdata tehničarima za presretanje komunikacija i ustaljenu praksu koje su se oni pridržavali.¹⁶⁰ Kao što je gore rečeno, Pretresno vijeće je uzelo u obzir i to da su neki presretnuti razgovori potkrijepljeni nezavisno iz drugih

¹⁵¹ Prvostepena presuda, par. 38.

¹⁵² Prvostepena presuda, par. 38.

¹⁵³ V. dolje, par. 76-79.

¹⁵⁴ Prvostepena presuda, par. 63.

¹⁵⁵ Prvostepena presuda, par. 65.

¹⁵⁶ Prvostepena presuda, par. 66.

¹⁵⁷ Prvostepena presuda, par. 65.

¹⁵⁸ Prvostepena presuda, par. 38.

¹⁵⁹ Žalbeno vijeće je razmotrilo Tolimirove konkretne argumente u vezi s objektivnošću svjedoka tužilaštva i o njima govori drugdje u Presudi. V. dolje, par. 76-79.

¹⁶⁰ Prvostepena presuda, par. 63-64.

izvora.¹⁶¹ Budući da pretresna vijeća ništa ne sprečava da se oslanjaju na nepotkrijepljene dokaze,¹⁶² te s obzirom na to da je Pretresno vijeće ocijenilo pouzdanost presretnutih razgovora po nekoliko osnova, Žalbeno vijeće ne nalazi nikakvu grešku u pristupu koji je primijenilo Pretresno vijeće prilikom ocjenjivanja pouzdanosti svih presretnutih razgovora.

60. Kad je u pitanju pouzdanost dokaznog predmeta tužilaštva 311, presretnutog razgovora između Tolimira i generala Nicolaia, Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće u vezi s tim razgovorom uputilo na dva druga dokazna predmeta – razgovor koji je presrela hrvatska strana i jedan izvještaj UNPROFOR-a – i primijetilo da se "[o]dređene tačke javljaju [...] u sva tri zapisa o sadržaju ovog razgovora".¹⁶³ Zaista, kao što je konstatovalo Pretresno vijeće, ova tri dokaza se podudaraju u nekoliko aspekata, uključujući oznake datuma i vremena, Tolimirovu izjavu da pripadnici UNPROFOR-a koje je držao VRS neće biti izloženi opasnosti i da će im biti dozvoljeno da se vrate u Potočare, te da će biti odobreno da UNPROFOR helikopterom preuzme tijelo poginulog pripadnika UNPROFOR-a sa stadiona u Zvorniku.¹⁶⁴ Suprotno Tolimirovoj tvrdnji, Pretresno vijeće nije napravilo nikakvu grešku kada je zauzelo stav da te potkrepljujuće informacije dodatno potvrđuju pouzdanost dokaznog predmeta tužilaštva 311. Žalbeno vijeće odbacuje Tolimirove prigovore s tim u vezi.

(c) Zaključak

61. Iz gore navedenih razloga, Žalbeno vijeće odbacuje 2. žalbenu osnovu u cijelosti.¹⁶⁵

2. Svjedočenje vještaka Richarda Butlera (3. žalbena osnova)

62. Pretresno vijeće je prihvatilo svjedoka tužilaštva Richarda Butlera kao svjedoka vještaka i njegove izvještaje uvrstilo u spis kao izvještaje vještaka (dalje u tekstu: izvještaji vještaka).

¹⁶¹ Prvostepena presuda, par. 65.

¹⁶² Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1009, 1258; Drugostepena presuda u predmetu *D. Milošević*, par. 215; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 63.

¹⁶³ Prvostepena presuda, par. 65 i fusnota 169, gdje se poziva na dokazne predmete tužilaštva 680 (zabilješka UNPROFOR-a o telefonskom razgovoru u 17:50 sati između Nicolaia i Tolimira) i 699 (transkript razgovora od 9. jula 1995. u 17:55 sati između "general Micoliai [*sic*]" iz UNPROFOR-a i "general Tolimira", koji je presrela hrvatska strana).

¹⁶⁴ Dokazni predmet tužilaštva 311 datiran je 9. jula 1995. i u njemu se navodi da je razgovor započeo u 18:15 sati. I dokazni predmet tužilaštva 680 je datiran 9. jula 1995., a naznačeno vrijeme je 17:50 sati. Dokazni predmet tužilaštva 699 je isto tako datiran 9. jula 1995., naznačeno vrijeme je 17:55 sati. Dokazni predmeti tužilaštva 311 (na str. 2) i 680 (na str. 1) se odnose na Tolimirovu izjavu da pripadnici UNPROFOR-a neće biti ugroženi. Dokazni predmeti tužilaštva 311 (na str. 3), 680 (na str. 1) i 699 (na str. 1) odnose se na helikopterski transport palog pripadnika UNPROFOR-a.

¹⁶⁵ Sudija Antonetti prilaže izdvojeno mišljenje.

Pretno vijeće je navelo da će Butlerovo svjedočenje oprezno ocjenjivati, s obzirom da je on ranije bio povezan s tužilaštvom, te naglasilo da će njegovo svjedočenje biti analizirano u kontekstu svih dokaza.¹⁶⁶

(a) Argumenti

63. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što je Butlera prihvatilo kao vještaka, što obesnažuje presudu.¹⁶⁷ Konkretno, Tolimir tvrdi da tužilaštvo nije objelodanilo izvještaje vještaka na osnovu pravila 94bis Pravilnika, što je bilo obavezno učiniti.¹⁶⁸ Kako navodi Tolimir, objelodanjivanje izvještaja vještaka na osnovu pravila 94bis Pravilnika je obavezno i propust tužilaštva da podnese izvještaje vještaka u skladu s tom procedurom lišio ga je mogućnosti da ospori Butlerove izvještaje kao izvještaje vještaka, kao što je predviđeno pravilom 94bis(B) Pravilnika.¹⁶⁹ Tolimir dalje tvrdi da je Butlerova dugotrajna povezanost s tužilaštvom trebala da navede Pretresno vijeće da Butlera klasifikuje kao istražitelja Tužilaštva koji iznosi svoje lično mišljenje, a ne kao vještaka koji posjeduje specijalizovano znanje.¹⁷⁰ Tolimir takođe tvrdi da Butler nema potrebnu ekspertizu da bi pružio stručno mišljenje o pitanjima vezanim za vojne strukture i strateške organe VRS-a.¹⁷¹ Tolimir traži od Žalbenog vijeća da poništi klasifikaciju Butlera kao vještaka od strane Pretresnog vijeća i da njegovo svjedočenje i izvještaje vještaka razmotri kao da je Butler bio istražitelj Tužilaštva.¹⁷²

64. Tužilaštvo odgovara da je izvještaje vještaka objelodanilo Tolimiru u martu i septembru 1998. godine i da je Tolimir bio obaviješten o namjeri tužilaštva da pozove Butlera kao svjedoka vještaka putem spiska svjedoka na osnovu pravila 65ter i uvodne riječi tužilaštva. Tužilaštvo dalje tvrdi da se Tolimir odrekao prava na ulaganje prigovora na svako eventualno nepostupanje u skladu s pravilom 94bis Pravilnika, s obzirom da ni prije ni za vrijeme Butlerovog svjedočenja nije pokrenuo nikakvo pitanje u tom smislu. Štaviše, tužilaštvo tvrdi da Tolimir nije pokazao da je pretrpio štetu zbog tog navodnog kršenja pravila 94bis.¹⁷³ Ono dalje tvrdi da Tolimir ne pokazuje da

¹⁶⁶ Prvostepena presuda, par. 41. V. i Prvostepena presuda, par. 38-40.

¹⁶⁷ Žalbeni podnesak, par. 31, 43. V. i Najava žalbe, par. 16. Tolimir takođe tvrdi da je to što se Pretresno vijeće oslonilo na Butlerovo svjedočenje imalo za posljedicu greške koje su dovele do neostvarenja pravde. V. Žalbeni podnesak, par. 42. S obzirom da Tolimir nije identifikovao relevantne zaključke ili detaljno naveo bilo kakve dokaze u prilog svojoj tvrdnji, Žalbeno vijeće bez razmatranja odbacuje njegov argument s tim u vezi.

¹⁶⁸ Žalbeni podnesak, par. 32-33. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 20.

¹⁶⁹ Žalbeni podnesak, par. 33-35, 41.

¹⁷⁰ Žalbeni podnesak, par. 37-38. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 23.

¹⁷¹ Žalbeni podnesak, par. 39-40. Tolimir takođe tvrdi da tokom suđenja jeste pokrenuo pitanje Butlerovog statusa vještaka, te da je Pretresno vijeće, prije nego što mu je dopustilo da svjedoči, trebalo s tim u skladu da donese odluku o Butlerovom statusu vještaka. Replika na podnesak respondenta, par. 21-22.

¹⁷² Žalbeni podnesak, par. 43.

¹⁷³ Podnesak respondenta, par. 18. Žalbeno vijeće smatra da navod "1998. godine" u Podnesku respondenta predstavlja tipografsku grešku i da bi trebalo da glasi "2008. godine".

je Pretresno vijeće napravilo grešku zbog toga što je Butlera smatralo nezavisnim stručnjakom koji posjeduje potrebne kvalifikacije da se može smatrati vještakom.¹⁷⁴ Na kraju, tužilaštvo tvrdi da Tolimir samo ponavlja argumente koje je iznio u prvostepenom postupku, a da pritom ne pokazuje nikakvu grešku od strane Pretresnog vijeća niti bilo kakve posljedice po osuđujuće presude koje su mu izrečene.¹⁷⁵

(b) Analiza

(i) Navodno kršenje pravila 94bis Pravilnika

65. Pretresno vijeće je uvrstilo Butlerove izvještaje vještaka u spis na osnovu činjenice da je Tolimir (i) bio obaviješten o tome da tužilaštvo namjerava da pozove Butlera kao vještaka i da njegove izvještaje predloži za uvrštavanje u spis kao izvještaje vještaka i (ii) da se nije protivio uvrštavanju izvještaja vještaka u spis i da je tokom njegovog unakrsnog ispitivanja "implicitno prihvatio" da je Butler vještak.¹⁷⁶

66. Pravilo 94bis(A) Pravilnika obavezuje strane u postupku da izvještaje vještaka čiji je autor svjedok kojeg namjeravaju da pozovu objelodane prije nego što taj svjedok svjedoči.¹⁷⁷ Tužilaštvo tvrdi, a Tolimir to ne osporava, da je izvještaje vještaka objelodanilo Tolimiru u martu i septembru 2008. godine.¹⁷⁸ Na spisku svjedoka tužilaštva na osnovu pravila 65ter, podnesenom u oktobru 2008. godine, naznačeno je da će Butler biti pozvan kao vještak i da tužilaštvo "namjerava da te izvještaje dostavi Pretresnom vijeću u skladu s pravilom 94bis(A) Pravilnika o postupku i dokazima MKSJ".¹⁷⁹ Međutim, tužilaštvo izvještaje vještaka nije objelodanilo *u skladu s pravilom 94bis(A) Pravilnika*, jer nije podnijelo obavijest o objelodanjivanju u skladu s pravilom 94bis. S obzirom na to da objelodanjivanje izvještaja vještaka nije izvršeno podneskom u skladu s pravilom 94bis(A) Pravilnika, Tolimiru je uskraćena formalna obavijest o objelodanjivanju koja bi mu omogućila da prije Butlerovog svjedočenja uloži prigovor na status izvještaja vještaka koji je dodijeljen izvještajima.¹⁸⁰ U ovim okolnostima, Pretresno vijeće je napravilo grešku zbog toga što je smatralo dovoljnim to što je tužilaštvo u svom spisku svjedoka na osnovu pravila 65ter najavilo

¹⁷⁴ Podnesak respondenta, par. 19-20.

¹⁷⁵ Podnesak respondenta, par. 21.

¹⁷⁶ Prvostepena presuda, fusnota 97.

¹⁷⁷ Pravilo 94bis(A) Pravilnika predviđa sljedeće: "Potpuna izjava i/ili izvještaj svakog vještaka koga poziva strana u postupku objelodanjuje se u roku koji odredi pretresno vijeće ili pretpretresni sudija".

¹⁷⁸ Podnesak respondenta, par. 18.

¹⁷⁹ Obavještenje tužilaštva o podnošenju spiska svjedoka na osnovu pravila 65ter, rezimea svjedoka i spiska dokaznih predmeta, 15. oktobar 2008. godine, Dodatak B (povjerljivo) (dalje u tekstu: Spisak svjedoka tužilaštva na osnovu pravila 65ter), str. 5. V. Spisak svjedoka tužilaštva na osnovu pravila 65ter, str. 4.

¹⁸⁰ Pravilo 94bis(B) Pravilnika.

da namjerava da pozove Butlera kao vještaka i da njegove izvještaje ponudi na uvrštavanje u spis kao izvještaje vještaka.

67. U vezi s mišljenjem Pretresnog vijeća da Tolimir *za vrijeme* suđenja nije uložio prigovor na uvrštavanje izvještaja vještaka u spis i da je tokom Butlerovog unakrsnog ispitivanja "implicitno prihvatio" da je Butler vještak,¹⁸¹ Žalbeno vijeće ima u vidu da je Tolimir, kada je Pretresno vijeće od strana u postupku zatražilo da izlože svoj stav o Butlerovom statusu, izjavio sljedeće:

Smatram da je on istražitelj koji radi za potrebe Tužilaštva po načinu rada i pripremi materijala. Međutim, mi nemamo ništa protiv da mu oni njemu daju status koji hoće.¹⁸²

Po mišljenju Žalbenog vijeća, Tolimir nije prihvatio izvještaje vještaka, niti je prihvatio da je Butler vještak. Tolimir je izrazio mišljenje da bi Pretresno vijeće trebalo Butlera smatrati istražiteljem Tužilaštva.¹⁸³ Tolimirova opaska da tužilaštvo može Butleru dati "status koji hoće" mora se tumačiti u ovom kontekstu. Suprotno tvrdnji tužilaštva, ono što se implicira u ovoj opasci nije prihvatanje Butlerovog statusa vještaka, nego uvidanje da je Pretresno vijeće instanca koja određuje Butlerov status. Činjenica da se Tolimir obraćao Butleru kao vještaku tokom njegovog unakrsnog ispitivanja i da se Pretresno vijeće obraćalo Butleru kao vještaku, a da se Tolimir tome nije protivio, ima veoma malu težinu s obzirom da Pretresno vijeće tokom suđenja nije donijelo obrazloženu odluku o Butlerovom statusu. Prema tome, Pretresno vijeće je pogriješilo zbog toga što je smatralo da je Tolimir tokom suđenja implicitno prihvatio Butlerov status vještaka i da nije uložio prigovor na taj status.

68. Međutim, Žalbeno vijeće smatra da, usprkos tome što je Pretresno vijeće napravilo grešku kad je Butlerove izvještaje klasifikovalo kao izvještaje vještaka, ta greška nije Tolimiru nanijela nikakvu štetu, niti je imala ikakvog uticaja na osuđujuće presude koje su mu izrečene. Tolimir je bio obaviješten o namjeri tužilaštva da pozove Butlera kao svjedoka vještaka nakon što je tužilaštvo u oktobru 2008. godine podnijelo svoj spisak svjedoka na osnovu pravila 65ter i iscrpno je unakrsno ispitao Butlera u vezi s relevantnim pitanjima.¹⁸⁴ Pored toga, Pretresno vijeće je izričito navelo da Butlera jeste smatralo vještakom, ali da se isto tako oslonilo na iskaze drugih svjedoka

¹⁸¹ Prvostepena presuda, fusnota 97.

¹⁸² T. od 23. juna 2011. godine, str. 15966-15967.

¹⁸³ V. i Završni pretresni podnesak odbrane, par. 178, 184-185.

¹⁸⁴ Prvostepena presuda, fusnota 97. V. i Odluka u predmetu *Popović i drugi* u vezi sa statusom Richarda Butlera kao vještaka, par. 21, 31. Shodno tome, Tolimiru je pružena mogućnost da ospori prihvatljivost Butlerovih izvještaja i uložiti prigovor zbog navodne pristranosti ili naklonjenosti.

prilikom analiziranja pitanja kao što je komandna struktura VRS-a.¹⁸⁵ Pretresno vijeće je dalje konkretno navelo da je Butlerovo svjedočenje ocjenjivalo s oprezom, te da je ono analizirano u kontekstu svih izvedenih dokaza.¹⁸⁶ Prema tome, Tolimir nije pokazao da mu je nanesena šteta niti da ta greška Pretresnog vijeća obesnažuje presudu.

(ii) Butlerov status vještaka

69. Žalbeno vijeće nisu uvjerile Tolimirove tvrdnje da je Pretresno vijeće napravilo grešku zbog toga što je Butlera smatralo vještakom ili zbog načina na koji je ocijenilo njegovo svjedočenje. Što se tiče Tolimirovog prigovora na to što je Pretresno vijeće prihvatilo Butlera kao vještaka usprkos njegovoj prethodnoj povezanosti s tužilaštvom, Žalbeno vijeće podsjeća da puka činjenica da nekog vještaka zapošljava ili plaća jedna od strana u postupku ne oduzima tom svjedoku pravo da svjedoči kao vještak.¹⁸⁷ Ono dalje podsjeća da "bojazni u vezi s nezavisnošću i nepristranošću svjedoka [...] predstavljaju pitanje težine, a ne prihvatljivosti".¹⁸⁸ Na pretresnom vijeću je da odluči, na osnovu dokaza koje mu predoče strane u postupku, da li se predložena osoba može smatrati vještakom. Strana koja navodi da je neki vještak pristran može tu pristranost pokazati putem unakrsnog ispitivanja, tako što će pozvati svoje vještake ili, pak, putem kontraekspertize. Baš kao što je slučaj i sa svim drugim izvedenim dokazima, na pretresnom vijeću je da ocijeni pouzdanost i dokaznu vrijednost izvještaja i svjedočenja vještaka.¹⁸⁹ U ovom slučaju, Pretresno vijeće je naglasilo da je bilo posebno oprezno u pogledu Butlerovog svjedočenja s obzirom na to da je on prethodno bio povezan s tužilaštvom i navelo da će njegovo svjedočenje biti "analizirano u kontekstu svih izvedenih dokaza".¹⁹⁰ Tolimir nije identifikovao nijedan zaključak niti išta drugo što bi potkrijepilo njegovu tvrdnju da je "većina članova Pretresnog vijeća najvažnije zaključke zasnovala na mišljenjima koja je iznio Butler, a da pritom nije primijenila nikakav oprez u odnosu na njegovu povezanost s tužilaštvom".¹⁹¹ Ovaj argument se odbacuje.

70. U vezi s Tolimirovom tvrdnjom da Butler ne posjeduje kvalifikacije i iskustvo koji su neophodni da bi mogao dati stručno mišljenje o vojnim strukturama i strateškim organima VRS-a,

¹⁸⁵ Prvostepena presuda, par. 41. Pretresno vijeće se, dosljedno tom pristupu, u ograničenoj mjeri oslonilo na izvještaje vještaka prilikom donošenja zaključaka u Prvostepenoj presudi. V. Prvostepena presuda, fusnote 215, 217, 232-233, 353, 394, 2348.

¹⁸⁶ Prvostepena presuda, par. 41.

¹⁸⁷ Odluka u predmetu *Popović i drugi* u vezi sa statusom Richarda Butlera kao vještaka, par. 20, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 282, Odluku u predmetu *Brđanin* u vezi s vještakom Ewanom Brownom, str. 2.

¹⁸⁸ Odluka u predmetu *Popović i drugi* u vezi sa statusom Richarda Butlera kao vještaka, par. 21. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 199.

¹⁸⁹ Odluka u predmetu *Popović i drugi* u vezi sa statusom Richarda Butlera kao vještaka, par. 20, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 199.

¹⁹⁰ Prvostepena presuda, par. 41.

Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće prihvatilo da Butler ima iskustva u oblasti vojnoobavještajnih poslova na osnovu njegovog svjedočenja i podataka sadržanih u njegovoj biografiji, gdje se detaljno navode njegove tehničke kvalifikacije i više od 13 godina iskustva u obavještajnoj službi vojske Sjedinjenih Američkih Država.¹⁹² Stoga je neodrživa Tolimirova tvrdnja da Butler "ne posjeduje stručne kvalifikacije koje su neophodne za davanje pouzdanih mišljenja" o relevantnim pitanjima. Žalbeno vijeće dalje smatra da je Tolimirov argument o tome da Butler nema radnog iskustva u VRS-u neosnovan, budući da se za kvalifikovanje za vještaka ne traže znanje ili iskustvo iz prve ruke.¹⁹³ Pored toga, prilikom ocjenjivanja Butlerovog svjedočenja, Pretresno vijeće je uzelo u obzir faktore poput "stručne kompetentnosti dotičnog vještaka, metodologije kojom se koristio i pouzdanosti zaključaka donesenih s obzirom na te faktore, kao i druge iskaze koje je Vijeće prihvatilo".¹⁹⁴ Prema tome, Tolimir nije pokazao da je Pretresno vijeće napravilo grešku.

(c) Zaključak

71. S obzirom na gore navedeno, Žalbeno vijeće, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, odbacuje 3. žalbenu osnovu.

3. Istražitelji tužilaštva (4. žalbena osnova)

72. Pretresno vijeće je smatralo da status svjedoka tužilaštva Dušana Janca, Jean-Renéa Rueza, Deana Manninga, Erin Gallagher, Tomasza Blaszczyka i Stefanie Frease (dalje u tekstu: istražitelji tužilaštva) kao sadašnjih ili bivših istražitelja tužilaštva sam po sebi ne čini njihova svjedočenja i izvještaje nepouzdanim.¹⁹⁵

(a) Argumenti

73. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što prilikom ocjenjivanja svjedočenja istražitelja tužilaštva nije postupalo s odgovarajućim oprezom, kao što je određeno u Prvostepenoj presudi u predmetu *Martić*.¹⁹⁶ Tolimir tvrdi da se Pretresno vijeće, iako je izrazilo "određenu zabrinutost" u pogledu oslanjanja na takve dokaze, ipak u velikoj

¹⁹¹ Žalbeni podnesak, par. 40.

¹⁹² Prvostepena presuda, par. 41 i fusnota 99.

¹⁹³ Odluka u predmetu *Popović i drugi* u vezi sa statusom Richarda Butlera kao vještaka, par. 29.

¹⁹⁴ Prvostepena presuda, par. 39.

¹⁹⁵ Prvostepena presuda, par. 38.

¹⁹⁶ Žalbeni podnesak, par. 44, 46-48, 51-52, gdje se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Martić*, par. 35. Žalbeno vijeće ima u vidu da Tolimir navodi i Butlera kao jednog od istražitelja tužilaštva u okviru ove žalbene osnove. V. Žalbeni podnesak, par. 44, 49. Žalbeno vijeće je gore već razmotrilo Tolimirove argumente u vezi s ocjenom Butlerovog svjedočenja od strane Pretresnog vijeća. V. gore, par. 65-71.

mjeri oslonilo na svjedočenja istražitelja tužilaštva (posebno svjedokinje Frease i svjedoka Janca i Blaszczyka) u odnosu na ključne aspekte Prvostepene presude.¹⁹⁷ Tolimir iznosi argument da se mišljenjima istražitelja tužilaštva uopšte nije trebala pridati težina, s obzirom na to da su oni "dužni da štite interese tužilaštva i da svoje aktivnosti usklađuju s aktivnostima tužilaštva" i da "im nije dopušteno da se obraćaju javnosti bez posebne dozvole koja sadrži i uputstva o onome o čemu istražitelj može da govori".¹⁹⁸ Tolimir traži da Žalbena vijeće formuliše ispravan pravni standard za ocjenjivanje svjedočenja istražitelja tužilaštva i da preispita Prvostepenu presudu primjenjujući taj standard.¹⁹⁹

74. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće ispravno konstatovalo da njegove veze sa istražiteljima tužilaštva ne čine njihova svjedočenja nepouzdanim.²⁰⁰ Ono tvrdi da bi Tolimirove argumente trebalo odbaciti po kratkom postupku, s obzirom da on samo ponavlja argumente koje je iznio u prvostepenom postupku, a da pritom ne pokazuje nikakvu grešku.²⁰¹ Tužilaštvo tvrdi da povezanost nekog svjedoka sa stranom u postupku ne čini njegovo svjedočenje neprihvatljivim, ali može da utiče na težinu tog svjedočenja.²⁰² Ono tvrdi da Tolimir nije pokazao da istražitelji tužilaštva nisu bili nezavisni, da su lagali pod zakletvom ili da je tužilaštvo manipuliralo njihovim svjedočenjima.²⁰³ Tužilaštvo dodaje da se Prvostepena presuda u predmetu *Martić*, u kojoj Pretresno vijeće nije pridalo nikakvu težinu dijelovima svjedočenja jednog bivšeg analitičara tužilaštva, razlikuje od ovog predmeta, budući da je tužilaštvo u tom predmetu priznalo da taj analitičar nije bio dovoljno stručan.²⁰⁴

75. Tolimir replicira da tužilaštvo nije ponudilo nijedan uvjerljiv razlog za odstupanje od stava koji je zauzet u Prvostepenoj presudi u predmetu *Martić*.²⁰⁵ On tvrdi da su, kao i u predmetu *Martić*, istražitelji tužilaštva svjedočili o pitanjima izvan djelokruga svoje stručnosti i znanja.²⁰⁶

(b) Analiza

76. Žalbena vijeće nije uvjerala Tolimirova tvrdnja da je Pretresno vijeće primijenilo pogrešan standard prilikom ocjenjivanja svjedočenja istražitelja tužilaštva. Prije svega, Žalbena vijeće podsjeća da "bojazni u vezi s nezavisnošću i nepristranošću svjedoka [...] predstavljaju pitanje

¹⁹⁷ Žalbeni podnesak, par. 45. V. i Žalbeni podnesak, par. 51; Replika na podnesak respondenta, par. 24.

¹⁹⁸ Žalbeni podnesak, par. 50. V. i Žalbeni podnesak, par. 51; Replika na podnesak respondenta, par. 24.

¹⁹⁹ Žalbeni podnesak, par. 52.

²⁰⁰ Podnesak respondenta, par. 22.

²⁰¹ Podnesak respondenta, par. 22-23.

²⁰² Podnesak respondenta, par. 23.

²⁰³ Podnesak respondenta, par. 23-24.

²⁰⁴ Podnesak respondenta, par. 24.

²⁰⁵ Replika na podnesak respondenta, par. 25.

težine, a ne prihvatljivosti".²⁰⁷ Čvrsto je uvriježeno da pretresna vijeća raspolažu širokim diskrecionim ovlastima da prilikom određivanja težine koju će pridati svjedočenju svakog svjedoka uzmu u obzir sve relevantne faktore.²⁰⁸ Žalbeno vijeće će diskrecionu odluku pretresnog vijeća poništiti samo ako utvrdi da je: (i) zasnovana na pogrešnom tumačenju mjerodavnog prava; (ii) zasnovana na očigledno pogrešnom zaključku ili činjenici; ili (iii) toliko nepravična ili nerazumna da predstavlja zloupotrebu diskrecionih ovlasti.²⁰⁹

77. Pretresno vijeće je navelo da status svjedoka kao sadašnjih ili bivših istražitelja tužilaštva sam po sebi ne čini njihova svjedočenja i izvještaje nepouzdanim.²¹⁰ Ipak, Pretresno vijeće je reklo da je njihova svjedočenja ocjenjivalo oprezno, s obzirom na njihovu vezu s tužilaštvom.²¹¹ Tolimir nije pokazao kako Prvostepena presuda u predmetu *Martić* potkrepljuje njegov argument da je Pretresno vijeće u ovom pogledu napravilo grešku. U predmetu *Martić*, Pretresno vijeće nije pridalo težinu "stavovima, zaključcima i analizama" jednog bivšeg analitičara tužilaštva jer su oni bili izvan domena njegovih stručnih znanja ili ličnih saznanja.²¹² Pretresno vijeće u predmetu *Martić* nije raspravljalo o vezi tog analitičara s tužilaštvom.²¹³ Shodno tome, Žalbeno vijeće ne nalazi nikakvu grešku u pristupu Pretresnog vijeća.

78. Žalbeno vijeće, isto tako, nije uvjereno da Pretresno vijeće svjedočenja istražitelja tužilaštva nije ocijenilo primjenjujući ispravan standard. Pretresno vijeće je prilikom određivanja težine koju će pridati svjedočenjima istražitelja tužilaštva uzelo u obzir sljedeće faktore: (i) njihovu stručnost i znanje o istrazi u kojoj su učestvovali; (ii) druge relevantne dokaze; (iii) činjenicu da oni nisu bili očevici ni neposredni posmatrači događaja kojima se optuženi tereti u Optužnici; i (iv) njihovu vezu s jednom od strana u postupku.²¹⁴ Žalbeno vijeće se uvjerilo da je Pretresno vijeće postupilo u okviru svojih diskrecionih ovlasti kada je takve faktore uzelo u obzir prilikom ocjenjivanja težine koju treba pridati svjedočenjima istražitelja tužilaštva.

79. Pored toga, Žalbeno vijeće smatra da je Pretresno vijeće postupilo u okviru svojih diskrecionih ovlasti prilikom ocjenjivanja svjedočenja istražitelja tužilaštva. Tolimir nije naveo

²⁰⁶ Replika na podnesak respondenta, par. 26.

²⁰⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 131. V. i Odluka u predmetu *Popović i drugi* u vezi sa statusom Richarda Butlera kao vještaka, par. 21; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 199.

²⁰⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 781; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 152. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Bikindi*, par. 116; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 194.

²⁰⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 131; Drugostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 81.

²¹⁰ Prvostepena presuda, par. 38.

²¹¹ Prvostepena presuda, par. 38.

²¹² Prvostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 35.

²¹³ Prvostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 35.

slučajeve u kojima se Pretresno vijeće, navodno, u velikoj mjeri oslonilo na svjedočenja istražitelja tužilaštva prilikom donošenja ključnih zaključaka u Prvostepenoj presudi. Pregled Prvostepene presude pokazuje da se Pretresno vijeće oslonilo na svjedočenja istražitelja tužilaštva samo onda kada su ona bila potkrijepljena drugim dokazima uvrštenim u spis, osim kada su se konkretno odnosila na istragu koju je provelo tužilaštvo ili na neku neosporenu činjenicu.²¹⁵ Žalbena vijeće takođe odbija kao nepotkrijepljene Tolimirove argumente da istražitelji tužilaštva nisu bili u dovoljnoj mjeri nezavisni da bi mogli da daju pouzdana svjedočenja ili da su njihova svjedočenja bila izvan djelokruga njihovih ličnih saznanja ili stručnih znanja. Pored toga, Žalbena vijeće konstatuje da Tolimir pokušava da ponovo povede spor oko pitanja koja je neuspješno pokrenuo u prvostepenom postupku,²¹⁶ a da pritom ne pokazuje nikakvu grešku Pretresnog vijeća.

(c) Zaključak

80. S obzirom na gore navedeno, Žalbena vijeće odbacuje 4. žalbenu osnovu.²¹⁷

²¹⁴ Prvostepena presuda, par. 38.

²¹⁵ V., na primjer, Prvostepena presuda, par. 63, 65, 70, 347, 350, 363, 367, 370, 373, 435, 437, 454, 457-458, 478-479, 504, 506, 561, 564, 938-939, 941-947. V. i Prvostepena presuda, fusnote 119, 186-187, 189-190, 192, 195-196, 199-200, 327, 344, 386-387, 405, 407, 411, 481, 515, 517, 832, 899, 916, 939, 1184, 1203-1204, 1208-1209, 1248, 1343-1344, 1372, 1390, 1416, 1418, 1435, 1437, 1439, 1444, 1446, 1461-1462, 1467, 1540, 1545, 1549-1552, 1557, 1560, 1573-1574, 1578, 1588, 1661-1666, 1682, 1778-1779, 1804-1805, 1807-1809, 1840, 1865-1866, 1885, 1943, 1977, 1986, 1991, 1996, 2000, 2012, 2099, 2120, 2146, 2171, 2174-2175, 2178, 2193, 2197, 2202-2204, 2225, 2229-2230, 2234-2235, 2245-2246, 2572, 3204.

²¹⁶ V. Završni pretresni podnesak odbrane, par. 177-183.

²¹⁷ Sudija Antonetti prilaže izdvojeno mišljenje.

IV. BROJ OSOBA UBIJENIH U DOGAĐAJIMA KOJI SU SE DESILI U SREBRENICI U JULU 1995. GODINE I U PERIODU POSLIJE NJIH (9. ŽALBENA OSNOVA)

A. Kontekst

81. Pretresno vijeće je konstatovalo da su snage bosanskih Srba poslije pada Srebrenice protivpravno lišile života najmanje 5.749 bosanskih Muslimana.²¹⁸ Pretresno vijeće je ovu brojku utvrdilo tako što je izračunalo broj bosanskih Muslimana koje su snage bosanskih Srba ubile (i) na konkretnim mjestima zločina navedenim u paragrafima 21.1-22.4 Optužnice (4.970)²¹⁹ i (ii) u okolnostima koje nisu konkretno navedene u Optužnici (830),²²⁰ pri čemu nije uračunalo 51 žrtvu kako bi izbjeglo da one budu dvaput uračunate.²²¹

82. Tolimir iznosi nekoliko prigovora u vezi s brojem osoba protivpravno lišenih života od strane snaga bosanskih Srba poslije pada Srebrenice koji je izračunalo Pretresno vijeće.²²² Kao prvo, on tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što je uračunalo i broj osoba koje su protivpravno lišene života u okolnostima koje nisu obuhvaćene incidentima konkretno navedenim u Optužnici.²²³ Kao drugo, tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo metodološke greške u ocjenjivanju dokaza kada je računalo ukupan broj ubijenih.²²⁴ Kao treće, on kaže da je Pretresno vijeće pogriješilo prilikom računanja broja žrtava u četiri konkretna incidenta koja se navode u Optužnici.²²⁵

83. Tužilaštvo odgovara da bi Tolimirove prigovore trebalo odbaciti po kratkom postupku zbog toga što je on zanemario relevantne činjenične zaključke Pretresnog vijeća, što se usredotočio na pojedinačne dokaze, ne pokazavši zbog čega se osuđujuća presuda ne može temeljiti na ostalim dokazima, te što ponavlja argumente koje je iznio u prvostepenom postupku, a da pritom ne identifikuje nikakvu grešku od strane Pretresnog vijeća.²²⁶

²¹⁸ Prvostepena presuda, par. 596.

²¹⁹ Žalbeno vijeće primjećuje da Pretresno vijeće u svoje izračunavanje broja žrtava navedenih u Optužnici nije uključilo trojicu vođa iz Žepe, za čija se ubistva tereti u paragrafu 23.1 Optužnice (v. Prvostepena presuda, par. 568, 570). Međutim, ono je njihova ubistva uključilo u svoje zaključke o ukupnom broju ubijenih osoba. V. Prvostepena presuda, par. 721, 727.

²²⁰ Prvostepena presuda, par. 566-596.

²²¹ Prvostepena presuda, par. 566, 570, 591, 595-596.

²²² Žalbeni podnesak, par. 89-142. V. i Prvostepena presuda, par. 566-597.

²²³ Žalbeni podnesak, par. 89-91.

²²⁴ Žalbeni podnesak, par. 103-142.

²²⁵ Žalbeni podnesak, par. 92-102.

²²⁶ Podnesak respondenta, par. 54.

B. Diskusija

1. Izračunavanje ukupnog broja osoba ubijenih u incidentima koji nisu konkretno navedeni u Optužnici

(a) Argumenti

84. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo jer je svoje zaključke trebalo ograničiti na žrtve incidenata koji se konkretno navode u Optužnici.²²⁷ On iznosi argument da “incidenti” koji nisu konkretno navedeni u Optužnici nisu bili predmet dokazivanja i da Pretresno vijeće nije utvrdilo okolnosti smrti osoba koje se dovode u vezu s tim incidentima.²²⁸ Shodno tome, on tvrdi da broj žrtava koji je izračunalo Pretresno vijeće ne može da služi kao osnova za zaključke o težini krivičnog djela ni zaključke o pitanju da li je određeno krivično djelo – genocid ili istrebljivanje – počinjeno.²²⁹ Alternativno, Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što se oslonilo na tu brojku u vezi sa svojim pravnim zaključcima.²³⁰ Tolimir iznosi argument da je taj pogrešan zaključak Pretresnog vijeća značajno uticao na zaključke do kojih je ono došlo po svim tačkama Optužnice, a posebno na njegovu ocjenu težine krivičnih djela i, shodno tome, na odmjeravanje kazne koju će mu izreći.²³¹ On traži da Žalbeno vijeće formuliše ispravan pravni standard i preispita zaključke Pretresnog vijeća u vezi s tačkama 1-7 Optužnice.²³²

85. Tužilaštvo odgovara da je zaključak Pretresnog vijeća da su snage bosanskih Srba protivpravno lišile života 5.749 bosanskih Muslimana obuhvaćen Optužnicom, u kojoj se navodi da je provođenje UZP-a ubistva dovelo do pogubljenja po kratkom postupku “više od 7.000 muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, iz enklave Srebrenica”.²³³ Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće uputilo na tih 5.749 žrtava, bosanskih Muslimana, isključivo u kontekstu genocidnih djela i namjere i prilikom ocjenjivanja težine krivičnog djela.²³⁴ Tužilaštvo iznosi argument da Tolimir nije

²²⁷ Žalbeni podnesak, par. 90-91, gdje se poziva na Optužnicu, par. 21.1-21.4. Žalbeno vijeće smatra da je Tolimir namjeravao da uputi na paragrafe 21.4-22.4. V. Replika na podnesak respondenta, par. 42.

²²⁸ Žalbeni podnesak, par. 91. V. Replika na podnesak respondenta, par. 42.

²²⁹ Žalbeni podnesak, par. 91.

²³⁰ Žalbeni podnesak, par. 91.

²³¹ Žalbeni podnesak, par. 89.

²³² Žalbeni podnesak, par. 91.

²³³ Podnesak respondenta, par. 55, gdje se poziva na Optužnicu, par. 28.

²³⁴ Podnesak respondenta, par. 56.

pokazao da je to imalo ikakvog uticaja na presudu i da bi njegov argument trebalo odbaciti po kratkom postupku.²³⁵

(b) Analiza

86. Žalbena vijeće će prvo razmotriti da li bi Tolimirovu tvrdnju da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što je uračunalo broj osoba protivpravno lišenih života u okolnostima koje nisu konkretno navedene u paragrafima 21.1 do 22.4 Optužnice trebalo odbaciti po kratkom postupku, kao što traži tužilaštvo. Žalbena vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće uputilo na 5.749 žrtava u vezi s optužbom za genocid, kada je zaključilo sljedeće: (i) da su ubijeni pripadnici zaštićene grupe;²³⁶ (ii) da su snage bosanskih Srba smišljeno nametnule životne uslove sračunate da dovedu do uništenja te zaštićene grupe;²³⁷ i (iii) da je postojala namjera da se ta zaštićena grupa uništi.²³⁸ Pretresno vijeće je na 5.749 žrtava uputilo i kada je ocjenjivalo težinu krivičnog djela prilikom odmjeravanja kazne koju će izreći Tolimiru.²³⁹ S obzirom da je navodna greška u broju osoba protivpravno lišenih života koji je izračunalo Pretresno vijeće mogla da ima uticaja na zaključke Pretresnog vijeća o genocidu i na odmjeravanje kazne, Žalbena vijeće će razmotriti utemeljenost Tolimirove tvrdnje.

87. Žalbena vijeće podsjeća da pretresna vijeća prilikom donošenja presude mogu da osude optuženog samo za ona krivična djela za koja je on okrivljen u optužnici.²⁴⁰ Žalbena vijeće je dosljedno zauzimalo stav da se, u skladu s odredbama Statuta ovog Međunarodnog suda i Statuta MKSR-a, u optužnici moraju dovoljno precizno navesti optužbe protiv optuženog i pravno relevantne činjenice na kojima se te optužbe temelje.²⁴¹ Pravno relevantne činjenice koje nisu navedene u optužnici ne mogu služiti kao legitimna osnova za izricanje osuđujuće presude optuženom.²⁴²

²³⁵ Podnesak respondenta, par. 56.

²³⁶ Prvostepena presuda, par. 751-752.

²³⁷ Prvostepena presuda, par. 766.

²³⁸ Prvostepena presuda, par. 770, 773.

²³⁹ Prvostepena presuda, par. 1217.

²⁴⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 26; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 33.

²⁴¹ Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 574; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 162; Drugostepena presuda u predmetu *Muvunyi*, par. 18. Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 23; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 27; Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 88. Žalbena vijeće podsjeća da tačka optužnice ili optužba predstavlja pravnu karakterizaciju pravno relevantnih činjenica na kojima se ta tačka optužnice ili optužba zasniva. Drugostepena presuda u predmetu *Muvunyi*, par. 19.

²⁴² Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 320. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 312-319; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 162-164.

88. U ovom predmetu, optužbe i pravno relevantne činjenice na kojima se te optužbe temelje su u Optužnici navedene sa razumno visokim stepenom preciznosti. U Optužnici se navodi da je plan za ubistvo vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice obuhvatao “više od 1.000” muškaraca koji su odvojeni od svojih prijatelja i porodica u Potočarima i odvedeni u Bratunac, kao i “više od 6.000” muškaraca koji su se predali snagama bosanskih Srba stacioniranim duž puta Bratunac – Konjević Polje – Milići ili koje su te snage zarobile.²⁴³ Navodi se da je sistematsko ubijanje tih muškaraca iz Srebrenice počelo 13. jula 1995. godine, “kako je detaljno opisano” u paragrafima od 21.1 do 22.4, to jest u okolnostima konkretnih incidenata koji su nabrojani u tim paragrafima.²⁴⁴ Isto tako, u Optužnici se navodi da su četiri konkretna incidenta situaciono uslovljenih ubistava i ubistvo trojice vođa bosanskih Muslimana iz Žepe koji se navode poimence bili prirodna i predvidljiva posljedica UZP-ova kojima se tereti u Optužnici.²⁴⁵ Pod tačkom 2, kojom se činjenice i dogovor koji je identifikovan u okviru UZP-a ubistva stavljaju optuženom na teret kao djela u osnovi udruživanja radi vršenja genocida,²⁴⁶ u Optužnici se navodi da je provođenje UZP-a dovelo do pogubljenja po prijekom postupku “više od 7.000” muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, iz srebreničke enklave.²⁴⁷

89. Iz ovih je navoda jasno da incidenti za koje se tereti u Optužnici nisu samo primjeri kažnjivog ponašanja za koje se Tolimir tereti odgovornošću, već predstavljaju iscrpan spisak konkretnih navoda koji mu se stavljaju na teret u Optužnici. Tolimir nije optužen za zločine koji proističu iz nekih incidenata koji se ne navode konkretno u Optužnici. Isto je tako jasno da se navod tužilaštva o ukupnom broju osoba koje su snage bosanskih Srba protivpravno lišile života (više od 7.000) odnosi samo na žrtve incidenata koji se konkretno navode u paragrafima od 21.1 do 22.4 i 23.1 Optužnice. Pored toga, dokazi koje je izvelo tužilaštvo bili su usredotočeni na incidente koji se konkretno navode u Optužnici.

90. Prema tome, Pretresno vijeće jeste napravilo grešku zbog toga što je došlo do zaključka da su snage bosanskih Srba protivpravno lišile života 779 osoba²⁴⁸ u okolnostima koje se ne navode

²⁴³ Optužnica, par. 19-20.

²⁴⁴ Optužnica, par. 21.

²⁴⁵ Optužnica, par. 22, 22.1-22.4, 23.1. U Optužnici se konkretno navodi da su situaciono uslovljena ubistva, detaljno opisana u paragrafu 22, bila prirodna i predvidljiva posljedica UZP-a prisilnog uklanjanja i UZP-a ubistva, a da su ubistva trojice vođa iz Žepe bila prirodna i predvidljiva posljedica UZP-a prisilnog uklanjanja. Optužnica, par. 22, 23.1.

²⁴⁶ Optužnica, par. 25. V. i Optužnica, par. 27.

²⁴⁷ Optužnica, par. 28. V. i Optužnica, par. 9.

²⁴⁸ Žalbeno vijeće podsjeća da je Pretresno vijeće do zaključka da su snage bosanskih Srba poslije pada Srebrenice protivpravno lišile života najmanje 5.749 bosanskih Muslimana došlo tako što je sabralo broj bosanskih Muslimana koje su snage bosanskih Srba pobile na konkretnim mjestima zločina nabrojanim u paragrafima 21.1-22.4 Optužnice (4.970) i u okolnostima koje se ne navode konkretno u Optužnici (830). Pretresno vijeće nije ubrojalo 51 žrtvu, kako

konkretno u Optužnici i što se oslonilo na tu veću brojku u prilog svojim zaključcima u vezi s osuđujućim presudama koje je izreklo Tolimiru.

91. Međutim, Žalbeno vijeće se nije uvjerilo da ta greška u primjeni prava obesnažuje Prvostepenu presudu. Tolimir nije pokazao zbog čega osuđujuće presude koje su mu izrečene ne bi mogle da se temelje na zaključku Pretresnog vijeća da je u konkretnim okolnostima koje se detaljno navode u Optužnici protivpravno lišeno života najmanje 4.970 osoba. Pretresno vijeće je naglasilo da brojka od 4.970 osoba predstavlja umjerenu procjenu broja ljudi ubijenih u okolnostima koje se konkretno navode u Optužnici i da je stvarni broj žrtava vjerovatno znatno veći.²⁴⁹ U vezi sa svojim zaključcima u pogledu optužbe za genocid, Pretresno vijeće je podsjetilo i na svoj zaključak da su snage bosanskih Srba u okolnostima koje se konkretno navode u Optužnici ubile najmanje 4.970 muškaraca, bosanskih Muslimana.²⁵⁰ Tolimir nije predočio nikakve indikacije o tome da Pretresno vijeće i samo na osnovu te brojke ne bi moglo da dođe do svojih zaključaka o elementu pripadanja zaštićenoj grupi ili o tome da su operacije prisilnog premještanja i ubijanja provedene smišljeno, kako bi dovele do fizičkog uništenja stanovnika, bosanskih Muslimana, na tom području.²⁵¹ Isto tako, u vezi s tim što je Pretresno vijeće u ocjenjivanju težine krivičnog djela prilikom odmjeravanja kazne Tolimiru pomenulo 5.749 žrtava, Žalbeno vijeće smatra da opštu ocjenu Pretresnog vijeća da su ubijene osobe bile žrtve “masovne i okrutne operacije ubistva” i dalje u potpunosti potkrepljuje umjereno procijenjena najmanja brojka od 4.970 žrtava.²⁵² Pored toga, svi konkretni primjeri koje je Pretresno vijeće navelo prilikom ocjenjivanja težine krivičnog djela, a koji ilustruju užasni karakter tih masovnih pogubljenja, izvedeni su iz incidenata koji se konkretno navode u Optužnici.²⁵³ Stoga se Tolimirov argument odbacuje.

2. Metodologija koju je koristilo Pretresno vijeće prilikom procjenjivanja ukupnog broja ubijenih

92. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo činjeničnu grešku u svojim zaključcima o ukupnom broju i identifikaciji nestalih i ubijenih osoba koje se dovode u vezu sa Srebrenicom i zaključcima u vezi s brojem muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su život izgubili uslijed borbi, samoubistva i drugih uzroka.²⁵⁴ On, kao prvo, iznosi argument da je Pretresno vijeće do svojih

bi izbjeglo dvostruko uračunavanje, te je tako konstatovalo da su snage bosanskih Srba ubile 779 osoba u okolnostima koje se ne navode konkretno u Optužnici. V. gore, par. 81.

²⁴⁹ Prvostepena presuda, par. 571.

²⁵⁰ Prvostepena presuda, par. 751.

²⁵¹ Prvostepena presuda, par. 766.

²⁵² Prvostepena presuda, par. 1217.

²⁵³ Prvostepena presuda, par. 1217.

²⁵⁴ Žalbeni podnesak, par. 103, 119.

brojki došlo na pogrešan način, tako što je krenulo od “pretpostavke” da su sve identifikovane žrtve iz grobnica povezanih sa Srebrenicom bile protivpravno lišene života od strane snaga bosanskih Srba.²⁵⁵ Kao drugo, on osporava način na koji je Pretresno vijeće ocijenilo demografske dokaze i dokaze dobijene analizom DNK.²⁵⁶

93. Tužilaštvo odgovara da se Tolimir usredotočio na izolovane aspekte razmatranja dokaza od strane Pretresnog vijeća, zanemariivši pritom detaljnu analizu koju je ono izvršilo, te da naprosto tvrdi da Pretresno vijeće nije protumačilo dokaze na neki konkretan način.²⁵⁷

(a) Navodne greške zbog zaključka da su osobe identifikovane iz grobnica povezanih sa Srebrenicom bile protivpravno lišene života

94. Tolimir iznosi argument da zaključak Pretresnog vijeća da se samo manji dio smrtnih slučajeva nestalih osoba koje se dovode u vezu sa Srebrenicom može pripisati borbenim dejstvima, samoubistvu i drugim uzrocima “nije realističan” i da je zasnovan na pretpostavci da su sve one osobe koje su pokopane u masovnim grobnicama bile žrtve pogubljenja po kratkom postupku.²⁵⁸ On osporava zaključak Pretresnog vijeća da je analiza DNK predstavljala pouzdaniji dokaz u slučajevima kada su postojale nepodudarnosti između identifikacije pomoću analize DNK i sudske potvrde o smrti jedne te iste osobe, iznoseći argument da podaci o DNK ne daju nikakve informacije o datumu i okolnostima smrti, već samo služe za identifikaciju.²⁵⁹ Po njegovom mišljenju, prilikom procjenjivanja broja osoba koje su snage bosanskih Srba protivpravno lišile života, Pretresno vijeće je bilo dužno da procijeni ukupan broj onih osoba koje su poginule uslijed borbenih dejstava, samoubistva i međusobnih borbi između ljudi iz kolone.²⁶⁰ Tolimir upućuje na dokaze koji, kako tvrdi, ukazuju na to da je približno 3.000 osoba poginulo u borbenim dejstvima ili je njihova smrt nastupila uslijed drugih uzroka, a ne ubistva.²⁶¹ On tvrdi da Pretresno vijeće nije navelo razloge iz kojih procjene broja ljudi poginulih u vojnoj akciji koje su dali pojedini ljudi iz kolone nisu bile pouzdane.²⁶² U prilog svom argumentu da u grobnicama povezanim sa Srebrenicom nisu bile samo žrtve pogubljenja, Tolimir ukazuje na dvije sudske potvrde o smrti,

²⁵⁵ Žalbeni podnesak, par. 103-125.

²⁵⁶ Žalbeni podnesak, par. 126-140.

²⁵⁷ Podnesak respondenta, par. 61.

²⁵⁸ Žalbeni podnesak, par. 104, 107-108, 119, 125. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 45, 48.

²⁵⁹ Žalbeni podnesak, par. 109-111. Tolimir takođe iznosi argument da je Pretresno vijeće prilikom ocjenjivanja dokaza trebalo da uzme u obzir dodatne faktore, kao što su podaci o stanovništvu Srebrenice i navodni nedostaci u izlaganju rezultata analize DNK. Žalbeni podnesak, par. 107.

²⁶⁰ Žalbeni podnesak, par. 105-106. Tolimir iznosi argument da postoje obimni dokazi da je ABiH tokom operacije proboja pretrpjela brojne gubitke, što može da objasni smrt tih ljudi. Replika na podnesak respondenta, par. 49.

²⁶¹ Žalbeni podnesak, par. 120-123.

²⁶² Žalbeni podnesak, par. 121, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 593. Tolimir dodaje da su se neke od masovnih grobnica nalazile duž pravca kretanja kolone. Žalbeni podnesak, par. 105.

koje se odnose na dvije osobe poginule u borbenim dejstvima, čiji su posmrtni ostaci pronađeni u masovnim grobnicama,²⁶³ na evidenciju ABiH koja pokazuje da je 140 osoba identifikovanih u grobnicama povezanim sa Srebrenicom poginulo u okolnostima koje nisu povezane s Optužnicom,²⁶⁴ te na podatke koje je dostavila Vlada Nizozemske u vezi s jednom masovnom grobnicom u kojoj su bila tijela najmanje sedam osoba koje nisu bile pogubljene po kratkom postupku.²⁶⁵ Na kraju, on tvrdi da postoji malo dokaza o operacijama pokopavanja i ponovnog pokopavanja, što, po njegovom mišljenju, ukazuje na to da u masovnim grobnicama povezanim sa Srebrenicom nisu pokopane samo žrtve pogubljenja.²⁶⁶

95. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće pažljivo ocijenilo sadržaj i pouzdanost dokaza dobijenih analizom DNK, forenzičkih i demografskih dokaza, iskaza svjedoka i dokumentarnih dokaza o masovnim pogubljenjima, pokopavanju i ponovnom pokopavanju.²⁶⁷ Ono tvrdi da Tolimir nije uzeo u obzir to da unutar zone odgovornosti Zvorničke brigade nije bilo borbenih dejstava, kao ni činjenicu da Pretresno vijeće među srebreničke žrtve nije uključilo osobe protivpravno lišene života koje su identifikovane iz površinskih posmrtnih ostataka pronađenih duž pravca kojim se kretala kolona muškaraca, bosanskih Muslimana.²⁶⁸ Tužilaštvo dalje tvrdi da Tolimir zanemaruje to što je Pretresno vijeće izričito razmotrilo i odbilo pomenute dvije sudske potvrde o smrti i evidenciju ABiH.²⁶⁹ Ono tvrdi i da Tolimir zanemaruje značajne dokaze i činjenične zaključke u vezi s operacijama ponovnog pokopavanja.²⁷⁰ Na kraju, tužilaštvo tvrdi da Pretresno vijeće nije bilo dužno da razmatra dokazni predmet odbrane 320 zbog toga što se on ne odnosi na neku od grobnica povezanih sa Srebrenicom u kojima su bile žrtve pogubljenja.²⁷¹

96. Tolimir replicira da je “jasno pokazao” da su se u masovnim grobnicama povezanim sa Srebrenicom nalazila tijela žrtava koje su tu pokopane prije događaja na koje se odnosi Optužnica.²⁷² On dalje tvrdi da je Pretresno vijeće trebalo da razmotri dokazni predmet odbrane 320, budući da on ukazuje na to da su osobe koje se pominju u tom izvještaju vjerovatno bile

²⁶³ Žalbeni podnesak, par. 112-113, 115, gdje se poziva na dokazni predmet odbrane 316 (Rješenje Osnovnog suda u Lukavcu od 20. juna 1997. godine), dokazni predmet odbrane 317 (Rješenje Općinskog suda u Kladnju od 31. marta 2000. godine), T. od 11. marta 2010. godine, str. 518. V. i Žalbeni podnesak, par. 109-110, 114.

²⁶⁴ Žalbeni podnesak, par. 117-118.

²⁶⁵ Žalbeni podnesak, par. 124, gdje se poziva na dokazni predmet odbrane 320 (članak iz nizozemskih novina od 21. juna 2011. godine).

²⁶⁶ Žalbeni podnesak, par. 116.

²⁶⁷ Podnesak respondententa, par. 62.

²⁶⁸ Podnesak respondententa, par. 63.

²⁶⁹ Podnesak respondententa, par. 64.

²⁷⁰ Podnesak respondententa, par. 65.

²⁷¹ Podnesak respondententa, par. 65-66.

²⁷² Replika na podnesak respondententa, par. 45.

prijavljene kao nestale i da u vezi s događajima u Srebrenici postoje neka pitanja koja još nisu u potpunosti istražena.²⁷³

97. Žalbeno vijeće podsjeća da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je konstatovalo da su snage bosanskih Srba ubile 779 žrtva u okolnostima koje se ne navode konkretno u Optužnici.²⁷⁴ U svjetlu tog zaključka Žalbenog vijeća, Tolimirovi argumenti u vezi s metodologijom koju je Pretresno vijeće primijenilo kada je došlo do veće brojke od 5.749 žrtava su bespredmetni. Žalbeno vijeće će te argumente ocijeniti u odnosu na metodologiju koju je Pretresno vijeće primijenilo kada je izračunalo brojku od 4.970 žrtava incidentata koji se konkretno navode u Optužnici.²⁷⁵

98. Pretresno vijeće je do svog zaključka da su snage bosanskih Srba protivpravno lišile života 4.970 osoba u incidentima koji se konkretno navode u Optužnici²⁷⁶ došlo tako što je analiziralo raznovrsne dokaze, koji su se sastojali od iskaza svjedoka o okolnostima u kojima su vršena ubijanja, forenzičkih dokaza i demografskih podataka.²⁷⁷ U vezi s nekim incidentima, Pretresno vijeće je do svojih zaključaka došlo samo na osnovu iskaza očevidaca.²⁷⁸ Žalbeno vijeće ne nalazi nikakvu potporu za Tolimirov navod da je Pretresno vijeće, prilikom donošenja zaključka da je protivpravno lišeno života 4.970 bosanskih Muslimana, krenulo od pretpostavke da su sve osobe koje su identifikovane u masovnim grobnicama bile pogubljene po kratkom postupku.

99. U onoj mjeri u kojoj Tolimir sugerije da su žrtve u masovnim grobnicama koje su se nalazile u blizini pravca kretanja kolone bili vojnici ABiH koji su poginuli u borbi, ovaj argument se odbija. Žalbeno vijeće ponavlja da se Pretresno vijeće prilikom donošenja zaključaka o incidentima koji se navode u Optužnici nije isključivo oslonilo na činjenicu da su pojedinačne žrtve pronađene u masovnim grobnicama, već je svoje zaključke zasnovalo na nizu dokaza.²⁷⁹ Žalbeno vijeće, pored toga, primjećuje da je Pretresno vijeće, kada je zaključilo da se samo manji dio smrtnih slučajeva nestalih osoba koje se dovode u vezu sa Srebrenicom može pripisati borbenim dejstvima, samoubistvu i drugim uzrocima, izričito razmotrilo dokaze na koje je Tolimir uputio kao na dokaze koji, kako tvrdi, idu u prilog zaključku da su dotični uzroci doveli do smrti do 3.000

²⁷³ Replika na podnesak respondenta, par. 47. V. Replika na podnesak respondenta, par. 49.

²⁷⁴ V. gore, par. 90.

²⁷⁵ V. Žalbeni podnesak, par. 104. Žalbeno vijeće ima u vidu da Tolimir osporava nižu brojku od 4.970 žrtava, kao i višu brojku od 5.749 žrtava. Žalbeno vijeće, pored toga, primjećuje da je u jednom drugom dijelu ove Presude odobrilo Tolimirovu 20. žalbenu osnovu, v. dolje, par. 434-435. Tolimirovi argumenti u vezi s metodologijom koju je koristilo Pretresno vijeće prilikom procjenjivanja ukupnog broja ubijenih, u onoj mjeri u kojoj se odnose na ubistvo šestorice muškaraca, bosanskih Muslimana, u blizini Trnova su, shodno tome, bespredmetni.

²⁷⁶ Prvostepena presuda, par. 566, 570.

²⁷⁷ Prvostepena presuda, par. 49-62, 344, 350-351, 367-376, 397-401, 435-439, 454-458, 478-481, 504-508, 525, 532, 537, 541, 545-546, 550, 569.

²⁷⁸ Prvostepena presuda, par. 309, 313-314, 345-348, 381, 396-397, 487-488.

²⁷⁹ V. gore, par. 98.

bosanskih Muslimana.²⁸⁰ Suprotno Tolimirovoj tvrdnji, Pretresno vijeće je objasnilo razloge iz kojih se nije oslonilo na te dokaze – po mišljenju Pretresnog vijeća, te procjene koje su date neposredno poslije pada Srebrenice bile su zasnovane na nepotpunim informacijama i grubim procjenama broja žrtava.²⁸¹ Tolimir nije pokazao da se nijedno pretresno vijeće koje postupi razumno ne bi oslonilo na demografske i forenzičke dokaze, kao i na veliki broj svjedočenja u vezi sa konkretnim incidentima, kako bi došlo do zaključaka o tome kako su te žrtve lišene života.²⁸²

100. Žalbeno vijeće dalje odbacuje Tolimirov argument da je Pretresno vijeće trebalo da procijeni broj ljudi koji su poginuli u borbenim dejstvima i međusobnim borbama unutar kolone, ili su izvršili samoubistvo. Pretresno vijeće uopšte nije bilo dužno da donosi takav zaključak prilikom ocjenjivanja optužbi po tačkama Optužnice. Kao što je već rečeno, Pretresno vijeće je došlo do detaljnih zaključaka o broju ljudi koji su protivpravno lišeni života u svakom od incidenata kojima se optuženi tereti u Optužnici i zatim je na osnovu tih zaključaka izračunalo ukupan broj žrtava.²⁸³ S obzirom na oprezni i konzervativni pristup koji je primijenilo prilikom donošenja zaključaka o broju žrtava za svaki pojedini incident, nije bilo nikakvog razloga da Pretresno vijeće donosi dodatne zaključke o broju ljudi koji su umrli u drugim okolnostima. Takvi zaključci ionako ne bi imali nikakvog uticaja na zaključak Pretresnog vijeća o ukupnom broju ljudi koji su protivpravno lišeni života u okolnostima koje se konkretno navode u Optužnici.

101. Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće izričito razmotrilo i odbilo dvije sudske potvrde o smrti koje su se odnosile na osobe poginule u borbi, čiji su posmrtni ostaci pronađeni u masovnim grobnicama.²⁸⁴ U ovom kontekstu, nakon što je procijenilo objašnjenje koje je svjedokinja tužilaštva, demograf Ewa Tabeau, dala u vezi s pouzdanošću sudskih potvrda o smrti u odnosu na podatke MKNL-a, Pretresno vijeće je razumno zaključilo da je identifikacija putem analize DNK predstavljala pouzdaniji dokaz u slučajevima kada su postojale nepodudarnosti između identifikacije, putem analize DNK, nestalih osoba koje se dovode u vezu sa Srebrenicom i sudskih potvrda o smrti tih osoba.²⁸⁵

102. Isto tako, Pretresno vijeće je izričito razmotrilo i odbilo evidenciju ABiH, ne smatrajući je definitivnim dokazom da je 220 osoba koje se dovode u vezu s ABiH, od kojih je MKNL 140 identifikovao u grobnicama povezanim sa Srebrenicom, preminulo prije jula 1995. godine.²⁸⁶

²⁸⁰ Prvostepena presuda, par. 592-594.

²⁸¹ Prvostepena presuda, par. 593.

²⁸² Prvostepena presuda, par. 594.

²⁸³ V. gore, par. 98.

²⁸⁴ Prvostepena presuda, par. 60 i fusnota 151.

²⁸⁵ Prvostepena presuda, par. 60.

²⁸⁶ Prvostepena presuda, par. 61.

Pretno vijeće je konkretno navelo da, shodno pojašnjenju bosanskih vlasti i nalazima MKNL-a, “većina tih 220 slučajeva jeste povezana sa Srebrenicom” i da je obim takvih nepodudarnosti “mali”.²⁸⁷

103. U vezi s dokaznim predmetom odbrane 320, izvještajem Vlade Nizozemske o jednoj masovnoj grobnici otkrivenoj u Srebrenici, Žalbeno vijeće primjećuje da se u tom izvještaju niti potvrđuje niti opovrgava da je sedam žrtava, bosanskih Muslimana, bilo pogubljeno po kratkom postupku, tako da on ne potkrepljuje Tolimirov argument da nisu u svakoj grobnici povezanoj sa Srebrenicom bili posmrtni ostaci ljudi koji su pogubljeni po kratkom postupku. U svakom slučaju, Tolimir nije pokazao da je Pretno vijeće pogriješilo zbog toga što nije izričito razmotrilo ovaj dokaz prilikom procjenjivanja broja osoba ubijenih u incidentima koji se konkretno navode u Optužnici.

104. S obzirom da Tolimir nije potkrijepio svoju tvrdnju da ima malo dokaza o operaciji ponovnog pokopavanja,²⁸⁸ ovaj argument se odbija po kratkom postupku.

(b) Demografski dokazi i dokazi zasnovani na analizi DNK pomoću kojih je vršena identifikacija i utvrđen broj nestalih i ubijenih osoba povezanih sa Srebrenicom

105. Tolimir osporava pouzdanost demografskih dokaza i dokaza zasnovanih na analizi DNK koje je Pretno vijeće koristilo da bi utvrdilo broj nestalih osoba povezanih sa Srebrenicom i broj onih koji su ubijeni poslije pada Srebrenice.²⁸⁹ Žalbeno vijeće će se baviti Tolimirovim argumentima u mjeri u kojoj se oni odnose na to što je Pretno vijeće koristilo demografske dokaze i dokaze zasnovane na analizi DNK prilikom donošenja svojih zaključaka o broju žrtava incidenata koji se konkretno navode u Optužnici.²⁹⁰

106. Kao prvo, Tolimir tvrdi da je Pretno vijeće pogriješilo zbog toga što je odbilo argument koji je iznio u prvostepenom postupku da je procijenjeni broj od 7.000 žrtava neodrživ “ako se broj ljudi o kojima je Svjetska zdravstvena organizacija (dalje u tekstu: SZO) imala informacije na području Tuzlansko-podrinjskog kantona 29. jula - 34.341 osoba - oduzme od broja osoba koje su se u Srebrenici nalazile u januaru 1995. godine - 37.555 osoba”.²⁹¹ Kako tvrdi Tolimir, brojke

²⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 61.

²⁸⁸ V. Žalbeni podnesak, par. 116.

²⁸⁹ Žalbeni podnesak, par. 126-140.

²⁹⁰ V. gore, par. 98 i fusnota 277 u vezi s ovim zaključcima koji su, pored ostalog, zasnovani na demografskim i forenzičkim dokazima.

²⁹¹ Žalbeni podnesak, par. 126, gdje se poziva, pored ostalog, na dokazni predmet tužilaštva 2873 (Izvještaj terenskog ureda SZO u Tuzli od 29. jula 1995. godine), dokazni predmet odbrane 117 (Izvještaj Opštinskog štaba civilne zaštite Srebrenica od 11. januara 1995. godine) i, greškom, na Prvostepenu presudu, par. 574-757. Žalbeno vijeće

SZO-a su pouzdane, usprkos činjenici da se radi o približnim vrijednostima.²⁹² On dalje tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno zaključilo da je vrijednost brojki koje je naveo Opštinski štab civilne zaštite Srebrenica (dokazni predmet odbrane 117) ograničena.²⁹³

107. Kao drugo, Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je konstatovalo da su dokazi MKNL-a o identifikaciji zasnovanoj na analizi DNK pouzdani i pritom upućuje na zaključak Pretresnog vijeća da je broj ubijenih u velikoj mjeri izveden iz identifikacije koja je izvršena analizom DNK.²⁹⁴ On tvrdi da nema dokaza da je identifikacija koju je izvršio MKNL obuhvatala i tradicionalne forenzičke preglede posmrtnih ostataka i dokaze koji bi bili pribavljeni tim putem kako bi se potvrdila podudarnost dobijena analizom DNK i da se, shodno tome, podaci MKNL-a ne mogu smatrati pouzdanim.²⁹⁵ Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo oslonivši se na izjavu Thomasa Parsonsa da “podudarnost podataka dobijenih na osnovu analize DNK i podataka nevezanih s analizom DNK [...] predstavlja jedan od stubova na kojima počiva postupak identifikacije koji koristi MKNL”, usprkos tome što nije bilo dokaza u prilog tvrdnji da je MKNL zaista ustanovio tu podudarnost.²⁹⁶ On dalje tvrdi da su podaci dobijeni analizom DNK izloženi bez relevantnog priručnog materijala i da, konkretno, izvještaji s tim podacima ne sadrže nikakve podatke o vremenu i uzroku smrti, kao ni o načinu na koji je smrt nastupila.²⁹⁷ Po njegovom mišljenju, podaci MKNL-a nisu pouzdani u pogledu datuma i mjesta nestanka zbog toga što je MKNL u vezi s datumom nestanka u njih jednostavno uključio dva nominalna datuma, te on tvrdi da se nijedno pretresno vijeće koje postupa razumno ne bi oslonilo na takve podatke.²⁹⁸ On dalje tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo i zbog toga što nije zahtijevalo dokumente koji su potrebni za ocjenjivanje pouzdanosti izvještaja vještaka.²⁹⁹ On ukazuje na to da su elektroencefalogrami,³⁰⁰ koji

smatra da je Tolimir namjeravao da se pozove na Prvostepenu presudu, par. 574-575. V. Žalbeni podnesak, par. 127. V. i Žalbeni podnesak, par. 131.

²⁹² Žalbeni podnesak, par. 127, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 2873 (Izvještaj terenskog ureda SZO u Tuzli od 29. jula 1995. godine).

²⁹³ Žalbeni podnesak, par. 128-129.

²⁹⁴ Žalbeni podnesak, par. 132-139.

²⁹⁵ Žalbeni podnesak, par. 135.

²⁹⁶ Žalbeni podnesak, par. 134, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, fusnota 144.

²⁹⁷ Žalbeni podnesak, par. 134, 137.

²⁹⁸ Žalbeni podnesak, par. 135, gdje se, pored ostalog, poziva na dokazne predmete tužilaštva 136 (Naredenje Generalštaba VRS o imenovanju Komisije za preuzimanje i predaju arhivske građe Drinskog korpusa, koje je potpisao general Đukić, s datumom od 8. decembra 2004. godine) i 137 (Rješenje o odobravanju službenog puta koje je izdalo Ministarstvo odbrane RS, s datumom od 8. decembra 2004. godine). Žalbeno vijeće smatra da je Tolimir namjeravao da se pozove na dokazni predmet tužilaštva 1936 (transkript svjedočenja Thomasa Parsonsa u predmetu *Tužilac protiv Popovića i drugih* od 1. februara 2008. i 29. aprila 2009. godine), str. 20875, i na dokazni predmet tužilaštva 1937 (*Curriculum vitae* dr Thomasa J. Parsonsa). U ovom kontekstu, Tolimir dalje tvrdi da je i sam vještak tužilaštva Parsons u svom svjedočenju izjavio da MKNL nije imao sveobuhvatan istražni program koji bi uskladio podatke sa raznih spiskova ili proveo definitivnu istragu po prijavama o nestalim licima koje su podnijeli članovi njihovih porodica.

²⁹⁹ Žalbeni podnesak, par. 136.

su neophodni da bi se potvrdila tačnost nekog izvještaja o analizi DNK, bili dostupni samo u vezi sa malim procentom slučajeva, i to onih povezanih sa masovnom grobnicom na lokalitetu Bišina.³⁰¹ U vezi s Parsonovim objašnjenjem da su srodnici žrtava izrazili zabrinutost u vezi s davanjem genetskih podataka osobama koje su smatrali saučesnicima u smrti članova svoje porodice, on iznosi argument da su ti podaci mogli da budu dostavljeni tužilaštvu, Pretresnom vijeću ili braniocu.³⁰² Tolimir takođe tvrdi da izvještaji MKNL-a ne ispunjavaju minimalne kriterije pouzdanosti koji se primjenjuju na izvještaje vještaka zbog toga što se u njima ne navode jasne reference ni dostupni izvori.³⁰³

108. Kao treće, Tolimir tvrdi da se spiskovi MKNL-a i MKCK-a ne mogu smatrati potpuno pouzdanim zato što (i) su osobe kao nestale prijavljivali članovi njihovih porodica i prijatelji i što (ii) nema pouzdanih dokaza o tome kako su ti spiskovi ažurirani ili kako se osiguravala njihova tačnost.³⁰⁴ U prilog toj svojoj tvrdnji, on ukazuje na iskaz svjedoka Ramiza Bećirovića, komandanta 28. divizije ABiH, da su se osobe koje su navedene kao poginule nalazile s njim u rejonu Drča.³⁰⁵ On upućuje i na jedan izvještaj Svetlane Radovanović, koji, kako tvrdi, baca sumnju na pouzdanost demografskih podataka.³⁰⁶

109. Tužilaštvo odgovara da Tolimirovi argumenti predstavljaju puko ponavljanje njegovih argumenata koji nisu prihvaćeni u prvostepenom postupku i da on zanemaruje druge relevantne zaključke Pretresnog vijeća.³⁰⁷ Ono iznosi argument da Tolimir naprosto tvrdi da Pretresno vijeće mora da je propustilo da razmotri relevantne dokaze, a da pritom ne pokazuje da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo doći do istog zaključka.³⁰⁸

110. Tužilaštvo dalje odgovara da je Pretresno vijeće pravilno razmotrilo Tolimirove argumente i iznijelo obrazloženo mišljenje kada ih je odbacilo.³⁰⁹ Tužilaštvo tvrdi da Tolimir nije uzeo u obzir zaključke Pretresnog vijeća da MKCK “primjenjuje vrlo selektivan metod kad prihvata izvještaje o

³⁰⁰ Elektroencefalogrami su “sirovi podaci iz kojih analitičar izvodi profil DNK” (dokazni predmet tužilaštva 1936 (transkript svjedočenja vještaka tužilaštva Parsonsa u predmetu *Tužilac protiv Popovića i drugih* od 1. februara 2008. godine), str. 20910).

³⁰¹ Žalbeni podnesak, par. 137.

³⁰² Žalbeni podnesak, par. 136, gdje se poziva na T. od 25. februara 2012. godine, str. 10445.

³⁰³ Žalbeni podnesak, par. 138-139, gdje se poziva na Odluku u predmetu *Stanišić i Simatović* u vezi s pravilom 94bis, par. 9.

³⁰⁴ Žalbeni podnesak, par. 140.

³⁰⁵ Žalbeni podnesak, par. 140, gdje se poziva na dokazni predmet odbrane 1 (Izjava Ramiza Bećirovića od 11. avgusta 1995. godine), str. 15.

³⁰⁶ Žalbeni podnesak, par. 133.

³⁰⁷ Podnesak respondenta, par. 72.

³⁰⁸ Podnesak respondenta, par. 72.

³⁰⁹ Podnesak respondenta, par. 67. V. i Podnesak respondenta, par. 72 i fusnota 261, gdje se nabroja nekoliko argumenata iz Žalbenog podneska i ekvivalentnih argumenata iz Tolimirovog Završnog pretresnog podneska.

nestalim” i da se “u potpunosti može osloniti na izvještaje koje je MKNL sačinio na osnovu analize DNK”.³¹⁰

111. Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće po nekoliko osnova odbilo Tolimirov argument zasnovan na brojkama koje je naveo SZO.³¹¹ Tolimir je samo iznio argument o tome koliko su približne mogle biti brojke SZO-a, ali nije obrazložio zbog čega drugi razlozi iz kojih je Pretresno vijeće odbilo taj argument – konkretno, ograničena vrijednost tih podataka zbog nedostatka podataka o pojedincima i činjenica da Tolimir u svom pristupu zanemaruje značajnu količinu dokaza koji se odnose na ubistva i forenzičku analizu – predstavljaju grešku. Tolimir, pored toga, nije potkrijepio svoje navode da ima “dokaza da su do januara i tokom cijelog jula neki ljudi odlazili iz Srebrenice” i da u enklavu nisu dolazile dodatne izbjeglice.³¹² Žalbeno vijeće primjećuje da se dokazni predmet odbrane 117 koji sadrži podatke o nekoliko opština³¹³ ne može porediti s definicijom “ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici” koju je upotrebljavalo Pretresno vijeće.³¹⁴ Tolimir, prema tome, nije pokazao kako bi dokazni predmet odbrane 117 mogao da potkopa vjerodostojnost podataka na koje se oslonilo Pretresno vijeće. S obzirom na gore navedeno, Žalbeno vijeće odbacuje ovaj argument.

112. Žalbeno vijeće pored toga ima u vidu da je Tolimir u prvostepenom postupku već iznio argument da se izvještaji MKNL-a o podudaranju uzoraka DNK ne mogu koristiti kao jedina metoda za utvrđivanje činjenica zato što identifikacija na osnovu analize DNK treba da bude dopunjena tradicionalnim antropološkim metodama.³¹⁵ Pretresno vijeće je ovaj argument razmotrilo i odbacilo na osnovu toga (i) što on polazi od administrativne prakse i (ii) što je Parsons u svom svjedočenju izjavio da podudarnost podataka dobijenih na osnovu analize DNK i podataka nevezanih s analizom DNK predstavlja važan dio postupka identifikacije koji primjenjuje MKNL.³¹⁶ Žalbeno vijeće dalje primjećuje da je Pretresno vijeće broj ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici, koji su identifikovani analizom DNK, koristilo isključivo u svrhu utvrđivanja broja osoba pronađenih u grobnicama, a ne u svrhu utvrđivanja uzroka smrti tih

³¹⁰ Podnesak respondenta, par. 71, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 51, 57 (interne reference izostavljene).

³¹¹ Prvostepena presuda, par. 574. Konkretno, Pretresno vijeće je ukazalo na činjenicu da se ti podaci odnose na period šest mjeseci prije pada enklave; na teške uslove koji su tada vladali; i na odsustvo podataka o konkretnim pojedincima.

³¹² Žalbeni podnesak, par. 129.

³¹³ Dokazni predmet odbrane 117 (Pregled brojnog stanja, Opštinski štab Civilne zaštite Srebrenica), Tabela 1. Ovi podaci se odnose na opštine Srebrenica, Bratunac, Vlasenica, Zvornik, Han-Pijesak, Višegrad i Rogatica.

³¹⁴ Prvostepena presuda, par. 51, fusnota 120, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 1776 (Objedinjeni izvještaj iz 2009. godine), Dodatak 2. Pretresno vijeće je razmotrilo podatke koji se odnose na Srebrenicu, Bratunac, Vlasenicu, Zvornik, Han-Pijesak, Rogaticu, Bijeljino, Kalesiju, Kladanj i Šekoviće, kao i na Bajinu Baštu, Ljuboviju i Valjevo.

³¹⁵ Tolimirov Završni pretresni podnesak, par. 229-233. V. i Tolimirov Završni pretresni podnesak, par. 271, 274.

³¹⁶ Prvostepena presuda, fusnota 144.

osoba.³¹⁷ Pretresno vijeće je konkretno navelo definiciju mjesta i datuma nestanka koju je koristio MKNL.³¹⁸ Budući da je pitanje datuma nestanka i datuma smrti neke osobe odvojeno od pitanja da li su njeni posmrtni ostaci pronađeni u nekoj konkretnoj grobnici, te s obzirom na to da je Pretresno vijeće koristilo metodologiju analize DNK isključivo u svrhu utvrđivanja da li su ostaci neke osobe pronađeni u nekoj konkretnoj grobnici, Žalbeno vijeće smatra da argumenti koje iznosi Tolimir nisu relevantni za pitanje pouzdanosti metodologije identifikacije analizom DNK kao takve. Tolimir nije pokazao da je Pretresno vijeće napravilo bilo kakvu grešku time što je odbilo njegove argumente u prvostepenom postupku i ovi se argumenti, shodno tome, odbacuju.

113. Što se tiče Tolimirovog trećeg argumenta, Žalbeno vijeće smatra da Tolimir osporava vjerodostojnost Objedinjenog izvještaja iz 2009. godine, koji su sačinili Helge Brunborg i Ewa Tabeau,³¹⁹ i Spiska nestalih iz 2009. godine.³²⁰ Žalbeno vijeće ima u vidu da se Objedinjeni izvještaj iz 2009. godine ne oslanja isključivo na podatke MKNL-a, već se u njemu kombinuju podaci dobijeni analizom DNK i demografski podaci, koji se, kao što je primijetilo Pretresno vijeće, međusobno potkrepljuju.³²¹ Pretresno vijeće je opsežno opisalo i analiziralo razne spiskove sa demografskim podacima koje su Brunborg i Tabeau koristili da bi sačinili spiskove nestalih u vezi s događajima u Srebrenici.³²² Žalbeno vijeće ima u vidu da su se Brunborg i Tabeau u najvećoj mjeri oslanjali na spisak MKCK-a³²³ i da nisu isključivo koristili podatke MKNL-a niti bilo kojeg drugog izvora.³²⁴ Pretresno vijeće je konkretno primijetilo da to dvoje demografa, u cilju obezbjeđenja neutralnosti, nisu koristili spiskove nestalih koje su sačinile strane u sukobu.³²⁵ Žalbeno vijeće dalje primjećuje da je u Objedinjenom izvještaju iz 2009. godine uzeta u obzir evidencija ABiH u svrhu identifikacije onih osoba sa spiska Tužilaštva s imenima nestalih i mrtvih u vezi s događajima u Srebrenici koje su možda poginule u borbenim dejstvima, ali da je napomenuto da evidencija ABiH ne daje informacije o uzroku smrti.³²⁶ Pored toga, prilikom ocjenjivanja tačnosti spiskova nestalih u vezi s događajima u Srebrenici, Pretresno vijeće je izričito imalo u vidu objašnjenje demografa Helgea Brunborga u vezi s nedosljednostima na koje je ukazala Svetlana Radovanović, iako njen

³¹⁷ Prvostepena presuda, par. 58.

³¹⁸ Prvostepena presuda, fusnota 120.

³¹⁹ Dokazni predmet tužilaštva 1776 (Objedinjeni izvještaj iz 2009. godine).

³²⁰ Dokazni predmet tužilaštva 1777 (Spisak nestalih osoba iz 2009. godine). V. Prvostepena presuda, par. 50.

³²¹ Prvostepena presuda, par. 58, gdje se poziva na T. od 16. marta 2011. godine, str. 11406.

³²² Prvostepena presuda, par. 51-52.

³²³ Prvostepena presuda, par. 51, gdje se poziva na T. od 16. marta 2011. godine, str. 11407, T. od 17. marta 2011. godine, str. 11447. V. i dokazni predmet tužilaštva 1776 (Objedinjeni izvještaj iz 2009. godine), str. 2, u kojem je objašnjeno da dotični spisak MKCK-a jeste Spisak MKCK-a iz 2008. godine.

³²⁴ Prvostepena presuda, par. 51, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 1776 (Objedinjeni izvještaj iz 2009. godine), str. 1-2.

³²⁵ Prvostepena presuda, par. 52.

³²⁶ Dokazni predmet tužilaštva 1776 (Objedinjeni izvještaj iz 2009. godine), Dodatak 3, str. 36.

izvještaj, kao što Tolimir priznaje,³²⁷ nikad nije bio ponuđen na uvrštavanje u spis.³²⁸ Kao što je gore navedeno, podaci MKNL-a korišteni su samo za utvrđivanje broja takozvanih “identifikovanih osoba u vezi s događajima u Srebrenici”, to jest, osoba koje su prijavljene kao nestale, čiji su posmrtni ostaci kasnije ekshumirani i identifikovani putem analize DNK.³²⁹

114. Žalbeno vijeće, pored toga, ima u vidu zaključak Pretresnog vijeća da demografski profil nestalih u vezi s događajima u Srebrenici do kojeg su u svom radu došli Brunborg i Tabeau odgovara onom što se i nezavisno od toga zna o ljudima koji su izdvojeni u Potočarima ili su zarobljeni dok su išli u koloni.³³⁰ Pretresno vijeće je na osnovu iskaza očevidaca zaključilo da su snage bosanskih Srba ubijale ljude.³³¹ Ti iskazi obuhvataju i procjene broja ubijenih ljudi.³³² Navod iz Bećirovićeve izjave - “kada su počeli navoditi imena lica koja su viđena ubijena, ustanovio sam da su ta lica među nama u rejonu Drča, tako da nisam mogao da prihvatam sve te informacije kao tačne” - opisuje informacije koje su do njega stizale dok se još nalazio u koloni.³³³ Najviše što ovaj dokaz pokazuje jeste to da informacije koje je Bećirović tada dobijao nisu bile pouzdane kad je riječ o identitetu ljudi iz kolone koji su bili ubijeni. Međutim, to ne potkopava vjerodostojnost spiskova Tužilaštva. Žalbeno vijeće, stoga, konstatuje da je Pretresno vijeće postupilo razumno kada je zaključilo da su spiskovi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici koje je sačinilo Tužilaštvo, a u koje su uvršteni i podaci o izvršenim identifikacijama putem analize DNK, pouzdani. Shodno tome, Tolimirovi argumenti se odbacuju.

3. Zaključci Pretresnog vijeća o četiri incidenta koji se konkretno navode u Optužnici

115. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjenica prilikom računanja broja bosanskih Muslimana ubijenih u četiri incidenta koji se konkretno navode u Optužnici, i to ubijanju na Vojnoj ekonomiji Branjevo, ubijanju u Domu kulture u Pilici, ubijanju desetorice muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su odvedeni iz bolnice u Milićima (dalje u tekstu:

³²⁷ Žalbeni podnesak, par. 133.

³²⁸ Prvostepena presuda, par. 54. V. i T. od 9. februara 2011. godine, str. 9647-9652.

³²⁹ V. gore, par. 112. V. i T. od 16. marta 2011. godine, str. 11406; dokazni predmet tužilaštva 1776 (Objedinjeni izvještaj iz 2009. godine), Dodatak 2, str. 34.

³³⁰ Prvostepena presuda, par. 53.

³³¹ V. Prvostepena presuda, par. 309, 346, 396-397, 449, 474.

³³² V. Prvostepena presuda, par. 376, gdje se poziva na procjenu očevica Predraga Čelića da je u koloni zarobljenika koji su od livade u Sandićima pješke išli do skladišta u Kravici bilo približno 600 do 800 ljudi (dokazni predmet tužilaštva 1633 (transkript svjedočenja Predraga Čelića u predmetu *Tužilac protiv Popovića i drugih* od 28. juna 2007. godine), str. 13477) i na izjavu svjedoka PW-006 da su tu dovezena još dva puna autobusa (dokazni predmet tužilaštva 2797 (transkript svjedočenja svjedoka PW-006 u predmetu *Tužilac protiv Popovića i drugih* od 6. februara 2007. godine), str. 6978-6981). V. i dolje, par. 119-122.

³³³ Dokazni predmet odbrane 1 (Izjava Ramiza Bećirovića od 11. avgusta 1995. godine), str. 15.

desetorica zarobljenika iz Milića), te ubijanju četvorice muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su preživjeli događaje na Vojnoj ekonomiji Branjevo.³³⁴

116. Tužilaštvo odgovara da bi Tolimirovi prigovori trebali biti odbačeni po kratkom postupku zato što Tolimir samo iznosi svoje lično tumačenje dokaza i ne pokazuje da je Pretresno vijeće napravilo ikakvu grešku.³³⁵

(a) Vojna ekonomija Branjevo

117. Tolimir iznosi argument da Pretresno vijeće nije valjano odvagulo dokaze i da nije uzelo u obzir sve svoje činjenične zaključke kada je konstatovalo da je na Vojnoj ekonomiji Branjevo ustrijeljeno i ubijeno 1.000 do 1.500 bosanskih Muslimana.³³⁶ Tolimir ističe svjedočenje svjedoka tužilaštva Dražena Erdemovića koji je rekao da nije brojao autobuse, već da je samo procijenio koliko ih je bilo.³³⁷ Tolimir takođe tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što se oslonilo na procjenu svjedoka tužilaštva PW-073, s obzirom na “okolnosti u kojima je [PW-073] morao da leži nepokretan”.³³⁸ Tolimir dalje tvrdi da čak ni niža procjena od 1.000 ljudi nije realna, s obzirom na to kako je Erdemović opisao način na koji su vršena pogubljenja i vremenski okvir u kojem su izvršena, budući da pomenuti zaključak sugerise da je ubijanje vršeno nemogućom brzinom.³³⁹

118. Tužilaštvo tvrdi da zaključak Pretresnog vijeća u vezi s incidentom na Vojnoj ekonomiji Branjevo nije zasnovan isključivo na izjavama svjedoka koje Tolimir osporava, već i na forenzičkim dokazima i dokazima dobijenim analizom DNK.³⁴⁰

119. Pretresno vijeće je zaključilo da je 16. jula 1995. godine približno 1.000 do 1.500 bosanskih Muslimana autobusima odvezeno na Vojnu ekonomiju Branjevo, gdje su ih ustrijelili i ubili pripadnici 10. diverzantskog odreda i vojnici VRS-a iz Bratunca.³⁴¹ Tolimir ne osporava činjenicu da je 16. jula 1995. godine na Vojnoj ekonomiji Branjevo izvršeno masovno pogubljenje, ali osporava broj žrtava koji je izračunalo Pretresno vijeće. Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće svoje zaključke o tome kako se ta operacija ubijanja odvijala zasnovalo na međusobno potkrepljujućim iskazima očevidaca Erdemovića, pripadnika 10. diverzantskog odreda, i svjedoka

³³⁴ Žalbeni podnesak, par. 93-102.

³³⁵ Podnesak respondenta, par. 57.

³³⁶ Žalbeni podnesak, par. 93, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 459, 491-500. V. i Žalbeni podnesak, par. 97.

³³⁷ Žalbeni podnesak, par. 95, gdje se poziva na T. od 4. maja 2007. godine, str. 10983, T. od 17. maja 2010. godine, str. 1881. V. i Žalbeni podnesak, par. 94.

³³⁸ Žalbeni podnesak, par. 95, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 48, str. 1208.

³³⁹ Žalbeni podnesak, par. 96, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 491-494. V. i Žalbeni podnesak, par. 94.

³⁴⁰ Podnesak respondenta, par. 58.

³⁴¹ Prvostepena presuda, par. 495. V. i Prvostepena presuda, par. 491-494.

tužilaštva PW-073 i PW-016, koji su obojica preživjeli taj incident.³⁴² Tolimirov argument da Erdemović nije brojao autobuse koji su pristizali nije uvjerljiv. Kao što je i Tolimir priznao, Erdemović je dao procjenu broja autobusa i na osnovu toga procijenio koliko je ljudi ubijeno.³⁴³ S obzirom na to da je on u svakom relevantnom trenutku bio u neposrednoj blizini tih događaja, Pretresno vijeće je postupilo razumno kad je smatralo da je Erdemović bio u dobroj poziciji da to učini i da, shodno tome, da pouzdanu procjenu broja ljudi koji su ubijeni.³⁴⁴

120. Što se tiče Tolimirove tvrdnje da se Pretresno vijeće nije trebalo osloniti na procjenu svjedoka PW-073 da je broj žrtava iznosio 1.000 do 1.500 zbog toga što je on morao da leži nepokretan, Žalbena vijeće ima u vidu da je svjedok PW-073 u svom svjedočenju izjavio sljedeće: (i) prije nego što su došli do naznačenog mjesta za pogubljenje grupe u kojoj je bio, “došli [su] do ovih pobijenih u redove i pošli između vrsta, kroz mrtve”;³⁴⁵ (ii) kasnije je pogubljeno još sedam kolona ljudi;³⁴⁶ i (iii) dok se nekoliko sati skrivao u grmlju, vidio je vojnike kako hodaju oko mrtvih.³⁴⁷ Tolimir ne pokazuje da se nijedno pretresno vijeće koje postupuje razumno ne bi oslonilo na procjenu koju je dao svjedok PW-073.

121. U vezi s tvrdnjom da u okolnostima koje je opisalo Pretresno vijeće nije bilo moguće ubiti ni 1.000 ljudi, Žalbena vijeće ima u vidu zaključke Pretresnog vijeća da su došli dodatni vojnici da pomognu u pogubljenjima (tako da ih je ukupno bilo 18),³⁴⁸ da su vojnici koristili mitraljez, a zatim pojedinačno ustreljivali žrtve³⁴⁹ i da su ta pogubljenja trajala pet do šest sati.³⁵⁰ Ono takođe ima u vidu da je Pretresno vijeće samo približno navelo vremenski okvir.³⁵¹ Pored toga, iako su brojke koje su naveli Erdemović i svjedok PW-073 bile njihove procjene, one se međusobno potkrepljuju. Po mišljenju Žalbenog vijeća, Pretresno vijeće je postupilo razumno kada je, na osnovu iskaza očevidaca, zaključilo da je u periodu od pet do šest sati pogubljeno 1.000 do 1.500 ljudi.

³⁴² Prvostepena presuda, par. 493-495. V. i Prvostepena presuda, fusnote 2174, 2178, 2181, 2184.

³⁴³ Dokazni predmet tužilaštva 215 (transkript svjedočenja Dražena Erdemovića u predmetu *Tužilac protiv Popovića i drugih* od 4. i 7. maja 2007. godine), str. 10983.

³⁴⁴ Erdemović je u svom svjedočenju izjavio da je učestvovao u svim pogubljenjima. V. dokazni predmet tužilaštva 215 (transkript svjedočenja Dražena Erdemovića u predmetu *Tužilac protiv Popovića i drugih* od 4. i 7. maja 2007. godine), str. 10972.

³⁴⁵ Dokazni predmet tužilaštva 48 (zapečaćena verzija transkripta svjedočenja svjedoka PW-073 u predmetu *Tužilac protiv Popovića i drugih* od 6. i 7. septembra 2006. godine), str. 1202.

³⁴⁶ Dokazni predmet tužilaštva 48 (zapečaćena verzija transkripta svjedočenja svjedoka PW-073 u predmetu *Tužilac protiv Popovića i drugih* od 6. i 7. septembra 2006. godine), str. 1203.

³⁴⁷ Dokazni predmet tužilaštva 48 (zapečaćena verzija transkripta svjedočenja svjedoka PW-073 u predmetu *Tužilac protiv Popovića i drugih* od 6. i 7. septembra 2006. godine), str. 1205.

³⁴⁸ Prvostepena presuda, par. 494.

³⁴⁹ Prvostepena presuda, par. 493.

³⁵⁰ Prvostepena presuda, par. 494.

³⁵¹ V. Prvostepena presuda, par. 494. Konkretno, Žalbena vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće zaključilo da je ubijanje bosanskih Muslimana trajalo od “oko 10:00 sati do 15:00 ili 16:00 sati”. Prvostepena presuda, par. 494.

122. Pored toga, Pretresno vijeće je konstatovalo da je broj žrtava u incidentu na Vojnoj ekonomiji Branjevo koji je ono izračunalo na osnovu iskaza očevidaca potkrijepljen forenzičkim dokazima koji dokazuju da je 16. jula 1995. godine na Vojnoj ekonomiji Branjevo i u Domu kulture u Pilici ubijeno najmanje 1.656 ljudi.³⁵² Pretresno vijeće se oslonilo na tu brojku od 1.656 ljudi u svim svojim daljnjim činjeničnim i pravnim zaključcima u vezi s brojem ubijenih na Vojnoj ekonomiji Branjevo i u Domu kulture u Pilici.³⁵³ Tolimir nije pokazao da je Pretresno vijeće napravilo ikakvu grešku. Stoga se njegov argument odbacuje.

(b) Dom kulture u Pilici

123. Pretresno vijeće je konstatovalo da su snage bosanskih Srba 16. jula 1995. godine u Domu kulture u Pilici ubile približno 500 muškaraca, bosanskih Muslimana.³⁵⁴ Žalbeno vijeće primjećuje da Tolimir ničim ne potkrepljuje svoj navod da je Pretresno vijeće pogriješilo došavši do tog zaključka.³⁵⁵ Ovaj argument se, shodno tome, odbacuje po kratkom postupku.

(c) Muškarci, bosanski Muslimani, koji su odvedeni iz bolnice u Milićima

124. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da su snage bosanskih Srba ubile deseticu zarobljenika iz Milića i da se prilikom donošenja tog zaključka nije moglo osloniti na kontekst događaja koji su se dešavali u periodu poslije pada Srebrenice ni na okolnosti njihovog nestanka.³⁵⁶ On iznosi argument da je Pretresno vijeće svoj zaključak zasnovalo na “veoma nepouzdanom” svjedočenju svjedoka tužilaštva PW-057 i da prilikom ocjenjivanja njegovog iskaza, koji je dokaz iz druge ruke, nije primijenilo nikakav oprez.³⁵⁷ Tolimir takođe osporava to što se Pretresno vijeće oslonilo na najnoviji spisak nestalih osoba, tvrdeći da taj spisak ne pruža nikakav uvid u okolnosti smrti. On dalje ukazuje na to da posmrtni ostaci tih ljudi još nisu pronađeni.³⁵⁸

125. Tužilaštvo odgovara da Tolimir zanemaruje druge dokaze na koje se Pretresno vijeće oslonilo kada je došlo do svog zaključka u vezi sa deseticom zarobljenika iz Milića.³⁵⁹

³⁵² Prvostepena presuda, par. 508.

³⁵³ V. Prvostepena presuda, par. 568, 570 (ukupan broj ljudi koji su protivpravno lišeni života), 721 (ubistvo), 727, 729 (istrebljivanje), 751-752 (ubijanje pripadnika grupe kao djela u osnovi genocida), 862 (ubistva kao djela u osnovi progona), 1217 (odmjeravanje kazne).

³⁵⁴ Prvostepena presuda, par. 496, 500.

³⁵⁵ Žalbeni podnesak, par. 93.

³⁵⁶ Žalbeni podnesak, par. 99, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 533, Replika na podnesak respondententa, par. 44. V. i Žalbeni podnesak, par. 100.

³⁵⁷ Žalbeni podnesak, par. 99, gdje se poziva, pored ostalog, na Prvostepenu presudu, par. 531.

³⁵⁸ Žalbeni podnesak, par. 99, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 532.

³⁵⁹ Podnesak respondententa, par. 59.

126. Žalbeno vijeće podsjeća da nije potrebno da se pronađe tijelo da bi se utvrdilo da je neka osoba ubijena i da se zaključak o smrti žrtve može izvesti posredno, iz svih dokaza predloženih pretresnom vijeću.³⁶⁰ Da bi u žalbenom postupku osporio neku ocjenu posrednih dokaza od strane pretresnog vijeća, žalilac mora da pokaže da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da konstatuje da je zaključak do kojeg je došlo pretresno vijeće jedini razuman zaključak.³⁶¹ Žalbeno vijeće dalje podsjeća da su dokazi iz druge ruke u načelu prihvatljivi,³⁶² premda se prilikom ocjenjivanja njihove dokazne vrijednosti moraju uzeti u obzir relevantne okolnosti.³⁶³

127. Pretresno vijeće je zaključilo da su pripadnici snaga bosanskih Srba negdje poslije 23. jula 1995. godine ubili desetoricu bosanskih Muslimana koji su bili liječeni u kasarni Zvorničke brigade u preduzeću "Standard" nakon što su tamo premješteni iz bolnice u Milićima.³⁶⁴ Pretresno vijeće je taj zaključak zasnovalo na: (i) dokazima da je Vujadin Popović 23. jula 1995. godine došao u kasarnu u preduzeću "Standard" da rješava pitanje uhvaćenih zarobljenika; (ii) svjedočenju svjedoka PW-057 da su, prema riječima Vinka Pandurevića, ti ljudi odvedeni nakon što je došao Popović sa Mladićevim naređenjem da se oni likvidiraju;³⁶⁵ (iii) iskazu dr Zorana Begovića, ljekara koji je radio u ambulanti Zvorničke brigade, da je on obaviješten da su ti ranjenici jednog ranog jutra odvedeni bez njihove medicinske dokumentacije i bez ikakve pratnje medicinskog osoblja, što je bilo suprotno standardnoj praksi;³⁶⁶ i (iv) činjenici da se imena sve deseterice tih ljudi pojavljuju na najnovijem spisku osoba koje su prijavljene kao nestale ili mrtve poslije zauzimanja Srebrenice.³⁶⁷

³⁶⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 260.

³⁶¹ Drugostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 149.

³⁶² Drugostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 303; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 656, fusnota 1374. V. Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1276, 1307.

³⁶³ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1307; Drugostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 303; Drugostepena presuda u predmetu *Haradinaj i drugi*, par. 85-86. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Karera*, par. 39.

³⁶⁴ Prvostepena presuda, par. 528-529, 533.

³⁶⁵ Prvostepena presuda, par. 531, 533.

³⁶⁶ Prvostepena presuda, par. 531, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 1638 (transkript svjedočenja Zorana Begovića u predmetu *Tužilac protiv Popovića i drugih* od 21. marta 2007. godine), str. 9135. Žalbeno vijeće ima u vidu da je taj transkript ponuđen na uvrštavanje u spis na osnovu pravila 92bis(A) Pravilnika i da se, shodno tome, dr Begović nije pojavio kao svjedok u prvostepenom postupku i nije bio podvrgnut Tolimirovom unakrsnom ispitivanju. Međutim, Žalbeno vijeće ne nalazi nikakvog razloga iz kojeg je Pretresno vijeće trebalo da sumnja u vjerodostojnost iskaza dr Begovića u vezi sa činjenicom da je on bio obaviješten da su desetorica muškaraca, bosanskih Muslimana, odvedeni rano ujutro. Ta izjava potkrepljuje svjedočenje svjedoka PW-057 da mu je dežurni oficir rekao da su ranjenici odvedeni rano ujutro. Prvostepena presuda, par. 531, fusnota 2367, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 2279 (transkript svjedočenja svjedoka PW-057 u predmetu *Tužilac protiv Popovića i drugih* od 24. septembra 2007. godine), str. 15915-15916.

³⁶⁷ Prvostepena presuda, par. 532, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 1777 (Spisak nestalih osoba iz 2009. godine), str. 29, 33, 66, 68, 92, 113, 115, 177, 182, 202 (brojevi stranica se odnose na brojeve stranica u dokumentu koji je unesen u *e-court*), dokazni predmet tužilaštva 1940.

128. U vezi sa svjedočenjem svjedoka PW-057, Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće konkretno navelo da je bilo posebno pažljivo prilikom ocjenjivanja iskaza svjedoka PW-057, s obzirom na okolnosti u kojima je on dat, kao i na predmet u cjelini, te da mu je težinu pripisalo samo kada je bio potkrijepljen ili po nekoj drugoj osnovi ocijenjen kao pouzdan. S obzirom na to, Žalbeno vijeće se uvjerilo da je Pretresno vijeće postupalo s dužnim oprezom kada je prihvatilo iskaz svjedoka PW-057 u vezi s tim incidentom. Pored toga, s obzirom na gore opisane potkrepljujuće dokaze u vezi sa sudbinom desetorice zarobljenika iz Milića, Žalbeno vijeće smatra da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao da dođe do zaključka da je jedini razuman zaključak koji se može izvesti iz tih dokaza taj da su snage bosanskih Srba ubile desetoricu zarobljenika iz Milića. Tolimirov argument se odbacuje.

(d) Četvorica preživjelih sa Vojne ekonomije Branjevo

129. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da su snage bosanskih Srba ubile četvoricu muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su preživjeli događaje na Vojnoj ekonomiji Branjevo.³⁶⁸ On konkretno tvrdi da Pretresno vijeće nije utvrdilo nijednu činjenicu u vezi s njihovim nestankom i osporava to što se Pretresno vijeće oslonilo na “veoma nepouzdan” iskaz svjedoka PW-057.³⁶⁹

130. Tužilaštvo odgovara da se Tolimir isključivo usredotočio na navodno nepouzdan iskaz svjedoka PW-057 i da je pritom zanemario druge dokaze koje je Pretresno vijeće uzelo u obzir prilikom donošenja svog zaključka.³⁷⁰

131. Pretresno vijeće je zaključilo da su četvorica bosanskih Muslimana koja su preživjela događaje na Vojnoj ekonomiji Branjevo zarobljena i držana u zatočeničkom objektu Zvorničke brigade.³⁷¹ Pretresno vijeće je zaključilo, “[i]majući u vidu događaje poslije pada Srebrenice i okolnosti njihovog nestanka”, da su ih pripadnici snaga bosanskih Srba ubili 26. jula 1995. godine ili neposredno poslije tog datuma.³⁷² Pretresno vijeće je svoj zaključak da su oni ubijeni dok su bili pod nadzorom Zvorničke brigade zasnovalo na: (i) iskazu Nebojše Jeremića, pripadnika Službe za

³⁶⁸ Žalbeni podnesak, par. 101, gdje se, greškom, poziva na Prvostepenu presudu, par. 451. Žalbeno vijeće smatra da je Tolimir namjeravao da se pozove na Prvostepenu presudu, par. 541. V. i Žalbeni podnesak, par. 102.

³⁶⁹ Žalbeni podnesak, par. 101, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 540. Tolimir tvrdi da kontekst događanja poslije pada Srebrenice i okolnosti nestanka tih preživjelih ne ukazuju na to da su ih ubile snage bosanskih Srba, te da bi za donošenje takvog zaključka bili potrebni dodatni dokazi. Replika na podnesak respondenta, par. 44.

³⁷⁰ Podnesak respondenta, par. 59.

³⁷¹ Prvostepena presuda, par. 539-541.

³⁷² Prvostepena presuda, par. 541.

suzbijanje kriminaliteta Zvorničke brigade, koji je uzeo izjave od te četvorice ljudi,³⁷³ (ii) dokumentarnim dokazima o tim izjavama; (iii) dokumentarnim dokazima o rješenju kojim su dvojica pripadnika VRS-a proglašena krivim zbog toga što nisu prijavila da su pronašla te ljude; i (iv) iskazu svjedoka PW-057 o jednom razgovoru koji su o toj četvorici ljudi vodili Drago Nikolić i Vinko Pandurević.³⁷⁴ Prilikom izvođenja zaključka da su ti ljudi ubijeni, Pretresno vijeće se oslonilo i na činjenicu da se imena te četvorice ljudi nalaze na najnovijem spisku osoba koje se vode kao nestale ili poginule poslije zauzimanja Srebrenice.³⁷⁵

132. Kao što se navodi gore, Pretresno vijeće se uz primjeren oprez oslonilo na svjedočenje svjedoka PW-057.³⁷⁶ Pored toga, iskaz svjedoka PW-057 je, kako je gore opisano, potkrijepljen drugim relevantnim dokazima na osnovu kojih su utvrđene okolnosti nestanka tih ljudi. Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće pažljivo procijenilo informacije o identitetu te četvorice muškaraca, bosanskih Muslimana, i uporedilo njihove lične podatke sa svjedočenjem svjedoka PW-073, koji je opisao četvoricu bosanskih Muslimana koji su preživjeli ubijanje na Vojnoj ekonomiji Branjevo.³⁷⁷ Činjenicu da su ta četvorica zarobljenika u stvari preživjela pogubljenja na Vojnoj ekonomiji Branjevo potkrepljuje iskaz svjedoka PW-057 da je Nikolić rekao Vinku Pandureviću, komandantu Zvorničke brigade, da je saznao da su oni pobjegli sa jednog od mjesta pogubljenja u Pilici.³⁷⁸

133. Po mišljenju Žalbenog vijeća, Tolimir nije pokazao da razumno pretresno vijeće ne bi moglo konstatovati da je jedini razuman zaključak koji se može izvesti na osnovu dokaza taj da su tu četvoricu ljudi, koji su preživjeli masovno pogubljenje muškaraca, bosanskih Muslimana, od strane snaga bosanskih Srba i koji su se ubrzo poslije bijega ponovo našli u rukama tih snaga i više nikad nisu viđeni, kasnije ubile te iste snage. Shodno tome, Tolimirov prigovor se odbacuje.

C. Zaključak

134. Iz gore navedenih razloga, Žalbeno vijeće odbacuje 9. žalbenu osnovu.³⁷⁹

³⁷³ Prvostepena presuda, par. 540, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 1280 (transkript svjedočenja Nebojše Jeremića u predmetu *Tužilac protiv Popovića i drugih* od 24. i 25. aprila 2007. godine), str. 10430.

³⁷⁴ Prvostepena presuda, par. 540, i prateće fusnote.

³⁷⁵ Prvostepena presuda, par. 541.

³⁷⁶ V. gore, par. 128.

³⁷⁷ Prvostepena presuda, fusnota 2396.

³⁷⁸ Prvostepena presuda, fusnota 2399, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 2279 (transkript svjedočenja svjedoka PW-057 u predmetu *Tužilac protiv Popovića i drugih* od 27. septembra 2007. godine), str. 15916-15917.

³⁷⁹ Sudija Antonetti prilaže izdvojeno mišljenje.

V. KRIVIČNA DJELA

A. Zločini protiv čovječnosti

1. Istrebljivanje (6. žalbena osnova)

135. Pretresno vijeće je Tolimiru izreklo osuđujuću presudu za počinjenje istrebljivanja kao zločina protiv čovječnosti putem njegovog učešća u UZP-u ubistva.³⁸⁰ Prilikom donošenja tog zaključka, Pretresno vijeće je konstatovalo da je tokom perioda na koji se odnosi Optužnica postojao rasprostranjen i sistematski napad snaga bosanskih Srba koji je primarno bio usmjeren protiv civilnog stanovništva enklava Srebrenica i Žepa, bosanskih Muslimana.³⁸¹ Taj jedan napad obuhvatao je nekoliko međusobno povezanih komponenti: vojne napade na obje enklave, ograničenja dostave humanitarne pomoći, uklanjanje žena, djece i staraca iz enklava, te ubijanje više hiljada muškaraca, bosanskih Muslimana, koje je počinjeno u kratkom periodu, najvećim dijelom u julu 1995. godine.³⁸² U vezi s tim ubijanjem, Pretresno vijeće je utvrdilo da je “postojala jedinstvena smišljena i organizovana operacija ubijanja muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, velikih razmjera”,³⁸³ koja je za posljedicu imala najmanje 4.970 žrtava ubistva poslije pada Srebrenice, kao i smrt trojice istaknutih vođa bosanskih Muslimana iz Žepe koji su ubijeni “[u] jednom trenutku u drugoj polovini avgusta”.³⁸⁴ Pretresno vijeće je zaključilo da je ta operacija ubistva ispunila uslov za *actus reus* krivičnog djela istrebljivanja i da je počinjena s traženom namjerom lišavanja života u masovnim razmjerama.³⁸⁵

(a) Argumenti

136. Tolimir osporava osuđujuću presudu koja mu je izrečena za istrebljivanje.³⁸⁶ Tolimirov glavni argument je taj da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što je primijenilo pogrešan standard kad je riječ o *mens rea* za istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti, jer, kako tvrdi, član 5 Statuta zahtijeva da svi zločini protiv čovječnosti, uključujući i istrebljivanje, moraju biti “usmjereni protiv civilnog stanovništva” i, shodno tome, žrtve istrebljivanja morale su da budu ciljane na osnovu svog civilnog statusa.³⁸⁷ Tolimir iznosi argument da je Pretresno vijeće, pored toga, pogriješilo zbog toga što je zaključilo da su civili bili “namjeravana meta” operacije

³⁸⁰ Prvostepena presuda, par. 1180-1183, 1239.

³⁸¹ Prvostepena presuda, par. 701, 710.

³⁸² Prvostepena presuda, par. 701, 710.

³⁸³ Prvostepena presuda, par. 729.

³⁸⁴ Prvostepena presuda, par. 727-729.

³⁸⁵ Prvostepena presuda, par. 729, 1180.

³⁸⁶ Žalbeni podnesak, par. 65-71.

³⁸⁷ Žalbeni podnesak, par. 65-66. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 31.

masovnog ubistva.³⁸⁸ On tvrdi da su meta operacije ubistva bili vojno sposobni muškarci koji su smatrani pripadnicima Armije BiH, posebno s obzirom na naređenje za opštu mobilizaciju koje je ABiH izdala muškarcima unutar enklave Srebrenica nekoliko dana prije njenog pada, što je, po njegovom mišljenju, te muškarce lišilo njihovog civilnog statusa.³⁸⁹ On iznosi argument da je Pretresno vijeće konstatovalo da su žrtve ubistva pretežno bili vojno sposobni muškarci koji su odvojeni u Potočarima ili zarobljeni iz kolone u jednoj tipičnoj vojnoj operaciji.³⁹⁰ Tolimir na toj osnovi tvrdi da žrtve tog masovnog ubistva nisu bile civili ili da nisu bile ciljane zbog toga što su bile civili ili pretežno civili.³⁹¹ Iz sličnih razloga dodaje da je Pretresno vijeće takođe pogriješilo zbog toga što je zaključilo da je operacija ubistva muškaraca, bosanskih Muslimana iz Srebrenice, koja se navodi u Optužnici, predstavljala rasprostranjeni ili sistematski napad usmjeren protiv civilnog stanovništva ili dio tog napada.³⁹² On s tim u vezi iznosi argument da je Pretresno vijeće napravilo “činjeničnu i pravnu” grešku zbog toga što je prilikom donošenja svog zaključka o napadu usmjerenom protiv civilnog stanovništva konstatovalo da su “[m]eta [...] bili i muškarci i dječaci, bosanski Muslimani, pri čemu su snage bosanskih Srba uložile neznatan ili nikakav napor da se napravi razlika između civila i boraca”.³⁹³

137. Tolimir dalje tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da su ubistva trojice vođa bosanskih Muslimana iz Žepe bila dio “jedinственe operacije ubistva”, budući da su ta trojica ljudi ubijena u periodu nakon operacije ubistva u Srebrenici.³⁹⁴ On iznosi argument da se, u tim okolnostima, te tri osobe ne mogu smatrati žrtvama krivičnog djela istrebljivanja.³⁹⁵ Tolimir dodaje da u vezi s ta tri incidenta ubijanja nije bilo nikakvih dokaza.³⁹⁶

138. Tužilaštvo odgovara da Tolimir nije dokazao da u zaključcima Pretresnog vijeća postoji bilo kakva greška.³⁹⁷ Ono tvrdi da je Pretresno vijeće ispravno zaključilo da je napad bio prvenstveno usmjeren protiv bosanskih Muslimana, civilnih stanovnika Srebrenice i Žepe, te da je obuhvatao i ubijanje i prisilno premještanje više hiljada ljudi.³⁹⁸ Tužilaštvo tvrdi da žrtve napada i zločina protiv

³⁸⁸ Žalbeni podnesak, par. 68.

³⁸⁹ Žalbeni podnesak, par. 67-68. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 33.

³⁹⁰ Žalbeni podnesak, par. 67; Replika na podnesak respondenta, par. 32-33.

³⁹¹ Žalbeni podnesak, par. 70.

³⁹² Žalbeni podnesak, par. 67-68. V. i Žalbeni podnesak, par. 70.

³⁹³ Žalbeni podnesak, par. 67, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 708.

³⁹⁴ Žalbeni podnesak, par. 69; Replika na podnesak respondenta, par. 35. Tolimir takođe iznosi argument da nije dokazano da su tu trojicu ljudi ubili isti vojnici, da se na osnovu dokaza ne može utvrditi nikakva razumna veza između ubistva trojice vođa iz Žepe i ubistva ljudi iz Srebrenice, te da Pretresno vijeće nije navelo nikakve razloge za svoj zaključak da su ubistva te trojice ljudi bila dio jedinственe operacije ubistva velikih razmjera. Replika na podnesak respondenta, par. 34-35.

³⁹⁵ Žalbeni podnesak, par. 69.

³⁹⁶ Žalbeni podnesak, par. 69; Replika na podnesak respondenta, par. 34.

³⁹⁷ Podnesak respondenta, par. 30, 36.

³⁹⁸ Podnesak respondenta, par. 31-32.

čovječnosti ne moraju da budu civili, nego mogu da budu i osobe van borbenog stroja.³⁹⁹ Tužilaštvo iznosi argument da član 5 Statuta zahtijeva samo da “napad **u cjelini**” bude usmjeren protiv nekog civilnog stanovništva i da djela u osnovi čine dio tog napada.⁴⁰⁰ Ono dalje odgovara da Pretresno vijeće nije zaključilo da su žrtve ubistva bile vojno sposobne osobe, nego da je među žrtvama bilo dječaka, starijih ljudi i žena.⁴⁰¹ Ono tvrdi da, suprotno Tolimirovoj tvrdnji, muškarci koji su odvedeni iz Potočara ili iz kolone nisu zbog navodnog naređenja za opštu mobilizaciju dobili status “boraca” po međunarodnom običajnom pravu,⁴⁰² a Pretresno vijeće je zaključilo da su mnogi od njih bili civili koji “nikad nisu učestvovali u oružanoj borbi”.⁴⁰³

139. Tužilaštvo dalje tvrdi da Tolimir nije pokazao da je pogrešan zaključak Pretresnog vijeća da je ubijanje trojice vođa iz Žepe činilo dio krivičnog djela istrebljivanja.⁴⁰⁴ Ono iznosi argument da, shodno praksi Međunarodnog suda, krivično djelo istrebljivanja može nastati “zbirom odvojenih i nepovezanih događaja, odnosno na agregatnoj osnovi” i da Tolimir nije pokazao nikakvu grešku u spajanju ta tri ubistva u jednu cjelinu s ostalim ubistvima koja su počinile “iste snage poslije istog napada na Srebrenicu i Žepu”.⁴⁰⁵

140. Tolimir replicira da Pretresno vijeće nije utvrdilo da su ubistva trojice vođa iz Žepe počinile “iste snage” koje su počinile ubistva velikih razmjera.⁴⁰⁶ On iznosi argument da Pretresno vijeće nije obrazložilo zaključak da su ta ubistva bila dio jedne operacije ubistva.⁴⁰⁷

(b) Analiza

141. U vezi s Tolimirovim argumentom da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava tako što je prilikom utvrđivanja *mens rea* za istrebljivanje primijenilo pogrešan standard zbog toga što nije zahtijevalo da namjeravana meta masovnog ubistva bude civilno stanovništvo,⁴⁰⁸ Žalbena

³⁹⁹ Podnesak respondenta, par. 32-33, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 36. V. i Podnesak respondenta, par. 30. Žalbena vijeće ima u vidu da tužilaštvo u paragrafu 32 svog Podneska respondenta tvrdi da “žrtve napada ne moraju biti civili” (naglasak dodat) i da se pritom, u fusnoti 119 svog Podneska respondenta poziva na Prvostepenu presudu u kojoj se upućuje na drugostepene presude u predmetima *Mrkšić i Šljivančanin* i *Martić* (“Sve dok su krivična djela dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva, članom 5 ne zahtijeva se dokazivanje da su konkretne žrtve bile civili.”).

⁴⁰⁰ Podnesak respondenta, par. 31 (naglasak u originalu), gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 699, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 99-100, Drugostepenu presudu u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 41.

⁴⁰¹ Podnesak respondenta, par. 33.

⁴⁰² Podnesak respondenta, par. 34.

⁴⁰³ Podnesak respondenta, par. 34, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 708.

⁴⁰⁴ Podnesak respondenta, par. 35. V. i Podnesak respondenta, par. 30, 36.

⁴⁰⁵ Podnesak respondenta, par. 35, gdje se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Brđanin*, par. 391, Prvostepenu presudu u predmetu *Martić*, par. 63.

⁴⁰⁶ Replika na podnesak respondenta, par. 34.

⁴⁰⁷ Replika na podnesak respondenta, par. 35.

⁴⁰⁸ Žalbena podnesak, par. 65-66. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 31.

vijeće podsjeća da je, kao što je primijetilo Pretresno vijeće,⁴⁰⁹ čvrsto uvriježeno da se, kad su u pitanju žrtve djela u osnovi zločina protiv čovječnosti, “[n]ičim u tekstu člana 5 Statuta, ni u pravnim izvorima na koje se Žalbeno veće ranije pozvalo, [...] ne traži da pojedinačne žrtve zločina protiv čovečnosti budu civili”.⁴¹⁰ Žalbeno vijeće je konkretnije objasnilo da:

iako su civilni status žrtava, broj civila i udeo civila u civilnom stanovništvu faktori relevantni za utvrđivanje da li je ispunjen opšti deo uslova navedenog u članu 5 Statuta da napad mora biti usmeren protiv “civilnog stanovništva”, ne postoji uslov niti je element zločina protiv čovečnosti da žrtve krivičnih dela u osnovi moraju da budu “civili”.⁴¹¹

142. Shodno tome, premda za dokazivanje elementa *actus reus* za neki zločin protiv čovječnosti postoji uslov da je taj zločin bio dio nekog rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva,⁴¹² žrtve djela u osnovi ne moraju biti civili. Žalbeno vijeće, stoga, odbacuje Tolimirov argument da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava tako što je primijenilo pogrešan standard za *mens rea* za istrebljivanje zbog toga što nije zahtijevalo dokaz o namjeri da se masovno ubistvo počini nad civilima. Bilo je dovoljno da se Pretresno vijeće s tim u vezi uvjeri da je *mens rea* za krivično djelo istrebljivanja dokazana na osnovu dokaza o namjeri da se ubijanje vrši na masovnoj osnovi kao dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva.

143. Što se tiče Tolimirovog argumenta da ubistvo muškaraca, bosanskih Muslimana iz Srebrenice, samo po sebi nije predstavljalo rasprostranjeni ili sistematski napad usmjeren protiv civilnog stanovništva Srebrenice i Žepe ni činilo dio tog napada zbog toga što su žrtve bile borci ABiH, a ne civili, Žalbeno vijeće smatra da su, čak i da je Pretresno vijeće prihvatilo da su svi ubijeni muškarci bili borci ABiH⁴¹³ koji su protivpravno lišeni života dok su bili van borbenog stroja, ogromnu većinu žrtava cjelokupnog napada na civilno stanovništvo Srebrenice i Žepe, prema zaključcima Pretresnog vijeća, i dalje činili civili.⁴¹⁴ Prema tome, čak i da je Pretresno vijeće

⁴⁰⁹ Prvostepena presuda, par. 697.

⁴¹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 307. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 569; Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 29.

⁴¹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 569. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 32.

⁴¹² V. Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 569; Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 41; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 99-100.

⁴¹³ U vezi s Tolimirovom tvrdnjom da je naređenje ABiH za opštu mobilizaciju, izdato u danima pred pad Srebrenice, izmijenilo civilni status svih muškaraca u toj enklavi, Žalbeno vijeće primjećuje da Pretresno vijeće nije donijelo nikakav zaključak o postojanju takvog naređenja (za razliku od toga, ono je konstatovalo da je “[p]rvog dana napada VRS-a na Žepu, 14. jula [1995.], Ratno predsjedništvo [...] donijelo odluku o ‘opštoj mobilizaciji’ stanovništva na teritoriji opštine Žepa” (Prvostepena presuda, par. 613)). S obzirom da je konstatovalo da je Pretresno vijeće razumno zaključilo da ubijanje muškaraca i dječaka iz Srebrenice čini jednu komponentu rasprostranjenog i sistematskog napada na civilno stanovništvo, Žalbeno vijeće ne mora da pregledava dokaze na koje se s tim u vezi pozvao Tolimir u svojoj argumentaciji (v. Žalbeni podnesak, fusnota 50).

⁴¹⁴ V. dolje, fusnota 415.

pogriješilo u svojoj konstataciji u vezi sa statusom vojnika ABiH, ta greška ne bi imala nikakvog uticaja na njegove zaključke. Žalbeno vijeće podsjeća da je Pretresno vijeće zaključilo da je ubijanje muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice činilo samo jednu komponentu rasprostranjenog i sistematskog napada koji je bio usmjeren prvenstveno protiv civilnog stanovništva Srebrenice i Žepe. Pretresno vijeće je zaključilo da je taj napad, usmjeren protiv civilnog stanovništva, obuhvatao i vojna dejstva protiv obiju enklava, uklanjanje više hiljada žena, djece i staraca, te ograničavanje dostave humanitarne pomoći.⁴¹⁵ Tolimir nije pokazao da u ovim zaključcima postoji bilo kakva greška. Stoga se njegovi argumenti odbacuju.⁴¹⁶

144. Tolimir takođe tvrdi da nema nikakvih dokaza koji potkrepljuju zaključke Pretresnog vijeća u vezi s ubistvom Amira Imamovića, Avde Palića i Mehmeda Hajrića (dalje u tekstu: trojica vođa iz Žepe) od strane “istih snaga”. Žalbeno vijeće s tim u vezi ima u vidu zaključak Pretresnog vijeća da forenzički dokazi ukazuju na to da je kod sve trojice smrt bila nasilna i uzrokovana povredama glave ili lobanje, te da su zadobili frakture uzrokovane projektilima.⁴¹⁷ Pretresno vijeće je zaključilo i da su snage bosanskih Srba tu trojica vođa prije smrti držale u zatočeništvu tokom dužeg

⁴¹⁵ Prvostepena presuda, par. 701, 710. Pretresno vijeće je konkretno zaključilo da je do početka jula 1995. godine unutar enklave Srebrenica bilo, po procjenama, 42.000 ljudi, a u enklavi Žepa približno 6.500 do 10.000 ljudi bez hrane i vode i sa vrlo malo sanitetskog materijala (Prvostepena presuda, par. 196-199, 202-204, 242); da su nekih 25.000-30.000 bosanskih Muslimana, od kojih su skoro svi bili žene, djeca i starci, prisilno premješteni iz Potočara (Prvostepena presuda, par. 304, 808, 817, 842); i da je skoro 4.400 civila, bosanskih Muslimana, prisilno premješteno iz Žepe (Prvostepena presuda, par. 645-649, 827, 833, 842). Nasuprot tome, Pretresno vijeće je zaključilo da su operacija ubistva velikih razmjera poslije pada Srebrenice i ubistva trojice vođa iz Žepe u avgustu 1995. godine obuhvatili najmanje 4.970 žrtava, bosanskih Muslimana muškog pola. V. Prvostepena presuda, par. 571, 727-729. Zaključak Žalbenog vijeća da Pretresno vijeće nije napravilo nikakvu grešku kada je zaključilo da je postojao jedan rasprostranjeni i sistematski napad usmjeren protiv bosanskih Muslimana, civila iz Srebrenice i Žepe, ne negira razliku koja je napravljena u Optužnici i Prvostepenoj presudi između različitih, međusobno povezanih komponenata tog napada, to jest operacije ubijanja (koja se stavljala na teret optuženom i za koju je zaključeno da je izvršena putem UZP-a ubistva) i operacija prisilnog premještanja u Srebrenici i Žepi (koje su navedene u Optužnici i za koje je zaključeno da su bile dio UZP-a prisilnog uklanjanja). Razlika napravljena između različitih komponenti tog napada je važna za pravna pitanja koja se javljaju u drugim dijelovima ove Presude, dok se ispitivanje i zaključci u ovom odjeljku (i odgovarajućem odjeljku Prvostepene presude) odnose samo na preliminarne uslove iz člana 5 Statuta.

⁴¹⁶ Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće smatralo da su neki pripadnici grupe ubijenih muškaraca bili osobe van borbenog stroja kada je utvrdilo da je stanovništvo koje je bilo izloženo rasprostranjenom ili sistematskom napadu imalo civilni status i da se tom prilikom pozvalo na sudsku praksu u kojoj se govorilo o statusu žrtava djela u osnovi zločina protiv čovječnosti. Prvostepena presuda, par. 708, fusnota 3038, i par. 697, fusnota 2976, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Mrkšić i Šijivančanin*, par. 36, Drugostepenu presudu u predmetu *Martić*, par. 307. Žalbeno vijeće primjećuje da to uzimanje u obzir osoba van borbenog stroja i upućivanje na gore pomenutu sudsku praksu u vezi sa žrtvama djela u osnovi može da navede na pogrešan trag kada se stavi u kontekst donošenja zaključka o postojanju napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva imajući u vidu preliminarni uslov iz člana 5 Statuta, zato što može da dovede do rizika od stvaranja privida neprimjerenog miješanja ovog zaključka sa zaključkom o statusu žrtava krivičnog djela u osnovi koje predstavlja zločin protiv čovječnosti. Međutim, u svrhu održavanja jasne i nedvosmislene sudske prakse, Žalbeno vijeće bi željelo da naglasi da su to dva zasebna pravna elementa.

⁴¹⁷ Prvostepena presuda, par. 680.

perioda.⁴¹⁸ Na osnovu tih nalaza, Pretresno vijeće je zaključilo da su snage bosanskih Srba ubile trojicu vođa iz Žepe.⁴¹⁹ Žalbena vijeće ne nalazi nikakvu grešku u tom zaključku.

145. Što se tiče Tolimirovih argumenata u vezi s tim što je Pretresno vijeće ubistva trojice vođa iz Žepe spojilo u jednu cjelinu s operacijom ubistva u Srebrenici, Žalbena vijeće ima u vidu zaključke Pretresnog vijeća da je masovno ubijanje muškaraca i dječaka iz Srebrenice vršeno od 13. do 16. jula 1995. i tokom nekoliko sedmica poslije 16. jula 1995. godine.⁴²⁰ Nasuprot tome, Pretresno vijeće je zaključilo da su snage bosanskih Srba uhapsile trojicu vođa iz Žepe 27. jula 1995. (Imamovića i Palića)⁴²¹ i 28. jula 1995. godine (Hajrića),⁴²² da su ih kasnije, u “jednom trenutku u drugoj polovini avgusta”, ubile “nakon što su ih danima držale u zatočeništvu”, te da je njihova smrt bila uzrokovana “povredama glave ili lobanje”.⁴²³ Posmrtni ostaci trojice vođa iz Žepe pronađeni su u jednoj masovnoj grobnici u Vragolovima, Rogatica, zajedno s ostacima još šest žrtava.⁴²⁴ Pretresno vijeće je zaključilo da su ubistva te trojice vođa iz Žepe bila dio jedne jedinstvene organizovane operacije ubistva velikih razmjera koja je počela 13. jula 1995. godine i koja čini *actus reus* istrebljivanja.⁴²⁵ Pretresno vijeće je smatralo da su ta trojica ljudi ciljana zbog svojih vodećih položaja u žepskoj enklavi prije njenog pada.⁴²⁶

146. U vezi s Tolimirovim argumentom da ubijanje trojice vođa iz Žepe nije bilo dio jedne operacije ubistva, koja je obuhvatala masovno lišavanje života muškaraca iz Srebrenice, Žalbena vijeće podsjeća da je *actus reus* krivičnog djela istrebljivanja “djelo lišavanja života u velikim razmjerama”,⁴²⁷ a da je *mens rea* namjera da se vrši lišavanje života u velikim razmjerama.⁴²⁸ Ono dalje podsjeća da se krivično djelo istrebljivanja razlikuje od krivičnog djela ubistva po tome što zahtijeva element masovnosti, koji se ne zahtijeva kod ubistva.⁴²⁹ Žalbena vijeće je dalo sljedeće pojašnjenje:

⁴¹⁸ Prvostepena presuda, par. 658-659, 661-666, 677-679.

⁴¹⁹ Prvostepena presuda, par. 680.

⁴²⁰ Prvostepena presuda, par. 728.

⁴²¹ Prvostepena presuda, par. 658, 662. V. i Prvostepena presuda, par. 664-665.

⁴²² Prvostepena presuda, par. 660-661. V. i Prvostepena presuda, par. 664-665.

⁴²³ Prvostepena presuda, par. 680, 728. V. i Prvostepena presuda, par. 654-680.

⁴²⁴ Prvostepena presuda, par. 680, 1148.

⁴²⁵ Prvostepena presuda, par. 728-729.

⁴²⁶ Prvostepena presuda, par. 728.

⁴²⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 259.

⁴²⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 701, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 536; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 259. Žalbena vijeće primjećuje da Tolimir u vezi s ubijanjem trojice vođa iz Žepe nije konkretno naveo da li osporava *actus reus* ili *mens rea* krivičnog djela istrebljivanja, ili pak oba ta elementa. Žalbeni podnesak, par. 69; Replika na podnesak respondenta, par. 34-35.

⁴²⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 536; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 260; Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana i Ntakirutimana*, par. 516.

Procjena "velikih razmjera" radi se od slučaja do slučaja, uzimajući u obzir okolnosti pod kojima je došlo do lišavanja života. Među relevantnim faktorima su: vrijeme i mjesto lišavanja života; izbor žrtava i način na koji su lišene života; kao i to da li su ubistva bila uperena protiv kolektivne grupe, a ne protiv individualnih žrtava.⁴³⁰

147. *Actus reus* krivičnog djela istrebljivanja može se dokazati spajanjem zasebnih incidenata u jednu cjelinu.⁴³¹ Ne postoji uslov da ubijanje mora biti ogromnih razmjera i počinjeno na ograničenom prostoru i u kratkom periodu.⁴³² Žalbeno vijeće MKSR-a je, s druge strane, izjavilo da "[g]eneralno, element lišavanja života u velikim razmjerama ne može biti ispunjen kolektivnim uzimanjem u obzir zasebnih incidenata počinjenih na različitim lokacijama, u različitim okolnostima, od strane različitih počinitelja i tokom dužeg vremenskog perioda, kao što je period od dva mjeseca".⁴³³

148. Žalbeno vijeće ima u vidu zaključke Pretresnog vijeća da postoje faktori koji su zajednički ubistvima trojice vođa iz Žepe i masovnim ubistvima muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana iz Srebrenice. Ti faktori obuhvataju sljedeće: (i) do tih ubistava je došlo u sedmicama nakon pada te dvije enklave; (ii) sve žrtve su bile bosanski Muslimani; (iii) ubijanje je praćeno nasiljem; (iv) izvršioци ubijanja se generalno mogu identifikovati kao pripadnici snaga bosanskih Srba; i (v) povezanost sa opštim ciljem snaga bosanskih Srba – "uklanjanj[em] muslimanskog stanovništva iz enklava".⁴³⁴

149. Međutim, Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće zaključilo da su trojica vođa iz Žepe ubijena krajem avgusta i u septembru 1995. godine, dakle poslije glavnog napada na civilno stanovništvo, koji je obuhvatao vojne operacije protiv obje enklave, uklanjanje više hiljada civila iz Srebrenice i Žepe i ubijanje muškaraca, bosanskih Muslimana iz Srebrenice, koje je izvršeno u julu 1995. godine.⁴³⁵ U vrijeme kad su ubijena trojica vođa iz Žepe, civilno stanovništvo iz obje enklave već je bilo premješteno na teritoriju koju je držala ABiH.⁴³⁶ Pored toga, Žalbeno vijeće ima

⁴³⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 538 (interne reference izostavljene).

⁴³¹ Upor. Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 661-662.

⁴³² Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 259, gdje se potvrđuje Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 640.

⁴³³ Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 661; Drugostepena presuda u predmetu *Bagosora i Nsengiyumva*, par. 396. U Drugostepenoj presudi u predmetu *Bagosora i Nsengiyumva* se, upućujući na incidente opisane u odjeljcima u kojima se govori o žalbenim osnovama od 6 do 10, dalje precizira da je u tom predmetu svaki od incidenata koji čine osnovu za osuđujuće presude koje su izrečene žalioци imao neka zasebna obilježja i da se ne može reći da su oni dio jednog te istog incidenta. U predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, Žalbeno vijeće je ipak zaključilo da je dopustivo to što je pretresno vijeće u tom konkretnom predmetu povezalno i spojilo niz incidenata lišavanja života da bi zaključilo da je ispunjen uslov velikih razmjera. Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 661-662. Žalbeno vijeće je uputilo na niz "masovnih ubistava širom Ruande, izvršenih do sredine jula 1994. godine". Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 661-662.

⁴³⁴ Prvostepena presuda, par. 1150.

⁴³⁵ Prvostepena presuda, par. 701.

⁴³⁶ Prvostepena presuda, par. 842. V. i Prvostepena presuda, par. 817, 826, 832-833.

u vidu da se u Optužnici za ubistvo trojice vođa iz Žepe tereti – kao što je i Pretresno vijeće zaključilo – kao za predvidljivu posljedicu UZP-a prisilnog uklanjanja, a ne UZP-a ubistva.⁴³⁷ Žalbeno vijeće takođe primjećuje da su trojicu vođa iz Žepe, prije nego što su ih ubili, odvojili od drugih zarobljenih muškaraca, bosanskih Muslimana, koji nisu ubijeni, nego su na kraju razmijenjeni.⁴³⁸ Shodno tome, Žalbeno vijeće se nije uvjerilo da su ubistva trojice vođa iz Žepe bila dio iste operacije ubistva čija su meta bili muškarci i dječaci, bosanski Muslimani iz Srebrenice. Uzimajući, stoga, u obzir različit kontekst i okolnosti u kojima su ta tri ubistva počinjena, nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo da zaključi da su ubistva trojice vođa iz Žepe bila dio operacije ubistva u Srebrenici.

150. S obzirom na gore navedeno, Žalbeno vijeće konstatuje da, uzimajući u obzir okolnosti u ovom predmetu, nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo da zaključi da su ubistva trojice vođa iz Žepe bila dio istog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva ili “jedinственe smišljene i organizovane operacije ubijanja muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, velikih razmjera”, te da je time ispunjen uslov “velikih razmjera” i da to predstavlja istrebljivanje.⁴³⁹ Po mišljenju Žalbenog vijeća, ta tri ubistva su bila “izolirana djela”.⁴⁴⁰ Ova greška u utvrđivanju činjeničnog stanja dovela je do neostvarenja pravde, jer je Tolimir pogrešno osuđen za istrebljivanje u odnosu na trojicu vođa iz Žepe. Žalbeno vijeće konstatuje da se u cilju ispravljanja ove greške Pretresnog vijeća mora poništiti osuđujuća presuda po tački 3 Optužnice u onoj mjeri u kojoj se odnosi na trojicu vođa iz Žepe.

(c) Zaključak

151. Iz gore navedenih razloga, Žalbeno vijeće prihvata dio Tolimirove 6. žalbene osnove, a ostatak te žalbene osnove odbacuje.⁴⁴¹ O eventualnom uticaju ovog zaključka na Tolimirovu kaznu biće riječi u dijelu ove Presude koji se bavi odmjeravanjem kazne.

2. Nehumana djela (putem prisilnog premještanja) kao zločin protiv čovječnosti (13. žalbena osnova)

152. Pretresno vijeće je zaključilo da “odvoženje autobusima približno 25.000–30.000 bosanskih Muslimana iz Potočara 12. i 13. jula 1995. godine i gotovo 4.400 bosanskih Muslimana iz Žepe

⁴³⁷ Prvostepena presuda, par. 1071, 1144. V. i Prvostepena presuda, par. 1150-1151.

⁴³⁸ Prvostepena presuda, par. 664-665.

⁴³⁹ Prvostepena presuda, par. 728-729.

⁴⁴⁰ V. Drugostepena presuda u predmetu *Kumarac i drugi*, par. 100.

⁴⁴¹ Sudija Antonetti prilaže izdvojeno mišljenje.

25.–27. jula 1995. godine” predstavlja krivično djelo nehumanih djela putem prisilnog premještanja kao zločin protiv čovječnosti.⁴⁴²

(a) Argumenti

153. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće donošenjem gore pomenutog zaključka napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja i grešku u primjeni prava i traži da Žalbeno vijeće poništi osuđujuću presudu koja mu je izrečena za prisilno premještanje.⁴⁴³ On, kao prvo, tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je premještanje stanovništva bilo prisilno, budući da su vlasti bosanskih Muslimana u Sarajevu i Žepi bile te koje su tražile da se civilno stanovništvo Srebrenice i Žepe evakuiše prije nego što su izvedeni napadi na te dvije enklave.⁴⁴⁴ S tim u vezi, Tolimir tvrdi da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir relevantne dokaze i da je selektivno uputilo na nepouzdana svjedoke, što je dovelo do toga da donese pogrešne zaključke.⁴⁴⁵ Tolimir takođe tvrdi da je, suprotno zaključku Pretresnog vijeća, sporazum o evakuaciji koji su 24. jula 1995. godine potpisali VRS i Ratno predsjedništvo Žepe bio valjan i dobrovoljan i da dokazuje da su sve strane bile saglasne s premještanjem bosanskih Muslimana izvan te enklave.⁴⁴⁶

154. Kao drugo, Tolimir iznosi argument da Pretresno vijeće nije dalo obrazloženo mišljenje u vezi sa svojim zaključkom da je civilno stanovništvo Srebrenice i Žepe bilo raseljeno unutar državne granice.⁴⁴⁷ On tvrdi da, zbog toga što je granica između RS i BiH bila *de jure* ili *de facto* granica, premještanje dotičnog stanovništva preko te granice nije moglo da predstavlja krivično djelo prisilnog premještanja.⁴⁴⁸

155. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće pravilno osudilo Tolimira za prisilno premještanje. Ono iznosi argument da je Pretresno vijeće razmotrilo i odbilo Tolimirove argumente da je karakter tog premještanja bio dobrovoljan, odnosno da se radilo o “evakuaciji”, te da je ispravno zaključilo da su bosanski Muslimani bili prisiljeni da odu iz tih enklava jer im je to bila jedina nada za opstanak.⁴⁴⁹ Tužilaštvo dalje tvrdi da Tolimir zanemaruje dokaze na koje se oslonilo

⁴⁴² Prvostepena presuda, par. 842. V. i Prvostepena presuda, par. 817, 833.

⁴⁴³ Žalbeni podnesak, par. 197, 208.

⁴⁴⁴ Žalbeni podnesak, par. 200, 202. V. i Žalbeni podnesak, par. 199; Replika na podnesak respondenta, par. 61.

⁴⁴⁵ Žalbeni podnesak, par. 199-202. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 62.

⁴⁴⁶ Žalbeni podnesak, par. 317-320.

⁴⁴⁷ Žalbeni podnesak, par. 203.

⁴⁴⁸ Žalbeni podnesak, par. 204, 207.

⁴⁴⁹ Podnesak respondenta, par. 109.

Pretno vijeće, da pogrešno karakteriše zaključke Pretnog vijeća, te da ne objašnjava kako je Pretno vijeće navodno propustilo da kritički ispita dokaze.⁴⁵⁰

156. Tužilaštvo dalje odgovara da je Tolimirov drugi argument, koji se odnosi na navodnu granicu između RS i BiH, trebao da bude iznesen u prvostepenom postupku i da bi, s obzirom na to da on to nije učinio, taj njegov prigovor trebao biti odbačen po kratkom postupku.⁴⁵¹ Tužilaštvo tvrdi da Pretno vijeće nije napravilo nikakvu grešku, s obzirom na to da se čini da kod krivičnog djela prisilnog premještanja ne postoji uslov da prisilno raseljavanje bude izvršeno unutar državnih granica.⁴⁵² Tužilaštvo dalje tvrdi da se, čak i kad bi takav uslov postojao, Pretno vijeće uvjerilo da su se enklave Srebrenica i Žepa nalazile u BiH i da se radilo o sukobu između dvije nacionalne grupe unutar Bosne.⁴⁵³ Svaka eventualna granica bi se u najboljem slučaju mogla okvalifikovati kao linija sukoba koja se konstantno mijenjala i koja po međunarodnom običajnom pravu ne bi mogla da predstavlja *de jure* ili *de facto* granicu. Tužilaštvo dalje tvrdi da bi, čak i da granica između RS i BiH jeste predstavljala jednu takvu granicu, raseljavanje bosanskih Muslimana do te granice predstavljalo prisilno premještanje.⁴⁵⁴

157. Tolimir replicira da tužilaštvo zanemaruje “cjelokupni kontekst” koji je doveo do napada VRS-a na te enklave i koji, po njegovom mišljenju, s pravnog stanovišta opravdava taj napad, a to je da je ABiH koristila zaštićeni status tih enklava kao zaklon za svoje vojne operacije.⁴⁵⁵ Pored toga, Tolimir tvrdi da u prvostepenom postupku nije bio dužan da iznosi argumente u vezi s elementima koji čine krivično djelo prisilnog premještanja zato što je tužilaštvo snosilo teret dokazivanja svih elemenata krivičnih djela koja su mu stavljena na teret.⁴⁵⁶ On iznosi argument da tužilaštvo zanemaruje temeljnu razliku između prisilnog premještanja i deportacije, a to je lokacija na koju su žrtve raseljene. On takođe tvrdi da tvrdnju tužilaštva da je granica bila “linija sukoba koja se konstantno mijenjala” ne potkrepljuje nijedan dokaz.⁴⁵⁷

⁴⁵⁰ Podnesak respondenta, par. 110-111, 115.

⁴⁵¹ Podnesak respondenta, par. 112.

⁴⁵² Podnesak respondenta, par. 113. Tužilaštvo se oslanja na zaključak Žalbenog vijeća u predmetu *Stakić*, gdje je ono zauzelo stav da je “[p]risilno premještanje u praksi Međunarodnog suda definisano [...] kao prisilno raseljavanje osoba koje se može odvijati unutar državnih granica”. Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 317. Tužilaštvo tvrdi da je Žalbeno vijeće u predmetu *Stakić* samo nastojalo da razgraniči prisilno premještanje i deportaciju tako što je deportaciji dalo jedan dodatni element, ne dodavši pritom nikakav dodatni element prisilnom premještanju. Podnesak respondenta, par. 113.

⁴⁵³ Podnesak respondenta, par. 114.

⁴⁵⁴ Podnesak respondenta, par. 114.

⁴⁵⁵ Replika na podnesak respondenta, par. 61.

⁴⁵⁶ Replika na podnesak respondenta, par. 63-64.

⁴⁵⁷ Replika na podnesak respondenta, par. 68-69.

(b) Analiza(i) Prisilni karakter premještanja stanovništva

158. Žalbeno vijeće ima u vidu da se Pretresno vijeće prilikom donošenja zaključka da je premještanje stanovništva iz enklava Srebrenica i Žepa bilo prisilno pozvalo na čvrsto uvriježeno načelo međunarodnog humanitarnog prava da “prisilno raseljavanje nije opravdano ako je humanitarna kriza koja ga je prouzrokovala rezultat upravo protivpravnog djelovanja optuženog”.⁴⁵⁸ Pretresno vijeće je prosudilo da je premještanje stanovništva i iz srebreničke i iz žepske enklave bilo prisilno zato što su snage bosanskih Srba nametnule civilima iz tih enklava takve životne uslove da im je jedini pravi izbor bio da odu odatle kako bi opstali.⁴⁵⁹ Žalbeno vijeće s tim u vezi ima u vidu zaključak Pretresnog vijeća da su uslovi s kojima su se suočavali oni koji su se sklonili u Srebrenici od 11. do 13. jula 1995. godine bili katastrofalni.⁴⁶⁰ Pretresno vijeće je zaključilo da su drastična ograničenja konvoja, terorisanje i napadi od strane snaga bosanskih Srba tokom mjeseci i dana uoči odvoženja civilnog stanovništva Srebrenice autobusima iz te enklave u suštini prisilili to civilno stanovništvo da napusti enklavu.⁴⁶¹

159. Prilikom donošenja tog zaključka, Pretresno vijeće se, pored ostalog, oslonilo na dokazni predmet tužilaštva 990, dopis koji je Predsjedništvo opštine Srebrenica 9. jula 1995. godine uputilo generalu Deliću i predsjedniku Izetbegoviću.⁴⁶² Pretresno vijeće se pozvalo na dokazni predmet tužilaštva 990 u prilog svom zaključku da su poslije dolaska VRS-a u Srebrenicu 9. jula 1995. godine zavladao kaos i panika i da je civilnim vlastima u Srebrenici preostao “poslednji nepopularan korak na spašavanju stanovništva”, a to je da se stupi u pregovore s VRS-om radi otvaranja koridora za odlazak stanovništva na najbližu slobodnu teritoriju.⁴⁶³ U vezi s Tolimirovim prigovorom na ocjenu tog dokaznog predmeta od strane Pretresnog vijeća, Žalbeno vijeće podsjeća da neće zadirati u ocjene pretresnog vijeća o dokaznoj vrijednosti nekog dokaznog predmeta ili svjedočenja, osim ako mu se ne predoče argumenti koji dokazuju da je dotično pretresno vijeće napravilo grešku.⁴⁶⁴ Tolimir samo izražava neslaganje s ocjenom tog dokaznog predmeta od strane Pretresnog vijeća i ne pokazuje da je Pretresno vijeće napravilo bilo kakvu grešku.⁴⁶⁵

⁴⁵⁸ Prvostepena presuda, par. 810, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Krajišnik*, par. 208, fusnota 739; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 287.

⁴⁵⁹ Prvostepena presuda, par. 809.

⁴⁶⁰ Prvostepena presuda, par. 805-810.

⁴⁶¹ Prvostepena presuda, par. 806-810.

⁴⁶² Prvostepena presuda, par. 805, gdje se poziva, pored ostalog, na Prvostepenu presudu, par. 223.

⁴⁶³ Prvostepena presuda, par. 223, fusnota 857.

⁴⁶⁴ V. gore, par. 11.

⁴⁶⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 20.

160. Tolimir dalje tvrdi da Pretresno vijeće nije razmotrilo dokazni predmet odbrane 538, dopis od 28. avgusta 1995. godine koji je Komanda 2. korpusa ABiH uputila Generalštabu ABiH, u kojem se opisuje kontekst u kojem su vođeni pregovori za uklanjanje stanovništva iz Srebrenice. Kako tvrdi Tolimir, ovaj dokazni predmet jasno pokazuje da su vlasti BiH bile te koje su od bosanskih Srba tražile da odobre evakuaciju stanovništva. U dokaznom predmetu odbrane 538 navodi se da je Nesib Mandžić, učesnik u tim pregovorima u ime bosanskih Muslimana, neposredno uoči pregovora sa VRS-om o evakuaciji civila “[u]poznat od strane komandanta holandskog bataljona i njegovog zamjenika [...] da je četnički general Mladić zaprijetio da će zarobljene holandske vojnike odmah pobiti [...], te da će narediti otvaranje vatre po izbjeglom stanovništvu, uz uništenje vojne baze UNPROFOR-a u Potočarima”.⁴⁶⁶ Poslije toga, “četnicima je predloženo da se odobri bezbjedno evakuiranje civilnog stanovništva uz pratnju UNPROFOR-a do slobodne teritorije”.⁴⁶⁷

161. Žalbeno vijeće primjećuje da se Pretresno vijeće u Prvostepenoj presudi nije pozvalo na dokazni predmet odbrane 538 i podsjeća da pretresna vijeća ne moraju da upute na svjedočenje svakog svjedoka ili na svaki dokazni predmet u sudskom spisu, “osim ako ne postoje naznake da je pretresno vijeće potpuno zanemarilo neki konkretan dokaz”.⁴⁶⁸ Takvo zanemarivanje je pokazano “[a]ko pretresno vijeće u svom obrazloženju propusti da razmotri neki dokaz koji je nesumnjivo relevantan”.⁴⁶⁹

162. Dokazni predmet odbrane 538 pokazuje da su vlasti BiH tražile od VRS-a da odobri i omogući premještanje civila iz Srebrenice. Međutim, on isto tako pokazuje da su ti prijedlozi upućeni tek nakon što je izvještaj o prijetnji generala Mladića da će uništiti bazu UNPROFOR-a u Potočarima i napasti izbjegle civile stigao do predstavnika bosanskih Muslimana u Potočarima i vlasti BiH u Sarajevu. Kad se posmatra kao cjelina, dokazni predmet odbrane 538 ne čini vjerodostojnim Tolimirov navod da su vlasti BiH inicirale premještanje izbjeglica iz Potočara. Žalbeno vijeće se uvjerilo da je Pretresno vijeće postupilo razumno kada je zaključilo da su vlasti BiH od snaga bosanskih Srba tražile odobrenje za to premještanje zato što su bile zabrinute za sigurnost izbjeglica, bosanskih Muslimana, u Potočarima. Prema tome, dokazni predmet odbrane

⁴⁶⁶ Dokazni predmet odbrane 538 (nepotpisano pismo upućeno Generalštabu Armije BiH, s datumom od 28. avgusta 1995. godine), str. 5.

⁴⁶⁷ Dokazni predmet odbrane 538 (nepotpisano pismo upućeno Generalštabu Armije BiH, s datumom od 28. avgusta 1995. godine), str. 5.

⁴⁶⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 306, 340; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 864, fusnota 2527; Drugostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 86, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 23.

538 ne podriva, nego zapravo potkrepljuje zaključak Pretresnog vijeća da je civilno stanovništvo Srebrenice bilo prisiljeno da ode iz te enklave zbog životnih uslova koji su mu bili nametnuti i prijatni po njegovu sigurnost od strane VRS-a. Tolimir nije pokazao da je Pretresno vijeće u tom smislu pogriješilo.

163. U vezi s Tolimirovim argumentom da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir cjelokupni dokazni predmet odbrane 174, šifrovani telegram UNPROFOR-a koji je specijalni predstavnik generalnog sekretara UN-a Yasushi Akashi 11. jula 1995. godine poslao generalnom sekretaru UN-a Kofiju Annanu,⁴⁷⁰ Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće izričito razmotrilo Tolimirov argument da je dokazni predmet odbrane 174 pokazao: (i) da je stanovništvo željelo da napusti srebreničku enklavu; i (ii) da je njegovu evakuaciju omogućio UNPROFOR, a ne VRS.⁴⁷¹ Po mišljenju Pretresnog vijeća, dokazni predmet odbrane 174 ukazuje na to da je UNPROFOR od VRS-a tražio odobrenje za odlazak civila iz Srebrenice kako bi se izbjegao nastavak humanitarne katastrofe.⁴⁷² U istom kontekstu, te suprotno Tolimirovom argumentu, Pretresno vijeće se pozvalo i na dokazni predmet tužilaštva 1008, transkript video-snimka jednog sastanka između vođa bosanskih Srba i predstavnika bosanskih Muslimana iz Srebrenice u hotelu "Fontana".⁴⁷³ Pretresno vijeće je zaključilo da ni jedan ni drugi dokazni predmet ne potkrepljuju Tolimirov argument, prosudivši da je raseljavanje prisilno ukoliko je rezultat humanitarne krize uzrokovane djelovanjem optuženog.⁴⁷⁴ Tolimir nije pokazao da je ocjena tih dokaznih predmeta koju je dalo Pretresno vijeće pogrešna ili takva da je ne bi mogao dati nijedan razuman presuditelj o činjenicama.

164. Što se tiče Tolimirove tvrdnje da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja zbog toga što se selektivno i nekritički oslonilo na iskaze nepouzdanih svjedoka, kao što je svjedok tužilaštva i vojni posmatrač UN-a Joseph Kingori,⁴⁷⁵ kada je zaključilo da je kretanje civila, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice bilo "reakcija na već postojeći problem koji su prouzrokovale [snage bosanskih Srba]",⁴⁷⁶ Žalbeno vijeće primjećuje da se Pretresno vijeće u cijeloj Prvostepenoj presudi u znatnoj mjeri oslonilo na iskaz Josepha Kingorija.⁴⁷⁷ Čvrsto je uvriježeno da pretresna vijeća raspolažu širokim diskrecionim ovlastima prilikom određivanja težine koju će

⁴⁶⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 306, 340; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 864, fusnota 2527; Drugostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 86; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 92.

⁴⁷⁰ Žalbeni podnesak, par. 199.

⁴⁷¹ Prvostepena presuda, par. 810.

⁴⁷² Prvostepena presuda, par. 810.

⁴⁷³ Prvostepena presuda, par. 810, fusnota 3317.

⁴⁷⁴ Prvostepena presuda, par. 810.

⁴⁷⁵ Žalbeni podnesak, par. 201.

⁴⁷⁶ Prvostepena presuda, par. 810, gdje se poziva na T. od 16. septembra 2010. godine, str. 5533-5534.

⁴⁷⁷ V. Prvostepena presuda, par. 180, 197, 210, 219-220, fusnote 642, 649-650, 723, 784, 830, 837.

pripisati iskazu svakog svjedoka.⁴⁷⁸ Žalbeno vijeće takođe primjećuje da Tolimir nije ukazao ni na kakve dokaze koji bi doveli u pitanje to što se Pretresno vijeće oslonilo na ovog svjedoka. Po mišljenju Žalbenog vijeća, Tolimir nije pokazao da je Pretresno vijeće zloupotrijebilo svoje diskrecione ovlasti zbog toga što se oslonilo na Kingorijev iskaz.

165. U vezi s Tolimirovim prigovorom na zaključak Pretresnog vijeća da je na sastanku u hotelu "Fontana" Mladić zaprijetio da će granatirati bazu UN-a u Potočarima ukoliko se nastave udari NATO-a po VRS-u, Žalbeno vijeće ima u vidu da je taj zaključak zasnovan na neposrednim dokazima koje je u svom iskazu iznio svjedok tužilaštva Evert Rave koji je prisustvovao tom sastanku, kao i na dva izvještaja vojnih posmatrača UN-a u kojima je opisan taj sastanak.⁴⁷⁹ Žalbeno vijeće nije uvjerio Tolimirov argument da dokazni predmet tužilaštva 1008, transkript video-snimka tog sastanka, ne sadrži dokaz o takvoj prijetnji.⁴⁸⁰ Žalbeno vijeće primjećuje da – suprotno Tolimirovoj tvrdnji – prijetnja te vrste jeste zabilježena u dokaznom predmetu tužilaštva 1008, gdje se u transkriptu navodi da je Mladić rekao pukovniku Karremansu: "Samo, ako nastavite da bombardujete, [nizozemski vojnici] neće dugo biti domaćini. Znamo i mi da bombardujemo."⁴⁸¹ Po mišljenju Žalbenog vijeća, razuman presuditelj o činjenicama mogao je da zaključi da to jeste dokaz o prijetnji granatiranjem baze UN-a. Upravo se o toj prijetnji izvještava u dva izvještaja vojnih posmatrača UN-a na koja se Pretresno vijeće pozvalo u prilog svom zaključku.⁴⁸² Tolimir je, isto tako, propustio da pomene izjavu, koju je u svom svjedočenju dao Rave, da Mladić svoje prijetnje nije izrekao pred kamerom.⁴⁸³ Tolimirovi argumenti se, shodno tome, odbacuju.

166. Što se tiče Tolimirove tvrdnje da je Pretresno vijeće zanemarilo dokazni predmet odbrane 192, navodni intervju sa generalom Rupertom Smithom iz januara 2000. godine, koji, po njegovom mišljenju, sugeriše da su komandanti UNPROFOR-a ponekad podnosili lažne izvještaje,⁴⁸⁴ Žalbeno vijeće primjećuje da Pretresno vijeće u Prvostepenoj presudi nije govorilo o dokaznom predmetu odbrane 192 niti se pozivalo na njega. U ovom slučaju, Žalbeno vijeće je mišljenja da dokazni

⁴⁷⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 131; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 781; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 152.

⁴⁷⁹ Prvostepena presuda, par. 247, fusnote 980, 981, gdje se poziva na dokazne predmete tužilaštva 678 (Izvještaj vojnih posmatrača UN-a od 11. jula 1995. godine) i 608 (telefaks koji je Karremans poslao UNPROFOR-u 12. jula 1995. godine). Žalbeno vijeće ima u vidu da Tolimir tvrdi da je taj zaključak zasnovan na dokaznom predmetu tužilaštva 1436, koji on opisuje kao izvještaj Nizozemskog bataljona. Međutim, dokazni predmet tužilaštva 1436 je jedan zahtjev Komande Drinskog korpusa od 19. jula 1995. godine. Žalbeno vijeće smatra da je Tolimir osporavao pouzdanost dokaznih predmeta tužilaštva 678 i 608.

⁴⁸⁰ Žalbeni podnesak, par. 201.

⁴⁸¹ Dokazni predmet tužilaštva 1008, str. 21.

⁴⁸² Prvostepena presuda, par. 247, fusnote 980-981, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 678, dokazni predmet tužilaštva 608.

⁴⁸³ Prvostepena presuda, fusnota 981.

⁴⁸⁴ Žalbeni podnesak, par. 201, gdje se poziva na dokazni predmet odbrane 192 (Intervju sa generalom Rupertom Smithom od 12. januara 2000. godine).

predmet odbrane 192 nije bio očigledno relevantan za pitanje da li je Mladić prijetio da će napasti bazu UN-a u Potočarima, budući da je Smith rekao da to nije izjavio.⁴⁸⁵ Tolimir nije pokazao da je Pretresno vijeće prilikom ocjenjivanja dokaza zloupotrijebilo svoje diskrecione ovlasti. Njegov argument s tim u vezi se odbacuje.

167. Što se, pak, tiče Tolimirovog argumenta da Pretresno vijeće nije u dovoljnoj mjeri uzelo u obzir dokazne predmete odbrane 54, 55, 60 i 363, koji, kako tvrdi, pokazuju da su vlasti u Žepi samoinicijativno nastojale da evakušu civilno stanovništvo i prije i tokom napada VRS-a,⁴⁸⁶ Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće izričito razmotrilo te dokazne predmete u svojoj analizi. Pretresno vijeće je posebno ispitalo dokazni predmet odbrane 54, pismo predsjednika BiH Alije Izetbegovića predsjedniku opštine Žepa Mehmedu Hajriću od 19. jula 1995. godine, u svjetlu Tolimirove tvrdnje “da je ‘evakuacija’ stanovništva, bosanskih Muslimana, bila ‘tajno planirana od strane rukovodstva Federacije Bosne i Hercegovine’ i da je ‘držana u tajnosti kako bi se VRS optužio da napada civilno stanovništvo’”.⁴⁸⁷ Pretresno vijeće je zaključilo sljedeće: (i) prije sastanka održanog 19. jula 1995. godine, “članovi Ratnog predsjedništva interno su odlučili da pokušaju postići dogovor s VRS-om o ‘evakuaciji civilnog stanovništva’” iz Žepe;⁴⁸⁸ i (ii) jedno drugo pismo, koje je Izetbegović 18. jula 1995. godine uputio komandantu ABiH Rasimu Deliću, sadržalo je uputstva za izradu plana za povlačenje iz Žepe u slučaju nužde.⁴⁸⁹ Pretresno vijeće je zaključilo da je činjenica da su “vlasti BiH u tom trenutku raspravljale o mogućoj evakuaciji bosanskih Muslimana direktna [...] posljedica ograničenja koja je VRS nametnuo enklavi [...] kao i posljedica vojnih dejstava VRS-a kojim je terorisano civilno stanovništvo”.⁴⁹⁰

168. Pored toga, Pretresno vijeće je izričito razmotrilo dokazni predmet odbrane 363, nacrt plana za evakuaciju stanovništva Žepe (koji obuhvata i dokazni predmet odbrane 60, popratno pismo uz taj plan),⁴⁹¹ i zaključilo da taj dokazni predmet nije nespojiv sa njegovim zaključkom da je odlazak stanovništva iz Žepe bio posljedica djelovanja VRS-a i da, kao takav, nije bio dobrovoljan.⁴⁹²

⁴⁸⁵ T. od 24. marta 2011. godine, str. 11816-11818.

⁴⁸⁶ Žalbeni podnesak, par. 202, gdje se poziva na dokazne predmete odbrane 363 (Nacrt plana za evakuaciju stanovništva Žepe), 54 (pismo Alije Izetbegovića predsjedniku opštine Žepa, Mehmedu Hajriću, 19. juli 1995. godine), 60 (popratno pismo uz Nacrt plana za evakuaciju stanovništva Žepe), 55 (Prikaz vojnih događaja pod naslovom “Pad Žepe”), par. 108-110). Žalbeno vijeće primjećuje da je dokazni predmet odbrane 60 identičan prvoj stranici dokaznog predmeta odbrane 363.

⁴⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 1036.

⁴⁸⁸ Prvostepena presuda, par. 617, fusnota 2668. V. i Prvostepena presuda, par. 829, fusnota 3378.

⁴⁸⁹ Prvostepena presuda, par. 617, fusnota 2668 (gdje se poziva na dokazni predmet odbrane 106 (pismo Alije Izetbegovića komandantu ABiH Rasimu Deliću od 18. jula 1995. godine)); Prvostepena presuda, par. 1036, gdje se poziva na dokazni predmet odbrane 106.

⁴⁹⁰ Prvostepena presuda, par. 1036.

⁴⁹¹ Prvostepena presuda, par. 1037, fusnota 4092.

⁴⁹² Prvostepena presuda, par. 1037.

Žalbeno vijeće se isto tako uvjerilo da je Pretresno vijeće primjereno razmotrilo dokazni predmet odbrane 55, Prikaz vojnih događaja koji je sačinio Viktor Bezruchenko, pod naslovom “Pad Žepe”, uključujući odlomke na koje se pozvao Tolimir, prilikom donošenja zaključaka u vezi s tim što su bosanski Muslimani iz Žepe apelovali na Vladu BiH da pristane na razmjenu ratnih zarobljenika.⁴⁹³ Po mišljenju Žalbenog vijeća, Pretresno vijeće je postupalo u okviru svojih diskrecionih ovlasti kada je utvrdilo da taj dokaz nije nespojiv sa njegovim zaključcima o prisilnom karakteru raseljavanja stanovništva. Isto tako, sporazum o evakuaciji od 24. jula 1995. godine ne pokazuje, kao što to sugeriše Tolimir, da je premještanje stanovništva bilo dobrovoljno, s obzirom na postupke VRS-a koji su mu prethodili.

169. S obzirom na gore navedeno, Žalbeno vijeće odbacuje Tolimirove argumente u vezi sa zaključcima Pretresnog vijeća o prisilnom karakteru premještanja civilnog stanovništva iz enklava Srebrenica i Žepa.

(ii) Premještanje unutar državnih granica

170. Što se tiče Tolimirovog argumenta u vezi s pravnim uslovom za krivično djelo prisilnog premještanja, Žalbeno vijeće ima u vidu tvrdnju tužilaštva da bi taj argument trebalo odbaciti po kratkom postupku.⁴⁹⁴ Žalbeno vijeće podsjeća da su strane u postupku dužne da pred pretresnim vijećem, bilo u pretpretresnoj fazi bilo u toku suđenja, formalno pokrenu sva pitanja koja je potrebno riješiti i da propust neke strane da to učini predstavlja njeno odricanje od prava da to pitanje iznese kao valjanu žalbenu osnovu, osim u slučaju kada postoje posebne okolnosti.⁴⁹⁵ Ukoliko je Tolimir htio da iznese argument da je RS imala zasebnu granicu i da, shodno tome, primjena koncepta prisilnog premještanja na raseljavanje izvan državnih granica u ovom predmetu predstavlja pitanje primjene prava, onda je bio dužan da taj argument iznese na suđenju.⁴⁹⁶ Žalbeno vijeće smatra da taj argument možda zaslužuje da bude odbačen. Međutim, Žalbeno vijeće smatra da činjenica da se Tolimir sam zastupao na suđenju jeste posebna okolnost koja opravdava razmatranje nekog pitanja koje je po prvi put pokrenuto u žalbenom postupku,⁴⁹⁷ pa će, shodno tome, razmotriti utemeljenost njegovog prigovora.

⁴⁹³ V. Prvostepena presuda, par. 638.

⁴⁹⁴ V. Podnesak respondenta, par. 112, gdje se, pored ostalog, poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 21.

⁴⁹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 21.

⁴⁹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 21.

⁴⁹⁷ V. Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 651; Odluka od 28. februara 2008. godine u predmetu *Krajišnik*, par. 6; Odluka od 20. januara 2004. godine u predmetu *Slobodan Milošević*, par. 19.

171. Nakon što je razmotrilo zaključke Pretresnog vijeća u vezi lokacijama sa kojih i na koje su civili generalno raseljeni,⁴⁹⁸ Žalbeno vijeće smatra da se Pretresno vijeće van razumne sumnje uvjerilo da su civili bili prisilno raseljeni na druga područja u BiH, kao što je Kladanj, koja, po mišljenju Pretresnog vijeća, nisu predstavljala područja izvan neke *de jure* ili *de facto* granice.⁴⁹⁹ Iako Pretresno vijeće nije donijelo izričit zaključak da je civilno stanovništvo Srebrenice i Žepe raseljeno unutar državne granice, jasno je da je Pretresno vijeće zaključilo da je to civilno stanovništvo premješteno na područja unutar državne granice BiH.

172. U prilog svom argumentu da su lokacije u RS bile sa druge strane *de facto* ili *de jure* granice u odnosu na BiH, Tolimir upućuje na dokaze koji ukazuju na to da je RS imala svoj vlastiti ustav, daje uopštene izjave o nezavisnom karakteru RS, ne navodeći pritom nikakve dokaze u prilog tome, i poziva se na pravilo 2 Pravilnika, gdje je “država” definisana kao “samoproglašeni entitet koji *de facto* vrši funkcije vlasti, bez obzira na to je li priznat kao država ili nije”.

173. Žalbeno vijeće je prethodno zauzelo stav da raseljavanje civilnog stanovništva preko linija sukoba koje se konstantno mijenjaju ne predstavlja krivično djelo deportacije po međunarodnom običajnom pravu, ali da ipak može predstavljati prisilno premještanje.⁵⁰⁰ Dokaz da je RS imala ustav nije relevantan za pitanje da li je između BiH i RS postojala *de facto* granica. Pored toga, to što je Tolimir uputio na pravilo 2 Pravilnika nije relevantno za utvrđivanje međunarodnog materijalnog običajnog prava vezanog za prisilno premještanje. Žalbeno vijeće nalazi da Tolimir nije pokazao da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava kada je implicitno zaključilo da civilno stanovništvo Srebrenice i Žepe nije prešlo neku *de facto* granicu. U svjetlu gore navedenog, Tolimirovi argumenti su neosnovani.

(iii) Zaključak

174. Iz gore navedenih razloga, Žalbeno vijeće, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, odbacuje 13. žalbenu osnovu.

B. Genocid

175. Pretresno vijeće je zaključilo da su nad stanovništvom Srebrenice i Žepe, bosanskim Muslimanima, izvršena djela ubijanja, nanošenja teške tjelesne ili duševne povrede i smišljenog nametanja pripadnicima zaštićene grupe životnih uslova koji su sračunati da dovedu do njenog

⁴⁹⁸ V. Prvostepena presuda, par. 827-828.

⁴⁹⁹ Prvostepena presuda, par. 817, 826, 832.

⁵⁰⁰ V. Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 302-303, 321.

fizičkog uništenja, te da je to učinjeno s posebnom namjerom da se uništi dio stanovništva, bosanskih Muslimana.⁵⁰¹

176. Tolimir ulaže nekoliko prigovora na zaključke Pretresnog vijeća o tome da su dokazani elementi krivičnog djela genocida. On, kao prvo, tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava kada je zaključilo da Muslimani iz istočne BiH ispunjavaju uslove da se okvalifikuju kao dio zaštićene grupe na osnovu člana 4 Statuta (8. žalbena osnova). Kao drugo, on iznosi argument da je Pretresno vijeće u svojoj analizi elementa *actus reus* genocida napravilo grešku u primjeni prava i u utvrđivanju činjenica zbog toga što je: (i) pogrešno protumačilo tešku duševnu povredu kao djelo u osnovi genocida i potom to pogrešno tumačenje primijenilo na činjenice u ovom predmetu (djelimično 7. žalbena osnova i djelimično 10. žalbena osnova); i (ii) pogrešno protumačilo izraz “fizičko uništenje” iz člana 4(2)(c) Statuta (djelimično 10. žalbena osnova). Kao treće, Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava u svojoj analizi elementa *mens rea* koji se traži kod genocida (djelimično 7. žalbena osnova i 11. i 12. žalbena osnova).

177. U ovom dijelu Presude, Žalbeno vijeće će redom razmotriti Tolimirove prigovore na zaključke Pretresnog vijeća u vezi sa svakim elementom krivičnog djela genocida.

1. Definicija zaštićene grupe (8. žalbena osnova)

178. Pretresno vijeće je konstatovalo da su “bosanski Muslimani” predstavljali zaštićenu grupu u smislu člana 4 Statuta,⁵⁰² primijetivši pritom da je “Žalbeno vijeće [...] već riješilo” da su bosanski Muslimani zaštićena grupa i da nema potrebe da se Pretresno vijeće “ponovo bavi tim pitanjem”.⁵⁰³ Ono je, pored toga, zaključilo da “muslimansko stanovništvo istočne Bosne i to konkretno enklava Srebrenica, Žepa i Goražde” predstavlja znatan segment te zaštićene grupe.⁵⁰⁴

(a) Argumenti

179. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što nije dalo obrazloženo mišljenje o tome zašto se bosanski Muslimani mogu okvalifikovati kao zaštićena grupa na osnovu člana 4 Statuta i šta bosanske Muslimane iz istočne BiH čini znatnim segmentom

⁵⁰¹ Prvostepena presuda, par. 750-782.

⁵⁰² Prvostepena presuda, par. 750. V. i Prvostepena presuda, par. 774-775.

⁵⁰³ Prvostepena presuda, par. 750, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 6, 15, Prvostepenu presudu u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 667, Prvostepenu presudu u predmetu *Popović i drugi*, par. 840.

⁵⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 774-775.

te grupe.⁵⁰⁵ Tolimir tvrdi da se Pretresno vijeće, umjesto da donese vlastite zaključke o ovim ključnim pitanjima, neprimjereno oslonilo na zaključke donesene u drugim predmetima, ne primivši pritom te zaključke formalno na znanje.⁵⁰⁶ On iznosi argument da zaključci koji su doneseni u drugim predmetima nemaju nikakvu obavezujuću snagu, osim za strane u postupcima vođenim u tim predmetima.⁵⁰⁷ Kako tvrdi Tolimir, identifikacija zaštićene grupe na osnovu člana 4 Statuta predstavlja činjenično – a ne pravno – pitanje, koje se mora utvrditi u svakom predmetu na osnovu dokaza predloženih pretresnom vijeću koje rješava u dotičnom predmetu.⁵⁰⁸ Tolimir tvrdi da ta greška Pretresnog vijeća obesnažuje Prvostepenu presudu, budući da u ovom predmetu jedan od ključnih elemenata krivičnog djela genocida i udruživanja radi vršenja genocida – identifikacija zaštićene grupe – nije utvrđen na osnovu dokaza iz spisa predmeta.⁵⁰⁹

180. Tužilaštvo odgovara da Tolimirovi prigovori na te zaključke treba da budu odbačeni po kratkom postupku zato što Tolimir ni u jednom trenutku tokom prvostepenog i žalbenog postupka nije osporio da se bosanski Muslimani mogu okvalifikovati kao zaštićena grupa na osnovu člana 4 Statuta ili da bosanski Muslimani iz istočne BiH čine znatan segment te grupe.⁵¹⁰ Tužilaštvo dalje tvrdi da je identifikacija bosanskih Muslimana kao etničke grupe od strane Pretresnog vijeća čvrsto utemeljena u zaključcima iz drugih dijelova Prvostepene presude u vezi sa “multietničkim” karakterom BiH i etničkom prirodom sukoba u toj zemlji – zaključcima koji su zasnovani na dokazima, kao i na nekim činjenicama o kojima je presuđeno.⁵¹¹ Isto tako, tužilaštvo iznosi argument da je zaključak Pretresnog vijeća da su Muslimani iz istočne BiH činili znatan segment te zaštićene grupe u dovoljnoj mjeri potkrijepljen brojnim zaključcima o strateškom značaju enklava u istočnoj BiH kad je riječ o ostvarivanju cilja rukovodstva bosanskih Srba da se sa tog područja ukloni muslimansko stanovništvo.⁵¹² Na kraju, tužilaštvo tvrdi da kvalifikovanje bosanskih Muslimana kao zaštićene grupe spada u grupu opštepoznatih činjenica koje pretresna vijeća ne moraju formalno primati na znanje na osnovu pravila 94(A) *Pravilnika, te da se takve činjenice mogu formalno primiti na znanje u fazi donošenja presude.*⁵¹³

⁵⁰⁵ V. Najava žalbe, par. 39; Žalbeni podnesak, par. 83-85, 87-88. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 40.

⁵⁰⁶ Žalbeni podnesak, par. 83, 85. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 39.

⁵⁰⁷ Žalbeni podnesak, par. 83-86. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 39.

⁵⁰⁸ Žalbeni podnesak, par. 83, 85-87.

⁵⁰⁹ Žalbeni podnesak, par. 88.

⁵¹⁰ Podnesak respondenta, par. 46.

⁵¹¹ Podnesak respondenta, par. 47, 49.

⁵¹² Podnesak respondenta, par. 48-49.

⁵¹³ Podnesak respondenta, par. 50.

181. Tolimir replicira da se argumenti tužilaštva kose sa onim što je konkretno rečeno u relevantnom dijelu Prvostepene presude.⁵¹⁴ On dalje tvrdi da dijelovi Prvostepene presude koje citira tužilaštvo ne objašnjavaju u dovoljnoj mjeri šta srpsko i muslimansko stanovništvo u istočnoj BiH čini zasebnim etničkim grupama, što je Pretresno vijeće trebalo da učini.⁵¹⁵

⁵¹⁴ Replika na podnesak respondenta, par. 38-39.

⁵¹⁵ Replika na podnesak respondenta, par. 40.

(b) Analiza

182. U članu 4 Statuta, koji odražava formulaciju iz Konvencije o genocidu, genocid je definisan kao jedno od konkretno navedenih djela, počinjeno s namjerom da se u cijelosti ili djelimično uništi “neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva”.⁵¹⁶ Shodno tome, identifikacija jedne od tih zaštićenih grupa kao žrtve tih zabranjenih djela jeste jedna od komponenti koje su potrebne da bi se dokazao zločin genocida.⁵¹⁷

183. Na samom početku, Žalbeno vijeće ima u vidu da Tolimir ni u jednom trenutku, kako prije, tako ni tokom prvostepenog postupka, nije osporio definiciju zaštićene grupe u vezi s optužbama po članu 4 Statuta kojima se tereti u Optužnici.⁵¹⁸ Pretresno vijeće je na kraju usvojilo upravo tu definiciju, a ne definiciju zaštićene grupe koju su prihvatila pretresna vijeća u drugim predmetima koji su obuhvatali optužbe za genocid.⁵¹⁹ Žalbeno vijeće podsjeća da, “osim kad se radi o posebnim okolnostima, strana u postupku ne može u vezi s nekim pitanjem ostati nema na suđenju, a potom po prvi put pokrenuti to pitanje u žalbenom postupku”.⁵²⁰ Žalbeno vijeće, shodno tome, može primijeniti svoje diskrecione ovlasti i odbaciti Tolimirove prigovore u vezi s definicijom zaštićene grupe.

184. Međutim, Žalbeno vijeće smatra da činjenica da se Tolimir u prvostepenom postupku sam zastupao, zajedno s težinom osuđujućih presuda koje se osporavaju pod ovom žalbenom osnovom, predstavlja posebnu okolnost koja opravdava razmatranje pitanja koje je po prvi put pokrenuto u žalbenom postupku.⁵²¹ Pored toga, Žalbeno vijeće nalazi da je u interesu pravde da se razmotri da li

⁵¹⁶ V. Konvencija o genocidu, član II. Djela koja se navode u članu II Konvencije o genocidu i članu 4 Statuta su: (a) ubijanje pripadnika te grupe; (b) nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima te grupe; (c) smišljeno nametanje pripadnicima te grupe životnih uslova koji su sračunati da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja; (d) uvođenje mjera kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar te grupe; i (e) prisilno premještanje djece te grupe u drugu grupu.

⁵¹⁷ V. Konvencija o genocidu, član II; Presuda po optužbi za genocid u Bosni, par. 191. V. i Prvostepena presuda, par. 735.

⁵¹⁸ V. Pretpretresni podnesak odbrane, *passim*; Završni pretresni podnesak odbrane, *passim*. Tolimir u žalbenom postupku ne poriče svoj propust da tu definiciju ospori u prvostepenom postupku. V. Replika na podnesak respondenta, par. 39-40.

⁵¹⁹ V. Prvostepena presuda, par. 730, 750, 775.

⁵²⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Haradinaj i drugi*, par. 112. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 21; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 868; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 640; Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 174; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 51; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 55. Upor. *Tužilac protiv Zdravka Tolimira i drugih*, predmet br. IT-04-80-AR65.1, Odluka po interlokutornoj žalbi na odluke Pretresnog vijeća kojima se odobrava privremeno puštanje na slobodu, 19. oktobar 2005. godine, par. 32 (“žalbeni postupak nije zamišljen tako da stranama u postupku ponudi sredstvo da nadoknade svoje ranije propuste na suđenju”).

⁵²¹ V. Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 651 (“Žalbeno vijeće konstatuje da se Krajišnik sam zastupa [...]. Pored toga, pitanje da li UZP uopšte postoji zadire u samu srž postupka koji se protiv njega vodi. Stoga, Žalbeno vijeće smatra da je u okolnostima ovog predmeta u interesu pravde da se ova žalbena osnova razmotri kao da je valjano podnesena”); Odluka od 28. februara 2008. godine u predmetu *Krajišnik*, par. 6 (“Žalbeno vijeće je uvažilo postojanje pojačanih bojazni u pogledu temeljne pravičnosti postupka u slučajevima kada se neki optuženi

je Pretresno vijeće napravilo ikakvu grešku prilikom definisanja zaštićene grupe u svrhu svoje analize zločina genocida na osnovu člana 4 Statuta. Žalbena vijeće će, prema tome, ispitati utemeljenost Tolimirovih argumenata.

185. Žalbena vijeće se uvjerilo da je Pretresno vijeće donijelo svoje vlastite zaključke o uslovu postojanja zaštićene grupe kod zločina genocida i da se na definiciju zaštićene grupe iz prethodnih predmeta koji su obuhvatali optužbe za genocid oslonilo samo u svrhu daljeg potkrepljivanja tih zaključaka, a ne zato da bi tu definiciju koristilo kao zamjenu za te zaključke.⁵²² Tolimir pogrešno shvata to što se Pretresno vijeće oslonilo na prethodne prvostepene i drugostepene presude. Ni u Statutu, ni u Pravilniku, niti u ranijoj praksi Međunarodnog suda ne postoji ništa što je sprečavalo Pretresno vijeće da se pozove na mišljenja iz drugih predmeta koji su obuhvatali slične činjenice i da ta mišljenja po analogiji primijeni u predmetu u kojem postupa kako bi potkrijepilo svoju identifikaciju zaštićene grupe i onoga što može da čini znatan segment zaštićene grupe u ovom predmetu. Pored toga, Pretresno vijeće nije formalno primilo na znanje definicije zaštićene grupe iz tih predmeta.⁵²³ Ono je, zapravo, prilikom donošenja svojih zaključaka o ovom elementu zločina, izričito uputilo na definiciju zaštićene grupe koja je sadržana u Optužnici i koju je tužilaštvo ponovilo u svom Završnom pretresnom podnesku,⁵²⁴ a koju Tolimir nije osporio u prvostepenom postupku.⁵²⁵ Pretresno vijeće je zatim donijelo niz zaključaka o djelima u osnovi genocida počinjenim u ovom predmetu i konstatovalo da su sva ta djela počinjena nad pripadnicima zaštićene grupe, to jest nad Muslimanima iz istočne BiH,⁵²⁶ te je uputilo na druge predmete koji su obuhvatali slične činjenice kao na pravne izvore koji govore u prilog postavci da bosanski Muslimani mogu da

opredijeli za to da se sam zastupa”); Odluka od 20. januara 2004. godine u predmetu *Slobodan Milošević*, par. 19 (“[k]ada se optuženi opredeli za samozastupanje, pitanje pravičnosti postupka se intenzivira i pretresno veće mora naročito da povede računa o svojoj obavezni da obezbedi pravično suđenje”).

⁵²² V. Prvostepena presuda, par. 750.

⁵²³ Pravilo 94(A) Pravilnika dopušta pretresnim vijećima da formalno prime na znanje “opštepoznate činjenice”. Pretresno vijeće nije iznosilo svoje mišljenje o tome da li je identifikacija bosanskih Muslimana kao zaštićene grupe na osnovu člana 4 Statuta opštepoznata činjenica, već je samo navelo da je to pitanje “Žalbena vijeće [...] već riješilo”. V. Prvostepena presuda, par. 750. Žalbena vijeće taj navod ne tumači kao formalno primanje na znanje na osnovu pravila 94(A) Pravilnika i, shodno tome, smatra da nije potrebno da se utvrdi da li je primjereno da se definicija zaštićene grupe formalno primi na znanje na osnovu tog pravila, kao što tvrdi tužilaštvo. V. Podnesak respondenta, par. 50. Pravilo 94(B) Pravilnika dopušta pretresnim vijećima da formalno prime na znanje “činjenice o kojima je presuđeno [...] iz drugih postupaka pred Međunarodnim sudom koji se odnose na pitanja o kojima je riječ u tekućem suđenju”, ali samo “na zahtjev jedne od strana ili *proprio motu* [...] nakon što saslušaju strane” o tom pitanju. Pretresno vijeće ni u jednom trenutku nije obavijestilo strane u postupku da namjerava formalno primiti na znanje definiciju zaštićene grupe iz drugih predmeta i, shodno tome, nije primijenilo pravilo 94(B) Pravilnika.

⁵²⁴ V. Prvostepena presuda, par. 750 (gdje je usvojena definicija “ciljane grupe na koju se odnose optužbe u Optužnici kao ‘muslimanskog stanovništva istočne Bosne’, koje je ‘dio’ muslimanskog naroda u Bosni”, koju je dalo tužilaštvo (gdje se poziva na Optužnicu, par. 10, 24, i Završni podnesak tužilaštva, par. 197)). V. i Prvostepena presuda, par. 730.

⁵²⁵ V. gore, par. 183.

⁵²⁶ V. Prvostepena presuda, par. 751-752 (ubijanje), 753-759 (nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima grupe), 760-766 (smišljeno nametanje pripadnicima grupe životnih uslova sračunatih da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja).

čine “nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku grupu”, u smislu u kojem je taj izraz upotrijebljen u članu 4 Statuta. Pitanje te postavke je, po mišljenju Pretresnog vijeća, “Žalbeno vijeće [...] već riješilo”.⁵²⁷ Žalbeno vijeće ne nalazi da je Pretresno vijeće napravilo grešku “kad je primijenilo analitički pravni okvir koji je koristilo Žalbeno vijeće”.⁵²⁸ Žalbeno vijeće se, prema tome, uvjerilo da je Pretresno vijeće u ovom pogledu dalo obrazloženo mišljenje i da je primjereno utvrdilo ovaj element zločina genocida.

186. Isto tako, Pretresno vijeće je primjereno obrazložilo svoju analizu uslova “znatnosti”. Pretresno vijeće je svoj zaključak da je muslimansko stanovništvo iz istočne BiH činilo znatan segment te zaštićene grupe (to jest, bosanskih Muslimana)⁵²⁹ zasnovalo na definiciji znatnog dijela zaštićene grupe sadržanoj u Optužnici.⁵³⁰ Prilikom donošenja svog zaključka u vezi s ovim pitanjem, Pretresno vijeće je uputilo na mišljenja navedena u Prvostepenoj presudi u predmetu *Popović i drugi* i Drugostepenoj presudi u predmetu *Krstić* o tome zašto stanovnici Srebrenice, bosanski Muslimani, čine znatan dio te grupe iako predstavljaju mali procenat ukupnog muslimanskog stanovništva u BiH i ta je mišljenja primijenilo po analogiji u ovom predmetu. Pretresno vijeće je s tim u vezi navelo sljedeće:⁵³¹

Srebrenička enklava je bila od ogromnog strateškog značaja za rukovodstvo bosanskih Srba, i to iz sljedećih razloga: (1) bez Srebrenice bi etnički srpska država koju su oni željeli stvoriti ostala podijeljena i odvojena od Srbije; (2) budući da se većina muslimanskih stanovnika te regije u relevantno vrijeme sklonila u srebreničku enklavu, eliminacija enklave bi omogućila da se postigne cilj eliminacije muslimanskog prisustva u čitavoj regiji; i (3) eliminacija enklave, uprkos garancijama bezbjednosti od strane međunarodne zajednice, pokazala bi bosanskim Muslimanima koliko su nezaštićeni i njena sudbina poslužila bi "kao jasan pokazatelj" onog što čeka sve bosanske Muslimane.⁵³²

187. Pretresno vijeće u ovom predmetu nije formalno primilo na znanje relevantne zaključke iz Prvostepene presude u predmetu *Popović i drugi* ili Drugostepene presude u predmetu *Krstić*, niti ih je usvojilo kao neposredno primjenjive zaključke. Umjesto toga, Pretresno vijeće je citiralo Prvostepenu presudu u predmetu *Popović i drugi* i objasnilo zbog čega bi to mišljenje (kao i ono iz Drugostepene presude u predmetu *Krstić*) – koje se, kao što je uvažilo, odnosilo na srebreničku enklavu – bilo po analogiji primjenjivo i na činjenice iz predmeta *Tolimir*. Pretresno vijeće je konkretno navelo sljedeće:

⁵²⁷ Prvostepena presuda, par. 750.

⁵²⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 421 (gdje se odbijaju slični prigovori koje su optuženi u tom predmetu uložili na zaključke donesene u prvostepenom postupku u vezi s definicijom zaštićene grupe).

⁵²⁹ V. Prvostepena presuda, par. 774-775.

⁵³⁰ V. Prvostepena presuda, par. 775, gdje se poziva na Optužnicu, par. 10. V. i Prvostepena presuda, par. 730.

⁵³¹ V. Prvostepena presuda, par. 774, gdje se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Popović i drugi*, par. 865 (u kojem su rezimirani relevantni zaključci iz Drugostepene presude u predmetu *Krstić*).

⁵³² Prvostepena presuda, par. 774, gdje se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Popović i drugi*, par. 865 (u kojem se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 15-16).

Premda je Žalbeno vijeće [u predmetu *Krstić*] to zaključilo konkretno u vezi sa srebreničkim bosanskim Muslimanima, ti argumenti jednako su primjenjivi i na širu kategoriju stanovništva koja se navodi u Optužnici, odnosno “muslimansko stanovništvo istočne Bosne i to konkretno enklava Srebrenica, Žepa i Goražde”.⁵³³

Prema tome, kada je utvrdilo da muslimansko stanovništvo iz istočne BiH predstavlja znatan segment cjelokupnog muslimanskog stanovništva Bosne, Pretresno vijeće je zauzelo stav da je mišljenje koje je primijenjeno u drugim relevantnim predmetima jednako primjenjivo na okolnosti u ovom predmetu, to jest na definiciju zaštićene grupe koja se navodi u Optužnici (a koju Tolimir nije osporio).⁵³⁴

188. Kao ni u predmetu *Popović i drugi* – gdje su slični prigovori odbijeni u žalbenom postupku⁵³⁵ – Žalbeno vijeće ne nalazi da je Pretresno vijeće svoju analizu uslova znatnosti zasnovalo isključivo na drugim predmetima, bez primjerenih obrazloženja i uz zanemarivanje dokaza izvedenih u ovom predmetu. Tolimir ne pokazuje da Pretresno vijeće s tim u vezi nije dalo obrazloženo mišljenje ili da nije utvrdilo traženi element zločina genocida.

(c) Zaključak

189. Iz gore navedenih razloga, Žalbeno vijeće odbacuje 8. žalbenu osnovu.⁵³⁶

2. Actus reus genocida

190. Pretresno vijeće je smatralo da su nad stanovništvom istočne BiH, bosanskim Muslimanima, izvršena sljedeća djela u osnovi genocida iz člana 4(2) Statuta: (i) ubijanje najmanje 5.749 muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice i trojice vođa iz Žepe;⁵³⁷ (ii) nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede muškarcima, bosanskim Muslimanima, iz Srebrenice, koji su bili zatočeni, a zatim odvedeni na mjesta pogubljenja,⁵³⁸ ženama, djeci i starcima, bosanskim Muslimanima iz Srebrenice, koji su prisilno premješteni na teritoriju koju je držala ABiH,⁵³⁹ i stanovništvu, bosanskim Muslimanima, koje je prisilno premješteno iz Žepe;⁵⁴⁰ i (iii) smišljeno nametanje muslimanskom stanovništvu istočne BiH životnih uslova sračunatih da dovedu do

⁵³³ Prvostepena presuda, par. 775, gdje se poziva na Optužnicu, par. 10.

⁵³⁴ Prvostepena presuda, par. 775.

⁵³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 421.

⁵³⁶ Sudija Antonetti prilaže izdvojeno mišljenje.

⁵³⁷ Prvostepena presuda, par. 751-752.

⁵³⁸ Prvostepena presuda, par. 754-755. V. i Prvostepena presuda, par. 240, i pravni izvori na koje se tu poziva.

⁵³⁹ Prvostepena presuda, par. 756-757.

⁵⁴⁰ Prvostepena presuda, par. 758-759.

njegovog uništenja kao grupe, putem kombinovanog učinka operacija prisilnog premještanja i ubijanja.⁵⁴¹

191. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava i grešku u utvrđivanju činjenica u svojim zaključcima u vezi s djelima: (i) nanošenja teške tjelesne ili duševne povrede; i (ii) smišljenog nametanja životnih uslova sračunatih da dovedu do uništenja zaštićene grupe (djelimično 7. žalbena osnova i 10. žalbena osnova).⁵⁴² Žalbeno vijeće će redom razmotriti te prigovore.

(a) Nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima grupe (djelimično 7. žalbena osnova i djelimično 10. žalbena osnova)

192. Kao što je gore navedeno, Pretresno vijeće je zaključilo da su snage bosanskih Srba nanijele teške tjelesne ili duševne povrede, kako je definisano u članu 4(2)(b) Statuta, trima grupama bosanskih Muslimana:

(i) muškarcima, bosanskim Muslimanima, iz Srebrenice koji su odvojeni od svojih porodica u Potočarima i onim muškarcima iz kolone koji su prije nego što su pogubljeni ili prije nego što je pokušano njihovo pogubljenje bili zatočeni u užasnim uslovima i koji su, po mišljenju Pretresnog vijeća, “sigurno prije ili kasnije shvatili da postoji realna mogućnost da će ih snage bosanskih Srba koje su ih držale u zatočeništvu ubiti”⁵⁴³ i shodno tome trpjeli patnje uslijed “tih užasnih suočavanja sa smrću”,⁵⁴⁴

(ii) ženama, djeci i starcima odvojenim od muških članova svojih porodica u Potočarima i prisilno premještenim u dijelove BiH pod kontrolom ABiH, koji su pretrpjeli “snažnu psihičku” traumu,⁵⁴⁵ i

(iii) stanovništvu, bosanskim Muslimanima, prisilno premještenom iz Žepe u periodu od 25. do 27. jula 1995. godine u okolnostima koje su dovele do nanošenja teških duševnih povreda i koje su konkretno obuhvatale prethodne intenzivne napade VRS-a na okolna sela, bijeg stanovništva u planine, vršenje pritiska na “očajno stanovništvo” da se vrati u enklavu,

⁵⁴¹ Prvostepena presuda, par. 764-766. Žalbeno vijeće ima u vidu da se u paragrafu 1239 Prvostepene presude ne pominje izričito osuđujuća presuda za genocid na osnovu člana 4(2)(b) ili člana 4(2)(c) Statuta. Međutim, u svjetlu nedvosmislenih zaključaka Pretresnog vijeća u paragrafima 755, 759 i 766 Prvostepene presude, Žalbeno vijeće smatra da taj propust predstavlja puki previd.

⁵⁴² Žalbeni podnesak, par. 72-81, 143-165.

⁵⁴³ Prvostepena presuda, par. 754.

⁵⁴⁴ Prvostepena presuda, par. 755.

⁵⁴⁵ Prvostepena presuda, par. 756. V. i Prvostepena presuda, par. 757.

Tolimirovo prijeteće razmetanje oružjem dok je hodao kroz gomilu i Mladićeve riječi upućene bosanskim Muslimanima koji su odlazili iz Žepe da im poklanja život.⁵⁴⁶

(i) Argumenti

193. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava i grešku u utvrđivanju činjenica kada je zaključilo da su gore navedene grupe pretrpjele “teške tjelesne ili duševne povrede”, u smislu u kojem je taj izraz upotrijebljen u članu 4(2)(b) Statuta.⁵⁴⁷ On iznosi argument da je Pretresno vijeće “previše uopšteno i neprecizno” definisalo povredu potrebnu da bi se dosegao prag iz člana 4(2)(b).⁵⁴⁸ Po njegovom mišljenju, “teška duševna povreda” mora da obuhvata permanentno oštećenje mentalnih sposobnosti koje je dovoljno teško da doprinosi ili ima za cilj da doprinese uništenju grupe.⁵⁴⁹ Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće usvojilo i primijenilo dosta širu definiciju duševne povrede, koja se navodi u prvom nacrtu Konvencije o genocidu, a ne onu koja je na kraju usvojena u Konvenciji o genocidu.⁵⁵⁰

194. Tolimir tvrdi da patnje muškaraca, bosanskih Muslimana, koje su tokom dana i sati prije njihove smrti snage bosanskih Srba držale u zatočeništvu, ne dosežu prag teške duševne povrede zato što se ne može razumno zaključiti da je ta konkretna povreda nanesena u cilju uništenja grupe kao takve ili da je doprinijela ili imala za cilj da doprinese uništenju grupe kao takve (to je ostvareno zasebnim djelom ubijanja).⁵⁵¹ Tolimir dodaje da, ukoliko se *actus reus* genocida sastoji od ubijanja pripadnika zaštićene grupe, nikakva duševna povreda koju su žrtve pretrpjele neposredno prije smrti ne može da predstavlja zasebno djelo u osnovi genocida.⁵⁵² Tolimir dalje tvrdi da ljudi koji su preživjeli ubijanje nisu pretrpjeli teške duševne povrede u smislu člana 4 Statuta zato što su oni okolnosti svog bjekstva trpjeli kao pojedinci, tako da te povrede nisu doprinijele niti su imale za cilj da doprinesu uništenju bosanskih Muslimana kao grupe.⁵⁵³

195. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće takođe pogriješilo kada je zaključilo da su žene, djeca i starci koji su prisilno premješteni iz Srebrenice i bosanski Muslimani koji su premješteni izvan Žepe pretrpjeli teške duševne povrede koje predstavljaju genocid.⁵⁵⁴ On iznosi argument da premještanje stanovništva ne može biti djelo u osnovi genocida, osim u slučaju da se pripadnici

⁵⁴⁶ Prvostepena presuda, par. 758.

⁵⁴⁷ Žalbeni podnesak, par. 76, 143, 148, 151.

⁵⁴⁸ Žalbeni podnesak, par. 73, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 738.

⁵⁴⁹ Žalbeni podnesak, par. 144.

⁵⁵⁰ S tim u vezi, Tolimir ukazuje na stavove koje su iznijele Sjedinjene Američke Države prilikom ratifikacije Konvencije o genocidu. V. Žalbeni podnesak, par. 73-74, 77; Replika na podnesak respondenta, par. 36.

⁵⁵¹ Žalbeni podnesak, par. 143-145.

⁵⁵² Žalbeni podnesak, par. 144-145.

⁵⁵³ Žalbeni podnesak, par. 146-147.

zaštićene grupe premještaju na neki način koji će dovesti do njihove smrti ili na lokaciju kao što je koncentracioni logor ili geto, gdje su potom izloženi životnim uslovima koji će dovesti do njihovog fizičkog uništenja.⁵⁵⁵ U ovom slučaju, tvrdi Tolimir, stanovništvo, bosanski Muslimani, je premješteno na sigurnu teritoriju, koju su držali Muslimani, gdje nije bilo izloženo uslovima koji su doveli do njegove smrti.⁵⁵⁶ Tolimir dalje tvrdi da Pretresno vijeće nije potkrijepilo svoj zaključak da su patnje civila, bosanskih Muslimana, koji su prevezeni iz Srebrenice u Kladanj predstavljale teške duševne povrede jer te povrede nisu permanentno oštetile njihove mentalne sposobnosti ili doprinijele ili imale za cilj da doprinesu uništenju bosanskih Muslimana kao grupe.⁵⁵⁷ Tolimir dodaje da je Pretresno vijeće pogriješilo prilikom razmatranja pitanja da li je došlo do nanošenja teške duševne povrede, jer je uzelo u obzir nebitne faktore, kao što su kvalitet života grupe poslije premještanja i nemogućnost njenih pripadnika da se vrate svojim bivšim domovima.⁵⁵⁸

196. Tolimir, na kraju, iznosi argument da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava i grešku u utvrđivanju činjenica kada je zaključilo da povreda koja je nanesena bosanskim Muslimanima iz Žepe predstavlja tešku tjelesnu ili duševnu povredu.⁵⁵⁹ On ukazuje na odsustvo bilo kakvih dokaza u prilog tom zaključku Pretresnog vijeća.⁵⁶⁰ Tolimir konkretno tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjenica kada je zaključilo da je on mahao dignutim oružjem dok je nadgledao operaciju premještanja u Žepi.⁵⁶¹ On tvrdi da se Pretresno vijeće prilikom donošenja tog zaključka oslonilo na nepouzdana svjedočenje i zanemarilo druge dokaze koji navodno pokazuju da je on, u stvari, tokom te operacije bio nenaoružan i da je konkretno naredio da se ljudima ne smije nauditi.⁵⁶² Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće Mladićevo obraćanje civilima, bosanskim Muslimanima, koji su bili ukrcani u autobuse u Žepi analiziralo izvan konteksta i da se, u svakom slučaju, takve izjave ne mogu razumno protumačiti kao izjave koje su izazvale ili imale potencijal da izazovu teške duševne povrede kod bosanskih Muslimana, stanovnika Žepe.⁵⁶³ Kako tvrdi Tolimir, Mladić je, u stvari, naredio da se ljudi koji su evakuisani iz Žepe ne smiju zlostavljati.⁵⁶⁴ Na kraju, Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kad je zaključilo da je stanovništvo Žepe pretrpjelo tešku duševnu povredu dijelom zbog toga što je bilo

⁵⁵⁴ V. Žalbeni podnesak, par. 148-159.

⁵⁵⁵ Žalbeni podnesak, par. 75. V. i Najava žalbe, par. 36.

⁵⁵⁶ Žalbeni podnesak, par. 76.

⁵⁵⁷ Žalbeni podnesak, par. 149.

⁵⁵⁸ Žalbeni podnesak, par. 150, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 757.

⁵⁵⁹ Najava žalbe, par. 58-59; Žalbeni podnesak, par. 151-152.

⁵⁶⁰ Žalbeni podnesak, par. 152.

⁵⁶¹ Žalbeni podnesak, par. 153.

⁵⁶² Žalbeni podnesak, par. 153, gdje se poziva na dokazni predmet odbrane 217 (transkript razgovora sa Zoranom Čarkićem od 22. februara 2011. godine), str. 13-14. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 53.

⁵⁶³ Žalbeni podnesak, par. 154-156.

⁵⁶⁴ Žalbeni podnesak, par. 158. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 54.

svjesno ubijanja stanovništva Srebrenice muškog pola; kako tvrdi Tolimir, niko u Žepi, uključujući UN i njega samog, nije dobio nikakve informacije o tom ubijanju, a glasine u vezi s tim se nisu mogle razumno uzeti u obzir.⁵⁶⁵

197. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće razumno zaključilo da su snage bosanskih Srba nanijele teške tjelesne ili duševne povrede toj zaštićenoj grupi.⁵⁶⁶ Ono tvrdi da bi Tolimirovi argumente trebali biti odbačeni po kratkom postupku jer ih nije ničim potkrijepio.⁵⁶⁷

198. U vezi s muškarcima, bosanskim Muslimanima, koji su bili zatočeni prije nego što su ih snage bosanskih Srba ubile, tužilaštvo iznosi argument da ne postoji ništa što sprečava vijeća da povrede koje su pretrpljene prije ubistva tretiraju kao zaseban *actus reus* genocida i da je primjereno zaključiti da je dokazan genocid i na osnovu člana 4(2)(a) i člana 4(2)(b) Statuta, budući da se tako utvrđuje puni obim kažnjivog ponašanja optuženog i da je to relevantan faktor kod odmjeravanja kazne.⁵⁶⁸

199. Što se tiče bosanskih Muslimana koji su bili odvojeni od muških članova svojih porodica i zatim prisilno premješteni iz Potočara, tužilaštvo iznosi argument da je Pretresno vijeće ispravno ocijenilo da njihove patnje predstavljaju teške duševne povrede.⁵⁶⁹ Tužilaštvo tvrdi da ne postoje nikakva ograničenja u pogledu vrste djela koja mogu dovesti do teške tjelesne ili duševne povrede pripadnika zaštićene grupe.⁵⁷⁰ Kako tvrdi tužilaštvo, ukoliko povreda proizašla iz čina protjerivanja predstavlja tešku tjelesnu ili duševnu povredu, ne postoji uslov da zaštićena grupa bude premještena na neki način ili na neku konkretnu lokaciju, kao što je koncentracioni logor, gdje su uslovi života takvi da mogu dovesti do uništenja grupe.⁵⁷¹ Pozivajući se na sudsku praksu MKSJ-a, tužilaštvo tvrdi da deportacija može izazvati “teške i dugotrajne nepovoljne posljedice po sposobnost neke osobe da vodi normalan i konstruktivan život, što je prihvaćeno kao nešto što vodi uništenju te grupe”.⁵⁷² Tužilaštvo tvrdi da Pretresno vijeće svoj zaključak o povredi koju su pretrpjeli oni koji su raseljeni iz Potočara nije zasnovalo samo na prisilnom premještanju kao takvom, nego je uzelo u obzir “sve radnje zastrašivanja i nasilja” nad tim civilima, bosanskim Muslimanima, uključujući napade na Srebrenicu od strane snaga bosanskih Srba, uslove u bazi UN-a u Potočarima i oko nje, zlostavljanje u toj bazi, “odvođenje” muških članova njihovih porodica i sveopštu “duboku psihičku

⁵⁶⁵ Replika na podnesak respondenta, par. 55.

⁵⁶⁶ Podnesak respondenta, par. 75.

⁵⁶⁷ Podnesak respondenta, par. 43.

⁵⁶⁸ Podnesak respondenta, par. 76.

⁵⁶⁹ Podnesak respondenta, par. 77.

⁵⁷⁰ Podnesak respondenta, par. 39.

⁵⁷¹ Podnesak respondenta, par. 39.

⁵⁷² Podnesak respondenta, par. 39.

traumu koja je tim ljudima prouzrokovana gubitkom doma, najbližih, i samim iskustvom da su im životi iz temelja izmijenjeni uslijed sile i nasilja”.⁵⁷³

200. Tužilaštvo dalje tvrdi da je Pretresno vijeće ispravno provelo “istu sveobuhvatnu analizu” patnji stanovništva Žepe kada je došlo do zaključka da je tom stanovništvu nanesena teška duševna povreda. Kako tvrdi tužilaštvo, Tolimir nije objasnio zbog čega se razumno pretresno vijeće ne bi moglo osloniti na iskaz očevica za koji je Pretresno vijeće konstatovalo da je vjerodostojan kada je zaključilo da je Tolimir mahao oružjem kako bi prisilio stanovnike Žepe da se ukrcavaju u vozila.⁵⁷⁴ Ono takođe tvrdi da je Pretresno vijeće imalo pravo da prida težinu izjavama koje je Mladić uputio bosanskim Muslimanima iz Žepe tokom evakuacije i da ih ocijeni u svjetlu okolnosti u kojima su date, uključujući i njegove izjave upućene drugim bosanskim Muslimanima.⁵⁷⁵

(ii) Analiza

a. Definicija “teške duševne povrede” iz člana 4 Statuta

201. Članom 4(2)(b) Statuta propisano je da genocid može biti počinjen “nanošenjem teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima [...] [zaštićene] grupe” s namjerom da se u cijelosti ili djelimično uništi ta grupa kao takva.⁵⁷⁶ “Teška tjelesna ili duševna povreda” nije definisana u Statutu. Pozivajući se na sudsku praksu MKSJ-a i MKSR-a, Pretresno vijeće je zauzelo stav da teška tjelesna ili duševna povreda:

mora biti toliko teška da doprinosi ili je počinjena s ciljem da doprinese da se u cijelosti ili djelimično uništi zaštićena grupa; premda ne mora imati trajne posljedice ili biti nepovratna, mora biti “teža od privremene ojađenosti, nelagode ili poniženja” i nanijeti “dugotrajno i teško oštećenje sposobnosti osobe da vodi normalan i konstruktivan život”.⁵⁷⁷

Pretresno vijeće je takođe navelo da se težina dotične povrede “treba utvrđivati od slučaja do slučaja”.⁵⁷⁸

202. Žalbeno vijeće podsjeća da se nije neposredno bavilo pitanjem šta čini tešku duševnu povredu kao genocidno djelo. Uprkos tome, uvjerilo se da je definicija teške duševne povrede koja

⁵⁷³ Podnesak respondenta, par. 77.

⁵⁷⁴ Podnesak respondenta, par. 80.

⁵⁷⁵ Podnesak respondenta, par. 81.

⁵⁷⁶ Ista formulacija je upotrijebljena u članu II(b) Konvencije o genocidu.

⁵⁷⁷ Prvostepena presuda, par. 738, gdje se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Krajišnik*, par. 862; Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 46; Prvostepena presuda u predmetu *Gatete*, par. 584; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 690; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 516; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 502–504; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 108; Prvostepena presuda u predmetu *Bagosora i drugi*, par. 2117; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 513; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 645.

⁵⁷⁸ Prvostepena presuda, par. 738.

je usvojena u Prvostepenoj presudi dosljedna sudskoj praksi MKSJ-a i MKSR-a i da je u skladu sa slovom i duhom Konvencije o genocidu. Žalbena vijeće odbija Tolimirovu tvrdnju da je Pretresno vijeće svoje tumačenje “teške duševne povrede” zasnovalo na Nacrtu Konvencije o genocidu. Pretresno vijeće se prilikom definisanja teške duševne povrede uopšte nije oslonilo na taj dokument. Pretresno vijeće se na Nacrt Konvencije o genocidu pozvalo samo da bi dodatno potkrijepilo svoj dalji zaključak da prisilno premještanje može biti djelo u osnovi kojim se nanosi teška tjelesna ili duševna povreda, “posebno ako su okolnosti u kojima se vrši operacija prisilnog premještanja takve da mogu dovesti do smrti cjelokupnog stanovništva koje se raseljava ili jednog njegovog dijela”.⁵⁷⁹

203. Kao što je ispravno navelo Pretresno vijeće, teška duševna povreda mora biti toliko teška da doprinosi ili je počinjena s ciljem da doprinese da se u cijelosti ili djelimično uništi zaštićena grupa.⁵⁸⁰ Žalbena vijeće MKSR-a u predmetu *Seromba* s tim u vezi je zauzelo stav da:

teška duševna povreda obuhvata “više od lakšeg ili privremenog oštećenja mentalnih sposobnosti kao što je izazivanje velikog straha ili terora, zastrašivanje ili prijetnja”. Zapravo, skoro sve osuđujuće presude za nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede obuhvatale su silovanje ili ubijanje. Da bi potkrijepila osuđujuću presudu za genocid, tjelesna povreda ili duševna povreda nanosena pripadnicima neke grupe mora biti tako teške prirode da može dovesti do cjelokupnog ili djelimičnog uništenja te grupe.⁵⁸¹

Suprotno Tolimirovom argumentu, teška duševna povreda mora da bude dugotrajna⁵⁸² ali ne mora da bude permanentna i neizlječiva.⁵⁸³ Tolimir nije pokazao da su ove definicije teške duševne povrede “previše uopštene i neprecizne”.⁵⁸⁴

⁵⁷⁹ Prvostepena presuda, par. 739 i fusnota 3107.

⁵⁸⁰ Prvostepena presuda, par. 738, i pravni izvori na koje se tu poziva. V. i Presuda MSP-a u predmetu *Hrvatska protiv Srbije*, par. 157 (“u svjetlu cilja i svrhe Konvencije [o genocidu], uobičajeno značenje izraza ‘teška’ je to da tjelesna ili duševna povreda na koju se upućuje u podstavu (b) tog člana mora biti takva da doprinosi fizičkom ili biološkom uništenju cjelokupne grupe ili dijela grupe.”). Žalbena vijeće ima u vidu bitnu činjenicu da je, shodno članu IX Konvencije o genocidu, Međunarodni sud pravde (dalje u tekstu: MSP) organ koji je nadležan za rješavanje sporova vezanih za tumačenje te Konvencije. MSP je, pored toga, glavni sudski organ Ujedinjenih nacija i cjelokupne zajednice država. V. Povelja Ujedinjenih nacija, član 92.

⁵⁸¹ Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 46 (interne reference izostavljene). V. i Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 862-863 (“neobezbjeđivanje odgovarajućeg smještaja, zaklona, hrane, vode, medicinske njege i higijensko-sanitarnih uslova’ ne predstavlja *actus reus* genocida ako to uskraćivanje nije tako drastično da doprinosi uništenju te grupe ili da se njime ta grupa nastoji uništiti. Životni uslovi, koji su možda po svim standardima neodgovarajući, mogu, uprkos tome, biti dovoljni za opstanak te grupe.”); International Criminal Court, *Elements of Crimes /Obilježja krivičnih djela/* (2011), član 6(b), fusnota 3 (gdje se precizira da djelo nanošenja teške tjelesne ili duševne povrede “može da obuhvati, ali nije nužno ograničeno na, djela mučenja, silovanja, seksualnog nasilja ili nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja”).

⁵⁸² Sudija Sekule se ne slaže s tumačenjem sudske prakse od strane većine članova Žalbenog vijeća u pogledu toga da “povreda mora da bude dugotrajna”, iz razloga koje je izložio u svom djelimično suprotnom mišljenju priloženom uz ovu Presudu.

⁵⁸³ V. Prvostepena presuda, par. 738; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 645-646; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 690; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 516; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 513 (gdje je zauzet stav da teška duševna povreda “mora uključivati povredu koja je teža od

204. Žalbeno vijeće isto tako nije uvjereni da “tumačenje” teške duševne povrede kao “permanentnog oštećenja mentalnih sposobnosti pripadnika grupe primjenom narkotika, mučenja ili sličnih tehnika”, koje su Sjedinjene Američke Države iznijele u svom dokumentu o pristupanju Konvenciji o genocidu,⁵⁸⁵ jeste ispravno po međunarodnom običajnom pravu, kao što tvrdi Tolimir.⁵⁸⁶ Tolimir ne upućuje ni na jednu drugu državu potpisnicu Konvencije o genocidu koja primjenjuje tako restriktivno tumačenje teške duševne povrede kao genocidnog djela,⁵⁸⁷ niti objašnjava zbog čega Žalbeno vijeće ne bi trebalo da se u vezi s tim pitanjem rukovodi sudskom praksom MKSJ-a, MKSR-a i MSP-a.⁵⁸⁸ Tolimirovi prigovori na definiciju teške duševne povrede koju je primijenilo Pretresno vijeće se ne prihvataju.⁵⁸⁹

205. Žalbeno vijeće će sada razmotriti ocjenu Pretresnog vijeća o težini duševne povrede koju je pretrpjela svaka od kategorija bosanskih Muslimana koji su bili zatočeni od strane VRS-a ili koji su bili ugroženi operacijama VRS-a u Srebrenici i Žepi. Žalbeno vijeće će pritom slijediti analizu Pretresnog vijeća, u kojoj je takođe zasebno procijenjena povreda koja je nanesena svakoj od tih kategorija civila, bosanskih Muslimana, kako bi utvrdilo da li su njihove patnje dosegle prag “teške duševne povrede” u skladu sa članom 4(2)(b) Statuta.⁵⁹⁰

b. Muškarci, bosanski Muslimani, koji su bili zatočeni prije pogubljenja

206. U vezi s Tolimirovim argumentom da se duševna povreda koju su pretrpjeli oni muškarci, bosanski Muslimani, koji su kasnije ubijeni ne može smatrati zasebnim genocidnim djelom, Žalbeno vijeće ima u vidu da je u sudskoj praksi prihvaćeno da “prijetnje smrću” i svijest o

privremene ojađenosti, nelagode ili poniženja” i da njena posljedica mora biti “dugotrajno i teško oštećenje sposobnosti osobe da vodi normalan i konstruktivan život”); Prvostepena presuda u predmetu *Bagosora i drugi*, par. 2117; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 108; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 502–504. V. i Presuda po optužbi za genocid u Bosni, par. 300 (gdje se s tim u vezi s odobravanjem citira Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*).

⁵⁸⁴ V. Žalbeni podnesak, par. 73.

⁵⁸⁵ V. Genocide Convention Implementation Act of 1987 /Zakon o provođenju Konvencije o genocidu iz 1987. godine/, Pub. L. No. 100-606, 102 Stat. 3045, 18 U.S.C. §1091(a)(3) (1988), takođe dostupno u 28 I.L.M. 754 (1989).

⁵⁸⁶ V. Žalbeni podnesak, par. 73-74, 77; Replika na podnesak respondenta, par. 36.

⁵⁸⁷ Žalbeno vijeće primjećuje da su mišljenja jedne države potpisnice o značenju nekog konkretnog izraza upotrijebljenog u nekom sporazumu obavezujuća samo za tu državu u svrhu provođenja tog sporazuma u okviru njenog pravosudnog sistema, te da ne sugerišu nužno da o tom pitanju postoji univerzalna saglasnost. Čak i da su se Sjedinjene Američke Države zvanično ogradile u odnosu na upotrebu izraza “povreda mentalnog integriteta” u članu II Konvencije o genocidu – što one nisu učinile – takve ograde ne bi dovele do toga da Konvencija u odnosu na to pitanje bude izmijenjena za druge države potpisnice. V. VCLT, član 21(2) (“Ograda ne mijenja odredbe sporazuma za druge njegove potpisnice *inter se*.”).

⁵⁸⁸ Žalbeno vijeće ima u vidu da je tumačenje teške duševne povrede koje su navele Sjedinjene Američke Države u svom dokumentu o pristupanju Konvenciji o genocidu izričito razmotreno i odbijeno u Prvostepenoj presudi u predmetu *Krstić*. V. Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 510.

⁵⁸⁹ Tolimirovi konkretni argumenti o tome zašto prisilno premještanje ne može da predstavlja tešku duševnu povredu (Žalbeni podnesak, par. 75-76, 148-151) razmatraju se dolje u paragrafima 208-212.

⁵⁹⁰ Prvostepena presuda, par. 753-759.

predstojećoj smrti predstavljaju teške duševne povrede na osnovu člana 4 Statuta.⁵⁹¹ Žalbeno vijeće dalje primjećuje da ni u Statutu ni u Konvenciji o genocidu ne postoji ništa što sprečava pretresna vijeća da povredu koju je neka žrtva pretrpjela prije smrti posmatraju kao zaseban *actus reus* genocida. Štaviše, ono podsjeća da su pretresna vijeća dužna da utvrde sve pravne implikacije izvedenih dokaza.⁵⁹² Shodno tome, Tolimir nije pokazao nikakvu grešku u zaključku Pretresnog vijeća da su patnje koje su pretrpjeli muškarci, bosanski Muslimani, prije nego što su ubijeni predstavljale tešku duševnu povredu kao zasebno genocidno djelo.⁵⁹³

207. Žalbeno vijeće takođe odbija Tolimirov argument da ljudi koji su preživjeli ubijanje nisu pretrpjeli tešku duševnu povredu zbog toga što im je povreda nanesena kao pojedincima. Žalbeno vijeće ima u vidu zaključak Pretresnog vijeća da je “dugotrajni uticaj tih užasnih suočavanja sa smrću” preživjelima onemogućio “da normalno i konstruktivno žive”.⁵⁹⁴ Iz tih zaključaka je jasno da je povreda koju su pretrpjeli ti preživjeli bila direktna posljedica namjernih djela koja su nad njima izvršena ne kao nad pojedincima, već kao nad Muslimanima iz istočne BiH.⁵⁹⁵ Žalbeno vijeće napominje da postoji praksa MKSJ-a i drugih međunarodnih sudova koja ide u prilog postavci da ljudi koji su preživjeli operacije ubijanja mogu pretrpjeti tešku duševnu povredu koja predstavlja genocidno djelo.⁵⁹⁶ Žalbeno vijeće ne nalazi nikakvu grešku u zaključku Pretresnog vijeća da duševna povreda koju su pretrpjeli ljudi koji su preživjeli ubijanje ispunjava uslove za genocidno djelo na osnovu člana 4 Statuta. Shodno tome, Žalbeno vijeće odbacuje Tolimirove argumente.

⁵⁹¹ V. Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 812, 844; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 649; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 690; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 543. V. i Presuda po optužbi za genocid u Bosni, par. 290-291 (gdje Sud prihvata da je ono što su pretrpjeli oni muškarci iz Srebrenice, bosanski Muslimani, kojima je predstojalo pogubljenje predstavljalo tešku duševnu povredu, te navodi da je “u potpunosti ubijeden da su se tokom masakra u Srebrenici desila i ubistva u smislu člana II (a) Konvencije, kao i uzrokovanje teških fizičkih i mentalnih ozljeda u smislu člana II (b) Konvencije”).

⁵⁹² Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 172; Drugostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 580.

⁵⁹³ Prvostepena presuda, par. 754-755.

⁵⁹⁴ Prvostepena presuda, par. 755.

⁵⁹⁵ Tu se ne radi o miješanju pokušaja ubistva i nanošenja teške duševne povrede, kao što tvrdi Tolimir. V. Žalbeni podnesak, par. 147. Krivično djelo pokušaja ubistva bavi se pravnim posljedicama pokušaja lišavanja života kao prijetnje fizičkom integritetu nekog ljudskog bića, bez razmatranja posljedica tog djela po psihičko zdravlje žrtve. Međutim, analiza koju je Pretresno vijeće izvršilo na osnovu člana 4(2)(b) Statuta bila je usredotočena upravo na posljedice operacije ubijanja i okolnosti u kojima je ona provedena po duševno stanje muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su bili podvrgnuti toj operaciji, uključujući i one koji je nisu preživjeli. V. Prvostepena presuda, par. 753-755. Žalbeno vijeće takođe primjećuje da je Pretresno vijeće ispravno zaključilo da duševna povreda koju su pretrpjeli ljudi koji su preživjeli nije poticala samo od toga što su bili podvrgnuti samoj operaciji ubijanja, nego i od toga što su poslije toga, tokom svog bjekstva, prošli kroz užase. Prvostepena presuda, par. 755.

⁵⁹⁶ V. Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 845; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 647; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 514; Presuda po optužbi za genocid u Bosni, par. 290-291.

c. Žene, djeca i starci, bosanski Muslimani, koji su prisilno premješteni iz Srebrenice

208. Žalbeno vijeće će prvo razmotriti Tolimirov argument da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što je smatralo da prisilno premještanje stanovništva, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice i Žepe predstavlja djelo nanošenja teške duševne povrede. Pretresno vijeće je zauzelo sljedeći stav:

Premda prisilno premještanje samo po sebi ne predstavlja genocidno djelo, ono u određenim okolnostima može biti djelo u osnovi kojim se nanosi teška tjelesna ili duševna povreda, posebno ako su okolnosti u kojima se vrši operacija prisilnog premještanja takve da mogu dovesti do smrti cjelokupnog stanovništva koje se raseljava ili jednog njegovog dijela.⁵⁹⁷

209. Ovaj stav je u skladu s praksom ovog Međunarodnog suda. Žalbeno vijeće podsjeća da iako “prisilno premještanje samo po sebi ne čini genocidno djelo [...] ono kao relevantna činjenica čini [...] dio ukupne činjenične ocjene”⁵⁹⁸ i “mo[že] [...] biti još jedan način da se obezbijedi fizičko uništenje” zaštićene grupe.⁵⁹⁹ Ni u praksi Međunarodnog suda ni u Konvenciji o genocidu ne postoji ništa što propisuje da neka operacija prisilnog premještanja može potkrijepiti zaključak da je izvršen genocid jedino ako je raseljeno stanovništvo premješteno u koncentracione logore ili na mjesta pogubljenja. Kada je sugerisao da takav uslov postoji, Tolimir se nije pozvao ni na kakve pravne izvore. Operacija prisilnog premještanja ipak može “da [...] obezbijedi fizičko uništenje” zaštićene grupe⁶⁰⁰ tako što će izazvati teške duševne povrede ili životne uslove sračunate da dovedu do fizičkog uništenja grupe, čak i ako pripadnici grupe nisu premješteni na mjesta pogubljenja. U prethodnim predmetima pred Međunarodnim sudom, razna pretresna vijeća su uvažila da prisilno raseljavanje može – u zavisnosti od okolnosti predmeta – nanijeti tešku duševnu povredu tako što ozbiljno i dugotrajno onemogućava ljudima da vode normalan i konstruktivan život i time doprinosi ili ima za cilj da doprinese uništenju cijele grupe ili nekog njenog dijela.⁶⁰¹

210. Tolimirov prigovor na konačni zaključak Pretresnog vijeća da su patnje žena, djece i staraca koji su prisilno premješteni iz Srebrenice za posljedicu imale tešku duševnu povredu takođe je neosnovan. Pretresno vijeće je težinu povrede koja je nanesena raseljenim bosanskim Muslimanima procijenilo tako što je uzelo u obzir bolni proces njihovog odvajanja od muških članova svojih porodica u Potočarima, strah i neizvjesnost u pogledu sudbine koja ih je očekivala i sudbine njihovih zatočenih srodnika muškog pola, kao i užasne uslove pod kojima su u autobusima ili

⁵⁹⁷ Prvostepena presuda, par. 739 (interne reference izostavljene).

⁵⁹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 123. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 33.

⁵⁹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 31.

⁶⁰⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 31.

pješice otišli na teritoriju koju su držali Muslimani.⁶⁰² Pretresno vijeće je takođe uzelo u obzir nastavak njihove duboke traume, kao i finansijske i emotivne teškoće s kojima su se suočavali jer su im se životi “drastično [...] promijenili” poslije tog prisilnog premještanja.⁶⁰³ Iz ovih zaključaka je jasno da Pretresno vijeće nije konstatovalo da je prisilno premještanje *per se* genocidno djelo, kao što je sugerisao Tolimir.⁶⁰⁴ Naprotiv, Pretresno vijeće je ocijenilo sva relevantna djela izvršena nad ženama, djecom i starcima, bosanskim Muslimanima, koja su proistekla iz operacije prisilnog premještanja i odvajanja i ubijanja muških članova njihovih porodica, kako bi utvrdilo da li njihove patnje predstavljaju tešku duševnu povredu. Tolimir nije pokazao da je ova sveobuhvatna procjena faktora i dokaza, koja je izvršena kako bi se ocijenila povreda nanescena toj grupi uslijed operacije prisilnog premještanja, bila pogrešna.

211. Pored toga, Žalbeno vijeće nije uvjereneno da Pretresno vijeće nije imalo pravo da prilikom donošenja takve ocjene uzme u obzir nemogućnost i strah pripadnika te grupe da se vrate svojim bivšim domovima ili kvalitet njihovog života poslije premještanja. Pretresno vijeće nije nijedan od tih faktora posmatralo izdvojeno, niti je smatralo da nemogućnost preživjelih bosanskih Muslimana da se vrate svojim domovima ili njihovi životni uslovi poslije premještanja predstavljaju tešku duševnu povredu *per se*; ono je izvršilo sveobuhvatnu procjenu patnji nanesenih ženama, djeci i starcima iz Srebrenice uslijed operacija snaga bosanskih Srba. Tolimir ne nudi nikakav razlog iz kojeg patnje preživjelih bosanskih Muslimana u periodu poslije njihovog premještanja ne bi trebalo uzeti u obzir prilikom ocjenjivanja da li je nanescena teška duševna povreda. Žalbeno vijeće napominje da su ti faktori posebno relevantni kod razmatranja pitanja da li je ta povreda izazvala dugotrajno i teško oštećenje sposobnosti pripadnika zaštićene grupe da vode normalan i konstruktivan život.⁶⁰⁵

212. Suprotno Tolimirovoj tvrdnji,⁶⁰⁶ Pretresno vijeće jeste donijelo zaključke koji ispunjavaju uslov da pretrpljena povreda mora biti takve prirode da ima za cilj da doprinese uništenju zaštićene grupe kao takve. Žalbeno vijeće s tim u vezi ima u vidu zaključke Pretresnog vijeća da se život raseljenog stanovništva “drastično [...] promijeni[o]”, dok su neke žene “doživjele tako duboku traumu da bi najradije umrle”.⁶⁰⁷ Kao što je gore navedeno, teška duševna povreda ne mora da bude

⁶⁰¹ V. Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 646 i fusnota 2071; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 513, 518; Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 862.

⁶⁰² Prvostepena presuda, par. 756.

⁶⁰³ Prvostepena presuda, par. 756-757.

⁶⁰⁴ V. Žalbeni podnesak, par. 149.

⁶⁰⁵ V. gore, par. 201.

⁶⁰⁶ V. Žalbeni podnesak, par. 149.

⁶⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 757 (gdje se takođe citira sljedeća izjava koju je u svom svjedočenju dala jedna bosanska Muslimanka: “Ja živim, a u stvari moj život ne postoji ili može se reći da moj život ide dalje, a da ja ne postojim.”).

posljedica djela kojima se izaziva permanentno ili neizlječivo mentalno oštećenje. Dovoljno je da ponašanje kojim je nanesena povreda izazove teško i dugotrajno oštećenje sposobnosti pripadnika zaštićene grupe da vode normalan i konstruktivan život,⁶⁰⁸ koje prijeti fizičkim uništenjem cijele te grupe ili nekog njenog dijela.⁶⁰⁹ Žalbeno vijeće se uvjerilo da je Pretresno vijeće u dovoljnoj mjeri obrazložilo svoj zaključak da su patnje žena, djece i staraca koji su prisilno premješteni iz Srebrenice predstavljale tešku duševnu povredu na osnovu člana 4 Statuta. Shodno tome, Tolimirovi argumenti se odbacuju.

d. Stanovništvo, bosanski Muslimani, koje je prisilno premješteno iz Žepe

213. Pretresno vijeće je muke bosanskih Muslimana koji su prisilno premješteni iz Žepe ocijenilo odvojeno od patnji bosanskih Muslimana iz Srebrenice i uvažilo da se raseljavanje stanovništva Žepe odvijalo u “donekle drugačijim okolnostima” od premještanja žena, djece i staraca iz Srebrenice, premda je bilo “i bitnih sličnosti”.⁶¹⁰ Za razliku od operacije premještanja iz Srebrenice, Pretresno vijeće nije došlo do zaključaka da su u Žepi porodice prisilno razdvajane ili da su vršena masovna pogubljenja.⁶¹¹ Pretresno vijeće je zauzelo stav da su bosanski Muslimani iz Žepe pretrpjeli tešku duševnu povredu uslijed: (i) intenzivnih napada VRS-a na okolna sela neposredno uoči operacije prisilnog premještanja; (ii) pritiska koji je VRS vršio na stanovništvo koje je pobjeglo u planine, ne bi li ga nagnao da se vrati u enklavu; (iii) toga što su počele da se šire vijesti o ubistvima muškaraca iz Srebrenice; i (iv) okolnosti tog prisilnog premještanja, konkretno, činjenice da je Tolimir, rukovodeći aktivnostima, išao kroz gomilu mašući oružjem po vazduhu i da je Mladić ušao u veliki broj autobusa i obraćao se bosanskim Muslimanima govoreći im da im poklanja život.⁶¹² Žalbeno vijeće ima u vidu da se Pretresno vijeće oslonilo na dokaze da je tokom te evakuacije “u enklavi vlada[la] atmosfera tjeskobe i straha”.⁶¹³ Pretresno vijeće je zaključilo sljedeće:

Bosanski Muslimani bili su uplašeni i umorni, mnogi od njih nisu znali šta je s članovima njihovih porodica koji su, u danima prije početka prijevoza, pobjegli u brda ili u šume. [Tolimir], koji je, po svemu sudeći, davao instrukcije pripadnicima VRS-a koji su ukrcavali civile, bosanske Muslimane, u autobuse, viđen je kako maše pištoljem po vazduhu, a pritom je “dobro znao šta radi”. Pored toga, VRS se s jednog obližnjeg brda preko megafona obraćao bosanskim Muslimanima. Esma Palić se sjeća kako su jednom poručili sljedeće: “Narode Žepe, govori vam Ratko Mladić. [...] U Žepi ne možete ostati. Uzmite bijele zastavice i krenite prema Brezovoj

⁶⁰⁸ V. gore, par. 201.

⁶⁰⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 46.

⁶¹⁰ Prvostepena presuda, par. 758.

⁶¹¹ Ubistva trojice vođa iz Žepe od strane snaga bosanskih Srba biće razmotrena zasebno dolje u tekstu. U svakom slučaju, ta tri ubistva se ne mogu okvalifikovati kao “masovna”.

⁶¹² Prvostepena presuda, par. 758. Žalbeno vijeće ima u vidu da Pretresno vijeće u Prvostepenoj presudi greškom upućuje na paragraf 673 Prvostepene presude u vezi sa svojim zaključcima o ovom pitanju, a da se, zapravo, o tom incidentu raspravlja u paragrafu 643 Prvostepene presude.

⁶¹³ Prvostepena presuda, par. 643.

Ravni, gdje vas čekaju autobusi.” Povrh toga, među dijelom civila počele su kružiti priče o onome što se dogodilo nakon pada srebreničke enklave, iako stravične razmjere tih događaja još uvijek nisu bile poznate.⁶¹⁴

214. Žalbeno vijeće nije uvjerio Tolimirov prigovor na zaključak Pretresnog vijeća da je mahao oružjem po vazduhu tokom evakuacije bosanskih Muslimana iz Žepe. Pretresno vijeće je taj zaključak zasnovalo na svjedočenju očevidca, svjedoka tužilaštva Davida Wooda, koji je bio major UNPROFOR-a i posmatrač Zajedničke komisije i za kojeg je Pretresno vijeće konstatovalo da je vjerodostojan svjedok.⁶¹⁵ Tolimir se ne slaže s ocjenom vjerodostojnosti tog svjedoka koju je dalo Pretresno vijeće, ali ne pokazuje da je oslanjanje na njegov iskaz bilo nerazumno. Žalbeno vijeće isto tako nije uvjereno da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je uzelo u obzir Mladićevu izjavu odlazećem stanovništvu da mu poklanja život. Po mišljenju Žalbenog vijeća, razumno pretresno vijeće je moglo da dođe do zaključka da su te riječi prenijele prijetnju nasiljem smišljenu da zastraši ljude koji su bili u autobusima, posebno kad se uzmu u obzir okolnosti u kojima su izgovorene. Što se tiče Tolimirove tvrdnje da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je smatralo da su “glasine” o masovnom ubijanju u Srebrenici doprle do Žepe prije nego što je počelo to premještanje,⁶¹⁶ Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće svoj zaključak s tim u vezi zasnovalo na svjedočenjima tri svjedoka koji su bili na terenu i koji su svjedočili o tome da se u vrijeme kad je izvođena operacija prisilnog premještanja iz Žepe generalno očekivalo da će vojno sposobni muškarci, bosanski Muslimani, koje zarobi VRS biti ubijeni.⁶¹⁷ Tolimir samo izražava neslaganje s ocjenom dokaza od strane Pretresnog vijeća, a ne pokazuje da niko ko razumno utvrđuje činjenice ne bi mogao doći do takve ocjene.

215. S druge strane, Žalbeno vijeće podsjeća da teška duševna povreda proističe samo iz djela kojima se izaziva teško i dugotrajno oštećenje sposobnosti pripadnika zaštićene grupe da vode normalan i konstruktivan život⁶¹⁸ i koja prijete fizičkim uništenjem te grupe kao takve.⁶¹⁹ Žalbeno vijeće, međutim, uz suprotno mišljenje sudija Sekulea i Güneya, primjećuje da, za razliku od slučaja bosanskih Muslimana koji su prisilno premješteni iz Srebrenice, Pretresno vijeće u slučaju stanovništva Žepe nije izvelo nikakve zaključke niti se pozvalo na bilo kakve dokaze u vezi s trajnim posljedicama operacije prisilnog premještanja po to stanovništvo u smislu izazivanja teškog i dugotrajnog oštećenja njegove sposobnosti da vodi normalan i konstruktivan život.⁶²⁰ Premda su

⁶¹⁴ Prvostepena presuda, par. 643.

⁶¹⁵ Prvostepena presuda, par. 643.

⁶¹⁶ V. gore, par. 196.

⁶¹⁷ V. Prvostepena presuda, fusnota 2903, gdje se poziva na T. od 15. februara 2011. godine, str. 9886–9887, T. od 2. septembra 2010. godine, str. 4821, T. od 22. marta 2011. godine, str. 11597.

⁶¹⁸ V. gore, par. 203-204, 209.

⁶¹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 46.

⁶²⁰ Prvostepena presuda, par. 758. Upor. Prvostepena presuda, par. 757.

emotivne patnje i jadi koji su nanесeni bosanskim Muslimanima iz Žepe bili neosporno teški, u Prvostepenoj presudi se ne navode nikakvi dokazi o bilo kakvoj dugotrajnoj psihološkoj traumi.⁶²¹

216. Prilikom donošenja zaključka u vezi s težinom duševne povrede nanесene raseljenom stanovništvu Srebrenice, Pretresno vijeće se uglavnom oslonilo na bolni proces nasilnog i prinudnog odvajanja od muških članova njihovih porodica, zatim na potonju neizvjesnost u vezi sa sudbinom njihovih muških srodnika, kao i na trajne “duševne tegobe zbog gubitka bližnjih” poslije premještanja, što su sve faktori koji su spriječili oporavak raseljenog stanovništva i onemogućili mu da vodi normalan život.⁶²² Nasuprot tome, u vezi sa stanovništvom Žepe, Pretresno vijeće je svoju procjenu zasnovalo na pritisku koji je VRS vršio na stanovništvo, bosanske Muslimane, kako bi ih nagnao da napuste tu enklavu, na vijestima koje su počele da se šire o ubistvima muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Potočara, te na prijetećem ponašanju Tolimira i Mladića tokom te operacije.⁶²³ Premda su stanovništvu Žepe okolnosti tog prisilnog premještanja morale biti zastrašujuće, teška duševna povreda mora biti nešto “više od lakšeg ili privremenog oštećenja mentalnih sposobnosti kao što je izazivanje velikog straha ili terora, zastrašivanje ili prijetnja”.⁶²⁴ Žalbeno vijeće dalje podsjeća da djela koja potpadaju pod član 4(2)(b) Statuta zahtijevaju dokaz o posljedici, to jest o tome da je nanесena teška duševna povreda.⁶²⁵

217. Pretresno vijeće nije došlo do zaključka da je stanovništvo Žepe, bosanski Muslimani, bilo izloženo masovnom nasilnom razdvajanju porodica i trajnoj traumi gubitka članova svojih porodica, kao što je bio slučaj sa bosanskim Muslimanima iz Srebrenice,⁶²⁶ i nije ukazalo ni na jedan dokaz iz spisa koji dokazuje da je duševna povreda koju je ta grupa pretrpjela imala za cilj da

⁶²¹ V. Prvostepena presuda, par. 758.

⁶²² Prvostepena presuda, par. 756-757.

⁶²³ Prvostepena presuda, par. 758.

⁶²⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 46.

⁶²⁵ Prvostepena presuda, par. 737; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 688; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 514. V. i Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 811.

⁶²⁶ Žalbeno vijeće uvažava zaključak Pretresnog vijeća da je “[u] periodu koji je prethodio padu žepske enklave, stanovništvo Žepe, uključujući vojno sposobne muškarce i dio ranjenih, pobjeglo [...] na okolna brda”. V. Prvostepena presuda, par. 639. Pretresno vijeće je takođe zaključilo da su se muslimanski civili iz Žepe “počeli [...] vraćati u centar Žepe kako bi bili evakuisani”, ali da se, kad su se vijesti o sporazumu o evakuaciji od 24. jula 1995. godine počele širiti (Prvostepena presuda, par. 639), “[v]ječina vojno sposobnih muškaraca, uključujući pripadnike ABiH, u to vrijeme [...] i dalje nalazila po brdima”. Prvostepena presuda, fusnota 2737, i reference koje se u njoj navode. Međutim, prilikom analiziranja pitanja da li je počinjeno genocidno djelo iz člana 4(2)(b) Statuta, Pretresno vijeće među faktorima koji su izazvali tešku duševnu povredu kod bosanskih Muslimana iz Žepe nije nabrojalo *de facto* razdvajanje porodica u Žepi (Prvostepena presuda, par. 758), iako jeste smatralo da je teška duševna povreda nanесena kao posljedica, pored ostalog, prinudnog i nasilnog razdvajanja muslimanskih porodica iz Srebrenice u Potočarima, koje je dovelo do zatočavanja, a potom i ubistava muškaraca i dječaka iz Srebrenice od strane snaga bosanskih Srba. V. Prvostepena presuda, par. 756.

doprinese uništenju Muslimana u istočnoj BiH kao takvih.⁶²⁷ Čak i da su svi faktori koje je Pretresno vijeće uzelo u obzir dokazani, u odsustvu zaključaka ili referenci na dokaze o bilo kakvim dugotrajnim posljedicama operacije prisilnog premještanja po stanovništvo Žepe i, generalno, po muslimansko stanovništvo istočne BiH i o vezi između okolnosti operacije premještanja u Žepi i fizičkog uništenja zaštićene grupe kao cjeline, nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo da zaključi da su bosanski Muslimani koji su prisilno premješteni iz Žepe pretrpjeli tešku duševnu povredu u smislu člana 4(2)(b) Statuta. Žalbeno vijeće, uz suprotno mišljenje sudija Sekulea i Güneya, stoga poništava zaključke Pretresnog vijeća u vezi s ovim pitanjem, uslijed čega su preostali Tolimirovi argumenti postali bespredmetni i nije ih potrebno razmatrati.

218. Ova konstatacija, naravno, ne predstavlja zaključak da bosanski Muslimani iz Žepe nisu bili žrtve genocida. Žalbeno vijeće naglašava da jedino pitanje koje se ovdje razmatra jeste to da li je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je operacijom prisilnog premještanja u Žepi – koju je Pretresno vijeće razlikovalo od operacije premještanja u Srebrenici i analiziralo zasebno u odnosu na *actus reus* iz člana 4(2)(b) Statuta – premještenom muslimanskom stanovništvu nanесena teška duševna povreda, u smislu u kojem je taj izraz upotrijebljen u članu 4(2)(b) Statuta i u Konvenciji o genocidu. Ovo pitanje ne obuhvata definiciju zaštićene grupe. U tom smislu, Žalbeno vijeće podsjeća na svoj raniji zaključak da Pretresno vijeće nije pogriješilo kada je zauzelo stav da su bosanski Muslimani iz Žepe, zajedno sa Muslimanima iz Srebrenice i, generalno, iz istočne BiH, bili pripadnici zaštićene grupe.⁶²⁸ Time što su bili “[u] ciljano[m] di[jelu] zaštićene grupe”, bosanski Muslimani iz Žepe su bili među krajnjim žrtvama genocidnog poduhvata protiv Muslimana iz istočne BiH.⁶²⁹

⁶²⁷ Upor. Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 48 (“Žalbeno vijeće ne može izjednačiti maglovito pozivanje na ‘slabost’ i ‘tjeskobu’ sa ogavnim zločinima koji očigledno predstavljaju tešku tjelesnu ili duševnu povredu, kao što su silovanje i mučenje.”).

⁶²⁸ V. gore, par. 185-188. Upravo je ova grupa bila žrtva zločina genocida – i svakog od djela u osnovi koje doseže prag iz člana 4 Statuta i koje je počinjeno s genocidnom namjerom – a ne pojedinačni pripadnici te grupe. V. Prvostepena presuda, par. 747, gdje se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Akayesu*, par. 521.

⁶²⁹ V. i Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 458. Žalbeno vijeće, s tim u vezi, upućuje na svoje relevantne zaključke u predmetu *Popović i drugi*, koji je obuhvatao skoro identične činjenice i optužbe kao i ovaj predmet. U Drugostepenoj presudi u predmetu *Popović i drugi* potvrđuje se da je “zaključeno [...] da su Muslimani iz istočne Bosne, uključujući i stanovnike Žepe, bili žrtve genocidnog poduhvata” (Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 458), usprkos tome što je Pretresno vijeće u predmetu *Popović i drugi* ograničilo svoju analizu genocidnih djela koja potpadaju pod član 4(2)(b) Statuta “na analizu teških tjelesnih i duševnih povreda koje su nanесene operacijom ubijanja” bosanskih Muslimana, muškaraca i dječaka iz Srebrenice. Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 843. V. i Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 844-847. U predmetu *Popović i drugi*, Žalbeno vijeće se nije bavilo stavom Pretresnog vijeća da su bosanski Muslimani iz Žepe bili žrtve genocida, premda je teška tjelesna ili duševna povreda bila izazvana samo operacijom ubijanja bosanskih Muslimana, muškaraca i dječaka iz Srebrenice, a ne operacijama prisilnog premještanja u Srebrenici ili Žepi, i to pitanje nije bilo osporeno u žalbenom postupku. Po mišljenju Žalbenog vijeća, ista ta distinkcija između žrtava genocida (koje obuhvataju sve pripadnike zaštićene grupe) i onih koji su bili neposredne mete svakog od djela koja čine *actus reus* genocida važi i u ovom predmetu.

219. Shodno tome, Žalbeno vijeće, uz suprotno mišljenje sudija Sekulea i Güneya, djelimično prihvata 10. žalbenu osnovu i poništava osuđujuću presudu izrečenu Tolimiru za genocid putem nanošenja teške duševne povrede bosanskim Muslimanima, stanovništvu istočne BiH, na osnovu člana 4(2)(b) Statuta, u onoj mjeri u kojoj je ta osuđujuća presuda zasnovana na operacijama bosanskih Srba u Žepi.

(iii) Zaključak

220. Iz gore navedenih razloga, Žalbeno vijeće odbacuje 7. žalbenu osnovu djelimično (u vezi s teškom duševnom povredom kao *actusom reusom* genocida) i 10. žalbenu osnovu djelimično (u vezi s teškom duševnom povredom kao *actusom reusom* genocida u pogledu muškaraca iz Srebrenice, bosanskih Muslimana, koji su bili zatočeni pa pogubljeni, onih koji su preživjeli pogubljenja, te žena, djece i staraca koji su prisilno premješteni iz Srebrenice).⁶³⁰

221. Žalbeno vijeće, uz suprotno mišljenje sudija Sekulea i Güneya, djelimično prihvata 10. žalbenu osnovu u vezi sa teškom duševnom povredom kao *actusom reusom* genocida u odnosu na bosanske Muslimane koji su prisilno premješteni iz Žepe i poništava osuđujuću presudu izrečenu Tolimiru za genocid putem nanošenja teške duševne povrede bosanskim Muslimanima, stanovništvu istočne BiH, na osnovu člana 4(2)(b) Statuta, u onoj mjeri u kojoj je ta osuđujuća presuda zasnovana na prisilnom premještanju bosanskih Muslimana iz Žepe.⁶³¹

(b) Smišljeno nametanje grupi životnih uslova sračunatih da dovedu do njenog fizičkog uništenja (djelimično 10. žalbena osnova)

222. Pretresno vijeće je zaključilo da je “kombinovani učinak” “operacije [...] prisilnog premještanja žena i djece iz zaštićene grupe” i ubijanja najmanje 5.749 muškaraca, bosanskih Muslimana, iz te iste grupe “bio poguban za fizički opstanak stanovništva istočne Bosne, bosanskih Muslimana” i da su “te operacije izvršene s ciljem uništavanja te zajednice bosanskih Muslimana i sprečavanja ponovnog formiranja te grupe na tom području”.⁶³² Prilikom donošenja tog zaključka, Pretresno vijeće je takođe uzelo u obzir da su poslije pada enklava uništene džamije u Srebrenici i Žepi.⁶³³ Pretresno vijeće je smatralo da je jedini razuman zaključak koji se može izvesti iz dokaza taj da su uslovi koji su proistekli iz kombinovanog učinka operacija ubijanja i prisilnog

⁶³⁰ Sudija Antonetti prilaže izdvojeno mišljenje s tim u vezi.

⁶³¹ Sudija Antonetti prilaže izdvojeno mišljenje s tim u vezi.

⁶³² Prvostepena presuda, par. 766.

⁶³³ Prvostepena presuda, par. 766.

premještanja bili “smišljeno nametnuti i sračunati da dovedu do fizičkog uništenja stanovništva istočne Bosne, bosanskih Muslimana”.⁶³⁴

(i) Argumenti

223. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće donošenjem gore navedenih zaključaka napravilo grešku u utvrđivanju činjenica i grešku u primjeni prava⁶³⁵ zbog pogrešnog tumačenja izraza “fizičko i biološko uništenje”, pogrešnih činjeničnih zaključaka, propusta da uzme u obzir relevantne dokaze, selektivne analize činjenica, te propusta da obrazloži mišljenje.⁶³⁶ Tolimir iznosi argument da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da su životni uslovi, smišljeno nametnuti kao posljedica operacija ubijanja i prisilnog premještanja, imali za cilj “uništavanj[e] te zajednice bosanskih Muslimana [iz istočne BiH] i sprečavanj[e] ponovnog formiranja te grupe *na tom području*”.⁶³⁷ Po Tolimirovom mišljenju, svrha člana 4 Statuta je da se zaštiti opstanak određenih grupa kao takvih, a ne opstanak neke grupe na nekom konkretnom području.⁶³⁸ Tolimir takođe tvrdi da su za stanovništvo Srebrenice i stanovništvo Žepe trebali biti doneseni zasebni zaključci, premda navodi da nema dokaza da je ijedna od te dvije grupe bila izložena životnim uslovima koji dosežu prag iz člana 4(2)(c) Statuta.⁶³⁹ On ukazuje na činjenicu da su obje grupe premještene na teritoriju koju su držali Muslimani, gdje nisu bile izložene životnim uslovima sračunatim da dovedu do njihovog fizičkog uništenja.⁶⁴⁰ Tolimir s tim u vezi iznosi argument da životnim uslovima koji dovode do uništenja mora da bude podvrgnuto “cjelokupno stanovništvo ili njegov odgovarajući dio”.⁶⁴¹ Na kraju, Tolimir dodaje da je nedopustivo oslanjati se na pravno relevantne činjenice drugih genocidnih djela da bi se dokazalo neko djelo na osnovu člana 4(2)(c) Statuta.⁶⁴²

224. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće ispravno zaključilo da su operacije prisilnog premještanja i ubijanja bile smišljeno provedene i sračunate da dovedu do fizičkog uništenja

⁶³⁴ Prvostepena presuda, par. 766.

⁶³⁵ Žalbeno vijeće primjećuje da Tolimir u paragrafu 160 svog Žalbenog podneska i paragrafu 61 svoje Najave žalbe navodi da je napravljena samo “greška u utvrđivanju činjenica”, ali da se njegovi argumenti odnose na navodne greške i u primjeni prava i u utvrđivanju činjenica. Pored toga, u paragrafu 166 svog Žalbenog podneska i paragrafu 63 svoje Najave žalbe, on iznosi argument da te navodne greške “obesnažuju Presudu i da su dovele do neostvarenja pravde”. Žalbeno vijeće će, stoga, njegove argumente razmotriti kao da se u njima navodi da su napravljene i greške u utvrđivanju činjenica i greške u primjeni prava.

⁶³⁶ Žalbeni podnesak, par. 160-161. Žalbeno vijeće smatra da je Tolimir prilikom upućivanja na paragraf 66 Prvostepene presude mislio na paragraf 766 Prvostepene presude. V. i Najava žalbe, par. 61.

⁶³⁷ Prvostepena presuda, par. 766 (naglasak dodat).

⁶³⁸ Žalbeni podnesak, par. 163. V. i Žalbeni podnesak, par. 76.

⁶³⁹ Žalbeni podnesak, par. 164.

⁶⁴⁰ Žalbeni podnesak, par. 164.

⁶⁴¹ Žalbeni podnesak, par. 165.

stanovništva istočne BiH, bosanskih Muslimana.⁶⁴³ Ono iznosi argument da je taj zaključak Pretresnog vijeća u skladu sa stavom Žalbenog vijeća u Drugostepenoj presudi u predmetu *Krstić* da je tim premještanjem dovršeno uklanjanje svih bosanskih Muslimana iz Srebrenice, čime je eliminisana mogućnost “obnavljanja muslimanske zajednice *na tom području*”.⁶⁴⁴ Tužilaštvo dalje tvrdi da Pretresno vijeće nije bilo dužno da prilikom ocjenjivanja kombinovanog učinka operacija bosanskih Srba na Muslimane iz istočne BiH zasebno razmatra stanovništvo Srebrenice i stanovništvo Žepe, budući da se teza tužilaštva odnosila na to da li je ta grupa kao cjelina – a ne svaka enklava zasebno – bila žrtva genocida.⁶⁴⁵ Tužilaštvo ukazuje na to da član 4(2)(c) Statuta ne zahtijeva dokaz o posljedici, to jest o fizičkom uništenju zaštićene grupe.⁶⁴⁶ Ono takođe tvrdi da je Pretresnom vijeću bilo dopušteno da smatra da ista djela u osnovi - prisilno premještanje i ubijanje - predstavljaju višestruka genocidna djela.⁶⁴⁷ Tužilaštvo traži da se Tolimirovi drugi, nepotkrijepljeni argumenti odbace po kratkom postupku.⁶⁴⁸

(ii) Analiza

225. Član 4(2)(c) Statuta propisuje da genocid može biti počinjen kao “smišljeno nametanje pripadnicima [...] grupe životnih uslova koji su sračunati da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja”.⁶⁴⁹ Ovu odredbu je analiziralo i tumačilo više pretresnih vijeća MKSJ-a i MKSR-a. Pretresno vijeće u ovom predmetu tu je dosadašnju praksu ispravno rezimiralo kako slijedi:

Djela u osnovi obuhvaćena članom 4(2)(c) metodi su uništavanja kojima se pripadnici grupe ne ubijaju direktno, ali čiji je krajnji cilj njihovo fizičko uništenje. Primjeri takvih djela kažnjivih prema članu 4(2)(c) su, između ostalog, izgladnjivanje grupe ishranom jedva dovoljnom za preživljavanje, uskraćivanje odgovarajuće medicinske pomoći, sistematsko istjerivanje pripadnika grupe iz njihovih domova i generalno stvaranje uslova koji postepeno mogu dovesti do smrti, kao što su nedostatak odgovarajuće hrane, vode, zaklona, odjeće, sanitarnih uslova, ili nametanje prekomjernog rada pripadnicima grupe ili njihovo fizičko iznurivanje.⁶⁵⁰

Za razliku od člana 4(2)(a) i (b), za djela iz člana 4(2)(c) nije nužno dokazati da je nastupila posljedica, kao što je konačno fizičko uništenje grupe u cijelosti ili djelimično. Međutim, član

⁶⁴² Žalbeni podnesak, par. 165.

⁶⁴³ Podnesak respondenta, par. 83.

⁶⁴⁴ Podnesak respondenta, par. 84, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 31 (naglasak u Podnesku respondenta).

⁶⁴⁵ Podnesak respondenta, par. 85, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 760, 766.

⁶⁴⁶ Podnesak respondenta, par. 85.

⁶⁴⁷ Podnesak respondenta, par. 86.

⁶⁴⁸ Podnesak respondenta, par. 87.

⁶⁴⁹ Ista formulacija je upotrijebljena u članu II(c) Konvencije o genocidu.

⁶⁵⁰ Prvostepena presuda, par. 740, gdje se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Akayesu*, par. 505-506, Prvostepenu presudu u predmetu *Brđanin*, par. 691, Prvostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 517-518, Prvostepenu presudu u predmetu *Musema*, par. 157, Prvostepenu presudu u predmetu *Rutaganda*, par. 52, Prvostepenu presudu u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 115-116, Prvostepenu presudu u predmetu *Popović i drugi*, par. 814.

4(2)(c) odnosi se samo na djela sračunata da smišljeno dovedu do fizičkog ili biološkog uništenja grupe i, s obzirom na to, potrebno je napraviti jasnu razliku između tih djela i djela sračunatih da dovedu samo do raspada grupe. Takva djela, o kojima se govori kao o "kulturnom genocidu", izostavljena su iz Konvencije o genocidu. Na primjer, prisilno premještanje grupe ili njenog dijela samo po sebi ne čini genocidno djelo, premda može biti dodatno sredstvo kojim se osigurava fizičko uništenje grupe.⁶⁵¹

226. Od Žalbenog vijeća se dosad nije tražilo da razmotri pitanje koja djela se mogu okvalifikovati kao *actus reus* genocida na osnovu člana 4(2)(c) Statuta. Međutim, ono se uvjerilo da su pravna načela koja je navelo Pretresno vijeće dosljedna postojećoj praksi MKSJ-a i MKSR-a, kao i slovu i duhu Konvencije o genocidu. Žalbeno vijeće s tim u vezi podsjeća na relevantne zaključke MSP-a u nedavno okončanom predmetu *Hrvatska protiv Srbije*. Pozivajući se na praksu MKSJ-a, MSP je zauzeo sljedeći stav:

[s]mišljeno nametanje [zaštićenoj grupi] životnih uslova sračunatih da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja, u smislu člana II(c) Konvencije, obuhvata metode fizičkog uništenja koje ne predstavljaju ubijanje, putem kojih izvršilac nastoji da u konačnici ishodi smrt pripadnika grupe. Takve metode posebno obuhvataju uskraćivanje hrane, medicinske pomoći, smještaja ili odjeće, kao i nedostatak uslova za održavanje higijene, sistematsko protjerivanje iz domova ili iscrpljivanje uslijed prekomjernog rada ili fizičkog naprezanja.⁶⁵²

Žalbeno vijeće podsjeća da ga ne obavezuju pravne odluke koje su donijela pretresna vijeća ovog Međunarodnog suda ili MSP.⁶⁵³ Međutim, Žalbeno vijeće ima u vidu da je MSP glavni sudski organ Ujedinjenih nacija, koji je nadležan za rješavanje sporova vezanih za tumačenje Konvencije o genocidu.⁶⁵⁴ Žalbeno vijeće pored toga ima u vidu da je gore citirano tumačenje člana II(c) Konvencije o genocidu od strane MSP-a zasnovano na sudskoj praksi MKSJ-a i da je dosljedno toj praksi. Žalbeno vijeće se, stoga, uvjerilo da praksa koju je izložilo Pretresno vijeće precizno odražava mjerodavno pravo.

227. Imajući na umu gore navedena načela, Žalbeno vijeće će sada razmotriti način na koji je Pretresno vijeće u ovom predmetu protumačilo i primijenilo član 4(2)(c) Statuta. Žalbeno vijeće podsjeća da je Pretresno vijeće razmotrilo "kombinovani učinak": (i) "operacija prisilnog premještanja" žena, djece i staraca, srebreničkih Muslimana, iz Potočara i muslimanskog stanovništva iz Žepe i (ii) ubijanja najmanje 5.749 muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice, i zaključilo da su "te operacije izvršene s ciljem uništavanja te zajednice bosanskih Muslimana i sprečavanja ponovnog formiranja te grupe na tom području" (to jest, u istočnoj BiH).⁶⁵⁵ Po mišljenju Žalbenog vijeća, to što je Pretresno vijeće operaciju ubijanja razmatralo na osnovu člana

⁶⁵¹ Prvostepena presuda, par. 741, i pravni izvori na koje se tu poziva.

⁶⁵² Presuda MSP-a u predmetu *Hrvatska protiv Srbije*, par. 161, gdje se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Brđanin*, par. 691, Prvostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 517–518.

⁶⁵³ Presuda po žalbi na osnovu pravila 98bis u predmetu *Karadžić*, par. 94.

⁶⁵⁴ V. Povelja Ujedinjenih nacija, član 92; Konvencija o genocidu, član IX. V. i gore, fusnota 580.

4(2)(c) Statuta predstavlja grešku, budući da se kosi upravo sa sudskom praksom na koju se Pretresno vijeće pozvalo. Žalbeno vijeće podsjeća da član 4(2)(c) Statuta pokriva “metod[e] [...] uništavanja kojima se pripadnici grupe *ne ubijaju direktno*, ali čiji je krajnji cilj njihovo fizičko uništenje”.⁶⁵⁶ Iz prakse Međunarodnog suda, na koju se MSP izričito pozvao, jasno je da se ubijanje ne može na osnovu člana 4(2)(c) Statuta smatrati djelom koje za posljedicu ima smišljeno nametanje životnih uslova sračunatih da dovedu do fizičkog uništenja zaštićene grupe.

228. Žalbeno vijeće podsjeća da razne kategorije genocidnih djela zabranjenih članom 4(2) Statuta imaju za cilj da obuhvate razne metode fizičkog uništenja neke zaštićene grupe i da se podudaraju s tim metodama: stavovi (a) i (b) člana 4(2) Statuta zabranjuju djela koja dovode do neke konkretne posljedice, koja se mora utvrditi na osnovu dokaza, to jest, ubijanje i nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede,⁶⁵⁷ s druge strane, stav (c) istog člana ima za cilj da obuhvati one metode uništavanja koje ne podrazumijevaju neposredno ubijanje pripadnika grupe, ali koje kao krajnji cilj imaju njihovo fizičko uništenje.⁶⁵⁸ Vijeća Međunarodnog suda i MSP su naveli nekoliko djela kao primjere takvih metoda uništenja koji bi potencijalno mogli da dosegnu prag iz člana 4(2)(c) Statuta i člana II(c) Konvencije o genocidu, uključujući uskraćivanje hrane, medicinske pomoći, smještaja ili odjeće, kao i nedostatak uslova za održavanje higijene, sistematsko protjerivanje iz domova ili podvrgavanje pripadnika grupe prekomjernom radu ili fizičkom naprezanju.⁶⁵⁹ Vrijedi primijetiti da se ubijanje, koje se izričito pominje kao zasebno genocidno djelo na osnovu člana 4(2)(a) Statuta, ne može na osnovu člana 4(2)(c) Statuta smatrati metodom nametanja zaštićenoj grupi životnih uslova sračunatih da dovedu do njenog uništenja.

229. Shodno tome, Žalbeno vijeće smatra da je osnovana Tolimirova tvrdnja da Pretresnom vijeću nije bilo pravno dopušteno da razmatra kombinovani učinak operacija ubijanja i prisilnog premještanja na osnovu člana 4(2)(c) Statuta. Žalbeno vijeće uvažava da se u Optužnici navodi da je ovaj *actus reus* genocida izvršen putem “[p]risilno[g] premještanj[a] žena i djece iz Srebrenice i Žepe, odvajanj[a] muškaraca u Potočarima i pogubljenj[a] muškaraca iz Srebrenice”, što su

⁶⁵⁵ Prvostepena presuda, par. 766.

⁶⁵⁶ Prvostepena presuda, par. 740 (naglasak dodat).

⁶⁵⁷ Prvostepena presuda, par. 737 i pravni izvori na koje se tu poziva.

⁶⁵⁸ Prvostepena presuda, par. 741, gdje se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Brđanin*, par. 691, 905, Prvostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 517.

⁶⁵⁹ V. Prvostepena presuda, par. 740 (gdje se upućuje na “izgladnjivanje grupe ishranom jedva dovoljnom za preživljavanje; uskraćivanje odgovarajuće medicinske pomoći; sistematsko istjerivanje pripadnika grupe iz njihovih domova; i generalno stvaranje uslova koji postepeno mogu dovesti do smrti, kao što su nedostatak odgovarajuće hrane, vode, zaklona, odjeće, sanitarnih uslova, ili nametanje prekomjernog rada pripadnicima grupe ili njihovo fizičko iznurivanje”). V. i Presuda po žalbi na osnovu pravila 98bis u predmetu *Karadžić*, par. 47 (gdje se upućuje na okrutno i nečovječno postupanje, nehumane životne uslove i prisilni rad); Presuda MSP-a u predmetu *Hrvatska protiv Srbije*, par. 161 (gdje se upućuje na “uskraćivanje hrane, medicinske pomoći, smještaja ili odjeće, kao i nedostatak uslova za održavanje higijene, sistematsko protjerivanje iz domova ili iscrpljivanje uslijed prekomjernog

operacije koje je sve trebalo razmatrati zajedno.⁶⁶⁰ Međutim, takvo kombinovano razmatranje je suprotno pravnim načelima kojima je regulisana primjena člana 4(2)(c) Statuta i shodno kojima je djelokrug te odredbe ograničen na “metode fizičkog uništenja koje ne predstavljaju ubijanje”.⁶⁶¹

230. Druga greška koju je Pretresno vijeće napravilo prilikom primjene člana 4(2)(c) Statuta bila je to što je uništavanje džamija u Srebrenici i Žepi smatralo dodatnim djelom putem kojeg su snage bosanskih Srba nametnule zaštićenoj grupi životne uslove sračunate da dovedu do njenog uništenja.⁶⁶² Kao što je i samo Pretresno vijeće priznalo, djela koja predstavljaju “kulturni genocid” isključena su iz djelokruga Konvencije o genocidu.⁶⁶³ Vrijedi napomenuti da je MSP takođe konstatovao da se “ne može [...] smatrati da je uništavanje historijskog, kulturnog i vjerskog naslijeđa predstavljalo namjerno nametanje uslova života sračunato na postizanje fizičkog uništenja grupe”.⁶⁶⁴ Prema tome, Pretresno vijeće je napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što je uništavanje džamija u Srebrenici i Žepi razmatralo na osnovu člana 4(2)(c) Statuta.

231. U svjetlu gore opisanih grešaka u primjeni prava, Žalbena vijeće će pristupiti ispitivanju činjeničnih zaključaka Pretresnog vijeća i dokaza uvrštenih u spis kako bi utvrdilo da li su operacije prisilnog premještanja muslimanskog stanovništva Srebrenice i Žepe, ne uključujući u njih ubijanje muškaraca iz Srebrenice i uništavanje džamija u tim dvjema enklavama, bile provedene u takvim okolnostima da su predstavljale nametanje zaštićenoj grupi životnih uslova koji dosežu prag iz člana 4(2)(c) Statuta.⁶⁶⁵ S tim u vezi, Žalbena vijeće podsjeća na stav koji je zauzelo u predmetu *Krstić* da operacija prisilnog premještanja kao takva ne predstavlja fizičko uništenje i da raseljavanje neke zaštićene grupe, u cijelosti ili djelimično, samo za sebe ne predstavlja genocidno djelo.⁶⁶⁶ Žalbena vijeće takođe smatra da je od pomoći stav MSP-a da:

deportacija ili raseljavanje pripadnika određene grupe, čak i kada se vrši prisilno, ne znači nužno i uništenje te grupe, niti je uništenje automatska posljedica raseljavanja. [...] nije moguće izvesti zaključak da radnje opisane kao “etničko čišćenje” ne mogu nikako predstavljati genocid, [...] ako s[u] te radnje [...] izvršen[e] [...] s ciljem uništenja te grupe, za razliku od njenog uklanjanja sa područja. [...] Drugim riječima, to da li određena operacija okarakterisana kao “etničko čišćenje”

rada ili fizičkog naprezanja”).

⁶⁶⁰ Optužnica, par. 24.

⁶⁶¹ Presuda MSP-a u predmetu *Hrvatska protiv Srbije*, par. 161.

⁶⁶² Prvostepena presuda, par. 766. Žalbena vijeće ima u vidu da Tolimir ne osporava ovaj zaključak. Međutim, s obzirom da je ovo pitanje od opšteg značaja za praksu Međunarodnog suda, Žalbena vijeće je odlučilo da primijeni svoje diskrecione ovlasti i razmotri to pitanje *proprio motu*.

⁶⁶³ Prvostepena presuda, par. 741 i pravni izvori na koje se tu poziva.

⁶⁶⁴ Presuda po optužbi za genocid u Bosni, par. 344. V. i Presuda MSP-a u predmetu *Hrvatska protiv Srbije*, par. 386-390 (gdje se potvrđuje da se uništavanje kulturnih dobara ne može okvalifikovati kao genocidno djelo ni po jednoj od kategorija iz člana II Konvencije o genocidu, usprkos tome što se takva djela mogu uzeti u obzir u svrhu dokazivanja genocidne namjere).

⁶⁶⁵ V. gore, par. 10.

⁶⁶⁶ V. Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 33.

predstavlja genocid – zavisi od toga jesu li ili nisu u tim radnjama sadržana obilježja djela iz člana II Konvencije o genocidu, kao i od postojanja namjere da se uništi grupa kao takva.⁶⁶⁷

232. Pitanje koje se nalazi pred Žalbenim vijećem je da li su se operacije prisilnog premještanja muslimanskog stanovništva Srebrenice i Žepe odvijale u takvim okolnostima koje su bile sračunate da dovedu do fizičkog istrebljenja Muslimana u istočnoj BiH u cjelini, s tim da su “okolnosti u kojima su ta prisilna preseljenja izvršena u tom pogledu od ključnog značaja”.⁶⁶⁸

233. Nakon što je pažljivo razmotrilo relevantne dokaze, Žalbeno vijeće se nije uvjerilo da su operacije prisilnog premještanja u Srebrenici i Žepi, kad se posmatraju odvojeno od ubijanja muškog stanovništva Srebrenice, bile provedene u okolnostima sračunatim da dovedu do potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja zaštićene grupe, to jest, Muslimana iz istočne BiH. Nema nikakve sumnje da su bosanski Muslimani koji su bili prisiljeni da napuste svoje domove i imovinu u Srebrenici i Žepi i koji su zatim prošli kroz bolan proces odvajanja od svoje djedovine i bili premješteni u druge dijelove BiH doživjeli traumu uslijed tog premještanja i da su potom u svojim novim životima morali da se suoče s okrutnom realnošću, kako u finansijskom, tako i u psihološkom smislu.⁶⁶⁹ Međutim, u spisu predmeta nema nikakvih dokaza da su prisilna premještanja, ako se analiziraju – kao što se moraju analizirati – odvojeno od operacije ubijanja i uništavanja džamija u Srebrenici i Žepi, bila “izvršena s ciljem uništenja te grupe, za razliku od njenog uklanjanja sa područja” o kojem je riječ (to jest iz enklava Srebrenice i Žepe).⁶⁷⁰ Premda se Žalbeno vijeće uvjerilo da je postojao smišljen plan da se protjeraju žene, djeca i starci iz Srebrenice, bosanski Muslimani, kao i cjelokupno muslimansko stanovništvo iz Žepe, nije van razumne sumnje dokazano da je takva politika uklanjanja, koja je provođena u djelo putem UZP-a prisilnog uklanjanja, imala za cilj da dovede do fizičkog uništenja, to jest do postepene smrti tog stanovništva.⁶⁷¹ S tim u vezi vrijedi primijetiti da je Pretresno vijeće zaključilo da je to

⁶⁶⁷ Presuda MSP-a u predmetu *Hrvatska protiv Srbije*, par. 162, gdje se citira Presuda po optužbi za genocid u Bosni, par. 190 (interni navodnici izostavljeni).

⁶⁶⁸ Presuda MSP-a u predmetu *Hrvatska protiv Srbije*, par. 163.

⁶⁶⁹ Prvostepena presuda, par. 757, 766 i pravni izvori na koje se tu poziva.

⁶⁷⁰ Presuda MSP-a u predmetu *Hrvatska protiv Srbije*, par. 162, gdje se citira Presuda po optužbi za genocid u Bosni, par. 190 (interni navodnici izostavljeni). V. i gore, par. 231. U tom smislu, navod Pretresnog vijeća iz paragrafa 766 Prvostepene presude da operacije prisilnog premještanja i ubijanja dosežu prag iz člana 4(2)(c) Statuta zato što su za posljedicu imale životne uslove čiji je cilj bio “uništavanj[e] te zajednice bosanskih Muslimana i sprečavanj[e] ponovnog formiranja te grupe na tom području” (naglasak dodat) predstavlja odraz pogrešnog razumijevanja izraza “fizičko uništenje”, kako je on upotrijebljen u ovoj odredbi. V. i Žalbeni podnesak, par. 164. Kao što je objašnjeno u Presudi po optužbi za genocid u Bosni (v. Presuda po optužbi za genocid u Bosni, par. 190), uništavanje sposobnosti neke zaštićene grupe da se ponovo formira na nekom konkretnom području nije istovjetno fizičkom ili biološkom uništenju te grupe kao takve, koje, u suštini, znači “smrt pripadnika te grupe”. V. Presuda MSP-a u predmetu *Hrvatska protiv Srbije*, par. 161.

⁶⁷¹ V. i Presuda MSP-a u predmetu *Hrvatska protiv Srbije*, par. 376 (gdje se odbija tvrdnja da se “protjerivanje i prisilno raseljavanje Hrvata u SAO Krajini” mogu okvalifikovati kao genocidna djela), 480 (gdje se iznosi stav da, “čak i da je dokazano da hrvatske vlasti jesu namjeravale da ishode prisilno raseljavanje srpskog stanovništva

stanovništvo, usprkos tegobama uzrokovanim procesom premještanja, na kraju premješteno na teritoriju koju je držala ABiH na kojoj je bilo bezbjedno i na kojoj mu više nije prijetilo nikakvo fizičko uništenje.⁶⁷² *Actus reus* iz člana 4(2)(c) Statuta “obuhvata metode fizičkog uništenja koje ne predstavljaju ubijanje, putem kojih izvršilac *nastoji da* u konačnici *ishodi smrt* pripadnika grupe”.⁶⁷³ U spisu predmeta ne postoji nijedan dokaz o tome da su operacije prisilnog premještanja bile provođene na takav način da na kraju dovedu do smrti raseljenih bosanskih Muslimana.

234. Žalbena vijeće ponovo podsjeća da prisilno raseljavanje nekog stanovništva “samo po sebi ne čini genocidno djelo”⁶⁷⁴ i da se djela koja dosežu prag iz člana 4(2)(c) Statuta tipično odnose na smišljeno uskraćivanje ili oduzimanje osnovnih životnih potrepština tokom dužeg vremenskog perioda.⁶⁷⁵ Nema navoda ni o jednom takvom djelu niti je zaključeno da je ijedno takvo djelo počinjeno nad muslimanskim stanovništvom koje je prisilno premješteno iz enklava Srebrenice i Žepe. Žalbena vijeće takođe ima u vidu da je u predmetu *Popović i drugi* – jedinom drugom predmetu pred ovim Međunarodnim sudom koji se odnosi na operacije bosanskih Srba i u Srebrenici i u Žepi – Pretresno vijeće zauzelo stav da prisilno premještanje žena, djece i staraca iz Srebrenice i Žepe, kad se posmatra odvojeno od ubijanja u Srebrenici, ne spada u djelokrug člana 4(2)(c) Statuta.⁶⁷⁶ Pretresno vijeće u predmetu *Popović i drugi* je konkretno odbilo postavku da su “uništenje socijalne strukture zajednice i nemogućnost ljudi koji su prisilno premješteni da ponovo vode normalan život [...] oni uslovi koje je trebalo zabraniti članom 4(2)(c) Statuta”.⁶⁷⁷ Iako nije obavezujući, taj stav je, po mišljenju Žalbenog vijeća, uvjerljiv u ovom predmetu. Žalbena vijeće, shodno tome, konstatuje da operacijama prisilnog premještanja zaštićena grupa nije bila smišljeno izložena životnim uslovima sračunatim da dovedu do njenog fizičkog uništenja.⁶⁷⁸

235. Zaključak Žalbenog vijeća da operacije prisilnog premještanja muslimanskih civila iz Srebrenice i Žepe nisu predstavljale genocidna djela na osnovu člana 4(2)(c) Statuta, zajedno sa

Krajine” i čak i da “jeste postojala smišljena politika da se protjeraju Srbi iz Krajine, u svakom slučaju nije pokazano da je takva politika imala za cilj da dovede do fizičkog uništenja dotičnog stanovništva”).

⁶⁷² V. Prvostepena presuda, par. 263-284, 645.

⁶⁷³ Presuda MSP-a u predmetu *Hrvatska protiv Srbije*, par. 161, gdje se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Brdanin*, par. 691, Prvostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 517-518 (naglasak dodat).

⁶⁷⁴ V. Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 33.

⁶⁷⁵ V. Prvostepena presuda, par. 740 i pravni izvori na koje se tu poziva. V. i Presuda po žalbi na osnovu pravila 98bis u predmetu *Karadžić*, par. 34, 37, 47; Presuda MSP-a u predmetu *Hrvatska protiv Srbije*, par. 161.

⁶⁷⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 849, 854. Žalbena vijeće ima u vidu da ti stavovi iz Prvostepene presude u predmetu *Popović i drugi* nisu bili osporeni u žalbenom postupku.

⁶⁷⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 854. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 31, 33 (gdje se na operaciju prisilnog premještanja u Srebrenici oslanja kao na dodatni dokaz o genocidnoj namjeri, ali ne kao na zasebno genocidno djelo); Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 519 i fusnote 1097-1098.

⁶⁷⁸ Žalbena vijeće ima u vidu da ne postoji nikakva prepreka da se te iste operacije smatraju dokazima o genocidnoj namjeri. V. Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 33. V. i Presuda MSP-a u predmetu *Hrvatska protiv Srbije*, par. 162-163, 478; Presuda po optužbi za genocid u Bosni, par. 190.

njegovim prethodnim zaključkom da raseljeno muslimansko stanovništvo Žepe nije pretrpjelo tešku duševnu povredu u smislu člana 4(2)(b) Statuta,⁶⁷⁹ znači da operacije bosanskih Srba u Žepi nisu predstavljale *actus reus* genocida ni po jednoj od odredaba iz člana 4 Statuta. Drugim riječima, Žalbena vijeće smatra da operacija prisilnog premještanja muslimanskog stanovništva Žepe nije predstavljala genocid i da je, shodno tome, jedino genocidno djelo počinjeno putem UZP-a prisilnog uklanjanja bilo teška duševna povreda izazvana operacijom prisilnog premještanja srebreničkih žena, djece i staraca iz Potočara.⁶⁸⁰ Shodno tome, Žalbena vijeće odbacuje osuđujuću presudu izrečenu Tolimiru za genocid, u onoj mjeri u kojoj je ona bila zasnovana na operaciji prisilnog premještanja u Žepi.

236. Ovaj stav ne znači da muslimanski civili iz Žepe nisu bili žrtve genocida. Kao što je gore objašnjeno, te u skladu sa skorašnjom praksom Žalbenog vijeća, svi pripadnici zaštićene grupe, onako kako ih je definisalo Pretresno vijeće – to jest “muslimansko stanovništvo istočne Bosne i to konkretno enklava Srebrenica, Žepa i Goražde”⁶⁸¹ – bili su žrtve genocidnih djela iz člana 4(2)(a) i 4(2)(b) Statuta (ubijanje i djela koja su izazvala tešku duševnu povredu) zbog toga što su bili “[u] ciljano[m] di[jelu] zaštićene grupe”.⁶⁸² U ovom i prethodnim pododjeljcima, Žalbena vijeće je zaključilo samo da raseljeni bosanski Muslimani iz Žepe nisu neposredne žrtve konkretnog genocidnog djela definisanog u članu 4(2)(b) i članu 4(2)(c) Statuta – djela kojima se izaziva teška duševna povreda i djela kojima se smišljeno nameću životni uslovi koji su sračunati da dovedu do potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja zaštićene grupe. Ovi zaključci Žalbenog vijeća ne umanjuju status muslimanskog stanovništva Žepe kao žrtve genocida počinjenog nad cjelokupnom zaštićenom grupom putem (i) ubijanja muškog stanovništva Srebrenice (koje se kvalifikuje kao genocidno djelo i na osnovu člana 4(2)(a) i na osnovu člana 4(2)(b) Statuta) i (ii) operacije prisilnog premještanja srebreničkih žena, djece i staraca (koje se kvalifikuje kao genocidno djelo na osnovu člana 4(2)(b) Statuta).⁶⁸³

(iii) Zaključak

⁶⁷⁹ V. gore, par. 219, 221.

⁶⁸⁰ V. gore, par. 208-212.

⁶⁸¹ Prvostepena presuda, par. 775, gdje se poziva na Optužnicu, par. 10.

⁶⁸² Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 458. V. i gore, par. 218.

⁶⁸³ V. gore, par. 208-212.

237. Shodno tome, Žalbeno vijeće djelimično prihvata 10. žalbenu osnovu, u onoj mjeri u kojoj se u njoj osporavaju zaključci Pretresnog vijeća na osnovu člana 4(2)(c) Statuta, i poništava osuđujuću presudu koja je Tolimiru izrečena za genocid na osnovu člana 4(2)(c) Statuta.⁶⁸⁴

3. Mens rea za genocid

238. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava i grešku u utvrđivanju činjenica kada je zaključilo da su “snage bosanskih Srba koje su počinile djela u osnovi iz člana 4(2)(a)-(c)” imale genocidnu namjeru.⁶⁸⁵ On takođe tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da su ciljana ubistva trojice vođa iz Žepe počinjena sa genocidnom namjerom i kada je ta ubistva uzelo kao dodatni dokaz o genocidnoj namjeri.⁶⁸⁶ Tolimirovi prigovori biće razmotreni redom.

(a) Genocidna namjera izvršilaca (djelimično 7. žalbena osnova i 11. žalbena osnova)

239. Pretresno vijeće je zaključilo da su “snage bosanskih Srba koje su počinile djela u osnovi iz člana 4(2)(a)-(c) namjeravale da fizički unište stanovništvo istočne Bosne, bosanske Muslimane”.⁶⁸⁷ Prilikom donošenja tog zaključka, Pretresno vijeće je ocijenilo relevantne dokaze kao cjelinu, rukovodeći se Drugostepenom presudom u predmetu *Stakić*, gdje je zauzet stav da, “umjesto da se za svako od djela nabrojanih u članu 4 Statuta razmatra da li je postojala namjera da se njime uništi grupa, treba razmotriti sve dokaze, uzete zajedno”.⁶⁸⁸ U skladu s tim pristupom, Pretresno vijeće je smatralo da su dokazi o genocidnoj namjeri sljedeći: okolnosti u kojima je 12. i 13. jula 1995. godine u Potočarima vršeno odvajanje muškaraca, bosanskih Muslimana, od njihovih porodica; situaciono uslovljeno ubijanje jednog muškarca, bosanskog Muslimana, 13. jula 1995. godine u Potočarima;⁶⁸⁹ zarobljavanje više hiljada muškaraca, bosanskih Muslimana, iz kolone istog dana; prikupljanje i paljenje ličnih isprava muškaraca koji su odvedeni iz Potočara; “nehumani uslovi” u kojima su ti ljudi bili zatočeni;⁶⁹⁰ razmjere i priroda ubijanja muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice, kao i efikasan i metodičan način na koji se to odvijalo i to da je “u organizaciji i koordinaciji operacije ubijanja učestvovalo rukovodstvo na nekoliko nivoa”.⁶⁹¹ Pretresno vijeće je zaključak o postojanju genocidne namjere izvelo i iz činjenice da je prijedlog da se otvori koridor

⁶⁸⁴ Sudija Antonetti prilaže izdvojeno mišljenje.

⁶⁸⁵ Najava žalbe, par. 64-66; Žalbeni podnesak, par. 167-181, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 773. V. Žalbeni podnesak, par. 78-80.

⁶⁸⁶ Žalbeni podnesak, par. 182-196.

⁶⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 773.

⁶⁸⁸ Prvostepena presuda, par. 772, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 55.

⁶⁸⁹ Prvostepena presuda, par. 769.

⁶⁹⁰ Prvostepena presuda, par. 769.

⁶⁹¹ Prvostepena presuda, par. 770-771, 773.

kako bi se kolona pustila da ode na teritoriju koju je držala ABiH nailazio na protivljenje sve dok snage bosanskih Srba nisu "bile prisiljene da prihvate činjenicu da u borbi s naoružanim pripadnicima kolone angažuju previše ljudstva".⁶⁹² Ono je, pored toga, uzelo u obzir tijesnu vremensku i geografsku blizinu i koordinisano izvršenje djela u osnovi genocida.⁶⁹³

240. Pored toga, Pretresno vijeće je uzelo u obzir sljedeće:

obrazac verbalnog zlostavljanja zbog pripadnosti islamskoj vjeroispovjesti, kojem su snage bosanskih Srba podvrgle bosanske Muslimane okupljene u Potočarima i muškarce bosanske Muslimane tokom zatočeništva u Bratuncu i Zvorniku sve do njihovog ubijanja; stalno zarobljavanje muškaraca, bosanskih Muslimana, iz kolone; gotovo istovremeno provođenje operacije ubijanja muškaraca iz Srebrenice i prisilnog premještanja žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, iz Potočara [...] prisilno premještanje stanovništva, bosanskih Muslimana, iz Žepe i ubistvo trojice njihovih najistaknutijih vođa [...] smišljeno rušenje džamija u Srebrenici i Žepi i domova bosanskih Muslimana [...] poslije pada jedne, odnosno druge enklave.⁶⁹⁴

(i) Argumenti

241. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava i grešku u utvrđivanju činjenica kada je zaključilo da su snage bosanskih Srba počinile djela u osnovi iz člana 4(2)(a)-(c) sa genocidnom namjerom.⁶⁹⁵ Kao prvo, Tolimir tvrdi da se genocidna namjera mora dokazati za svako pojedino djelo koje čini *actus reus* genocida. On iznosi argument da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je zaključak o genocidnoj namjeri za sva djela u osnovi izvelo iz dokaza posmatranih u cjelini.⁶⁹⁶ Kao drugo, Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno izvelo zaključak o genocidnoj namjeri samo iz djela koja čine *actus reus* genocida i njihovih posljedica.⁶⁹⁷ Kao treće, Tolimir iznosi argument da sljedeći faktori koje je Pretresno vijeće uzelo u obzir ne potkrepljuju zaključak o genocidnoj namjeri:⁶⁹⁸ (i) situaciono uslovljeno ubijanje, koje po svojoj prirodi može pružiti samo vrlo ograničenu osnovu za izvođenje zaključka o genocidnoj namjeri,⁶⁹⁹ (ii) zarobljavanje više hiljada muškaraca, bosanskih Muslimana, iz kolone, koje su izvršile snage bosanskih Srba i za koje Tolimir tvrdi da je predstavljalo legalnu vojnu operaciju zarobljavanja neprijateljskih vojnika,⁷⁰⁰ (iii) uništavanje ličnih isprava zatočenika,⁷⁰¹ (iv) nehumani uslovi zatočenja muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice;⁷⁰² (v) početno protivljenje VRS-a

⁶⁹² Prvostepena presuda, par. 769.

⁶⁹³ Prvostepena presuda, par. 772.

⁶⁹⁴ Prvostepena presuda, par. 773.

⁶⁹⁵ Žalbeni podnesak, par. 167. V. i Najava žalbe, par. 64.

⁶⁹⁶ Žalbeni podnesak, par. 179.

⁶⁹⁷ Žalbeni podnesak, par. 168.

⁶⁹⁸ Žalbeni podnesak, par. 169-179.

⁶⁹⁹ Žalbeni podnesak, par. 170.

⁷⁰⁰ Žalbeni podnesak, par. 171, 174.

⁷⁰¹ Žalbeni podnesak, par. 172.

⁷⁰² Žalbeni podnesak, par. 173.

prijedlogu da se otvori koridor za prolaz kolone i sistematsko uzimanje kolone za metu, za koje Tolimir tvrdi da je bilo legalno jer je vršeno u cilju “[u]ništavanja neprijateljskih snaga koje su bile angažovane u vojnoj operaciji”;⁷⁰³ (vi) veliki broj ubijenih bosanskih Muslimana koji se, sam po sebi, ne može smatrati dokazom genocidne namjere;⁷⁰⁴ (vii) učesće “rukovodstva na nekoliko nivoa” u operacijama ubijanja, za koje Tolimir tvrdi da nije potkrijepljeno dokazima uvrštenim u spis;⁷⁰⁵ (viii) pokopavanje i ponovno pokopavanje ubijenih bosanskih Muslimana, za koje Tolimir tvrdi da otkriva samo namjeru izvršilaca “da prikriju ubistva”,⁷⁰⁶ i (ix) patnje bosanskih Muslimana koji su odvojeni od svojih porodica u Potočarima, zatočeni i ubijeni, zatim onih koji su preživjeli ubijanje i onih koji su premješteni iz Potočara i Žepe, zajedno sa “kombinovanim učinkom” operacija prisilnog uklanjanja i ubijanja.⁷⁰⁷

242. Tolimir iznosi dodatni argument da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što je smatralo da dokazi o namjeri za prisilno uklanjanje, kada se posmatraju povezano sa “drugi[m] kažnjivi[m] djel[ima] koja su sistematski usmjerena protiv iste grupe”, mogu da predstavljaju i dokaze o namjeri da se uništi grupa kao takva.⁷⁰⁸ On tvrdi da ovaj stav povlači pitanje da li grupa koja je bila izložena “drugim kažnjivim djelima” jeste zaštićena grupa na osnovu člana 4 Statuta i da li i takva “druga kažnjiva djela” moraju da predstavljaju genocidna djela na osnovu tog člana.⁷⁰⁹ Tolimir tvrdi da se genocidna namjera mora dokazati konkretno u vezi sa grupom koja je prisilno premještena i da se zaključak o njenom postojanju ne može izvesti tako što bi se mjere koje su bile nametnute drugom dijelu grupe (na primjer, ubistvo) posmatrale zajedno s prisilnim premještanjem. Iz tog razloga, po Tolimirovom mišljenju, prisilno premještanje može da bude dokaz o genocidnoj namjeri jedino ako je grupa bila premještena na neku lokaciju na kojoj je bila izložena životnim uslovima koji su mogli da dovedu do njenog fizičkog uništenja, kao što su porobljavanje, izgladnjivanje ili zatočavanje u koncentracionim logorima.⁷¹⁰

243. Na kraju, Tolimir tvrdi da Pretresno vijeće pri donošenju zaključka o genocidnoj namjeri u vezi s operacijama u Žepi nije pridalo dužnu težinu dvama dokaznim predmetima koji navodno protivrječe zaključku o postojanju genocidne namjere.⁷¹¹ Tolimir s tim u vezi upućuje na: (i) dokazni predmet odbrane 217, navodno Tolimirovo uputstvo Zoranu Čarkiću tokom procesa

⁷⁰³ Žalbeni podnesak, par. 174.

⁷⁰⁴ Žalbeni podnesak, par. 175.

⁷⁰⁵ Žalbeni podnesak, par. 177.

⁷⁰⁶ Žalbeni podnesak, par. 176.

⁷⁰⁷ Žalbeni podnesak, par. 178.

⁷⁰⁸ Žalbeni podnesak, par. 78, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 748.

⁷⁰⁹ Žalbeni podnesak, par. 79.

⁷¹⁰ Žalbeni podnesak, par. 80.

⁷¹¹ Žalbeni podnesak, par. 180; Replika na podnesak respondenta, par. 56.

evakuacije iz Žepe da “se ne smije ništa, ništa desiti [ljudima]”;⁷¹² i (ii) dokazni predmet tužilaštva 2427, navodno Mladićevo izričito naređenje da se “[od Muslimana] koje [je] [VRS] evakuisa[o] iz Žepe ništa ne smije oduzimati i da ih se ne smije maltretirati”.⁷¹³

244. Tužilaštvo odgovara da Tolimir nije pokazao da su zaključci Pretresnog vijeća nerazumni. Ono iznosi argument da Tolimir ne osporava najveći dio činjeničnih zaključaka na koje se oslonilo Pretresno vijeće, već da, zapravo, “prigovara na pojedine elemente dokaza” iz kojih je Pretresno vijeće izvelo zaključak o postojanju genocidne namjere, zanemarujući pritom činjenicu da je zaključak Pretresnog vijeća “izveden na osnovu ukupnih okolnosti, razmotrenih kao cjelina”.⁷¹⁴ U vezi s Tolimirovim argumentima vezanim za faktore koje je Pretresno vijeće uzelo u obzir, tužilaštvo odgovara kako slijedi: (i) situaciono uslovljeno ubijanje može da bude indikacija genocidne namjere, kao što priznaje Tolimir, a Pretresno vijeće je taj stav primijenilo u “minimalnoj” mjeri, oslonivši se na samo jedno lišavanje života izvršeno 13. jula 1995. godine;⁷¹⁵ (ii) muškarci, bosanski Muslimani, koji su bili zarobljeni iz kolone zatočeni su u nehumanim uslovima zajedno s onim muškarcima koji su odvojeni od svojih porodica u Potočarima i u vrijeme kad su ubijeni nisu učestvovali u borbenim dejstvima, tako da njihovo zarobljavanje i pogubljenje razumno potkrepljuju zaključak o postojanju genocidne namjere;⁷¹⁶ (iii) odluka komandanta Zvorničke brigade Vinka Pandurevića da otvori koridor za kolonu u svjetlu situacije na bojištu ne dovodi u pitanje zaključak o genocidnoj namjeri, budući da za genocid nije nužan dokaz da je izvršilac odabrao “najefikasniju metodu” da postigne svoj cilj uništenja ciljane grupe;⁷¹⁷ i (iv) Pretresno vijeće je pravilno postupilo kad je, zajedno s drugim dokazima, uzelo u obzir patnje žrtava i kombinovani učinak operacija prisilnog premještanja i ubistva kada je ocjenjivalo da li su snage bosanskih Srba djelovale s genocidnom namjerom.⁷¹⁸ Tužilaštvo dodaje da bi Žalbeno vijeće trebalo po kratkom postupku odbaciti Tolimirove preostale nepotkrijepljene argumente.⁷¹⁹

245. Ukazujući na stav Žalbenog vijeća u predmetu *Krstić* da prisilno raseljavanje može predstavljati dokaz o genocidnoj namjeri,⁷²⁰ tužilaštvo dalje tvrdi da kao osnova za izvođenje zaključka o genocidnoj namjeri može poslužiti neko ponašanje koje ne predstavlja genocidno djelo,

⁷¹² Žalbeni podnesak, par. 180, gdje se citira dokazni predmet odbrane 217 (transkript razgovora sa Zoranom Čarkićem), str. 14.

⁷¹³ Žalbeni podnesak, par. 180, gdje se citira dokazni predmet tužilaštva 2427 (Izveštaj Sektora za bezbjednosno-obavještajne poslove Glavnog štaba VRS-a sa priložima, upućen bataljonu vojne policije 65. zaštitnog motorizovanog puka, koji je potpisao kapetan bojnog broda Ljubiša Beara, s datumom od 25. avgusta 1995. godine).

⁷¹⁴ Podnesak respondenta, par. 88.

⁷¹⁵ Podnesak respondenta, par. 90.

⁷¹⁶ Podnesak respondenta, par. 91.

⁷¹⁷ Podnesak respondenta, par. 92.

⁷¹⁸ Podnesak respondenta, par. 94.

⁷¹⁹ Podnesak respondenta, par. 93, 96.

kao što su prisilno premještanje ili djela kojima se sistematski cilja neka konkretna grupa.⁷²¹ Na kraju, tužilaštvo tvrdi da bi Tolimirovi argumenti o genocidnoj namjeri u vezi s operacijama u Žepi trebali biti odbačeni.⁷²² Kako tvrdi tužilaštvo, dokazi na koje se Tolimir oslanja u prilog svom argumentu ne dovode u pitanje analizu Pretresnog vijeća, s obzirom na Mladićevu i Tolimirovu suštinsku umiješanost u prisilno premještanje stanovništva Žepe.⁷²³

(ii) Analiza

246. Žalbena vijeće podsjeća da, “[k]ao krivično djelo s posebnom namjerom, krivično djelo genocida zahtijeva dokaz namjere da se počini osnovno djelo i dokaz namjere da se uništi ciljana grupa, u cijelosti ili djelimično”.⁷²⁴ Međutim, “genocidnu namjeru, po njenoj prirodi, obično nije lako direktno dokazati”.⁷²⁵ Kao što je Pretresno vijeće ispravno navelo, “u odsustvu direktnih dokaza, zaključak o genocidnoj namjeri može se izvesti iz niza činjenica i okolnosti, kao što je opšti kontekst, činjenje drugih kažnjivih djela koja su sistematski usmjerena protiv iste grupe, razmjere počinjenih zločina, sistematsko uzimanje žrtava na metu na osnovu njihove pripadnosti određenoj grupi, ponavljanje destruktivnih i diskriminatornih djela ili postojanje plana ili politike”.⁷²⁶

247. Žalbena vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće u ovom predmetu zaključke u vezi s postojanjem genocidne namjere donijelo nakon što je ocijenilo “sve dokaze, uzete zajedno”, što je pristup koji je, kako tvrdi Pretresno vijeće, “u skladu s pojmom namjere kao procesa”.⁷²⁷ Pretresno vijeće je, prema tome, razmotrilo niz faktora kao jednu cjelinu – uključujući, pored ostalog, okolnosti u kojima su izvršene radnje koje čine *actus reus* genocida – i zaključilo da su djela iz člana 4(2)(a)-(c) Statuta izvršena s posebnom namjerom koja je uslov za genocid.⁷²⁸ Ovaj

⁷²⁰ Podnesak respondenta, par. 42, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 31.

⁷²¹ Podnesak respondenta, par. 42.

⁷²² Podnesak respondenta, par. 95.

⁷²³ Podnesak respondenta, par. 95.

⁷²⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 20. V. i Statut, član 4 (gdje se doslovno ponavlja standard *mens rea* iz člana II Konvencije o genocidu); Prvostepena presuda, par. 744. Tumačeći Konvenciju o genocidu, MSP je izjavio: “Nije dovoljno da su pripadnici grupe meta napada zato što pripadaju toj grupi, tj. da počinioci imaju diskriminirajuću namjeru, već se zahtijeva nešto više. Djela navedena u članu II [Konvencije o genocidu] moraju biti počinjena s namjerom da se uništi grupa kao takva, u cijelosti ili djelimično. Riječi ‘kao takva’ naglašavaju namjeru da se uništi zaštićena grupa.” Presuda po optužbi za genocid u Bosni, par. 187.

⁷²⁵ Presuda po žalbi na osnovu pravila 98bis u predmetu *Karadžić*, par. 80 i pravni izvori na koje se tu poziva.

⁷²⁶ Prvostepena presuda, par. 745. V. i Presuda po žalbi na osnovu pravila 98bis u predmetu *Karadžić*, par. 80 i pravni izvori na koje se tu poziva.

⁷²⁷ Prvostepena presuda, par. 772.

⁷²⁸ Prvostepena presuda, par. 769-773.

sveobuhvatni pristup je u skladu s praksom Međunarodnog suda. Kao što je Žalbena vijeće nedavno izjavilo:

u kontekstu ocjene dokaza o genocidnoj namjeri, segmentirana analiza može učiniti pravu analizu nejasnom. Umjesto da zasebno za svako relevantno genocidno djelo razmatra da li je optuženi imao namjeru da uništi neku zaštićenu grupu, pretresno vijeće treba razmotriti da li svi dokazi, uzeti zajedno, ukazuju na genocidno stanje svijesti počinioca.⁷²⁹

I sam Tolimir priznaje da je “dobar pristup da se razmotri da li ‘svi dokazi, uzeti zajedno, ukazuju na genocidno stanje svijesti’”.⁷³⁰ Budući da Tolimir nije pokazao nikakav razlog iz kojeg je ta sveobuhvatna analiza relevantnih dokaza od strane Pretresnog vijeća bila pogrešna ili iz kojeg bi Žalbena vijeće trebalo da odstupa od ustaljene prakse u vezi s ovim pitanjem, odbijaju se njegovi argumenti u vezi s pristupom koji je primijenilo Pretresno vijeće.

248. Žalbena vijeće takođe smatra neutemeljenim Tolimirove prigovore na to što se Pretresno vijeće oslonilo na razne faktore da bi izvelo zaključak o genocidnoj namjeri. Kao prvo, Žalbena vijeće primjećuje da Tolimir nije potkrijepio svoje argumente u vezi s tim zašto je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključak o genocidnoj namjeri izvelo razmotrivši sljedeće faktore: uništavanje ličnih isprava muškaraca, bosanskih Muslimana iz Srebrenice, zatočenih u svrhu pogubljenja, koje su vršile snage bosanskih Srba, nehumane uslove zatočenja tih muškaraca, veliki broj ubijenih muškaraca, bosanskih Muslimana, te pokopavanje i ponovno pokopavanje ubijenih žrtava.⁷³¹ Te nepotkrijepljene tvrdnje se odbacuju po kratkom postupku.⁷³²

249. Žalbena vijeće takođe odbacuje Tolimirov argument u vezi s tim što je Pretresno vijeće situaciono uslovljena ubistva uzelo kao pokazatelj genocidne namjere. Kao što Tolimir priznaje, situaciono uslovljeno ubijanje može poslužiti za izvođenje zaključka o takvoj namjeri na

⁷²⁹ Presuda po žalbi na osnovu pravila 98bis u predmetu *Karadžić*, par. 56 i pravni izvori na koje se tu poziva. V. i Presuda MSP-a u predmetu *Hrvatska protiv Srbije*, par. 419 (gdje se navodi da će MSP ispitati “kontekst u kojem su djela koja čine *actus reus* genocida u smislu podstavova (a) i (b) [člana II] Konvencije počinjena, kako bi utvrdilo cilj koji su slijedili autori tih djela”).

⁷³⁰ Žalbeni podnesak, par. 179, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 55.

⁷³¹ Žalbeni podnesak, par. 172-173, 175-176. Tolimir tvrdi da pokopavanje i ponovno pokopavanje tijela ubijenih bosanskih Muslimana pokazuje samo “namjeru da se prikriju ubistva”, a ne namjeru da se izvrši genocid, ali ne objašnjava zašto djela koja otkrivaju “namjeru da se prikriju ubistva” ne mogu da, u kombinaciji sa drugim faktorima, dokazuju genocidnu namjeru. V. Žalbeni podnesak, par. 176. On isto tako zanemaruje zaključak Pretresnog vijeća da obrazac masovnih pokopavanja i ponovnih pokopavanja predstavlja dokaz o organizaciji i koordinaciji operacije ubijanja, iz čega se može izvesti zaključak o postojanju genocidne namjere. V. Prvostepena presuda, par. 770. Kao što Tolimir priznaje, Pretresno vijeće nije u obzir uzelo samo taj faktor kao nepobitan dokaz o genocidnoj namjeri, već ga je ocijenilo u kombinaciji sa cjelokupnim dokazima. V. Žalbeni podnesak, par. 179, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 769-772.

⁷³² V. Drugostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 15 (“neargumentovane tvrdnje koje nisu potkrijepljene nikakvim dokazima, nerazrađene tvrdnje, propust da se navede o kojoj je grešci riječ” mogu se odbaciti po kratkom postupku).

ograničenoj osnovi – tako što se masovna ubistva stavljaju u njihov pravi kontekst.⁷³³ To je upravo ono što je Pretresno vijeće učinilo kada se oslonilo na situaciono uslovljeno ubistvo jednog bosanskog Muslimana, 13. jula 1995. godine, u sklopu svog razmatranja okolnosti u kojima je 12. i 13. jula 1995. godine u Potočarima vršeno odvajanje muškaraca i činjenice da je istog dana, to jest 13. jula 1995. godine, zarobljeno više hiljada muškaraca, bosanskih Muslimana iz kolone, kao faktora za koje je zaključilo da su “indikativni za namjeru snaga bosanskih Srba”.⁷³⁴ Žalbeno vijeće ne nalazi nikakvu grešku u ovoj analizi.

250. Tolimir dalje tvrdi da je Pretresno vijeće neprimjereno izvelo zaključak o genocidnoj namjeri iz zarobljavanja i pogubljenja muškaraca, bosanskih Muslimana iz kolone, budući da su, po njegovom mišljenju, snage bosanskih Srba samo ciljale “neprijateljske vojne snage koje su učestvovala u vojnoj operaciji”.⁷³⁵ Ova tvrdnja je neutemeljena. Prvostepena presuda ne sadrži nijedan zaključak o tome da su zarobljeni pripadnici kolone učestvovali u borbenim dejstvima kada su ubijeni, a Tolimir ne navodi nijedan dokaz u prilog toj tvrdnji.⁷³⁶ Žalbeno vijeće dalje ima u vidu zaključke Pretresnog vijeća da su u koloni “pretežno bili vojno sposobni muškarci starosti između 16 i 65 godina” i “samo mali broj žena, djece i staraca”, da se “[n]e zna [...] tačan broj muškaraca u koloni koji su bili naoružani”, te da su “[n]aoružani ljudi bili [...] među nenaoružanima kako bi se starali za bezbjednost”.⁷³⁷ Ti zaključci ne idu u prilog Tolimirovom argumentu da su svi muškarci koji su zarobljeni iz kolone bili “neprijateljski vojnici koji su učestvovali u vojnoj operaciji”.⁷³⁸ Čak i kad bi se moglo prihvatiti da je kolona koja se kretala prema Tuzli bila “vojna operacija”, Pretresno vijeće je zaključilo da su muškarci i dječaci ubijeni nakon što su odvojeni od kolone.⁷³⁹

251. Žalbeno vijeće nije uvjerio Tolimirov argument da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je smatralo da se zaključak o postojanju genocidne namjere može izvesti iz VRS-ovog protivljenja prijedlogu da se otvori koridor kako bi se kolona pustila da prođe kroz teritoriju bosanskih Srba.⁷⁴⁰ Pretresno vijeće je zaključilo da su “[o]d 15. jula uveče do ranog jutra 16. jula vođene [...] žestoke borbe” i da je 16. jula 1995. godine, poslije sporazuma o prekidu vatre nakon ponovljenog zahtjeva ABiH da se otvori koridor, “28. divizija [...] krenula u još žešći napad”.⁷⁴¹ Tek tada je Pandurević, postupajući protivno naređenjima, pristao da dozvoli “preostalom dijelu

⁷³³ Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 123.

⁷³⁴ Prvostepena presuda, par. 769.

⁷³⁵ Žalbeni podnesak, par. 174. V. i Žalbeni podnesak, par. 171.

⁷³⁶ V. Prvostepena presuda, par. 771. V. i Žalbeni podnesak, par. 171, 174.

⁷³⁷ Prvostepena presuda, par. 240.

⁷³⁸ Žalbeni podnesak, par. 171.

⁷³⁹ Prvostepena presuda, par. 708, 771.

⁷⁴⁰ V. Žalbeni podnesak, par. 174.

⁷⁴¹ Prvostepena presuda, par. 512.

naoružane kolone [...] da slobodno prođe preko linija fronta na teritoriju koju je držala ABiH”.⁷⁴² Tolimir nije pokazao da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi na osnovu tih zaključaka moglo da konstatuje da je Pandurevićeva odluka da otvori koridor bila zasnovana na njegovoj procjeni stanja na terenu i da ne pobija postojanje zvaničnog stava koji se protivio takvom koridoru, na osnovu kojeg se mogao izvesti zaključak o genocidnoj namjeri.

252. Tolimir takođe tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je umiješanost nekoliko nivoa rukovodstva u operaciju ubijanja uzelo kao posredni dokaz o genocidnoj namjeri.⁷⁴³ Međutim, Žalbeno vijeće ne vidi nikakvu grešku u analizi Pretresnog vijeća. Umiješanost više vojnih komandnih nivoa u neku genocidnu operaciju može da bude dokaz o sistematskoj prirodi kažnjivih djela i organizovanom planu za uništenje, koji se mogu uzeti kao osnova za izvođenje zaključka o genocidnoj namjeri.⁷⁴⁴ Suprotno Tolimirovom argumentu, Pretresno vijeće nije zaključilo da su bili umiješani samo “određeni pojedinci”;⁷⁴⁵ ono je zaključilo da je u operaciju ubijanja bilo umiješano više jedinica i nekoliko komandnih nivoa snaga bosanskih Srba.⁷⁴⁶ Tolimir nije identifikovao nijedan zaključak ili dokaz koji protivrječi tim činjeničnim zaključcima ili koji pokazuje da u njima postoji ikakva greška. Shodno tome, Žalbeno vijeće ne nalazi da je Pretresno vijeće prilikom razmatranja ovog faktora napravilo bilo kakvu grešku.

253. Žalbeno vijeće, pored toga, odbija Tolimirov argument da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je svoju analizu *mens rea* zasnovalo upravo na djelima koja čine *actus reus* genocida i da je time dvostruko uračunalo ta djela kao pokazatelje genocidne namjere.⁷⁴⁷ Tolimir pogrešno shvata analizu Pretresnog vijeća. Pretresno vijeće sama djela u osnovi genocida (to jest masovno ubijanje, djela kojima su izazvane teške duševne povrede ili koja su za posljedicu imala životne uslove sračunate da dovedu do uništenja bosanskih Muslimana kao grupe) nije smatralo dokazom o posebnoj namjeri. Ono se samo oslonilo na okolnosti u kojima su takva djela počinjena, kao i na stanje svijesti njihovih izvršilaca.⁷⁴⁸ Žalbeno vijeće podsjeća da se zaključak o genocidnoj namjeri može izvesti iz “opšt[eg] kontekst[a]” u kojem su počinjena djela u osnovi genocida, “počinjenja drugih kažnjivih djela koja su sistematski usmjerena protiv iste grupe”,⁷⁴⁹ ili iz “dokaza stanja

⁷⁴² Prvostepena presuda, par. 513, 516.

⁷⁴³ Žalbeni podnesak, par. 177.

⁷⁴⁴ V. gore, par. 246.

⁷⁴⁵ Žalbeni podnesak, par. 177.

⁷⁴⁶ V. Prvostepena presuda, par. 78-79, 81-82, 123-126, 128, 130-131, 141-143, 146-147, 149, 152-153, 219, 226, 236, 262, 265, 1065, 1071.

⁷⁴⁷ Žalbeni podnesak, par. 168, 178.

⁷⁴⁸ Prvostepena presuda, par. 772.

⁷⁴⁹ Presuda po žalbi na osnovu pravila 98bis u predmetu *Karadžić*, par. 80 i reference koje se tu navode. Žalbeno vijeće ima u vidu da Tolimir u okviru 7. žalbene osnove iznosi argument da ta “druga kažnjiva djela koja su sistematski usmjerena protiv iste grupe” moraju da budu “djela koja su *actus reus* genocida”. Žalbeni podnesak, par. 78. Tolimir

svijesti u odnosu na počinjenje osnovnog djela” genocida.⁷⁵⁰ Ovo je pristup koji je slijedilo Pretresno vijeće u ovom predmetu. Žalbena vijeće ne nalazi nikakvu grešku u analizi Pretresnog vijeća.

254. Žalbena vijeće iz sličnih razloga odbija Tolimirov argument da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što je smatralo da dokazi o namjeri za prisilno uklanjanje mogu da predstavljaju i dokaze o genocidnoj namjeri kada se razmatraju u vezi s drugim kažnjivim djelima koja su bila sistematski usmjerena protiv grupe. Činjenica da operacija prisilnog premještanja, sama po sebi, ne predstavlja genocidno djelo ne sprečava pretresna vijeća da tu operaciju uzmu kao dokaz o namjerama onih pojedinaca koji su bili umiješani u nju.⁷⁵¹ Shodno tome, Žalbena vijeće ne nalazi nikakvu grešku u primjeni prava u tom stavu Pretresnog vijeća. Iz istih razloga, Žalbena vijeće smatra neutemeljenim Tolimirov povezani argument da se prisilno premještanje može smatrati dokazom o genocidnoj namjeri jedino ako su pogođeni pripadnici grupe premješteni na neko mjesto na kojem su podvrgnuti uslovima koji dovode do njihove smrti ili uništenja. Kao što je već rečeno, pretresna vijeća se mogu osloniti na djelo prisilnog premještanja kao na dokaz o genocidnoj namjeri, bez obzira na određište premještanja.⁷⁵² Shodno tome, Tolimirov argument se odbacuje.

255. S obzirom na raniji zaključak Žalbenog vijeća da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da operacija prisilnog premještanja bosanskih Muslimana iz Žepe ispunjava uslove za *actus reus* iz člana 4(2)(b) i (c) Statuta,⁷⁵³ Tolimirovi argumenti u vezi sa *mens rea* koji se odnose na tu operaciju odbacuju se kao bespredmetni.⁷⁵⁴

(iii) Zaključak

se ne poziva ni na kakav pravni izvor za tu postavku i Žalbena vijeće je po kratkom postupku odbacuje kao nepotkrijepljenu. Žalbena vijeće, pored toga, ima u vidu da se taj argument kosi sa Tolimirovim stavom iz 10. žalbene osnove da se djela koja čine *actus reus* genocida ne mogu uzeti u obzir kao pokazatelji genocidne namjere. Žalbeni podnesak, par. 168, 179.

⁷⁵⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 20.

⁷⁵¹ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 33. V. i Presuda MSP-a u predmetu *Hrvatska protiv Srbije*, par. 162-163, 478; Presuda po optužbi za genocid u Bosni, par. 190.

⁷⁵² Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 33. U prilog svom argumentu, Tolimir citira presudu Okružnog suda u Jerusalimu u predmetu *Eichmann*. V. Žalbeni podnesak, par. 80, fusnota 58. Međutim, Tolimir griješi kad se poziva na taj predmet. Okružni sud je, u relevantnom dijelu presude, zaključio da je Eichmann “izazvao tu tešku [tjelesnu ili duševnu] povredu putem porobljavanja, izgladnjivanja, deportacije i progona, zatvaranja u geta, u tranzitne logore i koncentracione logore – i to sve u uslovima kojima je cilj bio da se Jevreji ponize, da im se uskrate prava kao ljudskim bićima, da se oni podjarne i mrcvare kroz nečovječne patnje i mučenje”. Presuda Okružnog suda u predmetu *Eichmann*, par. 199. Okružni sud je, kad je došao do te konstatacije, utvrdio sredstva kojima su se služili Eichmann i drugi kako bi nanijeli tešku tjelesnu ili duševnu povredu jevrejskom narodu. Okružni sud nije zaključio da se genocidna namjera može izvesti iz djela prisilnog premještanja jedino ako je premještena grupa izložena određenoj vrsti uslova, kao što su porobljavanje ili zatvaranje u koncentracioni logor.

⁷⁵³ V. gore, par. 221, 237.

⁷⁵⁴ V. Žalbeni podnesak, par. 180.

256. Iz gore navedenih razloga, Žalbeno vijeće, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, odbacuje 11. žalbenu osnovu i djelimično 7. žalbenu osnovu (kad je riječ o prisilnom premještanju kao pokazatelju genocidne namjere).

(b) Genocidna namjera kad je riječ o ubistvima Mehmeda Hajrića, Amira Imamovića i Avde Palića (12. žalbena osnovu)

257. Pretresno vijeće je smatralo da su snage bosanskih Srba ubile trojicu “najistaknutij[ih] vođ[a]” zajednice bosanskih Muslimana u Žepi, i to Mehmeda Hajrića, predsjednika opštine i predsjednika Ratnog predsjedništva Žepe, pukovnika Avdu Palića, komandanta Žepske brigade ABiH, koja je bila stacionirana u Žepi, i Amira Imamovića, koji je bio na čelu jedinice Civilne zaštite, s namjerom da unište muslimansko stanovništvo istočne BiH kao takvo.⁷⁵⁵ Pretresno vijeće je smatralo da su ta ubistva počinjena sa genocidnom namjerom zato što su ta trojica vođa predstavljala jezgro civilnog i vojnog rukovodstva Žepe⁷⁵⁶ i što su bila smišljeno “odabran[a] radi uticaja koji bi njihov nestanak imao na opstanak grupe” bosanskih Muslimana iz istočne BiH “kao takve”.⁷⁵⁷ Pretresno vijeće je smatralo da prisilno premještanje stanovništva Žepe “neposredno prije” ubijanja tih vođa potkrepljuje njegov zaključak o genocidnoj namjeri i dalo je sljedeće obrazloženje: “Kako bi se stanovništvo te enklave, bosanski Muslimani, spriječilo da se ponovno formira kao zajednica, u slučaju Žepe bilo je dovoljno ukloniti civilno stanovništvo, srušiti njihove domove i džamiju i ubiti najistaknutije vodeće osobe”.⁷⁵⁸

(i) Argumenti

258. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjenica i grešku u primjeni prava kada je zaključilo da su snage bosanskih Srba ubile Palića, Hajrića i Imamovića s namjerom da unište dio muslimanskog stanovništva istočne BiH kao takvog.⁷⁵⁹ Kao prvo, Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da selektivno uzimanje za metu vodećih ljudi u nekoj zajednici može biti dokaz o genocidnoj namjeri.⁷⁶⁰ Kao drugo, Tolimir iznosi

⁷⁵⁵ Prvostepena presuda, par. 778, 782.

⁷⁵⁶ Prvostepena presuda, par. 780.

⁷⁵⁷ Prvostepena presuda, par. 782. Pretresno vijeće je konkretno zaključilo da su trojica vođa iz Žepe bili “ključni za opstanak male zajednice” i da je njihovo ubistvo “imalo [...] simboličku svrhu kada je riječ o opstanku bosanskih Muslimana istočne BiH”. Prvostepena presuda, par. 780.

⁷⁵⁸ Prvostepena presuda, par. 781.

⁷⁵⁹ Najava žalbe, par. 67-69; Žalbeni podnesak, par. 182.

⁷⁶⁰ Žalbeni podnesak, par. 183. Citirajući jedno suprotno mišljenje iz MSP-ove Presude po preliminarnim prigovorima u vezi s optužbom za genocid u Bosni, Tolimir iznosi argument da je podjela zaštićene grupe na elitu koja ima pravo na “posebnu, jaču zaštitu” i manje zaštićene, obične pripadnike grupe “anahrona i diskriminatorna” i da nema utemeljenje u *travaux préparatoires* Konvencije o genocidu. Žalbeni podnesak, par. 183, gdje se citira Suprotno mišljenje sudije Kreća, Presuda po preliminarnim prigovorima u vezi s optužbom za genocid u Bosni, par. 90.

argument da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da su trojica vođa iz Žepe bili “ključni za opstanak” zajednice bosanskih Muslimana u Žepi.⁷⁶¹ Tolimir s tim u vezi ističe da su članovi Ratnog predsjedništva bili zvaničnici koji su na tu funkciju postavljeni, a ne birani na izborima⁷⁶² i da su njihovo prisustvo u enklavi i umiješanost u borbena dejstva bili “nelegalni prema ratnom zakonu” i predstavljali kršenje Sporazuma o demilitarizaciji od 8. maja 1993. godine i SPPN-a iz 1994. godine.⁷⁶³ U vezi s Palićem, Tolimir dodaje da se Pretresno vijeće oslonilo na “emotivno” svjedočenje Palićeve supruge i komunikacije “između vojnih lica suprotstavljenih strana”, a da nije kritički analiziralo takve dokaze, dok su drugi dokazi upućivali na to da je Palić bio dosta manje poštovan i uticajan nego što je to Pretresno vijeće zaključilo.⁷⁶⁴

259. Kao treće, Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće svoje rezonovanje zasnovalo na pogrešnoj pretpostavci da su trojica vođa iz Žepe ubijena sa genocidnom namjerom i da se to vidi iz nagađanja Pretresnog vijeća o tome zašto jedan drugi vođa (Hamdija Torlak, predsjednik Izvršnog odbora opštine Žepa, koji je takođe bio zatočen) nije ubijen.⁷⁶⁵ Na kraju, Tolimir iznosi argument da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da prisilno premještanje stanovništva Žepe neposredno uoči ubijanja trojice vođa iz Žepe predstavlja faktor koji potkrepljuje zaključak o genocidnoj namjeri.⁷⁶⁶ On tvrdi da u nedostatku bilo kakvih dokaza o izvršiocima, datumima i okolnostima ta tri ubistva niko ko razumno utvrđuje činjenice ne bi mogao da zaključi van razumne sumnje da su oni ubijeni sa genocidnom namjerom, posebno stoga što su se ta ubistva desila nakon što je prisilno premještanje završeno.⁷⁶⁷

260. Tužilaštvo odgovara da Tolimir nije pokazao da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjenica ili u primjeni prava u svom zaključku da su snage bosanskih Srba djelovale sa genocidnom namjerom kada su ubile trojicu vođa iz Žepe.⁷⁶⁸ Kako tvrdi tužilaštvo, Pretresno vijeće je ispravno smatralo da uzimanje za metu vodećih ljudi neke zaštićene grupe može biti pokazatelj genocidne namjere, bez obzira na to kakvim su procesom odabrani vodeći ljudi koji će biti meta.⁷⁶⁹

⁷⁶¹ Žalbeni podnesak, par. 182, 187, 195.

⁷⁶² Žalbeni podnesak, par. 184.

⁷⁶³ Žalbeni podnesak, par. 190.

⁷⁶⁴ Žalbeni podnesak, par. 188-189. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 58.

⁷⁶⁵ Žalbeni podnesak, par. 191. Pretresno vijeće je smatralo da se Torlak nije našao na meti zbog toga što se pojavljivao u medijima kao pregovarač u ime zajednice iz Žepe (Prvostepena presuda, par. 780), ali Tolimir tvrdi da se kod takvog rezonovanja već pretpostavlja da su dotične osobe ubijene sa genocidnom namjerom. Žalbeni podnesak, par. 191.

⁷⁶⁶ Žalbeni podnesak, par. 192.

⁷⁶⁷ Žalbeni podnesak, par. 185-186, 192-195. Tolimir konkretno tvrdi da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir dokaze u vezi Hajrićevim i Imamovićevim bjekstvom iz zatočeništva u kojem su ih držali bosanski Srbi, kao ni dokaze u vezi s drugim mogućim razlozima za ta ubistva, to jest navodnu umiješanost trojice vođa iz Žepe u zločine nad bosanskim Srbima. Žalbeni podnesak, par. 193-194.

⁷⁶⁸ Podnesak respondenta, par. 98-99.

⁷⁶⁹ Podnesak respondenta, par. 100.

Tužilaštvo takođe tvrdi da je Pretresno vijeće razumno zaključilo da je stanovništvo Žepe poštovalo Palića i imalo povjerenja u njega⁷⁷⁰ i da se pritom oslonilo na “odmjeren i tačan” iskaz Palićeve supruge, koji je potkrijepljen i drugim dokazima.⁷⁷¹ Po mišljenju tužilaštva, uloga te trojice vođa u narušavanju statusa Žepe kao demilitarizovane zone od strane ABiH nije relevantna. Pored toga, tužilaštvo tvrdi da činjenica da druge vođe bosanskih Muslimana nisu uzete za metu ne dovodi u pitanje analizu Pretresnog vijeća.⁷⁷² Prema navodima tužilaštva, Pretresno vijeće je ispravno razmotrilo ta tri ubistva u kontekstu događaja koji su ih okruživali, uključujući prisilno premještanje iz Žepe, kada je utvrdilo da su trojica vođa iz Žepe ubijena sa genocidnom namjerom.⁷⁷³ Tužilaštvo, na kraju, tvrdi da Tolimir nije pokazao nikakvu grešku u zaključku Pretresnog vijeća da su za ta ubistva odgovorne snage bosanskih Srba.⁷⁷⁴

(ii) Analiza

261. Žalbeno vijeće najprije primjećuje da je Pretresno vijeće ispravno navelo da je važnost dijela zaštićene grupe koji je uzet za metu relevantan faktor kod utvrđivanja da li je izvršilac namjeravao da uništi barem znatan dio te zaštićene grupe.⁷⁷⁵ U stvari, kao što je smatralo Pretresno vijeće, “genocidnu namjeru [...] može činiti i želja da se uništi manji broj osoba odabranih radi učinka koji bi njihov nestanak imao na opstanak grupe kao takve”.⁷⁷⁶ Ovaj stav je u skladu s drugim prvostepenim presudama ovog Međunarodnog suda,⁷⁷⁷ kao i sa praksom samog Žalbenog vijeća. Žalbeno vijeće s tim u vezi podsjeća da, “[a]ko neki dio grupe na ovaj ili onaj način predstavlja čitavu grupu, ili ako je ključan za njen opstanak, to može ići u prilog konstataciji da se taj dio kvalificira kao znatan u smislu člana 4” Statuta.⁷⁷⁸

262. U relevantnom dijelu Izvještaja Komisije eksperata, na koji se Pretresno vijeće oslonilo u prilog svojoj pravnoj analizi u vezi s ubistvom trojice vođa iz Žepe,⁷⁷⁹ stoji sljedeće:

Ako je u suštini čitavo vođstvo grupe meta, takođe se može raditi o genocidu. Takvo vođstvo uključuje političke i administrativne vođe, vjerske vođe, akademike i intelektualce, istaknute

⁷⁷⁰ Podnesak respondentata, par. 101.

⁷⁷¹ Podnesak respondentata, par. 101-103.

⁷⁷² Podnesak respondentata, par. 100, 104-105.

⁷⁷³ Podnesak respondentata, par. 106.

⁷⁷⁴ Podnesak respondentata, par. 107.

⁷⁷⁵ Prvostepena presuda, par. 749.

⁷⁷⁶ Prvostepena presuda, par. 749, gdje se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Jelisić*, par. 82.

⁷⁷⁷ V. Presuda po prijedlozima za donošenje oslobađajuće presude u predmetu *Sikirica i drugi*, par. 77; Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 82.

⁷⁷⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 12 (na koji se poziva u Prvostepenoj presudi, par. 749).

⁷⁷⁹ Prvostepena presuda, par. 749, 777. I u Prvostepenoj presudi u predmetu *Jelisić* ovaj izvještaj je uzet kao osnova za stav da se genocidna namjera može sastojati od željenog uništenja jednog ograničenijeg broja ljudi odabranih zbog uticaja koji bi njihov nestanak imao na opstanak grupe kao takve. V. Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 82.

poslovne ljude i druge – totalitet sam po sebi može biti čvrsta indikacija genocida, bez obzira na stvarni broj ubijenih. Potkrepljujući argument bi bila sudbina ostatka grupe. Karakter napada na vodstvo mora se *sagledati u kontekstu sudbine grupe ili onoga što se desilo njenom ostatku*. Ukoliko je vodstvo grupe istrijebljeno, a u isto vrijeme ili ubrzo nakon toga veliki broj pripadnika grupe biva ubijen ili podvrgnut drugim gnusnim djelima, na primjer, *masovnoj deportaciji ili prisilnom bjegu*, zbir svih kršenja mora se sagledati u svojoj cijelosti kako bi se odredbe Konvencije tumačile u duhu koji je u skladu sa njenom namjerom.⁷⁸⁰

263. Žalbeno vijeće ne nalazi nikakvu pravnu grešku u navodu Pretresnog vijeća da selektivno uzimanje za metu vodećih ličnosti neke zajednice može predstavljati genocid i da može biti pokazatelj genocidne namjere.⁷⁸¹ Žalbeno vijeće se nije uvjerilo da činjenje genocida putem ciljanog ubijanja samo vođa neke grupe upućuje na to da vođe te grupe uživaju posebnu, jaču zaštitu od drugih njenih pripadnika, kao što sugeriše Tolimir. Uvažavanje da genocid može biti počinjen putem ubijanja samo određenih istaknutih pripadnika grupe “odabranih radi uticaja koji bi njihov nestanak imao na opstanak grupe kao takve”⁷⁸² ima za cilj da se osigura da djelokrug zaštite od zločina genocida obuhvati cjelokupnu grupu, a ne samo njene vođe. Jedno suprotno mišljenje iz jedne presude MSP-a, koje je jedini pravni izvor na koji se pozvao Tolimir,⁷⁸³ ne obavezuje ovaj Međunarodni sud i nije dovoljno da bi potkrijepilo Tolimirov argument.

264. Žalbeno vijeće isto tako ne vidi zbog čega bi metoda kojom su vođe iz Žepe odabrane za metu bila relevantna s obzirom na zaključke Pretresnog vijeća o istaknutom položaju koji su ta trojica ljudi zauzimala u zajednici u Žepi.⁷⁸⁴ Za donošenje zaključka da je počinjen genocid dovoljno je da su vođe bile “odabran[e] radi uticaja koji bi njihov nestanak imao na opstanak grupe kao takve”.⁷⁸⁵ Genocid može biti počinjen čak i ako nisu ubijene sve vođe neke grupe – iako uzimanje za metu “totalitet[a] [rukovodstva] sam[o] po sebi može biti čvrsta indikacija genocida, bez obzira na stvarni broj ubijenih”.⁷⁸⁶

265. U vezi s Tolimirovim prigovorom na zaključak Pretresnog vijeća da su trojica vođa iz Žepe ubijena sa genocidnom namjerom, Žalbeno vijeće ima u vidu zaključak Pretresnog vijeća da su sva trojica vođa iz Žepe bila uhapšena i zatočena “ubrzo nakon što je [...] u Žepi izvršena operacija

⁷⁸⁰ Izvještaj Komisije eksperata, par. 94 (naglasak dodat).

⁷⁸¹ Prvostepena presuda, par. 749, 777 i pravni izvori na koje se tu poziva. Žalbeno vijeće primjećuje da je u ovom navodu ispravno izloženo mjerodavno pravo, iako, izuzev u ovom predmetu, ni pred ovim Međunarodnim sudom ni pred bilo kojim drugim međunarodnim krivičnim sudom još nikad nije bila izrečena osuđujuća presuda za genocid na osnovu selektivnog uzimanja za metu rukovodstva neke zaštićene grupe. V. na primjer, Presuda po prijedlozima za donošenje oslobađajuće presude u predmetu *Sikirica i drugi*, par. 84-85; Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 82-83.

⁷⁸² Prvostepena presuda, par. 777 i pravni izvori na koje se tu poziva.

⁷⁸³ Žalbeni podnesak, par. 183.

⁷⁸⁴ Prvostepena presuda, par. 599, 778.

⁷⁸⁵ Prvostepena presuda, par. 777 i pravni izvori na koje se tu poziva.

⁷⁸⁶ Izvještaj Komisije eksperata, par. 94 (na koji se poziva u Prvostepenoj presudi, par. 777).

prisilnog uklanjanja” krajem jula 1995. godine.⁷⁸⁷ Pretresno vijeće je konstatovalo da su, poslije nekoliko dana zatočeništva, Hajrić i Imamović ubijeni negdje krajem avgusta 1995., dok je Palić ubijen početkom septembra 1995. godine.⁷⁸⁸ Žalbeno vijeće podsjeća da se, prema Izvještaju Komisije eksperata i kao što je uvažilo i samo Pretresno vijeće, “[k]arakter napada na vođstvo mora [...] sagledati u kontekstu sudbine grupe ili onoga što se desilo njenom ostatku [...] u isto vrijeme ili ubrzo nakon” napada.⁷⁸⁹ Kao što je konstatovalo Pretresno vijeće, selektivno uzimanje za metu vođstva neke zaštićene grupe može predstavljati genocid samo ako su te vođe odabrane zbog “uticaja koji bi njihov nestanak imao na opstanak grupe kao takve”.⁷⁹⁰ Uticaj nestanka vođa se, naravno, može procijeniti tek *nakon* što su te vođe napadnute. “[U]činak koji bi [...] nestanak [vođstva] imao na opstanak grupe kao takve” može se procijeniti samo tako da se sagleda ono što se u vrijeme napada na vođstvo zaštićene grupe ili neposredno poslije toga desilo s ostatkom te grupe.⁷⁹¹

266. Žalbeno vijeće nije uvjereno da je razuman zaključak Pretresnog vijeća u vezi s uticajem ubistva trojice vođa iz Žepe na civilno stanovništvo Žepe. Pretresno vijeće se nije pozvalo ni na kakve dokaze u prilog svom zaključku da je nestanak trojice vođa iz Žepe imao uticaja na tu zaštićenu grupu. U Prvostepenoj presudi se ne upućuje ni na jedan dokaz o uticaju nestanka trojice vođa iz Žepe na opstanak stanovništva iz Žepe, bosanskih Muslimana. Žalbeno vijeće s tim u vezi napominje da Pretresno vijeće na osnovu forenzičkih dokaza jeste zaključilo da su trojica vođa iz Žepe umrla nasilnom smrću, uzrokovanom povredama glave ili lobanje, dok su se nalazila u zatočeništvu snaga bosanskih Srba i da su potom pokopana u jednu masovnu grobnicu,⁷⁹² ali da nije donijelo nikakve zaključke niti uputilo i na kakve dokaze o tome da li su pripadnici VRS-a koji su zatočili i ubili trojicu vođa iz Žepe namjeravali, na primjer, da putem tih svojih postupaka zastraše bosanske Muslimane iz Žepe i ubrzaju njihovo uklanjanje, spriječe njihov povratak ili na bilo koji drugi način utiču na njihov opstanak kao grupe.⁷⁹³

⁷⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 778.

⁷⁸⁸ Prvostepena presuda, par. 679-680, 778.

⁷⁸⁹ Izvještaj Komisije eksperata, par. 94. Pretresno vijeće je takođe navelo da se ubistva trojice vođa iz Žepe ne smiju posmatrati izolovano, već povezano sa “sudbin[om] preostalog stanovništva Žepe”. Prvostepena presuda, par. 781.

⁷⁹⁰ Prvostepena presuda, par. 749, gdje se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Jelisić*, par. 82.

⁷⁹¹ Prvostepena presuda, par. 749, gdje se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Jelisić*, par. 82.

⁷⁹² Prvostepena presuda, par. 658, 665-666, 677-680. Tolimir nije konkretno osporio te zaključke *per se*, ali tvrdi da nema konkretnog dokaza o tome ko su bili izvršioци, kao ni o datumima i tačnim okolnostima ta tri ubistva. V. Žalbeni podnesak, par. 185. Žalbeno vijeće je već odbilo takve tvrdnje jer Tolimir uopšte nije objasnio zbog čega je nerazuman zaključak Pretresnog vijeća da su trojica vođa iz Žepe umrla nasilnom smrću dok su bila u zatočeništvu snaga bosanskih Srba. V. gore, par. 152-153.

⁷⁹³ Žalbeno vijeće ima u vidu zaključak Pretresnog vijeća da je u jutarnjim satima 28. jula 1995. godine Mladić rekao jednom oficiru UN-a da je Avdo Palić mrtav – iako je Palić tada još uvijek bio živ i ubijen je tek poslije 5. septembra 1995. godine. Prvostepena presuda, par. 666, 679. Toj Mladićevoj pogrešnoj izjavi protivrječio je Tolimir, koji je izjavio da ne može potvrditi informaciju o Palićevoj smrti. Prvostepena presuda, par. 666. Te

267. Žalbeno vijeće je već utvrdilo da Pretresno vijeće nije pogriješilo kada je konstatovalo da je jedini razuman zaključak koji se može izvesti iz dokaza taj da su trojica vođa iz Žepe umrla nasilnom smrću dok su se nalazila u rukama bosanskih Srba koji su ih zarobili.⁷⁹⁴ Međutim, Pretresno vijeće je propustilo da objasni kako su njihovo zatočenje i ubistvo – koje je počinjeno nekoliko sedmica nakon što je cjelokupno stanovništvo Žepe bilo prisilno premješteno izvan te enklave – imali ikakav uticaj na “opstanak te grupe kao takve”.⁷⁹⁵ Pretresno vijeće je u svom zaključku prihvatilo da je takvog uticaja bilo, ali nije razmotrilo ili analiziralo da li su i kako ubistva trojice vođa iz Žepe, nakon što je civilno stanovništvo Žepe, bosanski Muslimani, bilo premješteno na sigurna područja u BiH, konkretno ugrozila sposobnost tih uklonjenih civila da opstanu i ponovo se formiraju kao grupa.⁷⁹⁶ Konstatacija da su bosanski Muslimani iz Žepe izgubili trojicu svojih vođa⁷⁹⁷ nije dovoljna da se izvede zaključak da su ti civili bili pogođeni gubitkom svojih vođa na način koji je prijetio njihovim fizičkim uništenjem ili imao za cilj da doprinese njihovom fizičkom uništenju kao grupe.

268. Žalbeno vijeće takođe ima u vidu da se u Optužnici za ubistva trojice vođa iz Žepe tereti - kao što je i Pretresno vijeće zaključilo - kao za prirodne i predvidljive posljedice UZP-a prisilnog uklanjanja; drugim riječima, ta ubistva ni prema navodima Optužnice, ni prema zaključcima Pretresnog vijeća nisu bila: (i) povezana s ubijanjem muškog stanovništva Srebrenice; ili (ii) dio operacija prisilnog premještanja žena, djece i staraca iz Srebrenice i muslimanskog stanovništva iz Žepe, koje su činile zajedničku svrhu i jedini cilj UZP-a prisilnog uklanjanja.⁷⁹⁸ Ti zaključci Pretresnog vijeća potvrđuju da je veza između ta tri ubistva i genocidnih djela počinjenih nad Muslimanima istočne BiH u okviru ta dva UZP-a nategnuta i dodatno dovode u pitanje postavku da su ta tri ubistva činila dio istog genocidnog poduhvata.

269. U ovom kontekstu, a posebno u svjetlu činjenice da je operacija prisilnog premještanja bosanskih Muslimana iz Žepe bila završena prije nego što su trojica vođa iz Žepe zatočena i ubijena, te u nedostatku bilo kakvih zaključaka o tome da li je i kako gubitak te tri istaknute ličnosti ugrozio sposobnost bosanskih Muslimana iz Žepe da opstanu u periodu nakon premještanja, zaključak o postojanju genocidne namjere nije jedini razuman zaključak koji se mogao izvesti na

konstatacije ne dovode u pitanje zaključak Žalbenog vijeća da Pretresno vijeće nije donijelo nikakve zaključke u vezi s uticajem nestanka trojice vođa iz Žepe na opstanak bosanskih Muslimana iz Žepe. Mladićeva lažna izjava o Palićevoj smrti nije dovoljna da bi predstavljala pokušaj da se bosanski Muslimani iz Žepe zastraše ili da im se zaprijeti uništenjem.

⁷⁹⁴ V. gore, par. 144.

⁷⁹⁵ Prvostepena presuda, par. 782.

⁷⁹⁶ Prvostepena presuda, par. 780-782.

⁷⁹⁷ Prvostepena presuda, par. 782.

⁷⁹⁸ Prvostepena presuda, par. 776, 1148-1154.

osnovu spisa predmeta. Po mišljenju Žalbenog vijeća, dokazi ne dopuštaju zaključak da su ubistva trojice vođa iz Žepe imala tako znatnog uticaja na fizički opstanak grupe kao takve da bi mogla da predstavljaju genocid. Ukratko, nema dovoljno uporišta u dokazima za zaključak da su Hajrić, Palić i Imamović ubijeni “s posebnom genocidnom namjerom da se uništi dio stanovništva, bosanskih Muslimana, kao takvog”.⁷⁹⁹ Shodno tome, Pretresno vijeće je pogriješilo kada je smatralo da spis dokazuje van razumne sumnje da su snage bosanskih Srba ubile Hajrića, Palića i Imamovića s posebnom namjerom da unište dio stanovništva, bosanskih Muslimana, kao takvog i da, shodno tome, njihova ubistva predstavljaju genocid. Ovaj zaključak Žalbenog vijeća, naravno, ne znači da ta ubistva ne predstavljaju krivična djela koja su zabranjena shodno drugim odredbama Statuta.

(iii) Zaključak

270. Na osnovu gore navedenog, Žalbeno vijeće prihvata 12. žalbenu osnovu i poništava osuđujuću presudu izrečenu Tolimiru za genocid za ubistva Hajrića, Palića i Imamovića. Preostali Tolimirovi argumenti su postali bespredmetni i nije ih potrebno razmatrati.⁸⁰⁰

4. Zaključak

271. Iz gore navedenih razloga, Žalbeno vijeće odbacuje u cijelosti 7., 8. i 11. žalbenu osnovu.⁸⁰¹ Žalbeno vijeće takođe djelimično odbacuje 10. žalbenu osnovu (kad je riječ o teškoj duševnoj povredi kao *actus reus* genocida u vezi s muškarcima iz Srebrenice koji su pogubljeni, onima koji su preživjeli pogubljenja, te ženama, djecom i starcima koji su prisilno premješteni iz Srebrenice).⁸⁰²

272. Žalbeno vijeće prihvata: (i) 10. žalbenu osnovu djelimično i poništava osuđujuću presudu izrečenu Tolimiru za genocid putem nanošenja teške duševne povrede bosanskim Muslimanima, stanovništvu istočne BiH, na osnovu člana 4(2)(b) Statuta, u mjeri u kojoj je ta osuđujuća presuda bila zasnovana na operacijama bosanskih Srba u Žepi; (ii) 10. žalbenu osnovu djelimično i poništava osuđujuću presudu za genocid na osnovu člana 4(2)(c) Statuta; i (iii) 12. žalbenu osnovu i poništava osuđujuću presudu za genocid za ubistva trojice vođa iz Žepe.⁸⁰³

273. O eventualnom uticaju ovih poništenih osuđujućih presuda na Tolimirovu kaznu biće riječi u dijelu ove Presude koji se bavi odmjeravanjem kazne.

⁷⁹⁹ Prvostepena presuda, par. 782.

⁸⁰⁰ Sudija Antonetti prilaže izdvojeno mišljenje.

⁸⁰¹ Sudija Antonetti prilaže izdvojeno mišljenje u vezi sa 7. i 8. žalbenom osnovom i suprotno mišljenje u vezi sa 11. žalbenom osnovom.

⁸⁰² Sudija Antonetti prilaže izdvojeno mišljenje.
⁸⁰³ Sudija Antonetti prilaže izdvojeno mišljenje.

VI. UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUHVAT

A. Preliminarna pitanja

1. UZP kao vid odgovornosti (5. žalbena osnova)

274. Pretresno vijeće je zaključilo da je Tolimir bio član i učesnik UZP-a prisilnog uklanjanja i UZP-a ubistva. Za to učešće osuđen je na osnovu člana 7(1) Statuta za genocid (tačka 1), udruživanje radi vršenja genocida (tačka 2), istrebljivanje (tačka 3), progone (tačka 6) i nehumana djela putem prisilnog premještanja (tačka 7) kao za zločine protiv čovječnosti, kao i za ubistvo (tačka 5) kao kršenje zakona i običaja ratovanja.⁸⁰⁴

(a) Argumenti

275. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava kada je zauzelo stav da UZP predstavlja vid odgovornosti po međunarodnom običajnom pravu i da je time prekršilo načelo zakonitosti.⁸⁰⁵ On iznosi argument da nema nikakvih dokaza da taj vid odgovornosti čini dio međunarodnog običajnog prava.⁸⁰⁶ Tolimir tvrdi da bi UZP, kad bi bio dio običajnog prava, bio uvršten u Rimski statut MKS-a ili da bi vijeća MKS-a barem izvukla takav zaključak iz odredaba Rimskog statuta.⁸⁰⁷ On takođe tvrdi da je Pretresno vijeće pomiješalo izvršilaštvo i saizvršilaštvo sa drugim oblicima odgovornosti koji se odnose na učešće u nekom krivičnom djelu.⁸⁰⁸ Po njegovom mišljenju, pojam izvršilaštva mora da obuhvata koncept kontrole nad krivičnim djelom, kao što je primijenjeno u praksi MKS-a, da bi se primjereno razlikovao od učešća.⁸⁰⁹ Tolimir iznosi argument da primjena odgovornosti na osnovu treće kategorije UZP-a predstavlja “najproblematičniji” vid odgovornosti zato što se time, po njegovom mišljenju, element *mens rea* za najteže zločine spušta “ispod prihvatljivog nivoa”.⁸¹⁰

276. Tolimir dalje tvrdi da nije bilo “jasne većine” u pogledu primjene odgovornosti na osnovu UZP-a u ovom predmetu budući da je jedan od sudija koji su činili većinu, sudija Mindua, u svom izdvojenom saglasnom mišljenju izjavio da je “klasične” vidove individualne krivične odgovornosti

⁸⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 1095, 1129, 1144, 1154, 1239.

⁸⁰⁵ Žalbeni podnesak, par. 53-54, 63. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 27-28.

⁸⁰⁶ Žalbeni podnesak, par. 54. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 28.

⁸⁰⁷ Žalbeni podnesak, par. 55. V. i Žalbeni podnesak, par. 63, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, Izdvojeno saglasno mišljenje sudije Antoina Kesia-Mbea Mindue, par. 4; Replika na podnesak respondenta, par. 27-28.

⁸⁰⁸ Žalbeni podnesak, par. 56-57, gdje se poziva na Odluku o potvrđivanju optužnice u predmetu *Lubanga*, par. 340, 342-367.

⁸⁰⁹ Žalbeni podnesak, par. 56-57.

⁸¹⁰ Žalbeni podnesak, par. 58.

na osnovu člana 7 Statuta “bolje primijeniti [...] nego odgovornost na osnovu UZP-a”.⁸¹¹ Tolimir iznosi argument da je većina članova Vijeća, s obzirom na mišljenje koje je iznio sudija Mindua, bila dužna da razmotri da li je bilo osnova za izricanje osuđujuće presude po tim drugim vidovima odgovornosti.⁸¹² Tolimir traži od Žalbenog vijeća da poništi Prvostepenu presudu ili da naloži ponovno suđenje.⁸¹³

277. Tužilaštvo odgovara da bi Tolimirovi argumenti trebali biti odbijeni po kratkom postupku zato što on jednostavno ponavlja argumente koje je iznio u prvostepenom postupku, a pritom ne pokazuje nikakvu grešku u pristupu Pretresnog vijeća.⁸¹⁴ Ono iznosi argument da Tolimir nije pokazao nijedan uvjerljiv razlog iz kojeg bi Žalbeno vijeće trebalo da odstupi od svoje prakse u vezi s UZP-om kao oblikom odgovornosti – uključujući i njegovu treću kategoriju – prema međunarodnom običajnom pravu u vrijeme kad su se odigrali događaji u bivšoj Jugoslaviji.⁸¹⁵ Ono tvrdi da je Tolimirovo upućivanje na Rimski statut i praksu MKS-a u vezi sa saizvršilaštvom pogrešno i da je Žalbeno vijeće već odbacilo prvi od tih argumenata.⁸¹⁶ Po mišljenju tužilaštva, činjenica da vijeća MKS-a upućuju na “saizvršilaštvo” a ne na UZP ne baca nikakvu sumnju na običajni status UZP-a, budući da se u Rimskom statutu – koji je primarni izvor prava za MKS – konkretno reguliše saizvršilaštvo.⁸¹⁷

278. Tužilaštvo dalje odgovara da Tolimir griješi kad se oslanja na izdvojeno mišljenje sudije Mindue. Ono ukazuje na to da je sudija Mindua izjavio da je “odgovornost na osnovu UZP-a priznata [...] i detaljno obrađena od strane Žalbenog vijeća MKSJ-a” i zaključio da je Tolimir učestvovao u ta dva UZP-a.⁸¹⁸

279. Tolimir u replici odgovara da to što je neki vid odgovornosti postao uvriježen u praksi ovog Međunarodnog suda ne čini taj vid odgovornosti dijelom međunarodnog običajnog prava, koje se može stvarati samo putem *opinio juris* i jednoobrazne prakse država.⁸¹⁹ On tvrdi da tužilaštvo zanemaruje izjavu sudije Mindue koja, po njegovom mišljenju, sugeriše da većina članova Vijeća ili

⁸¹¹ Žalbeni podnesak, par. 53, 59-64; Replika na podnesak respondenta, par. 28-30, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, Izdvojeno saglasno mišljenje sudije Antoina Kesia-Mbea Mindue, par. 6.

⁸¹² Žalbeni podnesak, par. 60-61.

⁸¹³ Žalbeni podnesak, par. 5, 64.

⁸¹⁴ Podnesak respondenta, par. 25.

⁸¹⁵ Podnesak respondenta, par. 25-27.

⁸¹⁶ Podnesak respondenta, par. 28, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Martić*, par. 72, 80.

⁸¹⁷ Podnesak respondenta, par. 28.

⁸¹⁸ Podnesak respondenta, par. 29.

⁸¹⁹ Replika na podnesak respondenta, par. 27.

nije mogla da zaključi da je on odgovoran po tim drugim vidovima odgovornosti ili ih nije razmotrila.⁸²⁰

(b) Analiza

280. Žalbena vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće odbilo nekoliko prigovora koje je Tolimir iznio u vezi s UZP-om kao vidom odgovornosti.⁸²¹ Žalbena vijeće ima u vidu da su neki od argumenata koje Tolimir iznosi u žalbenom postupku u opštim crtama slični onima koje je iznio u prvostepenom postupku, ali oni ne predstavljaju puko ponavljanje. Shodno tome, Žalbena vijeće će razmotriti utemeljenost tih argumenata.

281. Što se tiče Tolimirove tvrdnje da UZP nije dio međunarodnog običajnog prava, Žalbena vijeće podsjeća da je nedavno ponovno potvrdilo svoju dugotrajnu praksu prema kojoj udruženi zločinački poduhvat, uključujući treću kategoriju udruženog zločinačkog poduhvata, predstavlja oblik činjena po međunarodnom običajnom pravu.⁸²² U vezi s Tolimirovom tvrdnjom da postoje uvjerljivi razlozi za odstupanje od prakse Međunarodnog suda u vezi s UZP-om zato što ona nije zaživjela u međunarodnom običajnom pravu,⁸²³ Žalbena vijeće podsjeća da do svog pomenutog zaključka nije došlo samo tako što se oslonilo na svoju raniju praksu,⁸²⁴ nego i tako što je pažljivo ponovno ispitalo izvore prava na koje se oslonilo Žalbena vijeće u predmetu *Tadić*, koje je prvo došlo do tog zaključka, kao i druge relevantne odluke i presude.⁸²⁵ Kao što se navodi u Drugostepenoj presudi u predmetu *Dorđević*, Žalbena vijeće u predmetu *Tadić* je zaključilo da se postojanje UZP-a u međunarodnom običajnom pravu temelji na “konzistentnost[i] i uvjerljivost[i] [...] sudske prakse i ugovora, kao i njihov[oj] suglasnost[i] sa opštim principima krivične

⁸²⁰ Replika na podnesak respondenta, par. 29.

⁸²¹ Prvostepena presuda, par. 886-887.

⁸²² Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1672; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 58.

⁸²³ Žalbena vijeće napominje da Tolimir, kao strana koja je uložila žalbu, snosi teret da pokaže uvjerljiv razlog u interesu pravde za odstupanje od prakse Žalbenog vijeća. Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 24. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1674.

⁸²⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 193-226. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 659; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 363, 431; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 62, 100-102; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 95; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 29; Odluka po Ojdanićevom prigovoru na nadležnost, par. 18, 21, 28-30, 41, 43. Za praksu u vezi s odgovornošću na osnovu treće kategorije UZP-a, v. Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 168-169; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 365; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 33; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 65, 86-87, 101, 103-104; Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Babić*, par. 27; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 79-80, 82-83; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 95-101, 99; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 30-32, 84; Odluka po Ojdanićevom prigovoru na nadležnost, par. 33; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 194-195, 204-220, 224-228.

⁸²⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 32-45, 48-53. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1673.

odgovornosti ustanovljenim kako Statutom i opštim međunarodnim krivičnim pravom tako i nacionalnim zakonodavstvima”.⁸²⁶ Tolimirov argument se odbija.

282. Što se tiče Tolimirove tvrdnje da UZP ne može biti vid odgovornosti po međunarodnom običajnom pravu zato što nije uvršten u Rimski statut i što vijeća MKS-a nisu izvela zaključak da on to jeste, Žalbeno vijeće napominje da, shodno članu 21(1)(a) i (b) Rimskog statuta, taj sud prvenstveno primjenjuje svoj statut, pravilnik o postupku i dokazima i elemente krivičnih djela, pa tek onda, kao sekundarni izvor, sporazume i načela i pravila međunarodnog prava. Pravne odredbe o individualnoj krivičnoj odgovornosti regulisane su članom 25 Rimskog statuta. Žalbeno vijeće, pored toga, napominje da Žalbeno vijeće u predmetu *Tadić* jeste uzelo u obzir Rimski statut kada je došlo do svog zaključka da UZP odražava pravila međunarodnog običajnog prava.⁸²⁷ Ono je, konkretno, smatralo da se tekst koji je usvojen u članu 25(3)(d) Rimskog statuta u određenoj mjeri razlikuje od elemenata koji se traže u sudskoj praksi koju je ispitivalo, ali da je on ipak “u skladu sa pogledom da je onaj modalitet saučesničke odgovornosti o kojem se ovdje govori uvriježen u međunarodnom pravu i različit od pomaganja i podržavanja”.⁸²⁸ Budući da je Žalbeno vijeće u predmetu *Tadić* očigledno razmotrilo relevantne odredbe Rimskog statuta kada je utvrdilo da UZP odražava međunarodno običajno pravo, Tolimirov argument je neutemeljen.

283. Što se tiče Tolimirovog argumenta da je ovaj Međunarodni sud napravio grešku zbog toga što je pomiješao vidove odgovornosti i da je trebao da primijeni koncept “kontrole nad krivičnim djelom” koji je MKS usvojio kako bi napravio razliku između odgovornosti glavnog izvršioca i odgovornosti za saučesništvo, Žalbeno vijeće ima u vidu da je MKS zasnovao svoju analizu na detaljnim odredbama Statuta MKS-a koje nisu primjenjive na ovom Međunarodnom sudu.⁸²⁹ Žalbeno vijeće podsjeća na svoj stav iz predmeta *Dorđević* da:

tumačenje prakse MKS-a o objektivnim ili subjektivnim elementima vida odgovornosti zasnovanog na "zajedničkom cilju" i izvedeno iz Statuta MKS-a ne dovodi u pitanje analizu Međunarodnog suda o postojanju "koncept[a] zajedničke nakane" u međunarodnom običajnom pravu.⁸³⁰

⁸²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 41, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 226. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1673.

⁸²⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 221-223.

⁸²⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 223 i fusnota 282.

⁸²⁹ Odluka o optužbama u predmetu *Bemba*, par. 350-351, 371; Odluka o potvrđivanju optužnice u predmetu *Katanga i Ngudjolo Chui*, par. 488-489, 494-526, 534, 538-539; Odluka u vezi s nalogom za hapšenje u predmetu *Bemba*, par. 71, 78, 84; Odluka o potvrđivanju optužnice u predmetu *Lubanga*, par. 322-348, 366-367. Za praksu MKS-a u kojoj se potvrđuje da ovaj Međunarodni sud i MKS djeluju po različitim pravilima, v. Odluka o potvrđivanju optužnice u predmetu *Katanga i Ngudjolo Chui*, par. 408; Odluka o potvrđivanju optužnice u predmetu *Lubanga*, par. 323, 335, 338.

⁸³⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 38. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1670-1671, 1674.

Shodno tome, Tolimirov argument s tim u vezi se odbija.

284. Što se tiče Tolimirovog argumenta u vezi sa trećom kategorijom UZP-a, Žalbeno vijeće podsjeća da “su pravni izvori koje je analiziralo u predmetu *Tadić* pouzdani i da su principi koji su vezani za treću kategoriju udruženog zločinačkog poduhvata i koji su izloženi u toj presudi ustanovljeni i u međunarodnom običajnom pravu i u praksi Međunarodnog suda”.⁸³¹ Osim što iznosi uopštene i nepotkrijepljene kritike tvrdeći da je ovaj vid odgovornosti “problematičan” i da je element svijesti previše lako dokazati kad se ima u vidu težina krivičnih djela, Tolimir ne nudi nijedan uvjerljiv razlog iz kojeg bi se praksa ovog Međunarodnog suda u vezi s ovim oblikom UZP-a trebala preispitati. Ovaj argument se odbacuje.

285. Na kraju, u vezi s Tolimirovim argumentom da nije postojala jasna većina u vezi s primjenom odgovornosti na osnovu UZP-a u ovom predmetu, Žalbeno vijeće primjećuje da je sudija Mindua – jedan od dvojice sudija koji su činili većinu u vezi s pitanjem Tolimirove odgovornosti na osnovu UZP-a – u svom izdvojenom saglasnom mišljenju iznio zapažanje da odgovornost na osnovu UZP-a nije izričito pomenuta u Statutu Međunarodnog suda, da je nema u Rimskom statutu i da je MKS ne primjenjuje, ali da je ona “priznata [...] i detaljno obrađena od strane Žalbenog vijeća MKSJ-a”.⁸³² Sudija Mindua je naveo da “[u] potpunosti poštuje[...] sudsku praksu Žalbenog vijeća”, u kojoj se dosljedno potvrđivalo da UZP kao vid odgovornosti ima status običajnog prava.⁸³³ On je dalje naveo sljedeće: “zajedno s većinom ostalih članova Vijeća smatram da optuženi jeste učestvovao u pomenutom UZP-u prisilnog uklanjanja [...] kao i u UZP-u ubistva”.⁸³⁴ Shodno tome, Tolimirov argument da je sudija Mindua izrazio sumnju u UZP kao vid odgovornosti po međunarodnom običajnom pravu je neutemeljen.

286. Što se tiče Tolimirove tvrdnje da je zbog izjave sudije Mindue da je bolje primijeniti druge vidove odgovornosti – ako se dokažu – nego odgovornost na osnovu UZP-a Pretresno vijeće bilo

⁸³¹ Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 52. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1672; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 365; Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Babić*, par. 27; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 79-80, 82-83; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 95-101; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 30-32, 84; Odluka po Ojdanićevom prigovoru na nadležnost, par. 33; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 168-169; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 33; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 65, 86-87, 101, 103-104; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 194-195, 204-220, 224-228.

⁸³² Prvostepena presuda, Izdvojeno saglasno mišljenje sudije Antoina Kesia-Mbea Mindue, par. 4.

⁸³³ Prvostepena presuda, Izdvojeno saglasno mišljenje sudije Antoina Kesia-Mbea Mindue, par. 5. V. Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 659; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 363, 431; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 62, 100-102; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 95; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 29; Odluka po Ojdanićevom prigovoru na nadležnost, par. 18, 21, 28-30, 41, 43; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 193-226. U vezi sa trećom kategorijom UZP-a u međunarodnom običajnom pravu, v. fusnota 831.

⁸³⁴ Prvostepena presuda, Izdvojeno saglasno mišljenje sudije Antoina Kesia-Mbea Mindue, par. 5.

dužno da razmotri te druge vidove odgovornosti, Žalbeno vijeće ima u vidu da ovaj argument ovisi o mišljenju da u Prvostepenoj presudi nije postojala stvarna većina u pogledu primjenjivosti UZP-a.⁸³⁵ Kao što je konstatovano gore, u izdvojenom mišljenju sudije Mindue nema nikakve osnove za tvrdnju da je on izrazio sumnje u pogledu odgovornosti na osnovu UZP-a u međunarodnom običajnom pravu ili u ovom predmetu. Tolimirov argument se odbacuje.

(c) Zaključak

287. Iz gore navedenih razloga, Žalbeno vijeće, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, odbacuje 5. žalbenu osnovu u cijelosti.

2. Načela VRS-a i Tolimirov položaj (14. žalbena osnova)

288. Prilikom donošenja svojih zaključaka o Tolimirovom učešću u UZP-u prisilnog uklanjanja i UZP-u ubistva, Pretresno vijeće se, pored ostalog, oslonilo na: (i) Tolimirove nadležnosti u svojstvu pomoćnika komandanta i načelnika Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba VRS-a;⁸³⁶ (ii) Tolimirov blizak odnos sa Mladićem;⁸³⁷ i (iii) prisustvo Tolimirovih potčinjenih na terenu,⁸³⁸ posredstvom kojeg je, kako je utvrdilo Pretresno vijeće, bio obaviješten o krivičnim djelima koja su izvršili drugi učesnici u UZP-u.⁸³⁹

(a) Argumenti

289. Tolimir iznosi argument da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava i grešku u utvrđivanju činjenica kada je donosilo zaključke o relevantnim vojnim načelima VRS-a i o njegovom položaju pomoćnika komandanta i načelnika Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove, što je dovelo do toga da je donijelo pogrešne zaključke u vezi s njegovim znanjem o dva UZP-a i njegovim učešćem u njima.⁸⁴⁰ On tvrdi da su te greške dovele do neostvarenja pravde i traži da se ponište sve osuđujuće presude koje su mu izrečene.⁸⁴¹

⁸³⁵ Žalbeni podnesak, par. 63.

⁸³⁶ Prvostepena presuda, par. 1083, 1093, 1098. V. i Prvostepena presuda, par. 1112, 1165.

⁸³⁷ Prvostepena presuda, par. 1083, 1126, 1165.

⁸³⁸ Prvostepena presuda, par. 1093, 1098, 1104, 1107, 1109-1111, 1113.

⁸³⁹ Prvostepena presuda, par. 1093, 1104, 1107, 1109, 1112. Tolimirov položaj u Glavnom štabu VRS-a, njegova dužnost da osigura bezbjednost zarobljenika, kao i neposredno angažovanje njegovih potčinjenih na terenu bili su neki od faktora na koje se Pretresno vijeće oslonilo kada je zaključilo da Tolimir snosi krivičnu odgovornost na osnovu treće kategorije UZP-a za djela progona i određena ubistva. Prvostepena presuda, par. 1139-1144, 1150-1154.

⁸⁴⁰ Žalbeni podnesak, par. 209. V. i Žalbeni podnesak, par. 210-211, 241-242; Replika na podnesak respondenta, par. 71-72.

⁸⁴¹ Žalbeni podnesak, par. 209, 242.

290. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je on vršio komandne nadležnosti nad svojim potčinjenima jer nije utvrdilo da je postojalo načelo jednostarješinstva. Prema Tolimiru, to načelo predviđa da samo komandant, a ne pomoćnik komandanta ili načelnik sektora, što je bio njegov položaj, ima isključivo pravo da komanduje potčinjenim jedinicama, uključujući i potčinjene organe bezbjednosti.⁸⁴² Tolimir iznosi argument da je Pretresno vijeće uvelo “paralelni komandni lanac” time što je uputilo na “stručni komandni lanac” (na osnovu komandne strukture Glavnog štaba VRS-a) koji nije postojao, nije dio dokaza i kosi se sa načelom jednostarješinstva.⁸⁴³ Kao drugo, Tolimir iznosi argument da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je on imao “kontrolu” nad potčinjenim obavještajnim oficirima oslonivši se na jedan netačan prevod od strane Prevodilačke službe Međunarodnog suda, koja je izraz “rukovođenje i komandovanje” na b/h/s-u prevela na engleski kao “*control*” (što je funkcija koju vrši komandant), umjesto, kako on tvrdi da je trebalo, kao “*management/direction and command*” (što je funkcija koju vrši pomoćnik komandanta).⁸⁴⁴ Tolimir takođe iznosi argument da je prilikom donošenja svojih zaključaka o značenju rukovođenja i komandovanja unutar VRS-a Pretresno vijeće pogrešno protumačilo iskaz svjedoka tužilaštva Milenka Todorovića⁸⁴⁵ i propustilo da uzme u obzir druge relevantne dokaze koji su uvršteni u spis,⁸⁴⁶ među kojima i mjerodavna pravila i propise JNA i VRS-a.⁸⁴⁷

291. Tolimir tvrdi da je, s obzirom na to da je bio odgovoran za “rukovođenje” (to jest “*management*”) Sektorom za obavještajno-bezbjednosne poslove, on bio rukovodilac tog sektora u smislu njegovog stručnog vođenja, ali da nije imao kontrolu nad svim djelovanjem tog sektora.⁸⁴⁸ Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće zanemarilo iskaz svjedoka odbrane Slavka Čulića, koji je u svom svjedočenju izjavio da pretpostavljeni organi za bezbjednosne poslove nisu izdavali naređenja potčinjenim organima za bezbjednosne poslove, te da su im oni bili pretpostavljeni samo u smislu stručnog obrazovanja.⁸⁴⁹ Tolimir ističe Čulićev iskaz da, s tim u skladu, Tolimir “nikad nije htio da se nametne kao starješina Glavnog štaba koji ima posljednju riječ”.⁸⁵⁰ On takođe tvrdi da Pretresno vijeće nije diskutovalo o konkretnom djelovanju Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove i da

⁸⁴² Žalbeni podnesak, par. 213. V. i Žalbeni podnesak, par. 225, 230.

⁸⁴³ Žalbeni podnesak, par. 223, 229-230. V. i Žalbeni podnesak, par. 231.

⁸⁴⁴ Žalbeni podnesak, par. 212, 214-220. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 74.

⁸⁴⁵ Žalbeni podnesak, par. 218-219.

⁸⁴⁶ Žalbeni podnesak, par. 220-221, 224.

⁸⁴⁷ Žalbeni podnesak, par. 221, gdje se poziva na dokazne predmete odbrane 202 (Pravilnik o nadležnostima komande korpusa kopnene vojske u miru, SFRJ, 1990.), 203 (Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ, 1984.), 248 (Obaveštajno obezbeđenje oružanih snaga – Pravilo, SFRJ, 1987.), 148 (Pravilo brigada, JNA, 1984.), i na dokazni predmet tužilaštva 1297 (Pravilo službe vojne policije Oružanih snaga SFRJ, 1985.). V. i Replika na podnesak respondenta, par. 75.

⁸⁴⁸ Žalbeni podnesak, par. 222. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 76-78.

⁸⁴⁹ Žalbeni podnesak, par. 226.

je pogriješilo kada je zaključilo da je taj sektor bio umiješan u djela i događaje koji su bili izvan njegove nadležnosti.⁸⁵¹

292. Tolimir, pored toga, osporava činjenične zaključke Pretresnog vijeća u vezi s njegovom ulogom u distribuciji informacija,⁸⁵² njegovom nadležnošću nad 410. obavještajnim centrom,⁸⁵³ te njegovom kontrolom nad postavljanjem oficira za obavještajno-bezbjednosne poslove.⁸⁵⁴ On iznosi argument da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja kada je zaključilo da je on imao važnu ulogu u procesu odobravanja kretanja konvoja, za koju je smatralo da je doprinijela u pitanjima vezanim za razmjene ratnih zarobljenika.⁸⁵⁵ Na kraju, Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo u svom opisu njegovog odnosa sa Mladićem,⁸⁵⁶ konkretno zbog toga što se oslonilo na iskaz svjedoka tužilaštva Ruperta Smitha da je odnos između Tolimira i Mladića bio “skoro ravnopravan”⁸⁵⁷ i što je izvadilo iz konteksta izjavu svjedoka tužilaštva Manojla Milovanovića da je Tolimir Mladiću bio “oči i uši”.⁸⁵⁸

293. Tužilaštvo odgovara da bi ovi Tolimirovi argumenti trebali biti odbačeni po kratkom postupku zato što su zasnovani na njegovom pogrešnom shvatanju da ga je Pretresno vijeće osudilo jedino na osnovu njegovog institucionalnog položaja načelnika Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove VRS-a.⁸⁵⁹ Tužilaštvo iznosi argument da Tolimir nije pokazao nikakve greške u zaključcima Pretresnog vijeća⁸⁶⁰ niti objasnio kako su navodne greške uticale na Prvostepenu presudu.⁸⁶¹ Ono tvrdi da on ponavlja argumente koje je iznio u prvostepenom postupku⁸⁶² ili nastoji da tumačenje dokaza od strane Pretresnog vijeća zamijeni svojim.⁸⁶³ Konkretnije, u odgovor na Tolimirove argumente o navodnim greškama Pretresnog vijeća pri tumačenju izraza “rukovođenje” i “komandovanje”, tužilaštvo tvrdi da Tolimir nije pokazao da je Pretresno vijeće postupilo nerazumno kada je prihvatilo prevode tih izraza koje Prevodilačka služba Međunarodnog suda koristi već dugi niz godina, te iznosi argument da je ono razmotrilo cjelokupne dokaze kada je odbilo Tolimirovu tvrdnju.⁸⁶⁴ U vezi s Tolimirovim argumentima o njegovom

⁸⁵⁰ Žalbeni podnesak, par. 227-228.

⁸⁵¹ Žalbeni podnesak, par. 222.

⁸⁵² Žalbeni podnesak, par. 232, 239-240.

⁸⁵³ Žalbeni podnesak, par. 233.

⁸⁵⁴ Žalbeni podnesak, par. 234.

⁸⁵⁵ Žalbeni podnesak, par. 235.

⁸⁵⁶ Žalbeni podnesak, par. 236.

⁸⁵⁷ Žalbeni podnesak, par. 236-237.

⁸⁵⁸ Žalbeni podnesak, par. 236, 238.

⁸⁵⁹ Podnesak respondentata, par. 117-119. V. i Podnesak respondentata, par. 122, 125.

⁸⁶⁰ V. Podnesak respondentata, par. 121, 125, 128-129, 131-132, 135-137.

⁸⁶¹ V. Podnesak respondentata, par. 124, 129.

⁸⁶² V. Podnesak respondentata, par. 121, 125.

⁸⁶³ V. Podnesak respondentata, par. 128.

⁸⁶⁴ Podnesak respondentata, par. 121.

profesionalnom odnosu sa Mladićem, tužilaštvo tvrdi da je svjedok Smith svoje mišljenje formirao na osnovu načina na koji je sam Mladić opisao svoj odnos sa Tolimirom i da je ono dosljedno iskazu svjedoka tužilaštva Davida Wooda.⁸⁶⁵

(b) Analiza

294. Žalbeno vijeće smatra neutemeljenim Tolimirov argument da je Pretresno vijeće pogriješilo u svojim zaključcima u vezi s osnovnim vojnim načelima. Što se tiče Tolimirove tvrdnje da je Pretresno vijeće propustilo da utvrdi postojanje načela jednostarješinstva, Žalbeno vijeće ima u vidu zaključak Pretresnog vijeća da su snage bosanskih Srba funkcionisale u skladu s načelima rukovođenja i komandovanja, jednostarješinstva i subordinacije.⁸⁶⁶ Konkretno, Pretresno vijeće je konstatovalo da je, shodno načelu jednostarješinstva, jedan komandant imao isključivo pravo da komanduje potčinjenim jedinicama,⁸⁶⁷ a da su, shodno načelu subordinacije, potčinjeni oficiri bili dužni da osiguraju da se komandantova odluka provede u djelo.⁸⁶⁸ Pretresno vijeće je potom konstatovalo da “u jedinici može da postoji samo jedan komandant koji je odgovoran za tu jedinicu”.⁸⁶⁹ Tolimir nije uspio da objasni kako to da Pretresno vijeće ovim zaključkom nije utvrdilo postojanje načela jednostarješinstva. Žalbeno vijeće odbija ovaj argument.

295. U vezi s Tolimirovom sugestijom da načelo jednostarješinstva podrazumijeva da on, kao pomoćnik komandanta, nije imao kontrolu nad svojim potčinjenim oficirima za obavještajne poslove koji su u svojim svakodnevnim poslovima bili neposredno potčinjeni komandantima svojih jedinica ili brigada, Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće utvrdilo da su u relevantno vrijeme funkcionisala dva lanca prosljeđivanja uputstava kad su u pitanju organi za bezbjednosne poslove u brigadama. Po redovnom vojnom komandnom lancu, organi za bezbjednosne poslove su u obavljanju svojih svakodnevnih poslova bili neposredno potčinjeni komandantima tih brigada ili jedinica.⁸⁷⁰ Međutim, po stručnoj liniji komandovanja, te kao pomoćnici komandanta, načelnici sektora i uprava Glavnog štaba VRS-a vršili su rukovođenje i komandovanje nad sektorima koji su im dodijeljeni, u okviru kojih su im oficiri bili potčinjeni po stručnoj liniji.⁸⁷¹ Pretresno vijeće je dalje konstatovalo da je načelnik Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove upravljao, koordinirao i nadzirao rad potčinjenih organa za bezbjednosne i obavještajne poslove kad je riječ o

⁸⁶⁵ Podnesak respondentata, par. 133-134.

⁸⁶⁶ Prvostepena presuda, par. 88.

⁸⁶⁷ Prvostepena presuda, par. 90.

⁸⁶⁸ Prvostepena presuda, par. 91.

⁸⁶⁹ Prvostepena presuda, par. 91.

⁸⁷⁰ Prvostepena presuda, par. 109, 111.

⁸⁷¹ Prvostepena presuda, par. 83.

pitanjima vezanim za bezbjednost ili obavještajne poslove.⁸⁷² Pored toga, potčinjeni organi za bezbjednosne poslove bili su dužni da svoje pretpostavljene organe obavještavaju o razvoju događaja i da im podnose izvještaje, a pretpostavljeni organi bezbjednosti pratili su da li se njihovi potčinjeni organi ponašaju u skladu sa zakonom.⁸⁷³ Tolimir nije pokazao da u tim zaključcima postoji bilo kakva greška, kao ni da je načelo jednostarješinstva imalo takav učinak da ga je lišilo svake mogućnosti vršenja kontrole nad svojim potčinjenim jedinicama.⁸⁷⁴

296. Iz istog razloga, Tolimirova tvrdnja da je to što je Pretresno vijeće pogrešno razumjelo osnovna vojna pravila dovelo do toga da je koristilo nepostojeće izraze kao što su “stručna komanda”, “stručni komandni lanac”, “potčinjen po stručnoj liniji”, “potčinjavanje po stručnoj liniji” i “potčinjeni po stručnoj liniji”, koji nisu dio dokaza,⁸⁷⁵ takođe se odbija. Štaviše, Žalbena vijeće primjećuje da se izrazi koje navodi Tolimir, u stvari, nalaze u dokazima koji su uvršteni u spis⁸⁷⁶ i da su u vojnim pravilima i propisima koji su bili na snazi u relevantnom periodu korišteni izrazi koji su sukladni onima koje je koristilo Pretresno vijeće.⁸⁷⁷

297. Što se tiče Tolimirovog argumenta da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je prihvatilo prevod izraza “rukovođenje i komandovanje” na engleski kao “*command and control*”, Žalbena vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće prihvatilo da izraz “komandovanje” na b/h/s-u odgovara izrazu “*command*” na engleskom, a da izraz “rukovođenje” u vojnom smislu odgovara izrazu “*control*”, ali da u drugim kontekstima može da znači “*managing* ili *administering*”.⁸⁷⁸ Pretresno vijeće je dalje objasnilo da se “rukovođenje” odnosi na stručnu ili specijalističku pomoć

⁸⁷² Prvostepena presuda, par. 104. V. i Prvostepena presuda, par. 111 (gdje se konstatuje da su jedinicama vojne policije u stručnom smislu “na svim komandnim nivoima” rukovodili organi bezbjednosti).

⁸⁷³ Prvostepena presuda, par. 108.

⁸⁷⁴ V. Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1892; Drugostepena presuda u predmetu *Nizeyimana*, par. 201, 346.

⁸⁷⁵ V. i Žalbeni podnesak, par. 223.

⁸⁷⁶ V. T. od 18. aprila 2011. godine, str. 12930 (“Moj prvi pretpostavljeni [...] je komandant jedinice u čijem se sastavu nalazim. [...] Međutim, postoji izvesna specifičnost kod službi i organa bezbednosti, takozvana stručna linija rukovođenja, a ne komandovanja. Rukovođenja i usmeravanja [...]”); T. od 29. marta 2011. godine, str. 11960 (“[...] zbog tih izviđačkih poslova [izviđačko-diverzantski odred] je vezan u stručnom smislu za Obavještajnu upravu”); T. od 1. juna 2010. godine, str. 2353 (“po stručnoj liniji [...] jedinica je bila potčinjena obavještajnom odjeljenju”).

⁸⁷⁷ V. dokazni predmet odbrane 248 (Pravilo - Obaveštajno obezbeđenje Oružanih snaga SFRJ, 1987.), str. 18, par. 14 (“Obaveštajni organ pretpostavljene komande – štaba OS usmerava i koordinira rad u stručnom pogledu obaveštajno-izviđačkih organa [...] u neposredno potčinjenim komandama [...]”); dokazni predmet odbrane 148 (Pravilo brigada, JNA, 1984.), str. 38, par. 118 (“Organ za obaveštajne poslove [...] usmerava rad obaveštajno-bezbedonosnih organa u potčinjenim jedinicama”), str. 38-39, par. 122 (“U stručnom pogledu [...] organ bezbednosti rukovodi obaveštajno-bezbedosnim organima potčinjenih jedinica. [...] U stručnom pogledu organ bezbednosti rukovodi jedinicom vojne policije [...]”); dokazni predmet tužilaštva 1297 (Pravilo službe vojne policije Oružanih snaga SFRJ, 1985.), str. 25, par. 80 (“Starešina organa bezbednosti komande armije [...] koji u stručnom pogledu rukovodi vojnom policijom [...]”).

⁸⁷⁸ Prvostepena presuda, par. 89, fusnota 249.

komandantu.⁸⁷⁹ Pretresno vijeće je konstatovalo da se “[t]reći izraz, ‘upravljanje’, odnosi [...] na proces nadziranja provođenja naređenja koja je izdao komandant”, pozvavši se na svjedoka Todorovića kao na izvor.⁸⁸⁰ Žalbeno vijeće ima u vidu da je Todorović, zapravo, objašnjavao izraz “kontrola” (za razliku od “rukovođenja”). Stoga se čini da je Pretresno vijeće protumačilo izraz “kontrola” kao “upravljanje”, dok dokazi upućuju na to da je za opisivanje upravljanja korišten izraz “rukovođenje”.⁸⁸¹ Premda je to što je Pretresno vijeće upotrijebilo riječ “upravljanje” da bi objasnilo izraz “kontrola” možda dovelo do određene konfuzije u pogledu ta dva izraza, Tolimir nije pokazao kako je to imalo ikakvog uticaja na osuđujuće presude koje su mu izrečene, niti kako se to što je Pretresno vijeće izraz “rukovođenje i komandovanje” shvatilo kao “*command and control*” na bilo kakav bitan način razlikuje od “upravljanja/usmjeravanja i komandovanja” koje su vršili pomoćnici komandanta. Ovaj argument se, shodno tome, odbija.

298. Žalbeno vijeće smatra da Tolimir svojom tvrdnjom da je Pretresno vijeće propustilo uzeti u obzir vojna pravila i uputstva koja se odnose na rad organa za obavještajne i bezbjednosne poslove pogrešno predstavlja zaključke Pretresnog vijeća.⁸⁸² Oslanjajući se, pored ostalog, na vojna pravila i propise na koje se Tolimir potom pozvao u svom Žalbenom podnesku,⁸⁸³ Pretresno vijeće je konstatovalo sljedeće: (i) organi za bezbjednosne poslove⁸⁸⁴ i vojna policija⁸⁸⁵ bili su neposredno potčinjeni komandantima korpusa ili brigada u čijem su sastavu bili; (ii) kao načelnik Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove, Tolimir je upravljao, koordinirao i nadzirao rad dviju uprava Sektora, Uprave za bezbjednost i Uprave za obavještajne poslove, kao i potčinjenih bezbjednosnih i obavještajnih organa, uključujući vojnu policiju,⁸⁸⁶ i (iii) po stručnoj komandnoj liniji, Uprava za obavještajne poslove upravljala je radom potčinjenih obavještajnih organa potčinjenih korpusa i brigada, kao i 410. obavještajnog centra.⁸⁸⁷ Tolimir nije pokazao da su ovi zaključci Pretresnog vijeća pogrešni ili da nisu zasnovani na vojnim pravilima i propisima VRS-a.

⁸⁷⁹ Prvostepena presuda, par. 89, fusnota 250.

⁸⁸⁰ Prvostepena presuda, par. 89, fusnota 251, gdje se poziva na T. od 19. aprila 2011. godine, str. 13051-13052.

⁸⁸¹ V. T. od 30. januara 2012. godine, str. 18572-18573.

⁸⁸² V. Žalbeni podnesak, par. 221-222.

⁸⁸³ V. Žalbeni podnesak, par. 221.

⁸⁸⁴ Prvostepena presuda, par. 109, fusnota 340, gdje se poziva na dokazni predmet odbrane 203 (Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ, 1984.). V. i Prvostepena presuda, par. 130, fusnota 419, gdje se poziva na dokazni predmet odbrane 148 (Pravilo brigada, JNA, 1984.).

⁸⁸⁵ Prvostepena presuda, par. 133, fusnota 431, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 1297 (Pravilo službe vojne policije Oružanih snaga SFRJ, 1985.). V. i Prvostepena presuda, par. 124, fusnota 404, gdje se poziva na dokazni predmet odbrane 202 (Pravilnik o nadležnostima komande korpusa kopnene vojske u miru, SFRJ, 1990.).

⁸⁸⁶ Prvostepena presuda, par. 104, fusnota 312, gdje se poziva na dokazne predmete odbrane 202 (Pravilnik o nadležnostima komande korpusa kopnene vojske u miru, SFRJ, 1990.) i 203 (Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ, 1984.). V. i Prvostepena presuda, par. 131, fusnota 424, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 1297 (Pravilo službe vojne policije Oružanih snaga SFRJ, 1985.).

⁸⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 118, fusnota 380, gdje se poziva na dokazni predmet odbrane 248 (Obaveštajno obezbeđenje oružanih snaga SFRJ - Pravilo, 1987.).

299. U vezi s Tolimirovim argumentom da je Pretresno vijeće zanemarilo Čulićev iskaz u vezi s nadležnostima bezbjednosnih organa, isključivim pravom komandanta da rukovodi i komanduje, te Tolimirovim ponašanjem,⁸⁸⁸ Žalbeno vijeće podsjeća da:

[p]retresno veće ne mora da navede iskaz svakog svedoka ili svaki pojedinačni dokaz u sudskom spisu, "osim ako ne postoje naznake da je pretresno vijeće potpuno zanemarilo neki konkretan dokaz" [...] Takvo zanemarivanje se dokazuje "[a]ko pretresno vijeće u svom obrazloženju propusti da razmotri neki dokaz koji je nesumnjivo relevantan".⁸⁸⁹

Pored toga, žalilac koji navodi da je pretresno vijeće propustilo uzeti neki dokaz u obzir mora da pokaže da bi dokaz koji je pretresno vijeće navodno zanemarilo uticao na prvostepenu presudu.⁸⁹⁰

300. U ovom slučaju, Žalbeno vijeće primjećuje da Pretresno vijeće nije konkretno potvrdilo da je primilo na znanje Čulićev iskaz da su organi za bezbjednosne poslove bili potčinjeni komandantu jedinice u čijem su sastavu bili,⁸⁹¹ da su pretpostavljeni organi za bezbjednosne poslove bili pretpostavljeni potčinjenim organima bezbjednosti samo u smislu stručnog obrazovanja,⁸⁹² te da Tolimir nije izdavao direktna naređenja potčinjenim oficirima za bezbjednosne i obavještajne poslove.⁸⁹³ Žalbeno vijeće smatra da je taj iskaz očigledno relevantan i da mu se Pretresno vijeće trebalo posvetiti. Stoga je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što taj iskaz nije izričito razmotrilo. Međutim, Žalbeno vijeće podsjeća da će odluku pretresnog vijeća poništiti samo ako je napravljena greška u utvrđivanju činjeničnog stanja koja je dovela do neostvarenja pravde.⁸⁹⁴ Tolimir nije pokazao kako je propust Pretresnog vijeća da se konkretno posveti tom iskazu rezultirao greškom u utvrđivanju činjeničnog stanja koja je dovela do neostvarenja pravde. Žalbeno vijeće primjećuje da je Čulićev iskaz sukladan zaključku Pretresnog vijeća da su organi za bezbjednosne poslove bili potčinjeni komandantu jedinice u čijem su sastavu bili.⁸⁹⁵ Pored toga, Pretresno vijeće je zaključke o preostalim pitanjima na koja se odnosio Čulićev iskaz donijelo na osnovu svjedočenja više

⁸⁸⁸ V. i Žalbeni podnesak, par. 224-226.

⁸⁸⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 375; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 92 (interne reference izostavljene). V. i Drugostepena presuda u predmetu *Zigiranyirazo*, par. 45 ("[u]koliko ne postoje nikakve indikacije da je pretresno vijeće potpuno zanemarilo neki konkretan dokaz, pretpostavlja se da je ono ocijenilo sve dokaze koji su mu predočeni. Međutim, ta pretpostavka se može dovesti u pitanje ako pretresno vijeće u svom obrazloženju ne kaže ništa o nekom dokazu koji je očigledno relevantan za zaključak koji obrazlaže.") (interni navodnici i reference izostavljene). V. i Drugostepena presuda u predmetu *Nizeyimana*, par. 176; Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 648; Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina i Markač*, par. 132; Drugostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 86; Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Deronjić*, par. 21; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 23.

⁸⁹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 105.

⁸⁹¹ V. Žalbeni podnesak, par. 224-225, gdje se poziva na T. od 15. februara 2012. godine, str. 19278-19279.

⁸⁹² V. Žalbeni podnesak, par. 226, gdje se poziva na T. od 15. februara 2012. godine, str. 19279-19280.

⁸⁹³ V. Žalbeni podnesak, par. 227-228, gdje se poziva na T. od 15. februara 2012. godine, str. 19280-19281.

⁸⁹⁴ V. gore, par. 11.

⁸⁹⁵ Prvostepena presuda, par. 109. V. i Prvostepena presuda, par. 90-91, 131, 138, 146. Upor. Žalbeni podnesak, par. 224-225, gdje se poziva na T. od 15. februara 2012. godine, str. 19278-19279.

svjedoka i relevantnih vojnih propisa.⁸⁹⁶ U tim okolnostima, Žalbeno vijeće nije uvjerenom da je propust Pretresnog vijeća da se izričito posveti Čulićevom iskazu na koji se pozvao Tolimir rezultirao greškom u utvrđivanju činjeničnog stanja koja je dovela do neostvarenja pravde.

301. Žalbeno vijeće takođe odbija Tolimirov argument da Pretresno vijeće nije diskutovalo o suštinskim aspektima rada Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove jer zaključci Pretresnog vijeća ne daju osnova za takav argument.⁸⁹⁷ Pretresno vijeće je konstatovalo da je Sektor za obavještajno-bezbjednosne poslove bio zadužen za izvođenje obavještajnih i kontraobavještajnih aktivnosti⁸⁹⁸ i detaljno je izložilo prevashodne zadatke organa bezbjednosti⁸⁹⁹ i funkcije koje su vršile Uprava za bezbjednost i Uprava za obavještajne poslove,⁹⁰⁰ odnosno vojna policija.⁹⁰¹

302. U vezi s Tolimirovom tvrdnjom da je Pretresno vijeće pogriješilo u svojim zaključcima u vezi s njegovim nadležnostima i informacijama kojima je raspolagao, Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće, na osnovu iskaza svjedoka tužilaštva Petra Salapure, zaključilo da su dvije uprave unutar Sektora i potčinjeni bezbjednosni i obavještajni organi bili dužni da razmjenjuju relevantne informacije, te da je, “[d]a bi se izbjeglo dupliranje i ukrštanje nadležnosti”, Tolimir bio taj koji je morao da “procijeni, da ocijeni i da kaže da se ovo ustupi ovima, ovo da se ustupi ovima [...]”.⁹⁰² Suprotno Tolimirovoj sugestiji, ovaj zaključak se nije odnosio na konkretnu informaciju, nego na “relevantne informacije” koje su dvije pomenute uprave bile dužne da razmjenjuju. Žalbeno vijeće odbija Tolimirovu tvrdnju da je Pretresno vijeće izvadilo Salapurin iskaz iz konteksta.⁹⁰³ Tolimirov argument se, shodno tome, odbacuje.

303. Što se tiče Tolimirovog argumenta da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što se oslonilo na izjavu svjedoka Milovanovića da su Tolimirova “znanja bila veća” od znanja njegovih neposredno potčinjenih Salapure i Ljubiše Beare zato što se ta izjava kosi sa prirodom njihovih dužnosti,⁹⁰⁴ Žalbeno vijeće ima u vidu da su Salapura i Beara bili odgovorni za po jednu od dvije uprave koje su činile Sektor za obavještajno-bezbjednosne poslove.⁹⁰⁵ Kao načelnik tog sektora, Tolimir je upravljao, koordinirao i nadzirao rad tih dviju uprava i odlučivao o distribuciji

⁸⁹⁶ V. Prvostepena presuda, par. 104, fusnota 312 (zaključci o nadležnostima načelnika Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove), par. 109, fusnota 341 (zaključci o potčinjavanju organa za bezbjednosne poslove).

⁸⁹⁷ V. i Žalbeni podnesak, par. 222.

⁸⁹⁸ Prvostepena presuda, par. 103.

⁸⁹⁹ Prvostepena presuda, par. 106, 116. V. i Prvostepena presuda, par. 132, 146.

⁹⁰⁰ Prvostepena presuda, par. 106-108, 116-118.

⁹⁰¹ Prvostepena presuda, par. 110-111, 134.

⁹⁰² Prvostepena presuda, par. 104.

⁹⁰³ Žalbeni podnesak, par. 232.

⁹⁰⁴ Žalbeni podnesak, par. 239.

⁹⁰⁵ Prvostepena presuda, par. 103.

relevantnih podataka između tih dviju uprava.⁹⁰⁶ S obzirom na te dokaze, razumno pretresno vijeće je moglo da prihvati Milovanovićev iskaz da je Tolimir uvijek znao više od Salapure i Beare. Shodno tome, Tolimir nije pokazao da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što se oslonilo na taj iskaz.

304. U vezi s Tolimirovom tvrdnjom da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što se oslonilo na izjavu svjedoka tužilaštva Mikajla Mitrovića da su Tolimiru uvijek dostavljane raspoložive informacije,⁹⁰⁷ Žalbeno vijeće primjećuje da se ta Mitrovićeva izjava odnosila na raspoložive informacije vezane za obavještajne ili bezbjednosne poslove i da je on u njoj, pored toga, objasnio da su se takve informacije morale dostavljati Tolimiru kako bi mogao da pravi kontraobavještajne i bezbjednosne procjene.⁹⁰⁸ Po mišljenju Žalbenog vijeća, Tolimir nije pokazao da je Pretresno vijeće pogriješilo oslonivši se na tu izjavu.

305. Što se tiče Tolimirovih prigovora na zaključak Pretresnog vijeća da je Mladić na njega prenio određene nadležnosti nad 410. obavještajnim centrom, zasnovanih na tome da je svjedok tužilaštva Petar Škrbić, na čiji se iskaz Pretresno vijeće oslonilo, u svjedočenju izjavio samo da “ne isključuje tu mogućnost”, za šta nema drugih potkrepljujućih dokaza,⁹⁰⁹ Žalbeno vijeće primjećuje da Pretresno vijeće taj zaključak nije zasnovalo samo na Škrbićevom iskazu, već i na svojim prethodnim zaključcima u vezi sa Upravom za obavještajne poslove i 410. obavještajnim centrom.⁹¹⁰ Pored toga, Škrbićev iskaz na koji se Tolimir poziva odnosi se na 10. diverzantski odred, a ne na 410. obavještajni centar.⁹¹¹ Na pitanje ostaje li pri svojoj izjavi da je Mladić određene nadležnosti nad 410. obavještajnim centrom prenio na Sektor za obavještajno-bezbjednosne poslove, Škrbić je tu svoju izjavu potvrdio.⁹¹² Shodno tome, Tolimirov argument je neosnovan.

306. Što se tiče Tolimirove tvrdnje da je Pretresno vijeće prilikom donošenja zaključka da je on kontrolisao postavljanje bezbjednosnih i obavještajnih oficira propustilo uzeti u obzir da je njegova “prava uloga” u tom procesu bila ograničena na “stručne sposobnosti”,⁹¹³ Tolimir ne navodi nijedan konkretan dokaz koji je Pretresno vijeće navodno propustilo uzeti u obzir, ne navodi nijednu činjeničnu grešku, niti objašnjava zašto je Pretresno vijeće postupilo nerazumno kada je došlo do ovog zaključka. Tolimirov argument se, shodno tome, odbacuje kao neosnovan.

⁹⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 104.

⁹⁰⁷ Žalbeni podnesak, par. 240.

⁹⁰⁸ T. od 1. juna 2011. godine, str. 14990-14991.

⁹⁰⁹ Žalbeni podnesak, par. 233.

⁹¹⁰ Prvostepena presuda, par. 917, fusnota 3633.

⁹¹¹ T. od 2. februara 2012. godine, str. 18788-18789.

⁹¹² T. od 2. februara 2012. godine, str. 18788-18789.

⁹¹³ Žalbeni podnesak, par. 234.

307. Što se tiče Tolimirovog prigovora na zaključak Pretresnog vijeća da je on igrao centralnu ulogu u procesu odobravanja kretanja konvoja i da je imao važnu ulogu u poslovima vezanim za razmjenu ratnih zarobljenika,⁹¹⁴ Žalbeno vijeće ima u vidu da on većinu svojih argumenata navodi upućivanjem na svoje druge žalbene osnove.⁹¹⁵ Iz razloga izloženih u drugim dijelovima ove Presude koji se bave tim žalbenim osnovama, ti argumenti se odbacuju.⁹¹⁶

308. U vezi s Tolimirovim argumentom da je Pretresno vijeće pogriješilo u svom opisu njegovog odnosa sa Mladićem,⁹¹⁷ a konkretno zbog toga što se oslonilo na iskaz svjedoka Smitha da je odnos između Tolimira i Mladića bio “skoro ravnopravan”,⁹¹⁸ Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće svoje zaključke o odnosu između Mladića i Tolimira zasnovalo na iskazima nekoliko svjedoka, među kojima su bili bivši oficiri VRS-a koji su Tolimira opisali kao osobu u koju je Mladić imao najviše povjerenja i koju je često konsultovao prije nego što bi donio neku odluku.⁹¹⁹ Pretresno vijeće je takođe uzelo u obzir činjenicu da je Tolimir često pratio Mladića na pregovorima ili sastancima.⁹²⁰ Iskaz svjedoka Smitha zasnovan je na njegovom direktnom kontaktu sa Mladićem i Tolimirom,⁹²¹ a ne na činjenici da je Tolimir često bio zadužen za pregovore i da su ga smatrali “najvještijim diplomatom” među pripadnicima VRS-a, kako sugeriše Tolimir.⁹²² U ovom kontekstu, razumno pretresno vijeće se moglo osloniti na iskaz svjedoka Smitha, za kojeg je konstatovano da je vjerodostojan, u pogledu opisa odnosa između Mladića i Tolimira.

309. Što se tiče Tolimirovog argumenta da je Pretresno vijeće Milovanovićevu izjavu da je Tolimir bio Mladićeve “oči i uši” izvadilo iz konteksta,⁹²³ Žalbeno vijeće ima u vidu da se Pretresno vijeće oslonilo na Milovanovićev iskaz prilikom donošenja zaključka da je Tolimirov zadatak bio da spriječi oticanje strogo povjerljivih informacija i “prikrije namere Vojske Republike Srpske”⁹²⁴ te da je on bio “oči i uši” svom neposredno pretpostavljenom, komandantu Glavnog štaba VRS-a, Mladiću.⁹²⁵ Žalbeno vijeće se nije uvjerilo da je Pretresno vijeće izvadilo Milovanovićevu izjavu iz konteksta. Milovanović je na suđenju objasnio da “Tolimir jeste bio oči i uši generala Mladića jer je [bio zadužen da] prikuplja obaveštajne podatke, znači otvara Mladiću uši, sprečava oticanje

⁹¹⁴ Žalbeni podnesak, par. 235.

⁹¹⁵ Žalbeni podnesak, par. 235.

⁹¹⁶ V. dolje, par. 356-357.

⁹¹⁷ Žalbeni podnesak, par. 236.

⁹¹⁸ Žalbeni podnesak, par. 237.

⁹¹⁹ Prvostepena presuda, par. 921, fusnote 3647-3648.

⁹²⁰ Prvostepena presuda, par. 921, fusnota 3649.

⁹²¹ V. Prvostepena presuda, par. 616-617, 650, 965.

⁹²² V. Žalbeni podnesak, par. 237.

⁹²³ Žalbeni podnesak, par. 238.

⁹²⁴ Prvostepena presuda, par. 915.

⁹²⁵ Prvostepena presuda, par. 914-915, 1109, 1165.

podataka iz Vojske Republike Srpske, znači otvara mu oči”.⁹²⁶ Pretresno vijeće je konstatovalo da je Tolimir svakog dana i od jedne i od druge uprave Sektora dobijao pismene izvještaje i da su mu potčinjeni detaljno usmeno referisali.⁹²⁷ Žalbena vijeće smatra da je Pretresno vijeće Milovanovićevu izjavu razmotrilo na način koji je dosljedan kontekstu u kojem je ona data u vezi s Tolimirovom ulogom. Žalbena vijeće, stoga, odbija Tolimirovu tvrdnju.

(c) Zaključak

310. Iz gore navedenih razloga, Žalbena vijeće, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, odbacuje 14. žalbeni osnovu.

B. UZP prisilnog uklanjanja (djelimično 15. žalbena osnova)

311. Pretresno vijeće je konstatovalo da je najkasnije od početka marta 1995. godine rukovodstvo bosanskih Srba imalo zajednički plan da prisilno ukloni stanovništvo, bosanske Muslimane, iz srebreničke i iz žepske enklave.⁹²⁸ Ono je zaključilo da su strateški ciljevi tog plana bili izloženi u Direktivi 7 i da su provedeni tokom mjeseci koji su slijedili, putem ograničavanja ulaska konvoja za snabdijevanje UNPROFOR-a i konvoja sa humanitarnom pomoći u te enklave, kao i putem vojnih dejstava protiv enklava.⁹²⁹

312. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja i grešku u primjeni prava kada je zaključilo da je postojao UZP prisilnog uklanjanja.⁹³⁰ Konkretno, on iznosi argument da je Pretresno vijeće pogriješilo u sljedećem: (i) kada je zaključilo da je rukovodstvo RS u maju 1992. godine usvojilo ciljeve koji ukazuju na politiku "uklanjanja" muslimanskog stanovništva istočne BiH,⁹³¹ istovremeno odbacivši mogućnost da je stvarni strateški cilj RS i VRS-a bio isključivo da se porazi ABiH u te dvije enklave,⁹³² zbog čega je pogrešno protumačilo Direktivu 7 i odnos između te direktive i Direktive 7/1, te s njima povezanih vojnih naređenja VRS-a,⁹³³ (ii) kada je zaključilo da je VRS učestvovao u ograničavanju kretanja konvoja UNPROFOR-a i konvoja sa humanitarnom pomoći,⁹³⁴ (iii) kada je uzelo u obzir napad na srebreničku enklavu koji je izveden tokom noći sa 23. na 24. juni 1995. godine kroz kop rudnika (dalje u tekstu: napad kroz kop rudnika) da bi zaključilo da je civilno stanovništvo Srebrenice,

⁹²⁶ T. od 17. maja 2011. godine, str. 14247-14248.

⁹²⁷ Prvostepena presuda, par. 915.

⁹²⁸ Prvostepena presuda, par. 1040.

⁹²⁹ Prvostepena presuda, par. 1038, 1040.

⁹³⁰ Žalbeni podnesak, par. 245-255.

⁹³¹ Žalbeni podnesak, par. 245-256.

⁹³² Žalbeni podnesak, par. 247.

⁹³³ Žalbeni podnesak, par. 250-255.

bosanski Muslimani, bilo izloženo snajperskom djelovanju i granatiranju tokom mjeseci koji su neposredno prethodili vojnim napadima na enklave;⁹³⁵ i (iv) kada je zaključilo da se status enklava kao “zaštićenih zona” po međunarodnom pravu nije smio narušavati iako one nisu bile u potpunosti demilitarizovane.⁹³⁶

1. Strateški ciljevi RS i direktive 7 i 7/1

313. Pretresno vijeće je zaključilo da je cilj politike RS već 1992. godine bio “da u istočnim enklavama više ne bude bosanskih Muslimana”.⁹³⁷ Ono je taj zaključak zasnovalo na tome što je Narodna skupština u maju 1992. godine usvojila strateške ciljeve (dalje u tekstu: šest strateških ciljeva), koji su obuhvatali “državno razgraničenje [srpskog naroda] od druge dve nacionalne zajednice” i eliminisanje “[rijeke] Drine kao granice između srpskih država”.⁹³⁸ Ka tim ciljevima je bila usmjerena i Direktiva 4 iz novembra 1992. godine, kojom je Drinskom korpusu VRS-a naređeno da mora “prisiliti [neprijatelja] da sa muslimanskim stanovništvom napusti prostore Birača, Žepe i Goražda” i “uništiti” vojno sposobne naoružane muškarce koji odbiju da se predaju.⁹³⁹ Pretresno vijeće je konstatovalo da je ta politika “potvrđena” kada je 8. marta 1995. godine izdata Direktiva 7, kojom je Drinskom korpusu izdato sljedeće naređenje: “stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi”.⁹⁴⁰ Pretresno vijeće je, pored toga, zauzelo stav da su Direktivom 7/1 politički ciljevi iznijeti u Direktivi 7 preneseni na vojni plan.⁹⁴¹

(a) Argumenti

314. Tolimir tvrdi da dokazi, a posebno dokazni predmet tužilaštva 2477, zapisnik sa 16. sjednice Narodne skupštine, te konkretno, komentari koje je iznio Mladić (“mi nećemo rat protiv Muslimana kao naroda [...] mi ne možemo očistiti samo da ostanu Srbi [...] to je ljudi genocid”),⁹⁴² ukazuju na to da na toj sjednici nije usvojeno šest strateških ciljeva, te da se diskusija koja je vođena tokom te sjednice ne može shvatiti kao odraz bilo kakve protivpravne politike.⁹⁴³ Tolimir dalje tvrdi da su zaključci Pretresnog vijeća u vezi s postojanjem UZP-a prisilnog uklanjanja bili posljedica toga što je Pretresno vijeće: (i) propustilo da utvrdi stvarne strateške ciljeve kako RS tako i VRS-a; (ii)

⁹³⁴ Žalbeni podnesak, par. 266.

⁹³⁵ Žalbeni podnesak, par. 273.

⁹³⁶ Žalbeni podnesak, par. 283-292, 305-308.

⁹³⁷ Prvostepena presuda, par. 1010.

⁹³⁸ Prvostepena presuda, par. 162-165, 1010.

⁹³⁹ Prvostepena presuda, par. 162-165, 1010.

⁹⁴⁰ Prvostepena presuda, par. 1010.

⁹⁴¹ Prvostepena presuda, par. 1012.

⁹⁴² Žalbeni podnesak, par. 245, gdje se citira dokazni predmet tužilaštva 2477, str. 37-39.

pogrešno protumačilo dokaze koje je iznio svjedok tužilaštva Milenko Lazić; i (iii) propustilo da utvrdi činjenice koje se tiču događaja koji su se odigrali u periodu od 1992. do 1995. godine na području Podrinja.⁹⁴⁴ Pored toga, u vezi s direktivama 7 i 7/1 i odnosom između njih, Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće, oslonivši se na svjedočenje bivšeg zaposlenika tužilaštva i svjedoka tužilaštva Richarda Butlera, pogrešno protumačilo dokaze, te navodi da je zaključak Pretresnog vijeća da su “politički ciljevi iznijeti u Direktivi op. br. 7 [...] provedeni putem naređenja izdanih vojsci” bio nerazuman.⁹⁴⁵

315. Tužilaštvo odgovara da Tolimir pogrešno tumači ili zanemaruje zaključke Pretresnog vijeća u vezi sa šest strateških ciljeva, osporava zaključak koji ne čini osnovu za osuđujuću presudu koja mu je izrečena, te samo ponavlja neuspješne argumente koje je iznio tokom prvostepenog postupka.⁹⁴⁶ Što se tiče diskusije koja se vodila na 16. sjednici Narodne skupštine, tužilaštvo tvrdi da bi se komentari koje je iznio Mladić trebali zanemariti s obzirom na njegovu ličnu umiješanost u te UZP-ove.⁹⁴⁷ Tužilaštvo dalje tvrdi da Tolimir: (i) ne pokazuje da je Pretresno vijeće pogriješilo “što nije utvrdilo šta su stvarni strateški ciljevi [...] formulisani u Direktivi op. br. 6”; (ii) jednostavno osporava način na koji je Pretresno vijeće protumačilo dokaze koje je iznio Lazić; i (iii) ne pokazuje zašto su relevantni događaji koji su se u periodu od 1992. do 1995. godine odigrali na području Podrinja, te zanemaruje činjenicu da Pretresno vijeće jeste razmotrilo te događaje.⁹⁴⁸ Tužilaštvo iznosi argument da Tolimir u vezi s direktivama 7 i 7/1 samo ponavlja svoje argumente iz prvostepenog postupka i tvrdi da bi njegovo tumačenje dokaza trebalo da bude mjerodavno, a da pritom ne pokazuje zbog čega tumačenje dokaza od strane Pretresnog vijeća nije bilo razumno.⁹⁴⁹ Pored toga, tvrdi tužilaštvo, Pretresno vijeće je razmotrilo cjelokupne dokaze i nije svoje zaključke zasnovalo samo na Butlerovom mišljenju, a Tolimir nije pokazao da je Pretresno vijeće napravilo ikakvu grešku prilikom ocjenjivanja vjerodostojnosti tog svjedoka.⁹⁵⁰ Tužilaštvo takođe tvrdi da dokazni predmet tužilaštva 1202, zapovijest za aktivna borbena dejstva koju je izdao Živanović, predstavlja dokaz o vojnom provođenju tih direktiva.⁹⁵¹

⁹⁴³ Žalbeni podnesak, par. 245-246; Replika na podnesak respondenta, par. 80-81.

⁹⁴⁴ Žalbeni podnesak, par. 247-249; Replika na podnesak respondenta, par. 83-84.

⁹⁴⁵ Žalbeni podnesak, par. 250-255; Replika na podnesak respondenta, par. 87.

⁹⁴⁶ Podnesak respondenta, par. 147-148.

⁹⁴⁷ Podnesak respondenta, par. 149.

⁹⁴⁸ Podnesak respondenta, par. 150-154.

⁹⁴⁹ Podnesak respondenta, par. 155, 157.

⁹⁵⁰ Podnesak respondenta, par. 156, 158-159.

⁹⁵¹ Podnesak respondenta, par. 160.

316. Tolimir u replici odgovara da između Direktive 7 i šest strateških ciljeva ne postoji nikakva veza i da su strateški ciljevi izloženi u Direktivi 6.⁹⁵² U vezi s odnosom između direktiva 7 i 7/1, Tolimir replicira da je argument tužilaštva nerazuman kad se uzmu u obzir dokazni predmet tužilaštva 2719, naređenje Drinskog korpusa od 20. marta 1995., dokazni predmet tužilaštva 1202, naređenje Komande Drinskog korpusa od 2. jula 1995., koja je oba potpisao Milenko Živanović, te dokazni predmet tužilaštva 2509, redovni borbeni izvještaj Drinskog korpusa od 16. maja 1995., koji je potpisao Radislav Krstić.⁹⁵³

(b) Analiza

317. Žalbeno vijeće ima u vidu da se u Optužnici ne navodi da je UZP prisilnog uklanjanja započeo 1992. godine i da Pretresno vijeće nije došlo do takvog zaključka.⁹⁵⁴ U tom smislu, zaključci Pretresnog vijeća u vezi sa šest strateških ciljeva ne čine osnovu za izrečenu osuđujuću presudu. Pretresno vijeće je izričito zaključilo da je zajednički plan da se prisilno ukloni stanovništvo enklava Srebrenice i Žepe, bosanski Muslimani, postojao “najkasnije od početka marta 1995. godine”⁹⁵⁵ i, konkretnije, da je izdavanje Direktive 7 u martu 1995. godine označilo nastanak UZP-a prisilnog uklanjanja.⁹⁵⁶ Za razliku od toga, šest strateških ciljeva je usvojeno u maju 1992. godine i oni su bili odraz opšte politike “da u istočnim enklavama više ne bude bosanskih Muslimana”, koja nije bila realizovana kao konkretan zločinački poduhvat sve dok u martu 1995. godine nije usvojena Direktiva 7.⁹⁵⁷ Usprkos tome, s obzirom na zaključak Pretresnog vijeća da je Direktivom 7 “potvrđena” već postojeća politika razdvajanja na nacionalnoj osnovi, te da je “najkasnije od početka marta 1995. godine” postojao zajednički plan da se prisilno uklone bosanski Muslimani, stanovništvo tih dviju enklava,⁹⁵⁸ Žalbeno vijeće će razmotriti utemeljenost Tolimirovih argumenata.

318. Pretresno vijeće je izričito razmotrilo i odbilo Tolimirovu tvrdnju da Narodna skupština nikad nije usvojila šest strateških ciljeva.⁹⁵⁹ Tolimir nije pokazao da je Pretresno vijeće time napravilo bilo kakvu grešku i njegov argument s tim u vezi se odbacuje. Pored toga, Žalbeno vijeće nije uvjerala Tolimirova tvrdnja da diskusija o šest strateških ciljeva, vođena tokom sjednice Narodne skupštine, nije bila odraz nikakve protivpravne politike i da je Pretresno vijeće trebalo

⁹⁵² Replika na podnesak respondenta, par. 82.

⁹⁵³ Replika na podnesak respondenta, par. 86.

⁹⁵⁴ Optužnica, par. 35; Prvostepena presuda, par. 1040.

⁹⁵⁵ Prvostepena presuda, par. 1040.

⁹⁵⁶ Prvostepena presuda, par. 1077-1078.

⁹⁵⁷ Prvostepena presuda, par. 1010.

⁹⁵⁸ Prvostepena presuda, par. 1010, 1040.

⁹⁵⁹ Prvostepena presuda, fusnota 576.

uzeti u obzir komentare koje je Mladić iznio tokom te diskusije. S tim u vezi, Žalbeno vijeće ima u vidu da Pretresno vijeće nije zaključilo da šest strateških ciljeva nužno odražava neku protivpravnu politiku ili zločinački poduhvat; ono je taj dokaz samo uzelo kao indicaciju o razdvajanju na nacionalnoj osnovi kao političkom cilju RS. Njegov zaključak da je taj cilj ostvaren kažnjivim sredstvima, to jest prisilnim premještanjem, zasnovan je na Direktivi 7 i njenom provođenju.⁹⁶⁰

319. Što se tiče Tolimirove tvrdnje da je Pretresno vijeće propustilo da utvrdi “stvarne” ciljeve RS i VRS-a koji su izloženi u Direktivi 6 od 11. novembra 1993. godine, Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće konstatovalo da se u Direktivi 6 “ponavljaju dijelovi Direktive op. br. 4, među kojima i onaj u kojem se kaže da treba ‘stvoriti objektivne uslove za ostvarivanje strateških ciljeva rata Vojske Republike Srpske’”.⁹⁶¹ Prema tome, “stvarni” ciljevi iz Direktive 6 su obuhvatali ciljeve koji su prethodno postavljeni u Direktivi 4. U svakom slučaju, Direktiva 6 je zamijenjena Direktivom 7,⁹⁶² na koju se Pretresno vijeće oslonilo kada je došlo do osporenog zaključka. Ovaj argument se, shodno tome, odbija.

320. Žalbeno vijeće isto tako nisu uvjerali Tolimirovi nerazrađeni argumenti u vezi s tim kako je Pretresno vijeće protumačilo Lazićev iskaz i dokaze koji su se odnosili na događaje koji su se u periodu od 1992. do 1995. godine odigrali na području Podrinja. Što se tiče Lazićevog iskaza, Tolimir nije pokazao nikakvu grešku u analizi Pretresnog vijeća i samo tvrdi da je Pretresno vijeće trebalo protumačiti taj iskaz na nekakav konkretan način. U vezi s događajima na području Podrinja u periodu od 1992. do 1995. godine, Tolimir nije pokazao kako su dokazi na koje se poziva relevantni za osporeni zaključak i kako su mogli da utiču na zaključak Pretresnog vijeća. Ti argumenti se, shodno tome, odbacuju.

321. Što se pak tiče Tolimirovog argumenta da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da su ciljevi izloženi u Direktivi 7 vojno provedeni putem Direktive 7/1, Žalbeno vijeće primjećuje da Tolimir ponavlja isti argument koji je iznio u prvostepenom postupku a da pritom ne pokazuje zbog čega je Pretresno vijeće pogriješilo kada ga je odbacilo. Pretresno vijeće je smatralo da su u vojnim narednjima izdatim poslije Direktive 7/1 zadaci dati pozivanjem i na Direktivu 7 i na Direktivu 7/1, kao što je slučaj sa zapovijesti za aktivna borbena dejstva koju je 2. jula 1995. godine izdao Živanović, u kojoj je izdat zadatak da se poboljša taktički položaj VRS-a s ciljem da se

⁹⁶⁰ Prvostepena presuda, par. 1010, 1038, 1040.

⁹⁶¹ Prvostepena presuda, fusnota 648, gdje se poziva na dokazni predmet odbrane 300 (Vrhovna komanda Oružanih snaga Republike Srpske, Direktiva za dalja dejstva op. br. 6, od 11. novembra 1993. godine), str. 3.

⁹⁶² Prvostepena presuda, fusnota 289.

“stvor[e] uslov[i] za eliminisanje enklava”.⁹⁶³ U vezi s vjerodostojnošću svjedoka Butlera, Žalbena vijeće odbija Tolimirove argumente iz razloga koji su navedeni ranije u ovoj Presudi.⁹⁶⁴ Tolimir nije pokazao da niko ko razumno presuđuje o činjenicama ne bi mogao da dođe do zaključka da je Direktiva 7/1 predstavljala vojno provođenje Direktive 7. Njegov argument se odbacuje.

2. Uloga VRS-a u ograničavanju kretanja konvoja s humanitarnom pomoći i konvoja za popunjavanje zaliha UNPROFOR-a

322. Pretresno vijeće je konstatovalo da se VRS, u skladu s uputstvom iz Direktive 7 da je potrebno “smanjiti i ograničiti logističku podršku snaga UNPROFOR-a u enklavama i dotur materijalnih sredstava muslimanskom življu”, angažovao na ograničavanju kretanja konvoja koji su dopremali humanitarnu pomoć i konvoja za popunjavanje zaliha UNPROFOR-a u obje enklave.⁹⁶⁵ Pretresno vijeće je zaključilo da je, uslijed tih ograničenja, “[p]očetkom juna 1995. godine Nizozemski bataljon [...] došao do tačke gdje više nije bio operativno sposoban da ostvaruje svoju misiju” i da su se do početka jula 1995. godine “enklave [...] našle u katastrofalnoj humanitarnoj situaciji”, čime se “pripremao teren za [...] fizičko uklanjanje bosanskih Muslimana [...] iz srebreničke i žepske enklave”.⁹⁶⁶

(a) Argumenti

323. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je VRS učestvovao u ograničavanju kretanja konvoja sa humanitarnom pomoći.⁹⁶⁷ On iznosi argument da VRS nije imao nadležnosti nad humanitarnim konvojima, budući da je čak i prije 14. maja 1995. godine postojao zaseban proces odobravanja prolaska konvoja za popunjavanje zaliha UNPROFOR-a i konvoja sa humanitarnom pomoći i da su Državni komitet za saradnju s Ujedinjenim nacijama i međunarodnim humanitarnim organizacijama (dalje u tekstu: Državni komitet) i Ministarstvo zdravlja imali isključivu nadležnost nad odobravanjem prolaska humanitarnih konvoja.⁹⁶⁸ Kako tvrdi Tolimir, VRS je bio zadužen samo za sprečavanje prolaska konvoja koji nisu bili odobreni, ali nije mogao da se miješa u sam proces odobravanja.⁹⁶⁹ S tim u vezi, Tolimir tvrdi da su zaključci Pretresnog vijeća o umiješanosti VRS-a u ograničavanje kretanja konvoja sa humanitarnom pomoći zasnovani na

⁹⁶³ Prvostepena presuda, par. 1012, gdje se, pored ostalog, poziva na dokazni predmet tužilaštva 1202 (Komanda Drinskog korpusa, str. pov. br. 04/156-2, Zapovest za aktivna b/d op. br. 1 Krivaja-95, koju je potpisao Milenko Živanović, 2. juli 1995. godine), str. 3.

⁹⁶⁴ V. gore, par. 69-70.

⁹⁶⁵ Prvostepena presuda, par. 1013 (gdje se citira dokazni predmet tužilaštva 1214 (Vrhovna komanda Oružanih snaga Republike Srpske, Direktiva za dalja dejstva op. br. 7, od 8. marta 1995. godine), str. 14), 1014, 1038.

⁹⁶⁶ Prvostepena presuda, par. 204, 1015, 1038.

⁹⁶⁷ Žalbeni podnesak, par. 266.

⁹⁶⁸ Žalbeni podnesak, par. 261-264; Replika na podnesak respondententa, par. 95-96.

pogrešnoj procjeni relevantnih dokaza,⁹⁷⁰ kao što su pristrasne izjave zvaničnika UNPROFOR-a.⁹⁷¹ Tolimir dodaje da su stvarni uzroci otkazivanja konvoja bili “problemi između UNHCR-a i Nizozemskog bataljona”, kao što se vidi iz dokaznog predmeta tužilaštva 619. On tvrdi da je, u svakom slučaju, Pretresno vijeće propustilo da analizira stvarni uticaj tog ograničavanja kretanja ili da uzme u obzir dokaze da je tokom perioda na koji se odnosi Optužnica u Srebrenicu i Žepu stizalo dovoljno hrane.⁹⁷² Konačno, tvrdi Tolimir, sprečavanje prolaska zabranjenih konvoja ne može predstavljati doprinos zločinačkom poduhvatu, budući da prema međunarodnom humanitarnom pravu zaraćena strana ima pravo da odobri ili odbije zahtjev za prolazak takvih konvoja.⁹⁷³

324. Što se tiče konvoja za popunu zaliha UNPROFOR-a, Tolimir iznosi argument da je Pretresno vijeće propustilo razmotriti dokaze da su ti konvoji korišteni za dostavljanje oružja, municije, hrane i goriva za ABiH, koju UNPROFOR nikad nije razoružao i koja je pripremala ofanzive protiv VRS-a.⁹⁷⁴ Tolimir takođe tvrdi da, u svakom slučaju, ograničenja kretanja konvoja za popunu zaliha UNPROFOR-a nisu mogla da ugroze sposobnost UNPROFOR-a da vrši distribuciju humanitarne pomoći niti da dovedu do humanitarne krize, budući da je roba koja je dostavljana tim konvojem za popunu zaliha bila namijenjena UNPROFOR-u, a ne lokalnom stanovništvu.⁹⁷⁵

325. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće ispravno procijenilo ulogu VRS-a u ograničavanju kretanja konvoja i posljedice tog ograničavanja po UNPROFOR i po civilno stanovništvo.⁹⁷⁶ Kako tvrdi tužilaštvo, Tolimirovi argumenti predstavljaju puko ponavljanje njegovih argumenata koji nisu prihvaćeni u prvostepenom postupku ili zalaganje za drugačije tumačenje dokaza koje je razmotrilo Pretresno vijeće, a pored toga su i protivrječni.⁹⁷⁷ Tužilaštvo dalje ističe da Dopunski protokol I daje strani u sukobu pravo da propiše tehničke uslove za prolaz konvoja, ali da isto tako zabranjuje svako ometanje isporuka humanitarne pomoći.⁹⁷⁸

326. Tužilaštvo tvrdi da Tolimirov argument da Pretresno vijeće nije pridalo dovoljnu težinu dokaznom predmetu tužilaštva 619 treba odbaciti po kratkom postupku.⁹⁷⁹ Tužilaštvo dalje tvrdi da se Tolimir, kada okrivljuje Nizozemski bataljon za zastoje i otkazivanja konvoja, oslanja na dokaze

⁹⁶⁹ Žalbeni podnesak, par. 264.

⁹⁷⁰ Žalbeni podnesak, par. 261-263; Replika na podnesak respondenta, par. 93-95.

⁹⁷¹ Žalbeni podnesak, par. 265; Replika na podnesak respondenta, par. 98.

⁹⁷² Žalbeni podnesak, par. 266. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 100.

⁹⁷³ Žalbeni podnesak, par. 264, gdje se poziva na Dopunski protokol I, član 70.

⁹⁷⁴ Žalbeni podnesak, par. 271-272, 294. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 101.

⁹⁷⁵ Žalbeni podnesak, par. 270.

⁹⁷⁶ Podnesak respondenta, par. 174, 176-177.

⁹⁷⁷ Podnesak respondenta, par. 170, 174, 179, 190.

⁹⁷⁸ Podnesak respondenta, par. 178.

koji ne potkrepljuju taj argument, već samo pokazuju da je jednom prilikom jedan službenik UNHCR-a zaprijetio da će obustaviti konvoje ukoliko ABiH bude insistirala na detaljnim provjerama.⁹⁸⁰ Štaviše, tužilaštvo tvrdi da, suprotno Tolimirovim argumentima, dokazi u velikoj mjeri potkrepljuju zaključke Pretresnog vijeća da je ograničavanje kretanja konvoja UNPROFOR-a od strane VRS-a ugrozilo sposobnost UNPROFOR-a da provodi svoj mandat, kao i da je doprinijelo tome da životni uslovi lokalnog civilnog stanovništva budu još teži.⁹⁸¹ Tužilaštvo iznosi argument da je Pretresno vijeće razumno odlučilo da se ne osloni na dokaze koji navodno pokazuju da je, kao što je VRS-u bilo poznato, Nizozemski bataljon dostavljao ABiH hranu i druge potrepštine.⁹⁸²

327. Tolimir u replici odgovara da je neprijateljski stav VRS-a prema UNPROFOR-u bio opravdan i u prilog tome ukazuje na dokaze da je Nizozemski bataljon učestvovao u “borbenim dejstvima, postavljanju zaprečnih položaja i otvaranju vatre na VRS”.⁹⁸³ U vezi s navodnim dostavljanjem hrane ABiH od strane UNPROFOR-a, Tolimir replicira da je to dokazano u svjedočenju svjedoka odbrane Slavka Kralja.⁹⁸⁴

(b) Analiza

328. Žalbeno vijeće će se prvo osvrnuti na Tolimirov argument da VRS nije bio nadležan da donosi odluke o tome da li će se konvojem sa humanitarnom pomoći dozvoliti ulazak u enklave.⁹⁸⁵ Po mišljenju Žalbenog vijeća, taj argument je zasnovan na pogrešnom tumačenju zaključaka Pretresnog vijeća. Pretresno vijeće je konkretno primilo na znanje da su u martu 1995. godine stvoreni zasebni procesi za odobravanje kretanja humanitarnih konvoja i konvoja za popunu zaliha UNPROFOR-a i konstatovalo da je za odobravanje prolaza humanitarnih konvoja bio odgovoran Državni komitet, a ne VRS,⁹⁸⁶ ali se ipak usredotočilo na stvarnu ulogu u prolasku konvoja koju je VRS odigrao na kontrolnim punktovima. Pretresno vijeće je konstatovalo da je, “[u]prkos promjenama u postupku odobravanja zahtjeva za prolazak konvoja, VRS [...] zadržao kontrolu nad osiguranjem njihovog bezbjednog prolaska i kontrolisao robu koju su oni prevozili” i da je “konačnu odluku o prolasku konvoja [...] ‘imala vojska, Mladić, na kontrolnim punktovima””.⁹⁸⁷ Tolimir nije ukazao ni na jedan dokaz koji pokazuje da je takav zaključak bio nerazuman niti

⁹⁷⁹ Podnesak respondenta, par. 182-184.

⁹⁸⁰ Podnesak respondenta, par. 187.

⁹⁸¹ Podnesak respondenta, par. 186, 188.

⁹⁸² Podnesak respondenta, par. 189.

⁹⁸³ Replika na podnesak respondenta, par. 99.

⁹⁸⁴ Replika na podnesak respondenta, par. 101.

⁹⁸⁵ Žalbeni podnesak, par. 260-261, 264-266.

⁹⁸⁶ Prvostepena presuda, par. 193-194.

navodi ijedan dokaz koji je bio “potpuno zanemaren” uprkos tome što je očito bio relevantan.⁹⁸⁸ Suprotno Tolimirovoj tvrdnji, Pretresno vijeće je razmotrilo dokazni predmet odbrane 303, naređenje general-potpukovnika Manojla Milovanovića upućeno Komandi korpusa, od 31. avgusta 1994. godine, da se linija razgraničenja između teritorija pod kontrolom VRS-a i ABiH ne smije preći bez pismenog obavještenja od strane Glavnog štaba VRS-a.⁹⁸⁹ Pretresno vijeće je imalo u vidu sadržaj tog naređenja i pozvalo se na njega u prilog svom zaključku da je “VRS [...] imao stalno naređenje da spriječi prolaz ili kretanje konvoja koji nisu imali dozvolu”.⁹⁹⁰ Tolimir nije pokazao da je Pretresno vijeće pogriješilo u svojoj ocjeni tog dokaznog predmeta.

329. Isto tako, netačan je Tolimirov argument da je po međunarodnom humanitarnom pravu VRS imao pravo da spriječi prolaz svih konvoja koji nisu bili odobreni.⁹⁹¹ Žalbeno vijeće primjećuje da član 70 Dopunskog protokola I predviđa da strane u oružanom sukobu imaju “pravo da propišu tehničke aranžmane, uključujući i pregled, pod kojima se takav prolaz [pošiljkama humanitarne pomoći] odobrava”, ali da on isto tako predviđa da strane “neće ni na koji način skrenuti pošiljke pomoći od cilja za koji su namijenjene, niti će zadržavati njihovo slanje, izuzev u slučajevima hitne potrebe u interesu civilnog stanovništva koje je u pitanju” i da moraju “štititi pošiljke pomoći i olakšati njihovu brzu raspodjelu”.⁹⁹² Istina je, kao što je Žalbeno vijeće nedavno smatralo u jednom predmetu koji uključuje vrlo slične činjenice, da “mjerodavno međunarodno humanitarno pravo nije obavezivalo VRS da dozvoli prolaz pošiljaka humanitarne pomoći u korist ABiH ili vojne opreme pod maskom humanitarne pomoći” budući da su “[t]akve pošiljke [...] bile lišene svog nepristrasnog karaktera”.⁹⁹³ Međutim, Tolimir ne ukazuje ni na jedan dokaz pa čak i ne navodi da su humanitarni konvoji bez odobrenja bili u suštini pošiljke vojne opreme ili neka druga vrsta pomoći upućena ABiH i da, kao takvi, nisu bili nepristrasni. Tolimir takve argumente iznosi samo u vezi sa konvojima za popunu zaliha UNPROFOR-a, za koje navodi da su korišteni za dostavljanje municije, oružja, goriva, pa čak i hrane, ABiH u enklavama Srebrenici i Žepi.⁹⁹⁴ Shodno tome, pravo na zabranu prolaza pošiljkama koje su bile “lišene svog nepristrasnog

⁹⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 193, gdje se, pored ostalog, poziva na T. od 17. maja 2011. godine, str. 14213.

⁹⁸⁸ Što se tiče dokaznih predmeta odbrane 79 i 307, dva naređenja tadašnjeg predsjednika Republike Srpske koja su se odnosila na konvoje i za koja Tolimir tvrdi da ih je Pretresno vijeće neprimjereno zanemarilo, ti dokazni predmeti se tiču samo zvanične procedure za odobravanje humanitarnih konvoja i konvoja UNPROFOR-a – koju je Pretresno vijeće primilo na znanje, zaključivši da je Državni komitet, a ne VRS, bio odgovoran za odobravanje humanitarnih konvoja (Prvostepena presuda, par. 193-194) – a ne načina na koji je ta procedura bila primjenjivana na terenu. Prema tome, Pretresno vijeće nije moralo izričito razmatrati te dokazne predmete. Žalbeno vijeće s tim u vezi ne nalazi nikakvu grešku.

⁹⁸⁹ Prvostepena presuda, fusnota 714. V. i Prvostepena presuda, fusnota 697.

⁹⁹⁰ Prvostepena presuda, par. 196.

⁹⁹¹ Žalbeni podnesak, par. 264, gdje se poziva na Dopunski protokol I, član 70.

⁹⁹² Dopunski protokol I, član 70(3)(a), 70(3)(c), 70(4).

⁹⁹³ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 615.

⁹⁹⁴ Žalbeni podnesak, par. 271; Replika na podnesak respondenta, par. 101.

karaktera”⁹⁹⁵ nije važno za konvoje sa humanitarnom pomoći kojima VRS nije dozvolio ulazak u enklave. Jedina osnova po kojoj Tolimir tvrdi da su oficiri i vojnici VRS-a na terenu imali pravo da spriječe ulazak humanitarnih konvoja jeste činjenica da ti konvoji nisu imali odobrenje Glavnog štaba VRS-a, bez obzira na razlog iz kojeg je takvo odobrenje bilo uskraćeno.⁹⁹⁶ Tolimir, u suštini, iznosi argument da je VRS raspolagao neograničenim diskrecionim ovlastima pri odlučivanju o tome kojim će humanitarnim konvojima dopustiti ulazak u enklave. Prema međunarodnom humanitarnom pravu, to nije tačno. S obzirom na jasan tekst člana 70 Dopunskog protokola I i u svjetlu zaključaka Pretresnog vijeća o ograničavanju ulaska humanitarnih konvoja u enklave koje je vršio VRS, Tolimir nije pokazao da je Pretresno vijeće postupilo nerazumno kada je ulogu VRS-a u sprečavanju prolaska konvoja uzelo kao dokaz o UZP-u prisilnog uklanjanja.

330. Žalbeno vijeće takođe odbacuje kao nepotkrijepljenu Tolimirovu tvrdnju da je Pretresno vijeće svoje zaključke zasnovalo uglavnom na izjavama zvaničnika UNPROFOR-a, za koje Tolimir tvrdi da su imali razloga svjedočiti neistinito.⁹⁹⁷ Pretresno vijeće je, u stvari, svoje zaključke utemeljilo na nizu dokumentarnih dokaza i iskaza svjedoka, među kojima su naređenja VRS-a i iskazi oficira VRS-a.⁹⁹⁸ Tolimir iznosi argument da Pretresno vijeće nije valjano razmotrilo dokazni predmet odbrane 254, Tolimirov izvještaj komandama nekoliko korpusa VRS-a, među kojima je bio i Drinski korpus, od 12. februara 1995. godine, ali pretresno vijeće ne mora izričito pomenuti svaki dokaz izveden na suđenju osim ako ne postoje naznake da je potpuno zanemarilo neki dokaz koji je očito relevantan.⁹⁹⁹ U dokaznom predmetu odbrane 254 navodi se da je UNPROFOR htio da izbjegne svoje obaveze iz Sporazuma o principima slobode kretanja od 31. januara 1995. godine.¹⁰⁰⁰ Žalbeno vijeće se nije uvjerilo da je taj dokazni predmet bio relevantan za diskusiju Pretresnog vijeća o ulozi VRS-a u ograničavanju kretanja konvoja, niti da on dokazuje, kao što tvrdi Tolimir, da su zvaničnici UNPROFOR-a svjedočili neistinito. Shodno tome, Tolimirovi argumenti se odbacuju.

331. Što se tiče Tolimirovog povezanog argumenta da su humanitarni konvoji bili otkazivani zbog problema između UNHCR-a i Nizozemskog bataljona, Žalbeno vijeće primjećuje da se u dokaznom predmetu tužilaštva 619, izvještaju o padu Srebrenice koji je pripremio NIOD Institut za studije rata, holokausta i genocida, navodi da se izostanak konvoja UNHCR-a negativno odrazio na

⁹⁹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 615.

⁹⁹⁶ Žalbeni podnesak, par. 264, gdje se poziva na Dopunski protokol I, član 70.

⁹⁹⁷ V. Žalbeni podnesak, par. 265. Žalbeno vijeće smatra da Tolimir upućuje na paragraf 196 (a ne na paragraf 186) Prvostepene presude.

⁹⁹⁸ V. Prvostepena presuda, fusnote 714-720 i reference koje se u njima navode.

⁹⁹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 375; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 92.

¹⁰⁰⁰ V. dokazni predmet odbrane 254.

moral stanovništva i da je “umanjio gotovost Armije BiH”.¹⁰⁰¹ Međutim, Tolimir nije pokazao da bi ova nepotkrijepljena tvrdnja, čak i da je prihvaćena, imala ikakvog uticaja na osporene zaključke. Štaviše, u tom izvještaju se ukazuje na to da je samo jedan konvoj UNHCR-a bio otkazan uslijed napetih odnosa između UNHCR-a i Nizozemskog bataljona izazvanih procedurom provjere konvoja koju je primjenjivao Nizozemski bataljon.¹⁰⁰² To ne pruža osnovu za Tolimirovu tvrdnju da VRS nije učestvovao u ograničenjima kretanja humanitarnih konvoja. Shodno tome, Žalbeno vijeće ne nalazi nikakvu grešku u tome što Pretresno vijeće nije izričito razmatralo dokazni predmet tužilaštva 619.

332. Žalbeno vijeće, isto tako, nije uvjerala Tolimirova tvrdnja da je Pretresno vijeće trebalo da ocijeni potrebe civilnog stanovništva Srebrenice u odnosu na broj konvoja kojima nije bio odobren ulazak kako bi moglo da procijeni da li su te zabrane pristupa bile razlog za nestašicu hrane. Pretresno vijeće je konstatovalo da su enklave ovisile o humanitarnoj pomoći još od uspostavljanja zaštićenih zona 1993. godine.¹⁰⁰³ Pretresno vijeće se oslonilo na obimne dokumentarne dokaze i iskaze svjedoka kada je zaključilo da su ograničenja kretanja humanitarnih konvoja od strane VRS-a dovela do teške humanitarne situacije.¹⁰⁰⁴ Tolimirov argument se odbacuje.

333. Tolimirov argument da su ograničenja kretanja konvoja za popunu zaliha UNPROFOR-a bila opravdana jer su gorivo, hrana, municija i oružje s tih konvoja usmjeravani ka ABiH u Srebrenici je isto tako neosnovan.¹⁰⁰⁵ Žalbeno vijeće ima u vidu zaključak Pretresnog vijeća da je “na snazi bio embargo na uvoz oružja i municije zbog bojazni u RS-u da se ti materijali, kao i gorivo, dostavljaju ABiH”.¹⁰⁰⁶ Pretresno vijeće se takođe pozvalo na dokaze da je “ABiH u razdoblju od 1993. do 1995. godine stvarno dobila od konvoja neke od ovih stavki”.¹⁰⁰⁷ Uprkos tome, Pretresno vijeće je zaključilo da VRS-ova ograničenja kretanja konvoja za popunu zaliha UNPROFOR-a nisu imala za cilj samo sprečavanje dostavljanja oružja, municije i goriva ABiH, već su takođe bila neposredno usmjerena ka ugrožavanju i ozbiljnom podrivanju sposobnosti samog UNPROFOR-a da djeluje i izvrši svoj mandat u svojstvu garanta statusa enklava kao “zaštićenih zona” i zaštitnika lokalnog civilnog stanovništva.¹⁰⁰⁸ Pretresno vijeće je konstatovalo da je

¹⁰⁰¹ Dokazni predmet tužilaštva 619, str. 1.

¹⁰⁰² Dokazni predmet tužilaštva 619, str. 5.

¹⁰⁰³ Prvostepena presuda, par. 198.

¹⁰⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 197-204.

¹⁰⁰⁵ Žalbeni podnesak, par. 271-272, 294.

¹⁰⁰⁶ Prvostepena presuda, fusnota 744.

¹⁰⁰⁷ Prvostepena presuda, fusnota 744 (gdje se u tom smislu poziva na razne dokaze).

¹⁰⁰⁸ Prvostepena presuda, par. 200-202. Pretresno vijeće je konkretno zaključilo da je VRS “kategorički odbijao zahtjeve Nizozemskog bataljona za popunu zaliha municije, rezervnih dijelova za vozila i aparata za radio-vezu” i da je, uslijed toga, “[p]očetkom juna 1995. godine Nizozemski bataljon [...] došao do tačke gdje više nije bio operativno sposoban da ostvaruje svoju misiju, da izvodi bilo kakve akcije ni da ‘odgovori na sve gore situacije

opstruiranje operativnih sposobnosti UNPROFOR-a u enklavama direktno uticalo na lokalne stanovnike, koji su bili “svjesni toga da Nizozemski bataljon nije u stanju da ih zaštiti” i “strahovali su za budućnost”.¹⁰⁰⁹ Pretresno vijeće je zaključilo da je nesposobnost UNPROFOR-a da zaštiti civile pogoršala humanitarnu krizu u enklavama i doprinijela “stvaranju nepodnošljivih uslova u enklavama”, uslijed čega su na kraju bosanski Muslimani bili prisiljeni da ih napuste.¹⁰¹⁰

334. Po mišljenju Žalbenog vijeća, čak i kad bi se prihvatilo da su *neka* ograničenja konvoja za popunu zaliha UNPROFOR-a možda bila opravdana (kao što su municija i oružje),¹⁰¹¹ Tolimir ne ukazuje ni na jedan dokaz da je VRS-ovo “kategoričko odbijanje”¹⁰¹² zahtjeva Nizozemskog bataljona za popunjavanje minimalnih zaliha koje su mu bile potrebne da svoju ulogu adekvatno ispuni bilo opravdano. Žalbeno vijeće, stoga, ne nalazi nikakvu grešku u zaključku Pretresnog vijeća da su ograničenja koja su bila nametana konvojima za popunu zaliha UNPROFOR-a bila neopravdana i protivzakonita i da su predstavljala dokaz o postojanju zločinačkog plana za prisilno uklanjanje bosanskih Muslimana iz enklava.

335. Tolimirova tvrdnja da su ograničenja nametnuta konvojima za popunu zaliha UNPROFOR-a uticala samo na UNPROFOR i da nisu imala nikakve posljedice po civile u enklavama predstavlja ponavljanje argumenta koji je odbačen u prvostepenom postupku, bez pokazivanja bilo kakve greške u rezonovanju Pretresnog vijeća.¹⁰¹³ Tolimir dalje osporava zaključak Pretresnog vijeća da su ograničenja koja je konvojima nametao VRS ugrozila sposobnost UNPROFOR-a da pomaže u raspodjeli humanitarne pomoći u skladu sa svojim mandatom.¹⁰¹⁴ Te tvrdnje ne pokazuju nikakvu grešku u Prvostepenoj presudi. Suprotno Tolimirovoj tvrdnji, Pretresno vijeće je konstatovalo da je mandat UNPROFOR-a bio ne samo da omogućava i pomaže raspodjelu humanitarne pomoći, već i da svojim prisustvom odvraća zaraćene strane od neprijateljskih dejstava, kao i da demilitarizuje enklavu.¹⁰¹⁵

336. Ograničenja koja je VRS nametao konvojima za popunu zaliha UNPROFOR-a nisu samo ugrozila njegovu sposobnost da vrši raspodjelu humanitarne pomoći, kao što sugeriše Tolimir; ona

koje slijede”. Prvostepena presuda, par. 201 (interne reference izostavljene). V. i Prvostepena presuda, par. 202 (u vezi sa Žepom).

¹⁰⁰⁹ Prvostepena presuda, par. 1015.

¹⁰¹⁰ Prvostepena presuda, par. 1079. V. i Prvostepena presuda, par. 203-204, 1015.

¹⁰¹¹ Prvostepena presuda, fusnota 744.

¹⁰¹² Prvostepena presuda, par. 201. V. i Prvostepena presuda, par. 202, 1015, 1079.

¹⁰¹³ Žalbeni podnesak, par. 268.

¹⁰¹⁴ Žalbeni podnesak, par. 270. V. i Prvostepena presuda, par. 1079.

¹⁰¹⁵ Prvostepena presuda, par. 166. UNPROFOR je bio razmješten u zaštićenim enklavama kako bi osigurao da se poštuju rezolucije Savjeta bezbjednosti kojima su enklave proglašene “zaštićenim zonama” i odvratio od kršenja tog statusa enklava. V., na primjer, dokazni predmet tužilaštva 2134 (Rezolucija 819 Savjeta bezbjednosti

su umanjila i njegovu sposobnost da djelotvorno provede taj obimni i zahtjevni mandat. Kao što je konstatovalo Pretresno vijeće, “[o]graničavanje konvoja za popunu zaliha direktno je ugrozilo sposobnost UNPROFOR-a da vrši svoj mandat i, kao takvo, doprinijelo je stvaranju nepodnošljivih uslova u enklavama”.¹⁰¹⁶ Time što su onemogućila UNPROFOR da djeluje kako bi spriječio napade na zaštićenu zonu i nadzirao primirje, VRS-ova ograničenja su pogoršala humanitarnu krizu u enklavama i navela civile na bijeg.¹⁰¹⁷ Žalbeno vijeće ne nalazi nikakvu grešku u zaključcima koje je s tim u vezi donijelo Pretresno vijeće.

3. Napad kroz kop rudnika od 23.-24. juna 1995. godine

337. Pretresno vijeće je konstatovalo da je pored tih ograničenja i napada na položaje UN-a, VRS u maju i junu 1995. godine neprestano pojačavao granatiranje i snajperska dejstva po srebreničkoj enklavi.¹⁰¹⁸ S tim u vezi, Pretresno vijeće je uzelo u obzir operaciju koju je VRS izveo u noći sa 23. na 24. juni 1995. godine, kada su pripadnici 10. diverzantskog odreda zajedno s jednom jedinicom iz sastava Bratunačke brigade ušli u srebreničku enklavu kroz jedan stari kop rudnika i ispalili nekoliko projektila iz ručnih raketnih bacača na zgrade u naselju Vidikovac, što je dovelo do ranjavanja nekoliko ljudi i pogibije jedne žene.¹⁰¹⁹

(a) Argumenti

338. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što je uzelo u obzir napad kroz kop rudnika, budući da se ovaj incident ne navodi u Optužnici.¹⁰²⁰ Pored toga, Tolimir osporava zaključke Pretresnog vijeća u vezi sa svrhom tog napada.¹⁰²¹ Tolimir tvrdi da svrha napada kroz kop rudnika nije bila da se teroriše civilno stanovništvo Srebrenice, već da se napadnu legitimni vojni ciljevi, kao što se vidi iz dokaznog predmeta tužilaštva 2200, operativnog plana koji je 21. juna 1995. godine izdao pukovnik Petar Salapura, načelnik Uprave za obavještajne poslove VRS-a, kao i samog Salapurinog svjedočenja.¹⁰²²

¹⁰¹⁶ Ujedinjenih nacija, U.N. Doc. S/RES/819, 16. april 1993. godine), par. 4; dokazni predmet tužilaštva 2133 (Rezolucija 836 Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija, U.N. Doc. S/RES/836, 4. juni 1993. godine), par. 5.
¹⁰¹⁷ Prvostepena presuda, par. 1079.
¹⁰¹⁸ V. Prvostepena presuda, par. 1015 (zaključak da su civili iz Srebrenice bili “svjesni toga da Nizozemski bataljon nije u stanju da ih zaštititi i strahovali su za budućnost”).
¹⁰¹⁹ Prvostepena presuda, par. 1016.
¹⁰²⁰ Prvostepena presuda, par. 1017-1018.
¹⁰²¹ Žalbeni podnesak, par. 273-274.
¹⁰²² Žalbeni podnesak, par. 276.
¹⁰²² Žalbeni podnesak, par. 276-278; Replika na podnesak respondenta, par. 102.

339. Tužilaštvo odgovara da se događaji koji su se odigrali 23. i 24. juna 1995. godine u Srebrenici u dovoljnoj mjeri navode u paragrafu 38 Optužnice.¹⁰²³ Što se tiče cilja napada kroz kop rudnika, tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće u prvostepenom postupku razmotrilo i odbilo Tolimirov argument.¹⁰²⁴ Tužilaštvo dalje tvrdi da je Tolimir pogrešno okarakterisao Salapurino svjedočenje i da je pritom zanemario druge relevantne dokaze s tim u vezi, pored ostalog, iskaz svjedoka Erdemovića, koji potkrepljuje zaključke Pretresnog vijeća u vezi sa svrhom tog napada.¹⁰²⁵

(b) Analiza

340. Žalbeno vijeće smatra neutemeljenom Tolimirovu tvrdnju da napad kroz kop rudnika nije adekvatno naveden u Optužnici.¹⁰²⁶ Žalbeno vijeće ima u vidu da se Pretresno vijeće bavilo ovim pitanjem i zaključilo da se taj incident “u Optužnici ne navodi izričito”, ali da se na njega odnosi paragraf 38 Optužnice, u kojem se navodi da je “[u] periodu od marta 1995. do pada enklava u julu 1995., VRS [...] granatirao i snajperima gađao niz civilnih ciljeva u enklavama Srebrenica i Žepa u sklopu akcije stvaranja nepodnošljivih uslova za život Muslimana u enklavi i njihovog protjerivanja”.¹⁰²⁷ Žalbeno vijeće podsjeća da se u optužnici moraju dovoljno precizno navesti optužbe protiv optuženog i pravno relevantne činjenice koje potkrepljuju te optužbe, kako bi optuženi bio u dovoljnoj mjeri obaviješten.¹⁰²⁸ Budući da se napad kroz kop rudnika odigrao u ranim jutarnjim satima 24. juna 1995. godine, on jeste obuhvaćen tim navodom iz paragrafa 38 Optužnice o granatiranju civilnih ciljeva u enklavama od strane VRS-a.¹⁰²⁹ Žalbeno vijeće se nije uvjerilo da napad kroz kop rudnika predstavlja pravno relevantnu činjenicu koju je trebalo preciznije navesti u Optužnici.¹⁰³⁰ Tolimir je bio obaviješten da će na suđenju u vezi s tom optužbom biti izvedeni dokazi o granatiranju i snajperskom djelovanju VRS-a po raznim civilnim ciljevima u enklavama u periodu prije vojnih napada. Žalbeno vijeće, shodno tome, odbacuje ovaj argument.

¹⁰²³ Podnesak respondenta, par. 192.

¹⁰²⁴ Podnesak respondenta, par. 194.

¹⁰²⁵ Podnesak respondenta, par. 194-195.

¹⁰²⁶ Žalbeni podnesak, par. 273-274.

¹⁰²⁷ Prvostepena presuda, par. 1017 i fusnota 4007; Optužnica, par. 38.

¹⁰²⁸ V., na primjer, Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 65; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 574; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 262.

¹⁰²⁹ Žalbeno vijeće odbija Tolimirovu nepotkrijepljenu tvrdnju da napad kroz kop rudnika nije predstavljao granatiranje ni snajpersko djelovanje, budući da dejstva granatama iz ručnih raketnih bacača očito jesu jedan oblik granatiranja. V. Žalbeni podnesak, par. 274.

¹⁰³⁰ V. Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 574, i izvori na koje se tu poziva (gdje se povlači razlika između “tačaka optužnice ili optužbi”, “pravno relevantnih činjenica”, te drugih činjeničnih navoda u nekoj optužnici).

341. Žalbeno vijeće nije uvjerio Tolimirov argument da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je jedan od ciljeva napada kroz kop rudnika bio da se teroriše civilno stanovništvo Srebrenice. Žalbeno vijeće ima u vidu zaključak Pretresnog vijeća da je taj napad “imao dvije funkcije: da se ABiH upozori da je VRS u stanju da napada enklavu i da se teroriše civilno stanovništvo, u skladu sa ciljem da se ljudima u enklavi život učini nepodnošljivim”.¹⁰³¹ Prilikom donošenja ovog zaključka, Pretresno vijeće je pažljivo razmotrilo sve relevantne dokaze koji su uvršteni u spis, uključujući dokazni predmet tužilaštva 2200 i Salapurino svjedočenje.¹⁰³² Pretresno vijeće je konkretno uzelo u obzir naređenje iz dokaznog predmeta tužilaštva 2200 da se izbjegnu civilne žrtve, kao i Salapurin iskaz da svrha te operacije nije bila da se terorišu civili.¹⁰³³ Usprkos tome, u svjetlu drugih relevantnih dokaza, kao što je iskaz Erdemovića, koji je učestvovao u tom napadu, da je svrha te operacije bila “da se uzbuni vojska i stanovništvo koje se nalazilo u Srebrenici”,¹⁰³⁴ kao i činjenice da je taj napad izvršen u civilnom naselju u jednoj zaštićenoj zoni, Pretresno vijeće je smatralo da “pravljenje razlike između boraca i civila nije bilo prioritarno”.¹⁰³⁵ Tolimir nije pokazao da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo da dođe do osporenog zaključka na osnovu raspoloživih dokaza.

4. Status enklava i zakonitost VRS-ovih napada

342. U kontekstu diskusije o Tolimirovoj *mens rea* za zločine protiv čovječnosti, Pretresno vijeće je zaključilo da, zbog toga što je Savjet bezbjednosti UN-a proglasio enklave Srebrenicu i Žepu “zaštićenim zonama” u skladu sa Glavom VII Povelje UN-a, VRS nije mogao zakonito napadati te enklave, usprkos tome što se ABiH nije pridržavala svojih obaveza iz sporazuma o demilitarizaciji na osnovu rezolucija Savjeta bezbjednosti UN-a i sporazuma o prekidu vatre sklopljenih sa VRS-om, te bez obzira na činjenicu da su u enklavama možda postojali vojni ciljevi.¹⁰³⁶

(a) Argumenti

343. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjenica i grešku u primjeni prava kada je došlo do gore pomenutih zaključaka, i da, uslijed toga, nije utvrdilo stvarne razloge za napade na Srebrenicu i Žepu.¹⁰³⁷ Tolimir iznosi argument da je VRS, prema odredbama

¹⁰³¹ Prvostepena presuda, par. 1021.

¹⁰³² Prvostepena presuda, par. 1017-1021.

¹⁰³³ Prvostepena presuda, par. 1017, 1020-1021.

¹⁰³⁴ V. Prvostepena presuda, par. 1018, gdje se citira T. od 17. maja 2010. godine, str. 1880–1881.

¹⁰³⁵ Prvostepena presuda, par. 1021.

¹⁰³⁶ Prvostepena presuda, par. 704.

¹⁰³⁷ V. generalno Najava žalbe, par. 104; Žalbeni podnesak, par. 283-292, 305-308.

Dopunskog protokola I, imao pravo da napadne Srebrenicu i Žepu usprkos tome što ih je Savjet bezbjednosti UN-a proglasio “zaštićenim zonama” i što su one shodno sporazumu između zaraćenih strana bile “demilitarizovane zone”, zbog toga što je ABiH počinila materijalni prekršaj statusa enklava time što je u njima zadržala vojno prisustvo.¹⁰³⁸ Tolimir tvrdi da su napadi VRS-a na enklave bili usmjereni protiv vojnih ciljeva – a ne protiv civilnog stanovništva kao takvog, kako je pogrešno zaključilo Pretresno vijeće.¹⁰³⁹ Tolimir ukazuje na dokaze o neprestanim vojnim dejstvima koja je ABiH iz enklave Žepa izvodila protiv VRS-a, kao i na dokaze da VRS nije namjeravao da napadne civilno stanovništvo.¹⁰⁴⁰ On konkretno tvrdi da su operacije VRS-a preduzete samo u odgovor na napade od strane ABiH i da su za cilj imale stavljanje tog područja pod kontrolu – što je zakonit vojni cilj po Ženevskoj konvenciji IV i Dopunskom protokolu I.¹⁰⁴¹

344. Tužilaštvo odgovara da bi se Tolimirovi argumenti o zakonitosti napada VRS-a trebali odbaciti zato što je Pretresno vijeće razmotrilo i odbilo Tolimirove tvrdnje da su operacije VRS-a u enklavama bile usmjerene samo protiv neprijateljskih vojnih ciljeva, a ne civila, kao i dokaze na koje se pozvao u prilog tim tvrdnjama, te navodi da Tolimir nije pokazao nikakvu grešku s tim u vezi.¹⁰⁴² Ono dodaje da je pitanje da li je VRS imao pravo da napadne te dvije enklave irelevantno u ovom predmetu, s obzirom na to da je Pretresno vijeće Tolimira osudilo kao učesnika UZP-a čiji je cilj bio da se napada prvenstveno civilno stanovništvo tih enklava, uslijed čega su ti napadi VRS-a bili protivpravni, bez obzira na vojno prisustvo ABiH u obje zaštićene zone.¹⁰⁴³

(b) Analiza

345. Prije svega, Žalbeno vijeće ima u vidu da je Tolimir gore pomenute argumente u vezi sa zakonitošću napada koje je izveo VRS iznio pod 15. žalbenom osnovom, u kojoj osporava zaključke Pretresnog vijeća o postojanju UZP-a prisilnog uklanjanja i sopstvenom učešću u njemu. Međutim, po mišljenju Žalbenog vijeća, pitanje da li je VRS, kao što tvrdi Tolimir, imao pravo da napadne te dvije enklave i da li je u tim enklavama bilo legitimnih vojnih ciljeva koje je VRS imao pravo da napadne po pravilima međunarodnog prava irelevantno je za zaključak Pretresnog vijeća da je UZP prisilnog uklanjanja postojao. Taj zaključak je zasnovan na dokazima o planu da se

¹⁰³⁸ Žalbeni podnesak, par. 285-287, 289. Tolimir konkretno osporava zaključak Pretresnog vijeća da je status Srebrenice i Žepe kao “zaštićenih zona” ostao na snazi i da je, shodno tom statusu, VRS bio obavezan da se suzdrži od ofanzivnih dejstava, čak i nakon što su (i bez obzira da li su) enklave *de facto* prestale da budu demilitarizovane zone zbog prisustva i aktivnosti ABiH unutar njihovih granica. V. Žalbeni podnesak, par. 287-291.

¹⁰³⁹ Žalbeni podnesak, par. 292, 305-307; Replika na podnesak respondenta, par. 105, 110.

¹⁰⁴⁰ Žalbeni podnesak, par. 305-307.

¹⁰⁴¹ Žalbeni podnesak, par. 305-307.

¹⁰⁴² Podnesak respondenta, par. 163, 199. Tužilaštvo takođe tvrdi da je Pretresno vijeće postupilo razumno kada je odbilo Tolimirove argumente u vezi s metama napada VRS-a u Žepi. Podnesak respondenta, par. 217.

prisilno ukloni civilno stanovništvo, bosanski Muslimani, iz istočne BiH i, konkretno, iz enklava Srebrenice i Žepe, koji je osmislilo rukovodstvo bosanskih Srba.¹⁰⁴⁴ Pretresno vijeće se oslonilo na vojne operacije VRS-a u tim enklavama kao na dokaz o tom zajedničkom planu i konstatovalo da su te operacije izvedene u skladu s tim planom,¹⁰⁴⁵ iako je takođe konstatovalo da je ABiH prekršila SPPN i sporazum o demilitarizaciji enklava tako što je unutar enklava zadržala snažno vojno prisustvo.¹⁰⁴⁶ Drugim riječima, Pretresno vijeće je konstatovalo da su, bez obzira na vojno prisustvo ABiH u tim dvjema zaštićenim zonama i na pitanje da li je ABiH prekršila SPPN i sporazum o demilitarizaciji, napadi VRS-a na te enklave izvedeni u sklopu provođenja zajedničkog zločinačkog plana da se iz tih enklava uklone civili, bosanski Muslimani.¹⁰⁴⁷

346. Pored toga, Žalbeno vijeće ima u vidu da će, shodno Dopunskom protokolu I, kao što je Pretresno vijeće ispravno smatralo,¹⁰⁴⁸ čak i ako neko područje izgubi status demilitarizovane zone zbog toga što jedna od zaraćenih strana materijalno prekrši taj status, ono “i dalje uživati zaštitu obezbjeđenu drugim odredbama ovog protokola i drugim pravilima međunarodnog prava koja se primjenjuju u oružanom sukobu”.¹⁰⁴⁹ Dopunski protokol I zabranjuje napade na civile i neselektivne napade u bilo kojim okolnostima.¹⁰⁵⁰ Shodno tome, čak i da su Srebrenica i Žepa izgubile status demilitarizovanih zona zbog prisustva i operacija ABiH unutar tih enklava, VRS nije mogao da uzima na metu civile u tim enklavama, ni namjerno ni u sklopu nekog neselektivnog napada kako na vojne tako i na civilne ciljeve.¹⁰⁵¹ Čak i da su operacije VRS-a protiv Srebrenice i Žepe bile usmjerene isključivo na legitimne neprijateljske vojne ciljeve u tim enklavama, kao što tvrdi Tolimir,¹⁰⁵² nakon što je stavio enklave pod svoju kontrolu, VRS nije mogao da protjeruje, ni

¹⁰⁴³ Podnesak respondenta, par. 199.

¹⁰⁴⁴ Prvostepena presuda, par. 1038-1040 i odjeljci na koje se tu poziva.

¹⁰⁴⁵ Prvostepena presuda, par. 1038.

¹⁰⁴⁶ V. Prvostepena presuda, par. 180 (“demilitarizacija [enklava] nikad nije u potpunosti provedena”), 184-185.

¹⁰⁴⁷ Prvostepena presuda, par. 1038. Pretresno vijeće je konkretno zauzelo sljedeći stav:

UN je proglasio “zaštićene zone” nezavisno od toga da li strane poštuju sporazum o demilitarizaciji; zaštićene zone stvorene su u skladu s Glavom VII Povelje Ujedinjenih nacija i proglašene su prije kasnijih sporazuma o demilitarizaciji VRS-a i ABiH i nezavisno od njih. To što ABiH nije poštovala kasnije sporazume o prekidu vatre ili to što su u enklavama možda postojali vojni ciljevi nije moglo poslužiti kao osnova za napad VRS-a na područja koje je UN proglasio “zaštićenim zonama”. Nadalje, [...] bezbjednost civilnog stanovništva [...] je i dalje bila dužnost prema međunarodnom pravu i članu 60(7) Dopunskog protokola I.

Prvostepena presuda, par. 704.

¹⁰⁴⁸ Prvostepena presuda, par. 704.

¹⁰⁴⁹ Dopunski protokol I, član 60(7) (naglasak dodat).

¹⁰⁵⁰ Dopunski protokol I, član 48, 51.

¹⁰⁵¹ Žalbeno vijeće, s tim u vezi, podsjeća na zaključak Pretresnog vijeća da je VRS po Srebrenici “otvarao neselektivnu vatru [...], gađao objekte UN-a i prouzrokovao pogibiju nekoliko civila”. Prvostepena presuda, par. 1016.

¹⁰⁵² Žalbeni podnesak, par. 292, 305-307; Replika na podnesak respondenta, par. 105, 110.

direktno ni indirektno, lokalno civilno stanovništvo sa tih područja niti da nad civilima vrši bilo koja druga zabranjena krivična djela.¹⁰⁵³

347. Iz tih razloga, Žalbeno vijeće se nije uvjerilo da bi pitanje da li su napadi VRS-a na enklave bili opravdani i legitimni po međunarodnom pravu imalo ikakvog uticaja na analizu Pretresnog vijeća o postojanju UZP-a prisilnog uklanjanja i Tolimirovom učešću u njemu.¹⁰⁵⁴

(c) Zaključak

348. Shodno tome, Žalbeno vijeće odbacuje Tolimirove argumente koji se odnose na status enklava i obavezu VRS-a da taj status poštuje.

5. Zaključak

349. Iz gore navedenih razloga, Žalbeno vijeće, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, odbacuje Tolimirove argumente iz 15. žalbene osnove koji se odnose na postojanje UZP-a prisilnog uklanjanja.

C. Tolimirova odgovornost na osnovu UZP-a prisilnog uklanjanja (djelimično 15. žalbena osnova)

350. Pretresno vijeće je konstatovalo da je Tolimir s ostalim učesnicima UZP-a prisilnog uklanjanja dijelio namjeru da se iz enklava protjera muslimansko stanovništvo i da je pružio značajan doprinos provođenju tog zajedničkog plana.¹⁰⁵⁵ Tolimir osporava te zaključke Pretresnog vijeća, kako u pogledu svog doprinosa, tako i namjere.

1. Tolimirov doprinos UZP-u prisilnog uklanjanja

351. Pretresno vijeće je zaključilo da je Tolimir značajno doprinio zajedničkom planu UZP-a prisilnog uklanjanja bosanskih Muslimana iz Srebrenice i Žepe na sljedeći način: (i) učešćem u ograničavanju konvoja koji su ulazili u enklave;¹⁰⁵⁶ (ii) ograničavanjem sposobnosti UNPROFOR-a da vrši svoj mandat i omogućavanjem VRS-u da preuzme kontrolu nad enklavama tako što je “držao UNPROFOR pod kontrolom” i iznosio lažne tvrdnje o namjerama VRS-a;¹⁰⁵⁷ i (iii) svojim

¹⁰⁵³ V. Dopunski protokol I, član 75.

¹⁰⁵⁴ S tim u vezi, Žalbeno vijeće podsjeća da se Tolimirovim argumentima vezanim za zakonitost napada VRS-a na enklave i stvarne ciljeve tih napada Pretresno vijeće bavilo u vezi s uslovima za *mens rea* kod zločina protiv čovječnosti. Prvostepena presuda, par. 704.

¹⁰⁵⁵ Prvostepena presuda, par. 1093-1095.

¹⁰⁵⁶ Prvostepena presuda, par. 1079, 1093.

¹⁰⁵⁷ Prvostepena presuda, par. 1084.

neposrednim učešćem u pripremanju i provođenju operacije prisilnog uklanjanja civilnog stanovništva Žepe, kojom je rukovodio.¹⁰⁵⁸ Pretresno vijeće je takođe primijetilo da je Tolimir, nakon što je VRS 11. jula 1995. godine zauzeo Srebrenicu, nastavio da prenosi obavještajne podatke kako bi osigurao da VRS zadrži kontrolu nad enklavom.¹⁰⁵⁹

352. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja i grešku u primjeni prava kada je zaključilo da je on značajno doprinio UZP-u prisilnog uklanjanja.¹⁰⁶⁰ S tim u vezi, on ulaže prigovor na nalaze Pretresnog vijeća u vezi s njegovom ulogom u UZP-u koji su bili osnova za taj zaključak.¹⁰⁶¹ Žalbeno vijeće će te prigovore razmotriti redom.

(a) Ograničavanje konvoja

353. Pretresno vijeće je konstatovalo da je Tolimir doprinio UZP-u prisilnog uklanjanja putem svog učešća u ograničavanju ulaska konvoja u enklave.¹⁰⁶² Zaključilo je da je Tolimir “neposredno učestvovao u procesu odobravanja ili zabranjivanja ulaska konvoja za popunu zaliha UNPROFOR-a u enklave” i da je “bio [...] konsultovan svaki put kad bi UNPROFOR podnio zahtjev za odobrenje kretanja konvoja i smatrali su ga ofiциrom za vezu Glavnog štaba s UNPROFOR-om”.¹⁰⁶³

(i) Argumenti

354. Tolimir tvrdi da se, u nedostatku bilo kakvih dokaza koji bi ga doveli u vezu s odobravanjem konvoja sa humanitarnom pomoći za enklave, ograničavanja takvih konvoja ne

¹⁰⁵⁸ Prvostepena presuda, par. 1088-1092, 1094.

¹⁰⁵⁹ Prvostepena presuda, par. 1086.

¹⁰⁶⁰ Žalbeni podnesak, par. 243.

¹⁰⁶¹ Žalbeni podnesak, par. 260, 267, 270, 273, 303. Tolimir takođe iznosi argument da se, suprotno zaključcima Pretresnog vijeća, njegova uloga u napadu kroz kop rudnika ne može smatrati doprinosom UZP-u prisilnog uklanjanja. V. Žalbeni podnesak, par. 276-279. Međutim, taj argument je zasnovan na pogrešnom tumačenju Prvostepene presude: Pretresno vijeće nije donijelo “definitivan zaključak” o Tolimirovoj ulozi u tom napadu i samo je konstatovalo da je Tolimir “znao da je taj napad izve[den]” i da je “za posljedicu imao ranjavanje civila i civilne žrtve”. Prvostepena presuda, par. 1083. Drugim riječima, Pretresno vijeće je Tolimirovo znanje o tom incidentu smatralo samo indikacijom o njegovoj *mens rea* kad je riječ o UZP-u prisilnog uklanjanja, a ne činom doprinošenja tom UZP-u. V. i Prvostepena presuda, par. 1094 (“Uzimajući u obzir njegovo znanje i stalno učešće u UZP-u [...], većina članova Vijeća se van razumne sumnje uvjerila da je optuženi [...] dijelio namjeru da se iz enklava protjera muslimansko stanovništvo.”). Žalbeno vijeće će, stoga, Tolimirove argumente koji se odnose na napad kroz kop rudnika razmotriti povezano s drugim prigovorima na zaključke Pretresnog vijeća o *mens rea*. V. dolje, par. 391-396.

¹⁰⁶² Prvostepena presuda, par. 1079, 1093.

¹⁰⁶³ Prvostepena presuda, par. 1079, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 194, 920, 922. V. i Prvostepena presuda, par. 1093 (“[Tolimir je] dao [...] aktivan doprinos cilju ograničavanja sposobnosti UNPROFOR-a da vrši svoj mandat.”).

moгу ubrajati u njegov navodni doprinos UZP-u prisilnog uklanjanja.¹⁰⁶⁴ Što se tiče konvoja za popunu zaliha UNPROFOR-a, Tolimir iznosi argument da je Pretresno vijeće propustilo uzeti u obzir dokaze koji pokazuju da su samo Mladić i zamjenik komandanta i načelnik Glavnog štaba, Milovanović, bili ovlašteni da izdaju odobrenje za takve konvoje, dok je njegova uloga bila samo da “pruža informacije” u vezi s odobravanjem određenih artikala.¹⁰⁶⁵

355. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće razumno zaključilo da je Tolimir učestvovao u ograničavanju ulaska konvoja u enklave na osnovu niza dokaza koji pokazuju da su se organi bezbjednosti pod njegovim stručnim rukovođenjem aktivno angažovali u procesu izdavanja odobrenja za humanitarne konvoje i da je on sam imao istaknutu ulogu u izdavanju odobrenja za konvoje za popunu zaliha UNPROFOR-a.¹⁰⁶⁶

(ii) Analiza

356. Tolimir osporava zaključke Pretresnog vijeća u vezi s njegovom ulogom u procesu izdavanja odobrenja za konvoje UNPROFOR-a.¹⁰⁶⁷ Međutim, Žalbeno vijeće ima u vidu da se Pretresno vijeće prilikom donošenja tih činjeničnih zaključaka oslonilo na brojne svjedoke i obilje dokumentarnih dokaza koji pokazuju da je Tolimir bio neposredno uključen u proces odobravanja konvoja za popunu zaliha UNPROFOR-a.¹⁰⁶⁸ Pretresno vijeće se pozvalo na nekoliko zahtjeva za izdavanje odobrenja za konvoje koje je Tolimir lično odbio.¹⁰⁶⁹ Tolimirova uloga u procesu izdavanja odobrenja posebno se ogleda u činjenici da je ponekad njegov savjet dovodio do promjene Mladićeve prvobitne odluke o tome da li da odobri neki konvoj.¹⁰⁷⁰ Shodno tome, Žalbeno vijeće odbacuje Tolimirov argument da nema nikakvih dokaza koji ga dovode u vezu s odobravanjem ulaska humanitarnih konvoja u enklave. Tolimir, isto tako, upućuje na svjedočenje svjedoka odbrane Slavka Kralja u prilog svojim navodima,¹⁰⁷¹ premda Pretresno vijeće nije zanemarilo svjedočenje Kralja, već se u velikoj mjeri oslonilo na njega u prilog svojim zaključcima.¹⁰⁷² Žalbeno vijeće s tim u vezi ne nalazi nikakvu grešku. Tolimir se, pored toga, ne slaže s ocjenom tog dokaza do koje je došlo Pretresno vijeće i traži od Žalbenog vijeća da ponovo

¹⁰⁶⁴ Žalbeni podnesak, par. 262; Replika na podnesak respondenta, par. 95.

¹⁰⁶⁵ Žalbeni podnesak, par. 269. V. i Žalbeni podnesak, par. 262.

¹⁰⁶⁶ Podnesak respondenta, par. 173-175, 185.

¹⁰⁶⁷ Žalbeni podnesak, par. 267, 269. V. Prvostepena presuda, par. 1079, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 194, 920, 922. V. i Prvostepena presuda, par. 1093 (“[Tolimir je] dao [...] aktivan doprinos cilju ograničavanja sposobnosti UNPROFOR-a da vrši svoj mandat.”).

¹⁰⁶⁸ V. Prvostepena presuda, par. 194 i fusnote 704-708.

¹⁰⁶⁹ V. Prvostepena presuda, par. 194, fusnota 705.

¹⁰⁷⁰ V., na primjer, Prvostepena presuda, par. 194, fusnota 705, gdje se poziva na T. od 25. januara 2012. godine, str. 18423-18424.

¹⁰⁷¹ Žalbeni podnesak, par. 269 i fusnote 236-237.

¹⁰⁷² V., na primjer, Prvostepena presuda, fusnote 696-700, 702-705, 707-708, 710-714.

ocijeni isti dokaz i protumači ga na neki drugi način. Žalbeno vijeće se neće ponovo baviti ocjenom dokaza od strane Pretresnog vijeća ili poništavati njegove zaključke ako nije pokazano da su oni pogrešni ili nerazumni, u smislu da do njih ne bi mogao da dođe niko ko razumno utvrđuje činjenice.¹⁰⁷³ Tolimir nije pokazao da je Pretresno vijeće bilo nerazumno ili da je pogriješilo u svojoj ocjeni dokaza koji se odnose na njegovu ulogu u ograničavanju konvoja i u svojim zaključcima.¹⁰⁷⁴

(iii) Zaključak

357. Shodno tome, Žalbeno vijeće odbija Tolimirove prigovore na zaključak Pretresnog vijeća u vezi s njegovom ulogom u ograničavanju ulaska konvoja u enklave.

(b) Tolimirovi postupci u vezi s UNPROFOR-om i omogućavanjem zauzimanja enklava

358. Pretresno vijeće je konstatovalo da je Tolimir aktivno doprinio ograničavanju sposobnosti UNPROFOR-a da u skladu sa svojim mandatom osigura status enklava kao zaštićenih zona.¹⁰⁷⁵ Pretresno vijeće je konstatovalo da je “[u] danima koji su neposredno prethodili početku napada na srebreničku enklavu” Tolimir “držao UNPROFOR pod kontrolom tako što je poricao namjere VRS-a, odugovlačio s odgovaranjem na komunikacije u kojima je UNPROFOR izražavao zabrinutost zbog vojnih aktivnosti VRS-a, te skretao pažnju na ABiH”.¹⁰⁷⁶ Ono je također zaključilo da se Tolimirov neprijateljski stav prema UN-u generalno vidi iz njegovog prijedloga da se pripadnici mirovnih snaga UN-a koje je VRS uzeo za taoce krajem maja 1993. godine rasporede u

¹⁰⁷³ V. gore, par. 10.

¹⁰⁷⁴ Tolimir takođe osporava da je učestvovao u odobravanju ulaska humanitarnih konvoja u enklave. Žalbeni podnesak, par. 262; Replika na podnesak respondenta, par. 95. Međutim, taj argument je zasnovan na pogrešnom tumačenju Prvostepene presude, koja ne sadrži zaključke ni o kakvoj ulozi koju je sam Tolimir imao u ograničavanju konvoja sa humanitarnom pomoći. Pretresno vijeće je samo zaključilo da je bio umiješan u proces odobravanja ili odbijanja ulaska konvoja za popunu zaliha UNPROFOR-a, a ne humanitarnih konvoja, u enklave. V. Prvostepena presuda, par. 1079, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 194, 920, 922. V. i Prvostepena presuda, par. 1093 (“[Tolimir je] dao [...] aktivan doprinos cilju ograničavanja sposobnosti UNPROFOR-a da vrši svoj mandat.”). Pretresno vijeće jeste zaključilo da su se “organi za bezbjednosne poslove koji su bili pod [Tolimirovim] stručnim rukovođenjem [...] aktivno [...] angažovali u sistemu ograničavanja nametnutom konvojima humanitarne pomoći koji su ulazili u enklave” (v. Prvostepena presuda, par. 1079, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 195-196), ali nije objasnilo da li je angažovanje organa za bezbjednosne poslove koji su bili pod Tolimirovim “stručnim rukovođenjem” predstavljalo ili se može smatrati Tolimirovim vlastitim doprinosom UZP-u prisilnog uklanjanja. U najmanju ruku, Prvostepena presuda u vezi s ovim pitanjem nije jasna. U svakom slučaju, nije potrebno da se Žalbeno vijeće bavi ovim pitanjem, budući da se uvjerilo da, čak i ako Tolimir nije igrao nikakvu ulogu u ograničavanju ulaska konvoja sa humanitarnom pomoći, njegovi drugi postupci (konkretno, njegovi postupci u vezi s UNPROFOR-om, njegovo učešće u odobravanju prolaza konvoja za popunu zaliha UNPROFOR-a, kao i to što je bio neposredno angažovan na uklanjanju civila, bosanskih Muslimana, iz Žepe, kao najviši oficir VRS-a prisutan na licu mjesta) dosežu prag značajnog doprinosa UZP-u prisilnog uklanjanja, što je u skladu sa zaključcima Pretresnog vijeća. V. dolje, par. 414.

¹⁰⁷⁵ Prvostepena presuda, par. 1084, 1093.

¹⁰⁷⁶ Prvostepena presuda, par. 1084.

blizini potencijalnih ciljeva vazdušnih udara NATO-a.¹⁰⁷⁷ Pretresno vijeće je dalje zaključilo da je poslije zauzimanja srebreničke enklave 11. jula 1995. godine Tolimir “nastavio svoju aktivnu ulogu, šireći relevantne obavještajne i bezbjednosne informacije kako bi osigurao da VRS zadrži kontrolu nad enklavom”.¹⁰⁷⁸

(i) Argumenti

359. Tolimir iznosi argument da se nikad nije neprijateljski ponašao prema UN-u niti je preduzeo ikakve radnje u cilju onesposobljavanja UNPROFOR-a.¹⁰⁷⁹ On tvrdi da nema nikakvih dokaza u prilog zaključku Pretresnog vijeća da je on predložio da se pripadnici UN-a koji su bili taoci rasporede u blizini ciljeva bombardovanja od strane NATO-a u maju 1995. godine, te da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava kada je ovaj incident uzelo u obzir, budući da se on ne navodi u Optužnici.¹⁰⁸⁰ Tolimir tvrdi da je uvijek insistirao na zaštiti UNPROFOR-a, što se vidi iz: (i) dokaznog predmeta odbrane 41, dopisa od 9. jula 1995. godine, koji je potpisao Tolimir, a kojim su Komandi Drinskog korpusa i generalima Gveri i Krstiću prenesena Karadžićeva naređenja u vezi s operacijama u Srebrenici, među kojima je bilo i naređenje da se osigura zaštita pripadnika UNPROFOR-a i civila; i (ii) dokaznog predmeta odbrane 85, izvještaja, takođe od 9. jula 1995. godine, koji je Tolimir uputio Komandi Drinskog korpusa i Krstiću, a koji sadrži informacije o Tolimirovim komunikacijama s UNPROFOR-om, kao i slično uputstvo u vezi sa zaštitom pripadnika UNPROFOR-a i civila.¹⁰⁸¹ Kako tvrdi Tolimir, ti dokazi, skupa sa činjenicom da se on “nije nalazio na terenu” i da nije učestvovao u operacijama u Srebrenici, dokazuju u najmanju ruku da on nije namjeravao nikakav napad na UNPROFOR i da nije bio svjestan takvog napada.¹⁰⁸² Tolimir takođe tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je on “držao UNPROFOR pod kontrolom” putem obmanjujućih komunikacija čiji je cilj bio da pažnju skrenu na ABiH, budući da je, kako navodi, on u stvari reagovao na ono što se dešavalo na terenu, a to je da su pripadnici ABiH koristili oklopne transportere ukradene od UNPROFOR-a.¹⁰⁸³ Na kraju, on iznosi argument da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je smatralo da su njegovi postupci širenja obavještajnih i bezbjednosnih podataka pomogli da se osigura kontrola VRS-a nad enklavom,

¹⁰⁷⁷ Prvostepena presuda, par. 1084.

¹⁰⁷⁸ Prvostepena presuda, par. 1086.

¹⁰⁷⁹ Žalbeni podnesak, par. 281-282.

¹⁰⁸⁰ Žalbeni podnesak, par. 281.

¹⁰⁸¹ Žalbeni podnesak, par. 293, 295-296; Replika na podnesak respondenta, par. 107.

¹⁰⁸² Žalbeni podnesak, par. 297; Replika na podnesak respondenta, par. 107.

¹⁰⁸³ Žalbeni podnesak, par. 282, 294.

budući da su u tim izvještajima prenošene namjere muslimanskog rukovodstva i da oni nisu imali nikakvog uticaja na civilno stanovništvo.¹⁰⁸⁴

360. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće iz dokaznog predmeta tužilaštva 2140, izvještaja koji je izdao Tolimirov sektor i koji je potpisan u njegovo ime, razumno izvelo zaključak da je on predložio da se pripadnici UN-a koji su bili taoci rasporede na područja mogućih vazdušnih udara NATO-a.¹⁰⁸⁵ Tužilaštvo tvrdi da je, u svakom slučaju, irelevantno to da li je Tolimir namjeravao da napadne sam UNPROFOR; ono što je po mišljenju tužilaštva važno je to da je on bio svjestan plana da se civili rasele i UNPROFOR drži pod kontrolom, da se onesposobe njegovi operativni kapaciteti i odvрати pažnja od aktivnosti VRS-a, što je značajno doprinijelo UZP-u prisilnog uklanjanja.¹⁰⁸⁶ Tužilaštvo dalje tvrdi da je Pretresno vijeće razmotrilo i dokazni predmet odbrane 41 i dokazni predmet odbrane 85 i na osnovu dokaza u cjelini razumno zaključilo da naređenja i uputstva da se zaštiti UNPROFOR koja su sadržana u tim dokumentima nemaju nikakvog značaja za pitanje Tolimirovog stanja svijesti kad je riječ o prisilnom uklanjanju.¹⁰⁸⁷

361. Tolimir replicira da dokazni predmet tužilaštva 2140 ne može da služi kao osnova za utvrđivanje njegovog stava prema UN-u, budući da nema nikakvih podataka o porijeklu tog dokumenta.¹⁰⁸⁸

(ii) Analiza

362. Žalbeno vijeće, kao prvo, ima u vidu da je Pretresno vijeće Tolimirov prijedlog u vezi s pripadnicima mirovnih snaga UN-a uzelo kao indikaciju njegovog “stava prema UN-u [...] u načelu”,¹⁰⁸⁹ ali ga nije smatralo doprinosom UZP-u prisilnog uklanjanja. Zapravo, Pretresno vijeće je kao doprinos tom UZP-u uzelo Tolimirove postupke čija je svrha bila da se UNPROFOR drži pod kontrolom u danima uoči napada na srebreničku enklavu.¹⁰⁹⁰ Shodno tome, dokazni predmet tužilaštva 2140 nije relevantan za zaključke Pretresnog vijeća o Tolimirovom učešću u UZP-u prisilnog uklanjanja. Nijedna navodna greška Pretresnog vijeća u procjeni tog dokumenta, stoga, ne bi imala nikakvog uticaja na osporeni zaključak i nije je potrebno dalje razmatrati.

¹⁰⁸⁴ Žalbeni podnesak, par. 298.

¹⁰⁸⁵ Podnesak respondenta, par. 198.

¹⁰⁸⁶ Podnesak respondenta, par. 201-202.

¹⁰⁸⁷ Podnesak respondenta, par. 204.

¹⁰⁸⁸ Replika na podnesak respondenta, par. 104.

¹⁰⁸⁹ Prvostepena presuda, par. 1084.

¹⁰⁹⁰ Prvostepena presuda, par. 1084.

363. Ukazujući na dokazne predmete odbrane 41 i 85 – koje je Pretresno vijeće razmotrilo u svojoj analizi¹⁰⁹¹ – Tolimir iznosi argument da nikad nije namjeravao da napadne pripadnike UNPROFOR-a ili ugrozi živote pripadnika mirovnih snaga UN-a i da nije bio svjestan da je napad na Srebrenicu bio usmjeren protiv civilnog stanovništva ili UNPROFOR-a.¹⁰⁹² Žalbena vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće u prvostepenom postupku razmotrilo i odbilo taj argument.¹⁰⁹³ Pretresno vijeće je smatralo da to što je Tolimir prosljedio Karadžićevo naređenje da se osigura zaštita UNPROFOR-a i civilnog stanovništva nema nikakvog značaja za pitanje Tolimirovog stanja svijesti, s obzirom na to da je znao za ofanzivne operacije VRS-a protiv nekoliko posmatračkih položaja UNPROFOR-a i protiv srebreničke enklave u cjelini, uključujući: (i) granatiranje čete Bravo Nizozemskog bataljona u Srebrenici, gdje su se civili, bosanski Muslimani, sklonili tražeći zaštitu; (ii) napad na put kojim se kretala kolona civila, bosanskih Muslimana, nastojeći da stigne do baze UN-a kako bi se tamo sklonila; i (iii) napad na same Potočare, koji je doveo do civilnih žrtava.¹⁰⁹⁴ Tolimir nije pokazao nikakvu grešku u rezonovanju Pretresnog vijeća s tim u vezi.

364. Pored toga, Žalbena vijeće primjećuje da pitanje da li je Tolimir namjeravao da napadne UNPROFOR nije relevantno za zaključak Pretresnog vijeća da je Tolimir doprinio prisilnom uklanjanju bosanskih Muslimana iz Srebrenice tako što je držao UNPROFOR pod kontrolom i sabotirao njegove operativne kapacitete putem ograničavanja ulaska konvoja za popunu zaliha. Čak i ako Tolimir, kao što tvrdi, nije namjeravao da napadne UNPROFOR i naudi njegovim pripadnicima, Pretresno vijeće je i dalje moglo razumno da zaključi da je preduzimao radnje u cilju protjerivanja civilnog stanovništva iz enklava putem smanjivanja sposobnosti UNPROFOR-a da ugrozi planove VRS-a. U tom smislu, dokazi na koje se poziva Tolimir kako bi opovrgnuo da je imao neprijateljski stav prema UN-u nisu relevantni za analizu njegovog doprinosa UZP-u prisilnog uklanjanja koju je izvršilo Pretresno vijeće, niti se kose s njom.

365. Tolimirovi prigovori na zaključak Pretresnog vijeća da je držao UNPROFOR pod kontrolom putem obmanjujućih komunikacija i skretanjem pažnje na ABiH isto su tako neutemeljeni. U prilog svojim argumentima, Tolimir se poziva na dokazni predmet tužilaštva 1255 – naređenje Komande Drinskog korpusa za napad na enklavu Žepa od 13. jula 1995. godine, koje je potpisao Krstić, u kojem se navodi da je ABiH ukrala od UNPROFOR-a oklopne transportere – kao i na svjedočenje svjedoka tužilaštva Roberta Frankena, zamjenika komandanta Nizozemskog bataljona, koji je izjavio da Nizozemski bataljon nije provjeravao sadržaj konvoja UNHCR-a koji

¹⁰⁹¹ Prvostepena presuda, par. 224, 226, 928-929, 1085.

¹⁰⁹² Žalbeni podnesak, par. 293, 295.

¹⁰⁹³ Prvostepena presuda, par. 1085. V. dolje, par. 517-520.

¹⁰⁹⁴ Prvostepena presuda, par. 1085. V. i Prvostepena presuda, par. 220-225, 230, 233, 235.

su prevozili humanitarnu pomoć u enklave.¹⁰⁹⁵ Žalbeno vijeće smatra Tolimirov argument neuvjerljivim. Ti dokazi – čak i kad bi se prihvatili – nisu relevantni za zaključak Pretresnog vijeća da je Tolimir u više navrata odvrćao pažnju UNPROFOR-a od napada VRS-a na Srebrenicu i skretao je na dejstva ABiH, niti pokazuju bilo kakvu grešku u tom zaključku. Pretresno vijeće je konstatovalo da je Tolimir, kada ga je Cornelis Nicolai, načelnik štaba UNPROFOR-a, nazvao protestujući protiv napada VRS-a na jedan posmatrački položaj 8. jula 1995. godine, rekao Nicolaiu da nije obaviješten o tom problemu i umjesto toga je insistirao da UNPROFOR preduzme nešto u vezi s tim što je ABiH na području Srebrenice koristila šest oklopnih transportera UNPROFOR-a.¹⁰⁹⁶ Ipak, kasnije tog istog dana, VRS je opkolio još dva posmatračka položaja UNPROFOR-a.¹⁰⁹⁷ VRS je 9. jula 1995. godine nastavio napad na enklavu, a Tolimir je u više navrata rekao Nicolaiu da se radi o sukobu između VRS-a i ABiH.¹⁰⁹⁸ Pretresno vijeće je donijelo detaljne zaključke o nizu razgovora između Tolimira i pripadnika UNPROFOR-a, u kojima je Tolimir ustrajno tvrdio da nije upoznat s postupcima VRS-a ili obećavao da će se situacija smiriti, čak i kada se napad VRS-a na civilno stanovništvo pojačavao.¹⁰⁹⁹ Tolimir nije pokazao da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo da dođe do ovih zaključaka.

366. Što se tiče Tolimirove tvrdnje da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je on UZP-u prisilnog uklanjanja doprinio i tako što je 12. jula 1995. godine slao obavještajne podatke, čime je osigurao kontrolu VRS-a nad enklavom,¹¹⁰⁰ Žalbeno vijeće ima u vidu da se u dva obavještajna izvještaja koja je Tolimir poslao nakon što je Srebrenica pala u ruke VRS-a (dokazni predmet tužilaštva 2203 i dokazni predmet odbrane 64) pružaju podaci o kretanju civila ka Potočarima i koloni koja je napuštala Srebrenicu¹¹⁰¹ i o tome da su “u rejonu Cerske i u blizini puta Zvornik-Šekovići primijećeni elementi 28. divizije [ABiH]”, te se kaže da je potrebno evidentirati “sve vojno sposobne koji se evakušu iz baze UNPROFOR-a iz Potočara”.¹¹⁰² Ti obavještajni izvještaji koje je poslao Tolimir nisu se odnosili na uklanjanje civilnog stanovništva.¹¹⁰³ Prema tome, po mišljenju Žalbenog vijeća, slanje tih obavještajnih izvještaja, samo po sebi, ne čini doprinos UZP-u prisilnog uklanjanja, budući da to nije bilo djelovanje “usmjereno ka sprovođenju

¹⁰⁹⁵ Žalbeni podnesak, fusnota 266, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 1255 (naređenje Komande Drinskog korpusa za napad na enklavu Žepa koje je potpisao Krstić, s datumom od 13. jula 1995. godine), par. 7; T. od 6. jula 1020. godine, str. 3456-3459.

¹⁰⁹⁶ Prvostepena presuda, par. 925.

¹⁰⁹⁷ Prvostepena presuda, par. 926.

¹⁰⁹⁸ Prvostepena presuda, par. 927.

¹⁰⁹⁹ Prvostepena presuda, par. 928-930.

¹¹⁰⁰ Prvostepena presuda, par. 1086. V. i Prvostepena presuda, par. 932-933.

¹¹⁰¹ Prvostepena presuda, par. 932.

¹¹⁰² Prvostepena presuda, par. 933.

¹¹⁰³ V. Prvostepena presuda, par. 932-933.

zajedničkog plana ili nakane” tog UZP-a.¹¹⁰⁴ Usprkos tome, čak i ako se slanje tih obavještajnih izvještaja ne uzme u obzir, Žalbeno vijeće se uvjerilo da Tolimirovi drugi postupci u vezi sa sposobnošću UNPROFOR-a da vrši svoj mandat i njegovo neposredno angažovanje u operacijama uklanjanja u Žepi predstavljaju značajan doprinos UZP-u prisilnog uklanjanja. Shodno tome, Žalbeno vijeće smatra da greška koju je u tom pogledu napravilo Pretresno vijeće nije dovela do neostvarenja pravde.

(iii) Zaključak

367. Žalbeno vijeće, stoga, odbacuje Tolimirove argumente u vezi s njegovim postupcima prema UNPROFOR-u i omogućavanjem zauzimanja Srebrenice.

(c) Tolimirova uloga u operacijama u Žepi

368. Pretresno vijeće je konstatovalo da je Tolimirovo učešće u prisilnom uklanjanju civilnog stanovništva Žepe doprinijelo UZP-u prisilnog uklanjanja.¹¹⁰⁵ Pretresno vijeće je zaključilo da se Tolimirovo učešće u operacijama u Žepi sastojalo od sljedećeg: (i) njegove “ključne” uloge u pregovorima održanim 13. jula 1995. godine sa predstavnicima bosanskih Muslimana o sudbini civila iz Žepe;¹¹⁰⁶ (ii) predlaganja načina da se optimiziraju borbena dejstva protiv Žepe, osigura da UNPROFOR ne bude u stanju da interveniše, te spriječi međunarodna osuda, što bi dovelo do brzog pada te enklave;¹¹⁰⁷ (iii) predlaganja načina da se ubrza “predaja Muslimana”;¹¹⁰⁸ i (iv) njegovog rukovođenja operacijom uklanjanja civilnog stanovništva Žepe iz te enklave, što je bila operacija u čijem je pripremanju pomogao i koju je lično nadzirao, kao najviši starješina VRS-a koji se u to vrijeme nalazio na terenu.¹¹⁰⁹

(i) Argumenti

369. Tolimir iznosi argument da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je on svojim angažovanjem u operaciji u Žepi značajno doprinio UZP-u prisilnog uklanjanja.¹¹¹⁰ On tvrdi da nema vjerodostojnih dokaza da je on “rukovodio” operacijom uklanjanja stanovništva Žepe,

¹¹⁰⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 229. V. i Prvostepena presuda, par. 894, i izvori na koje se tu poziva.

¹¹⁰⁵ Prvostepena presuda, par. 1088-1092, 1094.

¹¹⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 1094. Pretresno vijeće je zaključilo da je Tolimir bio jedan od dvojice predstavnika VRS-a na tim razgovorima. V. i Prvostepena presuda, par. 605-610, 1088.

¹¹⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 950, 953-956, 1088-1089, 1094.

¹¹⁰⁸ Prvostepena presuda, par. 1090-1091.

¹¹⁰⁹ Prvostepena presuda, par. 977-989, 1092, 1094.

¹¹¹⁰ Žalbeni podnesak, par. 303.

bosanskih Muslimana.¹¹¹¹ S tim u vezi, Tolimir osporava zaključak Pretresnog vijeća da je bio prisutan na sastanku održanom 24. jula 1995. godine u Bokšanici, tvrdeći da je dokaz u vidu video-snimka tog sastanka montiran.¹¹¹² Tolimir ostaje pri tvrdnji da je Mladić rukovodio operacijom u Žepi kao komandant i da presretnuti razgovor na koji se pozvalo Pretresno vijeće nije pouzdan dokaz da to nije bilo tako.¹¹¹³ Tolimir dalje tvrdi da nije učestvovao u radnjama kojima je osigurano da UNPROFOR ne bude u stanju da interveniše,¹¹¹⁴ pozivajući se na dokaze za koje tvrdi da pokazuju da je stvarna prijetnja UNPROFOR-u poticala od aktivnosti ABiH u Žepi, a ne od VRS-a.¹¹¹⁵ On dodaje da je njegov prijedlog da VRS brzo zauzme Žepu bio motivisan brigom za vojnu efikasnost.¹¹¹⁶ Tolimir osporava zaključak Pretresnog vijeća da je on doprinio zastrašujućoj atmosferi operacije prisilnog raseljavanja tako što je tokom evakuacije nosio pištolj i uperio ga u vazduh.¹¹¹⁷ Tolimir tvrdi da je taj zaključak zasnovan na nepouzdanim izjavama svjedoka, a da obilje dokaza koji upućuju na suprotno, od kojih posebno vrijedi istaći iskaz svjedoka Čarkića, pokazuje da je on tokom evakuacije bio nenaoružan.¹¹¹⁸

370. Tužilaštvo odgovara da Tolimir nije objasnio kako dokazi da je ABiH 16. jula 1995. godine razoružavala UNPROFOR imaju ikakvog uticaja na zaključak Pretresnog vijeća da je Tolimir aktivno doprinio efikasnom zauzimanju enklave od strane VRS-a.¹¹¹⁹ Tužilaštvo takođe tvrdi da Tolimir prilikom osporavanja svoje ključne uloge u operaciji evakuacije iz Žepe zanemaruje obilje raspoloživih dokaza na koje se pozvalo Pretresno vijeće, uključujući dokaze da je Mladić zadužio Tolimira za premještanje stanovništva, zatim svjedočenje svjedoka tužilaštva Hamdije Torlaka, dokazni predmet tužilaštva 2807 (video-snimak iz Žepe od 13. juna 1995. godine, koji prikazuje Mladića i druge starješine VRS-a kako prolaze tim područjem), te dokazne predmete tužilaštva 359a i 359b (presretnute razgovore koji su vođeni 24. jula 1995. godine).¹¹²⁰ Tužilaštvo dodaje da zaključak Pretresnog vijeća u vezi s tim da je Tolimir doprinio zastrašujućoj atmosferi u Žepi tako što je uperio pištolj u vazduh nije nerazuman i da Tolimir nije pokazao nikakvu grešku u rezonovanju Pretresnog vijeća osim što tvrdi da svjedok Wood nije pouzdan.¹¹²¹

(ii) Analiza

¹¹¹¹ Žalbeni podnesak, par. 321.

¹¹¹² Žalbeni podnesak, par. 321.

¹¹¹³ Žalbeni podnesak, par. 321.

¹¹¹⁴ Žalbeni podnesak, par. 311.

¹¹¹⁵ Žalbeni podnesak, par. 311.

¹¹¹⁶ Žalbeni podnesak, par. 312.

¹¹¹⁷ Žalbeni podnesak, par. 323; Replika na podnesak respondenta, par. 111.

¹¹¹⁸ Žalbeni podnesak, par. 323-324; Replika na podnesak respondenta, par. 111.

¹¹¹⁹ Podnesak respondenta, par. 221.

¹¹²⁰ Podnesak respondenta, par. 213-215.

¹¹²¹ Podnesak respondenta, par. 227.

371. Žalbeno vijeće nisu uvjerali Tolimirovi prigovori na zaključak Pretresnog vijeća da je on rukovodio operacijom uklanjanja stanovništva iz Žepe, bosanskih Muslimana. Pretresno vijeće je zaključilo da je Tolimir: (i) bio prisutan na sastanku održanom 24. jula 1995. godine u Bokšanici, na kojem je potpisan sporazum o evakuaciji civilnog stanovništva;¹¹²² (ii) rukovodio operacijom uklanjanja civila iz Žepe, jer je, poslije Mladića, bio najviši starješina VRS-a koji je bio prisutan na terenu;¹¹²³ (iii) bio izričito zadužen da komanduje operacijama VRS-a u Žepi od strane samog Mladića;¹¹²⁴ i (iv) nosio pištolj tokom procesa evakuacije i u jednom trenutku ga podigao do visine ramena i uperio u vazduh, čime je doprinio zastrašujućoj atmosferi koja je tada vladala u Žepi.¹¹²⁵

372. Žalbeno vijeće posebno nije uvjerio Tolimirov prigovor na zaključak Pretresnog vijeća da je tokom evakuacije bosanskih Muslimana iz Žepe mahao oružjem. Pretresno vijeće je taj zaključak zasnovalo na iskazu očevica, svjedoka Wooda, koji je bio major UNPROFOR-a i posmatrač Zajedničke komisije i za kojeg je Pretresno vijeće konstatovalo da je vjerodostojan.¹¹²⁶ Tolimir se ne slaže s ocjenom vjerodostojnosti tog svjedoka koju je dalo Pretresno vijeće, ali ne pokazuje da je oslanjanje na to svjedočenje bilo nerazumno.

373. U vezi sa sastankom u Bokšanici, Tolimir osporava autentičnost video-snimka koji dokazuje njegovo prisustvo, ali ne pokazuje da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što se pri donošenju zaključka da je Tolimir prisustvovao tom sastanku oslonilo na taj video-snimak, kao i na druge dokaze, među kojima je bilo i svjedočenje očevica, svjedoka Torlaka.¹¹²⁷ Tolimir isto tako nije potkrijepio svoju tvrdnju da je presretnuti razgovor za koji je Pretresno vijeće navelo da potvrđuje njegovu ulogu u organizovanju prevoza nepouzdan,¹¹²⁸ kao ni da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je on poslije Mladića bio najviši starješina VRS-a koji je bio prisutan na terenu.¹¹²⁹

374. Štaviše, čak i kad bi se Tolimirovi prigovori na utvrđivanje činjenica prihvatili, oni ne bi imali nikakvog uticaja na čvrsto utemeljeni zaključak Pretresnog vijeća da je Tolimir bio

¹¹²² Prvostepena presuda, par. 617-618, 977.

¹¹²³ Prvostepena presuda, par. 1092.

¹¹²⁴ Prvostepena presuda, par. 978.

¹¹²⁵ Prvostepena presuda, par. 982, 1092.

¹¹²⁶ Prvostepena presuda, par. 643.

¹¹²⁷ V. Prvostepena presuda, par. 629-633, i dokazi na koje se tu poziva.

¹¹²⁸ V. Žalbeni podnesak, par. 321, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 978, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 359a (presretnuti razgovor od 24. jula 1995. godine).

¹¹²⁹ Prvostepena presuda, par. 1092.

neposredno angažovan na provođenju plana za uklanjanje muslimanskih civila iz Žepe.¹¹³⁰

Pretno vijeće je zaključilo, a Tolimir ne osporava, da je on:

smjesta počeo da provodi više aktivnosti u svrhu pripreme za početak operacije, uključujući obezbjeđenje dovoljne količine goriva kako bi osigurao da se uklanjanje može odvijati “nesmetano”. [...]. Rukovodio je pripadnicima snaga bosanskih Srba, među kojima je bio i Pećanac, dok su ukrcavali civile, bosanske Muslimane, u autobuse. [...] Lično je otpratio posljednji konvoj koji se u večernjim satima 25. jula uputio iz Žepe. Dana 27. jula bio je prisutan u Lukama kod Tišće i aktivno je učestvovao u izvođenju 12 lakše ranjenih muškaraca, kojima je ranije tog dana dozvolio da se ukrcaju u autobus u Žepi; ti muškarci su izvedeni iz autobusa i odvezeni u zatvor Rasadnik u blizini Rogatice.¹¹³¹

Žalbeno vijeće se, shodno tome, uvjerilo da je Pretno vijeće razumno zaključilo da je Tolimir “rukovodio uklanjanjem civilnog stanovništva Žepe”.¹¹³²

375. Na kraju, Žalbeno vijeće ne vidi kako je dokazni predmet odbrane 105, vojni izvještaj pukovnika Avde Palića od 16. jula 1995. godine, relevantan za zaključak Pretnog vijeća u vezi s Tolimirovom ulogom kojom je “osigurao da UNPROFOR ne bude sposoban da interveniše”.¹¹³³ Dokazni predmet odbrane 105 sadrži sljedeći navod o jedinicama ABiH u Žepi koji je Palić uputio zvaničnicima ABiH: “UNPROFOR razoružavamo po unaprijed datim uputama”.¹¹³⁴ Čak i da ovaj izvještaj pokazuje da se UNPROFOR istovremeno suočavao s prijetnjama od strane ABiH, ta činjenica ne isključuje niti podriva zaključak da je Tolimir takođe aktivno ograničavao sposobnost UNPROFOR-a da interveniše, koji je zasnovan, pored ostalog, na “niz[u] dokumenata koje je optuženi izdao 14. jula”.¹¹³⁵ Tolimirov argument se, shodno tome, odbacuje.

(iii) Zaključak

376. Shodno tome, Žalbeno vijeće odbacuje Tolimirove prigovore na zaključke Pretnog vijeća u vezi s njegovim neposrednim angažovanjem u zauzimanju Žepe i raseljavanju stanovništva Žepe.

(d) Značaj Tolimirovog doprinosa

377. S obzirom da je potvrdilo zaključke Pretnog vijeća o Tolimirovim doprinosima UZP-u prisilnog uklanjanja o kojima se govori gore, Žalbeno vijeće smatra da Tolimir nije pokazao

¹¹³⁰ Prvostepena presuda, par. 1092, 1094.

¹¹³¹ Prvostepena presuda, par. 1092.

¹¹³² Prvostepena presuda, par. 1094.

¹¹³³ Prvostepena presuda, par. 1089.

¹¹³⁴ Dokazni predmet odbrane 105 (izvještaj pukovnika ABiH Avde Palića upućen 285. istočnobosanskoj lakoj brigadi ABiH, 16. juli 1995. godine).

¹¹³⁵ Prvostepena presuda, par. 1089. V. i Prvostepena presuda, par. 953-955, i dokazi na koje se tu poziva.

nikakvu grešku u zaključku Pretresnog vijeća da je on značajno doprinio UZP-u prisilnog uklanjanja i tako ispunio prvi uslov za odgovornost na osnovu UZP-a.¹¹³⁶

2. Tolimirova namjera da doprinese ostvarenju ciljeva UZP-a prisilnog uklanjanja

378. Pretresno vijeće je zaključilo da je Tolimir “s drugim učesnicima UZP-a [prisilnog uklanjanja] dijelio namjeru da se iz enklava protjera muslimansko stanovništvo”.¹¹³⁷ Pretresno vijeće je zaključak o Tolimirovoj namjeri izvelo iz: (i) činjenice da je bio svjestan zvanične politike razdvajanja na nacionalnoj osnovi koju je formulisalo rukovodstvo bosanskih Srba,¹¹³⁸ (ii) činjenice da je bio svjestan vojnih aktivnosti koje je VRS preduzeo u cilju terorisanja srebreničkih civila, kao što je bio napad kroz kop rudnika;¹¹³⁹ (iii) činjenice da je znao za operacije VRS-a u Potočarima, to jest, za uklanjanje bosanskih Muslimana iz Srebrenice koji su se tu okupili i za odvajanje muškaraca i dječaka od njihovih porodica;¹¹⁴⁰ i (iv) njegovog predanog angažovanja u operaciji prisilnog uklanjanja iz Žepe i nadzora koji je vršio nad tom operacijom, a posebno toga što je očigledno bio svjestan da se radilo o protivzakonitoj operaciji i što je predložio da se napadaju zbjegovi civila, bosanskih Muslimana, koji su bježali iz te enklave.¹¹⁴¹ Pretresno vijeće je uzelo u obzir i Tolimirovo “stalno učešće u UZP-u tokom cijelog njegovog trajanja, od marta 1995. do avgusta 1995. godine”.¹¹⁴²

379. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava i grešku u utvrđivanju činjenica kada je zaključilo da je on namjeravao da doprinese ostvarenju ciljeva UZP-a prisilnog uklanjanja.¹¹⁴³ Tolimir ulaže prigovore na zaključke Pretresnog vijeća u vezi sa svakim od faktora iz kojih je Pretresno vijeće izvelo zaključak o njegovoj namjeri. Žalbena vijeće će redom razmotriti svaki od tih prigovora.

(a) Znanje za cilj da se iz enklava ukloni muslimansko stanovništvo

380. Pretresno vijeće je konstatovalo da je Tolimir već od 1992. godine bio svjestan politike bosanskih Srba da se izvrši razdvajanje na nacionalnoj osnovi, s obzirom da je znao za šest

¹¹³⁶ V. Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina i Markač*, par. 89-90; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 215, 696; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 430. V. i Prvostepena presuda, par. 893, i izvori na koje se tu poziva.

¹¹³⁷ Prvostepena presuda, par. 1094.

¹¹³⁸ Prvostepena presuda, par. 1077-1078.

¹¹³⁹ Prvostepena presuda, par. 1080-1083.

¹¹⁴⁰ Prvostepena presuda, par. 1087.

¹¹⁴¹ Prvostepena presuda, par. 1088-1092.

¹¹⁴² Prvostepena presuda, par. 1094.

¹¹⁴³ Žalbeni podnesak, par. 243-246, 248, 257-259, 272, 276-278, 293-297, 299-302, 312, 322.

strateških ciljeva, te za Operativnu direktivu 4 i Direktivu 7, koji svi odražavaju cilj da se iz enklava ukloni muslimansko stanovništvo.¹¹⁴⁴

(i) Argumenti

381. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno zaključilo da je on bio svjestan navodne politike rukovodstva bosanskih Srba da se iz Srebrenice i Žepe ukloni muslimansko stanovništvo.¹¹⁴⁵ S tim u vezi, on iznosi argument da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je on prisustvovao sjednici Skupštine bosanskih Srba na kojoj se vodila diskusija o šest strateških ciljeva i tvrdi da, čak i da jeste bio prisutan, to ne bi mogla da bude osnova za izvođenje zaključka o njegovoj namjeri zato što šest strateških ciljeva nikad nije usvojeno.¹¹⁴⁶ Tolimir takođe tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno protumačilo iskaz svjedoka Lazića u vezi s Operativnom direktivom 4 i načinom na koji su starješine VRS-a, uključujući Tolimira, shvatile tu direktivu: taj svjedok je u svom svjedočenju izjavio da je glavni cilj VRS-a bio da odbrani bosansko srpsko stanovništvo i da je razdvajanje na nacionalnoj osnovi predstavljalo krajnju mjeru, koja, kako tvrdi Tolimir, nije podrazumijevala ništa protivzakonito.¹¹⁴⁷ Tolimir dodaje da je Pretresno vijeće propustilo da razmotri to svjedočenje u njegovom tadašnjem pravom političkom kontekstu, posebno kad je u pitanju politika BiH vlasti prema bosanskim Srbima.¹¹⁴⁸ Tolimir dalje tvrdi da dokazi ne idu u prilog zaključku Pretresnog vijeća da je on znao i primio cjelokupni tekst Direktive 7.¹¹⁴⁹ Pored toga, kako tvrdi Tolimir, Pretresno vijeće je propustilo da uzme u obzir dokaze o tome da je on znao za vojne planove ABiH i za podršku koju je UNPROFOR pružao ABiH, koji pokazuju da su njegovi postupci bili usmjereni isključivo protiv neprijateljskih snaga u enklavama, a ne protiv civila.¹¹⁵⁰ U svjetlu tih dokaza, tvrdi Tolimir, niko ko razumno presuđuje o činjenicama ne bi mogao da zaključi da je on bio svjestan cilja da se iz enklava ukloni civilno stanovništvo, bosanski Muslimani.¹¹⁵¹

382. Tužilaštvo odgovara da su zaključci Pretresnog vijeća u vezi s Tolimirovim prisustvom na sjednici Skupštine bosanskih Srba na kojoj je usvojeno šest strateških ciljeva i činjenicom da je primio Direktivu 7 i bio upoznat s njenim sadržajem adekvatno potkrijepljeni dokazima i, shodno

¹¹⁴⁴ Prvostepena presuda, par. 1077-1078.

¹¹⁴⁵ Žalbeni podnesak, par. 244-246, 248.

¹¹⁴⁶ Žalbeni podnesak, par. 245-246; Replika na podnesak respondenta, par. 80.

¹¹⁴⁷ Žalbeni podnesak, par. 248.

¹¹⁴⁸ Žalbeni podnesak, par. 249.

¹¹⁴⁹ Žalbeni podnesak, par. 257; Replika na podnesak respondenta, par. 88.

¹¹⁵⁰ Žalbeni podnesak, par. 258.

¹¹⁵¹ Žalbeni podnesak, par. 258-259.

tome, razumni.¹¹⁵² Po mišljenju tužilaštva, Tolimir nije potkrijepio svoje tvrdnje da nije bio prisutan na toj sjednici Skupštine i da nikad nije primio tekst Direktive 7.¹¹⁵³ U vezi s njegovim prigovorima u vezi sa svjedočenjem svjedoka Lazića, tužilaštvo tvrdi da Tolimir samo izražava svoje neslaganje s ocjenom svjedočenja tog svjedoka od strane Pretresnog vijeća i da bi, stoga, njegov argument trebalo odbaciti po kratkom postupku.¹¹⁵⁴ Tužilaštvo dalje tvrdi da, suprotno Tolimirovim tvrdnjama, Pretresno vijeće jeste razmotrilo dokaze u vezi sa zloupotrebom konvoja od strane ABiH, o napadima ABiH iz enklava, podršci koju je UNPROFOR navodno pružao ABiH i Tolimirovim saznanjima o planovima ABiH, ali da je razumno odlučilo da veću težinu pripiše Direktivi 7.¹¹⁵⁵ Ono tvrdi da je, čak i da konvoji koji su ulazili u enklave jesu bili korišteni za podršku aktivnosti ABiH, u Direktivi 7 nedvosmisleno izložena politika bosanskih Srba da se ograniči ulazak i konvojima UNPROFOR-a i konvojima sa humanitarnom pomoći.¹¹⁵⁶ Kako tvrdi tužilaštvo, Pretresno vijeće je na osnovu te politike – s kojom je Tolimir bio upoznat – kao i humanitarne krize koju su izazvala ograničenja konvoja – u kojima je Tolimir imao aktivnu ulogu – izvelo razuman zaključak da je Tolimir dijelio namjeru za prisilno raseljavanje srebreničkih civila, bosanskih Muslimana.¹¹⁵⁷

(ii) Analiza

383. U vezi s Tolimirovim znanjem o šest strateških ciljeva, Pretresno vijeće je zaključilo da je Tolimir 12. maja 1992. godine, zajedno sa Karadžićem, Mladićem i Milovanovićem, lično prisustvovao “16. sjednici Narodne skupštine srpskog naroda u BiH”, na kojoj se raspravljalo o šest strateških ciljeva i donesena je odluka o stvaranju VRS-a.¹¹⁵⁸ Prilikom donošenja tog zaključka, Pretresno vijeće se pozvalo na dva dokaza: (i) dokazni predmet tužilaštva 2477, koji sadrži zapisnik sa te sjednice Skupštine; i (ii) svjedočenje svjedoka Milovanovića.¹¹⁵⁹ Međutim, ti dokazi ne potkrepljuju zaključak Pretresnog vijeća da je Tolimir prisustvovao toj sjednici Skupštine. Dokazni predmet tužilaštva 2477 ne ukazuje na to da je Tolimir bio prisutan kada je Skupština bosanskih Srba 12. maja 1992. godine raspravljala o šest strateških ciljeva; Tolimirovo ime se ne pominje u

¹¹⁵² Podnesak respondenta, par. 161-162.

¹¹⁵³ Podnesak respondenta, par. 161-162.

¹¹⁵⁴ Podnesak respondenta, par. 152.

¹¹⁵⁵ Podnesak respondenta, par. 163-164.

¹¹⁵⁶ Podnesak respondenta, par. 164.

¹¹⁵⁷ Podnesak respondenta, par. 164.

¹¹⁵⁸ Prvostepena presuda, par. 162, 1077.

¹¹⁵⁹ Prvostepena presuda, par. 162, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 2477 (Zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH, održane 12. maja 1992. godine u Banjaluci (šest strateških ciljeva)), T. od 18. maja 2011. godine, str. 14276-14277.

zapisniku sa te sjednice Skupštine.¹¹⁶⁰ S druge strane, Milovanović je u svom svjedočenju jasno izjavio da se “[p]rvi put [...] sastalo rukovodstvo... političko rukovodstvo Republike Srpske i predstavnici Glavnog štaba”, to jest, “Mladić, [Milovanović] i [...] Tolimir”, oko “16. maja, znači četiri dana posle ove [sjednice] Skupštine [bosanskih Srba]” na kojoj se raspravljalo o šest strateških ciljeva.¹¹⁶¹ Milovanović je u svom svjedočenju takođe izjavio da vojnim rukovodiocima čak “[n]isu [...] tada dati ciljevi rata” (to jest šest strateških ciljeva) i da su oni morali sami da ih izvode iz zadataka koji su im dodijeljeni 11. i 12. maja 1992. godine.¹¹⁶² U nedostatku drugih dokaza da je Tolimir prisustvovao sjednici Skupštine održanoj 12. maja 1992. godine i da je primio tekst sa šest strateških ciljeva kako su oni bili formulisani na toj sjednici Skupštine, niko ko razumno utvrđuje činjenice ne bi mogao da dođe do zaključaka do kojih je Pretresno vijeće došlo u vezi s Tolimirovim prisustvom na toj sjednici i njegovim znanjem o šest strateških ciljeva. Shodno tome, Žalbena vijeće nalazi da je Pretresno vijeće s tim u vezi napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja i da se nije moglo osloniti na to da je Tolimir bio upoznat sa šest strateških ciljeva da bi izvelo zaključak o njegovoj namjeri kad je riječ o UZP-u prisilnog uklanjanja. Žalbena vijeće će razmotriti uticaj te greške u svom zaključku u ovom odjeljku.

384. Međutim, Žalbena vijeće smatra neutemeljenim Tolimirove argumente koji se odnose na njegovo znanje o Direktivi 7. Tolimir se protivio tome što se Pretresno vijeće oslonilo na svjedoke tužilaštva Obradovića i Savčića, koji su u svojim svjedočenjima izjavili da bi trebalo da su pomoćnici komandanta u VRS-u, kao što je bio Tolimir, vidjeli tu direktivu i bili svjesni iste.¹¹⁶³ Žalbena vijeće podsjeća da je Pretresno vijeće u najboljoj poziciji da odvagne dokaznu vrijednost dokaza izvedenih na suđenju i da procijeni vjerodostojnost svjedoka.¹¹⁶⁴ Tolimirova tvrdnja da je Direktiva 7 imala status državne tajne i bila distribuirana samo naznačenim primaocima je neosnovana i nije potkrijepljena nikakvim dokazima.¹¹⁶⁵ Shodno tome, Žalbena vijeće odbacuje Tolimirove prigovore na zaključke Pretresnog vijeća u vezi s njegovim znanjem o Direktivi 7.

385. Tolimir isto tako nije pokazao nikakvu grešku u zaključku Pretresnog vijeća da je bio svjestan Operativne direktive 4 i da je razumio da se u njoj zahtijevaju operacije kojima bi se iz određenih enklava, među kojima je bila i Žepa, protjerali ABiH i civili, bosanski Muslimani.¹¹⁶⁶

¹¹⁶⁰ V. dokazni predmet tužilaštva 2477 (Zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH, održane 12. maja 1992. godine u Banjaluci (šest strateških ciljeva)).

¹¹⁶¹ T. od 18. maja 2011. godine, str. 14276 (naglasak dodat).

¹¹⁶² T. od 18. maja 2011. godine, str. 14276.

¹¹⁶³ Prvostepena presuda, par. 100, 186, 1078, fusnota 677.

¹¹⁶⁴ V. Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 32; Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 37; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 63.

¹¹⁶⁵ Žalbeni podnesak, par. 257.

¹¹⁶⁶ Prvostepena presuda, par. 1077.

Žalbeno vijeće ima u vidu da Tolimir ne osporava zaključak Pretresnog vijeća u vezi s njegovim znanjem o toj direktivi, koji je prevashodno zasnovan na tome što je on u novembru 1992. godine, kada je Mladić izdao tu direktivu, bio član Glavnog štaba VRS-a.¹¹⁶⁷ Tolimirov prigovor se odnosi samo na to što se Pretresno vijeće oslonilo na Lazićev iskaz da su svi pripadnici VRS-a razumjeli da se u Operativnoj direktivi 4 propagira cilj razdvajanja na nacionalnoj osnovi.¹¹⁶⁸ Žalbeno vijeće je već odbacilo Tolimirov prigovor s tim u vezi.¹¹⁶⁹ Pored toga, Pretresno vijeće je ukazalo na druge dokaze koji potkrepljuju njegov zaključak u vezi s Tolimirovim znanjem o Operativnoj direktivi 4, tačnije na činjenicu da je on u trenutku kad je Mladić izdao tu direktivu bio član Glavnog štaba.¹¹⁷⁰ Tolimir, stoga, nije pokazao da niko ko razumno utvrđuje činjenice ne bi mogao da dođe do zaključka da je on bio upoznat s Operativnom direktivom 4.

386. Tolimir se poziva na brojne dokaze u vezi s političkim kontekstom u vrijeme kad je izdata Operativna direktiva 4, za koje tvrdi da ih je Pretresno vijeće propustilo uzeti u obzir prilikom ocjenjivanja Lazićevog svjedočenja i Tolimirovih ličnih saznanja o politici razdvajanja na nacionalnoj osnovi.¹¹⁷¹ Ti se dokazi odnose na: (i) napade bosanskih Muslimana na srpska sela 1992. i 1993. godine, uključujući Kravicu i sva sela osim Bratunca;¹¹⁷² (ii) napade na VRS koje je ABiH izvršila sa područja proglašanih zaštićenim zonama;¹¹⁷³ (iii) napade Hrvatske vojske na bosansko stanovništvo srpske nacionalnosti;¹¹⁷⁴ (iv) formiranje VRS-a kao reakciju na formiranje vojski bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata;¹¹⁷⁵ i (v) osporavanje dokaza o masovnom ubijanju bosanskih Muslimana iz Srebrenice.¹¹⁷⁶

¹¹⁶⁷ Prvostepena presuda, par. 1077.

¹¹⁶⁸ Prvostepena presuda, par. 1077.

¹¹⁶⁹ V. gore, par. 320.

¹¹⁷⁰ Prvostepena presuda, par. 1077.

¹¹⁷¹ Žalbeni podnesak, par. 249, i dokazi na koje se tu poziva.

¹¹⁷² V. T. od 12. aprila 2011. godine, str. 12680; T. od 14. februara 2011. godine, str. 9807-9808; dokazni predmet odbrane 122 (Izveštaj generalnog sekretara u skladu sa Rezolucijom Generalne skupštine 53/55 – Pad Srebrenice), str. 13; dokazni predmet odbrane 261 (dokument pod naslovom “Stvaranje i razvoj Vojske Republike Srpske u toku odbrambeno otadžbinskog rata u BiH 1992. do 1995. godine”, koji je potpisao general Manojlo Milovanović), str. 1-5; T. od 19. oktobra 2010. godine, str. 6503. U nekim od tih dokaza, napadi bosanskih Muslimana na bosanske Srbe nazivaju se etničkim čišćenjem. V. dokazni predmet odbrane 122, str. 13; dokazni predmet odbrane 261, str. 4.

¹¹⁷³ V. T. od 14. februara 2011. godine, str. 9808; Završni pretresni podnesak odbrane, par. 350-353.

¹¹⁷⁴ V. dokazni predmet odbrane 234 (izbor stranica iz dokumenta pod naslovom Republika Srpska, Vlada, Dokumentacioni centar, Ratni zločini počinjeni prema srpskom stanovništvu i JNA prije oružanih sukoba u Bosni i Hercegovini 1991.-1995.), gdje se ti napadi opisuju kao genocid nad srpskim stanovništvom; T. od 3. maja 2011. godine, str. 13639-13700; dokazni predmet odbrane 261, str. 5-6.

¹¹⁷⁵ V. dokazni predmet odbrane 261 (dokument pod naslovom “Stvaranje i razvoj Vojske Republike Srpske u toku odbrambeno otadžbinskog rata u BiH 1992. do 1995. godine”, koji je potpisao general Manojlo Milovanović), str. 1-5.

¹¹⁷⁶ V. dokazni predmet odbrane 365 (predgovor i poglavlje 4 knjige pod naslovom “Masakr u Srebrenici: dokazi, kontekst, politika”). Tolimir se takođe poziva na dokaze da je u nekim konvojima za popunu zaliha UNPROFOR-a bilo artikala čije unošenje u enklave nije bilo dozvoljeno. V. Žalbeni podnesak, par. 249, gdje se poziva na dokazni predmet odbrane 73 (dokument o kretanju konvoja, timova i pojedinaca iz UNPROFOR-a i humanitarnih

387. Međutim, suprotno Tolimirovim argumentima, Pretresno vijeće se izričito bavilo većinom tih dokaza.¹¹⁷⁷ Pregled Prvostepene presude pokazuje da Pretresno vijeće jeste razmotrilo opšti politički kontekst u kojem su bosanski Srbi donijeli odluku o politici razdvajanja na nacionalnoj osnovi. Pretresno vijeće je uzelo u obzir napad bosanskih muslimanskih boraca na Kravicu i zaključilo da je, uslijed toga, VRS preduzeo kontraofanzivu.¹¹⁷⁸ Pretresno vijeće je primilo na znanje da su vojnici ABiH iz unutrašnjosti srebreničke enklave izvodili napade na ciljeve izvan njenih granica, na teritoriju koju je držao VRS.¹¹⁷⁹ Pretresno vijeće je takođe uvažilo da je u junu 1995. godine povećano brojno stanje snaga ABiH unutar srebreničke enklave.¹¹⁸⁰ Pored toga, kao što se navodi i gore u tekstu, Pretresno vijeće je izričito razmotrilo i odbilo Tolimirov argument da su napadi VRS-a na enklave bili legitiman odgovor na napade koje je ABiH vršila iz unutrašnjosti zaštićenih zona.¹¹⁸¹

388. U svakom slučaju, Žalbeno vijeće ne vidi zbog čega bi bili relevantni ti dokazi o napetostima na nacionalnoj osnovi koje su vladale u BiH u isto vrijeme kad je definisana politika bosanskih Srba da se vrši razdvajanje na nacionalnoj osnovi. Premisa na kojoj se temelji Tolimirov stav u vezi s tim dokazima je da je politika razdvajanja na nacionalnoj osnovi koju su vodili bosanski Srbi bila opravdana i zakonita zbog napada na bosanske Srbe od strane ostalih nacionalnih grupa u BiH. Međutim, Pretresno vijeće je taj stav odbilo,¹¹⁸² a Žalbeno vijeće ne vidi nikakvu grešku u tom zaključku. Činjenica da su bosanski Muslimani i Hrvati uzimali na metu civile, bosanske Srbe, ne čini operacije VRS-a protiv civila, bosanskih Muslimana, zakonitim, niti čini legitimnom zvaničnu politiku rukovodstva bosanskih Srba da se prisilno ukloni civilno stanovništvo, bosanski Muslimani, iz enklava Srebrenice i Žepe. Kao što je već objašnjeno, međunarodno humanitarno pravo ni u kojim okolnostima ne dopušta vojne napade na civile ni neselektivne napade.¹¹⁸³ Shodno tome, Tolimir nije pokazao da je Pretresno vijeće napravilo bilo kakvu grešku u svojoj ocjeni dokaza koji se odnose na njegovo znanje o Operativnoj direktivi 4 i generalno o politici razdvajanja na nacionalnoj osnovi koju su vodili bosanski Srbi.

organizacija, koji je potpisao kapetan Slavko Novaković). Međutim, taj se argument odnosi na Tolimirovu ulogu u vezi s ograničavanjem konvoja i razmotren je gore u tekstu. V. gore, par. 333-334.

¹¹⁷⁷ V. Prvostepena presuda, par. 116 (u vezi sa svjedočenjem svjedoka Salapure), 174 (u vezi sa dokaznim predmetom odbrane 160 i svjedočenjima svjedoka Momčilovića i svjedoka tužilaštva 063), 197 (u vezi sa dokaznim predmetom odbrane 73), 159-160, 174, 204 (u vezi sa dokaznim predmetom odbrane 122), 79, 81, 92, 123, 162, 913-914 (u vezi sa dokaznim predmetom odbrane 261), 1068 (u vezi sa svjedočenjem svjedoka Momira Nikolića).

¹¹⁷⁸ Prvostepena presuda, par. 174.

¹¹⁷⁹ Prvostepena presuda, par. 210, 212.

¹¹⁸⁰ Prvostepena presuda, par. 210.

¹¹⁸¹ Prvostepena presuda, par. 706.

¹¹⁸² Prvostepena presuda, par. 706.

¹¹⁸³ V. gore, par. 346. V. i Dopunski protokol I, članovi 48, 51.

389. Iz istih razloga, Žalbeno vijeće odbacuje Tolimirove šire argumente da, s obzirom na dokaze u vezi s vojnim planovima ABiH, njenom zloupotrebom konvoja koji su ulazili u enklave, te podrškom koju je ABiH dobijala od UNPROFOR-a, kao i dokaze da su operacije VRS-a (i radnje koje je on sam preduzeo) bile usmjerene isključivo protiv neprijateljskih snaga, a ne civila, niko ko razumno presuđuje o činjenicama ne bi mogao da zaključi da je on bio svjestan cilja da se iz enklava ukloni muslimansko stanovništvo i da je dijelio taj cilj. Tolimir ponovo iznosi argumente koje je Pretresno vijeće razmotrilo i odbacilo.¹¹⁸⁴ Što je još važnije, Tolimir nije pokazao relevantnost takvih dokaza.¹¹⁸⁵

(iii) Zaključak

390. Iz gore navedenih razloga, Žalbeno vijeće odbacuje Tolimirove prigovore na zaključke Pretresnog vijeća u vezi s njegovim znanjem o zvaničnoj politici bosanskih Srba da se iz enklava u istočnoj BiH ukloni njihovo muslimansko stanovništvo, politici koja se odražavala u Operativnoj direktivi 4 i Direktivi 7. Žalbeno vijeće takođe odbija Tolimirove argumente da je ta politika bila zakonita po međunarodnom humanitarnom pravu. U svjetlu tih zaključaka, pogrešan zaključak Pretresnog vijeća da je Tolimir bio svjestan šest strateških ciljeva zato što je prisustvovao sjednici Skupštine bosanskih Srba na kojoj je vođena rasprava o tim ciljevima nije doveo do neostvarenja pravde, budući da ne dovodi u pitanje zaključak da je Tolimir bio svjestan zvanične politike Republike Srpske da se iz istočne BiH ukloni stanovništvo, bosanski Muslimani, koji je Pretresno vijeće izvelo na osnovu drugih zaključaka.

(b) Znanje za napad kroz kop rudnika

391. Pretresno vijeće je zaključak o Tolimirovoj namjeri da učestvuje u UZP-u prisilnog uklanjanja dijelom izvelo iz toga što je on znao za napad kroz kop rudnika, o kojem je bilo riječi ranije u ovom odjeljku.¹¹⁸⁶ Pretresno vijeće nije donijelo definitivne zaključke u vezi s Tolimirovim tačnim angažovanjem u planiranju i izvođenju tog napada, ali je zaključilo da je on bio potpuno svjestan da je taj napad izveden i da je doveo do civilnih žrtava, te da je implicitno podržao taj napad tako što je u jednom obavještajnom izvještaju izdatom 25. juna 1995. godine lažno optužio ABiH da širi dezinformacije u vezi s tim incidentom.¹¹⁸⁷

(i) Argumenti

¹¹⁸⁴ V. Prvostepena presuda, par. 706, 1085, 1121.

¹¹⁸⁵ V. gore, par. 346.

¹¹⁸⁶ Prvostepena presuda, par. 1081-1083. V. gore, par. 340-341.

¹¹⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 1083.

392. Tolimir iznosi argument da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava kada je uzelo napad kroz kop rudnika u obzir, zato što se taj napad ne pominje u onom dijelu Optužnice u kojem se izlaže njegov navodni doprinos UZP-u.¹¹⁸⁸ Pored toga, tvrdi Tolimir, Pretresno vijeće je pogriješilo kada je zaključilo da je on znao za taj napad i da je, usprkos tom znanju, širio lažne informacije da se on nije desio.¹¹⁸⁹

393. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće razmotrilo i odbilo Tolimirov argument da napad kroz kop rudnika nije obuhvaćen Optužnicom i da Tolimir zanemaruje zaključke do kojih je s tim u vezi došlo Pretresno vijeće. Ono dalje tvrdi da je zaključak Pretresnog vijeća da je Tolimir bio svjestan napada kroz kop rudnika i civilnih žrtava tog napada bio razuman u svjetlu cjelokupnih dokaza uvrštenih u spis, uključujući položaj koji je Tolimir imao u VRS-u.¹¹⁹⁰

(ii) Analiza

394. Žalbeno vijeće je već odbacilo Tolimirovu tvrdnju da napad kroz kop rudnika nije obuhvaćen Optužnicom.¹¹⁹¹ Žalbeno vijeće podsjeća da se konkretne radnje zbog kojih je Tolimir optužen za doprinošenje UZP-u prisilnog uklanjanja navode u paragrafu 60 Optužnice, u kojem se ne kaže konkretno da je Tolimir igrao aktivnu ulogu u napadu kroz kop rudnika, ali se upućuje na paragraf 38 Optužnice, kojim su obuhvaćeni takvi incidenti.¹¹⁹² Žalbeno vijeće s tim u vezi takođe ima u vidu da Pretresno vijeće nije zaključilo da je Tolimir bio lično umiješan u napad – ono je samo uzelo u obzir da je on znao za napad i njegove civilne žrtve.¹¹⁹³ S obzirom na to, Žalbeno vijeće se uvjerilo da nije bilo neophodno da Optužnica sadrži dodatne pojedinosti u vezi s tim incidentom. Shodno tome, Tolimirova tvrdnja s tim u vezi se odbacuje.

395. Žalbeno vijeće isto tako nije uvjereneno da je zaključak Pretresnog vijeća u vezi s Tolimirovim znanjem o napadu kroz kop rudnika nerazuman ili pogrešan. U prilog svom zaključku da je Tolimir znao za napad i njegove žrtve, Pretresno vijeće se oslonilo na iskaz svjedoka Salapure da bi on po završetku napada o tome izvijestio Tolimira.¹¹⁹⁴ Tolimir ne osporava da bi mu Salapura

¹¹⁸⁸ Žalbeni podnesak, par. 274.

¹¹⁸⁹ Žalbeni podnesak, par. 276-278. Tolimir takođe tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da njegovo angažovanje u tom napadu “nije bilo pasivno”, ali, kao što se navodi gore, Pretresno vijeće nije donijelo nikakav definitivni zaključak o Tolimirovoj ulozi u planiranju i izvođenju te operacije. V. Prvostepena presuda, par. 1083. Pretresno vijeće se samo oslonilo na to da je Tolimir znao za napad kroz kop rudnika i civilne žrtve tog napada. Shodno tome, Žalbeno vijeće odbija Tolimirove argumente u vezi s njegovom ulogom u napadu kroz kop rudnika kao irelevantne.

¹¹⁹⁰ Podnesak respondenta, par. 195-196.

¹¹⁹¹ V. gore, par. 340.

¹¹⁹² Optužnica, par. 60.

¹¹⁹³ Prvostepena presuda, par. 1083.

¹¹⁹⁴ Prvostepena presuda, par. 1083, gdje se poziva na T. od 2. maja 2011. godine, str. 13527-13528.

podnio izvještaj o napadu, ali ukazuje na to da je Salapura u svom svjedočenju izjavio da nije primio izvještaje ni o kakvim žrtvama i da, stoga, nije mogao izvijestiti Tolimira o bilo kakvim žrtvama.¹¹⁹⁵ Međutim, Salapura je u svom svjedočenju izjavio da je dobio informaciju “da je jedna žena [...] ubijena i da je ranjeno jedno dijete”.¹¹⁹⁶ Pretresno vijeće se pozvalo na relevantne dijelove Salapurinog svjedočenja.¹¹⁹⁷ U svjetlu tog svjedočenja, Tolimir nije pokazao da niko ko razumno utvrđuje činjenice ne bi mogao da zaključi da je on znao za taj napad i njegove civilne žrtve.

(iii) Zaključak

396. Shodno tome, Žalbeno vijeće odbija Tolimirove argumente.

(c) Znanje za operacije VRS-a u Potočarima 12. i 13. jula 1995. godine

397. Pretresno vijeće je zaključilo da je Tolimir, iako “možda nije bio fizički prisutan u Potočarima 12. i 13. jula” 1995. godine, “o dešavanjima na terenu bio obaviješten posredstvom Radoslava Jankovića [oficira za obavještajne poslove Glavnog štaba], kao i zahvaljujući učešću potčinjenih oficira iz organa za bezbjednosne i obavještajne poslove na nivou brigada i korpusa, uključujući Popovića, Keserovića i Momira Nikolića”.¹¹⁹⁸ Pretresno vijeće je konstatovalo da je Tolimir bio konkretno obaviješten o tome da se približno 25.000–30.000 civila, bosanskih Muslimana, sklonilo u bazi UN-a u Potočarima i da muškarce razdvajaju od članova njihovih porodica. On je isto tako znao za razgovore koje su 11. i 12. jula 1995. godine u hotelu “Fontana” vodili predstavnici VRS-a i srebreničkih bosanskih Muslimana.¹¹⁹⁹

(i) Argumenti

398. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je on bio svjestan operacija VRS-a u Potočarima 12. i 13. jula 1995. godine.¹²⁰⁰ Tolimir tvrdi da ga Radoslav Janković nije obavijestio o događajima iz jula 1995. godine u Potočarima zato što je bio prepotčinjen Drinskom korpusu.¹²⁰¹ Tolimir takođe poriče da je od Popovića, Keserovića ili Momira Nikolića dobio bilo kakve informacije u vezi sa “neprimjerenim ili protivpravnim postupanjem prema civilnom stanovništvu” u Potočarima. Tvrdi da tokom tog perioda nije bio u kontaktu s tim

¹¹⁹⁵ Žalbeni podnesak, par. 278.

¹¹⁹⁶ T. od 2. maja 2011. godine, str. 13544.

¹¹⁹⁷ Prvostepena presuda, par. 1020, fusnota 4026.

¹¹⁹⁸ Prvostepena presuda, par. 1087.

¹¹⁹⁹ Prvostepena presuda, par. 1087.

¹²⁰⁰ Žalbeni podnesak, par. 299-302.

ljudima.¹²⁰² Tolimir tvrdi da suprotni zaključci do kojih je s tim u vezi došlo Pretresno vijeće nisu potkrijepljeni pouzdanim dokazima, već su zasnovani na njegovom položaju u VRS-u.¹²⁰³ Tolimir dalje ukazuje na odsustvo bilo kakvih dokaza koji dokazuju njegovo učešće u operacijama u Potočarima, a posebno u evakuaciji civilnog stanovništva Srebrenice, ili njegovo znanje za te događaje prije ili za vrijeme procesa evakuacije.¹²⁰⁴ Tolimir dalje tvrdi da mu Popović i Momir Nikolić nisu bili potčinjeni.¹²⁰⁵

399. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće razumno zaključilo da je Janković obavijestio Tolimira o događajima u Potočarima.¹²⁰⁶ Po mišljenju tužilaštva, Tolimir nije objasnio kako je Janković zbog svog navodnog prepotčinjavanja Drinskom korpusu bio lišen nadležnosti ili mogućnosti da Tolimiru podnosi izvještaje u vezi s operacijama VRS-a u Potočarima, posebno kad se uzmu u obzir drugi dokazi iz spisa koji potkrepljuju te zaključke Pretresnog vijeća.¹²⁰⁷

(ii) Analiza

400. Žalbeno vijeće ima u vidu da Tolimir ne osporava Jankovićevu ulogu u operacijama VRS-a u Potočarima, već samo tvrdi da mu Janković nije bio potčinjen zato što je iz Glavnog štaba VRS-a bio prepotčinjen Drinskom korpusu.¹²⁰⁸ Međutim, zaključak Pretresnog vijeća da je Janković bio Tolimirov potčinjeni nije zasnovan samo na dokazima o formalnoj hijerarhijskoj strukturi VRS-a i Tolimirovom zvaničnom položaju.¹²⁰⁹ On je zasnovan i na dokazima o tome da je Janković izvršio konkretna naređenja koja mu je Tolimir izdao u vezi s evakuacijom ranjenih bosanskih Muslimana iz bolnice u Bratuncu.¹²¹⁰ Pretresno vijeće je konkretno uputilo na jedan Jankovićev izvještaj koji se odnosio na naređenja koja je dobio od Tolimira u vezi s procesom evakuacije, te sadržao Jankovićev zahtjev Tolimiru za dalja uputstva u vezi s evakuacijom osoblja MSF-a i drugih osoba. Pretresno vijeće se takođe pozvalo na dokaze o daljim komunikacijama između Jankovića i Tolimira.¹²¹¹ Tolimir nije pokazao nikakvu grešku u analizi Pretresnog vijeća. U svjetlu dokaza, Žalbeno vijeće smatra da bi onaj ko razumno utvrđuje činjenice mogao da dođe do zaključka da je između Tolimira i Jankovića postojao odnos pretpostavljeni-potčinjeni.

¹²⁰¹ Žalbeni podnesak, par. 299-300. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 109.

¹²⁰² Žalbeni podnesak, par. 299. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 109.

¹²⁰³ Žalbeni podnesak, par. 299-300; Replika na podnesak respondenta, par. 108.

¹²⁰⁴ Žalbeni podnesak, par. 301.

¹²⁰⁵ Žalbeni podnesak, par. 302; Replika na podnesak respondenta, par. 108.

¹²⁰⁶ Podnesak respondenta, par. 210.

¹²⁰⁷ Podnesak respondenta, par. 209-210.

¹²⁰⁸ Žalbeni podnesak, par. 300.

¹²⁰⁹ Žalbeni podnesak, par. 300.

¹²¹⁰ Prvostepena presuda, par. 964, 1087.

¹²¹¹ Prvostepena presuda, par. 964, i dokazi na koje se tu poziva.

401. Štaviše, Jankovićevo prepotčinjavanje Drinskom korpusu nije mu onemogućilo da i dalje šalje informacije Sektoru za obavještajne poslove, na čijem je čelu bio Tolimir. Salapura je u svom svjedočenju izjavio da Janković, dok je bio prepotčinjen Drinskom korpusu, “nije bio dužan da dostavlja te informacije” Glavnom štabu i Sektoru za obavještajne poslove, ali da je “neke [informacije] i prosleđivao do Obaveštajne uprave Glavnog štaba”.¹²¹² Momir Nikolić je u svom svjedočenju izjavio da je Janković upućen iz Glavnog štaba da radi u Nikolićevoj službi.¹²¹³ On je tvrdio da je Janković, dok je bio tamo, pisao izvještaje sa zaglavljem Bratunačke brigade, ali da mu nije poznato da li su ti izvještaji “iš[li] direktno i Komandi Drinskog korpusa i Glavnog štaba”.¹²¹⁴ Nikolić je u svom svjedočenju izjavio i da mu se Janković “predstavio da je pukovnik iz Glavnog štaba i rekao [...] da je on obavještajac, odnosno da je iz Obavještajne uprave”.¹²¹⁵ Tolimir, prema tome, nije pokazao kako je Jankovićevo navodno prepotčinjavanje Drinskom korpusu uticalo na njegov stručni odnos sa Tolimirom ili ga spriječilo da stvarno izvještava Tolimira o razvoju događaja u Potočarima.

402. U svakom slučaju, Žalbeno vijeće primjećuje da Pretresno vijeće nije zaključilo da je Tolimir o događajima u Potočarima obaviješten samo od strane Jankovića. Pretresno vijeće se oslonilo na dodatne dokaze, među kojima su: (i) dokazni predmet tužilaštva 2203, izvještaj koji je sačinio sam Tolimir, koji potvrđuje da je znao da se u bazi UN-a u Potočarima nalazi 25.000-30.000 civila, bosanskih Muslimana;¹²¹⁶ (ii) dokazni predmet tužilaštva 2518, telegram koji je Popović 11. jula 1995. godine poslao, pored ostalih, Tolimiru, u kojem obavještava da se civili, bosanski Muslimani, kreću iz Potočara;¹²¹⁷ i (iii) dokazni predmet tužilaštva 2069, izvještaj koji je Popović 12. jula 1995. godine poslao, pored ostalih, Glavnom štabu i Sektoru za obavještajno-bezbjednosne poslove, u kojem je naveo: “[m]uškarce od 17-60 godina izdvajamo i ne transportujemo”, dodavši da “sa njima rade organi bezbednosti i DB /Državna bezbjednost?”.¹²¹⁸ Što se konkretno tiče razgovora u hotelu “Fontana”, Pretresno vijeće se, pored Jankovićeovog prisustva na tim sastancima, oslonilo i na dokaze o efikasnom sistemu izvještavanja u VRS-u, na osnovu čega je izvelo zaključak da je Tolimir znao za te razgovore.¹²¹⁹ Pretresno vijeće se, na kraju, pozvalo na Tolimirov položaj načelnika Sektora za obavještajne poslove kako bi izvelo zaključak da je on znao za

¹²¹² T. od 3. maja 2011. godine, str. 13577.

¹²¹³ T. od 6. aprila 2011. godine, str. 12365.

¹²¹⁴ T. od 6. aprila 2011. godine, str. 12367.

¹²¹⁵ T. od 6. aprila 2011. godine, str. 12365.

¹²¹⁶ Prvostepena presuda, par. 1087, fusnota 4265.

¹²¹⁷ Prvostepena presuda, fusnota 4264. Prilikom donošenja zaključka da su tim telegramom prenesene informacije o premještanju bosanskih Muslimana iz Potočara, Pretresno vijeće je ukazalo na dodatne dokaze, kao što je svjedočenje Richarda Butlera iz UNPROFOR-a, koje ide u prilog takvom tumačenju tog telegrama. V. Prvostepena presuda, fusnota 4264.

¹²¹⁸ Prvostepena presuda, fusnota 4266.

dogadaje u Potočarima, zaključivši da je prisustvo desetina hiljada civila, bosanskih Muslimana, u bazi UN-a bilo relevantno za njegovu zonu odgovornosti.¹²²⁰ Ti dodatni dokazi na koje se pozvalo Pretresno vijeće, a koje Tolimir ne osporava, dovoljni su da bi potkrijepili zaključak da je Tolimir morao biti u dovoljnoj mjeri obaviješten o operacijama u Potočarima. U svjetlu tih dokaza, Žalbeno vijeće se uvjerilo da bi onaj ko razumno utvrđuje činjenice mogao da dođe do zaključaka do kojih je došlo Pretresno vijeće u vezi s Tolimirovim znanjem za ta događanja.

403. Tolimirove tvrdnje da mu Popović i Momir Nikolić nisu bili potčinjeni i da nije bio prisutan za vrijeme premještanja iz Srebrenice nisu ni od kakvog značaja za analizu koju je provelo Pretresno vijeće. Pretresno vijeće je priznalo da Tolimir “možda nije bio fizički prisutan u Potočarima 12. i 13. jula” 1995. godine, ali je ipak zaključilo da je Tolimir bio obaviješten o događanjima na terenu u Potočarima.¹²²¹

(iii) Zaključak

404. Shodno tome, Žalbeno vijeće odbija Tolimirove prigovore na zaključak Pretresnog vijeća da je on bio obaviješten o operacijama VRS-a u Potočarima 12. i 13. jula 1995. godine.

(d) Namjera da se prisilno uklone bosanski Muslimani iz Žepe

405. Pretresno vijeće je zaključak o Tolimirovoj namjeri u vezi s UZP-om prisilnog uklanjanja izvelo i iz njegovog “neposredn[og] i aktivn[og] angažovanj[a] na pripremi i provođenju prisilnog uklanjanja civilnog stanovništva Žepe krajem jula” 1995. godine.¹²²² S tim u vezi, Pretresno vijeće se oslonilo na: (i) Tolimirov ultimatum bosanskim Muslimanima Žepe da evakuišu enklavu ili da se suoče s vojnim napadima od strane VRS-a,¹²²³ (ii) njegov prijedlog Mladiću i drugim starješinama VRS-a da se Žepa zauzme u roku od 21 sata kako bi se izbjegla osuda i reakcija međunarodne zajednice;¹²²⁴ (iii) njegove dodatne prijedloge, koje je iznio u jednom izvještaju upućenom Glavnom štabu VRS-a 21. jula 1995. godine, da VRS upotrijebi hemijska sredstva protiv Žepe i da se napadnu i unište zbjegovi civila, bosanskih Muslimana, koji su se sklonili izvan naseljenih dijelova žepske enklave;¹²²⁵ i (iv) činjenicu da je on u avgustu 1995. godine i poslije toga bio i dalje

¹²¹⁹ Prvostepena presuda, par. 1087.

¹²²⁰ Prvostepena presuda, fusnota 4267.

¹²²¹ Prvostepena presuda, par. 1087, fusnota 4264.

¹²²² Prvostepena presuda, par. 1094.

¹²²³ Prvostepena presuda, par. 1088.

¹²²⁴ Prvostepena presuda, par. 1088-1089.

¹²²⁵ Prvostepena presuda, par. 1090-1091.

angažovan na pitanjima vezanim za razmjenu ratnih zarobljenika, što, kako je smatralo Pretresno vijeće, pokazuje “da je bio odlučan da dovrši operaciju prisilnog uklanjanja”.¹²²⁶

(i) Argumenti

406. Tolimir iznosi argument da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je on dijelio namjeru za prisilno uklanjanje civila, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice i Žepe i da je bio svjestan da su operacije VRS-a u Žepi bile nezakonite. Konkretno, Tolimir osporava zaključak Pretresnog vijeća da je dao ultimatum predstavnicima bosanskih Muslimana Žepe da evakušu enklavu ili se suoče s vojnim napadom. Tolimir tvrdi da dokazi pokazuju da je upotrebom vojne sile prijetio jedino ako bosanski Muslimani ne predaju oružje. On tvrdi da je to bio zakonit zahtjev.¹²²⁷ Pored toga, Tolimir tvrdi da se njegov prijedlog da se Žepa zauzme u roku od 21 sata odnosio na “efikasnost vojne operacije” i da predstavlja odraz njegove zabrinutosti u pogledu tadašnje političke klime.¹²²⁸ Tolimir dalje tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je njegov izvještaj Glavnom štabu VRS-a od 21. jula 1995. godine protumačilo kao da on sadrži prijedlog da se unište “zbjegovi muslimanskog stanovništva”. On tvrdi da se Pretresno vijeće pri donošenju tog zaključka oslonilo na pogrešan prevod relevantnog dijela njegovog izvještaja.¹²²⁹ Na kraju, Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da to što je on u avgustu 1995. godine i poslije toga bio angažovan na pitanjima vezanim za zarobljenike pokazuje njegovu posvećenost operaciji prisilnog uklanjanja.¹²³⁰ Tolimir tvrdi da njegovo angažovanje u razgovorima vezanim za razmjenu ratnih zarobljenika nije bilo protivzakonito. On dalje tvrdi da se to angažovanje nije neposredno odnosilo na operacije raseljavanja.¹²³¹

407. Tužilaštvo odgovara da bi Tolimirove argumente trebalo odbaciti. U vezi s Tolimirovim ultimatumom predstavnicima bosanskih Muslimana, tužilaštvo iznosi argument da se Pretresno vijeće razumno oslonilo na svjedočenje Hamdije Torlaka, koji je prisustvovao razgovorima vođenim 13. jula 1995. godine i čiji je iskaz potkrijepljen drugim dokazima.¹²³² Tolimirova tvrdnja

¹²²⁶ Prvostepena presuda, par. 1092.

¹²²⁷ Žalbeni podnesak, par. 309-310; Replika na podnesak respondenta, par. 90.

¹²²⁸ Žalbeni podnesak, par. 312.

¹²²⁹ Žalbeni podnesak, par. 314-315; Replika na podnesak respondenta, par. 91. Tolimir takođe tvrdi da taj prijedlog nikad nije proveden u djelo i da se, stoga, nije mogao uračunati kao doprinos UZP-u prisilnog uklanjanja. Žalbeni podnesak, par. 316; Replika na podnesak respondenta, par. 91. Međutim, Žalbena vijeće ima u vidu da Pretresno vijeće nije smatralo da Tolimirov prijedlog s tim u vezi predstavlja značajan doprinos UZP-u, već da je on indikacija Tolimirove genocidne namjere, kao i njegove namjere da prisilno ukloni civile, bosanske Muslimane, iz žepske enklave. Prvostepena presuda, par. 1090, 1171. Shodno tome, činjenica da Tolimirov prijedlog nije bio proveden u djelo nije ni od kakvog značaja za analizu Pretresnog vijeća i Tolimirov argument kojim se tvrdi suprotno odbija se kao bespredmetan.

¹²³⁰ Žalbeni podnesak, par. 322.

¹²³¹ Žalbeni podnesak, par. 322.

¹²³² Podnesak respondenta, par. 165.

da je taj ultimatum bio zakonit trebala bi se, po mišljenju tužilaštva, odbaciti po kratkom postupku.¹²³³ Ono dalje tvrdi da su zaključci Pretresnog vijeća u vezi s Tolimirovim prijedlogom da se Žepa zauzme u roku od 21 sata i njegovim angažovanjem na pitanjima vezanim za ratne zarobljenike bili razumni.¹²³⁴ Što se tiče potonjeg, tužilaštvo tvrdi da legalnost pitanja vezanih za ratne zarobljenike nije relevantna za Tolimirovu odgovornost na osnovu UZP-a.¹²³⁵ Na kraju, tužilaštvo traži da se po kratkom postupku odbaci Tolimirov argument u vezi s navodno pogrešnim prevodom njegovog prijedloga da se napadnu civili, bosanski Muslimani. Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće već razmotrilo i odbilo taj argument.¹²³⁶

(ii) Analiza

408. U vezi s ultimatumom koji je Tolimir 13. jula 1995. godine dao predstavnicima bosanskih Muslimana Žepe, Žalbeno vijeće ima u vidu da Pretresno vijeće, u stvari, jeste razmotrilo i analiziralo dokaze za koje Tolimir tvrdi da dovode u pitanje relevantne zaključke Pretresnog vijeća. Pretresno vijeće je uzelo u obzir i dokazni predmet tužilaštva 491, izvještaj samog Tolimira o sastanku sa predstavnicima bosanskih Muslimana u Bokšanici 13. jula 1995. godine, na koji se u velikoj mjeri pozivalo u vezi sa svojim zaključcima u vezi s tim sastankom,¹²³⁷ i dokazni predmet tužilaštva 596, memorandum UN-a koji sadrži opis tog sastanka.¹²³⁸ Oslanjajući se prvenstveno na Torlakovo svjedočenje, Pretresno vijeće je konstatovalo da je “[j]edina alternativa ‘evakuaciji’ Žepe koju im je optuženi iznio bila [...] upotreba vojne sile protiv enklave”.¹²³⁹ Međutim, taj zaključak potkrepljuje i dokazni predmet tužilaštva 491, u kojem se navodi da je “VRS dao do znanja da je alternativa evakuaciji u 15:00 sati primjena vojne sile”.¹²⁴⁰ Pretresno vijeće se u svojoj činjeničnoj analizi pozvalo na taj dio dokaznog predmeta tužilaštva 491.¹²⁴¹ Tolimir ne pokazuje nikakvu grešku u ovom zaključku Pretresnog vijeća. Pozivajući se na dokazne predmete tužilaštva 491 i 596, Tolimir iznosi argument da je bosanskim Muslimanima dat izbor da predaju oružje ili se suoče s vojnom silom, ali da su oni u svakom slučaju imali mogućnost ili da odu ili da ostanu.¹²⁴²

¹²³³ Podnesak respondenta, par. 166.

¹²³⁴ Podnesak respondenta, par. 216, 222.

¹²³⁵ Podnesak respondenta, par. 216.

¹²³⁶ Podnesak respondenta, par. 167.

¹²³⁷ V. Prvostepena presuda, par. 606, 608-609 i fusnote 2622, 2624-2626, 2628-2631.

¹²³⁸ Prvostepena presuda, fusnote 2621, 2631.

¹²³⁹ Prvostepena presuda, par. 609. V. i Prvostepena presuda, par. 1088.

¹²⁴⁰ Dokazni predmet tužilaštva 491, str. 2.

¹²⁴¹ Prvostepena presuda, fusnota 2626, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 491, str. 2.

¹²⁴² Žalbeni podnesak, par. 309.

Međutim, dokazni predmet tužilaštva 491, koji sadrži Tolimirov vlastiti prikaz tih događaja, podriva njegov argument, budući da izričito pokazuje da je VRS u suštini zahtijevao evakuaciju enklave.¹²⁴³

409. Žalbeno vijeće je primilo na znanje zaključak Pretresnog vijeća da je Tolimir na sastanku u Bokšanici na kraju pristao na to da neki civili mogu da ostanu u enklavi, pod uslovom da prihvate vlast RS.¹²⁴⁴ Međutim, taj zaključak ne mijenja činjenicu da je Tolimir, govoreći na tom sastanku u ime VRS-a, jasno naznačio da preferira evakuaciju enklave i zaprijetio upotrebom vojne sile ukoliko evakuacija ne započne u popodnevnim satima istog dana (13. jula 1995. godine).¹²⁴⁵ Ta izjava predstavlja jasan pokazatelj Tolimirovog stanja svijesti kad je riječ o uklanjanju civilnog stanovništva Žepe. Pretresno vijeće se razumno pozvalo na tu izjavu, kao i na to da je Tolimir generalno bio “ključni učesnik” u pregovorima vođenim 13. jula 1995. godine, kao na dokaz o tome da je “dijelio [...] namjeru” da se iz žepske enklave prisilno rasele civili, bosanski Muslimani.¹²⁴⁶ Pitanja da li su starješine VRS-a koje su učestvovala na tom sastanku tražile i to da se bosanski Muslimani razoružaju, da li su prijedlozi koje je VRS uputio predstavnicima bosanskih Muslimana bili legitimni, kao i u kojoj je mjeri VRS bio voljan da prihvati prisustvo određenog broja civila u enklavi, ne dovode u pitanje analizu Tolimirove uloge u pregovorima vezanim za Žepu koju je izvršilo Pretresno vijeće.

410. Žalbeno vijeće smatra da je neosnovan Tolimirov prigovor na zaključak Pretresnog vijeća da njegov prijedlog da se Žepa zauzme u roku od 21 sata kako bi se izbjegla osuda od strane međunarodne zajednice pokazuje da je on bio svjestan da je to zauzimanje bilo protivzakonito. Tolimir samo izražava neslaganje sa zaključkom Pretresnog vijeća,¹²⁴⁷ ali ne pokazuje da niko ko razumno presuđuje o činjenicama ne bi mogao da dođe do tog zaključka. Kao što je zaključilo Pretresno vijeće, te kao što je gore u tekstu konstatovalo i Žalbeno vijeće, napad VRS-a na Žepu predstavljao je kršenje pravila međunarodnog humanitarnog prava kojima se zabranjuju napadi na civile i neselektivni napadi.¹²⁴⁸ S obzirom da je napad VRS-a na Žepu bio protivzakonit,¹²⁴⁹ Pretresno vijeće nije postupilo nerazumno kada je zaključilo da Tolimirov prijedlog Mladiću i

¹²⁴³ Dokazni predmet tužilaštva 491 (Izveštaj 1. podrinjske lake pješadijske brigade o situaciji u enklavi Žepa, s otkucanim potpisom general-majora Zdravka Tolimira, pomoćnika komandanta, od 13. jula 1995. godine), str. 2.

¹²⁴⁴ Prvostepena presuda, par. 609, gdje se poziva na, pored ostalog, dokazni predmet tužilaštva 491. Pretresno vijeće je primijetilo da je Tolimir, ne postavljajući nikakve uslove, pristao na to da nekih deset porodica mogu da ostanu u Žepi, ali su na kraju i one napustile tu enklavu. Prvostepena presuda, fusnota 2629.

¹²⁴⁵ Prvostepena presuda, par. 609, gdje se poziva na, pored ostalog, dokazni predmet tužilaštva 491 (Izveštaj 1. podrinjske lake pješadijske brigade o situaciji u enklavi Žepa, s otkucanim potpisom general-majora Zdravka Tolimira, pomoćnika komandanta, od 13. jula 1995. godine), str. 2. V. i Prvostepena presuda, par. 1088.

¹²⁴⁶ Prvostepena presuda, par. 1094.

¹²⁴⁷ Žalbeni podnesak, par. 312.

¹²⁴⁸ V. gore, par. 345-348.

¹²⁴⁹ Prvostepena presuda, par. 1089 (“ništa u vezi sa zauzimanjem Žepe nije bilo legitimno”).

drugim starješinama da se ubrza zauzimanje Žepe kako bi se reakcija međunarodne zajednice svela na minimum otkriva da je Tolimir znao da je ta operacija bila protivzakonita.

411. Žalbeno vijeće takođe odbija Tolimirov argument da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključak o njegovoj namjeri izvelo iz njegovog prijedloga da se napadnu i unište “zbjegovi muslimanskog stanovništva” koji su bježali s određenih lokacija u žepskoj enklavi, sadržanog u dokaznom predmetu tužilaštva 488.¹²⁵⁰ Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće razmotrilo potencijalne greške u prevodu tog dokaznog predmeta (Tolimirovog izvještaja od 21. jula 1995. godine), ali da je zaključilo da su, čak i da se taj izvještaj odnosio na utočište, a ne na grupe muslimanskih izbjeglica, među “namjeravanim žrtvama” tih napada koje je predložio Tolimir “bili civili, bosanski Muslimani”.¹²⁵¹ Pretresno vijeće je zaključilo da je Tolimir znao da se “muslimansko stanovništvo Žepe sklonilo izvan naseljenih područja”.¹²⁵² Žalbeno vijeće ne nalazi nikakvu grešku u tom zaključku.¹²⁵³

412. Međutim, Žalbeno vijeće smatra da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da Tolimirovo dalje angažovanje u razmjeni ratnih zarobljenika iz Žepe pokazuje da je bio odlučan da dovrši operaciju prisilnog uklanjanja civila, bosanskih Muslimana, iz Žepe. Razmjene zarobljenika kojima je rukovodio Tolimir odnosile su se na ratne zarobljenike, a ne civile,¹²⁵⁴ i bile su nešto što se pojavilo nakon okončanja operacija VRS-a u Žepi.¹²⁵⁵ Shodno tome, Žalbeno vijeće nalazi da niko ko razumno presuđuje o činjenicama ne bi mogao da na osnovu Tolimirovog angažovanja na pitanjima vezanim za ratne zarobljenike izvede zaključak da je on posjedovao namjeru za prisilno uklanjanje civila, kao što je to učinilo Pretresno vijeće. Stoga taj zaključak predstavlja grešku. Međutim, u svjetlu drugih dokaza na koje se Pretresno vijeće razumno oslonilo kada je izvelo zaključak da je Tolimir dijelio namjeru UZP-a prisilnog uklanjanja, Žalbeno vijeće se nije uvjerilo da je ta greška dovela do neostvarenja pravde.

(iii) Zaključak

413. Iz gore navedenih razloga, Žalbeno vijeće odbija Tolimirove prigovore na to što se Pretresno vijeće oslonilo na njegovu “neposredn[o] i aktivn[o] angažovanj[e] na pripremi i

¹²⁵⁰ Žalbeni podnesak, par. 314, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 1171.

¹²⁵¹ Prvostepena presuda, par. 1091.

¹²⁵² Prvostepena presuda, par. 1091.

¹²⁵³ Žalbeno vijeće se takođe uvjerilo da Tolimirov prijedlog da se napadnu izbjeglice, bosanski Muslimani (ili mjesta na kojima su se sklonili), čak i ako nije nikad bio proveden u djelo, kao što tvrdi Tolimir (Žalbeni podnesak, par. 313), ipak pokazuje Tolimirovu namjeru da uzima civile na metu, te zaključak Pretresnog vijeća u tom smislu ostaje na snazi.

¹²⁵⁴ Prvostepena presuda, par. 1002-1005.

¹²⁵⁵ Prvostepena presuda, par. 1092.

provođenju prisilnog uklanjanja civilnog stanovništva Žepe krajem jula” 1995. godine da bi izvelo zaključak da je on posjedovao namjeru da učestvuje u UZP-u prisilnog uklanjanja i čini zločine koji su obuhvaćeni tim poduhvatom, uključujući genocid i prisilno uklanjanje kao zločin protiv čovječnosti.¹²⁵⁶

3. Zaključak

414. Iz gore navedenih razloga, Žalbeno vijeće, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, odbacuje 15. žalbenu osnovu (djelimično) kad je riječ o Tolimirovoj odgovornosti na osnovu UZP-a prisilnog uklanjanja.

D. UZP ubistva

1. Postojanje zajedničkog plana

(a) Ubijanje u skladištu u Kravici (19. žalbena osnova)

(i) Argumenti

415. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjenica i grešku u primjeni prava kada je zaključilo da je ubijanje 600 do 1.000 bosanskih Muslimana 13. i 14. jula 1995. godine u skladištu u Kravici počinjeno u svrhu ostvarenja zajedničkog plana UZP-a ubistva.¹²⁵⁷

416. Tolimir upućuje na dokaze uvrštene u spis, tačnije na video-snimak snimljen iz automobila kojim se Ljubomir Borovčanin, komandant policijskih jedinica na tom području, provezao pored skladišta u Kravici i tvrdi da taj dokaz jasno pokazuje da Borovčanin nije ništa vidio.¹²⁵⁸ On tvrdi da zaključci Pretresnog vijeća pokazuju da je to ubijanje predstavljalo čin odmazde od strane snaga bosanskih Srba zbog jednog incidenta u kojem je jedan zarobljenik u skladištu oteo jednom policajcu koji je stražario nad zarobljenicima pušku i ubio ga hicem iz iste, a jedan drugi policajac zgrabio cijev te puške i opekao si ruku (dalje u tekstu: incident s opečenom rukom).¹²⁵⁹ Kako tvrdi Tolimir, to ubijanje je bilo krajnje nesrazmjerna i neprimjerena reakcija na taj incident, kao što je navela sudija Nyambe u svom suprotnom mišljenju.¹²⁶⁰ On dalje tvrdi da drugi dokazi na koje se

¹²⁵⁶ Prvostepena presuda, par. 1094.

¹²⁵⁷ Žalbeni podnesak, par. 430, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 1054. V. i Prvostepena presuda, par. 376.

¹²⁵⁸ Žalbeni podnesak, par. 431. Žalbeno vijeće smatra da Tolimir upućuje na dokazni predmet tužilaštva 1250 (Petrovićev video-snimak za *Studio B*, 1995. godina), na 00:18:07 – 00:18:09.

¹²⁵⁹ Žalbeni podnesak, par. 431. V. i Prvostepena presuda, par. 358-359, 1054.

¹²⁶⁰ Žalbeni podnesak, par. 431.

oslonilo Pretresno vijeće ne idu u prilog njegovom zaključku da je to ubijanje bilo planirano kao dio UZP-a ubistva.¹²⁶¹ On iznosi argument da su te greške obesnažile presudu i/ili dovele do neostvarenja pravde.¹²⁶²

417. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće ispravno smatralo da ubijanje u skladištu u Kravici čini dio zajedničkog plana ubistva.¹²⁶³ Ono tvrdi da bi se Tolimirovi argumenti trebali odbaciti po kratkom postupku zato što on nastoji da ocjenu dokaza koju je izvršilo Pretresno vijeće zamijeni svojom ocjenom, zanemarujući pritom druge relevantne činjenične zaključke i dokaze.¹²⁶⁴ Alternativno, tužilaštvo tvrdi da Tolimir nije pokazao zbog čega su zaključci Pretresnog vijeća, zasnovani na dokazima o pogubljenju zarobljenih bosanskih Muslimana u tom skladištu, takvi da do njih ne bi moglo da dođe nijedno razumno pretresno vijeće.¹²⁶⁵ Ono primjećuje da se Pretresno vijeće izričito osvrnulo na incident s opečenom rukom i razmotrilo, pored ostalog, masovno pogubljenje zatočenih muškaraca, bosanskih Muslimana, koje je uslijedilo u skladištu u Kravici.¹²⁶⁶

¹²⁶¹ Žalbeni podnesak, par. 431.

¹²⁶² Žalbeni podnesak, par. 432. V. i Žalbeni podnesak, par. 5.

¹²⁶³ Podnesak respondenta, par. 316.

¹²⁶⁴ Podnesak respondenta, par. 317.

¹²⁶⁵ Podnesak respondenta, par. 318.

¹²⁶⁶ Podnesak respondenta, par. 318.

(ii) Analiza

418. Žalbeno vijeće ima u vidu da, osim jedne reference na suprotno mišljenje sudije Nyambe, Tolimirovi argumenti nisu potkrijepljeni nikakvim dokazima, pravnim izvorima niti konkretnim zaključcima, te, shodno tome, ne ispunjavaju standard koji se traži da bi Žalbeno vijeće razmatralo argumente u žalbenom postupku.¹²⁶⁷ Međutim, Žalbeno vijeće podsjeća da, u žalbenim postupcima u kojima se žalilac sam zastupa, ima “pojačanih bojazni u pogledu temeljne pravičnosti postupka”.¹²⁶⁸ U svjetlu toga i s obzirom na težinu osuđujućih presuda koje se osporavaju u okviru ove žalbene osnove, Žalbeno vijeće će, usprkos nedostacima te žalbene osnove, razmotriti da li je ona utemeljena.

419. Pretresno vijeće je zaključilo da je “ubijanje u skladištu u Kravici izvršeno u svrhu ostvarenja zajedničkog plana, uzevši u obzir da je sam plan već bio razrađen i da su pripadnici snaga bosanskih Srba bili angažovani na ubijanju”.¹²⁶⁹

420. Tolimir tvrdi da je ubistvo 600 do 1.000 muškaraca, bosanskih Muslimana, u skladištu u Kravici 13. i 14. jula 1995. godine bilo izolovani čin odmazde od strane onih koji su stražarili nad zarobljenicima u tom skladištu, a ne dio nekog unaprijed smišljenog plana da se izvrši ubistvo. Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće detaljno razmotrilo incident s opečenom rukom.¹²⁷⁰ Pretresno vijeće je zaključilo da su se “zbog tog incidenta bosanski Srbi na straži uzbunili i razljutili, pa su mnogi zarobljeni bosanski Muslimani ubijeni ispred skladišta”.¹²⁷¹ Oslonivši se, pored ostalog, na video-snimak snimljen iz automobila kojim se vozio Borovčanin, Pretresno vijeće je zaključilo da se u kasnim popodnevnim satima 13. jula 1995. godine ispred skladišta mogla vidjeti gomila sa približno 50 leševa.¹²⁷²

421. Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće zaključilo da su “[k]asnije tog dana pripadnici snaga bosanskih Srba počeli [...] da pucaju po pretrpanom skladištu i to je potrajalo do u noć [...] i sljedećeg jutra [...] [i] nastavljeno [je] do ranih večernjih sati 14. jula”.¹²⁷³ Iz ovih

¹²⁶⁷ V. gore, par. 13-14. Žalbeno vijeće dalje primjećuje da Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo i grešku u utvrđivanju činjenica i grešku u primjeni prava, ali da nije naveo nikakvu grešku u primjeni prava. V. Žalbeni podnesak, par. 430-432. Žalbeno vijeće će, stoga, ovu žalbenu osnovu razmotriti samo kao navod o grešci u utvrđivanju činjenica.

¹²⁶⁸ Odluka od 28. februara 2008. godine u predmetu *Krajišnik*, par. 6, i reference na koje se tu poziva. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 651.

¹²⁶⁹ Prvostepena presuda, par. 1054.

¹²⁷⁰ Prvostepena presuda, par. 358-359.

¹²⁷¹ Prvostepena presuda, par. 359. V. i Prvostepena presuda, par. 357.

¹²⁷² Prvostepena presuda, par. 358, fusnota 1578, gdje se, pored ostalog, poziva na dokazni predmet tužilaštva 1250 (Petrovićev video-snimak za *Studio B*, 1995. godina), na 00:18:07 – 00:18:09, i dokazni predmet tužilaštva 1251, str. 60 (zamrznuti kadar video-snimka koji prikazuje gomilu leševa ispred skladišta u Kravici).

¹²⁷³ Prvostepena presuda, par. 1054 (naglasak dodat). V. i Prvostepena presuda, par. 360-362.

zaključaka Pretresnog vijeća jasno je da je incident s opečenom rukom možda izazvao ustreljenje velikog broja zarobljenih bosanskih Muslimana odmah nakon što se desio, ali da je pogubljenje zarobljenika u skladištu u svom punom obimu započelo tek kasnije. To ubijanje je trajalo neka 24 sata tokom 13. i 14. jula 1995. godine, pri čemu su pripadnici snaga bosanskih Srba povremeno ulazili u skladište, pucali na zarobljenike i bacali na njih ručne bombe, što je dovelo do smrti 600 do 1.000 ljudi.¹²⁷⁴ S obzirom na metodičan način na koji je to ubijanje vršeno, kao i na njegov obim i trajanje, Žalbeno vijeće smatra da je razumno pretresno vijeće moglo da dođe do zaključka da to ubijanje nije predstavljalo čin odmazde, nego dio plana ubistva.

422. Tolimir iznosi argument da drugi dokazi na koje se oslonilo Pretresno vijeće ne potkrepljuju njegov zaključak da je to ubijanje bilo dio zajedničkog plana UZP-a ubistva. Žalbeno vijeće ima u vidu da se taj zaključak Pretresnog vijeća u velikoj mjeri oslanja na njegove zaključke o događajima koji su se desili prije početka pucnjave u skladištu. Kao prvo, Žalbeno vijeće ima u vidu da je, prema zaključku Pretresnog vijeća, plan za ubistvo vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana iz Srebrenice, uključujući i one iz kolone, nastao negdje između 12. i 13. jula 1995. godine.¹²⁷⁵ Kao drugo, Pretresno vijeće je konstatovalo da su neki zarobljenici koji su bili držani na livadi u Sandićima u skladište u Kravici odvedeni pješke, a neki odvezeni autobusima, te da su tamo stigli između 14:00 i 17:00 sati 13. jula 1995. godine i da su ih onda nagurali u skladište.¹²⁷⁶ Kao treće, Pretresno vijeće je konstatovalo da je negdje oko 16:30 sati, prije nego što je započelo pucanje u zarobljenike, Borovčanin izdao naređenje da se zaustavi saobraćaj oko Kravice.¹²⁷⁷ Pretresno vijeće je konkretno primijetilo da je to naređenje bilo u skladu s naređenjem koje je ranije tog dana izdao Mladić, shodno kojem je trebalo “[z]abraniti i sprečiti davanje informacija [...] posebno o ratnim zarobljenicima”, te da je bilo slično jednom telegramu koji je oko 14:00 sati tog dana poslao Tolimir.¹²⁷⁸ Pretresno vijeće je konstatovalo da su ta naređenja bila dokaz “da su uloženi zajednički napor da bi se prikrilo šta čeka muškarce i dječake, bosanske Muslimane iz Srebrenice”.¹²⁷⁹

423. Pored toga, Pretresno vijeće je uzelo u obzir dokaze da su Ljubiša Beara, načelnik Uprave za bezbjednost i Tolimirov potčinjeni, i Miroslav Deronjić, komesar za civilna pitanja Srpske opštine Srebrenica, u večernjim i noćnim satima 13. jula 1995. godine, dok je ubijanje još trajalo,

¹²⁷⁴ Prvostepena presuda, par. 360-362, 376.

¹²⁷⁵ Prvostepena presuda, par. 1047.

¹²⁷⁶ Prvostepena presuda, par. 354-355.

¹²⁷⁷ Prvostepena presuda, par. 356.

¹²⁷⁸ Prvostepena presuda, par. 1055, fusnota 4158, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 2420 (Naređenje Glavnog štaba VRS-a, 13. juli 1995. godine). V. Prvostepena presuda, par. 934-937. V. i dolje, par. 462-464.

¹²⁷⁹ Prvostepena presuda, par. 1055.

vršili pripreme za pokopavanje leševa zarobljenika iz skladišta u Kravici.¹²⁸⁰ Pretresno vijeće je konstatovalo da je svrha tih priprema bila “da se prikriju dokazi o tom ubijanju”.¹²⁸¹ Žalbena vijeće smatra da te gore navedene konstatacije Pretresnog vijeća čvrsto podupiru njegov zaključak da je ubijanje u skladištu u Kravici bilo planirano i izvršeno uz koordinaciju između oficira VRS-a za bezbjednosne i obavještajne poslove. Tolimir nije pokazao da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi na osnovu tih dokaza moglo da dođe do zaključka da je ubijanje u skladištu u Kravici bilo dio zajedničkog plana UZP-a ubistva.

424. Što se tiče Tolimirovog argumenta da video-snimak *Studija B* na kojem se vidi Borovčanin kako se vozi u automobilu pored skladišta u Kravici predstavlja dokaz da ubijanje na toj lokaciji nije bilo dio plana ubistva, Žalbena vijeće se nije uvjerilo da je to tako. U dijelu tog video-snimka koji prikazuje automobil kako u popodnevnim satima 13. jula 1995. godine prolazi pored skladišta u Kravici, na objema stranama ulaza u zgradu skladišta jasno se vidi gomila leševa.¹²⁸² Činjenica da Borovčanin nije konkretno prokomentarisao te leševe ne daje osnovu za argument da to ubijanje nije bilo dio zajedničkog plana UZP-a ubistva. Najindikativniji dio tog video-snimka u vezi s tim pitanjem jeste dio koji se hronološki dešava ranije i koji prikazuje Borovčanina kako naređuje svom potčinjenom da zaustavi saobraćaj oko Kravice.¹²⁸³ Kao što je gore konstatovano, Pretresno vijeće se razumno oslonilo na dokaze o tom naređenju – koje je izdato prije ubijanja u skladištu u Kravici – kada je zaključilo da su ta pogubljenja bila dio zajedničkog plana ubistva. Tolimirov argument se odbacuje.

(iii) Zaključak

425. S obzirom na gore navedeno, Žalbena vijeće, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, odbacuje 19. žalbenu osnovu.

(b) Ubijanje šestorice bosanskih Muslimana kod Trnova (20. žalbena osnova)

426. *Pretresno vijeće je zaključilo da su poslije pada srebreničke enklave snage bosanskih Srba ubile najmanje 4.970 bosanskih Muslimana.*¹²⁸⁴ *Ta brojka obuhvata šestoricu bosanskih Muslimana*

¹²⁸⁰ Prvostepena presuda, par. 364, 1055.

¹²⁸¹ Prvostepena presuda, par. 1055.

¹²⁸² Dokazni predmet tužilaštva 1250 (Petrovićev video-snimak za *Studio B*, 1995. godina), na 00:18:07 – 00:18:09, i dokazni predmet tužilaštva 1251 (zamrznuti kadar video-snimka koji prikazuje gomilu leševa ispred skladišta u Kravici), str. 60.

¹²⁸³ Dokazni predmet tužilaštva 1349 (kopija Petrovićevog video-snimka visokog kvaliteta), 00:16:32–00:16:54; dokazni predmet tužilaštva 1347 (transkript video-snimka), str. 10-11.

¹²⁸⁴ Prvostepena presuda, par. 721, 1065.

iz Srebrenice koju su ubili pripadnici jedinice “Škorpioni” na jednoj lokaciji u blizini Trnova.¹²⁸⁵ Pretresno vijeće je konstatovalo da je jedinica “Škorpioni” bila dio “aparata bezbjednosti” Republike Srpske Krajine, te da je u relevantno vrijeme djelovala pod komandom snaga bosanskih Srba.¹²⁸⁶ Pretresno vijeće je na osnovu “dokaza u cjelini”, uključujući ta ubistva u Trnovu, kao i “vrlo organizovane okolnosti u kojima su snage bosanskih Srba zatočile i ubile hiljade ljudi tokom perioda od nekoliko sedmica i na velikom geografskom području”, zaključilo da je postojao zajednički plan za ubistvo muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana iz Srebrenice.¹²⁸⁷

(i) Argumenti

427. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je ubijanje šestorice bosanskih Muslimana kod Trnova od strane pripadnika jedinice “Škorpioni” bilo dio UZP-a ubistva.¹²⁸⁸ On, kao prvo, tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo u primjeni prava zbog toga što nije dalo obrazloženo mišljenje o tome da li su oni koji su izvršili ubijanje kod Trnova bili učesnici UZP-a niti o tome da li njihova djela čine dio UZP-a ubistva.¹²⁸⁹ Kao drugo, on iznosi argument da nema nikakvih dokaza da su ta ubistva počinjena u skladu sa zajedničkim ciljem UZP-a.¹²⁹⁰ S tim u vezi, on ističe sljedeće: (i) jedinica “Škorpioni” bila je angažovana u zoni odgovornosti Sarajevsko-romanijskog korpusa, a sva ostala ubistva su počinjena u zoni odgovornosti Drinskog korpusa,¹²⁹¹ (ii) jedinica “Škorpioni” bila je angažovana u Trnovu, na “približno 200 kilometara” od Srebrenice, prije operacije u Srebrenici, i nije učestvovala u toj operaciji,¹²⁹² (iii) nema nikakvih dokaza o tome kako su ta šestorica bosanskih Muslimana došla u Trnovo i kako su pala u zarobljeništvo jedinice “Škorpioni”, kao ni dokaza o bilo kakvom kontaktu između pripadnika jedinice “Škorpioni” i učesnika UZP-a ubistva;¹²⁹³ i (iv) za razliku od ostalih ubistava, koja su držana u tajnosti, ta ubistva u Trnovu su snimana video-kamerom, što je, kako tvrdi Tolimir, jaka indikacija da su oni koji su naredili ta ubistva takođe naredili da se ona snimaju.¹²⁹⁴ Tolimir sugerije da su ubistva u Trnovu bila “užasno krivično djelo” koje su pripadnici jedinice “Škorpioni” počinili po sopstvenom nahodjenju.¹²⁹⁵ On dalje tvrdi da činjenica da je jedinica “Škorpioni” djelovala pod komandom

¹²⁸⁵ Prvostepena presuda, par. 547-551, 568, 570, 718, 721, 1063. Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće zaključilo da je “[k]rajem jula i početkom avgusta” počinjeno više ubistava u Zvorniku, Bišini i Trnovu. Prvostepena presuda, par. 1063.

¹²⁸⁶ Prvostepena presuda, par. 547, 551, 1063. V. i Prvostepena presuda, fusnota 2422.

¹²⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 1063, 1069-1070.

¹²⁸⁸ Žalbeni podnesak, par. 433.

¹²⁸⁹ Žalbeni podnesak, par. 434, 436 (gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 1041-1072), 443.

¹²⁹⁰ Žalbeni podnesak, par. 438-442.

¹²⁹¹ Žalbeni podnesak, par. 437, 439, 441-442.

¹²⁹² Žalbeni podnesak, par. 435, 439.

¹²⁹³ Žalbeni podnesak, par. 438.

¹²⁹⁴ Žalbeni podnesak, par. 440.

¹²⁹⁵ Žalbeni podnesak, par. 442.

snaga bosanskih Srba – što je zaključak koji ne osporava – nije dovoljna osnova za izvođenje zaključka da je djelovala u sprezi s učesnicima UZP-a ubistva.¹²⁹⁶

428. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće razumno zaključilo da je ubijanje šestorice bosanskih Muslimana, muškaraca i dječaka iz Srebrenice, koje je izvršeno u Trnovu, bilo dio UZP-a ubistva.¹²⁹⁷ Ono tvrdi da Tolimirove argumente treba odbaciti po kratkom postupku, s obzirom da on uglavnom ponavlja argumente koje je iznio u prvostepenom postupku, a ne pokazuje nikakvu grešku, da nastoji tumačenje dokaza od strane Pretresnog vijeća zamijeniti svojim i da ne upućuje na relevantne zaključke.¹²⁹⁸

429. Tužilaštvo tvrdi da je pitanje da li su pripadnici jedinice „Škorpioni“ bili učesnici UZP-a irelevantno za zaključak da ubistva u Trnovu koja su oni počinili predstavljaju dio zločinačkog cilja UZP-a ubistva.¹²⁹⁹ Ono što po njegovom mišljenju jeste važno je to da li dotični zločin čini dio tog zajedničkog cilja, što se utvrđuje za svaki slučaj zasebno, uzimajući u obzir “niz faktora”.¹³⁰⁰ Ono tvrdi da je Pretresno vijeće svoj zaključak da je jedinica “Škorpioni” djelovala pod komandom snaga bosanskih Srba zasnovalo na dokazima da je jedinica “Škorpioni” “sarađivala sa pripadnicima VRS-a odnosno MUP-a RS u UZP-u ubistva dok je bila raspoređena u Srebrenici u julu 1995.”.¹³⁰¹ Ono takođe ukazuje na sljedeće zaključke Pretresnog vijeća: (i) poslije najmasovnijih poznatih ubijanja, snage bosanskih Srba nastavile su da pretražuju teren u potrazi za vojnicima ABiH i zarobile su i ubile manje grupe muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su bježali iz Srebrenice; (ii) šest žrtava koje su ubijene kod Trnova prijavljene su kao nestale ili poginule duž pravca kojim se kretala kolona; i (iii) jedinici "Škorpioni" je naređeno da obezbijedi vozila i ode u Srebrenicu, te odatle odvede žrtve na razne lokacije na kojima će biti ubijene.¹³⁰² Tužilaštvo iznosi argument da nije iznenađujuće što su ta šestorica muškaraca i dječaka ubijeni kod Trnova, jer je jedinica "Škorpioni" tu bila raspoređena prije nego što je dobila naređenje da se povuče s trnovskog ratišta i pomogne snagama bosanskih Srba u Srebrenici.¹³⁰³

430. Tolimir u replici navodi da, suprotno tvrdnji tužilaštva, Pretresno vijeće nije zaključilo da je jedinica "Škorpioni" bila raspoređena u Srebrenicu u julu 1995. godine.¹³⁰⁴

¹²⁹⁶ Žalbeni podnesak, par. 437, 441.

¹²⁹⁷ Podnesak respondenta, par. 319, 322.

¹²⁹⁸ Podnesak respondenta, par. 319.

¹²⁹⁹ Podnesak respondenta, par. 320.

¹³⁰⁰ Podnesak respondenta, par. 320.

¹³⁰¹ Podnesak respondenta, par. 320.

¹³⁰² Podnesak respondenta, par. 321.

¹³⁰³ Podnesak respondenta, par. 321.

¹³⁰⁴ Replika na podnesak respondenta, par. 149.

(ii) Analizaa. Navodni propust da se iznese obrazloženo mišljenje

431. U vezi s Tolimirovom tvrdnjom da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što nije dalo obrazloženo mišljenje o tome da li su pripadnici jedinice "Škorpioni" bili učesnici UZP-a ubistva,¹³⁰⁵ Žalbena vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće zaključilo da je UZP ubistva postojao među "nekim članovima rukovodstva snaga bosanskih Srba"¹³⁰⁶ i da su zajednički plan za ubistvo "u djelo proveli mnogobrojni pripadnici snaga bosanskih Srba", među kojima su bile "brojne visoke starješine VRS-a i njihovi potčinjeni, kao i pripadnici MUP-a bosanskih Srba".¹³⁰⁷ Pretresno vijeće nije utvrdilo da li su pripadnici jedinice "Škorpioni" bili učesnici UZP-a ubistva, a nije ni bilo dužno da to učini, budući da glavni izvršilac nekog krivičnog djela ne mora da bude učesnik UZP-a. S tim u vezi, Žalbena vijeće podsjeća da "za prvu kategoriju UZP-a nije važno da li je osoba koja je izvršila *actus reus* konkretnog zločina učesnik UZP-a, nego da li je dotični zločin dio zajedničkog cilja".¹³⁰⁸ Žalbena vijeće dalje ima u vidu da se u Optužnici ne navodi da su pripadnici jedinice "Škorpioni" bili učesnici UZP-a ubistva, nego učesnici u provođenju tog UZP-a.¹³⁰⁹ Pitanje da li su pripadnici jedinice "Škorpioni" bili učesnici UZP-a ubistva nije bilo sporno i Pretresno vijeće nije moralo da ga rješava. Tolimirova tvrdnja se, shodno tome, odbija kao irelevantna.

432. Međutim, Žalbena vijeće podsjeća da su svi učesnici nekog udruženog zločinačkog poduhvata odgovorni za krivično djelo koje počini neko lice koje nije učesnik tog UZP-a ukoliko se pokaže da se to krivično djelo može pripisati barem jednom učesniku tog UZP-a, kao i da je taj učesnik djelovao u skladu sa zajedničkim planom kada je upotrijebio glavnog izvršioca.¹³¹⁰ Postojanje takve veze između dotičnog krivičnog djela i nekog učesnika UZP-a utvrđuje se pojedinačno za svaki slučaj.¹³¹¹ Žalbena vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće ispravno navelo mjerodavno pravo u vezi s ovim pitanjem.¹³¹²

¹³⁰⁵ Žalbeni podnesak, par. 434, 436, 443.

¹³⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 1071.

¹³⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 1070-1071.

¹³⁰⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 410. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1065.

¹³⁰⁹ Optužnica, par. 71-72.

¹³¹⁰ V. Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1065; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 165; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 1256; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 225; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 168, 181; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 413, 430.

¹³¹¹ V. Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 165; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 1256; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 226; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 169; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 413. Žalbena vijeće podsjeća da za zaključak da je neki učesnik UZP-a upotrijebio nekoga ko nije učesnik tog UZP-a u skladu sa zajedničkim ciljem nije potrebno dokazati da je

433. Pretresno vijeće nije izričito konstatovalo da je između pripadnika jedinice "Škorpioni" koji su počinili ubistva kod Trnova i nekog učesnika UZP-a postojala veza i da, shodno tome, ta ubistva čine dio UZP-a ubistva zato što je neki učesnik UZP-a, djelujući u skladu sa zajedničkim planom, upotrijebio jedinicu "Škorpioni" za počinjenje tih šest ubistava. Pretresno vijeće je samo aludiralo na takvu konstataciju tako što je na osnovu "dokaza u cjelini", uključujući dokaze o ubistvima kod Trnova, zaključilo da je postojao zajednički plan da se izvrši ubistvo muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana iz Srebrenice.¹³¹³ Na ubistva kod Trnova izričito se odnose samo sljedeći eksplicitni zaključci: (1) jedinica "Škorpioni" bila je dio bezbjednosnog aparata Srpske Republike Krajine,¹³¹⁴ ali je u relevantnom periodu djelovala pod komandom snaga bosanskih Srba;¹³¹⁵ (2) poslije pada Srebrenice, krajem jula i početkom avgusta 1995. godine,¹³¹⁶ Medić, komandant jedinice "Škorpioni", dobio je "preko svog komandnog lanca" naređenje da obezbijedi vozila koja treba da odu u Srebrenicu; i (3) onu šestoricu bosanskih Muslimana pokupili su autobusom, a zatim ubili pripadnici jedinice "Škorpioni".¹³¹⁷ Žalbeno vijeće nalazi da propust Pretresnog vijeća da podrobnije obrazloži traženu vezu između izvršilaca i nekog učesnika UZP-a, odnosno to da li su učesnici UZP-a upotrijebili jedinicu "Škorpioni" da bi počinili ubistva u skladu sa zajedničkim planom UZP-a ubistva, predstavlja propust da se pruži obrazloženo mišljenje. S obzirom na tu grešku u primjeni prava od strane Pretresnog vijeća, Žalbeno vijeće će dolje u tekstu razmotriti da li bi razuman presuditelj o činjenicama na osnovu činjeničnih zaključaka iz Prvostepene presude u cjelini mogao da zaključi da je dokazana veza između jedinice "Škorpioni" i nekog učesnika UZP-a ubistva.

b. Navodna veza između jedinice "Škorpioni" i nekog učesnika UZP-a

434. Po mišljenju Žalbenog vijeća, gore pomenuti zaključci, čak i kad se posmatraju zajedno, ne potkrepljuju zaključak da su ubistva kod Trnova bila dio UZP-a ubistva. S tim u vezi, Žalbeno vijeće ima u vidu da Pretresno vijeće jeste zaključilo da je jedinica "Škorpioni" u relevantnom periodu djelovala pod komandom snaga bosanskih Srba, ali da je propustilo da navede tačno pod

među njima postojala bliska saradnja (Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 1257), niti da je učesnik UZP-a naredio neposrednom izvršiocu ili ga uputio da počinu krivično djelo (Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 1259-1260).

¹³¹² Prvostepena presuda, par. 890. Žalbeno vijeće ima u vidu da Pretresno vijeće nije izričito navelo da je učesnik UZP-a kojem se to krivično djelo pripisuje morao da djeluje u skladu sa zajedničkim planom kada je upotrijebio neposrednog izvršioca.

¹³¹³ Prvostepena presuda, par. 1063, 1069.

¹³¹⁴ Prvostepena presuda, par. 547, fusnota 2422.

¹³¹⁵ Prvostepena presuda, par. 547, 1063.

¹³¹⁶ Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće zaključilo da je više ubistava izvršeno u Zvorniku, Bišini i Trnovu "[k]rajem jula i početkom avgusta". Prvostepena presuda, par. 1063.

¹³¹⁷ Prvostepena presuda, par. 548. Žalbeno vijeće ima u vidu da ovaj zaključak Pretresnog vijeća potkrepljuju svjedočenje jednog svjedoka *viva voce* i dvije povezane izjave.

čijom je komandom ili po čijim naređenjima djelovala.¹³¹⁸ Žalbeno vijeće podsjeća da Pretresno vijeće nije zaključilo da su svi pripadnici snaga bosanskih Srba takođe bili učesnici UZP-a ubistva; zapravo, Pretresno vijeće je konstatovalo da su UZP ubistva činili samo “nek[i] članov[i] rukovodstva snaga bosanskih Srba [...] među kojima su bile brojne visoke starješine VRS-a i njihovi potčinjeni, kao i pripadnici MUP-a bosanskih Srba”.¹³¹⁹ Pretresno vijeće nije identifikovalo nijednog konkretnog učesnika UZP-a ubistva koji je bio povezan s jedinicom “Škorpioni” i upotrijebio je u svrhu činjenja ubistava kod Trnova u okviru provođenja zajedničkog plana UZP-a. Pretresno vijeće je konstatovalo da je Medić “preko svog komandnog lanca dobio naređenje da obezbijedi vozila koja treba da odu za Srebrenicu”,¹³²⁰ ali nije specificiralo da li je “njegov komandni lanac” obuhvatao učesnike UZP-a ubistva. Žalbeno vijeće ima u vidu da dokazi na koje se oslonilo Pretresno vijeće sugerišu da su pripadnici jedinice “Škorpioni” prevezli šestoricu ljudi sa područja Srebrenice u Trnovo, gdje su oni kasnije ubijeni,¹³²¹ ali se nije uvjerilo da je Pretresno vijeće postupilo razumno kada je na osnovu tih činjenica izvelo zaključak da je jedinica “Škorpioni” izvršila tih šest ubistava kod Trnova u okviru provođenja zajedničkog plana UZP-a ubistva i da su je, shodno tome, upotrijebili učesnici UZP-a. Žalbeno vijeće dalje ima u vidu da geografska lokacija na kojoj su izvršena ubistva kod Trnova, na približno 200 kilometara udaljenosti od Srebrenice, izvan zone odgovornosti Drinskog korpusa,¹³²² predstavlja dodatni faktor koji upućuje na to da ta ubistva nisu počinjena kao dio UZP-a ubistva ili da snage bosanskih Srba pod čijom je komandom djelovala jedinica “Škorpioni” nisu bile učesnici UZP-a ubistva niti upotrijebile jedinicu “Škorpioni” u skladu sa zajedničkim planom.

¹³¹⁸ Žalbeno vijeće ima u vidu da se Pretresno vijeće s tim u vezi pozvalo na protivvrječne dokaze. V. Prvostepena presuda, par. 547, fusnote 2422, 2424. Pretresno vijeće je navelo: “Svjedok PW-078 je rekao da je komandant jedinice ‘Škorpioni’ dobijao naređenja od Milovana Milovanovića zvanog Mrgud, za koga je rekao da je bio ministar policije Srpske Republike Krajine. [...] Janc je rekao da je jedinica ‘Škorpioni’ bila dio MUP-a Republike Srbije. [...] U presudi Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu od 10. aprila 2007. godine, u vezi s događajima koji se navode u paragrafu 21.16 Optužnice, konstatovano je da je jedinica ‘Škorpioni’ jedno vrijeme bila dio MUP-a Srpske Republike Krajine, ali da je u vrijeme kada je bila raspoređena u Trnovu djelovala u sklopu vojske. [...] U izvještaju Ljubiše Borovčanina, zamjenika komandanta Brigade specijalne policije RS-a, od 1. jula 1995. godine govori se o borbenoj grupi koja je uključivala pripadnike ‘Škorpija’ (MUP Srbije)”. Prvostepena presuda, fusnota 2422. Pretresno vijeće je dalje navelo sljedeće: “Svjedok PW-078 je u jednom trenutku rekao da je u vrijeme kada je jedinica ‘Škorpioni’ bila raspoređena u BiH, njen komandant bio potčinjen nekome u VRS-u, ali je kasnije rekao da nije potpuno siguran u to i da ne zna kakav je bio tačno odnos sa snagama bosanskih Srba. [...] U jednom Borovčaninovom izvještaju se ukazuje na to da je jedinica ‘Škorpioni’, tokom svog angažovanja u srebreničkoj operaciji u julu 1995. godine, bila pod kontrolom Ministarstva unutrašnjih poslova RS-a.” Prvostepena presuda, fusnota 2424.

¹³¹⁹ Prvostepena presuda, par. 1071.

¹³²⁰ Prvostepena presuda, par. 548.

¹³²¹ V. Prvostepena presuda, par. 548, 550, fusnote 2426, 2437, 2439, 2440.

¹³²² Upor. Žalbeni podnesak, par. 437, 439, 441-442.

(iii) Zaključak

435. U svjetlu gore navedenog, Žalbena vijeće nalazi da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo da konstatuje da dokazi koji su predloženi Pretresnom vijeću dokazuju vezu između učesnika UZP-a ubistva i jedinice “Škorpioni”, na osnovu koje je moguće zaključiti da je jedini razuman zaključak koji se može izvesti taj da je neki učesnik UZP-a upotrijebio jedinicu “Škorpioni” da počinu ubistva kod Trnova u skladu sa UZP-om ubistva. Ono, shodno tome, prihvata Tolimirovu 20. žalbenu osnovu.¹³²³ O eventualnom uticaju ovog zaključka na Tolimirovu kaznu biće riječi u dijelu ove Presude koji se bavi odmjeravanjem kazne.

E. Tolimirova odgovornost na osnovu UZP-a ubistva (16. žalbena osnova)

436. Pretresno vijeće je zaključilo da je u jutarnjim satima 12. jula 1995. godine postojao zajednički plan da se izvrši ubistvo vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana iz enklave Srebrenica.¹³²⁴ Pretresno vijeće je konstatovalo da je taj plan u djelo provelo više osoba, među kojima su bili neki članovi rukovodstva snaga bosanskih Srba.¹³²⁵ Pretresno vijeće je dalje zaključilo da je Tolimir za taj zajednički plan saznao najkasnije u popodnevnim satima 13. jula 1995. godine, te da je od tog trenutka aktivno i značajno doprinio njegovom provođenju.¹³²⁶

437. Pretresno vijeće je zaključilo da je Tolimir doprinio UZP-u ubistva svojim sljedećim djelima i propustima:

(i) prenošenjem poruke 13. jula 1995. godine majoru Maliniću, komandantu bataljona vojne policije 65. zaštitnog puka, u vezi s mjerama koje je trebalo preduzeti za smještaj više od 1.000 bosanskih Muslimana zarobljenih na području Kasabe, uključujući mjere da se ratni zarobljenici sklone sa puta i zatoče u zatvorene prostorije ili na neki zaštićeni prostor;¹³²⁷

(ii) prijedlogom koji je 13. jula 1995. godine dao Glavnom štabu VRS-a i lično generalpotpukovniku Gveri, načelniku Sektora za moral, vjerske i pravne poslove, u vezi sa smještajem 800 ratnih zarobljenika u poljoprivredne objekte na Sjemeču, uz koji je dodao da bi premještanje ratnih zarobljenika trebalo izvršiti noću i da bi se trebao izbjeći njihov kontakt s drugim ratnim zarobljenicima;¹³²⁸

¹³²³ Sudija Antonetti prilaže izdvojeno mišljenje.

¹³²⁴ Prvostepena presuda, par. 1046, 1069, 1071.

¹³²⁵ Prvostepena presuda, par. 1071.

¹³²⁶ Prvostepena presuda, par. 1104, 1115, 1128-1129.

¹³²⁷ Prvostepena presuda, par. 1103. V. i Prvostepena presuda, par. 114, 936-947.

¹³²⁸ Prvostepena presuda, par. 1105. V. i Prvostepena presuda, par. 83, 949.

(iii) uputstvom koje je najranije 13. jula 1995. godine izdao Milenku Todoroviću, načelniku za bezbjednost Istočnobosanskog korpusa, da obustavi sve pripreme za smještaj očekivane grupe od 1.000 do 1.300 vojnika ABiH u sabirnom centru u Batkoviću;¹³²⁹

(iv) aktivnim angažovanjem u prisilnom premještanju bosanskih Muslimana iz žepske enklave, “[s]vjestan operacije ubistva koja se odvijala na terenu”;¹³³⁰

(v) prenošenjem Mladićevog upozorenja Komandi Drinskog korpusa i njenim potčinjenim jedinicama u večernjim satima 14. jula 1995. godine u vezi s prisustvom bespilotne letjelice;¹³³¹

(vi) uputstvom koje je u jutarnjim satima 16. jula 1995. godine izdao general-majoru Miletiću, načelniku Uprave za operativno-nastavne poslove u Štabnom sektoru Glavnog štaba VRS-a, da pukovniku Salapuri i drugim starješinama prosljedi informaciju da je sigurnije da se komunicira putem telegrama preko IKM-a Drinskog korpusa u Krivačama;¹³³²

(vii) odobrenjem, koje je dao 16. jula 1995. godine, za evakuaciju 22 ranjena vojnika ABiH iz Doma zdravlja u Bratuncu i lokalnog osoblja MSF-a iz Srebrenice i nadgledanjem te evakuacije, koje je vršio 18. jula 1995. godine, s namjerom da prikrije ubistva koja su izvršena i odvрати pažnju međunarodne zajednice od sudbine koja je zadesila zatočene i ubijene muškarce i dječake, bosanske Muslimane iz Srebrenice;¹³³³

(viii) uputstvom Popoviću da “radi svoje poslove”, koje mu je u kontekstu jednog telefonskog razgovora u vezi s Popovićevim nestalim rođakom dao 22. jula 1995. godine, dan prije nego što je Popović nadgledao ubijanje muškaraca, bosanskih Muslimana, u Bišini, koje je vršio 10. diverzantski odred;¹³³⁴

(ix) prijedlogom, koji je iznio u jednom izvještaju general-potpukovniku Gveri i general-majoru Miletiću, od 25. jula 1995. godine, da se Državna komisija Republike Srpske za razmjenu ratnih zarobljenika upozori da ne pristaje na dužu proceduru za razmjenu ratnih zarobljenika sa ABiH zbog toga što bi bosanski Muslimani mogli da zloupotrijebe Sporazum od 24. jula 1995. godine, “što su već pokušali uključivanjem problema zarobljenih iz Srebrenice”;¹³³⁵

¹³²⁹ Prvostepena presuda, par. 1103. V. i Prvostepena presuda, par. 554, 951.

¹³³⁰ Prvostepena presuda, par. 1108.

¹³³¹ Prvostepena presuda, par. 1108.

¹³³² Prvostepena presuda, par. 1109.

¹³³³ Prvostepena presuda, par. 1110.

¹³³⁴ Prvostepena presuda, par. 1111.

¹³³⁵ Prvostepena presuda, par. 1113.

(x) lažima koje je u avgustu i septembru 1995. godine izrekao porodicama zarobljenih vojnika VRS-a i bosanskim Muslimanima u vezi s razlogom iz kojeg VRS nije imao dovoljno zarobljenih bosanskih Muslimana koji bi se mogli razmijeniti za vojnike VRS-a zarobljene od strane ABiH,¹³³⁶

(xi) prijedlogom koji je iznio u februaru 1997. godine da se ne daje nikakav odgovor na jedan zahtjev koji je uputila Ambasada Nizozemske u Sarajevu za pomoć u identifikaciji 239 osoba navedenih na spisku ljudi koji su se 13. jula 1995. godine nalazili u bazi UN-a u Potočarima;¹³³⁷ i

(xii) time što nije zaštitio zarobljene bosanske Muslimane iz Srebrenice.¹³³⁸

438. Pretresno vijeće je zaključak o Tolimirovoj namjeri izvelo iz njegovih postupaka, koji su rezimirani u gornjem paragrafu,¹³³⁹ imajući posebno u vidu uputstvo koje je izdao Todoroviću,¹³⁴⁰ prijedlog koji je dao Gveri,¹³⁴¹ te kontakte koje je imao sa Salapurom i Popovićem 16. odnosno 22. jula 1995. godine.¹³⁴² Pretresno vijeće je uzelo u obzir i Tolimirov položaj u VRS-u kada je izvelo zaključak o njegovom znanju, namjeri i značajnom doprinosu planu za ubistvo.¹³⁴³

439. Tolimir osporava zaključke Pretresnog vijeća da je bio svjestan zajedničkog plana da se izvrši ubistvo vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana iz srebreničke enklave, te da je posjedovao namjeru za taj plan. Tolimir takođe osporava zaključke Pretresnog vijeća da je značajno doprinio tom zajedničkom planu. Žalbeno vijeće će redom razmotriti svaki od tih Tolimirovih argumenata.

1. Tolimirova svijest o planu za ubistvo i namjera koju je dijelio u vezi s tim planom

440. Tolimir iznosi nekoliko argumenata u prilog svojoj tvrdnji da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je on bio svjestan plana za ubistvo i da je posjedovao namjeru za taj plan. Ti argumenti se odnose na zaključke Pretresnog vijeća o: (i) njegovom položaju u VRS-u; (ii) njegovom prisustvu u Žepi; (iii) njegovom znanju za odvajanje muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, u Potočarima; (iv) njegovim kontaktima s određenim osobama; (v) dokaznom predmetu tužilaštva 125, izvještaju od 13. jula 1995. godine u vezi s procedurom za postupanje sa

¹³³⁶ Prvostepena presuda, par. 1114.

¹³³⁷ Prvostepena presuda, par. 1114. V. i dokazni predmet tužilaštva 2433 (Glavni štab VRS-a, dokument br. 98-83/97, Dopis Zdravka Tolimira pukovniku Savčiću, Uprava za bezbjednosne poslove VRS-a, 27. februar 1997. godine).

¹³³⁸ Prvostepena presuda, par. 1118-1128.

¹³³⁹ Prvostepena presuda, par. 1115. Pretresno vijeće je Tolimirov propust da izvrši svoju dužnost i zaštititi zatočene bosanske Muslimane iz Srebrenice smatralo samo značajnim doprinosom UZP-u ubistva. Prvostepena presuda, par. 1128.

¹³⁴⁰ Prvostepena presuda, par. 1103.

¹³⁴¹ Prvostepena presuda, par. 1105-1106.

¹³⁴² Prvostepena presuda, par. 1109, 1111-1112.

¹³⁴³ Prvostepena presuda, par. 1109. V. i Prvostepena presuda, par. 1112.

ratnim zarobljenicima; (vi) njegovim uputstvima u vezi sa zarobljenicima koji su trebali da stignu u Batković; (vii) njegovom znanju za ubistva koja je 16. i 23. jula 1995. godine izvršio 10. diverzantski odred; i (viii) njegovoj ulozi u prikrivanju operacije ubistva.

(a) Tolimirov položaj u VRS-u

(i) Argumenti

441. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja kada je konstatovalo da je on bio detaljno upoznat s razmjerama operacije ubistva, da je podržavao zločinačke aktivnosti koje su vršili njegovi potčinjeni, te da je koordinisao njihov rad.¹³⁴⁴ Tolimir tvrdi da je taj zaključak Pretresnog vijeća zasnovan prvenstveno na njegovom položaju pomoćnika komandanta.¹³⁴⁵ Tolimir osporava zaključak Pretresnog vijeća da je, s obzirom na njegove nadležnosti, nezamislivo da on u to vrijeme nije bio obaviješten o ubistvima na relevantnim lokacijama, te da je, zapravo, dao prećutno odobrenje za ta ubistva.¹³⁴⁶ Tolimir tvrdi da nema neposrednih dokaza da je on posjedovao neposredna saznanja o operaciji ubistva i da se njegova odgovornost na osnovu UZP-a može dokazati samo ako je on za operaciju ubistva znao u vrijeme dok se ona odvijala.¹³⁴⁷ Tolimir dalje iznosi argument da puka komunikacija sa pripadnicima VRS-a ili njegov položaj nisu dovoljan dokaz o tome da je on znao za operaciju ubijanja i da se u njoj angažovao.¹³⁴⁸ Tolimir navodi da je Pretresno vijeće “neprimjereno uzelo navodni sistem izvještavanja i uopštenu izjavu da se od [njega] nisu skrivale nikakve tajne kao aksiome kada je ocjenjivalo druge dokaze”.¹³⁴⁹ Tolimir tvrdi da nema nikakvih dokaza da je dobijao izvještaje u vezi sa Srebrenicom i sudbinom ratnih zarobljenika.¹³⁵⁰

442. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće pažljivo analiziralo Tolimirov položaj, njegove dužnosti, kao i njegovu komunikaciju s potčinjenima.¹³⁵¹ Tužilaštvo tvrdi da Tolimir u svojim argumentima zanemaruje zaključke Pretresnog vijeća u vezi režimom izvještavanja u VRS-u, kao i u vezi s načelom rukovođenja i komandovanja, koji potkrepljuju zaključak Pretresnog vijeća o Tolimirovom znanju o ubistvima.¹³⁵²

¹³⁴⁴ Žalbeni podnesak, par. 366. V. i Žalbeni podnesak, par. 329, 333.

¹³⁴⁵ Žalbeni podnesak, par. 367. V. i Žalbeni podnesak, par. 391.

¹³⁴⁶ Žalbeni podnesak, par. 370; Replika na podnesak respondenta, par. 115.

¹³⁴⁷ Žalbeni podnesak, par. 331.

¹³⁴⁸ Žalbeni podnesak, par. 331, 367, 373-374, 392; Replika na podnesak respondenta, par. 114-115.

¹³⁴⁹ Replika na podnesak respondenta, par. 118.

¹³⁵⁰ Replika na podnesak respondenta, par. 118.

(ii) Analiza

443. Pretresno vijeće je zaključilo da je:

optuženi, koga su smatrali Mladićevim “očima i ušima”, bio detaljno upoznat s razmjerama operacije ubistva, da je podržavao kažnjive aktivnosti na kojima su se angažovali njegovi potčinjeni, kao i da je koordinirao njihov rad. S obzirom na to da je optuženi znao gdje se nalaze njegovi potčinjeni i da je bio s njima u kontaktu dok je operacija ubistva bila u toku, jedini razuman zaključak koji se može izvesti u tim okolnostima jeste da je optuženi, kada je bio u Glavnom štabu VRS-a, obaviješten o operaciji ubistva koja je bila u toku na području Zvornika.¹³⁵³

S obzirom na njegova ovlaštenja, nezamislivo je da optuženi u to vrijeme nije bio obaviješten o ubistvima na relevantnim lokacijama; on je, zapravo, dao prećutno odobrenje kako bi se ta ubistva izvršila.¹³⁵⁴

444. Žalbeno vijeće smatra da visoki položaj ili nadležnosti osobe u nekoj organizaciji mogu da budu indikacija da je ta osoba obaviještena o onome što se dešava i da to odobrava, ali da to ne mora nužno da bude tako. Međutim, na osnovu gore navedenog obrazloženja Pretresnog vijeća, kao i brojnih faktora koji se razmatraju dolje u tekstu, jasno je da Pretresno vijeće nije Tolimiru pripisalo znanje i namjeru po pitanju plana za ubistvo samo na osnovu njegovih nadležnosti i položaja ili komunikacija s potčinjenima. Konkretnije, Pretresno vijeće je zaključilo sljedeće: (i) u jutarnjim satima 16. jula 1995. godine, Tolimir je razgovarao s Miletićem i izdao mu uputstvo da Salapuri i drugim potčinjenim starješinama prenese da je sigurnije da se komunicira putem telegrama preko IKM-a Drinskog korpusa u Krivačama; (ii) u večernjim satima 16. jula 1995. godine, Tolimir se nalazio u Komandi Glavnog štaba VRS-a u Crnoj Rijeci, gdje se sastao sa Mladićem, Keserovićem, Miletićem i Obradovićem i rekao Keseroviću da se Beara nalazi u zoni odgovornosti Drinskog korpusa; i (iii) dana 16. jula 1995. godine, u toku je bilo ubijanje zarobljenika koje su pripadnici 10. diverzantskog odreda vršili na Vojnoj ekonomiji Branjevo.¹³⁵⁵ S obzirom na te dokaze, koje Tolimir ne osporava, Pretresno vijeće nije postupilo nerazumno kada je, uzevši u obzir Tolimirov položaj u VRS-u, zaključilo da je on 16. jula 1995. godine, kada se nalazio u Komandi Glavnog štaba VRS-a, bio obaviješten o operaciji ubistva koja se upravo odvijala na području Zvornika.

¹³⁵¹ Podnesak respondenta, par. 265.

¹³⁵² Podnesak respondenta, par. 266.

¹³⁵³ Prvostepena presuda, par. 1109. V. i Prvostepena presuda, par. 1093, u vezi s Tolimirovim položajem: “Optuženi je, na osnovu svog položaja pomoćnika komandanta i načelnika Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba i u kontekstu svog bliskog odnosa s Mladićem, bio faktor koji je vršio koordinaciju i rukovođenje – i, zapravo, predstavljao ključnu kariku – u događajima koji su prethodili zauzimanju obje enklave od strane VRS-a i uklanjanju stanovništva iz njih”.

¹³⁵⁴ Prvostepena presuda, par. 1112.

¹³⁵⁵ Prvostepena presuda, par. 1109.

445. Međutim, Žalbena vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće, pored ovog zaključka, donijelo i šire zaključke da je Tolimir “bio detaljno upoznat s razmjerama operacije ubistva, da je podržavao kažnjive aktivnosti na kojima su se angažovali njegovi potčinjeni, kao i da je koordinirao njihov rad”.¹³⁵⁶ Pretresno vijeće je taj zaključak izvelo iz Tolimirovog položaja i činjenice da su njegovi potčinjeni Beara, Popović i Drago Nikolić u periodu od 14. do 16. jula 1995. godine bili prisutni širom zborničkog područja i da su bili aktivno angažovani u operaciji ubistva.¹³⁵⁷ Kao što se vidi iz niza dokaza na koje se oslonilo Pretresno vijeće i koji su analizirani dolje u tekstu, Pretresno vijeće je Tolimiru znanje i namjeru pripisalo na osnovu širokog niza faktora, među kojima su njegov odnos sa Mladićem, njegovo znanje o aktivnostima njegovih potčinjenih koji su bili umiješani u operaciju ubistva, kao i njegovi lični postupci. U svjetlu cjelokupnih dokaza na koje se Pretresno vijeće oslonilo, ono nije postupilo nerazumno kada je zaključak o određenom stepenu Tolimirovog znanja i namjere izvelo iz njegovog položaja i uloge. Tolimirov argument se, shodno tome, odbacuje.

(b) Tolimirovo prisustvo u Žepi

(i) Argumenti

446. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjenica kada je zaključilo da je on bio detaljno upoznat s razmjerama operacije ubistva u Srebrenici i da nije poklonilo dužnu pažnju tome da je on u relevantno vrijeme bio angažovan u operaciji u Žepi.¹³⁵⁸ On tvrdi da njegovo prisustvo na području Žepe ukazuje na to da nije mogao da djeluje u vezi s događajima koji su se odvijali u Srebrenici.¹³⁵⁹ On tvrdi da nije bio na čelu operacije u Srebrenici i da nije bio u poziciji da komanduje ili rukovodi oružanim snagama koje su u njoj bile angažovane.¹³⁶⁰

447. Tužilaštvo tvrdi da Tolimirove argumente treba odbaciti po kratkom postupku zbog toga što nisu razrađeni, što uz njih nije dao detaljne reference i što nemaju nikakvog uticaja na Prvostepenu presudu.¹³⁶¹

(ii) Analiza

¹³⁵⁶ Prvostepena presuda, par. 1109.

¹³⁵⁷ Prvostepena presuda, par. 1109, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 405-412, 414-434, 439, 441-452, 458, 460-477, 481-503, 1056, 1058-1066.

¹³⁵⁸ Žalbeni podnesak, par. 338, 366-367; Replika na podnesak respondenta, par. 117.

¹³⁵⁹ Replika na podnesak respondenta, par. 119.

¹³⁶⁰ Replika na podnesak respondenta, par. 119. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 135.

¹³⁶¹ Podnesak respondenta, par. 241.

448. Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće bilo potpuno svjesno toga da se Tolimir nalazio u Žepi u vrijeme dok je provođena operacija ubistva u Srebrenici.¹³⁶² Žalbeno vijeće nije uvjerio Tolimirov argument da to što neka osoba nije bila prisutna na mjestu zločina predstavlja indikaciju da ona nije mogla da posjeduje saznanja o dotičnom zločinu niti da učini nešto u vezi s tim.¹³⁶³ Ono podsjeća da učesnik u nekom UZP-u ne mora da bude fizički prisutan na mjestu zločina u vrijeme dok se on čini.¹³⁶⁴ Pored toga, u Prvostepenoj presudi se više puta upućuje na dokazne predmete koji pokazuju da Tolimir nije bio isključivo angažovan u operacijama u Žepi, već i u onim koje su se odnosile na Srebrenicu.¹³⁶⁵ U tim okolnostima, Žalbeno vijeće odbacuje Tolimirove argumente s tim u vezi.

(c) Odvajanje muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, u Potočarima

(i) Argumenti

449. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja kada je zaključilo da je on bio svjestan odvajanja muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, koje je vršeno u Potočarima, zato što je taj svoj zaključak zasnovalo na dokaznom predmetu tužilaštva 2069, izvještaju Drinskog korpusa iz Bratunca od 12. jula 1995. godine koji je sastavio Vujadin Popović, u kojem se Glavni štab VRS-a i Sektor za obavještajno-bezbjednosne poslove obavještavaju o odvajanju muškaraca i dječaka u Potočarima.¹³⁶⁶ Tolimir sugerše da u to vrijeme nije znao za taj dokument i poziva se na iskaz svjedoka tužilaštva Pećanca, koji je u svom svjedočenju izjavio da “Tolimir ovaj dokument nikada nije imao u rukama, niti ga je pročitao. Jer vjerujem da bi ga i parafirao.”¹³⁶⁷

450. Tužilaštvo na samom početku odgovara da ne postoji konkretan zaključak Pretresnog vijeća da je Tolimir bio svjestan tog odvajanja.¹³⁶⁸ Međutim, ono priznaje da bi taj zaključak mogao da bude implicitan u konstataciji Pretresnog vijeća da je Tolimir bio obavještavan o razvoju situacije na terenu u Srebrenici.¹³⁶⁹ Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće izvršilo detaljnu analizu sistema izvještavanja u upravama za obavještajne i bezbjednosne poslove i da je svoj zaključak da je

¹³⁶² V. Prvostepena presuda, par. 605, 934, 953.

¹³⁶³ V. Drugostepena presuda u predmetu *Boškovski i Tarčulovski*, par. 125.

¹³⁶⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 112; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 111.

¹³⁶⁵ V. Prvostepena presuda, par. 949, 951, 958.

¹³⁶⁶ Žalbeni podnesak, par. 334, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 2069 (izvještaj Drinskog korpusa od 12. jula 1995. godine).

¹³⁶⁷ Žalbeni podnesak, par. 334. Žalbeno vijeće smatra da Tolimir upućuje na T. od 16. januara 2012. godine, str. 18112.

¹³⁶⁸ Podnesak respondenta, par. 237, fusnota 855.

¹³⁶⁹ Podnesak respondenta, par. 237, 239, fusnota 855.

Tolimir bio svjestan situacije na terenu zasnovalo ne samo na dokaznom predmetu tužilaštva 2069, nego i na dokaznom predmetu tužilaštva 2527 (izvještaju Drinskog korpusa od 12. jula 1995. godine koji je potpisao Pavle Golić), dokaznom predmetu odbrane 64 (izvještaju Drinskog korpusa od 12. jula 1995. godine koji je potpisao Tolimir), kao i na dokazima o tome da se Tolimir 12. jula 1995. godine nalazio u Komandi Glavnog štaba VRS-a.¹³⁷⁰ Tužilaštvo tvrdi da Tolimir jednostavno daje prednost sopstvenom tumačenju dokaza umjesto da objasni zašto se osuđujuća presuda ne može temeljiti na preostalim dokazima, što opravdava odbacivanje po kratkom postupku.¹³⁷¹

(ii) Analiza

451. Žalbena vijeće ima u vidu zaključak Pretresnog vijeća da je Tolimir 12. jula 1995. godine bio obaviješten o “činjenici da se vrši odvajanje muškaraca” u bazi UN-a u Potočarima.¹³⁷² Pretresno vijeće je taj zaključak zasnovalo na tri dokaza koje je razmatralo zajedno: (i) dokaznom predmetu tužilaštva 2069, izvještaju Drinskog korpusa iz Bratunca od 12. jula 1995. godine koji je sastavio Popović, s pečatom koji ukazuje da je primljen u 19:34 sati, i kojim se Glavni štab VRS-a i Sektor za obavještajno-bezbjednosne poslove obavještavaju da “[m]uškarce od 17-60 godina izdvajamo i ne transportujemo [...] sa njima rade organi bezbednosti i DB /Državna bezbjednost/”; (ii) dokaznom predmetu odbrane 64, Tolimirovom izvještaju od 12. jula 1995. godine, s pečatom koji ukazuje da je primljen u 21:50 sati, upućenom Komandi Drinskog korpusa, Obavještajnom odjeljenju, u kojem se navodi da je “takođe potrebno evidentirati sve vojno sposobne koji se evakuišu iz baze UNPROFOR-a iz Potočara”; i (iii) iskazu svjedoka Butlera da su informacije koje su prenesene dokaznim predmetom tužilaštva 2069 povezane sa dokaznim predmetom odbrane 64.¹³⁷³

452. Suprotno Tolimirovoj tvrdnji da nema dokaza da je on ikad primio ili pročitao dokazni predmet tužilaštva 2069, Žalbena vijeće nalazi da se Pretresno vijeće razumno oslonilo na dokazni predmet odbrane 64, koji je upućen približno dva sata nakon što je dokazni predmet tužilaštva 2069 bio primljen, kao na indicaciju o tome da je Tolimir znao za dokazni predmet tužilaštva 2069. Pored toga, oslanjanje Pretresnog vijeća na dokazni predmet tužilaštva 2069 generalno je potkrijepljeno zaključcima Pretresnog vijeća da su “optuženom uvek dostavljane sve raspoložive informacije”, da se “od njega ništa nije krilo”, te da je “Popović [...] optuženom prenosio tehničke

¹³⁷⁰ Podnesak respondenta, par. 238-239, fusnote 863, 867.

¹³⁷¹ Podnesak respondenta, par. 237.

¹³⁷² Prvostepena presuda, par. 1087.

¹³⁷³ Prvostepena presuda, fusnota 4266, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 2069, str. 2 (izvještaj Drinskog korpusa od 12. jula 1995. godine); T. od 8. jula 2011. godine, str. 16379-16380; i dokazni predmet odbrane 64 (Glavni štab VRS-a, Obavještajni izvještaj (17/897) od 12. jula 1995. godine koji je Tolimir uputio odjeljenjima za obavještajne i bezbjednosne poslove).

informacije, kako bi omogućio provođenje cijele operacije”.¹³⁷⁴ Iskaz svjedoka Pećanca na koji se pozvao Tolimir zasnovan je samo na tome što na tom dokumentu nije bilo potpisa, tako da on nije dovoljan da prevagne nad drugim dokazima na koje se Pretresno vijeće razumno oslonilo. S obzirom na to, Pretresno vijeće je postupilo razumno kada se oslonilo na dokazni predmet tužilaštva 2069 usprkos tvrdnji da Tolimir taj izvještaj nikad nije vidio. Iz tih razloga, Žalbeno vijeće odbacuje Tolimirove argumente.

(d) Tolimirov kontakt s potčinjenima i obaviještenost o događajima na terenu u Srebrenici

(i) Argumenti

453. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je on bio obavještavan o situaciji u Srebrenici jer je pogrešno protumačilo dokazni predmet odbrane 64. On tvrdi da taj dokazni predmet ne pokazuje da je on odražavao kontakt sa “svim relevantnim osobljem i da je obavještavan o situaciji u Srebrenici” i da je Pretresno vijeće nerazumno zaključilo da njegovi komentari u kojima je naglasio “značaj hapšenja bosanskih Muslimana iz kolone i evidentiranja imena vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, u Potočarima” upadljivo liče na Mladićevu opasku u Potočarima da će biti izvršena provjera muškaraca kako bi se među njima identifikovali ratni zločinci.¹³⁷⁵ Tolimir iznosi argument da je jedini razuman zaključak koji se može izvesti na osnovu dokaznog predmeta odbrane 64 u cjelini taj da je on htio da spriječi optužbe da je napad na Srebrenicu bio napad na civilno stanovništvo.¹³⁷⁶

454. Tužilaštvo odgovara da zaključci Pretresnog vijeća u vezi s Tolimirovom obaviještenošću o situaciji u Srebrenici nisu zasnovani samo na dokaznom predmetu odbrane 64 i upućuje na jedan drugi Tolimirov izvještaj, dokazni predmet tužilaštva 2203, kao i na dokaze koji dokazuju da je on 12. jula 1995. godine bio u Komandi Glavnog štaba VRS-a. Tužilaštvo tvrdi da bi Tolimirove argumente o ovom pitanju trebalo odbaciti po kratkom postupku, budući da oni nisu ništa više od tvrdnje da Pretresno vijeće nije protumačilo dokaze na neki konkretan način.¹³⁷⁷

(ii) Analiza

455. Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće analiziralo dokazni predmet odbrane 64, kao i druge dokaze koji se odnose na događaje od 12. jula 1995. godine, te došlo do zaključka da “nema dovoljno dokaza na osnovu kojih bi Vijeće moglo da zaključi da je optuženi u tom trenutku

¹³⁷⁴ Prvostepena presuda, par. 915 i fusnota 3616.

¹³⁷⁵ Žalbeni podnesak, par. 335.

¹³⁷⁶ Žalbeni podnesak, par. 336-337.

znao za taj plan”.¹³⁷⁸ Pretresno vijeće je ipak zaključilo da ti dokazi pokazuju da je Tolimir održavao kontakte s relevantnim osobljem i organima i da je obavještavan o razvoju situacije na terenu u Srebrenici.¹³⁷⁹ Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće svoj zaključak o tome da je Tolimir bio svjestan situacije u Srebrenici zasnovalo ne samo na dokaznom predmetu odbrane 64, nego i na drugim dokazima, kao što su dokazni predmet tužilaštva 2203, izvještaj Obavještajnog odjeljenja Komande Drinskog korpusa od 12. jula 1995. godine upućen Glavnom štabu VRS-a, koji je potpisao Tolimir (gdje se navodi da su se civili uputili u bazu UNPROFOR-a u Potočarima, dok su vojno sposobni muškarci formirali kolonu u pokušaju da se domognu Tuzle), dokazni predmet odbrane 296, transkript razgovora Tužilaštva sa svjedokom tužilaštva Miletom Mičićem od 17. novembra 2009. godine, i Mičićevo svjedočenje (gdje je izjavio da je Tolimir u jutarnjim satima 12. jula 1995. godine otišao u Bijeljino, gdje se sastao s osobljem organa za bezbjednosne poslove Istočnobosanskog korpusa). Shodno tome, Žalbeno vijeće nalazi da Tolimir nije pokazao da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo na osnovu dokaznog predmeta odbrane 64, zajedno s drugim dokazima, doći do zaključka da je on održavao kontakte s relevantnim osobljem i organima i da je bio obavještavan o razvoju situacije na terenu u Srebrenici.

(e) Tolimirovo znanje na osnovu dokaznog predmeta tužilaštva 125

(i) Argumenti

456. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je svoj navodno pogrešan zaključak da je on bio svjestan zajedničkog plana UZP-a ubistva i da je posjedovao namjeru za taj plan zasnovalo na dokaznom predmetu tužilaštva 125, naređenju od 13. jula 1995. godine koje je potpukovnik Milomir Savčić uputio komandantu bataljona vojne policije 65. motorizovanog zaštitnog puka, koje sadrži određene mjere koje je predložio Tolimir u vezi s procedurom za postupanje sa ratnim zarobljenicima.¹³⁸⁰ Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je zaključilo da je dokazni predmet tužilaštva 125 autentičan.¹³⁸¹ Alternativno, Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo u svom tumačenju tog dokumenta kada je zaključilo da on “pokazuje [njegovu] namjeru da doprinese UZP-u ubistva”.¹³⁸²

457. U vezi s autentičnošću dokaznog predmeta tužilaštva 125, Tolimir osporava oprezan pristup koji je Pretresno vijeće primijenilo prilikom oslanjanja na iskaze svjedoka tužilaštva Savčića i

¹³⁷⁷ Podnesak respondenta, par. 240.

¹³⁷⁸ Prvostepena presuda, par. 1101.

¹³⁷⁹ Prvostepena presuda, par. 1101.

¹³⁸⁰ Žalbeni podnesak, par. 339.

¹³⁸¹ Žalbeni podnesak, par. 339.

Malinića koji su tvrdili da taj dokument nisu ni primili ni sastavili, te iznosi argument da su oba ta svjedoka dala pouzdane izjave i da nisu skrivala svoju umiješanost u događaje u Srebrenici.¹³⁸³ Tolimir dalje tvrdi da istureno komandno mjesto 65. zaštitnog puka, koje se pominje u tom dokumentu, nije postojalo i da na tom dokumentu nema svojeručnog potpisa pošiljaoca, što baca ozbiljnu sumnju na njegovu autentičnost.¹³⁸⁴ Tolimir takođe ističe da je svjedok Malinić izjavio da “nije postupio po naredbama sadržanim u dokaznom predmetu P125 jednostavno zato što nikad nije ni dobio to naređenje”.¹³⁸⁵ Tolimir dalje tvrdi da činjenica da je Mladić izdao slično naređenje “uveče istog dana” nije dokaz autentičnosti dokaznog predmeta tužilaštva 125.¹³⁸⁶

458. U vezi s tumačenjem dokaznog predmeta tužilaštva 125, Tolimir tvrdi da se taj dokument odnosi na mjere koje se normalno primjenjuju u svim armijama svijeta i da ne može da služi kao osnova na kojoj bi razumno pretresno vijeće izvelo zaključak o znanju o zločinima ili doprinosu UZP-u.¹³⁸⁷ Tolimir takođe tvrdi da nema nikakvih dokaza na osnovu kojih je Pretresno vijeće moglo da zaključi da su “Mladić i Gvero putem dokumenta DP P00125 bili pravovremeno obaviješteni o mjerama koje je predložio [Tolimir]”.¹³⁸⁸ Tolimir tvrdi da taj zaključak Pretresnog vijeća nije jedini razuman zaključak koji se može izvesti iz dokaza.¹³⁸⁹ Tolimir iznosi argument da je svrha smještanja tih zarobljenika unutar određenih objekata bila da se oni bolje čuvaju, budući da je VRS-u prijetila opasnost od bombardovanja od strane NATO-a.¹³⁹⁰

459. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće detaljno analiziralo dokazni predmet tužilaštva 125 i druge dokaze u kontekstu događaja od 13. jula 1995. godine.¹³⁹¹ Kako tvrdi tužilaštvo, Tolimir ponavlja argumente koje je bez uspjeha iznio u prvostepenom postupku, što opravdava odbacivanje ovog dijela žalbe po kratkom postupku.¹³⁹² U vezi s autentičnošću dokaznog predmeta tužilaštva 125, tužilaštvo tvrdi da Tolimir izražava neslaganje s načinom na koji je Pretresno vijeće pristupilo iskazima Savčića i Malinića, ali da ne pokazuje da je Pretresno vijeće napravilo bilo kakvu grešku u svojoj ocjeni pouzdanosti tih svjedoka.¹³⁹³

¹³⁸² Žalbeni podnesak, par. 339.

¹³⁸³ Žalbeni podnesak, par. 340.

¹³⁸⁴ Žalbeni podnesak, par. 341-343.

¹³⁸⁵ Žalbeni podnesak, par. 344.

¹³⁸⁶ Žalbeni podnesak, par. 344; Replika na podnesak respondenta, par. 121.

¹³⁸⁷ Žalbeni podnesak, par. 349-350.

¹³⁸⁸ Žalbeni podnesak, par. 351.

¹³⁸⁹ Replika na podnesak respondenta, par. 121.

¹³⁹⁰ AT. od 12. novembra 2014. godine, str. 57-58.

¹³⁹¹ Podnesak respondenta, par. 243.

¹³⁹² Podnesak respondenta, par. 242, 244, 248.

¹³⁹³ Podnesak respondenta, par. 245.

460. Što se tiče tumačenja dokaznog predmeta tužilaštva 125, tužilaštvo navodi da zaključak Pretresnog vijeća da je Tolimir 13. jula 1995. godine znao za operaciju ubistva i da se aktivno angažovao u njoj nije zasnovan samo na dokaznom predmetu tužilaštva 125.¹³⁹⁴ Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće razmotrilo druge dokaze koji ukazuju na to da će ratni zarobljenici, umjesto da budu odvedeni u logor Batković, biti pogubljeni. Među tim dokazima su jedno slično Mladićevo naređenje (dokazni predmet tužilaštva 2420) o kontroli informacija o ratnim zarobljenicima i Tolimirov odgovor Todoroviću da treba obustaviti sve pripreme za dolazak ratnih zarobljenika u logor Batković. Pretresno vijeće je takođe zaključilo da su zarobljenici koji su 13. jula 1995. godine bili u Novoj Kasabi prevezeni u Bratunac ili Kravicu i da su držani u zgradama ili vozilima, što ukazuje na to da se postupalo po prijedlozima koje je s tim u vezi dao Tolimir.¹³⁹⁵ Tužilaštvo tvrdi da Tolimir nije pokazao da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo da dođe do zaključka do kojeg je došlo Pretresno vijeće.¹³⁹⁶ U vezi s Tolimirovim preostalim argumentima, tužilaštvo navodi da oni zanemaruju druge činjenične zaključke, da su nerazrađeni ili da nemaju uticaja na Presudu, što opravdava njihovo odbacivanje po kratkom postupku.¹³⁹⁷

(ii) Analiza

461. Žalbeno vijeće će se prvo baviti prigovorom na zaključak Pretresnog vijeća u vezi s autentičnošću dokaznog predmeta tužilaštva 125. Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće detaljno diskutovalo o autentičnosti ovog dokumenta.¹³⁹⁸ Pretresno vijeće je konstatovalo da je taj dokazni predmet dio zbirke dokumenata Drinskog korpusa i da je svjedok tužilaštva Tomasz Blaszczyk podrobno opisao kontinuitet nadzora nad tim dokumentom.¹³⁹⁹ Pretresno vijeće je razmotrilo iskaze Malinića i Savčića u vezi s autentičnošću dokaznog predmeta tužilaštva 125, ali ih je odbilo.¹⁴⁰⁰ Pretresno vijeće je u svom obrazloženju odgovorilo na sve Tolimirove prigovore koje je iznio u žalbenom postupku.¹⁴⁰¹ U vezi sa svjedočenjem Savčića i Malinića, Tolimir se ne slaže s ocjenama Pretresnog vijeća, ali ne pokazuje nikakvu grešku u zaključcima do kojih je ono došlo. Isto tako, Tolimirovi argumenti da dokaznom predmetu tužilaštva 125 nedostaje potpis i da on, kako tvrdi Malinić, nije nikad primio taj dokument nisu presudni za njegovu autentičnost. Pored toga, Pretresno vijeće je s dužnom pažnjom razmotrilo te argumente u svojoj analizi autentičnosti

¹³⁹⁴ Podnesak respondenta, par. 249.

¹³⁹⁵ Podnesak respondenta, par. 249.

¹³⁹⁶ Podnesak respondenta, par. 249, 251.

¹³⁹⁷ Podnesak respondenta, par. 250.

¹³⁹⁸ Prvostepena presuda, par. 937-947.

¹³⁹⁹ Prvostepena presuda, par. 938.

¹⁴⁰⁰ Prvostepena presuda, par. 940, 943-946.

¹⁴⁰¹ Prvostepena presuda, par. 937-947.

tog dokumenta.¹⁴⁰² Tolimir nije pokazao da je Pretresno vijeće zanemarilo te faktore prilikom donošenja svog zaključka. Štaviše, Pretresno vijeće je isto tako razmotrilo Tolimirov argument da istureno komandno mjesto 65. zaštitnog puka, koje se pominje u tom dokumentu, nikad nije postojalo.¹⁴⁰³ Na kraju, Tolimir nije pokazao da se Pretresno vijeće nerazumno oslonilo na sličnost između dokaznog predmeta tužilaštva 125 i jednog Mladićevog naređenja kao na faktor prilikom utvrđivanja da je dokazni predmet tužilaštva 125 autentičan. Na osnovu gore navedenog, Žalbena vijeće nalazi da Tolimir nije pokazao da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo da dođe do zaključka da je dokazni predmet tužilaštva 125 autentičan. Tolimirovi prigovori s tim u vezi se, shodno tome, odbacuju.

462. U vezi s tumačenjem dokaznog predmeta tužilaštva 125 od strane Pretresnog vijeća, Tolimir sugerije da ništa u njegovom sadržaju nije očigledno protivzakonito. Relevantni dio dokaznog predmeta tužilaštva 125 glasi:

Pomoćnik komandanta GŠVRS za obavještajno-bezbjednosne poslove predlaže mjere:

[...]

3. Komandant bataljona vojne policije da preduzme mjere da se ratni zarobljenici sklone van magistralnog puta Milići-Zvornik, stave u zatvorene prostorije ili na prostore koji su zaštićeni od osmatranja sa zemlje i iz vazduha.

463. Pretresno vijeće je dokazni predmet tužilaštva 125, koji sadrži mjere koje je Tolimir predložio komandantu bataljona vojne policije 65. motorizovanog zaštitnog puka u vezi s procedurom za postupanje sa ratnim zarobljenicima, upotrijebilo kao faktor prilikom utvrđivanja Tolimirovog stanja svijesti.¹⁴⁰⁴ S tim u vezi, Pretresno vijeće je zauzelo sljedeći stav:

Kad se ovaj dokaz posmatra u vezi s događajima koji su se u to vrijeme odvijali, jedini razuman zaključak koji se iz njega može izvesti je taj da je optuženi, u trenutku kad je Savčić poslao tu njegovu poruku, već znao za plan za ubistvo zarobljenih bosanskih Muslimana iz Srebrenice. Pored toga, ovaj dokument pokazuje i da je on u tom trenutku imao namjeru da doprinese UZP-u ubistva.¹⁴⁰⁵

464. Po mišljenju Žalbenog vijeća, Pretresno vijeće nije postupilo nerazumno kada je zaključilo da je, na osnovu toga što je Tolimir komandantu vojne policije naredio da premjesti zarobljenike u zatvorene prostorije gdje se ne mogu vidjeti, moguće izvesti zaključak da je on imao namjeru da doprinese UZP-u ubistva tako što je osigurao da zarobljenici ne budu otkriveni. Žalbena vijeće dalje ima u vidu da Pretresno vijeće nije svoj zaključak o Tolimirovoj *mens rea* zasnovalo samo na

¹⁴⁰² Prvostepena presuda, par. 940, 942.

¹⁴⁰³ Prvostepena presuda, par. 941.

¹⁴⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 1103.

¹⁴⁰⁵ Prvostepena presuda, par. 1103.

dokaznom predmetu tužilaštva 125.¹⁴⁰⁶ Pretresno vijeće je dokazni predmet tužilaštva 125 protumačilo vezano za druge zaključke i dokaze, a to su: (i) njegov zaključak da je istog dana kada je dokazni predmet 125 poslat “vršeno [...] ubijanje muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, uključujući ubijanje velikih razmjera u dolini Cerske i skladištu u Kravici”¹⁴⁰⁷; (ii) dokazni predmet tužilaštva 2420, naređenje Glavnog štaba VRS-a od 13. jula 1995. godine za sprečavanje oticanja povjerljivih vojnih informacija u zoni borbenih dejstava koje je potpisao Mladić; (iii) svjedočenje svjedoka Todorovića, prema kojem je Tolimir 13. jula 1995. godine ili kasnije izdao uputstvo Todoroviću da obustavi pripreme za smještaj ratnih zarobljenika u sabirnom centru u Batkoviću.¹⁴⁰⁸ Posmatrajući dokazni predmet tužilaštva 125 zajedno s drugim dokazima, Žalbeno vijeće smatra da je Pretresno vijeće razumno zaključilo da dokazni predmet tužilaštva 125 predstavlja dokaz da je Tolimir bio svjestan plana za ubistvo i da je namjeravao da tom planu doprinese. Žalbeno vijeće dalje primjećuje da se dokazni predmet tužilaštva 125 može tumačiti kao pokazatelj Tolimirove namjere da doprinese UZP-u ubistva jedino ako je dokazano da je Tolimir u to vrijeme znao za postojanje tog zajedničkog plana. Da bi utvrdilo da je Tolimir znao za postojanje plana za ubistvo, Pretresno vijeće se oslonilo na iskaz Milenka Todorovića u vezi s Tolimirovim uputstvom da se obustave pripreme za dolazak velike grupe ratnih zarobljenika u sabirni centar u Batkoviću. Žalbeno vijeće nalazi da Tolimir nije pokazao nikakvu grešku.

(f) Tolimirova uputstva u vezi sa zarobljenicima koji su trebali da stignu u Batković

(i) Argumenti

465. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja kada je svoj zaključak da je znao za plan za ubistvo zasnovalo na izjavi svjedoka Todorovića da mu je Tolimir 13. jula 1995. godine rekao da obustavi sve pripreme za dolazak 1.000 do 1.300 vojnika ABiH u Batković.¹⁴⁰⁹ Tolimir osporava zaključak Pretresnog vijeća da je 12. jula 1995. godine izdao Todoroviću uputstvo da pripremi logor Batković za dolazak 1.000 do 1.300 ratnih zarobljenika, zato što u to vrijeme VRS nije držao toliko ratnih zarobljenika.¹⁴¹⁰ Tolimir dalje ističe da ni sam Todorović nije bio siguran ko je i kada izdao uputstva za pripremu logora.¹⁴¹¹ Tolimir takođe tvrdi da nije bilo moguće da Todorović, koji se nalazio u Bijeljini, 13. jula 1995. godine telefonom kontaktira njega, koji se nalazio u Žepi.¹⁴¹² Tolimir dalje tvrdi da je Pretresno vijeće

¹⁴⁰⁶ V. dolje, par. 474-475.

¹⁴⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 1103.

¹⁴⁰⁸ Prvostepena presuda, par. 1103.

¹⁴⁰⁹ Žalbeni podnesak, par. 354.

¹⁴¹⁰ Žalbeni podnesak, par. 355.

¹⁴¹¹ Žalbeni podnesak, par. 356.

¹⁴¹² Žalbeni podnesak, par. 357, 359.

napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što nije pridalo težinu iskazu svjedoka tužilaštva Novice Simića, u čije je ime Todorović djelovao i koji to pitanje nije pomenuo u svom svjedočenju.¹⁴¹³

466. Tužilaštvo odgovara da se Pretresno vijeće oslonilo na Todorovićev iskaz, kao i na druge dokaze, kada je zaključilo da je Tolimir najkasnije 13. jula 1995. godine znao za operaciju ubistva.¹⁴¹⁴ Tužilaštvo tvrdi da Tolimir nije pokazao nikakvu grešku u analizi Todorovićevog iskaza koju je izvršilo Pretresno vijeće.¹⁴¹⁵ Ono dalje tvrdi da tačan datum kada je Tolimir izdao uputstvo Todoroviću da obustavi pripreme nema uticaja na ukupne zaključke o Tolimirovom znanju, budući da je to znanje već u dovoljnoj mjeri pokazano drugim dokazima.¹⁴¹⁶ U vezi s Tolimirovim argumentom da 12. jula 1995. godine VRS nije imao 1.000 ratnih zarobljenika, tužilaštvo tvrdi da je taj prigovor nerazrađen zato što se u njemu ne govori o dokazima koje je Pretresno vijeće razmotrilo, posebno onima koji se odnose na veliki broj ratnih zarobljenika koje je VRS zarobio 12. jula 1995. godine.¹⁴¹⁷ Ono takođe tvrdi da je Tolimirov protivargument da Todorović 13. jula 1995. godine nije mogao da ga kontaktira telefonom nerazrađen i da ga treba odbaciti po kratkom postupku.¹⁴¹⁸ U vezi sa Simićevim iskazom, tužilaštvo iznosi argument da je Pretresno vijeće ocijenilo dokaze kao cjelinu, uključujući i iskaz svjedoka tužilaštva Ljubomira Mitrovića, koji je u svom svjedočenju izjavio da se “nešto [...] loše dešava[lo]” kada ratni zarobljenici nisu došli u Batković.¹⁴¹⁹

(ii) Analiza

467. Milenko Todorović je u svom svjedočenju izjavio da mu je Tolimir u jutarnjim satima 12. jula 1995. godine u Bijeljini rekao da pripremi sabirni centar u Batkoviću da tokom narednih nekoliko dana prihvati 1.000 do 1.300 vojnika ABiH.¹⁴²⁰ Kada su među rodbinom vojnika VRS-a koje je u zarobljeništvu držala ABiH počele da se šire glasine o očekivanom dolasku velikog broja vojnika ABiH u Batković, rodbina je počela da vrši pritisak na nadležne starješine VRS-a zahtijevajući da se odmah izvrši razmjena zarobljenika. Zbog toga je Todorović, po nalogu svog komandanta, nazvao Tolimira da ga pita kada će stići ratni zarobljenici, na šta je Tolimir odgovorio

¹⁴¹³ Žalbeni podnesak, par. 358.

¹⁴¹⁴ Podnesak respondenta, par. 253.

¹⁴¹⁵ Podnesak respondenta, par. 254.

¹⁴¹⁶ Podnesak respondenta, par. 255.

¹⁴¹⁷ Podnesak respondenta, par. 256.

¹⁴¹⁸ Podnesak respondenta, par. 257.

¹⁴¹⁹ Podnesak respondenta, par. 258.

¹⁴²⁰ Prvostepena presuda, par. 554, 931, 1100.

da treba obustaviti sve pripreme.¹⁴²¹ Pretresno vijeće je na kraju zaključilo da Todorovićev iskaz “dodatno potkrepljuje zaključak da je [Tolimir] [...] znao za operaciju ubistva”.¹⁴²²

468. Žalbeno vijeće smatra da Tolimirovi argumenti o broju ratnih zarobljenika koje je VRS možda držao 12. jula 1995. godine i činjenici da Todorović 13. jula 1995. godine možda nije bio u mogućnosti da ga kontaktira telefonom predstavljaju puke tvrdnje, za koje on nije pokazao da imaju bilo kakvo uporište u dokazima koji su uvršteni u spis. Shodno tome, Žalbeno vijeće ih neće dalje razmatrati.

469. U vezi s Tolimirovim argumentom da ni sam Todorović nije bio siguran ko mu je dao uputstva da pripremi logor Batković za dolazak ratnih zarobljenika, Žalbeno vijeće smatra da su pretresna vijeća ta koja su u najboljoj poziciji da ocjenjuju pitanja vezana za vjerodostojnost svjedoka.¹⁴²³ Žalbeno vijeće s tim u vezi podsjeća da je Pretresno vijeće konkretno razmotrilo Todorovićevu početnu nesigurnost u pogledu toga ko mu je izdao prvobitno naređenje da pripremi sabirni centar u Batkoviću, ali je isto tako primijetilo da se Todorović “kasnije [...] opredijelio za odgovor koji je 2010. godine dao u razgovoru s tužilaštvom: tada je rekao da je ‘ubijeden’ da je te informacije dobio od” Tolimira.¹⁴²⁴ Tolimir nije pokazao da je taj zaključak Pretresnog vijeća pogrešan tako da do njega ne bi moglo da dođe nijedno razumno pretresno vijeće.

470. U vezi sa Simićevim iskazom, Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće propustilo da ga uzme u obzir, budući da Simić nije pomenuo nikakvu svoju komunikaciju s Todorovićem i Tolimirom u vezi sa dolaskom ratnih zarobljenika u Batković. Međutim, činjenica da neki svjedok nije pomenuo neki događaj ne znači nužno da se on nije ni desio. U svakom slučaju, Tolimir nije pokazao da je Pretresno vijeće zanemarilo Simićev iskaz ili da Simićev iskaz dovodi u pitanje zaključak Pretresnog vijeća.

471. Što se tiče zaključka vezanog za znanje o ubijanju koji je Pretresno vijeće izvelo iz iskaza svjedoka Todorovića, Žalbeno vijeće nalazi da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao biti uvjeren da se Todorovićev iskaz razumno može protumačiti kao da znači da je Tolimir otkazao sve pripreme za dolazak 1.000 do 1.300 vojnika ABiH u sabirni centar u Batkoviću zato što je saznao za masovno ubijanje tih ljudi. S obzirom na masovno ubijanje koje je vršeno 13. i 14. jula 1995.

¹⁴²¹ Prvostepena presuda, par. 951, 1103. V. i Prvostepena presuda, par. 555.

¹⁴²² Prvostepena presuda, par. 1103.

¹⁴²³ V. Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 32; Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 37; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 63.

¹⁴²⁴ Prvostepena presuda, fusnota 3709, gdje se poziva na T. 12934-12935 (18. april 2011. godine), dokazni predmet tužilaštva 2183 (Razgovor sa Milenkom Todorovićem obavljen u Beogradu, s datumom od 2. februara 2010. godine), str. 37.

godine, Žalbeno vijeće se uvjerilo da je, u stvari, jedino razumno objašnjenje za otkazivanje dolaska više od 1.000 ratnih zarobljenika bilo to da su oni bili ubijeni ili je upravo trebalo da budu ubijeni.¹⁴²⁵ Tolimirovo uputstvo Todoroviću od 13. jula 1995. godine da obustavi pripreme za dolazak ratnih zarobljenika u Batković predstavlja jedan faktor koji dokazuje da je Tolimir znao za masovno ubijanje.

(g) Ubijanje koje je 16. i 23. jula 1995. godine izvršio 10. diverzantski odred

(i) Argumenti

472. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja kada je zaključilo da ga je Salapura obavijestio o ubijanju koje je 10. diverzantski odred izvršio 16. jula 1995. godine u Branjevu, a Popović o ubijanju koje je ta jedinica izvršila 23. jula 1995. u Bišini.¹⁴²⁶ On iznosi argument da je 10. diverzantski odred bio samostalna jedinica VRS-a koja je bila neposredno potčinjena Mladiću i da je Pretresno vijeće pogriješilo u svojim zaključcima o povezanosti te jedinice sa Upravom za obavještajne poslove. Tolimir upućuje na iskaz svjedoka Salapure da je prvi telefonski razgovor po povratku iz Beograda obavio 19. jula 1995. godine.¹⁴²⁷ Tolimir ne osporava da je 22. jula 1995. godine razgovarao s Popovićem, ali tvrdi da je Pretresno vijeće taj presretnuti razgovor (dokazni predmet tužilaštva 765) protumačilo selektivno i izvan konteksta. Kako tvrdi Tolimir, nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo da zaključi da postoji veza između tog razgovora i ubijanja u Bišini koje je izvršeno sljedećeg dana.¹⁴²⁸

473. Tužilaštvo odgovara da Tolimir nije pokazao nikakvu grešku u tom zaključku Pretresnog vijeća.¹⁴²⁹ Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće analiziralo dokaze u vezi s Tolimirovim komunikacijama sa Salaputom i Popovićem u kontekstu cjelokupnih dokaza koji se odnose na Tolimirov položaj, kao i na događaje na terenu.¹⁴³⁰

(ii) Analiza

474. Žalbeno vijeće smatra da je Tolimirov argument u vezi s njegovom sviješću o ubijanju izvršenom 16. i 23. jula 1995. godine iznesen u vezi s pitanjem da li je on dijelio zajednički cilj UZP-a. S tim u vezi, Žalbeno vijeće podsjeća da neki učesnik u UZP-u ne mora da zna za svako počinjeno krivično djelo da bi snosio krivičnu odgovornost. Dovoljno je da učesnik UZP-a zna da

¹⁴²⁵ Prvostepena presuda, par. 1103.

¹⁴²⁶ Žalbeni podnesak, par. 370.

¹⁴²⁷ Žalbeni podnesak, par. 371.

¹⁴²⁸ Žalbeni podnesak, par. 372; Replika na podnesak respondenta, par. 129.

¹⁴²⁹ Podnesak respondenta, par. 269.

se u skladu sa zajedničkim planom čine zločini i da svjesno učestvuje u tom planu na način koji olakšava počinjenje zločina ili koji omogućava djelotvorno ili efikasno funkcionisanje zločinačkog poduhvata.¹⁴³¹ Shodno tome, Tolimirova krivična odgovornost ne ovisi o tome da li je on bio svjestan konkretnih ubistava izvršenih 16. i 23. jula 1995. godine.

475. U svakom slučaju, Pretresno vijeće je primjereno analiziralo dokaze koji se odnose na to da li je Tolimir bio obaviješten o ta dva incidenta ubijanja.¹⁴³² Pretresno vijeće je utvrdilo da je Tolimir posredstvom Miletića komunicirao sa Salapuruom 16. jula 1995. godine i da je znao gdje su se tog dana nalazili njegovi potčinjeni. Na osnovu toga, Pretresno vijeće je konstatovalo da je jedini razuman zaključak koji se može izvesti iz dokaza taj da je Tolimir znao za to ubijanje.¹⁴³³ Žalbena vijeće ne vidi nikakvu grešku u tom zaključku. Isto tako, Žalbena vijeće ne vidi nikakvu grešku u analizi presretnutog razgovora između Tolimira i Popovića od 22. jula 1995. godine (dokazni predmet tužilaštva 765) koju je izvršilo Pretresno vijeće, obzirom da se ona odnosi na Tolimirovo znanje. U svjetlu svojih ostalih zaključaka u okviru ove žalbene osnove, Žalbena vijeće smatra da Pretresno vijeće nije postupilo nerazumno kada je ovaj dokazni predmet, a posebno u njemu sadržanu Tolimirovu opasku Popoviću da “radi svoje poslove”, protumačilo kao faktor u prilog tome da je Tolimir bio svjestan ubijanja koje je izvršeno 23. jula 1995. godine. Pored toga, u vezi s Tolimirovim argumentom da je Pretresno vijeće pogriješilo u svom zaključku o njegovoj povezanosti sa 10. diverzantskim odredom, Žalbena vijeće podsjeća da je potvrdilo zaključak Pretresnog vijeća da je Tolimir, kao načelnik Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba VRS-a, rukovodio i komandovao upravama koje su mu bile dodijeljene, a da su mu starješine koje su radile u tim upravama bile potčinjene kad je riječ o pitanjima vezanim za bezbjednost i obavještajne poslove.¹⁴³⁴ Razumno pretresno vijeće je, shodno tome, moglo da smatra da Tolimirov nadređeni položaj u odnosu na Salapuru, koji je bio zadužen za stručni nadzor nad 10. diverzantskim odredom, predstavlja jedan faktor koji dokazuje da je Tolimir obavještavan o svim postupcima dotične jedinice.¹⁴³⁵

(h) Prikrivanje sudbine ubijenih bosanskih Muslimana

(i) Argumenti

¹⁴³⁰ Podnesak respondenta, par. 270.

¹⁴³¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 276.

¹⁴³² Prvostepena presuda, par. 1109, 1111-1112.

¹⁴³³ Prvostepena presuda, par. 1112.

¹⁴³⁴ V. gore, par. 298.

¹⁴³⁵ V. Prvostepena presuda, par. 121, 917.

476. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja kada je zaključilo da je on u julu 1995. godine odvrtao pažnju ABiH od nestalih muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana iz Srebrenice, te da se angažovao na prikrivanju njihove sudbine.¹⁴³⁶ Tolimir tvrdi da je taj zaključak zasnovan na dokaznom predmetu tužilaštva 494, izvještaju od 25. jula 1995. godine koji je on uputio Gveri i Miletiću u vezi sa Žepom, u kojem iznosi prijedloge u vezi s razmjenama ratnih zarobljenika i pominje bosanske Muslimane iz Srebrenice.¹⁴³⁷ Tolimir tvrdi da taj zaključak Pretresnog vijeća predstavlja nagađanje i da je u svakom slučaju irelevantan zato što je do tog trenutka operacija ubistva već bila okončana.¹⁴³⁸ Tolimir tvrdi da ga je jedino zanimalo provođenje sporazuma od 24. jula 1995. godine u vezi sa razmjenama ratnih zarobljenika i da se to jasno vidi iz ovog dokaznog predmeta.¹⁴³⁹ Tolimir dalje tvrdi da je Pretresno vijeće propustilo da uzme u obzir relevantne dokaze, konkretno dokazni predmet odbrane 217, razgovor sa Zoranom Čarkićem, u kojem je Čarkić izjavio da Tolimir nije bio za to da se ljudi iz Žepe razmjenjuju za ljude s drugih područja.¹⁴⁴⁰ Na kraju, Tolimir tvrdi da 25. jula 1995. godine nije bio svjestan sudbine koja je zadesila ratne zarobljenike iz Srebrenice.¹⁴⁴¹ Tolimir takođe tvrdi da se u prevodu dokaznog predmeta tužilaštva 494 nalazi jedna greška koja je navela Pretresno vijeće da taj dokazni predmet pogrešno protumači.¹⁴⁴²

477. Tužilaštvo tvrdi da Tolimir jednostavno zagovara drugačije tumačenje dokaza, a da pritom ne navodi nikakvu grešku u zaključcima Pretresnog vijeća.¹⁴⁴³

(ii) Analiza

478. Pretresno vijeće se oslonilo na dokazni predmet tužilaštva 494 u prilog svom zaključku da je Tolimir bio svjestan situacije na terenu u Srebrenici i da je pokušao da prikrije zločine, te da je, shodno tome, posjedovao namjeru za njih.¹⁴⁴⁴ U dokaznom predmetu tužilaštva 494, zabilježen je sljedeći Tolimirov prijedlog: “Upozorite Državnu komisiju za ratne zarobljenike i Komisiju SRK da ne smiju pristati na duži proces obzirom da bi Muslimani mogli da zloupotrebe potpisani sporazum

¹⁴³⁶ Žalbeni podnesak, par. 375. Pretresno vijeće je takođe razmotrilo taj faktor kada je zaključilo da je Tolimir značajno doprinio UZP-u ubistva. V. Prvostepena presuda, par. 1164. Međutim, Žalbeno vijeće smatra da su Tolimirovi argumenti usredotočeni na to što se Pretresno vijeće oslonilo na taj faktor kada je utvrdilo da je znao za plan za ubistvo i da je posjedovao namjeru za taj plan.

¹⁴³⁷ Žalbeni podnesak, par. 376.

¹⁴³⁸ Žalbeni podnesak, par. 376.

¹⁴³⁹ Žalbeni podnesak, par. 376.

¹⁴⁴⁰ Žalbeni podnesak, par. 378.

¹⁴⁴¹ Žalbeni podnesak, par. 379.

¹⁴⁴² Žalbeni podnesak, par. 377. Tolimir sugerise da je upotrijebljena pogrešna riječ “*advantage*” umjesto “*abuse*” u prevodu navoda da bi “Muslimani mogli da zloupotrebe potpisani sporazum pod pritiskom iz Sarajeva”.

¹⁴⁴³ Podnesak respondenta, par. 272-273.

¹⁴⁴⁴ Prvostepena presuda, par. 1113, 1164.

pod pritiskom iz Sarajeva, a što su već pokušali uključivanjem problema zarobljenih iz Srebrenice”.¹⁴⁴⁵

479. Žalbeno vijeće smatra da, čak i da se Tolimir prilikom sastavljanja dokumenta koji je u spis uvršten kao dokazni predmet tužilaštva 494 jeste prevashodno bavio situacijom u Žepi, to, samo po sebi, ne znači da on nije iskoristio tu priliku da pospješi zajednički cilj putem prikrivanja počinjenih zločina. Posebno kad se imaju u vidu drugi zaključci u vezi s njegovim stanjem svijesti, Tolimir nije pokazao da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo da dođe do zaključka da se on takođe bavio time da odvraća pažnju od nestalih muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana iz Srebrenice. Žalbeno vijeće dalje nalazi da je Tolimirov argument da su zaključci Pretresnog vijeća s tim u vezi irelevantni zato što je operacija ubistva bila okončana do 25. jula 1995. godine pogrešno utemeljen. Pretresno vijeće je na osnovu, pored ostalog, dokaznog predmeta tužilaštva 494 izvelo zaključak da je Tolimir namjeravao da prikriva zločine, što može da ukaže na to da je dijelio zajednički plan. Do prikrivanja zločina nužno dolazi nakon što su zločini počinjeni i ono može da predstavlja dokaz o zajedničkom cilju da se počine zločini.¹⁴⁴⁶ Pored toga, Pretresno vijeće je konstatovalo da su Tolimirovi postupci na prikrivanju zločina započeli još dok je operacija ubijanja bila u toku.¹⁴⁴⁷ Imajući to na umu, Žalbeno vijeće nalazi da Tolimir nije pokazao da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi na osnovu dokaznog predmeta tužilaštva 494 moglo izvesti zaključak da je on posjedovao namjeru.

480. U vezi s dokaznim predmetom odbrane 217, Tolimir samo ukazuje na Čarkićev iskaz u kojem je iznio svoje mišljenje o Tolimirovom stavu u vezi s ratnim zarobljenicima, a koje je zasnovao na svojim utiscima i tumačenju onoga što mu je Tolimir rekao u jednom razgovoru koji je s njim vodio. Žalbeno vijeće smatra da je Pretresno vijeće postupilo razumno kada je takvom iskazu kojim se izražava mišljenje pripisalo ograničenu ili nikakvu težinu.

481. Međutim, Žalbeno vijeće ima u vidu da se Pretresno vijeće u Prvostepenoj presudi uopšte nije pozvalo na dokazni predmet odbrane 217 niti ga je analiziralo. Žalbeno vijeće takođe ima u vidu da se u tom dokaznom predmetu pominje uputstvo koje je Tolimir navodno izdao Zoranu Čarkiću tokom procesa evakuacije Žepe da se “ne smije ništa, ništa desiti [ljudima]”, kako ga je prenio Čarkić u razgovoru s jednim istražiteljem Međunarodnog suda.¹⁴⁴⁸ Taj je dokaz očigledno bio relevantan za Tolimirovo stanje svijesti u odnosu na bosanske Muslimane iz Žepe, ali se isto tako može smatrati indikativnim za njegove namjere u odnosu na civile, bosanske Muslimane,

¹⁴⁴⁵ Dokazni predmet tužilaštva 494 (Tolimirov izvještaj Gveri i Miletiću od 25. jula 1995. godine), str. 1.

¹⁴⁴⁶ V. Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 378.

¹⁴⁴⁷ Prvostepena presuda, par. 1164.

generalno. Žalbeno vijeće s tim u vezi podsjeća da se Pretresno vijeće u velikoj mjeri oslonilo na dokazni predmet tužilaštva 488 – koji sadrži Tolimirov prijedlog da se napadnu i unište “zbjegovi muslimanskog stanovništva” kako bi se ubrzao pad Žepe – da bi izvelo zaključak o Tolimirovoj genocidnoj namjeri u cjelini.¹⁴⁴⁹ U tom smislu, Žalbeno vijeće je mišljenja da je Pretresno vijeće trebalo da razmotri i analizira dokazni predmet odbrane 217 u vezi s Tolimirovom namjerom po pitanju UZP-a ubistva, kao što tvrdi Tolimir. Budući da je Pretresno vijeće u više navrata smatralo da je svjedočenje Zorana Čarkića pouzdano,¹⁴⁵⁰ njegov propust da analizira Čarkićev navod o Tolimirovom uputstvu da se ništa ne smije desiti civilima predstavlja grešku koja dopušta Žalbenom vijeću da procijeni važnost ovog dokaznog predmeta.¹⁴⁵¹ Po mišljenju Žalbenog vijeća, ovaj dokazni predmet očigledno potkopava zaključak da je Tolimir dijelio namjeru učesnika UZP-a ubistva i namjeravao da zarobljeni bosanski Muslimani iz Srebrenice budu ubijeni. U tom smislu, Pretresno vijeće ga je trebalo uzeti u obzir u svojoj analizi Tolimirove *mens rea* i ocijeniti ga u odnosu na ostale raspoložive dokaze koji su uvršteni u spis i koji idu u prilog zaključku da on jeste kriv. Međutim, u svjetlu ostalih dokaza na kojima je Pretresno vijeće zasnovalo svoje činjenične zaključke, Žalbeno vijeće ne smatra da je ta greška Pretresnog vijeća takve prirode da obesnažuje Prvostepenu presudu.

482. Žalbeno vijeće takođe smatra da, čak i da prevod dokaznog predmeta tužilaštva 494 koji je preložio Tolimir zaista jeste precizniji, to ne bi promijenilo značenje tog dokumenta. U svakom slučaju, Žalbeno vijeće smatra da to pitanje prevoda nema nikakvog uticaja na zaključke Pretresnog vijeća.

(i) Zaključak

483. Na osnovu gore navedenog, Žalbeno vijeće odbacuje Tolimirove prigovore na zaključak Pretresnog vijeća da je bio svjestan namjere drugih učesnika UZP-a da se vojno sposobni muškaraci, bosanski Muslimani, iz srebreničke enklave ubiju i da je dijelio tu namjeru.

2. Tolimirov doprinos planu za ubistvo

484. Tolimir iznosi nekoliko argumenata u prilog svojoj tvrdnji da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je on značajno doprinio planu za ubistvo. Ti se argumenti odnose na zaključke Pretresnog vijeća u vezi sa: (i) dokaznim predmetom odbrane 49, prijedlogom za smještaj ratnih

¹⁴⁴⁸ V. dokazni predmet odbrane 217 (transkript razgovora sa Zoranom Čarkićem), str. 14.

¹⁴⁴⁹ Dokazni predmet tužilaštva 488 (Izveštaj Podrinjske lake pješadijske brigade s otkucanim potpisom general-majora Zdravka Tolimira, s datumom od 21. jula 1995. godine).

¹⁴⁵⁰ V., na primjer, Prvostepena presuda, par. 949, 1105.

zarobljenika koji je Tolimir 13. jula 1995. godine poslao Gveri; (ii) svrhom Tolimirovog upozorenja od 14. jula 1995. godine vezanog za bespilotnu letjelicu; (iii) ciljem Tolimirovog uputstva od 16. jula 1995. godine da se ranjenici i osoblje MSF-a evakuišu iz Doma zdravlja u Bratuncu; i (iv) Tolimirovom dužnošću da zaštiti ratne zarobljenike.

(a) Ocjena dokaznog predmeta odbrane 49 od strane Pretresnog vijeća

(i) Argumenti

485. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno ocijenilo dokazni predmet odbrane 49, prijedlog u vezi sa smještajem ratnih zarobljenika iz Srebrenice, koji je 13. jula 1995. godine poslao Gveri.¹⁴⁵² Kao prvo, Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno citiralo sadržaj tog dokumenta, u vezi s tim što je neke objekte na Sjemeču okvalifikovalo kao “poljoprivredne objekte”.¹⁴⁵³ Kao drugo, on osporava zaključke Pretresnog vijeća da bi 800 ratnih zarobljenika bio prevelik broj za mogućnosti Rogatičke brigade, da niko nije dobio zadatak da pripremi objekte za dolazak ratnih zarobljenika, te da nije bilo poljoprivrednih radova koje je trebalo obaviti.¹⁴⁵⁴ Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće zanemarilo činjenicu da je dokazni predmet odbrane 49 bio samo prijedlog da se ratni zarobljenici smjeste na Sjemeč i da, stoga, nije bilo potrebe da se preduzimaju ikakve pripreme mjere dok taj prijedlog ne bude prihvaćen.¹⁴⁵⁵ Tolimir takođe tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je dokazni predmet odbrane 49 u skladu s njegovim uputstvima da se obustave pripreme za dolazak ratnih zarobljenika u logor Batković.¹⁴⁵⁶ Kao treće, Tolimir tvrdi da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir to da iz dokaznog predmeta odbrane 49 proizlazi da on nije bio zadužen za postupanje sa ratnim zarobljenicima i da nije znao za operaciju ubistva.¹⁴⁵⁷

486. Tužilaštvo odgovara da Tolimir nije pokazao nikakvu grešku u analizi dokaznog predmeta odbrane 49 koju je izvršilo Pretresno vijeće, da ponavlja argumente koje je iznio u prvostepenom postupku, te da njegovi argumenti, u svakom slučaju, nemaju nikakvog uticaja na osuđujuću presudu koja mu je izrečena.¹⁴⁵⁸ Tužilaštvo traži od Žalbenog vijeća da po kratkom postupku odbaci ovaj dio Tolimirove žalbe.¹⁴⁵⁹ Kao prvo, tužilaštvo tvrdi da je bilo razumno okvalifikovati objekte na Sjemeču kao “poljoprivredne objekte”, te da je svaka eventualna greška u takvoj kvalifikaciji

¹⁴⁵¹ Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 93.

¹⁴⁵² Žalbeni podnesak, par. 360.

¹⁴⁵³ Žalbeni podnesak, par. 361.

¹⁴⁵⁴ Žalbeni podnesak, par. 362; AT. od 12. novembra 2014. godine, str. 59.

¹⁴⁵⁵ Žalbeni podnesak, par. 362; AT. od 12. novembra 2014. godine, str. 59.

¹⁴⁵⁶ Žalbeni podnesak, par. 362.

¹⁴⁵⁷ Žalbeni podnesak, par. 363; Replika na podnesak respondenta, par. 127.

¹⁴⁵⁸ Podnesak respondenta, par. 259, 261-262.

¹⁴⁵⁹ Podnesak respondenta, par. 259.

irelevantna i da nije imala uticaja na Prvostepenu presudu.¹⁴⁶⁰ Kao drugo, tužilaštvo navodi da Tolimir u svom argumentu da je dokazni predmet odbrane 49 bio samo prijedlog zanemaruje dokaze o dodatnim snagama koje su bile potrebne da bi se prihvatio tako veliki broj ratnih zarobljenika.¹⁴⁶¹ Kao treće, tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće razmotrilo dokazni predmet odbrane 49 u kontekstu svih dokaza i razumno zaključilo da je prijedlog koji je Tolimir iznio u tom dokaznom predmetu sličan njegovom prethodnom prijedlogu da se zarobljenici sklone od pogleda.¹⁴⁶²

(ii) Analiza

487. Pretresno vijeće se oslonilo na dokazni predmet odbrane 49 kada je zaključilo da je Tolimir tražio mjesto na kojem bi zarobljenici iz Srebrenice bili sklonjeni od pogleda kako bi omogućio ostvarenje zajedničkog plana za ubistvo.¹⁴⁶³ U relevantnim dijelovima dokaznog predmeta odbrane 49 stoji sljedeće:

Ukoliko niste u mogućnosti da adekvatno smjestite sve r/z iz Srebrenice, obavještavamo vas da na Sjemeču u objektima 1. plpbr ima urađen smještaj sa palacama za 800 ratnih zarobljenika.

[Rogatička brigada] ih može obezbjeđivati sopstvenim snagama, a koristili bi ih za poljoprivredne radove [...].

Ukoliko ih budete upućivali u ovaj rejon, potrebno je to uraditi noću [...]. Najpogodnije bi bilo da to bude nova grupa koja nije bila u kontaktu sa ostalim ratnim zarobljenicima.¹⁴⁶⁴

488. U vezi s Tolimirovim prvim argumentom, Žalbeno vijeće smatra da je eventualna greška Pretresnog vijeća zbog kvalifikovanja objekata na Sjemeču kao “poljoprivrednih objekata” beznačajna i da nema nikakvog uticaja na osuđujuću presudu koja je izrečena Tolimiru.¹⁴⁶⁵ Shodno tome, taj Tolimirov argument se odbacuje.

489. Što se tiče Tolimirovog argumenta da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da bi 800 ratnih zarobljenika bio prevelik broj u odnosu na mogućnosti Rogatičke brigade i da niko nije bio zadužen za pripremanje objekata za dolazak ratnih zarobljenika, te da nije bilo poljoprivrednih poslova koje je trebalo izvršiti, Žalbeno vijeće smatra da Tolimir nije pokazao zbog čega je taj zaključak Pretresnog vijeća bio nerazuman. Jedini argument koji Tolimir iznosi jeste taj da je

¹⁴⁶⁰ Podnesak respondenta, par. 260.

¹⁴⁶¹ Podnesak respondenta, par. 262.

¹⁴⁶² Podnesak respondenta, par. 263.

¹⁴⁶³ Prvostepena presuda, par. 1106. V. i Prvostepena presuda, par. 949.

¹⁴⁶⁴ Dokazni predmet odbrane 49 (Tolimirova poruka Gveri od 13. jula 1995. godine), str. 1.

¹⁴⁶⁵ U svakom slučaju, Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće svoje mišljenje da se u dokaznom predmetu odbrane 49 pominju poljoprivredni objekti zasnovalo na iskazu Zorana Čarkića, načelnika Odjeljenja za obavještajne i bezbjednosne poslove. V. Prvostepena presuda, par. 949, fusnota 3781.

Pretno vijeće zanemarilo da je dokazni predmet odbrane 49 predstavljao samo njegov prijedlog i da je to bio razlog iz kojeg nisu izvršene nikakve pripreme za dolazak ratnih zarobljenika. Međutim, Pretno vijeće je dokazni predmet odbrane 49 razmotrilo u svjetlu drugih Tolimirovih postupaka istoga dana, to jest 13. jula 1995. godine, a to su: (i) Tolimirov prijedlog komandantu bataljona vojne policije 65. motorizovanog zaštitnog puka, sadržan u dokaznom predmetu tužilaštva 125, da se ratni zarobljenici sklone sa puta Milići-Zvornik i od pogleda; i (ii) Tolimirove komunikacije sa Todorovićem u vezi s ratnim zarobljenicima koji su trebali da stignu u sabirni centar u Batkoviću i, posebno, njegovo uputstvo da se obustave pripreme za dolazak 1.000 do 1.300 ratnih zarobljenika u Batković.¹⁴⁶⁶ Žalbeno vijeće je gore u tekstu odbacilo Tolimirove prigovore na analizu tih dokaza koju je izvršilo Pretno vijeće.¹⁴⁶⁷ U svjetlu tih zaključaka, Žalbeno vijeće smatra da Tolimir nije pokazao da nijedno razumno pretno vijeće ne bi moglo da dođe do zaključka da dokazni predmet odbrane 49 predstavlja Tolimirov postupak koji je imao za cilj da omogući ostvarenje i koji je, u stvari, omogućio ostvarenje zajedničkog plana.

490. Što se tiče Tolimirovog argumenta da je Pretno vijeće propustilo da uzme u obzir da se iz dokaznog predmeta odbrane 49 može zaključiti da on nije bio zadužen za postupanje sa ratnim zarobljenicima i da nije znao za operaciju ubistva, Žalbeno vijeće ima u vidu da tumačenje dokaznog predmeta odbrane 49 od strane Pretnog vijeća nije bilo zasnovano samo na tekstu tog dokumenta. Ono se temeljilo i na drugim radnjama koje je Tolimir preduzeo istog dana, a posebno na njegovom ranijem prijedlogu da se bosanski Muslimani koji su bili zarobljeni u Novoj Kasabi zatoče u zatvorene prostorije i njegovom uputstvu da se u logoru Batković obustave pripreme za dolazak 1.000 do 1.300 zarobljenika.¹⁴⁶⁸ Tolimir nije pokazao da je tumačenje dokaznog predmeta odbrane 49 od strane Pretnog vijeća – dato u svjetlu njegovih drugih zaključaka o Tolimirovom ponašanju istog dana – takvo da do njega ne bi moglo da dođe nijedno razumno pretno vijeće. Tolimir samo iznosi tumačenje ovog dokaznog predmeta koje mu više odgovara.

(b) Tolimirovo upozorenje u vezi s bespilotnom letjelicom

(i) Argumenti

491. Tolimir tvrdi da je Pretno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja kada je zaključilo da su njegova upozorenja od 14. jula 1995. godine u vezi s jednom bespilotnom letjelicom (dokazni predmet tužilaštva 128) bila upućena kako bi se “operacija ubistva mogla

¹⁴⁶⁶ Prvostepena presuda, par. 1106.

¹⁴⁶⁷ V. gore, par. 461-463, 468-470.

¹⁴⁶⁸ Prvostepena presuda, par. 1106.

izvesti a da ne bude otkrivena”.¹⁴⁶⁹ Tolimir tvrdi da su u to vrijeme u toku bile pripreme za operaciju u Žepi i da je postojala stalna prijetnja od bombardovanja od strane NATO-a. On tvrdi da je jedino razumno tumačenje dokaznog predmeta tužilaštva 128 to da je dotično upozorenje izdato kako bi se zaštitili vojnici VRS-a.¹⁴⁷⁰ Kako tvrdi Tolimir, Pretresno vijeće u najmanju ruku nije moglo donijeti taj zaključak van razumne sumnje.¹⁴⁷¹

492. Tužilaštvo odgovara da Tolimir samo ponavlja neuspješne argumente koje je iznio tokom prvostepenog postupka, ne pokazujući pritom nikakvu grešku koja obesnažuje presudu.¹⁴⁷²

(ii) Analiza

493. Pretresno vijeće je na osnovu dokaznog predmeta tužilaštva 128 izvelo zaključak da je Tolimirovo upozorenje u vezi s bespilotnom letjelicom bilo upućeno kako bi se prikrila operacija ubistva.¹⁴⁷³ U relevantnom dijelu dokaznog predmeta tužilaštva 128 stoji sljedeće:

U vazдушnom prostoru je bespilotna letjelica koja vrši osmatranje i ometanje radio veza. Obzirom da se ista nalazi od 05.00 časova jutros i da je vjerovatno snimila određene objekte i pokrete potrebno je preduzeti sledeće mjere:

1. Upozoriti sve jedinice i ojačanja u z/b da se u vazдушnom prostoru nalazi bespilotna letjelica koja vrši snimanje objekata i pokrete jedinica.

494. Žalbeno vijeće smatra da Tolimir u svom argumentu tvrdi da način na koji je Pretresno vijeće protumačilo njegovo upozorenje u vezi s bespilotnom letjelicom nije razuman zaključak, a pogotovo ne jedini razuman zaključak. Žalbeno vijeće će prvo razmotriti da li bi razumno pretresno vijeće moglo Tolimirovo upozorenje smatrati doprinosom operaciji ubistva. Imajući na umu zaključke Pretresnog vijeća o zločinima koji su počinjeni u Srebrenici i postojanju UZP-a ubistva muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana – zaključke koje Tolimir nije konkretno osporio – Žalbeno vijeće smatra da bi razumno pretresno vijeće moglo da zaključi da bi razumno tumačenje tog dokaza bilo to da je Tolimirovo upozorenje izdato kako bi se na neki način osigurao nastavak operacije ubistva, a da ona ne bude otkrivena, te da je ono, shodno tome, predstavljalo doprinos toj operaciji. Žalbeno vijeće podsjeća da taj doprinos mora samo da bude “usmjeren sprovođenju zajedničkog plana”, što podrazumijeva da su pomenuti postupci mogli da služe i u druge svrhe.¹⁴⁷⁴ Shodno tome, Žalbeno vijeće odbacuje Tolimirov argument u vezi s ovim pitanjem.

¹⁴⁶⁹ Žalbeni podnesak, par. 365.

¹⁴⁷⁰ Žalbeni podnesak, par. 365.

¹⁴⁷¹ Replika na podnesak respondenta, par. 132.

¹⁴⁷² Podnesak respondenta, par. 274.

¹⁴⁷³ Prvostepena presuda, par. 1108. V. i Prvostepena presuda, par. 953.

¹⁴⁷⁴ V. Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 229.

495. Žalbeno vijeće će se sada pozabaviti pitanjem da li bi razumno pretresno vijeće moglo da dođe do zaključka da je to *jedino* razumno tumačenje Tolimirovog upozorenja. Kad bi se dokazni predmet tužilaštva 128 posmatrao sam za sebe, drugo razumno tumačenje Tolimirovog upozorenja bilo bi to da je namjeravao da proslijedi poruku o bespilotnoj letjelici kako bi zaštitio vojnike VRS-a od eventualnog mogućeg napada. Međutim, Žalbeno vijeće je svjesno toga da se u cilju primjerene ocjene Tolimirovog stanja svijesti (a time i namjeravane svrhe slanja te poruke) moraju razmotriti svi dokazi o njegovim postupcima, kako bi se mogao izvesti jedini razuman zaključak.¹⁴⁷⁵ Žalbeno vijeće je potvrdilo ostale zaključke Pretresnog vijeća u vezi s Tolimirovim stanjem svijesti koje je on osporio u okviru ove žalbene osnove.¹⁴⁷⁶ S obzirom na te zaključke, Žalbeno vijeće smatra da Tolimir nije pokazao da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo da dođe do zaključka da je jedino razumno tumačenje njegovog upozorenja to da ga je on izdao kako bi osigurao da se operacija ubistva nastavi, a da ne bude otkrivena. Shodno tome, Žalbeno vijeće odbacuje Tolimirove argumente u vezi s ovim pitanjem.

(c) Evakuacija 22 ranjena zarobljenika, bosanska Muslimana, i osoblja MSF-a

(i) Argumenti

496. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja kada je zaključilo da je on 18. jula 1995. godine u Srebrenici nadgledao evakuaciju 22 ranjena zarobljenika, bosanska Muslimana, i lokalnog osoblja MSF-a s namjerom da odvрати pažnju i pritisak međunarodne zajednice u vezi s muškarcima i dječacima, bosanskim Muslimanima iz Srebrenice. Tolimir tvrdi da je ovaj zaključak Pretresnog vijeća puko nagađanje, da nije utemeljen na dokazima i da ukazuje na to da je Pretresno vijeće postupalo s prezumpcijom krivice.¹⁴⁷⁷

497. Tužilaštvo odgovara da Tolimir nije pokazao da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo da dođe do takvog zaključka i ukazuje na potkrepljujuće dokaze na koje se pozvalo Pretresno vijeće.¹⁴⁷⁸

¹⁴⁷⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 120.

¹⁴⁷⁶ V. gore, par. 461-463. V. i Prvostepena presuda, par. 1103-1104. Žalbeno vijeće ima u vidu da je Tolimir osporio autentičnost dokaznog predmeta tužilaštva 125 i zaključak Pretresnog vijeća da taj dokazni predmet pokazuje njegovu *mens rea*, ali da nije osporio zaključak Pretresnog vijeća da njegovi postupci, sadržani u tom dokaznom predmetu, ukazuju na njegov doprinos UZP-u ubistva. V. i gore, par. 487.

¹⁴⁷⁷ Žalbeni podnesak, par. 369.

¹⁴⁷⁸ Podnesak respondenta, par. 268.

(ii) Analiza

498. Pretresno vijeće je zaključilo da je Tolimirovo uputstvo Jankoviću od 16. jula 1995. godine da evakuiše 22 ranjena zarobljenika, bosanska Muslimana, i osoblje MSF-a iz Doma zdravlja u Bratuncu – što je bila operacija koja je izvedena 18. jula 1995. godine i koju je organizovao MKCK – imalo za cilj da odvрати pažnju od sudbine muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana iz Srebrenice.¹⁴⁷⁹ Pretresno vijeće je konkretno zaključilo sljedeće:

Jedini razuman zaključak koji većina članova Vijeća može izvesti na osnovu tih dokaza jeste taj da je [Tolimir] nadgledao evakuaciju ranjenika i lokalnog osoblja organizacije "Ljekari bez granica" u Srebrenici u namjeri da odvрати pažnju međunarodne zajednice i pritisak koji je ona vršila u vezi s muškarcima i dječacima, bosanskim Muslimanima iz Srebrenice, od kojih je većina do tog trenutka već bila pogubljena. To se ponovo upadljivo slaže s njegovom nadležnošću da prikrije stvarne ciljeve VRS-a.¹⁴⁸⁰

499. Žalbeno vijeće smatra da Tolimir u svom argumentu tvrdi da način na koji je Pretresno vijeće protumačilo njegove postupke po pitanju ranjenika i lokalnog osoblja MSF-a nije razuman zaključak, a pogotovo ne jedini razuman zaključak koji se može izvesti iz tih dokaza. Žalbeno vijeće ima u vidu da se Pretresno vijeće u prilog svom zaključku pozvalo na činjenicu da je u to vrijeme VRS već bio izvršio najveći dio ubistava zarobljenih bosanskih Muslimana, kao i na dokaze da su u međunarodnoj zajednici počele da kruže glasine o tim pogubljenjima, te da su potčinjeni organi Drinskog korpusa za obavještajne i bezbjednosne poslove sprečavali ulazak predstavnika međunarodnih i domaćih sredstava javnog informisanja u RS i kontrolisali njihovo kretanje.¹⁴⁸¹ S obzirom na te okolnosti, Žalbeno vijeće smatra da bi razumno pretresno vijeće moglo da dođe do zaključka da je razumno tumačenje Tolimirovih postupaka kad je riječ o tim evakuacijama to da ih je on preduzeo kako bi odvratio pažnju i pritisak međunarodne zajednice u vezi sa muškarcima i dječacima, bosanskim Muslimanima iz Srebrenice, čime je doprinio UZP-u ubistva. Međutim, to tumačenje mora da bude jedini razuman zaključak kako bi se zadovoljio kriterij donošenja zaključaka van razumne sumnje.¹⁴⁸² Žalbeno vijeće smatra da bi razumno pretresno vijeće, samo na osnovu dokaza o Tolimirovim postupcima u vezi s evakuacijama, moglo da zaključi da je on samo namjeravao da pomogne ranjenicima i lokalnom osoblju MSF-a da napuste područje na kojem su vojna neprijateljstva bila u toku. Međutim, kao što se navodi gore u tekstu, da bi se Tolimirove namjere pravilno ocijenile, moraju se uzeti u obzir svi njegovi postupci kako bi se mogao ispravno izvesti jedini razuman zaključak. Žalbeno vijeće je potvrdilo više drugih zaključaka Pretresnog

¹⁴⁷⁹ Prvostepena presuda, par. 1110.

¹⁴⁸⁰ Prvostepena presuda, par. 1110.

¹⁴⁸¹ Prvostepena presuda, par. 1110.

¹⁴⁸² V. Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 305, 458; Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 306.

vijeća koji ukazuju na to da je Tolimir dijelio namjeru UZP-a ubistva.¹⁴⁸³ U svjetlu tih zaključaka Pretresnog vijeća, Žalbeno vijeće nalazi da Tolimir nije pokazao da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo da zaključi da je jedino razumno tumačenje njegovih postupaka u vezi s evakuacijom to da je on djelovao kako bi odvratio pažnju i pritisak međunarodne zajednice u vezi sa muškarcima i dječacima, bosanskim Muslimanima iz Srebrenice. Suprotno Tolimirovoj tvrdnji, ti dokazi su bili samo jedan od elemenata koje je Pretresno vijeće razmotrilo prilikom ocjenjivanja svih dokaza koji se odnose na Tolimirove postupke u relevantnom periodu i ono je – na osnovu kombinacije različitih činjeničnih nalaza – izvelo zaključak o njegovoj krivici zato što je to bio jedini razuman zaključak koji se mogao izvesti iz tog spleta okolnosti.¹⁴⁸⁴

(d) Dužnost da zaštiti ratne zarobljenike

(i) Argumenti

500. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja i grešku u primjeni prava kada je zaključilo da on nije izvršio svoju dužnost da zaštiti ratne zarobljenike, bosanske Muslimane iz Srebrenice.¹⁴⁸⁵ On tvrdi da se Pretresno vijeće pogrešno usredotočilo na dokaze koji su se odnosili na *razmjene* ratnih zarobljenika, a ne na one koji su se ticali *postupanja* sa ratnim zarobljenicima.¹⁴⁸⁶ Tolimir iznosi argument da su odgovornost za pravilno postupanje sa ratnim zarobljenicima snosile jedinice koje su ih držale u zarobljeništvu, a ne neki starješina iz Glavnog štaba.¹⁴⁸⁷ S tim u vezi, Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pomiješalo odgovornost države i individualnu odgovornost, ukazujući na to da Pretresno vijeće nije zaključilo da su ratni zarobljenici iz Srebrenice bili pod njegovim nadzorom.¹⁴⁸⁸ On dalje tvrdi da dokazi pokazuju da je on uvijek insistirao na pravilnom postupanju s ratnim zarobljenicima.¹⁴⁸⁹

501. Tolimir osporava zaključak Pretresnog vijeća da je voljno pomagao UZP ubistva “izdavanjem naređenja koja su se kosila s pravilima”.¹⁴⁹⁰ Tolimir tvrdi da dokazni predmeti na koje se Pretresno vijeće oslonilo kada je došlo do tog zaključka nemaju nikakve veze sa Srebrenicom jer se odnose na Žepu, te da im, u svakom slučaju, svrha nije bila da se ratni zarobljenici izlože zlostavljanju. Kako tvrdi Tolimir, to što se u tim dokaznim predmetima pominje da se “ratni zarobljenici ne evidentiraju” mora se posmatrati u svjetlu činjenice da ni Srbi koji su bili ratni

¹⁴⁸³ V. gore, par. 461-463, 487.

¹⁴⁸⁴ V. Prvostepena presuda, par. 922-1006, 1099-1129. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 458.

¹⁴⁸⁵ Žalbeni podnesak, par. 382.

¹⁴⁸⁶ Žalbeni podnesak, par. 384.

¹⁴⁸⁷ Žalbeni podnesak, par. 384, 396.

¹⁴⁸⁸ Žalbeni podnesak, par. 394-395.

¹⁴⁸⁹ Žalbeni podnesak, par. 384.

zarobljenici nisu bili evidentirani. On takođe ističe da je prijedlog da se ratni zarobljenici ne evidentiraju bio vremenski ograničen do “prekida vatre”.¹⁴⁹¹ Tolimir tvrdi da je u vezi s drugim ratnim zarobljenicima dao jasna uputstva za njihovo evidentiranje.¹⁴⁹² Pored toga, Tolimir ukazuje na dokaze koji pokazuju da je on svojim potčinjenima nalagao da se pridržavaju pravila kojima je regulisano postupanje sa ratnim zarobljenicima.¹⁴⁹³

502. Tolimir osporava zaključak Pretresnog vijeća da je zbog činjenice da je tokom cijelog sukoba bio zadužen da vodi poslove oko razmjene ratnih zarobljenika bio dužan da zaštiti te zarobljenike.¹⁴⁹⁴ Tolimir tvrdi da su uputstva koja su u to vrijeme bila na snazi zahtijevala da neposredno pretpostavljeni organ vrši nadzor u pogledu stručnosti, zakonitosti i ispravnosti rada. Prema Tolimiru, ti neposredno pretpostavljeni organi su bili Beara i Salapura, a ne on.¹⁴⁹⁵

503. Tužilaštvo odgovara da Tolimir zanemaruje zaključke Pretresnog vijeća u vezi s njegovim odgovornostima i da je on, kao agent sile koja je držala ratne zarobljenike i neko ko je bio zadužen za poslove razmjene ratnih zarobljenika, bio dužan da zaštiti zarobljenike, bosanske Muslimane.¹⁴⁹⁶ Tužilaštvo tvrdi da se konstatacija Pretresnog vijeća da je Tolimir izdavao “naređenja koja su se kosila s pravilima” mora čitati u kontekstu i razumjeti kao zaključak da je Tolimir znao šta predstavlja primjereno postupanje sa ratnim zarobljenicima.¹⁴⁹⁷ U vezi s prigovorom da ratni zarobljenici iz Srebrenice nisu bili pod Tolimirovim “nadzorom”, tužilaštvo tvrdi da Tolimir nije uputio na neki konkretan zaključak Pretresnog vijeća s tim u vezi.¹⁴⁹⁸ Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće razumno zaključilo da je Tolimir imao stvarnu mogućnost da zaštiti ratne zarobljenike, s obzirom na to da je svojim potčinjenima mogao naložiti da poštuju pravila i da se mogao suprotstaviti Mladiću u vezi sa sudbinom ratnih zarobljenika.¹⁴⁹⁹ S tim u vezi, tužilaštvo tvrdi da Tolimir u svom argumentu u vezi s nalogima koje je prije operacije ubistva izdavao svojim potčinjenima zanemaruje dokaze daleko veće težine koje je Pretresno vijeće razmotrilo, a koji pokazuju da je on izdavao protivzakonita uputstva kada je operacija ubistva bila u toku.¹⁵⁰⁰

¹⁴⁹⁰ Žalbeni podnesak, par. 385.

¹⁴⁹¹ Žalbeni podnesak, par. 385.

¹⁴⁹² Žalbeni podnesak, par. 385.

¹⁴⁹³ Žalbeni podnesak, par. 389.

¹⁴⁹⁴ Žalbeni podnesak, par. 386.

¹⁴⁹⁵ Žalbeni podnesak, par. 387.

¹⁴⁹⁶ Podnesak respondenta, par. 275, 280. V. i Podnesak respondenta, par. 277.

¹⁴⁹⁷ Podnesak respondenta, par. 278.

¹⁴⁹⁸ Podnesak respondenta, par. 280.

¹⁴⁹⁹ Podnesak respondenta, par. 283.

¹⁵⁰⁰ Podnesak respondenta, par. 284.

(ii) Analiza

504. Žalbeno vijeće će prvo analizirati da li je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je Tolimir bio dužan da zaštiti ratne zarobljenike iz Srebrenice. Žalbeno vijeće podsjeća da se “Ženevskom konvencijom III na sve agente Sile koja drži ratne zarobljenike, a *pod čiji su nadzor* došli ti ratni zarobljenici prenosi obaveza njihove zaštite na osnovu položaja tih agenata”.¹⁵⁰¹ Da bi se pokazalo da je neka osoba imala nadzor nad ratnim zarobljenikom, Žalbeno vijeće smatra da je toj osobi morala biti zakonski povjerena odgovornost da se stara za ratne zarobljenike, da ih nadzire i kontroliše.¹⁵⁰² Pretresno vijeće je zaključilo da je Tolimir bio dužan da zaštiti ratne zarobljenike zbog toga što je bio pripadnik VRS-a, kao i toga što je “tokom cijelog sukoba bio zadužen za poslove razmjene ratnih zarobljenika”.¹⁵⁰³ Po mišljenju Žalbenog vijeća, funkcija obavljanja poslova vezanih za razmjene ratnih zarobljenika ne podrazumijeva nužno da su ratni zarobljenici iz Srebrenice bili pod Tolimirovim nadzorom, barem ne prije eventualnih planiranih razmjena. Međutim, Pretresno vijeće je takođe zaključilo da je Tolimir bio član Glavnog štaba VRS-a¹⁵⁰⁴ i načelnik Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove i pomoćnik komandanta, odgovoran za kontrolu nad cijelim tim Sektorom i za upravljanje njime.¹⁵⁰⁵ To je obuhvatalo Upravu za bezbjednosne poslove, na čijem je čelu bio Beara, koja je bila zadužena za “ispitivanje ratnih zarobljenika i njihovo obezbjeđenje upotrebom vojne policije”.¹⁵⁰⁶ Pretresno vijeće je zaključilo da su pripadnici vojne policije “sprovodili i čuvali [...] ratne zarobljenike” i da su “vršili isljeđivanje ratnih zarobljenika”.¹⁵⁰⁷

505. Tolimir tvrdi da su ratni zarobljenici iz Srebrenice bili pod nadzorom jedinica koje su ih zarobile i da on nije bio komandant tih jedinica, niti je bio odgovoran za njih. Pretresno vijeće je zaključilo da su mnogi pripadnici VRS-a, uključujući i vojnu policiju, bili angažovani na zatočavanju ratnih zarobljenika iz Srebrenice.¹⁵⁰⁸ Beara – koji je bio neposredno potčinjen Tolimiru – je bio u potpunosti angažovan na poslovima vezanim za zarobljenike.¹⁵⁰⁹ Žalbeno vijeće ima u vidu zaključak Pretresnog vijeća da su u vojnom smislu svi pripadnici VRS-a bili potčinjeni

¹⁵⁰¹ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 73 (naglasak dodat).

¹⁵⁰² Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 71 (“Osnovni princip [...] ugrađen u Ženevsku konvenciju III [...] nameće obavezu svakom agentu *zaduženom* za zaštitu ili nadzor nad ratnim zarobljenicima da obezbedi da njihovo prebacivanje pod nadzor drugog agenta ne umanja zaštitu na koju ti zarobljenici imaju pravo”) (naglasak dodat).

¹⁵⁰³ Prvostepena presuda, par. 1124.

¹⁵⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 83.

¹⁵⁰⁵ Prvostepena presuda, par. 914.

¹⁵⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 106.

¹⁵⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 110.

¹⁵⁰⁸ Prvostepena presuda, odjelci V. C., V. D.

¹⁵⁰⁹ Prvostepena presuda, par. 320, 338, 342, 364-366, 402-403, 405, 408, 423, 442.

isključivo komandantu Glavnog štaba, a ne svim članovima Glavnog štaba VRS-a.¹⁵¹⁰ Isto tako, jedinice vojne policije koje su bile pridodate korpusima ili brigadama bile su neposredno potčinjene komandantima tih jedinica.¹⁵¹¹ Međutim, Žalbeno vijeće takođe ima u vidu da su jedinicama vojne policije u stručnom smislu rukovodili organi bezbjednosti “na svim komandnim nivoima”.¹⁵¹² Pored toga, Pretresno vijeće je zaključilo da su potčinjeni organi bezbjednosti bili dužni da svoje pretpostavljene organe bezbjednosti obavještavaju o razvoju događaja i da im šalju izvještaje, te da su pretpostavljeni organi bezbjednosti pratili da li se njihovi potčinjeni organi ponašaju u skladu sa zakonom.¹⁵¹³ Pretresno vijeće je to potvrdilo kada je diskutovalo o Tolimirovoj stvarnoj mogućnosti da zaštititi ratne zarobljenike.¹⁵¹⁴ Pored toga, kao Mladićev pomoćnik komandanta, Tolimir je u vojnom smislu bio neposredno potčinjen Mladiću, tako da je bio pretpostavljeni svim pripadnicima VRS-a sa nižim činom od toga.

506. Žalbeno vijeće nije uvjerio Tolimirov argument da dokazni predmet odbrane 49, prijedlog koji je Tolimir 13. jula 1995. godine poslao Gveri u vezi sa smještajem ratnih zarobljenika iz Srebrenice, ukazuje na to da on nije bio odgovoran za ratne zarobljenike. Dokazni predmet odbrane 49 mora se tumačiti u svjetlu ostalih postupaka koje je Tolimir preduzeo istog dana, a posebno njegovog prethodnog prijedloga da se bosanski Muslimani koji su zarobljeni na području Nove Kasabe zatoče u zatvorene prostorije i njegovog uputstva da se obustave pripreme u logoru Batković za dolazak 1.000-1.300 zarobljenika.¹⁵¹⁵ Isto tako, Tolimirova tvrdnja da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što se oslonilo na dokaze koji se odnose na ratne zarobljenike iz Žepe kada je donosilo zaključke o njegovom pomaganju UZP-a ubistva predstavlja pogrešno tumačenje obrazloženja Pretresnog vijeća. Pretresno vijeće je na te dokaze uputilo u prilog svom opštem zaključku da su i Tolimir i njegov neposredno potčinjeni Beara bili “vrlo dobro upoznat[i] s procedurama koje se odnose na postupanje prema ratnim zarobljenicima i s onim što predstavlja kažnjivo ponašanje tokom nekog sukoba” i da su relevantnim organima izdavali uputstva koja nisu bila u skladu s tim procedurama.¹⁵¹⁶ Žalbeno vijeće se uvjerilo da je Pretresno vijeće postupilo razumno kada je u obzir uzelo sve te postupke – kao i Tolimirovu ukupnu odgovornost po stručnoj liniji za postupke organa bezbjednosti koji su bili zaduženi za obezbjeđenje ratnih zarobljenika – prilikom donošenja zaključka da su ratni zarobljenici po zakonu bili pod Tolimirovim nadzorom i da je on, stoga, bio dužan da ih zaštititi. Tolimirovi argumenti se, shodno tome, odbacuju.

¹⁵¹⁰ Prvostepena presuda, par. 82, 90-91, 93, fusnota 265.

¹⁵¹¹ Prvostepena presuda, par. 109, 111.

¹⁵¹² Prvostepena presuda, par. 111.

¹⁵¹³ Prvostepena presuda, par. 108.

¹⁵¹⁴ Prvostepena presuda, par. 1125.

¹⁵¹⁵ V. gore, par. 490.

¹⁵¹⁶ Prvostepena presuda, par. 1123.

(e) Zaključak

507. U svjetlu gore navedenog, Žalbeno vijeće odbacuje Tolimirove prigovore na zaključak Pretresnog vijeća da je on značajno doprinio UZP-u ubistva.

3. Zaključak

508. Na osnovu gore navedenog, Žalbeno vijeće, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, odbacuje 16. žalbenu osnovu.

F. Tolimirova odgovornost na osnovu treće kategorije UZP-a

1. Predvidljiva situaciono uslovljena ubistva i djela progona (17. žalbena osnova)

509. Pretresno vijeće je zaključilo da Tolimir snosi krivičnu odgovornost, shodno trećoj kategoriji UZP-a, za djela progona, uključujući situaciono uslovljeno ubistvo jednog muškarca, bosanskog Muslimana, u Potočarima, kao za prirodnu i predvidljivu posljedicu UZP-a prisilnog uklanjanja.¹⁵¹⁷ Pretresno vijeće je takođe zaključilo da Tolimir snosi krivičnu odgovornost, shodno trećoj kategoriji UZP-a, za djela progona, uključujući situaciono uslovljeno ubijanje muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, u gradu Bratuncu, u školi “Vuk Karadžić” i oko nje (ograničeno na ubijanje koje je izvršeno tokom noći 13. jula 1995. i u ranim jutarnjim satima 14. jula 1995. godine), u samoposluzi u Kravici i u školi u Petkovicima, kao za prirodne i predvidljive posljedice UZP-a ubistva.¹⁵¹⁸

(a) Argumenti

510. Tolimir iznosi argument da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja i grešku u primjeni prava kada je donijelo gore navedene zaključke zato što nema nikakvih dokaza da je on bio u posjedu informacija koje bi mu omogućile da u razumnoj mjeri predvidi da će biti počinjena situaciono uslovljena ubistva i djela progona.¹⁵¹⁹ Tolimir tvrdi da “samo postojanje UZP-a” nije dovoljno za zaključak da je on predvidio mogućnost da će biti počinjena djela progona

¹⁵¹⁷ Prvostepena presuda, par. 1144. V. Optužnica, par. 22.1(b).

¹⁵¹⁸ Prvostepena presuda, par. 1144. V. Optužnica, par. 22.2(b)-(d) (u vezi sa situaciono uslovljenim ubistvima u gradu Bratuncu), 22.3 (u vezi s ubijanjem u samoposluzi u Kravici), 22.4 (u vezi s ubijanjem u školi u Petkovicima).

¹⁵¹⁹ Žalbeni podnesak, par. 398, 410, gdje Tolimir upućuje na djela progona i situaciono uslovljeno ubijanje koji mu se stavljaju na teret u paragrafima 22.2(b)-(d), 22.3 i 22.4 Optužnice. Žalbeno vijeće ima u vidu da Tolimir povremeno upotrebljava izraz “feasible” /izvodljivo/ tamo gdje je, po svemu sudeći, namjeravao da upotrijebi izraz “foreseeable” /predvidljivo/.

i situaciono uslovljena ubistva koja su izvan okvira dogovorenog UZP-a. On tvrdi da se predvidljivost mora ocjenjivati na osnovu informacija koje je optuženi posjedovao u relevantno vrijeme¹⁵²⁰ i da Pretresno vijeće nije konkretno navelo informacije koje su mu bile poznate van razumne sumnje.¹⁵²¹ Tolimir dalje tvrdi da Pretresno vijeće nije razmotrilo dokaze o njegovim postupcima u tom periodu, a posebno dokazne predmete odbrane 41 i 85, njegove vojne izvještaje od 9. jula 1995. godine, za koje tvrdi da se očigledno kose sa zaključkom Pretresnog vijeća da je on mogao da predvidi djela progona i situaciono uslovljena ubistva i da je voljno preuzeo rizik da će takvi zločini biti počinjeni.¹⁵²² U vezi sa zaključkom Pretresnog vijeća da je bio svjestan toga da je VRS preuzeo kontrolu nad Potočarima u jutarnjim satima 12. jula 1995. godine, Tolimir tvrdi da je ta informacija bila opštepoznata stvar.¹⁵²³ Međutim, on iznosi argument da nema nikakvih dokaza da je primio stvarne informacije o situaciji u Potočarima, Bratuncu ili Zvorniku ili da je učestvovao u događajima na terenu. S tim u vezi, Tolimir tvrdi da ne postoji razumna osnova za zaključak da je on mogao da predvidi te zločine budući da je u to vrijeme bio angažovan na operaciji u Žepi i da je na terenu u Potočarima bila nekolicina drugih visokih starješina VRS-a.¹⁵²⁴

511. Tolimir dalje tvrdi da nema nikakvih dokaza koji ukazuju na to da je on dijelio namjeru da se život bosanskih Muslimana u srebreničkoj enklavi učini nepodnošljivim u cilju njihovog uklanjanja. Međutim, po njegovom mišljenju, čak i da je takva činjenica bila dokazana, to ne bi bilo dovoljno za zaključak da je on mogao da predvidi da će zločini biti počinjeni.¹⁵²⁵ Tolimir dalje tvrdi da Pretresno vijeće nije navelo razloge u prilog svom zaključku u vezi s njegovom sviješću o “mržnji na nacionalnoj osnovi” između bosanskih Muslimana i Srba.¹⁵²⁶ U vezi sa zaključkom Pretresnog vijeća da je koristio pogrdne nazive, Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće propustilo da razmotri da li su izrazi kao što su “Turci” i “balije” korišteni u svrhu podsticanja ili promovisanja zločina nad stanovništvom, bosanskim Muslimanima, ili da li su imali takav učinak.¹⁵²⁷ Po Tolimirovom mišljenju, Pretresno vijeće je takođe propustilo da razmotri druge dokaze o slučajevima u kojima je on upotrijebio izraz “Muslimani” i oslonilo se na dokumente koje nije on sastavio ili na dokaze koji opisuju postupke drugih osoba.¹⁵²⁸

¹⁵²⁰ Žalbeni podnesak, par. 401.

¹⁵²¹ Žalbeni podnesak, par. 407, 410.

¹⁵²² Žalbeni podnesak, par. 408.

¹⁵²³ Žalbeni podnesak, par. 402.

¹⁵²⁴ Žalbeni podnesak, par. 402, 409.

¹⁵²⁵ Žalbeni podnesak, par. 403. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 139.

¹⁵²⁶ Žalbeni podnesak, par. 404-405.

¹⁵²⁷ Žalbeni podnesak, par. 406. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 140.

¹⁵²⁸ Žalbeni podnesak, par. 406, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, fusnota 4432.

512. Tužilaštvo odgovara da se Pretresno vijeće nije oslonilo na “samo postojanje UZP-a” da bi utvrdilo da je on mogao da predvidi zločine, već je, zapravo, ocjenu o tome da li je Tolimir mogao da predvidi zločine zasnovalo na tome što je on znao za dva UZP-a i što je doprinio njihovom zajedničkom cilju, kao i na postojećim kontekstualnim okolnostima.¹⁵²⁹ Tužilaštvo takođe iznosi argument da nije bilo neophodno da Pretresno vijeće zaključi da je on imao konkretna saznanja o ubistvima da bi zaključilo da je mogao da ih predvidi.¹⁵³⁰

513. Što se tiče preostalih Tolimirovih argumenata, uključujući pitanje vezano za namjeru koju je dijelio, tužilaštvo tvrdi da se on nije bavio cjelokupnim dokazima koje je Pretresno vijeće razmotrilo kada je zaključilo da je mogao da predvidi zločine, te da nije pokazao nikakvu grešku.¹⁵³¹ Tužilaštvo tvrdi da se Pretresno vijeće razumno oslonilo na dokaze o tome da je Tolimir koristio pogrdne izraze kako bi utvrdilo da li je prihvatio rizik da će doći do zločina koji su izvan okvira zajedničkog cilja. Ono iznosi argument da Tolimir pogrešno shvata elemente treće kategorije UZP-a kada tvrdi da je Pretresno vijeće propustilo da razmotri da li je njegova upotreba pogrdnih izraza podsticala zločine.¹⁵³² Tužilaštvo dalje tvrdi da Tolimir nije artikulirao kako je Pretresno vijeće propustilo da obrazloži mišljenje u vezi s mržnjom na nacionalnoj osnovi između bosanskih Srba i Muslimana i navodi da se zaključci o tome nalaze posvuda u Prvostepenoj presudi.¹⁵³³ U vezi s dokaznim predmetima odbrane 41 i 85, tužilaštvo napominje da ih Pretresno vijeće jeste razmotrilo prilikom ocjenjivanja Tolimirovih djela i ponašanja u svrhu utvrđivanja njegove uloge u zločinima.¹⁵³⁴

(b) Analiza

514. Tolimir iznosi argument da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što svoj zaključak o tome da li je on mogao da predvidi da će doći do činjenja zločina koji su izvan okvira UZP-a ubistva i UZP-a prisilnog premještanja (dalje u tekstu: UZP-ovi) nije zasnovalo na stvarnim informacijama kojima je on u relevantno vrijeme raspolagao. Žalbeno vijeće podsjeća da standard za *mens rea* kod treće kategorije UZP-a jeste to da je optuženi mogao razumno da predvidi mogućnost da će biti počinjen neki zločin koji je izvan okvira dogovorenog zajedničkog plana¹⁵³⁵ i

¹⁵²⁹ Podnesak respondenta, par. 289.

¹⁵³⁰ Podnesak respondenta, par. 289.

¹⁵³¹ Podnesak respondenta, par. 290-291, gdje se poziva na Žalbeni podnesak, par. 403-409. Tolimir u replici iznosi argument da se jeste osvrnuo na sve zaključke Pretresnog vijeća i da je upućivao na argumente iz drugih žalbenih osnova kad je to bilo neophodno. Replika na podnesak respondenta, par. 138.

¹⁵³² Podnesak respondenta, par. 292.

¹⁵³³ Podnesak respondenta, par. 293.

¹⁵³⁴ Podnesak respondenta, par. 293.

¹⁵³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 1081; Odluka u predmetu *Karadžić* u vezi s trećom kategorijom UZP-a, par. 15, 18.

da je optuženi voljno preuzeo rizik da do takvog zločina može doći tako što je nastavio da učestvuje u dogovorenom zajedničkom planu.¹⁵³⁶ Žalbeno vijeće nije uvjerenom da je Pretresno vijeće pogriješilo prilikom primjene ovog testa. Pretresno vijeće je prvo utvrdilo da su djela progona i situaciono uslovljena ubistva bila prirodna i predvidljiva posljedica ta dva UZP-a.¹⁵³⁷ Ono je zatim konkretno analiziralo da li je Tolimir znao da bi neki učesnik tih UZP-ova mogao da izvrši te zločine i da li je voljno preuzeo rizik da će takvi zločini biti počinjeni tako što je ocijenilo njegovo znanje o događanjima na terenu i nastavak njegovog učešća u UZP-ovima.¹⁵³⁸ Takav pristup je dosljedan prihvaćenom testu za *mens rea* kod treće kategorije UZP-a.¹⁵³⁹ Shodno tome, Tolimirov argument je neodrživ.

515. U vezi s Tolimirovim argumentom da nema nikakvih dokaza o njegovoj namjeri da bosanskim Muslimanima u srebreničkoj enklavi učini život nepodnošljivim kako bi ubrzao njihovo uklanjanje, Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće razmotrilo široki niz dokaza koji se odnose na Tolimirova djela i ponašanje kada je zaključilo da je on učestvovao u UZP-u prisilnog uklanjanja i da je s drugim učesnicima tog UZP-a dijelio namjeru za provođenje prisilnog uklanjanja u djelo.¹⁵⁴⁰ Žalbeno vijeće dalje ima u vidu ocjenu Pretresnog vijeća da je Tolimir, najkasnije od marta 1995. godine pa sve do pada enklava Srebrenice i Žepe, učestvovao u ograničavanju kretanja konvoja koji su ulazili u enklave¹⁵⁴¹ i time aktivno doprinio cilju ograničavanja sposobnosti UNPROFOR-a da vrši svoj mandat, te omogućio VRS-u da zauzme enklave tako što je držao UNPROFOR pod kontrolom i davao lažne izjave u vezi s namjerama VRS-a.¹⁵⁴² Pored toga, Pretresno vijeće je zaključilo da je 9. jula 1995. godine, uoči daljeg napredovanja ka Srebrenici, Tolimir prosljedio Drinskom korpusu, te Gveri i Krstiću lično,

¹⁵³⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 1078; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 83, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 204, 220, 228; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 99.

¹⁵³⁷ Prvostepena presuda, par. 1136-1138.

¹⁵³⁸ Prvostepena presuda, par. 1139-1143.

¹⁵³⁹ V. Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1431-1432, 1701; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 83; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 33; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 228.

¹⁵⁴⁰ V. Prvostepena presuda, par. 1076-1095.

¹⁵⁴¹ Prvostepena presuda, par. 1079, gdje Pretresno vijeće upućuje na Tolimirovo neposredno učešće u procesu podnošenja zahtjeva za ulazak u enklave u vezi sa konvojima UNPROFOR-a i na to da je on smatran oficijom za vezu Glavnog štaba VRS-a s UNPROFOR-om. V. dalje Prvostepena presuda, par. 194, gdje se upućuje na dokaze da je Tolimir imao posebno dobar uvid u zahtjeve za konvoje na osnovu toga što je bio u Centralnoj zajedničkoj komisiji (u okviru koje se raspravljalo koje vrste robe, kao i koje količine robe se mogu dopremiti) i na dokaze o tome kako je Tolimir izrazio svoje neodobravanje u vezi s nekoliko zahtjeva. V. i Prvostepena presuda, par. 920, 922.

¹⁵⁴² Prvostepena presuda, par. 1084, gdje Pretresno vijeće upućuje na dokaze o tome kako je Tolimir u kontaktima s UNPROFOR-om negirao namjere VRS-a, odugovlačio s odgovaranjem na komunikacije u kojima je UNPROFOR izražavao zabrinutost zbog vojnih aktivnosti VRS-a, te skretao pažnju na ABiH. V. i Prvostepena presuda, par. 925-930, u vezi s dokazima o Tolimirovim postupcima u tom pogledu u periodu od 8. do 12. jula 1995. godine.

Karadžićevo uputstvo da se zauzme sam grad Srebrenica.¹⁵⁴³ Drugi dokazi koje je Pretresno vijeće razmotrilo ukazuju na to da je Tolimir od svojih potčinjenih dobijao informacije o postupcima VRS-a u Srebrenici u danima nakon njenog zauzimanja.¹⁵⁴⁴ U svjetlu tih dokaza, Žalbeno vijeće nalazi da bi razumno pretresno vijeće moglo da dođe do zaključka da je Tolimir u potpunosti dijelio namjeru da bosanskim Muslimanima učini život nepodnošljivim u cilju njihovog uklanjanja iz tih dviju enklava. U vezi s Tolimirovom tvrdnjom da mu dijeljenje takve namjere samo po sebi ne bi bilo dovoljno da na osnovu toga predvidi da će možda biti počinjeni drugi zločini, Žalbeno vijeće ima u vidu da Pretresno vijeće nije svoj zaključak s tim u vezi zasnovalo samo na tome što je Tolimir dijelio namjeru, već na širokom nizu dokaza o kojima se govori dolje u tekstu.¹⁵⁴⁵ Shodno tome, ovaj argument se odbacuje.

516. Iz razloga koji su objašnjeni drugdje u ovoj Presudi, Žalbeno vijeće odbacuje Tolimirov argument da nema nikakvih dokaza da je on bio obavještavan o situaciji u Potočarima, Bratuncu ili Zvorniku.¹⁵⁴⁶ Isto tako, Žalbeno vijeće odbacuje Tolimirov argument da je Pretresno vijeće propustilo da identifikuje informacije koje su mu bile poznate van razumne sumnje. S obzirom na njegovo znanje o situaciji u Potočarima, Bratuncu ili Zvorniku, njegov pristanak da učestvuje u UZP-u ubistva 13. jula 1995. godine i njegovo dalje učešće u UZP-u ubistva i UZP-u prisilnog uklanjanja, nebitno je da li je Tolimir bio neposredan učesnik u događajima koji su se odigrali na terenu na tim lokacijama.

517. Tolimir dalje tvrdi da je Pretresno vijeće propustilo da razmotri dokaze o njegovim postupcima u tom periodu, a posebno dokazne predmete odbrane 41 i 85, njegove vojne izvještaje od 9. jula 1995. godine upućene Gveri i Krstiću lično, pri čemu je po jedna kopija upućena Karadžiću kao predsjedniku Republike Srpske i Komandi Drinskog korpusa.¹⁵⁴⁷ On iznosi argument da se ti izvještaji kose sa zaključkom Pretresnog vijeća u vezi s predvidljivošću djela progona i situaciono uslovljenih ubistava.¹⁵⁴⁸ Dokazni predmet odbrane 85 je izvještaj od 9. jula 1995. godine, s vremenskom oznakom od 20:25 sati, koji je Tolimir uputio, pored ostalih, lično

¹⁵⁴³ Prvostepena presuda, par. 1084, gdje Pretresno vijeće upućuje na dokaze o tome kako je Tolimir 9. jula 1995. godine lažno izjavio generalu Janvieru iz UNPROFOR-a da će VRS pokušati “sve da se ide ka smirivanju situacije i iznalaženju razumnog rješenja”, da bi odmah nakon toga Drinskom korpusu, te Gveri i Krstiću lično, prosljedio jedan hitan telegram (dokazni predmet odbrane 41, v. dolje, par. 518) u kojem je stajalo da je Karadžić saglasan s nastavkom operacija u cilju zauzimanja Srebrenice. V. i Prvostepena presuda, par. 929.

¹⁵⁴⁴ Prvostepena presuda, par. 1088-1092. V. i Prvostepena presuda, par. 607 (gdje se upućuje na dokaze o tome da je Tolimir na jednom sastanku u Bokšanici izjavio da je Srebrenica pala i da je Žepa na redu, te da je stanovništvu ponudio da “sjedne[...] u autobuse i ode[...]”), 953-955 (gdje se upućuje na nekoliko telegrama koje je Tolimir poslao 14. jula 1995. godine, na dan kada je počeo napad VRS-a na enklavu Žepa, u cilju organizovanja tog napada).

¹⁵⁴⁵ V. dolje, par. 520.

¹⁵⁴⁶ V. gore, par. 400-404, 451.

¹⁵⁴⁷ V. gore, par. 510. V. i Žalbeni podnesak, par. 408.

Krstiću i Glavnom štabu VRS-a. U tom izvještaju, Tolimir prenosi poruku generala Nicolaia iz UNPROFOR-a koji je naveo da UNPROFOR smatra da to što se jedinice VRS-a nalaze na samo kilometar od grada Srebrenice predstavlja “napad na bezbedno područje” i da će UNPROFOR biti primoran da brani zaštićenu zonu svim raspoloživim sredstvima. Tolimir u svom izvještaju navodi da je odgovorio Nicolaiu da provjerava informacije o situaciji u Srebrenici i da su snage UNPROFOR-a bezbjedne. Tolimir je takođe zatražio da mu se izvještaji o stanju na ratištu šalju svakog sata kako bi mogao da komunicira s UNPROFOR-om, primijetivši da to “obezbjeđuje da radite i dalje po planu”. Tolimir je dalje naveo da se posebna pažnja mora posvetiti zaštiti pripadnika UNPROFOR-a i civilnog stanovništva. On je taj izvještaj zaključio čestitajući primaocima na “rezultatima”.¹⁵⁴⁹ Dokazni predmet odbrane 41 je vojni izvještaj od 9. jula 1995. godine, sa vremenskom oznakom od 23:50 sati, koji je Tolimir uputio Gveri i Krstiću lično, pri čemu je jedna kopija upućena Karadžiću kao predsjedniku Republike Srpske. Tolimir navodi da je Karadžić zadovoljan rezultatima borbenih dejstava oko Srebrenice i da je saglasan s tim da se nastave dejstva radi zauzimanja Srebrenice, razoružavanja “muslimanskih terorističkih bandi” i potpune demilitarizacije srebreničke enklave. Pored tog izvještaja, Tolimir je prenio i Karadžićevo naređenje svim jedinicama da se obezbijedi “puna zaštita” pripadnicima UNPROFOR-a i muslimanskom civilnom stanovništvu tokom predstojećih borbenih dejstava, uključujući i njegovo konkretno uputstvo da se prema civilima i ratnim zarobljenicima postupa u skladu sa Ženevskim konvencijama iz 1949. godine.¹⁵⁵⁰

518. Žalbeno vijeće primjećuje da Pretresno vijeće nije pomenulo dokazne predmete odbrane 41 i 85 kada je analiziralo Tolimirovu *mens rea* u odnosu na treću kategoriju UZP-a, ali da jeste razmotrilo oba dotična dokazna predmeta u svojoj ocjeni Tolimirovih postupaka dana 9. jula 1995. godine.¹⁵⁵¹ Konkretno, Pretresno vijeće je primijetilo da se i u dokaznom predmetu odbrane 41 i dokaznom predmetu odbrane 85 navodi da se pripadnici UNPROFOR-a i civilno stanovništvo moraju zaštititi.¹⁵⁵² Štaviše, Pretresno vijeće je konkretno diskutovalo o dokaznom predmetu odbrane 41 u kontekstu svojih zaključaka o Tolimirovom učešću u UZP-u prisilnog uklanjanja.¹⁵⁵³ Pretresno vijeće je takođe razmotrilo argument koji je Tolimir iznio u prvostepenom postupku da taj

¹⁵⁴⁸ V. gore, par. 510. V. i Žalbeni podnesak, par. 408.

¹⁵⁴⁹ Dokazni predmet odbrane 85 (vojni izvještaj, Komanda Drinskog korpusa, Odjeljenje za obavještajne i bezbjednosne poslove, br. 17/884, koji je general-major Zdravko Tolimir uputio Komandi Drinskog korpusa, lično generalu Krstiću, sa kopijom na znanje Tolimiru, 9. juli 1995. godine).

¹⁵⁵⁰ Dokazni predmet odbrane 41 (vojni izvještaj, Glavni štab VRS-a, br. 12/46-501/95, koji je general-major Zdravko Tolimir uputio na istureno komandno mjesto Drinskog korpusa, lično generalima Gveri i Krstiću, pri čemu je jedna kopija upućena na znanje predsjedniku Republike Srpske, 9. juli 1995. godine).

¹⁵⁵¹ Prvostepena presuda, par. 928-929.

¹⁵⁵² Prvostepena presuda, par. 928-929.

¹⁵⁵³ Prvostepena presuda, par. 1085.

navod iz dokaznog predmeta odbrane 41 o potrebi da se zaštiti civilno stanovništvo potkrepljuje njegov stav da mu se ne može “pripisati namera napada na civilno stanovništvo”.¹⁵⁵⁴ Prilikom ocjenjivanja dokaznog predmeta odbrane 41, Pretresno vijeće je primijetilo da Tolimir jeste izvijestio Gveru i Krstića da je Karadžić naredio “svim borbenim sastavima koji učestvuju u borbenim dejstvima oko Srebrenice da pruže maksimalnu zaštitu i sigurnost svim pripadnicima UNPROFOR-a i civilnom muslimanskom stanovništvu”,¹⁵⁵⁵ ali da se iz drugih dokaza uvrštenih u spis vidi da se nije postupalo shodno tom naređenju. Pretresno vijeće je konstatovalo da je na dan kad je to naređenje proslijeđeno VRS napao nekoliko posmatračkih položaja UNPROFOR-a; da je tokom narednih dana VRS započeo puni napad na srebreničku enklavu, uključujući granatiranje čete Bravo Nizozemskog bataljona u Srebrenici, gdje su se bili sklonili civili, bosanski Muslimani; da je VRS napao i put kojim se kretala kolona civila, bosanskih Muslimana, nastojeći da se domogne baze UN-a kako bi se tamo sklonila. Pored toga, VRS je napao i same Potočare, izazvavši civilne žrtve.¹⁵⁵⁶ Pretresno vijeće je zaključilo da to što je Tolimir proslijedio Karadžićevo naređenje da se osigura zaštita pripadnika UNPROFOR-a i civilnog stanovništva uopšte nije bitno za njegovo stanje svijesti, s obzirom na to da je znao šta se stvarno dešavalo na terenu.¹⁵⁵⁷ Tolimirova tvrdnja da je Pretresno vijeće propustilo da razmotri dokazne predmete odbrane 41 i 85 je, shodno tome, neosnovana.

519. U vezi s tim što Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što nije *izričito* uputilo na dokazne predmete odbrane 41 i 85 u svojoj diskusiji o tome da li je on mogao da predvidi djela progona i situaciono uslovljena ubistva, Žalbena vijeće podsjeća da pretresna vijeća prilikom donošenja činjeničnih zaključaka imaju pravo da se oslone na one dokaze koje smatraju najuvjerljivijim.¹⁵⁵⁸ Pretresno vijeće nije dužno da uputi na svjedočenje svakog svjedoka ili na svaki dokaz u spisu, pod uslovom da ne postoje nikakve naznake o tome da je zanemarilo neki dokaz koji je očito relevantan.¹⁵⁵⁹ Pored toga, to što neko pretresno vijeće nije

¹⁵⁵⁴ Prvostepena presuda, par. 1085, gdje se poziva na Tolimirovu završnu riječ, T. od 22. avgusta 2012. godine, str. 19497.

¹⁵⁵⁵ Prvostepena presuda, par. 1085.

¹⁵⁵⁶ Prvostepena presuda, par. 1085. V. i Prvostepena presuda, par. 220-225, 230, 233, 235.

¹⁵⁵⁷ Prvostepena presuda, par. 1085.

¹⁵⁵⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 92; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 23.

¹⁵⁵⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 306, 340; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 864, fusnota 2527; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 92; Drugostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 86. V. i gore, par. 53.

izričito uputilo na neki konkretan dokaz koji je uvršten u spis ne predstavlja grešku u primjeni prava u slučajevima u kojima u spisu postoje značajni dokazi o suprotnom.¹⁵⁶⁰

520. U ovom slučaju, Pretresno vijeće je svoju analizu o tome da li je Tolimir mogao da predvidi da bi djela progona i situaciono uslovljena ubistva mogla biti počinjena kao posljedica UZP-a prisilnog uklanjanja i da li je voljno preuzeo taj rizik zasnovalo na značajnom korpusu dokaza, među kojima su: (i) veoma eksplozivna situacija na terenu uslijed sve većih napetosti na nacionalnoj osnovi od početka rata u Bosni 1992. godine; (ii) “trijumfalističko i euforično divljanje” među snagama bosanskih Srba nakon zauzimanja Srebrenice; (iii) cilj postavljen u Direktivi 7 da se izvrši razdvajanje Srba od Muslimana na nacionalnoj osnovi; (iv) Tolimirovo znanje o tome da se u bazi UN-a okupilo 25.000-30.000 civila, bosanskih Muslimana, uslijed napada na Srebrenicu; (v) Tolimirovo znanje o tome da su snage VRS-a 12. jula 1995. godine preuzele kontrolu nad Potočarima i da su snage bosanskih Srba pregazile bazu UN-a; i (vi) Tolimirova svijest o mržnji na nacionalnoj osnovi između bosanskih Muslimana i Srba.¹⁵⁶¹ Pored toga, na osnovu Tolimirovog pristanka na plan za ubistvo i njegovog aktivnog učešća u UZP-u ubistva počev od popodnevnih sati 13. jula 1995. godine, Pretresno vijeće je zaključilo da je on mogao da predvidi ubistva u školi “Vuk Karadžić”, koja su izvršena tokom noći 13. jula 1995. i jutro 14. jula 1995. godine.¹⁵⁶² Isto tako, Pretresno vijeće je zaključilo da je Tolimir mogao da predvidi ubistva u gradu Bratuncu, u samoposluzi u Kravici i u školi u Petkovicima, za koja je konstatovalo da su počinjena nakon što se Tolimir pridružio UZP-u ubistva.¹⁵⁶³ S obzirom na značajnu količinu dokaza na kojima su utemeljeni ovi zaključci, Žalbena vijeće ne nalazi nikakvu osnovu za Tolimirovu tvrdnju da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što nije izričito uputilo na dokazne predmete odbrane 41 i 85 u kontekstu donošenja relevantnih zaključaka o njegovoj *mens rea* u odnosu na treću kategoriju UZP-a.

521. Što se tiče Tolimirovog argumenta da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što nije dalo obrazloženo mišljenje u vezi s navodnom mržnjom na nacionalnoj osnovi između bosanskih Muslimana i Srba, Žalbena vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće u nekoliko navrata razmatralo dokaze o tom pitanju,¹⁵⁶⁴ uključujući slučajeve u kojima je i sam Tolimir

¹⁵⁶⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 95. V. Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 23, 483-484, 487, 582-583. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Simba*, par. 143, 152, 155. V., pored toga, gore, par. 53.

¹⁵⁶¹ Prvostepena presuda, par. 1136, 1140.

¹⁵⁶² Prvostepena presuda, par. 1104, 1137, 1142. V. Optužnica, par. 22.2(d).

¹⁵⁶³ Prvostepena presuda, par. 1143. V. Optužnica, par. 22.2(b)-(c), 22.3, 22.4.

¹⁵⁶⁴ Prvostepena presuda, par. 257, 275, 312-313, 320, 362, 378, 522, 675, 790, 971, 1023, 1044-1045, 1136, 1168-1169.

koristio pogrdne nazive za bosanske Muslimane,¹⁵⁶⁵ te zaključilo – u relevantnom odjeljku Prvostepene presude – da su “napetosti na nacionalnoj osnovi, koje su počele da rastu od početka rata u Bosni 1992. godine, dovele [...] do vrlo eksplozivne situacije na terenu”.¹⁵⁶⁶ Tolimirov argument s tim u vezi se, shodno tome, odbacuje kao neosnovan.

522. U vezi s Tolimirovim povezanim argumentom da je Pretresno vijeće propustilo da razmotri da li su izrazi kao što su “Turci” i “balije” korišteni u svrhu podsticanja ili promovisanja zločina ili da li su imali takav učinak, Žalbeno vijeće podsjeća da je Pretresno vijeće prilikom utvrđivanja odgovornosti na osnovu treće kategorije UZP-a bilo dužno da razmotri da li je mogućnost da će zločini biti počinjeni bila dovoljno znatna da je Tolimir mogao da je predvidi.¹⁵⁶⁷ Suprotno Tolimirovom argumentu, Pretresno vijeće nije bilo dužno da razmotri da li su pomenuti izrazi korišteni u svrhu podsticanja ili promovisanja zločina ili da li su imali takav učinak. Prilikom razmatranja da li se moglo predvidjeti da će neko djelo biti počinjeno s posebnom namjerom koja se traži kod krivičnog djela progona, “opšti stav navodnog počinioca koji je vidljiv iz njegovog ponašanja” predstavlja relevantan faktor kod utvrđivanja *mens rea* optuženog.¹⁵⁶⁸ Korištenje pogrdnih izraza u vezi s nekom konkretnom grupom jeste jedan od aspekata ponašanja optuženog koji se, zajedno s drugim dokazima, može uzeti u obzir kako bi se utvrdilo postojanje diskriminatorne namjere.¹⁵⁶⁹ Prema tome, to što je Tolimir znao da snage bosanskih Srba koriste takve pogrdne izraze, kao i to što su takve izraze koristili i on i njegovi neposredno potčinjeni, bilo je – pored drugih dokaza – relevantno za Pretresno vijeće prilikom razmatranja da li je Tolimir mogao da predvidi da će možda biti počinjena djela progona koja su izvan okvira zajedničkog cilja. Žalbeno vijeće takođe napominje da je Pretresno vijeće bilo svjesno dokaza koji ukazuju na situacije u kojima je Tolimir umjesto tih izraza upotrijebio izraz “Muslimani”.¹⁵⁷⁰ Pored toga, takvi

¹⁵⁶⁵ Prvostepena presuda, par. 971, 1168 i fusnota 4432.

¹⁵⁶⁶ Prvostepena presuda, par. 1136.

¹⁵⁶⁷ V. gore, par. 514.

¹⁵⁶⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 460.

¹⁵⁶⁹ V. Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 461 (gdje se konstatuje da je Pretresno vijeće ispravno smatralo da to što je optuženi Zoran Žigić izrazom “balije” nazivao muslimanske zatočenike u logorima Omarska, Keraterm i Trnopolje ide u prilog njegovom zaključku da je on imao namjeru da diskriminiše kada je zlostavljao zatočenike). Upor. Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 713. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 138 (gdje se konstatuje da Pretresno vijeće nije zanemarilo dokaze da je optuženi žrtve nazivao pogrdnim nazivima), što sugerise da bi zanemarivanje takvih dokaza predstavljalo grešku od strane Pretresnog vijeća. Žalbeno vijeće u tom predmetu ipak je potvrdilo zaključak Pretresnog vijeća da dokazi o diskriminatornoj namjeri nisu bili dovoljni (v. Drugostepena presuda u predmetu *Naletilć i Martinović*, par. 140).

¹⁵⁷⁰ Prvostepena presuda, fusnota 868 (gdje se poziva na dokazni predmet odbrane 41, Izvještaj od 9. jula 1995. godine koji je Tolimir poslao Karadžiću, Gveri i Krstiću, u vezi sa saglasnošću za nastavak dejstava za zauzimanje Srebrenice), par. 950 (gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 123, Izvještaj od 13. jula 1995. godine koji je Tolimir poslao, pored ostalih, Mladiću i Sektoru za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba VRS-a, u vezi sa situacijom u enklavi Žepa), 997 (gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 122, Izvještaj od 29. jula

dokazi nemaju nikakvog uticaja na gore navedeni zaključak. Činjenica da je Tolimir možda koristio i izraz “Muslimani” nije dovoljna da bi se pokazalo da upotreba pogrdnih naziva za Muslimane ne predstavlja indikaciju o diskriminatornoj namjeri protiv stanovništva, bosanskih Muslimana. Ovaj se argument, stoga, odbacuje.

(c) Zaključak

523. U svjetlu gore navedenog, Žalbeno vijeće, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, odbacuje 17. žalbenu osnovu.

2. Da li je Tolimir mogao razumno da predvidi ubistva trojice vođa iz Žepe (18. žalbena osnovu)

524. Većina članova Pretresnog vijeća je proglasila Tolimira krivično odgovornim, na osnovu treće kategorije UZP-a, za ubistvo trojice vođa iz Žepe – Avde Palića, Amira Imamovića i Mehmeda Hajrića.¹⁵⁷¹ Pretresno vijeće je zaključilo da je Tolimir mogao razumno da predvidi da bi snage bosanskih Srba mogle ubiti tu trojicu ljudi u okviru provođenja UZP-a prisilnog premještanja u onom njegovom dijelu koji se odnosio na Žepu.¹⁵⁷² Pretresno vijeće je zaključilo da, budući da je Tolimir bio dužan da obezbijedi sigurnost zarobljenika, “ni[je] mogl[o] promaći njegovoj pažnji” da njegovi potčinjeni u organima bezbjednosti učestvuju u zlostavljanju zarobljenika i ubistvima za vrijeme UZP-a ubistva. Shodno tome, ono se uvjerilo da je mogućnost da će trojica vođa iz Žepe biti ubijena bila dovoljno znatna da je Tolimir mogao razumno da je predvidi.¹⁵⁷³ Ono je, pored toga, zaključilo da je Tolimir, kao učesnik UZP-a prisilnog uklanjanja od samog njegovog stvaranja u martu 1995. godine, voljno prihvatio rizik da bi do tih ubistava moglo doći tako što je učestvovao u UZP-u prisilnog uklanjanja svjestan toga da su ti zločini moguća posljedica njegovog provođenja.¹⁵⁷⁴

(a) Argumenti

1995. godine koji je Tolimir poslao, pored ostalih, Krstiću i Pećancu, u vezi s pregovorima sa ABiH o prekidu vatre u Žepi).

¹⁵⁷¹ Prvostepena presuda, par. 1154. Pretresno vijeće je zaključilo da ubistva trojice vođa iz Žepe predstavljaju genocid po tački 1, ubistvo kao ratni zločin po tački 5, i progon kao zločin protiv čovječnosti po tački 6, za koje je Tolimir proglašen odgovornim na osnovu treće kategorije UZP-a. Prvostepena presuda, par. 1173, 1185, 1191.

¹⁵⁷² Prvostepena presuda, par. 1150-1151.

¹⁵⁷³ Prvostepena presuda, par. 1151.

¹⁵⁷⁴ Prvostepena presuda, par. 1151, 1154.

525. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je došlo do gore navedenih zaključaka.¹⁵⁷⁵ On iznosi argument da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da su ta ubistva počinjena kao posljedica provođenja UZP-a prisilnog uklanjanja zato što su počinjena izvan vremenskog okvira tog UZP-a, kako se on navodi u Optužnici, te nakon što je provođenje tog UZP-a okončano, poslije završetka premještanja stanovništva u Kladanj.¹⁵⁷⁶ Tolimir takođe tvrdi da puka činjenica da su ta trojica ljudi bili istaknute ličnosti u muslimanskoj zajednici u Žepi ne ide u prilog zaključku Pretresnog vijeća da su njihova ubistva bila predvidljiva, da je on voljno preuzeo rizik da bi oni mogli biti ubijeni, ili da su oni ubijeni zbog položaja na kojima su se nalazili.¹⁵⁷⁷ Tolimir dodaje da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je taj svoj zaključak zasnovalo na svjedočenju žepskog imama Ramiza Dumanjića da je strahovao da VRS ne sazna da je imam jer je mislio da bi mu to život dovelo u opasnost.¹⁵⁷⁸

526. Tolimir dalje tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjenica kada je zaključilo da su organi za bezbjednosne poslove u VRS-u “po stručnoj liniji bili pod njegovom komandom”.¹⁵⁷⁹ On tvrdi da puka umiješanost organa za bezbjednosne poslove u vezi s tom trojicom ljudi ne predstavlja razumnu osnovu za zaključak da je on mogao da predvidi njihovo ubistvo.¹⁵⁸⁰ Tolimir dalje iznosi argument da je Pretresno vijeće svoje zaključke zasnovalo na pogrešnoj konstataciji da je on bio dužan da “obezbjedi sigurnost tih zarobljenika”, tvrdeći da nije imao konkretnu dužnost da nadzire ili kontroliše kako se postupalo s njima ili sa ratnim zarobljenicima generalno, te navodi primjere, na koje je uputilo Pretresno vijeće, kako je “Tolimir, kad je bio u kontaktu sa ratnim zarobljenicima”, izdao jasna uputstva o tome da se s njima postupa u skladu s odredbama međunarodnog humanitarnog prava.¹⁵⁸¹ Tolimir dodaje da je Pretresno vijeće pogrešno izjednačilo angažovanje na razmjenama ratnih zarobljenika (na kojima je on bio angažovan) s odgovornošću za postupanje s njima, kad su za postupanje sa zarobljenicima bile odgovorne konkretne jedinice pod čijim su nadzorom zarobljenici bili.¹⁵⁸² U tom kontekstu, Tolimir

¹⁵⁷⁵ Žalbeni podnesak, par. 412-413. Tolimir nije precizirao da li navodi da je napravljena greška u utvrđivanju činjenica ili greška u primjeni prava.

¹⁵⁷⁶ Žalbeni podnesak, par. 414, 425; Replika na podnesak respondenta, par. 141.

¹⁵⁷⁷ Žalbeni podnesak, par. 416.

¹⁵⁷⁸ Žalbeni podnesak, par. 417.

¹⁵⁷⁹ Žalbeni podnesak, par. 418.

¹⁵⁸⁰ Žalbeni podnesak, par. 418.

¹⁵⁸¹ Žalbeni podnesak, par. 419, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 1434 (izvještaj koji je organ za bezbjednosne i obavještajne poslove Komande 1. podrinjske lake pješadijske brigade poslao Upravi za bezbjednost Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba VRS-a, 30. juli 1995. godine), str. 5, i druge dokaze na koje se upućuje u paragrafu 1122 Prvostepene presude. V. i Žalbeni podnesak, par. 420.

¹⁵⁸² Žalbeni podnesak, par. 419.

tvrdi da je Pretresno vijeće propustilo da razmotri dokazni predmet tužilaštva 2609/2610, naređenje Glavnog štaba od 13. januara 1995. godine koje je potpisao Mladić.¹⁵⁸³

527. Tolimir takođe tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da činjenica da je jedan tim MKCK-a obišao zatvor Rasadnik i evidentirao Imamovića i Hajrića uopšte nije relevantna za njegovu mogućnost da predvidi da bi ti ljudi mogli biti ubijeni, te da je propustilo da objasni zbog čega to ne bi išlo u prilog tvrdnji da on nije voljno prihvatio rizik da bi ti ljudi mogli biti ubijeni.¹⁵⁸⁴ Tolimir takođe iznosi argument da Pretresno vijeće nije valjano razmotrilo okolnosti nestanka i smrti Imamovića i Hajrića, tvrdeći da nema nikakvih dokaza o izvršiocima njihovih ubistava, kao ni o tome kada su, zbog čega ili kako oni ubijeni.¹⁵⁸⁵ Tolimir dalje tvrdi da je Pretresno vijeće propustilo da razmotri dokaze koji po njegovom mišljenju idu u prilog zaključku da su Imamović i Hajrić pobjegli iz zatvora Rasadnik.¹⁵⁸⁶

528. Pored toga, Tolimir iznosi argument da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je svoj zaključak da je on mogao da predvidi da će Palić biti ubijen zasnovalo na njegovim navodnim ličnim kontaktima s Palićem, na Bearinom učešću u Palićevom premještanju u vojni zatvor 10. avgusta 1995. godine, te na tome što je Pećanac 4. ili 5. septembra 1995. godine odveo Palića iz tog zatvora.¹⁵⁸⁷ Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je Pećanac bio njegov potčinjeni i kada je odbilo njegov argument da se on od 30. jula 1995. godine nalazio na grahovsko-glamočkom ratištu.¹⁵⁸⁸ Pored toga, on iznosi argument da Pretresno vijeće nije obrazložilo zbog čega je navodni kontakt između njega i Palića relevantan za utvrđivanje da li je on mogao da predvidi zločine.¹⁵⁸⁹ Tolimir uz to tvrdi da je Pretresno vijeće propustilo da razmotri dokaze koji protivrječe njegovom zaključku da je on mogao da predvidi ta ubistva ili da uzme u obzir da nema nikakvih dokaza da je on poslije 30. jula 1995. godine dobijao informacije o Paliću.¹⁵⁹⁰ Pored toga, budući da je Tolimiru rečeno da je Palić dobio “bolji smještaj”, on tvrdi da je

¹⁵⁸³ Žalbeni podnesak, par. 419, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 2610 (naređenje Glavnog štaba od 13. januara 1995. godine), par. 7.

¹⁵⁸⁴ Žalbeni podnesak, par. 420, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 1152.

¹⁵⁸⁵ Žalbeni podnesak, par. 421.

¹⁵⁸⁶ Žalbeni podnesak, par. 421.

¹⁵⁸⁷ Žalbeni podnesak, par. 423.

¹⁵⁸⁸ Žalbeni podnesak, par. 423, 426. V. i Žalbeni podnesak, par. 419.

¹⁵⁸⁹ Žalbeni podnesak, par. 423-424.

¹⁵⁹⁰ Žalbeni podnesak, par. 425 (Žalbeno vijeće smatra da je Tolimir, kad je uputio na dokazni predmet tužilaštva 434, mislio na dokazni predmet tužilaštva 1434 (izvještaj koji je organ za bezbjednosne i obavještajne poslove Komande 1. podrinske lake pješadijske brigade poslao Upravi za bezbjednost Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba VRS-a, 30. juli 1995. godine – i Čarkićevo iskaz), 427. V. i Žalbeni podnesak, par. 428.

jedini razuman zaključak taj da je on mislio da je Palić živ i da se nalazi na nekom sigurnom mjestu.¹⁵⁹¹

529. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće razumno zaključilo da je Tolimir mogao da predvidi ubistva trojice vođa iz Žepe zato što je znao da slanje snaga bosanskih Srba s područja Srebrenice, gdje su se ubistva već dešavala, u Žepu znači da bi se takva ubistva mogla ponovo i tamo desiti, te zato što su Tolimir i njegovi potčinjeni bili umiješani u hapšenje i zatočavanje te trojice ljudi.¹⁵⁹² Tužilaštvo tvrdi da bi Tolimirovi prigovori trebali biti odbijeni zato što on u njima uopšte ne govori o zaključcima Pretresnog vijeća, već se samo poziva na dokaze koji idu u prilog njegovom stavu, a pritom ne govori o suprotnim zaključcima do kojih je došlo Pretresno vijeće, kao i zato što pogrešno kvalifikuje zaključke Pretresnog vijeća te ponavlja argumente koji nisu prihvaćeni u prvostepenom postupku, pri čemu ne pokazuje da je Pretresno vijeće napravilo bilo kakvu grešku.¹⁵⁹³

530. Tužilaštvo iznosi argument da su i Hajrić i Imamović odvedeni iz zatvora Rasadnik sredinom avgusta 1995. godine i da više nikad nisu viđeni živi, i pritom implicira da je Pretresno vijeće konstatovalo da su oni ubijeni u avgustu 1995. godine, što se podudara sa vremenskim okvirom UZP-a.¹⁵⁹⁴ Po mišljenju tužilaštva, činjenica da je Palićevo ubistvo, koje je izvršeno 5. septembra 1995. godine ili poslije toga, izvan vremenskog okvira UZP-a ne dovodi u pitanje osuđujuću presudu koja je izrečena Tolimiru, zato što je Palić bio na meti snaga bosanskih Srba tokom provođenja UZP-a prisilnog uklanjanja.¹⁵⁹⁵ Tužilaštvo dalje tvrdi da je Tolimir propustio da spriječi snage bosanskih Srba da ubiju Palića tokom provođenja UZP-a prisilnog uklanjanja iako je to mogao da predvidi, te da je time voljno prihvatio rizik koji je obuhvatalo provođenje tog UZP-a.¹⁵⁹⁶ Tužilaštvo tvrdi da je, s obzirom na ubijanje u Srebrenici i Tolimirovu obaviještenost o tim događajima, Pretresno vijeće postupilo razumno kada je zaključilo da je Tolimir mogao da predvidi da će do sličnog ubijanja vjerovatno doći tokom operacije premještanja iz Žepe koja je potom uslijedila, posebno zato što je nekoliko jedinica koje su bile u Srebrenici bilo neposredno umiješano u operaciju u Žepi.¹⁵⁹⁷ Tužilaštvo iznosi argument da je Tolimir pogrešno razumio zaključke Pretresnog vijeća u vezi sa svojom dužnošću da zaštiti zarobljenike. Po mišljenju tužilaštva, Pretresno vijeće je, u svjetlu Tolimirovih odgovornosti po pitanju ratnih zarobljenika,

¹⁵⁹¹ Žalbeni podnesak, par. 425, 428; Replika na podnesak respondenta, par. 143.

¹⁵⁹² Podnesak respondenta, par. 295.

¹⁵⁹³ Podnesak respondenta, par. 296.

¹⁵⁹⁴ Podnesak respondenta, par. 297. V. Prvostepena presuda, par. 1148.

¹⁵⁹⁵ Podnesak respondenta, par. 298.

¹⁵⁹⁶ Podnesak respondenta, par. 297, 299.

¹⁵⁹⁷ Podnesak respondenta, par. 301-302.

konstatovalo da je on bio svjestan zločina ubistva i zlostavljanja koje su počinile snage bosanskih Srba u Srebrenici, što je, opet, značilo da je Tolimir mogao da predvidi dalje ubijanje u Žepi.¹⁵⁹⁸ U ovom kontekstu, tužilaštvo tvrdi da dokazni predmet tužilaštva 2609/2610, kojeg je Pretresno vijeće bilo svjesno, dodatno pokazuje Tolimirove nadležnosti po pitanju ratnih zarobljenika.¹⁵⁹⁹ Tužilaštvo dodaje da je ubistvo trojice vođa iz Žepe predstavljalo prirodnu i predvidljivu posljedicu, djelimično zbog njihovih istaknutih položaja.¹⁶⁰⁰

531. Tužilaštvo dalje odgovara da aktivnosti MKCK-a vezane za Hajrića i Imamovića u zatvoru Rasadnik ne dovode u pitanje zaključak Pretresnog vijeća da je Tolimir mogao da predvidi njihovu smrt, zato što je Tolimir zanemario to da su tu dvojicu zarobljenika tukli i zlostavljali otprilike u vrijeme posjete MKCK-a i da su predstavnicima MKCK-a saopštene laži u vezi s njihovim navodnim bjekstvom.¹⁶⁰¹ Štaviše, tužilaštvo tvrdi da aktivno učešće Tolimira i njegovih potčinjenih u zarobljavanju i zatočavanju trojice vođa iz Žepe dodatno potvrđuje zaključke Pretresnog vijeća da je on mogao razumno da predvidi njihovu smrt.¹⁶⁰² Tužilaštvo iznosi argument da su Tolimirova uputstva da se zaštite ratni zarobljenici bila zanemarivana u praksi.¹⁶⁰³ Tužilaštvo tvrdi da su informacije kojima je Tolimir raspolagao do 30. jula 1995. godine bile same za sebe dovoljne da bi on mogao da predvidi da će ti ljudi biti ubijeni, te da je Pretresno vijeće razumno odbilo Tolimirov argument da to što se on poslije 30. jula 1995. nije nalazio na području Žepe isključuje njegovu odgovornost za ta ubistva po trećoj kategoriji UZP-a.¹⁶⁰⁴

532. Tolimir replicira da je argument tužilaštva da je bilo vjerovatno da će doći do ubijanja u Žepi zato što su u operaciju u Žepi bile umiješane jedinice koje su prethodno bile u Srebrenici pogrešan i da predstavlja nagađanje. On tvrdi da se u vrijeme kad su počinjena ubistva te jedinice više nisu nalazile na području Žepe.¹⁶⁰⁵

(b) Analiza

533. U vezi s Tolimirovim argumentom da su ubistva trojice vođa iz Žepe počinjena izvan vremenskog okvira UZP-a prisilnog uklanjanja, Žalbeno vijeće ima u vidu da se Tolimir u Optužnici tereti da je bio svjestan učesnik UZP-a prisilnog uklanjanja muslimanskog stanovništva

¹⁵⁹⁸ Podnesak respondenta, par. 303-304.

¹⁵⁹⁹ Podnesak respondenta, par. 303.

¹⁶⁰⁰ Podnesak respondenta, par. 305.

¹⁶⁰¹ Podnesak respondenta, par. 307. V. i Podnesak respondenta, par. 308.

¹⁶⁰² Podnesak respondenta, par. 309-310, 312-313.

¹⁶⁰³ Podnesak respondenta, par. 311.

¹⁶⁰⁴ Podnesak respondenta, par. 313-314. V. i Podnesak respondenta, par. 302.

¹⁶⁰⁵ Replika na podnesak respondenta, par. 146.

Srebrenice i Žepe “u periodu od 8. marta 1995., ili približno tog datuma, do kraja avgusta 1995.”¹⁶⁰⁶ Pretresno vijeće je zaključilo da je stvarni prevoz muslimanskog stanovništva Žepe izvan te enklave započeo 25. jula 1995. i da je trajao do 27. jula 1995., te da je selo Žepa 2. avgusta 1995. godine bilo pusto.¹⁶⁰⁷ Pretresno vijeće je zaključilo da se “moglo [...] predvidjeti da bi snage bosanskih Srba ta ubistva mogle počinuti u sklopu provođenja UZP-a prisilnog uklanjanja stanovništva, bosanskih Muslimana, iz Žepe”.¹⁶⁰⁸ Žalbeno vijeće ne nalazi nikakvu grešku u pristupu Pretresnog vijeća. Ono podsjeća da shodno trećoj kategoriji UZP-a optuženi može da snosi odgovornost za krivična djela koja nisu bila dio zajedničkog plana ukoliko se moglo predvidjeti da bi takva proširena krivična djela mogla počinuti jedna ili više osoba koje su on ili neki drugi učesnik UZP-a koristili u svrhu izvršenja *actusa reusa* krivičnih djela koja čine dio zajedničkog plana.¹⁶⁰⁹

534. Pretresno vijeće je zaključilo da okolnosti hapšenja, zatočavanja i ubistva trojice vođa iz Žepe pokazuju da su ta ubistva počinile snage bosanskih Srba u okviru provođenja zajedničkog zločinačkog cilja UZP-a prisilnog uklanjanja.¹⁶¹⁰ Ta trojica ljudi uhapšena su ubrzo poslije završetka operacije prisilnog uklanjanja u Žepi krajem jula 1995. godine. Imamovića su skinuli sa autobusa iz posljednjeg konvoja civila i ranjenika koji je 27. jula 1995. napuštao Žepu i odveli ga u bazu UNPROFOR-a na posmatračkom mjestu OP2, a zatim su ga uhapsili vojnici VRS-a.¹⁶¹¹ Palića su u bazi UNPROFOR-a uhapsila dvojica vojnika VRS-a nakon odlaska posljednjeg konvoja.¹⁶¹² I Hajrić je bio u posljednjem konvoju civila i ranjenika koji je napuštao Žepu i VRS ga je uhapsio ubrzo poslije jednog sastanka održanog 28. jula 1995. godine, na kojem je vojni komandant Sektora Sarajevo UNPROFOR-a Hervé Gobilliard¹⁶¹³ odbio Tolimirovu ponudu da se UN-u pruži mogućnost da pošalje vozila kako bi se prikupili preostali civili, bosanski Muslimani, i pripadnici vojske koji su bili u planinama.¹⁶¹⁴ Hajrić i Imamović su sredinom avgusta 1995. godine odvedeni iz zatvora Rasadnik i više se nikad nisu vratili.¹⁶¹⁵ Dana 5. septembra 1995. godine, Pećanac je pokupio Palića iz vojnog zatvora Mlin i odveo ga u Han-Pijesak, na mjesto gdje se nalazilo pozadinsko komandno mjesto Glavnog štaba.¹⁶¹⁶ Tijela te trojice ljudi otkrivena su u grobnici u

¹⁶⁰⁶ Optužnica, par. 35.

¹⁶⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 640, 676.

¹⁶⁰⁸ Prvostepena presuda, par. 1150.

¹⁶⁰⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1431-1432, 1701; Drugostepena presuda u predmetu *Đorđević*, par. 906; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 1078. V. Prvostepena presuda, par. 896, gdje se poziva, pored ostalog, na Drugostepenu presudu u predmetu *Brđanin*, par. 411; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 83; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 204, 220, 228.

¹⁶¹⁰ Prvostepena presuda, par. 654-680.

¹⁶¹¹ Prvostepena presuda, par. 654, 658, 1148.

¹⁶¹² Prvostepena presuda, par. 660-662, 1148.

¹⁶¹³ V. Prvostepena presuda, par. 168.

¹⁶¹⁴ Prvostepena presuda, par. 654, 660-662, 1148.

¹⁶¹⁵ Prvostepena presuda, par. 665, 1148.

¹⁶¹⁶ Prvostepena presuda, par. 679, 1148, 1153.

Vragolovima, kod Rogatice, u kojoj se ukupno nalazilo devet tijela; iz njihovih obdukcionijskih izvještaja vidi se da se kod sve trojice radilo o nasilnoj smrti uslijed povreda glave i lobanje.¹⁶¹⁷

535. Premda ti zaključci pokazuju da su ta trojica ljudi ubijena nakon što je operacija prisilnog uklanjanja bila završena, Žalbena vijeće ne nalazi nikakvu grešku u zaključku Pretresnog vijeća da se moglo predvidjeti da će ubistva trojice vođa iz Žepe, nakon njihovog zadržavanja u zatočeništvu od strane VRS-a, možda biti počinjena u okviru provođenja UZP-a prisilnog uklanjanja. Pretresno vijeće je ispravno razmotrilo okolnosti njihovog hapšenja i zatočavanja, o kojima se govorilo u gornjem paragrafu, kada je zaključilo da se moglo predvidjeti da će snage bosanskih Srba možda počiniti ubistvo trojice vođa iz Žepe u okviru dovršenja UZP-a prisilnog uklanjanja stanovništva, bosanskih Muslimana, iz Žepe. Tolimir nije pokazao da u vezi s tim postoji bilo kakva greška.

536. U vezi s Tolimirovom tvrdnjom da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što ga je proglasilo krivično odgovornim za zločine koji su izvršeni izvan vremenskog okvira UZP-a prisilnog uklanjanja kako se on navodi u Optužnici, Žalbena vijeće primjećuje da se u Optužnici daje približan vremenski okvir za trajanje UZP-a prisilnog uklanjanja (“u periodu od 8. marta 1995., ili približno tog datuma, do kraja avgusta 1995.”),¹⁶¹⁸ te da je namjera očigledno bila da se predvidljiva ciljana ubistva obuhvate tim vremenskim okvirom, premda nisu konkretno navedeni približni datumi kad su ta navodna ubistva izvršena.¹⁶¹⁹ Žalbena vijeće primjećuje da su u izmijenjenu verziju Pretpretresnog podneska tužilaštva od 16. februara 2010. godine uvršteni dokazi o tome da je Palić iz zatvora u Vanekovom mlinu predat 5. septembra 1995. godine, čime je s više preciznosti dat približan datum navodnog ubistva.¹⁶²⁰ S obzirom na približan vremenski okvir UZP-a prisilnog uklanjanja koji je naveden u Optužnici, kao i činjenicu da je Pretresno vijeće zaključilo da je Palićevo ubistvo izvršeno u roku od jedne sedmice od tog naznačenog vremenskog okvira i da je Tolimir pravovremeno obaviješten da se za Palićevo ubistvo navodi da je izvršeno 5. septembra 1995. godine ili približno tog datuma, Žalbena vijeće ne nalazi nikakvu grešku u tom zaključku Pretresnog vijeća.

537. Što se tiče Tolimirovog argumenta da puka činjenica da su trojica vođa iz Žepe bila istaknute ličnosti u muslimanskoj zajednici u Žepi ne ide u prilog zaključku Pretresnog vijeća da su njihova ubistva bila predvidljiva, Žalbena vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće činjenicu da su ti ljudi bili istaknute ličnosti u muslimanskoj zajednici u Žepi uzelo u obzir u kombinaciji s drugim činjeničnim zaključcima kada je zaključilo da su njihova ubistva bila predvidljiva. Pretresno vijeće

¹⁶¹⁷ Prvostepena presuda, par. 680, 1148, 1152.

¹⁶¹⁸ Optužnica, par. 35 (naglasak dodat).

¹⁶¹⁹ V. Optužnica, par. 23.1, 35, 61.

se, pored ostalog, oslonilo na: (i) jedan obavještajni izvještaj VRS-a od 28. maja 1995. godine, koji je sastavio Pećanac, Tolimirov potčinjeni, u kojem se izražava zabrinutost zbog toga što je Hajrić, za kojeg se navodi da je imam, imenovan za predsjednika Ratnog predsjedništva i napominje da je “u Žepi od skora na vlast došla tvrda fundamentalistička struja”;¹⁶²¹ i (ii) Dumanjićev iskaz da je, kao imam, pri odlasku iz Žepe strahovao da će ga ubiti jer je čuo za ubistva drugih imama koja su tokom rata izvršile snage bosanskih Srba.¹⁶²² Žalbeno vijeće smatra da je Pretresno vijeće postupilo razumno kada se oslonilo na Dumanjićev iskaz, s obzirom na to da je on bio relevantan u svrhu utvrđivanja da li su ubistva trojice vođa iz Žepe bila predvidljiva.¹⁶²³ Činjenica da snage bosanskih Srba nisu ubile Dumanjića kada je u autobusu odlazio iz Žepe ne dovodi u pitanje relevantnost ni vjerodostojnost njegovog iskaza. Suprotno Tolimirovoj sugestiji da je Mladić, kada je ušao u autobus, znao da je Dumanjić imam ali da ga nije ubio i da je VRS raspolagao podacima o svim vjerskim, političkim i vojnim vođama u Žepi,¹⁶²⁴ Dumanjićev iskaz ne potkrepljuje tvrdnju da je Mladić znao da je Dumanjić imam kada je ušao u autobus,¹⁶²⁵ a Tolimir ne nudi nikakve druge dokaze u prilog svojim tvrdnjama. Argumentom da “[n]avodna lična strahovanja evakuisane osobe ne mogu da služe kao osnova” za zaključak Pretresnog vijeća Tolimir pogrešno tumači način na koji je Pretresno vijeće upotrijebilo Dumanjićev iskaz.¹⁶²⁶ Pretresno vijeće se nije direktno oslonilo na Dumanjićeva subjektivna strahovanja, nego, kao što je pomenuto gore, na objektivne elemente koje je Dumanjićev iskaz potkrijepio. Pored toga, Pretresno vijeće se oslonilo na mnoge druge faktore kako bi utvrdilo da li je Tolimir mogao da predvidi zločine, kao što se navodi dolje.¹⁶²⁷ Žalbeno vijeće, shodno tome, odbacuje Tolimirove argumente.

538. Žalbeno vijeće takođe odbacuje Tolimirov argument da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjenica kada je zaključilo da su organi za bezbjednosne poslove VRS-a “po stručnoj liniji bili pod njegovom komandom”, iz razloga koji se navode drugdje u ovoj Presudi.¹⁶²⁸ Pored toga, Tolimirov argument da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je on bio dužan da obezbijedi sigurnost tih zarobljenika i da prati ili kontroliše kako se postupalo s njima ili s ratnim zarobljenicima generalno takođe je odbačen iz razloga koji su već objašnjeni ranije u ovoj Presudi.¹⁶²⁹ Tolimirov podargument da je Pretresno vijeće propustilo da razmotri dokazni predmet

¹⁶²⁰ Izmijenjeni pretpretresni podnesak tužilaštva, par. 4.

¹⁶²¹ Prvostepena presuda, par. 1150.

¹⁶²² Prvostepena presuda, par. 1150.

¹⁶²³ V. T. od 29. septembra 2011. godine, str. 17940.

¹⁶²⁴ Žalbeni podnesak, par. 417.

¹⁶²⁵ T. od 29. septembra 2011. godine, str. 17940.

¹⁶²⁶ V. Žalbeni podnesak, par. 417.

¹⁶²⁷ V. dolje, par. 540-541, 544-548.

¹⁶²⁸ V. gore, par. 298.

¹⁶²⁹ V. gore, par. 504-506.

tužilaštva 2609/2610, u kojem se navodi da će Tolimir, kao načelnik Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove VRS-a, regulisati nadležnosti i pripremu lica koja dolaze u kontakt s UNPROFOR-om ili “neprijateljem”, nije relevantan za ovo pitanje i nema uticaja na zaključak Pretresnog vijeća.

539. Žalbeno vijeće nije uvjerio ni Tolimirov povezani argument da je, kad je bio u kontaktu s ratnim zarobljenicima, izdao uputstva da se osigura da se s njima postupa korektno. Pretresno vijeće je zaključilo da je Tolimir relevantnim organima izdavao protivrječna uputstva u vezi s humanim postupanjem sa zarobljenicima i da nema dokaza da je Tolimir pokušao da osigura da se poštuju pravila kojima je regulisano postupanje sa ratnim zarobljenicima.¹⁶³⁰ S obzirom na zaključke Pretresnog vijeća o aktivnom učešću Tolimirovih potčinjenih u zlostavljanju zatočenih zarobljenika¹⁶³¹ i na to da je on znao za aktivnosti svojih potčinjenih u svjetlu svoje dužnosti da obezbijedi sigurnost tih zarobljenika,¹⁶³² te na njegova protivrječna uputstva za postupanje sa zarobljenicima i činjenicu da nije osigurao poštovanje pravila kojima je regulisano postupanje sa ratnim zarobljenicima, Žalbeno vijeće se nije uvjerilo da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je Tolimir mogao razumno da predvidi da bi trojica vođa iz Žepe mogla biti ubijena.

540. U vezi s Tolimirovom tvrdnjom da puka umiješanost organa za bezbjednosne poslove po pitanju trojice vođa iz Žepe nije dovoljna za zaključak da je on mogao da predvidi njihova ubistva,¹⁶³³ Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće prilikom donošenja tog zaključka uzelo u obzir niz dokaza, među kojima su i Tolimirov prijedlog da VRS djeluje brzo kako bi zauzeo Žepu, s obzirom na uspjeh koji je ostvario u Srebrenici,¹⁶³⁴ kao i to da je on znao da su “[o]rgani za bezbjednosne poslove, koji su po stručnoj liniji bili pod njegovom komandom, aktivno [...] učestvovali u zlostavljanju zatočenih zarobljenika i ubijanju vršenom za vrijeme UZP-a ubistva”.¹⁶³⁵ Pretresno vijeće je smatralo da, s obzirom da je Tolimir bio dužan “po važećim zakonima i propisima [...] da obezbijedi sigurnost tih zarobljenika, aktivnosti njegovih potčinjenih nisu mogle promaći njegovoj pažnji”.¹⁶³⁶ Žalbeno vijeće smatra da je, u svjetlu tih zaključaka, razumno pretresno vijeće, prilikom utvrđivanja da li je Tolimir mogao da predvidi ubistva trojice vođa iz Žepe, moglo da uzme u obzir umiješanost organa za bezbjednosne poslove koji su po stručnoj liniji bili pod Tolimirovom komandom u zatočavanje te trojice vođa.

¹⁶³⁰ Prvostepena presuda, par. 1123, 1126.

¹⁶³¹ Prvostepena presuda, par. 1151.

¹⁶³² Prvostepena presuda, par. 1151.

¹⁶³³ Žalbeni podnesak, par. 418.

¹⁶³⁴ Prvostepena presuda, par. 1151.

¹⁶³⁵ Prvostepena presuda, par. 1151.

¹⁶³⁶ Prvostepena presuda, par. 1151.

541. U vezi s Tolimirovim argumentom da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da činjenica da je jedan tim MKCK-a 30. jula 1995. godine posjetio zatvor Rasadnik i evidentirao Hajrića i Imamovića, o čemu je on obaviješten, uopšte nije bitna za to da li je on mogao da predvidi da bi ti ljudi mogli biti ubijeni, Žalbeno vijeće ima u vidu s tim povezani zaključak Pretresnog vijeća da su obojicu tih zarobljenika fizički tukli i zlostavljali dok su držani u “zloglasnoj sobi” zatvora Rasadnik, nakon što su ih krajem jula 1995. godine premjestili u taj objekat. Ono je dalje zaključilo da tokom kasnijih posjeta, 21. avgusta 1995. i 23. oktobra 1995. godine, delegatima MKCK-a nije bio dozvoljen pristup tim zarobljenicima radi obavljanja razgovora bez nadzora i da im je rečeno da su oni “pobjegli”, dok drugi dokazi pokazuju da Hajrić i Imamović nisu mogli pobjeći i da su ih sredinom avgusta 1995. godine iz tog zatvora odvele snage VRS-a.¹⁶³⁷ U svjetlu tih zaključaka, kao i zaključaka Pretresnog vijeća o Tolimirovom znanju o aktivnostima njegovih potčinjenih u zlostavljanju zarobljenika, Žalbeno vijeće smatra da bi razumno pretresno vijeće moglo da dođe do zaključka da posjete MKCK-a uopšte nisu bitne za to da li je Tolimir mogao da predvidi da bi trojica vođa iz Žepe mogla biti ubijena. Ono isto tako odbija Tolimirov argument da Pretresno vijeće nije objasnilo zbog čega je smatralo da evidentiranje od strane MKCK-a nema nikakvog uticaja na to da li je on mogao da predvidi da bi ti ljudi mogli biti ubijeni. Po mišljenju Žalbenog vijeća, iz povezanih zaključaka Pretresnog vijeća o posjetama MKCK-a zatvoru Rasadnik dovoljno je jasno da posjeta MKCK-a i evidentiranje Hajrića i Imamovića nisu imali nikakvog učinka u smislu odvratanja snaga bosanskih Srba od činjenja zločina nad tom dvojicom ljudi neposredno prije ili poslije te posjete, te oni, shodno tome, ne idu u prilog tvrdnji da Tolimir nije voljno preuzeo rizik da bi ti ljudi mogli biti ubijeni.

542. Žalbeno vijeće po kratkom postupku odbacuje Tolimirovu tvrdnju da se, u vrijeme kad su izvršena navodna ubistva trojice vođa iz Žepe, jedinice koje su bile aktivne u Srebrenici nisu više nalazile na području Žepe, budući da on ne nudi nikakve dokaze u prilog toj tvrdnji.¹⁶³⁸

543. U vezi s Tolimirovom tvrdnjom da Pretresno vijeće nije valjano objasnilo okolnosti nestanka i ubistva Imamovića i Hajrića i da nije razmotrilo dokaze iz tog perioda koji upućuju na to da su oni pobjegli iz zatvora, Žalbeno vijeće ponavlja da pretresna vijeća prilikom donošenja činjeničnih zaključaka imaju pravo da se oslone na one dokaze koje smatraju najuvjerljivijim.¹⁶³⁹ Pretresno vijeće ne mora da uputi na svjedočenje svakog svjedoka ili na svaki dokazni predmet koji je uvršten u spis prvostepenog postupka, sve dok nema nikakvih indikacija da je ono potpuno

¹⁶³⁷ Prvostepena presuda, par. 1152.

¹⁶³⁸ Replika na podnesak respondenta, par. 146. V. Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 26; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 20; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 297.

¹⁶³⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 92; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 23.

zanemarilo neki dokaz koji je očigledno relevantan.¹⁶⁴⁰ Nema nikakvih indikacija da je Pretresno vijeće zanemarilo bilo dokazni predmet tužilaštva 2818, presretnuti razgovor od 22. oktobra 1995., bilo dokazni predmet tužilaštva 2253, izvještaj MKCK-a od 9. novembra 1995. godine, u kojem se navodi da su delegati MKCK-a tokom svoje druge posjete zatvoru Rasadnik 23. oktobra 1995. godine obaviješteni da su u periodu od prethodne posjete MKCK-a trojica zatočenika pobjegla. Pretresno vijeće se bavilo dokazima u vezi s navodnim bjekstvom Imamovića i Hajrića iz zatvora Rasadnik, te se konkretno pozvalo na dokazni predmet tužilaštva 2253.¹⁶⁴¹ Premda se Pretresno vijeće nije konkretno pozvalo na dokazni predmet tužilaštva 2818, koji se čini relevantnim za ovo pitanje, Žalbeno vijeće primjećuje da bi taj presretnuti razgovor, u stvari, u velikoj mjeri išao u prilog zaključku Pretresnog vijeća da je priča koja je servirana MKCK-u da su Imamović i Hajrić pobjegli bila laž.¹⁶⁴² Shodno tome, čak i ako je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što nije izričito razmotrilo taj dokaz, on ne bi imao nikakvog uticaja na osporeni zaključak.

544. Žalbeno vijeće ima u vidu da se, suprotno Tolimirovoj tvrdnji, Pretresno vijeće nije oslonilo samo na svjedočenje svjedoka tužilaštva Mehe Džebe kada je zaključilo da Imamović i Hajrić nisu pobjegli, već da su ih ubile snage bosanskih Srba.¹⁶⁴³ Pretresno vijeće se takođe oslonilo na sljedeće zaključke do kojih je došlo ranije: (i) Imamovića i Hajrića su pripadnici VRS-a odveli iz zatvora Rasadnik negdje sredinom avgusta 1995. godine; (ii) njihova tijela su pronađena 12. novembra 2001. godine u jednoj masovnoj grobnici u Vragolovima, opština Rogatica; i (iii) obdukcijom njihovih posmrtnih ostataka otkriveno je da je njihova smrt nastupila nasilnim putem i da je izazvana povredama glave i lobanje.¹⁶⁴⁴ Žalbeno vijeće primjećuje da se Tolimirov argument da je Džebino svjedočenje pogrešno protumačeno odnosi na to kako je tužilaštvo upotrijebilo njegovo svjedočenje u svom Podnesku respondenta,¹⁶⁴⁵ a ne na to kako ga je upotrijebilo Pretresno vijeće, koje je ispravno imalo u vidu Džebin iskaz da trojica vođa iz Žepe nisu mogla pobjeći.¹⁶⁴⁶ Dokazni predmet odbrane 187, izvještaj Komande 1. podrinjske lake pješadijske brigade o bombardovanju od strane NATO-a 30. avgusta 1995. godine, nije relevantan zato što su Imamović i Hajrić odvedeni iz zatvora Rasadnik sredinom avgusta 1995. godine i više se nikad nisu vratili. Žalbeno vijeće odbacuje Tolimirov argument.

¹⁶⁴⁰ V. Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 306, 340; Drugostepena presuda u predmetu *Đorđević*, par. 864, fusnota 2527; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 92; Drugostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 86. V. i gore, par. 53.

¹⁶⁴¹ V. Prvostepena presuda, par. 1152 i fusnota 4453.

¹⁶⁴² V. dokazni predmet tužilaštva 2818, str. 1-2.

¹⁶⁴³ V. Žalbeni podnesak, par. 421.

¹⁶⁴⁴ Prvostepena presuda, par. 1152.

¹⁶⁴⁵ V. Replika na podnesak respondenta, par. 147.

¹⁶⁴⁶ Prvostepena presuda, par. 1152.

545. U vezi s Tolimirovim argumentom da je Pretresno vijeće propustilo da razmotri dokaz koji ukazuje na to da Palićevo ubistvo nije bilo predvidljivo, to jest dokaz da je Palić bio zatočen na jednoj sigurnoj lokaciji izvan zatvora Rasadnik, da je imao “poseban status” i kodni naziv i da je uživao zaštitu i najviši stepen bezbjednosti,¹⁶⁴⁷ Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće konkretno razmotrilo i prihvatilo taj dokaz u jednom ranijem dijelu Prvostepene presude.¹⁶⁴⁸ Pretresno vijeće je pitanje da li je Tolimir mogao da predvidi Palićevo ubistvo analiziralo u svjetlu drugih dokaza koji ukazuju na to da su Tolimirovi neposredno potčinjeni, Beara i Pećanac, bili umiješani u Palićevo premještanje u vojni zatvor Mlin 10. avgusta 1995. godine, a dvije sedmice kasnije u Han-Pijesak, na lokaciju na kojoj se nalazilo pozadinsko komandno mjesto Glavnog štaba, “za potrebe jedinice/ustanove Sektor za OBP GŠ VRS”.¹⁶⁴⁹ S obzirom na ovaj dokaz koji pokazuje neposrednu umiješanost Sektora za obavještajne poslove u Palićevo zatočenje, zajedno s drugim dokazima na koje se Pretresno vijeće oslonilo, a koji su analizirani gore u tekstu, Žalbeno vijeće smatra da bi razumno pretresno vijeće moglo da zaključi da je Tolimir mogao da predvidi Palićevo ubistvo, usprkos činjenici da je Paliću dodijeljen kodni naziv i da nije bio zatočen na istim lokacijama kao i drugi zatočenici. Ovaj argument se, shodno tome, odbija.

546. Žalbeno vijeće takođe odbija Tolimirov povezani argument da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što se oslonilo na to da su Beara i Pećanac bili umiješani u Palićeva premještanja. Po mišljenju Žalbenog vijeća, taj dokaz pokazuje da su Tolimirovi potčinjeni bili umiješani u Palićevo zatočenje i njegova posljednja poznata premještanja i, shodno tome, on je neposredno relevantan za pitanje da li je Tolimir mogao da predvidi njegovo ubistvo. Iz sličnih razloga, Žalbeno vijeće takođe odbija Tolimirovu tvrdnju da je Pretresno vijeće propustilo da uzme u obzir da nema nikakvih dokaza o tome da je on dobio informacije o Paliću poslije 30. jula 1995. godine,¹⁶⁵⁰ budući da, u svjetlu svih zaključaka Pretresnog vijeća koji se razmatraju gore, nedostatak dokaza u vezi s tim ne dovodi u pitanje zaključak Pretresnog vijeća.

547. Žalbeno vijeće takođe odbacuje Tolimirov argument da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što se oslonilo na njegove lične kontakte s Palićem. Žalbeno vijeće smatra da je Pretresno vijeće postupilo razumno kada se prilikom ocjenjivanja da li je Tolimir mogao da predvidi Palićevu smrt, u kombinaciji s drugim relevantnim okolnostima koje je utvrdilo, a o kojima se govori gore,

¹⁶⁴⁷ V. Žalbeni podnesak, par. 425, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 1434 (izvještaj koji je organ za bezbjednosne i obavještajne poslove Komande 1. podrinjske lake pješadijske brigade poslao Upravi za bezbjednost Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba VRS-a, 30. juli 1995. godine), str. 3.

¹⁶⁴⁸ V. Prvostepena presuda, par. 677, fusnote 2915-2917.

¹⁶⁴⁹ Prvostepena presuda, par. 1153, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 2182 (Komanda garnizona Bijeljina, Garnizonski zatvor, dokument br. 553/94, potvrda o izuzetom zatvoreniku za Avdu Palića, s potpisom Dragomira Pećanca, 5. septembar 1995. godine).

¹⁶⁵⁰ V. Žalbeni podnesak, par. 427.

oslonilo na svoje zaključke u vezi s Tolimirovim ličnim kontaktima s Palićem koji pokazuju da je Tolimir znao da je Palić bio najistaknutija ličnost među muslimanskim vođama iz Žepe, da je čuo glasine (koje je prvi pokrenuo Mladić) da je Palić mrtav, te da je izdavao naredjenja u vezi s postupanjem sa Palićem dok je on bio zatočen.¹⁶⁵¹ Žalbeno vijeće takođe konstatuje da je iz zaključaka Pretresnog vijeća posmatranih u cjelini dovoljno jasno zbog čega su navodni kontakti između Tolimira i Palića bili relevantni za utvrđivanje da li je Tolimir mogao da predvidi njegovu smrt.¹⁶⁵² Shodno tome, Žalbeno vijeće odbacuje Tolimirov argument da Pretresno vijeće nije iznijelo obrazloženo mišljenje o ovom pitanju.

548. Žalbeno vijeće smatra neutemeljenom Tolimirovu tvrdnju da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je zaključilo da je Pećanac bio njegov potčinjeni. Pretresno vijeće je zaključilo da je Pećanac: (i) u julu 1995. godine radio za Upravu za bezbjednost Glavnog štaba VRS-a;¹⁶⁵³ (ii) tokom tog perioda bio prisutan u Žepi gdje je služio kao Mladićev tjelohranitelj i pružao podršku provođenju operacije prisilnog uklanjanja tako što je bosanske Muslimane lično sprovodio do autobusa;¹⁶⁵⁴ (iii) pomagao Tolimiru da u Žepi vodi operaciju prevoza;¹⁶⁵⁵ i (iv) dostavljao Tolimiru informacije o operaciji prisilnog uklanjanja koje bi prikupio.¹⁶⁵⁶ Žalbeno vijeće takođe ima u vidu da je Pećanac 5. septembra 1995. godine potpisao jednu potvrdu koja ukazuje na to da je premjestio Palića za potrebe Sektora za obavještajne poslove Glavnog štaba VRS-a, na čijem je čelu bio Tolimir.¹⁶⁵⁷ Tolimirov argument se odbacuje.

549. Žalbeno vijeće isto tako nije uvjerio Tolimirov argument da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je odbilo njegov argument da se on od 30. jula 1995. godine pa nadalje nalazio na grahovsko-glamočkom ratištu.¹⁶⁵⁸ Pretresno vijeće u stvari nije odbilo tu činjeničnu tvrdnju, već je zaključilo da to što je Tolimir bio fizički odsutan sa područja Rogatice nije relevantno za utvrđivanje da li je mogao da predvidi ubistva Palića, Hajrića i Imamovića.¹⁶⁵⁹ Žalbeno vijeće podsjeća da fizičko prisustvo optuženog na području na kojem su počinjeni zločini nije neophodno

¹⁶⁵¹ V. Prvostepena presuda, par. 1153, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 646, 666, 672, 985, 990, 993, 999.

¹⁶⁵² Žalbeni podnesak, par. 423-424.

¹⁶⁵³ Prvostepena presuda, par. 115, 642. V. i T. od 12. januara 2012. godine, str. 18042-18044 (djelimično zatvorena sjednica), 18060-18061 (djelimično zatvorena sjednica).

¹⁶⁵⁴ Prvostepena presuda, par. 642.

¹⁶⁵⁵ Prvostepena presuda, par. 986, 1092.

¹⁶⁵⁶ Prvostepena presuda, par. 672, 995.

¹⁶⁵⁷ Dokazni predmet tužilaštva 2182 (Komanda garnizona Bijeljina, Garnizonski zatvor, dokument br. 553/94, potvrda o izuzetom zatvoreniku za Avdu Palića, s potpisom Dragomira Pećanca, 5. septembar 1995. godine).

¹⁶⁵⁸ V. Žalbeni podnesak, par. 423. V. i Žalbeni podnesak, par. 419.

¹⁶⁵⁹ Prvostepena presuda, par. 1154.

da bi se dokazala njegova odgovornost na osnovu treće kategorije UZP-a.¹⁶⁶⁰ Žalbeno vijeće, shodno tome, odbacuje Tolimirov argument.

(c) Zaključak

550. Iz gore navedenih razloga, većina članova Žalbenog vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, odbacuje 18. žalbenu osnovu.

G. Tolimirova odgovornost u vezi s tačkama Optužnice

1. Genocidna namjera (21. žalbena osnova)

551. Pretresno vijeće je konstatovalo da je jedini razuman zaključak koji se može izvesti iz cjelokupnih dokaza taj da je Tolimir posjedovao genocidnu namjeru¹⁶⁶¹ i zaključilo da je on krivično odgovoran za činjenje krivičnog djela genocida putem svog učešća u UZP-u ubistva i UZP-u prisilnog uklanjanja.¹⁶⁶²

(a) Argumenti

552. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što se oslonilo na praksu Međunarodnog suda prema kojoj se, zbog činjenice da je genocidna namjera rijetko neprikrivena, zaključak o postojanju takve namjere može izvesti iz cjelokupnih dokaza.¹⁶⁶³ On iznosi argument da činjenica da je genocidna namjera rijetko neprikrivena možda jeste teoretski zaključak zasnovan na analizi prakse nekoliko sudova, ali se ne može uzeti kao polazna tačka za utvrđivanje njegove *mens rea*.¹⁶⁶⁴

553. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava i grešku u utvrđivanju činjenica kada je zaključilo da je on posjedovao traženo znanje da se operacije ubistva provode sa genocidnom namjerom.¹⁶⁶⁵ On tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što se na njegovo obrazovanje, njegovo iskustvo kao starješine, njegov položaj u VRS-u, njegove mogućnosti u

¹⁶⁶⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 1078, 1081; Odluka u predmetu *Karadžić u vezi s trećom kategorijom UZP-a*, par. 15, 18; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 83, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 99, Drugostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 204, 220, 228.

¹⁶⁶¹ Prvostepena presuda, par. 1172.

¹⁶⁶² Prvostepena presuda, par. 1172.

¹⁶⁶³ Najava žalbe, par. 156; Žalbeni podnesak, par. 446.

¹⁶⁶⁴ Žalbeni podnesak, par. 446.

¹⁶⁶⁵ Najava žalbe, par. 158.

pogledu izvršavanja svojih dužnosti, te na odgovornosti koje su proisticale iz njegovog stručnog položaja oslonilo kao na faktore kada je utvrđivalo njegovu genocidnu namjeru.¹⁶⁶⁶ Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što je uzelo u obzir njegovu povezanost, kao i njegov odnos, sa Mladićem.¹⁶⁶⁷ On iznosi argument da nije bilo nikakvih dokaza o tome da je on bio obaviješten o sudbini ratnih zarobljenika u Srebrenici ili da je bio u kontaktu s Mladićem od 14. do 17. jula 1995. godine.¹⁶⁶⁸ Tolimir dalje tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo u svojoj ocjeni njegove *mens rea* zbog toga što je uzelo u obzir nekoliko činjeničnih zaključaka koji su izvan vremenskog okvira navodnog genocida, kako je naveden u Optužnici, uključujući: (i) provođenje u djelo Direktive 7; (ii) ograničavanje kretanja konvoja; (iii) njegov doprinos cilju ograničavanja sposobnosti UNPROFOR-a da vrši svoj mandat; i (iv) omogućavanje zauzimanja enklava.¹⁶⁶⁹ On tvrdi da Pretresno vijeće nije pružilo adekvatno obrazloženje o tome zašto i kako ti faktori pokazuju genocidnu namjeru.¹⁶⁷⁰ Tolimir takođe iznosi argument da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je zaključak o njegovoj genocidnoj namjeri izvelo iz djela koja je on izvršio poslije operacije ubistva. On tvrdi da ti dokazi ne potkrepljuju zaključak o genocidnoj namjeri ili o namjeri da se prikriju navodni zločini.¹⁶⁷¹

554. Tolimir dalje tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjenica zbog toga što se oslonilo na dokazni predmet tužilaštva 488, izvještaj od 21. jula 1995. godine u vezi sa situacijom u Žepi koji je potpisao Tolimir i u kojem Miletiću kaže da “bi se uništavanjem zbjegova muslimanskog stanovništva iz pravaca Stublića, Radave i Brloške planine Muslimani prinudili na brzu predaju” i predlaže da bi “najpogodnije bilo njihovo uništenje upotrebom hemijskih sredstava ili aerosolnih mina i bombi”.¹⁶⁷² Tolimir iznosi argument da dokazni predmet tužilaštva 488 pokazuje samo njegovu riješenost da ostvari legitiman vojni cilj, to jest da ubrza predaju Žepske brigade ABiH, a ne da uništi stanovništvo Žepe.¹⁶⁷³ S tim u vezi, Tolimir tvrdi da je prevod na engleski jezik dokaznog predmeta tužilaštva 488 pogrešan jer njegov prijedlog nije bio da se unište grupe muslimanskih stanovnika u bijegu, nego “da se unište prazne lokacije za koje je utvrđeno da potencijalno predstavljaju mjesta na koja bi muslimansko stanovništvo moglo da dođe”.¹⁶⁷⁴ Tolimir

¹⁶⁶⁶ Najava žalbe, par. 156; Žalbeni podnesak, par. 452.

¹⁶⁶⁷ Najava žalbe, par. 157.

¹⁶⁶⁸ Žalbeni podnesak, par. 449.

¹⁶⁶⁹ Žalbeni podnesak, par. 447.

¹⁶⁷⁰ Žalbeni podnesak, par. 447.

¹⁶⁷¹ Žalbeni podnesak, par. 451.

¹⁶⁷² AT. od 12. novembra 2014. godine, str. 68-71. V. i Najava žalbe, par. 160; Žalbeni podnesak, par. 450.

¹⁶⁷³ AT. od 12. novembra 2014. godine, str. 68-71.

¹⁶⁷⁴ AT. od 12. novembra 2014. godine, str. 69. V. i Žalbeni podnesak, par. 314, u vezi sa 15. žalbenom osnovom.

dalje tvrdi da su, u svakom slučaju, lokacije koje se pominju u dokaznom predmetu tužilaštva 488 bile izvan dometa VRS-a.¹⁶⁷⁵

555. Na kraju, Tolimir iznosi argument da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je on ohrabrivao korištenje pogrdnih naziva kako bi raspirio mržnju na nacionalnoj osnovi među pripadnicima snaga bosanskih Srba i učvrstio stav da su bosanski Muslimani ljudska bića niže vrijednosti, upućujući pritom na dokazne predmete odbrane 41 i 145 i dokazne predmete tužilaštva 122 i 123 u kojima je upotrijebio izraz “Muslimani”.¹⁶⁷⁶ Po njegovom mišljenju, to što su neki pripadnici VRS-a koristili pogrdne nazive ne može se uzeti kao osnova za izvođenje zaključka o njegovoj genocidnoj namjeri.¹⁶⁷⁷ Pored toga, Tolimir tvrdi da se korištenje pogrdnih naziva uopšte ne može uzeti kao osnova za izvođenje zaključka o genocidnoj namjeri, budući da ima dokaza da su pogrdni nazivi sve vrijeme korišteni tokom rata.¹⁶⁷⁸ U tom kontekstu, on upućuje na svjedočenje svjedoka Čulića koji je izjavio da je korištenje pogrdnih naziva, koje se danas smatra politički nekorektnim, bilo uobičajena pojava za vrijeme rata.¹⁶⁷⁹

556. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće razumno zaključilo da je Tolimir posjedovao genocidnu namjeru.¹⁶⁸⁰ Tužilaštvo tvrdi da se Tolimir u svojim argumentima ne osvrće na cjelokupne dokaze na kojima je zasnovana osuđujuća presuda za genocid i ne navodi konkretno zbog čega nijedno razumno pretresno vijeće ne bi na osnovu cjelokupnih dokaza na koje se ona oslanja moglo da izvede zaključak o postojanju genocidne namjere.¹⁶⁸¹ Tužilaštvo tvrdi da bi Tolimirov argument da njegov položaj u VRS-u i njegovo učešće u UZP-u ubistva i UZP-u prisilnog uklanjanja ne dokazuju njegovu odgovornost za genocid trebalo odbaciti po kratkom postupku jer nije obrazložen.¹⁶⁸² Tužilaštvo iznosi argument da je Pretresno vijeće razumno zaključilo da je Tolimir bio svjestan genocidne namjere drugih učesnika u UZP-u i da, suprotno njegovom argumentu, postoje brojni dokazi koji pokazuju da mu je bila poznata sudbina zarobljenika iz Srebrenice i da je bio u neposrednom kontaktu sa Mladićem u periodu od 14. do 17. jula 1995. godine.¹⁶⁸³

¹⁶⁷⁵ AT. od 12. novembra 2014. godine, str. 69, gdje se poziva na svjedočenje svjedoka tužilaštva Milomira Savčića. V. i Žalbeni podnesak, par. 314, u vezi sa 15. žalbenom osnovom.

¹⁶⁷⁶ Najava žalbe, par. 159; Žalbeni podnesak, par. 454.

¹⁶⁷⁷ Žalbeni podnesak, par. 454.

¹⁶⁷⁸ Žalbeni podnesak, par. 454.

¹⁶⁷⁹ T. od 15. februara 2012. godine, str. 19317-19318.

¹⁶⁸⁰ Podnesak respondenta, par. 323-324.

¹⁶⁸¹ Podnesak respondenta, par. 325.

¹⁶⁸² Podnesak respondenta, par. 330.

¹⁶⁸³ Podnesak respondenta, par. 323, 327-328.

557. U vezi s dokaznim predmetom tužilaštva 488, tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće razumno zaključilo da taj dokument “demonstrira riješenost optuženog da uništi stanovništvo, bosanske Muslimane”,¹⁶⁸⁴ i da se pritom oslonilo na kontekst događaja koji su se tada odvijali.¹⁶⁸⁵ U vezi s Tolimirovim argumentom koji se odnosi na prevod na engleski, tužilaštvo tvrdi da se Pretresno vijeće ispravno oslonilo na zvaničan prevod tog dokumenta na engleski jezik od strane Prevodilačke službe, koja je relevantni izraz prevela kao “*group of refugees*”.¹⁶⁸⁶ Ono dalje tvrdi da je Pretresno vijeće razumno zaključilo da bi, čak i kad bi se prihvatilo da ispravan prevod tog izraza glasi “*place of refuge*”, kao što tvrdi Tolimir, ipak zaključilo da su namjeravani ciljevi bili civili, bosanski Muslimani, budući da su svjedoci tužilaštva Obradović i Savčić u svojim svjedočenjima potvrdili da se Tolimirov prijedlog odnosio na civile koji su bježali.¹⁶⁸⁷ Tužilaštvo tvrdi da je jedina relevantna činjenica to da je Tolimir bio voljan da iznese takav radikalni prijedlog, a ne to da li je prijedlog da se unište izbjeglice mogao biti proveden u djelo.¹⁶⁸⁸

558. Tužilaštvo dalje odgovara da je Pretresno vijeće primjereno uzelo u obzir dokaze koji su izvan perioda na koji se Optužnica odnosi u vezi s tačkom 1 (genocid) kada je ocjenjivalo Tolimirovu *mens rea*.¹⁶⁸⁹ Ono tvrdi da se Pretresno vijeće, kada je utvrđivalo njegovu namjeru, razumno oslonilo na dokaze da je Tolimir koristio i aktivno ohrabrivao korištenje pogrdnih i dehumanizirajućih naziva za bosanske Muslimane u ophođenju s njima i uopšte.¹⁶⁹⁰

559. Tolimir replicira da tužilaštvo nije uzelo u obzir činjenicu da je on zaključke o oba UZP-a osporio u okviru raznih žalbenih osnova i shodno tome tvrdi da, ukoliko Žalbeno vijeće zaključi da on nije bio učesnik tih UZP-ova, onda osuđujuća presuda koja mu je izrečena za genocid mora biti poništena.¹⁶⁹¹ On dalje navodi da genocidna namjera jeste *dolus specialis* i da zaključak o namjeri koji je izveden na osnovu provođenja u djelo Direktive 7 nije relevantan kao pokazatelj postojanja genocidne namjere.¹⁶⁹² Tolimir dodaje da se prilikom utvrđivanja njegove genocidne namjere nije trebalo uzeti u obzir selektivno korištenje pogrdnih izraza tokom rata, u periodima prije ili poslije operacija u Srebrenici i Žepi.¹⁶⁹³

(b) Analiza

¹⁶⁸⁴ AT. od 12. novembra 2014. godine, str. 102, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 1171.

¹⁶⁸⁵ AT. od 12. novembra 2014. godine, str. 102, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 1171. V. i AT. od 12. novembra 2014. godine, str. 105-106.

¹⁶⁸⁶ AT. od 12. novembra 2014. godine, str. 103.

¹⁶⁸⁷ AT. od 12. novembra 2014. godine, str. 103, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 1091 i fusnota 4290.

¹⁶⁸⁸ AT. od 12. novembra 2014. godine, str. 104.

¹⁶⁸⁹ Podnesak respondenta, par. 326, 328.

¹⁶⁹⁰ Podnesak respondenta, par. 323, 329.

¹⁶⁹¹ Replika na podnesak respondenta, par. 154.

560. Pretresno vijeće je zaključilo da je jedini razuman zaključak koji se može izvesti na osnovu cjelokupnih dokaza taj da je Tolimir posjedovao genocidnu namjeru. Prilikom donošenja ovog zaključka, ono je uzelo u obzir “obrazovanje optuženog, njegovo iskustvo oficira i njegove opšte sposobnosti, posebno u odnosu na dužnosti i odgovornosti koje proističu iz njegovog specifičnog stručnog položaja”,¹⁶⁹⁴ kao i:

činjenice da je optuženi na položaju načelnika Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove znao za kriminalne operacije velikih razmjera koje su izvođene na terenu, da je znao za genocidnu namjeru učesnika UZP-a, da je aktivno doprinio UZP-u prisilnog uklanjanja i UZP-u ubistva, da je otvoreno koristio pogrdne i dehumanizirajuće izraze, te da je predložio da se unište zbjegovi izbjeglica [...].¹⁶⁹⁵

561. Žalbeno vijeće smatra neutemeljenim argument da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što je na osnovu cjelokupnih dokaza izvelo zaključak o Tolimirovoj genocidnoj namjeri.¹⁶⁹⁶ Pretresno vijeće je ispravno smatralo da se zaključak o genocidnoj namjeri optuženog može izvesti iz više relevantnih činjenica i okolnosti, pod uslovom da je taj zaključak jedini razuman zaključak do kojeg se može doći na osnovu dokaza.¹⁶⁹⁷ Tolimirovi prigovori na relevantnost konkretnih činjenica koje je Pretresno vijeće uzelo u obzir razmatraju se dolje.

562. U vezi s Tolimirovim argumentom da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je prilikom izvođenja zaključka o njegovoj genocidnoj namjeri uzelo u obzir njegovo obrazovanje, iskustvo kao starješine i opšte sposobnosti u pogledu njegovih dužnosti i odgovornosti, Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće zaključak o Tolimirovoj genocidnoj namjeri izvelo na osnovu toga što je kao načelnik Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove znao za kriminalne operacije velikih razmjera, kao i na osnovu njegovog doprinosa UZP-ovima.¹⁶⁹⁸ Po mišljenju Žalbenog vijeća, iz ove analize je jasno da Pretresno vijeće nije izvelo zaključak o genocidnoj namjeri samo na osnovu Tolimirovog obrazovanja, iskustva ili položaja. U stvari, Pretresno vijeće je Tolimirovo obrazovanje, iskustvo i položaj u relevantno vrijeme uzelo u obzir u smislu načina na koji su ti faktori uticali na njegovo znanje o relevantnim događajima i na njegov konkretan doprinos

¹⁶⁹² Replika na podnesak respondenta, par. 151.

¹⁶⁹³ Replika na podnesak respondenta, par. 153.

¹⁶⁹⁴ Prvostepena presuda, par. 1161.

¹⁶⁹⁵ Prvostepena presuda, par. 1172.

¹⁶⁹⁶ Prvostepena presuda, par. 745, 1161, 1172.

¹⁶⁹⁷ Prvostepena presuda, par. 745, 1161. V. Drugostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 149; Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 47-48; Drugostepena presuda u predmetu *Munyakazi*, par. 142; Drugostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*, par. 40-41; Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 159.

¹⁶⁹⁸ Prvostepena presuda, par. 1163-1166, 1172.

UZP-ovima.¹⁶⁹⁹ Žalbeno vijeće smatra da su ti faktori, shodno tome, bili s pravnog i činjeničnog stanovišta relevantni za ocjenjivanje genocidne namjere.

563. Što se tiče Tolimirove tvrdnje da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je istaklo njegov blizak odnos sa Mladićem kada je izvodilo zaključak o njegovoj genocidnoj namjeri, Žalbeno vijeće smatra da taj zaključak čini dio relevantnih činjenica i okolnosti iz kojih se može izvesti zaključak o postojanju genocidne namjere.¹⁷⁰⁰ U onoj mjeri u kojoj Tolimir tvrdi da taj faktor nije relevantan zbog toga što on nije bio obaviješten o ubistvu zatočenih muškaraca i dječaka iz Srebrenice i što nije bio u kontaktu s Mladićem u periodu od 14. do 17. jula 1995. godine, Žalbeno vijeće podsjeća da je drugdje u ovoj Presudi odbacilo Tolimirove prigovore na ove činjenične zaključke.¹⁷⁰¹

564. U vezi s Tolimirovom tvrdnjom da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je u obzir uzelo dokaze izvan perioda u kojem je, kako se navodi u Optužnici, izvršen genocid (11. juli-1. novembar 1995. godine) da bi izvelo zaključak o njegovoj namjeri, Žalbeno vijeće ima u vidu da se Pretresno vijeće oslonilo, pored ostalog, na Tolimirov aktivan doprinos UZP-u prisilnog uklanjanja počev od marta 1995. godine kada je izvelo zaključak o njegovoj genocidnoj namjeri.¹⁷⁰² Konkretno, Pretresno vijeće je uzelo u obzir sljedeće: (i) Tolimirov aktivan angažman na provođenju u djelo Direktive 7 od marta do jula 1995. godine; (ii) njegovo učešće u ograničavanju kretanja konvoja s humanitarnom pomoći; i (iii) njegov doprinos ograničavanju sposobnosti UNPROFOR-a da vrši svoj mandat.¹⁷⁰³ Žalbeno vijeće podsjeća da ono što se ispituje jeste da li je u trenutku činjenja krivičnog djela optuženi posjedovao neophodnu namjeru.¹⁷⁰⁴ Kao što se navodi gore, da bi izvelo zaključak o toj namjeri, pretresno vijeće može uzeti u obzir sve relevantne činjenice i okolnosti.¹⁷⁰⁵ Žalbeno vijeće podsjeća da, kao opšte načelo, oslanjanje na dokaze koji potiču iz perioda izvan onog na koji se odnosi optužnica ne predstavlja grešku u primjeni prava.¹⁷⁰⁶ Pretresno vijeće na osnovu pravila 89(C) Pravidnika ima diskreciona ovlaštenja da prihvati svaki “relevantan dokaz za koji smatra da ima dokaznu vrijednost”.¹⁷⁰⁷ Pitanje koje se postavlja pred Žalbeno vijeće je to da li je Pretresno vijeće zloupotrijebilo svoja diskreciona ovlaštenja kada je

¹⁶⁹⁹ Prvostepena presuda, par. 1163-1166, 1170-1172.

¹⁷⁰⁰ V. Prvostepena presuda, par. 1039, 1044, 1048, 1053, 1055.

¹⁷⁰¹ V. gore, par. 455.

¹⁷⁰² Prvostepena presuda, par. 1172.

¹⁷⁰³ Prvostepena presuda, par. 1163.

¹⁷⁰⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Munyakazi*, par. 142; Drugostepena presuda u predmetu *Simba*, par. 266.

¹⁷⁰⁵ V. gore, par. 561.

¹⁷⁰⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 122.

¹⁷⁰⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 122; Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 31, gdje se poziva na pravilo 89(C) i (D) Pravidnika.

zaključilo da dokazi koji su izvan okvira Optužnice imaju dokaznu vrijednost u odnosu na krivična djela za koja se u njoj tereti.

565. Žalbeno vijeće ima u vidu zaključak Pretresnog vijeća da su Tolimirovi postupci počev od marta 1995. godine bili usmjereni ka provođenju Direktive 7, koja je imala za cilj “stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi”, što je na kraju dovelo do prisilnog uklanjanja približno 30.000 do 35.000 bosanskih Muslimana iz Srebrenice i Žepe tokom perioda na koji se odnosi Optužnica (što čini krivično djelo genocida putem nanošenja teških tjelesnih ili duševnih povreda).¹⁷⁰⁸ Po mišljenju Žalbenog vijeća, Tolimirovi s tim povezani postupci u mjesecima koji su prethodili periodu na koji se odnosi Optužnica očigledno su relevantni i imaju dokaznu vrijednost u odnosu na ispitivanje o njegovoj genocidnoj namjeri. U ovom kontekstu, Žalbeno vijeće nalazi da Pretresno vijeće nije zloupotrijebilo svoja diskreciona ovlaštenja time što se oslonilo na Tolimirove postupke iz perioda koji je prethodio onom na koji se odnosi Optužnica da bi utvrdilo njegovu *mens rea* za zločine počinjene tokom tog perioda.¹⁷⁰⁹

566. Žalbeno vijeće smatra neutemeljenom Tolimirovu tvrdnju da Pretresno vijeće nije dalo obrazloženo mišljenje o tome zašto gore pomenute činjenice ukazuju na genocidnu namjeru. Ono ima u vidu da je Pretresno vijeće, nakon što je rekapituliralo svoje zaključke o Tolimirovom učešću u UZP-ovima, navelo da je Tolimir bio svjestan prisilnog uklanjanja približno 25.000 do 30.000 bosanskih Muslimana 12. i 13. jula 1995. i da je od 13. jula 1995. godine znao da se izvodi operacija ubistva sa genocidnom namjerom.¹⁷¹⁰ Pretresno vijeće je dalje navelo da se Tolimir aktivno angažovao na prikriivanju “zajedničkog cilja, uprkos svojoj izuzetno dobroj upućenosti u stanje na terenu i svojim obavezama prema ratnim zarobljenicima”.¹⁷¹¹ Ono je zaključilo da se na osnovu Tolimirovog doprinošenja UZP-ovima – koje obuhvata i gore pomenute doprinose – u kombinaciji s njegovim znanjem o počinjenim zločinima, kao dijelom cjelokupnih dokaza, može izvesti zaključak da je on posjedovao genocidnu namjeru.¹⁷¹² Žalbeno vijeće ne nalazi nikakvu grešku u ovom pristupu i odbacuje ovaj argument.

567. Tolimir dalje tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je zaključak da je on posjedovao genocidnu namjeru izvelo iz radnji koje je on izvršio poslije operacija ubistva –

¹⁷⁰⁸ Prvostepena presuda, par. 756, 759, 1163.

¹⁷⁰⁹ V. Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 297; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 1019, 1470.

¹⁷¹⁰ Prvostepena presuda, par. 1163, 1166.

¹⁷¹¹ Prvostepena presuda, par. 1164.

¹⁷¹² Prvostepena presuda, par. 1172.

konkretno – da se Pretresno vijeće nije trebalo oslanjati na dokazni predmet tužilaštva 2433, dopis od 27. februara 1997. godine, koji je Tolimir uputio pukovniku Milomiru Savčiću u Upravi za bezbjednosne poslove VRS-a.¹⁷¹³ U tom dopisu, Tolimir je predložio da se ne odgovara na jedan memorandum koji je priložio uz taj svoj dopis od 27. februara 1997. godine, a koji je 18. februara 1997. godine Ambasada Nizozemske u Sarajevu uputila predsjedniku Republike Srpske (dalje u tekstu: Memorandum) tražeći informacije o sudbini 242 osobe koje se u tom Memorandumu navode kao osobe koje su snage bosanskih Srba 13. jula 1995. godine evakuisale iz Potočara.¹⁷¹⁴ Tolimir upućuje na svjedočenja Savčića i svjedoka PW-071 u prilog svom tumačenju dokaznog predmeta tužilaštva 2433 i u svrhu osporavanja vjerodostojnosti spiska sa 242 osobe sadržanog u tom dokaznom predmetu.¹⁷¹⁵ Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće, prilikom izvođenja zaključka o njegovoj genocidnoj namjeri, uzelo u obzir, pored ostalog, to da je Tolimir “i poslije završetka rata bio odlučan da sakrije ubistva koja su na neopisivo masovnoj osnovi izvršili pripadnici snaga bosanskih Srba”.¹⁷¹⁶ Tolimir iznosi argument da niko ko razumno presuđuje o činjenicama ne bi mogao da na osnovu dokaznog predmeta tužilaštva 2433 izvede zaključak da je on posjedovao genocidnu namjeru ili da je namjeravao da prikrije zločine, zato što je on u tom dokumentu samo iznio stav da ne može pružiti nikakve informacije o 242 osobe sa spiska sadržanog u tom dokaznom predmetu. U tom kontekstu, Tolimir u svom Žalbenom podnesku ponavlja razloge iz kojih nije trebalo odgovarati na zahtjev Ambasade Nizozemske, koje je iznio u svom dopisu od 22. februara 1997. godine, a to su: (i) 242 osobe sa tog spiska nikad nisu bile registrovane kao izbjeglice; (ii) ni UNPROFOR ni MKCK nisu sastavili nijedan spisak takvih osoba; i (iii) taj spisak je nepouzdan jer je sačinjen po sjećanju Ibri Nuhanovića i u njega su mogla biti uključena i ona lica koja su “organizovano evakuisana ili nestala prije evakuacije u toku borbenih dejstava”.¹⁷¹⁷ Po mišljenju Žalbenog vijeća, Tolimir nastoji da ocjenu dokaza koju je izvršilo Pretresno vijeće zamijeni svojom.¹⁷¹⁸ On svoje tumačenje dopisa ne potkrepljuje ničim drugim do samim doslovnim

¹⁷¹³ Žalbeni podnesak, par. 450-451. Žalbeno vijeće ima u vidu da Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što se oslonilo na dva dokumenta, ali da iznosi argumente samo u vezi s dokaznim predmetom tužilaštva 2433 (Glavni štab VRS-a, dokument br. 98-83/97, Dopis Zdravka Tolimira pukovniku Savčiću, Uprava za bezbjednosne poslove VRS-a, 27. februar 1997. godine).

¹⁷¹⁴ Dokazni predmet tužilaštva 2433.

¹⁷¹⁵ Žalbeni podnesak, par. 451.

¹⁷¹⁶ Prvostepena presuda, par. 1166, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 1114, u kojem se oslanja na dokazni predmet tužilaštva 2433 (Glavni štab VRS-a, dokument br. 98-83/97, Dopis Zdravka Tolimira pukovniku Savčiću, Uprava za bezbjednosne poslove VRS-a, 27. februar 1997. godine).

¹⁷¹⁷ Žalbeni podnesak, par. 451, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 2433, str. 2-3.

¹⁷¹⁸ V. Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 27.

tekstom tog dokumenta, koji je Pretresno vijeće smatralo pokušajem da se prikriju ubistva,¹⁷¹⁹ i svjedočenjem Savčića, koji je tvrdio da za taj dopis ne zna ili da ga se ne sjeća.¹⁷²⁰

568. Razlozi za neodgovaranje na zahtjev Ambasade Nizozemske za informacije, koje je Tolimir naveo u svom dopisu od 22. februara 1997. godine i ponovio u svom Žalbenom podnesku, potkrepljuju tumačenje Pretresnog vijeća da je svrha dopisa od 22. februara 1997. godine bila da se prikriju zločini. U vezi s Tolimirovom tvrdnjom da je taj spisak sačinjen po Nuhanovićevom sjećanju,¹⁷²¹ Žalbeno vijeće primjećuje da dokazi na koje Tolimir s tim u vezi upućuje, u stvari, idu u prilog zaključku Pretresnog vijeća – i navodu iz Memoranduma koji je priložen uz dopis od 22. februara 1997. godine – da je spisak sastavljen u bazi u Potočarima, dana 13. jula 1995. godine, tako što su popisana imena muškaraca koji su tada bili zatočeni u toj bazi i koji su pristali da im imena budu popisana.¹⁷²² Tolimir nije pokazao da je ocjena dopisa od 22. februara 1997. godine od strane Pretresnog vijeća bila pogrešna.

569. U vezi s Tolimirovom sugestijom da dokazi *ex post facto* ne mogu biti osnova za izvođenje zaključka o genocidnoj namjeri, Žalbeno vijeće ponavlja da, kao opšte načelo, oslanjanje na dokaze koji potiču iz perioda izvan onog na koji se odnosi Optužnica ne predstavlja grešku u primjeni prava, pod uslovom da oni imaju dokaznu vrijednost.¹⁷²³ U ovom predmetu, Pretresno vijeće je zaključilo da je Tolimirovo učešće u prikrivanju zločina genocida *započelo tokom perioda na koji se odnosi Optužnica i nastavljeno* i 1997. godine, upućivanjem dopisa od 22. februara 1997. godine.¹⁷²⁴ Konkretno, Pretresno vijeće je zaključilo da je Tolimir: dana 13. jula 1995. godine, izdao uputstva o tome kako da se osigura da zarobljeni bosanski Muslimani budu držani van pogleda;¹⁷²⁵ dana 14. jula 1995. godine, prenio Mladićevo naređenje Komandi Drinskog korpusa u vezi s prisustvom jedne bespilotne letjelice kako bi se “operacija ubistva mogla izvesti, a da ne bude otkrivena”;¹⁷²⁶ dana 16. jula 1995. godine, izdao uputstvo Miletiću da obavijesti potčinjene jedinice da je sigurnije da se komunicira putem telegrama preko IKM-a Drinskog korpusa;¹⁷²⁷ dana 18. jula 1995. godine, nadgledao evakuaciju ranjenika i lokalnog osoblja organizacije MSF u Srebrenici u

¹⁷¹⁹ Prvostepena presuda, par. 1114, 1166.

¹⁷²⁰ Žalbeni podnesak, fusnota 408, gdje se poziva na T. od 22. juna 2011. godine, str. 15867-15871.

¹⁷²¹ Žalbeni podnesak, fusnota 408, gdje se poziva na T. od 30. septembra 2010. godine, str. 6091-6093 (zatvorena sjednica).

¹⁷²² V. Prvostepena presuda, par. 288, gdje se poziva, pored ostalog, na dokazni predmet tužilaštva 600 (rukom pisani spisak muškaraca zatočenih u Potočarima 12. jula 1995. godine). Taj spisak imena identičan je spisku koji je priložen uz Memorandum Ambasade Nizozemske, u dokaznom predmetu tužilaštva 2433. V. dokazni predmet tužilaštva 2433, str. 5, Memorandum, par. 1 i Dodatak A.

¹⁷²³ V. gore, par. 564.

¹⁷²⁴ Prvostepena presuda, par. 1114, 1164, 1166.

¹⁷²⁵ Prvostepena presuda, par. 1105-1106.

¹⁷²⁶ Prvostepena presuda, par. 1108.

¹⁷²⁷ Prvostepena presuda, par. 1109.

namjeri da odvrati pažnju međunarodne zajednice od nestalih muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana iz Srebrenice;¹⁷²⁸ dana 25. jula 1995. godine, podnio izvještaj naslovljen na Gveru i Miletića, u kojem je predložio da se Državna komisija za razmjenu ratnih zarobljenika upozori da ne pristaje na dužu proceduru za razmjenu ratnih zarobljenika sa ABiH kako bi se izbjegao pritisak od strane ABiH u vezi s nestalim muškarcima i dječacima, bosanskim Muslimanima, iz Srebrenice;¹⁷²⁹ u septembru 1995. godine – dok je operacija ponovnog pokopavanja bila u toku – izdao jedan izvještaj u kojem je naveo da VRS ne može da vrši razmjene ratnih zarobljenika sa ABiH zato što je zarobljen mali broj neprijateljskih vojnika;¹⁷³⁰ i 1997. godine uputio dopis od 22. februara 1997. o kojem se govori gore. Žalbeno vijeće je već potvrdilo te zaključke.¹⁷³¹ Svi ti Tolimirovi postupci imali su za cilj prikrivanje zločina koji su bili dio zajedničkog plana UZP-a ubistva, tako da je dopis od 22. februara 1997. godine, usprkos tome što u vremenskom smislu jeste bio *ex post facto*, u konstruktivnom smislu bio istovremen s operacijom ubistva. Žalbeno vijeće, shodno tome, nalazi da Pretresno vijeće nije zloupotrijebilo svoja diskreciona ovlaštenja zbog toga što se oslonilo na dopis od 22. februara 1997. godine kao na dodatni dokaz u prilog svom zaključku da je Tolimir posjedovao genocidnu namjeru.

570. Žalbeno vijeće po kratkom postupku odbacuje Tolimirov argument da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je zaključilo da je on posjedovao traženo znanje da se operacija ubistva izvodi sa genocidnom namjerom, budući da Tolimir nije ukazao ni na jedan dokaz ili zaključak kojim bi potkrijepio taj svoj argument niti je taj argument razradio.¹⁷³²

571. U vezi s Tolimirovim argumentom da je prevod na engleski jezik dokaznog predmeta tužilaštva 488 pogrešan, Žalbeno vijeće podsjeća da je već odbacilo Tolimirove argumente da se njegov prijedlog odnosio na uništavanje “praznih lokacija”, a ne stanovništva, u svrhu ostvarenja legitimnog vojnog cilja.¹⁷³³ Žalbeno vijeće dalje odbacuje Tolimirov argument da su, u svakom slučaju, lokacije koje se pominju u dokaznom predmetu tužilaštva 488 bile izvan dometa VRS-a, budući da u svrhu utvrđivanja njegove *mens rea* nije relevantno da li je taj njegov prijedlog mogao biti proveden u djelo.

572. Pretresno vijeće je zaključilo da je dokazni predmet tužilaštva 488 “relevantan kao pokazatelj stanja svijesti optuženog za vrijeme operacije prisilnog uklanjanja civilnog stanovništva

¹⁷²⁸ Prvostepena presuda, par. 1110.

¹⁷²⁹ Prvostepena presuda, par. 1113.

¹⁷³⁰ Prvostepena presuda, par. 1114.

¹⁷³¹ V. gore, par. 475, 478-479, 487-490, 493-495, 498-499.

¹⁷³² Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 26; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 20; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 297.

¹⁷³³ V. gore, par. 411.

u Žepi, kao i toga da je on u potpunosti bio svjestan teške situacije u kojoj se našlo to ranjivo stanovništvo” i da predstavlja dokaz “njegove gorljive i taktičke namjere da se stanovništvo, bosanski Muslimani, ukloni iz žepske enklave, u sklopu doprinosa UZP-u prisilnog uklanjanja”.¹⁷³⁴ Pretresno vijeće je konstatovalo da “jedini razuman zaključak do kojeg većina članova Vijeća može doći jeste taj da ovaj dokument demonstrira riješenost optuženog da uništi stanovništvo, bosanske Muslimane”.¹⁷³⁵ Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće prilikom donošenja tog zaključka uzelo u obzir ne samo značenje tog dokumenta, nego i kontekst tadašnjih događanja, to jest sljedeće: (i) bosansko muslimansko stanovništvo bilo je prisilno uklonjeno iz Potočara, što je za posljedicu imalo teške tjelesne ili duševne povrede; (ii) Tolimir je bio u velikoj mjeri umiješan u prikrivanje operacije ubistva koja je izvođena sa genocidnom namjerom; i (iii) on je bio u velikoj mjeri angažovan na pripremi prisilnog premještanja stanovništva, bosanskih Muslimana, iz Žepe.¹⁷³⁶ S obzirom na gore navedeno, Žalbeno vijeće smatra da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao da dođe do zaključka da Tolimirova riješenost da uništi muslimansko stanovništvo istočne Bosne predstavlja jedini razuman zaključak koji se može izvesti.¹⁷³⁷

573. Na kraju, u vezi s Tolimirovom tvrdnjom da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključak o njegovoj genocidnoj namjeri izvelo iz toga što je on koristio pogrdne nazive za bosanske Muslimane, Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće, nakon što je konstatovalo da je Tolimir u komunikacijama VRS-a “za bosanske Muslimane koristio pogrdne i dehumanizirajuće izraze, kao što su ‘Turci’ ili ‘balije’”,¹⁷³⁸ zaključilo da je on “podsticao korištenje pogrdnih izraza kako bi među pripadnicima snaga bosanskih Srba izazvao mržnju na nacionalnoj osnovi i stav da su bosanski Muslimani ljudska bića manje vrijednosti, u cilju iskorjenjivanja te konkretne grupe stanovništva istočne BiH”.¹⁷³⁹

¹⁷³⁴ Prvostepena presuda, par. 1171.

¹⁷³⁵ Prvostepena presuda, par. 1171. V. i Prvostepena presuda, par. 1172.

¹⁷³⁶ Prvostepena presuda, par. 1171.

¹⁷³⁷ Zaključak iz ovog paragrafa da Pretresno vijeće nije pogriješilo zbog toga što je zaključak o Tolimirovoj genocidnoj namjeri izvelo iz dokaznog predmeta tužilaštva 488, naravno, ne dovodi u pitanje raniji zaključak Žalbenog vijeća da prisilno premještanje stanovništva Žepe ne predstavlja genocid. Žalbeno vijeće s tim u vezi podsjeća na svoj raniji zaključak, uz suprotno mišljenje sudija Sekulea i Güneya, da je genocid počinjen samo putem: (1) ubijanja muških stanovnika Srebrenice; i (2) prisilnog premještanja srebreničkih žena, djece i staraca iz Potočara, koje je za posljedicu imalo nanošenje teških duševnih povreda. Žalbeno vijeće preispituje zaključke Pretresnog vijeća o Tolimirovoj genocidnoj namjeri samo u odnosu na te dvije operacije. Žalbeno vijeće takođe podsjeća da je potvrdilo Tolimirovo učešće u UZP-u ubistva i UZP-u prisilnog uklanjanja. Ispitivanje vezano za Tolimirovu genocidnu namjeru se, stoga, ne odnosi na operacije u Žepi, nego na djela za koja je utvrđeno da ispunjavaju kriterije za genocid. Činjenica da se Pretresno vijeće prilikom izvođenja zaključka o Tolimirovoj genocidnoj namjeri oslonilo na jedan dokument koji se odnosi na operacije bosanskih Srba u Žepi ne znači da je u Žepi počinjen genocid. Žalbeno vijeće je već zaključilo, uz suprotno mišljenje sudija Sekulea i Güneya, da prisilno uklanjanje stanovništva Žepe ne doseže prag *actus reus* genocida. V. gore, par. 232-235.

¹⁷³⁸ Prvostepena presuda, par. 1168.

¹⁷³⁹ Prvostepena presuda, par. 1169.

574. Žalbeno vijeće podsjeća da težina koja se prilikom utvrđivanja genocidne namjere pripisuje korištenju pogrdnih naziva u odnosu na neku konkretnu grupu zavisi od okolnosti datog predmeta.¹⁷⁴⁰ Dokazi na koje je uputilo Pretresno vijeće o takvom korištenju pogrdnih izraza, pored onih koji su se odnosili na Tolimira, ticali su se neposrednih izvršilaca genocida ili učesnika UZP-a ubistva.¹⁷⁴¹ Žalbeno vijeće ima u vidu da je Tolimir uputio na Čulićevo svjedočenje da su pripadnici VRS-a tokom rata neprestano koristili određene pogrдне izraze kako bi iznio argument da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je tim dokazima pripisalo dokaznu težinu.¹⁷⁴² Međutim, Žalbeno vijeće se uvjerilo da je, bez obzira na to da li je korištenje takvih izraza bilo rasprostranjeno među pripadnicima VRS-a, Pretresno vijeće postupilo razumno kada je Tolimirovom korištenju takvih izraza pripisalo dokaznu težinu, razmotrivši ga u vezi sa svim ostalim dokazima na koje se oslonilo da bi utvrdilo postojanje genocidne namjere. S tim u vezi, Žalbeno vijeće ima u vidu iskaz vještaka tužilaštva Richarda Butlera da korištenje pogrdnih izraza u načelu nije prihvatljiva praksa u vojsci i da bi korištenje takvih izraza od strane nekog visokog vojnog oficira predstavljalo poruku njegovim potčinjenima da se takvo ponašanje toleriše.¹⁷⁴³

575. U vezi s Tolimirovom tvrdnjom da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je zaključilo da je on lično koristio pogrдне nazive za bosanske Muslimane u relevantnom periodu tokom rata, Žalbeno vijeće ima u vidu da se Pretresno vijeće oslonilo na: (i) dokazni predmet tužilaštva 2485, naređenje kojim se odobravaju razmjene ratnih zarobljenika; (ii) dokazni predmet tužilaštva 2274, telegram u vezi s razmjenama ratnih zarobljenika; i (iii) dokazne predmete tužilaštva 371a, 2156 i 2468, presretnute razgovore u kojima je Tolimir bosanske Muslimane nazivao pogrđnim nazivima kao što su “balije” ili “Turci”.¹⁷⁴⁴ Žalbeno vijeće takođe ima u vidu da je Pretresno vijeće bilo svjesno dokaza koji pokazuju situacije u kojima je Tolimir umjesto tih izraza koristio izraz “Muslimani”.¹⁷⁴⁵ Činjenica da Tolimir nije koristio isključivo pogrдне nazive za bosanske

¹⁷⁴⁰ V. Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 130. Upor. Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 470, 506.

¹⁷⁴¹ V. Prvostepena presuda, par. 312, 362, 378, 522, 549, 1168.

¹⁷⁴² Žalbeni podnesak, par. 454.

¹⁷⁴³ Prvostepena presuda, par. 1169.

¹⁷⁴⁴ Prvostepena presuda, par. 1168.

¹⁷⁴⁵ Prvostepena presuda, fusnota 868 (gdje se poziva na dokazni predmet odbrane 41, izvještaj od 9. jula 1995. godine koji je Tolimir poslao Karadžiću, Gveri i Krstiću, u vezi sa saglasnošću za nastavak dejstava u cilju zauzimanja Srebrenice), par. 950 (gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 123 (izvještaj od 13. jula 1995. godine koji je Tolimir poslao, pored ostalih, Mladiću i Sektoru za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba VRS-a, u vezi sa situacijom u enklavi Žepa)), 997 (gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 122 (izvještaj od 29. jula 1995. godine koji je Tolimir poslao, pored ostalih, Krstiću i Pećancu, u vezi s pregovorima s ABiH o prekidu vatre u Žepi)).

Muslimane nije dovoljna da bi dovela u pitanje zaključak Pretresnog vijeća da je on takve izraze često koristio.¹⁷⁴⁶ Žalbena vijeće smatra ovaj Tolimirov argument neutemeljenim.

576. U vezi s Tolimirovim argumentom da se to što su drugi pripadnici VRS-a koristili pogrdne izraze ne može uzeti kao osnova za izvođenje zaključka o njegovoj ličnoj genocidnoj namjeri, Žalbena vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće uzelo u obzir korištenje takvih izraza od strane Tolimirovih neposredno potčinjenih, zajedno sa Butlerovim svjedočenjem i gore pomenutim dokazima o Tolimirovom korištenju tih izraza, da bi zaključilo da je Tolimir podsticao korištenje pogrdnih izraza kako bi među pripadnicima snaga bosanskih Srba raspirio mržnju na nacionalnoj osnovi i stav da su bosanski Muslimani ljudska bića manje vrijednosti, u cilju iskorjenjivanja te konkretne grupe stanovništva iz istočne BiH.¹⁷⁴⁷ Žalbena vijeće podsjeća da tamo gdje je dokaz o stanju svijesti zasnovan na izvođenju zaključka, taj zaključak mora biti jedini razuman zaključak koji se može izvesti iz dokaza.¹⁷⁴⁸ Ovaj test se još strožije primjenjuje prilikom izvođenja zaključka o genocidnoj namjeri.¹⁷⁴⁹ Žalbena vijeće se uvjerilo da bi razuman presuditelj o činjenicama, na osnovu razmatranja korištenja takvih pogrdnih izraza od strane Tolimira i njegovih neposredno potčinjenih, u kombinaciji s drugim relevantnim okolnostima koje je Pretresno vijeće utvrdilo, a koje se navode gore, mogao da konstatuje da je jedini razuman zaključak koji se može izvesti iz cjelokupnih dokaza taj da je Tolimir gajio genocidnu namjeru.

(c) Zaključak

577. Iz gore navedenih razloga, Žalbena vijeće, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, odbacuje 21. žalbenu osnovu.

2. Udruživanje radi vršenja genocida (22. žalbena osnova)

578. Pretresno vijeće je Tolimiru izreklo osuđujuću presudu za genocid i udruživanje radi vršenja genocida po članu 4(3)(a) i (b) Statuta.¹⁷⁵⁰ Ono je zaključilo da je dogovor dviju ili više osoba da se izvrši genocid postojao u planu za ubistvo vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice sa posebnom namjerom da se unište bosanski Muslimani iz istočne BiH.¹⁷⁵¹ Pretresno vijeće je na osnovu dokaza izvelo zaključak da se Tolimir saglasio sa činjenjem genocida i stoga ga

¹⁷⁴⁶ Prvostepena presuda, par. 1168.

¹⁷⁴⁷ Prvostepena presuda, par. 1168-1169.

¹⁷⁴⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 120.

¹⁷⁴⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 37.

¹⁷⁵⁰ Prvostepena presuda, par. 1172-1173, 1175-1176.

¹⁷⁵¹ Prvostepena presuda, par. 789, 791, 1175-1176.

je proglasilo krivično odgovornim za udruživanje radi vršenja genocida na osnovu toga što je značajno doprinio UZP-u ubistva sa genocidnom namjerom.¹⁷⁵²

(a) Argumenti

579. Tolimir osporava osuđujuću presudu koja mu je izrečena za udruživanje radi vršenja genocida navodeći da ona predstavlja i grešku u utvrđivanju činjenica i grešku u primjeni prava.¹⁷⁵³ Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno izjednačilo odgovornost za genocid i udruživanje radi vršenja genocida.¹⁷⁵⁴ On iznosi argument da je Pretresno vijeće smatralo udruživanje kolaborativnim aspektom krivičnog djela genocida, što po njegovom mišljenju znači da se udruživanje radi vršenja genocida ne može smatrati zasebnim krivičnim djelom ako je osnovno krivično djelo, dakle genocid, bilo počinjeno.¹⁷⁵⁵ Tolimir dodaje da je Pretresno vijeće uzelo svoje zaključke o genocidu kao isključivu osnovu za svoje zaključke o optužbi za udruživanje radi vršenja genocida.¹⁷⁵⁶ U vezi s elementom *actus reus*, Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće propustilo da razmotri da li je sama operacija ubistva predstavljala genocid ili da li je plan da se izvrši genocid postojao već u nekom trenutku ranije.¹⁷⁵⁷ Pored toga, Tolimir iznosi argument da je Pretresno vijeće propustilo da pruži obrazloženje time što nije donijelo izričit zaključak da je on sklopio navodni dogovor da se izvrši genocid.¹⁷⁵⁸ Na kraju, on iznosi argument da nema nikakvih dokaza da je na bilo koji način komunicirao – a kamoli sklopio dogovor – sa navodnim učesnicima UZP-a ubistva.¹⁷⁵⁹

580. U vezi s elementom *mens rea*, Tolimir tvrdi da je, usprkos tome što je optužba za udruživanje radi vršenja genocida obuhvatala samo “dogovor da se ubiju vojno sposobni muškarci iz Srebrenice”,¹⁷⁶⁰ Pretresno vijeće izvelo zaključak o njegovoj genocidnoj namjeri iz šire činjenične osnove.¹⁷⁶¹ Na kraju, Tolimir tvrdi da je, ukoliko se udruživanje radi vršenja genocida smatra zasebnim krivičnim djelom, Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što nije navelo koji vid odgovornosti shodno članu 7(1) Statuta čini osnovu za osuđujuću presudu koja mu je izrečena za to krivično djelo.¹⁷⁶² Po Tolimirovom mišljenju, udruživanje radi vršenja genocida trebalo bi se smatrati samo vidom odgovornosti i ono se ne može razlikovati od UZP-a kao vida

¹⁷⁵² Prvostepena presuda, par. 1176, 1206.

¹⁷⁵³ Žalbeni podnesak, par. 456-457.

¹⁷⁵⁴ Žalbeni podnesak, par. 460.

¹⁷⁵⁵ Žalbeni podnesak, par. 460-461.

¹⁷⁵⁶ Žalbeni podnesak, par. 462.

¹⁷⁵⁷ Žalbeni podnesak, par. 458.

¹⁷⁵⁸ Žalbeni podnesak, par. 459-460.

¹⁷⁵⁹ Žalbeni podnesak, par. 465.

¹⁷⁶⁰ Žalbeni podnesak, par. 458, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 789.

¹⁷⁶¹ Žalbeni podnesak, par. 458, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 1158.

odgovornosti.¹⁷⁶³ On tvrdi da je Pretresno vijeće bilo dužno da ga oslobodi optužbe za udruživanje radi vršenja genocida zato što su te dvije osuđujuće presude nedopustivo kumulativne.

581. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće ispravno osudilo Tolimira i za udruživanje radi vršenja genocida i za genocid, budući da je razmotrilo tražene elemente tih krivičnih djela i zaključilo da je Tolimir bio strana u dogovoru da se izvrši genocid i da je imao genocidnu namjeru.¹⁷⁶⁴ Ono iznosi argument da je Tolimir zanemario Drugostepenu presudu u predmetu *Gatete*, u kojoj je Žalbeno vijeće MKSR-a utvrdilo da je moguće izreći osuđujuću presudu i za udruživanje radi vršenja genocida i za genocid.¹⁷⁶⁵ Tužilaštvo dalje tvrdi da, s obzirom na to da *actus reus* udruživanja predstavlja čin sklapanja dogovora da se izvrši genocid, Pretresno vijeće nije moralo davati nikakva dalja objašnjenja u vezi s vidom odgovornosti.¹⁷⁶⁶ Tužilaštvo dodaje da Tolimir nije pokazao nikakve činjenične greške i navodi zaključke Pretresnog vijeća da su razmjere i priroda operacije ubistva dovoljni da pokažu zločin genocida i da genocidni plan i namjera potiču iz jula 1995. godine.¹⁷⁶⁷ Ono dalje navodi da je Pretresno vijeće utvrdilo da Tolimir jeste komunicirao s drugim učesnicima UZP-a o operaciji ubistva (na primjer, Popoviću je dao uputstvo da “[r]adi svoje poslove” poslije čega je Popović nadzirao ubistvo 39 muškaraca, bosanskih Muslimana, u Bišini).¹⁷⁶⁸

(b) Analiza

582. Žalbeno vijeće podsjeća da su genocid i udruživanje radi vršenja genocida zasebna krivična djela shodno članu 4 Statuta.¹⁷⁶⁹ Dok je element *mens rea* za oba krivična djela identičan – to jest predstavlja “namjeru da se u cijelosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva”¹⁷⁷⁰ – element *actus reus* se razlikuje. Krivično djelo genocida zahtijeva činjenje jednog od djela nabrojanih u članu 4(2) Statuta, dok krivično djelo udruživanja radi vršenja genocida zahtijeva čin sklapanja dogovora da se izvrši genocid.¹⁷⁷¹ Kao što je Pretresno vijeće

¹⁷⁶² Žalbeni podnesak, par. 459, 463.

¹⁷⁶³ Žalbeni podnesak, par. 464-465. V. i Replika na podnesak respondenta, par. 155.

¹⁷⁶⁴ Podnesak respondenta, par. 332. V. i Podnesak respondenta, par. 333.

¹⁷⁶⁵ Podnesak respondenta, par. 332-333.

¹⁷⁶⁶ Podnesak respondenta, par. 334.

¹⁷⁶⁷ Podnesak respondenta, par. 335.

¹⁷⁶⁸ Podnesak respondenta, par. 335, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 769-773, 790-791, 976, 1109, 1111. U svojoj replici, Tolimir tvrdi da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo njegov razgovor s Popovićem protumačiti kao dokaz da mu je izdao uputstvo da nadgleda operacije ubistva. Replika na podnesak respondenta, par. 156.

¹⁷⁶⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 537-538; Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 710; Drugostepena presuda u predmetu *Gatete*, par. 260.

¹⁷⁷⁰ Prvostepena presuda, par. 787, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 894.

¹⁷⁷¹ Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 710; Drugostepena presuda u predmetu *Gatete*, par. 260. V. Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 894; Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 218; Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 92.

ispravno zaključilo, udruživanje je nedovršeno krivično djelo i, shodno tome, ne zahtijeva dokaz o ostvarenju genocida kao krivičnog djela u osnovi, budući da sam dogovor predstavlja suštinu tog krivičnog djela.¹⁷⁷²

583. U vezi s Tolimirovim argumentom da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što se oslonilo na svoje zaključke o genocidu da bi utvrdilo njegovu odgovornost za krivično djelo udruživanja radi vršenja genocida, Žalbeno vijeće ima u vidu da se Pretresno vijeće oslonilo na svoje zaključke o genocidu, kao i na zaključke koji su se odnosili na Tolimirovu odgovornost na osnovu UZP-a ubistva.¹⁷⁷³ Žalbeno vijeće ne uočava nikakvu grešku u pristupu Pretresnog vijeća. Žalbeno vijeće podsjeća da se kod utvrđivanja *actusa reusa* udruživanja radi vršenja genocida, u slučajevima nedostatka neposrednih dokaza o dogovoru da se izvrši genocid, zaključak o postojanju dogovora da se izvrši genocid može izvesti na osnovu ponašanja onih koji su ga sklopili ili na osnovu orkestriranog ili koordiniranog djelovanja grupe osoba, pod uslovom da je to jedini razuman zaključak koji se može izvesti na osnovu cjelokupnih dokaza.¹⁷⁷⁴ Shodno tome, Pretresno vijeće je imalo pravo da uzme u obzir sve relevantne činjenice i okolnosti, uključujući svaki eventualni zaključak koji je donesen u kontekstu utvrđivanja da li je genocid počinjen.¹⁷⁷⁵ Žalbeno vijeće, stoga, odbacuje Tolimirov argument.

584. Što se tiče Tolimirove tvrdnje da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjenica kada je zaključilo da je dogovor da se izvrši genocid postojao, Žalbeno vijeće, kao prvo, primjećuje da Pretresno vijeće, suprotno Tolimirovoj tvrdnji, jeste zaključilo da masovno ubistvo muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice samo za sebe predstavlja genocid.¹⁷⁷⁶ Kao drugo, ono ima u vidu da je Pretresno vijeće donijelo jasan zaključak da je plan za ubistvo nastao najkasnije u jutarnjim satima 12. jula 1995. godine, prije nego što je započeto masovno ubijanje.¹⁷⁷⁷ Kao treće, Žalbeno vijeće ima u vidu da se, u odsustvu neposrednih dokaza, Pretresno vijeće oslonilo na posredne dokaze da bi utvrdilo postojanje dogovora između dviju ili više osoba da ubiju vojno sposobne muškarce, bosanske Muslimane, iz Srebrenice s namjerom da ih unište.¹⁷⁷⁸ Pretresno vijeće je ukazalo na “stepen koordinacije među različitim nivoima rukovodstva VRS-a od

¹⁷⁷² V. Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 711. V. i Prvostepena presuda, par. 786, gdje se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Popović i drugi*, par. 868, Prvostepenu presudu u predmetu *Niyitegeka*, par. 423, Prvostepenu presudu u predmetu *Musema*, par. 193, Drugostepenu presudu u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 720.

¹⁷⁷³ V. Prvostepena presuda, par. 1176.

¹⁷⁷⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 544; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 896-897; Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 221.

¹⁷⁷⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 896.

¹⁷⁷⁶ V. Prvostepena presuda, par. 750-751, 769-771.

¹⁷⁷⁷ Prvostepena presuda, par. 1046, 1048-1049, 1054.

¹⁷⁷⁸ Prvostepena presuda, par. 790-791.

samog početka provođenja plana ubistva [...] koji pokazuje da su osobe uključene u tu operaciju [ubistva] postupale u skladu s dogovorenim koracima”.¹⁷⁷⁹ Tolimir nije pokazao da niko ko razumno utvrđuje činjenice ne bi mogao da dođe do tog zaključka zato što bi bilo moguće izvesti i neke druge razumne zaključke.¹⁷⁸⁰ Žalbeno vijeće, stoga, odbacuje Tolimirov argument.

585. Žalbeno vijeće smatra neosnovanim Tolimirov argument da je Pretresno vijeće propustilo da navede obrazloženo mišljenje zbog toga što nije donijelo izričit zaključak o tome da je on sklopio dogovor. Pretresno vijeće je izvelo zaključak da je Tolimir sklopio dogovor “najkasnije u popodnevnim satima 13. jula”, kada je saznao za operaciju ubistva i dao značajan doprinos toj operaciji.¹⁷⁸¹ Kao što je Tolimir potvrdio,¹⁷⁸² Pretresno vijeće je na taj zaključak koji je izvelo podsjetilo kasnije u Prvostepenoj presudi, kada je navelo da je – na osnovu svoje konstatacije da je Tolimir značajno doprinio UZP-u ubistva i da je to učinio s genocidnom namjerom – “izvel[o] zaključak da se optuženi pridružio dogovoru da se izvrši genocid”.¹⁷⁸³ Pretresno vijeće je, shodno tome, ispunilo svoju obavezu da pruži obrazloženo mišljenje o *actusu reusu* udruživanja radi vršenja genocida u svrhu utvrđivanja Tolimirove odgovornosti.

586. U vezi s Tolimirovom tvrdnjom da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je zaključak o njegovoj genocidnoj namjeri u odnosu na krivično djelo udruživanja radi vršenja genocida izvelo na činjeničnoj osnovi koja je šira od samog dogovora da se ubiju vojno sposobni muškarci iz Srebrenice, Žalbeno vijeće podsjeća da je – kao što je Pretresno vijeće ispravno primijetilo – *mens rea* ista za krivično djelo genocida i za krivično djelo udruživanja radi vršenja genocida i da se zaključak o postojanju genocidne namjere može izvesti iz cjelokupnih dokaza.¹⁷⁸⁴ Shodno tome, Žalbeno vijeće nalazi da Pretresno vijeće nije pogriješilo kada se oslonilo na svoje zaključke u vezi s *mens rea* za krivično djelo genocida kako bi utvrdilo *mens rea* koja se traži kod udruživanja radi vršenja genocida.¹⁷⁸⁵

587. U vezi s Tolimirovim argumentom da mu nije trebala biti izrečena osuđujuća presuda po članu 4(3)(b) Statuta zato što ne postoji nijedan zaključak ni dokaz u spisu predmeta o tome da je on uopšte komunicirao s bilo kojim od navodnih učesnika UZP-a ubistva, Žalbeno vijeće primjećuje da se Pretresno vijeće nije konkretno oslonilo na svoje ranije zaključke o Tolimirovim komunikacijama sa navodnim učesnicima UZP-a ubistva da bi utvrdilo da je on pristupio

¹⁷⁷⁹ Prvostepena presuda, par. 790-791 i dokazi na koje se tu poziva i koji se tu analiziraju.

¹⁷⁸⁰ V. Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 896.

¹⁷⁸¹ Prvostepena presuda, par. 1176.

¹⁷⁸² V. Žalbeni podnesak, par. 460.

¹⁷⁸³ Prvostepena presuda, par. 1206.

¹⁷⁸⁴ Prvostepena presuda, par. 745, 1161. V. Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 55.

¹⁷⁸⁵ Prvostepena presuda, par. 1176.

udruživanju radi vršenja genocida.¹⁷⁸⁶ Pretresno vijeće nije ni bilo dužno da to učini: kao što je gore objašnjeno, u slučaju nedostatka neposrednih dokaza o sklapanju dogovora, *actus reus* krivičnog djela udruživanja iz člana 4(3)(b) Statuta može se utvrditi na osnovu cjelokupnih dokaza koji su uvršteni u spis, pod uslovom da je to jedini razuman zaključak koji se može izvesti na osnovu tih dokaza.¹⁷⁸⁷

588. Što se tiče Tolimirove tvrdnje da Pretresno vijeće nije navelo vid odgovornosti po kojem mu je izreklo osuđujuću presudu za udruživanje radi vršenja genocida, Žalbeno vijeće smatra da je, usprkos tome što Pretresno vijeće nije izričito diskutovalo o vidu odgovornosti za udruživanje radi vršenja genocida, iz teksta Prvostepene presude dovoljno jasno da je Pretresno vijeće osudilo Tolimira za *činjenje* krivičnog djela udruživanja radi vršenja genocida zbog toga što se “pridružio dogovoru da se izvrši genocid”.¹⁷⁸⁸

589. U vezi s Tolimirovim argumentom da je Pretresno vijeće pogrešno izjednačilo odgovornost za genocid i odgovornost za udruživanje radi vršenja genocida, Žalbeno vijeće smatra da je Tolimir pogrešno protumačio navod iz Prvostepene presude da “[r]azlozi za krivično sankcionisanje udruživanja radi vršenja genocida obuhvataju ne samo sprečavanje činjenja samostalnog krivičnog djela, nego i kažnjavanje saradničkog aspekta tog zločina”.¹⁷⁸⁹ Suprotno Tolimirovoj tvrdnji, Pretresno vijeće nije sugerisalo da udruživanje radi vršenja genocida predstavlja jedan element krivičnog djela genocida, nego je objasnilo zašto su ta dva krivična djela materijalno različita i zašto se, shodno tome, mogu izreći osuđujuće presude za oba krivična djela.¹⁷⁹⁰ Žalbeno vijeće ne nalazi nikakvu grešku u tom obrazloženju Pretresnog vijeća i odbija Tolimirov argument. Pretresno vijeće je donijelo zasebne zaključke za svako krivično djelo i zasebno iznijelo obrazloženje za svaku osuđujuću presudu u odnosu i na *actus reus* i na *mens rea*.¹⁷⁹¹

590. Na kraju, Žalbeno vijeće smatra neutemeljenim Tolimirov povezani argument da je udruživanje radi vršenja genocida po članu 4(3)(b) Statuta u suštini vid odgovornosti koji je identičan UZP-u i da je zbog toga izricanje osuđujućih presuda i po jednom i po drugom vidu odgovornosti nedopustivo kumulativno. Žalbeno vijeće podsjeća da, shodno odredbama Statuta Međunarodnog suda, udruživanje radi vršenja genocida nije vid odgovornosti, nego nedovršeno krivično djelo, koje svoju pravnu formu dobija onog trenutka kada učesnici udruživanja sklope

¹⁷⁸⁶ V. Prvostepena presuda, par. 1176.

¹⁷⁸⁷ V. gore, par. 583.

¹⁷⁸⁸ Prvostepena presuda, par. 1176, 1206.

¹⁷⁸⁹ Prvostepena presuda, par. 1207.

¹⁷⁹⁰ Prvostepena presuda, par. 1207 (naglasak dodat).

¹⁷⁹¹ V. Prvostepena presuda, par. 750-782 (genocid), 788-791 (udruživanje radi vršenja genocida).

dogovor “da se djeluje u svrhu vršenja genocida”.¹⁷⁹² Nasuprot tome, UZP je vid “činjenja” po članu 7(1) Statuta – oblik odgovornosti koji zahtijeva stvarno činjenje krivičnog djela.¹⁷⁹³

(c) Zaključak

591. Iz gore navedenih razloga, Žalbeno vijeće, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, odbacuje 22. žalbenu osnovu.

3. Uslovi za *mens rea* kod zločina protiv čovječnosti (23. žalbena osnova)

592. Pretresno vijeće je zaključilo da je Tolimir znao da postoji napad usmjeren protiv civilnog stanovništva, bosanskih Muslimana, iz enklava Srebrenice i Žepe i da njegova djela čine dio tog napada.¹⁷⁹⁴

¹⁷⁹² Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 896.

¹⁷⁹³ V. Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 227.

¹⁷⁹⁴ Prvostepena presuda, par. 1178-1179.

(a) Argumenti

593. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja kada je zaključilo da je on znao da napad na enklave Srebrenica i Žepa predstavlja napad na civilno stanovništvo, te da su njegova djela činila dio tog napada.¹⁷⁹⁵ Tolimir ponavlja prigovore na te zaključke Pretresnog vijeća koje je već iznio u okviru 15. žalbene osnove, tvrdeći konkretno da je Pretresno vijeće: (i) pogrešno protumačilo Direktivu 7, posebno zbog toga što je pogrešno pretpostavilo da je “svaka” radnja koja je uslijedila poslije nje bila izvršena u svrhu provođenja te direktive u djelo; i (ii) zanemarilo izričite formulacije iz nekoliko dokumenata izdatih poslije Direktive 7, od kojih je neke izdao Tolimir, kojima je starješinama VRS-a izdato naređenje da sa civilima i ratnim zarobljenicima postupaju u skladu sa Ženevskim konvencijama.¹⁷⁹⁶

594. Tužilaštvo odgovara da Tolimir samo ponavlja argumente koje je iznio u okviru 15., 16. i 17. žalbene osnove.¹⁷⁹⁷ Ono tvrdi da bi se, iz razloga koje je navelo u vezi s tim žalbenim osnovama, trebali odbaciti i argumenti koje je Tolimir iznio u okviru 23. žalbene osnove.¹⁷⁹⁸

(b) Analiza

595. Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće svoje zaključke o Tolimirovom znanju o napadu i o tome da njegova djela čine dio tog napada zasnovalo na svojim prethodnim zaključcima, a to su sljedeći: (i) Sektor za obavještajno-bezbjednosne poslove, na čelu s Tolimirom, doprinio je sastavljanju Direktive 7, koja je označila početak prisilnog uklanjanja stanovništva, bosanskih Muslimana, iz obje enklave; (ii) Tolimir je, shodno tome, bio svjestan da postoji plan da se stvore uslovi za etničko čišćenje enklava od civilnog stanovništva, bosanskih Muslimana; i (iii) Tolimir je znao za operaciju “Krivaja”, čiji je cilj bio “da ‘razdvoji enklave Srebrenica i Žepa i suzi ih na gradsko područje’, u skladu s Direktivama op. br. 7 i 7/1”.¹⁷⁹⁹ Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće prilikom donošenja svog zaključka da je Direktiva 7 označila početak operacije

¹⁷⁹⁵ Žalbeni podnesak, par. 467, 469.

¹⁷⁹⁶ Žalbeni podnesak, par. 468, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 1202 (Zapovijest za operaciju “Krivaja 95”), str. 7, dokazni predmet tužilaštva 1225 (Zapovijest “Stupčanica 95”), dokazni predmet odbrane 41 (izvještaj koji je Tolimir podnio, pored ostalih, Glavnom štabu VRS-a, od 9. jula 1995. godine, 20:25 sati), dokazni predmet odbrane 85 (izvještaj koji je Tolimir podnio Gveri i Krstiću, od 9. jula 1995. godine, 23:50 sati). V. i Žalbeni podnesak, par. 305.

¹⁷⁹⁷ Podnesak respondenta, par. 337.

¹⁷⁹⁸ Podnesak respondenta, par. 337-338, gdje se poziva na Podnesak respondenta, par. 155-162 (u vezi s Direktivom 7 i potonjim naređenjima podnesenim u vezi sa 15. žalbenom osnovom), 200-205, 293 (u vezi s dokaznim predmetima odbrane 41 i 85, podnesenim u vezi sa 15. i 17. žalbenom osnovom). Žalbeno vijeće ima u vidu da tužilaštvo u vezi sa svojim argumentima koje je iznijelo u odnosu na 16. žalbenu osnovu nije uputilo na konkretne paragrafe u svom Podnesku respondenta.

¹⁷⁹⁹ Prvostepena presuda, par. 1078, 1178, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 1202 (Zapovijest za operaciju “Krivaja 95” Komande Drinskog korpusa, od 2. jula 1995. godine) (naglasak dodat).

prisilnog uklanjanja razmotrilo i odbilo Tolimirov argument da je Direktiva 7/1 zamijenila Direktivu 7.¹⁸⁰⁰ Žalbeno vijeće je takođe argument koji je Tolimir iznio u žalbenom postupku da je Pretresno vijeće pogriješilo u svom tumačenju Direktive 7 i vojnih naređenja koja su uslijedila poslije nje¹⁸⁰¹ odbacilo na drugom mjestu u ovoj Presudi.¹⁸⁰² Shodno tome, Žalbeno vijeće s tim u vezi odbacuje Tolimirove argumente koji se odnose na njegovu *mens rea* u vezi sa zločinima protiv čovječnosti.

596. Što se tiče Tolimirovog argumenta da je Pretresno vijeće zanemarilo nekoliko dokumenata koje su on i druge starješine VRS-a izdali poslije Direktive 7 i u kojima su naredili da se sa civilima i ratnim zarobljenicima postupa ispravno, a to su, konkretno, dokazni predmeti tužilaštva 1202 (Zapovijest za operaciju “Krivaja 95”) i 1225 (naređenje Krstića iz Komande Drinskog korpusa za napad na enklavu Žepa od 13. jula 1995. godine) i dokazni predmeti odbrane 41 i 85 (Tolimirovi izvještaji od 9. jula 1995. godine, s vremenskim oznakama od 20:25 sati, odnosno 23:50 sati),¹⁸⁰³ Žalbeno vijeće ima u vidu da Pretresno vijeće, kada je donosilo svoj zaključak o Tolimirovoj *mens rea* u vezi sa zločinima protiv čovječnosti, nije izričito diskutovalo o tim naređenjima u pomenutim dokumentima.¹⁸⁰⁴ U vezi s dokaznim predmetom tužilaštva 1202, nema nikakvih indikacija da je Pretresno vijeće zanemarilo taj dokument. Kada je zaključilo da je Tolimir znao za cilj operacije “Krivaja” da se dvije enklave razdvoje i suze u skladu s direktivama 7 i 7/1, Pretresno vijeće se pozvalo na prethodne zaključke u kojima je izričito razmotreno naređenje iz dokaznog predmeta tužilaštva 1202 da se sa ratnim zarobljenicima i civilima postupa zakonito, u skladu sa Ženevskim konvencijama.¹⁸⁰⁵ Pored toga, usprkos tome što je u dokaznom predmetu tužilaštva 1202 pripadnicima Drinskog korpusa izdato naređenje da se u postupanju sa ratnim zarobljenicima i civilima pridržavaju Ženevskih konvencija, Tolimir nije pokazao da niko ko razumno presuđuje o činjenicama ne bi, na osnovu svih dokaza na koje se pozvalo Pretresno vijeće, mogao da zaključi da

¹⁸⁰⁰ Prvostepena presuda, par. 1010, 1012, 1078.

¹⁸⁰¹ Žalbeni podnesak, par. 250-255, 327.

¹⁸⁰² V. gore, par. 317-321.

¹⁸⁰³ V. dokazni predmet tužilaštva 1202, str. 7 (“U postupanju sa ratnim zarobljenicima i stanovništvom u svemu se pridržavati Ženevske konvencije.”); dokazni predmet tužilaštva 1225, str. 4 (“Civilno muslimansko stanovništvo i UNPROFOR nisu cilj dejstva naših snaga, iste prikupljati i stražom obezbeđivati, a naoružane muslimanske grupe razbijati i uništavati.”); dokazni predmet odbrane 41 (“Predsjednik Republike Srpske je naredio da se u nastavku b/d obezbijedi puna zaštita pripadnika UNPROFOR-a i muslimanskog civilnog stanovništva i da im se garantuje sigurnost ukoliko pređu na teritoriju Republike Srpske. U skladu sa naređenjem predsjednika Republike Srpske izdajte naređenje svim borbenim sastavima koji učestvuju u borbenim dejstvima oko Srebrenice da pruže maksimalnu zaštitu i sigurnost svim pripadnicima UNPROFOR-a i civilnom muslimanskom stanovništvu. Potčinjenim jedinicama naredite da se uzdržavaju od razaranja civilnih ciljeva ukoliko na to ne budu prinuđeni usled jakog otpora neprijatelja. Zabranite paljenje stambenih objekata, a prema civilnom stanovništvu i ratnim zarobljenicima postupajte u skladu sa Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949. godine.”); dokazni predmet odbrane 85 (“Posebnu pažnju posvetite zaštiti pripadnika UNPROFOR-a i civilnog stanovništva.”).

¹⁸⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 1177-1179.

¹⁸⁰⁵ Prvostepena presuda, par. 1178, fusnota 4517, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 217, u kojem se upućuje na dokazni predmet tužilaštva 1202, str. 7.

je on znao da je napad na Srebrenicu i Žepu bio usmjeren protiv civilnog stanovništva, te da su njegova djela povezana s tim napadom. Shodno tome, nije bilo potrebe da Pretresno vijeće izričito diskutuje o tom dijelu naređenja iz dokaznog predmeta tužilaštva 1202.

597. Žalbena vijeće ima u vidu da Pretresno vijeće nije izričito uputilo na pomenuta naređenja u dokaznom predmetu tužilaštva 1225 ili dokaznim predmetima odbrane 41 i 85 kada je analiziralo Tolimirovu *mens rea* u vezi sa zločinima protiv čovječnosti,¹⁸⁰⁶ ali da naređenja iz tih dokumenata jeste razmotrilo kad je riječ o drugim zaključcima u Prvostepenoj presudi.¹⁸⁰⁷ U vezi s dokaznim predmetom tužilaštva 1225, Krstićevim naređenjem od 13. jula 1995. godine za napad na enklavu Žepa, Pretresno vijeće je izričito razmotrilo naređenje da “[c]ivilno muslimansko stanovništvo i UNPROFOR nisu cilj dejstva naših snaga” ali je smatralo da, “samo zbog toga što se u Krstićevom [naređenju] nalazi takva formulacija, većina članova Vijeća tvrdnju da je operacija VRS-a bila usmjerena samo protiv pripadnika ABiH ne smatra ubjedljivom”.¹⁸⁰⁸ S obzirom na jasne dokaze koji govore suprotno, Pretresno vijeće je razumno postupilo kad je odbacilo Tolimirov argument da cilj napada na Žepu nije bilo civilno stanovništvo.¹⁸⁰⁹ Ono je uzelo u obzir, pored ostalog, činjenicu da je do kraja juna 1995. godine VRS već napao većinu posmatračkih položaja UNPROFOR-a oko Žepe, da je sedmicu dana prije Krstićevog naređenja centar grada Žepe bio izložen sporadičnim vatrenim dejstvima i granatiranjima i da se u tom naređenju takođe pominje i cilj da se enklave “oslobode” i “likvidiraju”, odražavajući cilj da se zaštićena zona zauzme silom – što predstavlja uzimanje civilnog stanovništva za metu.¹⁸¹⁰ S obzirom na te zaključke, kao i na zaključke Pretresnog vijeća o tome kako je taj napad kulminirao prisilnim premještanjem bosanskih Muslimana, stanovništva Žepe, Žalbena vijeće smatra da bi razumno pretresno vijeće moglo da zaključi da “samo” to što se to naređenje “nalazi” u dokaznom predmetu tužilaštva 1225 nije dovoljno da pokaže da je cilj tog napada bio samo da se dejstvuje protiv ABiH. Tolimirov argument se, shodno tome, odbacuje. Isto tako, kao što je već rečeno u vezi sa 15. i 17. žalbenom osnovom, Žalbena vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće izričito razmotrilo formulacije sadržane u dokaznim predmetima odbrane 41 i 85, ali da je razumno smatralo da ta naređenja ne mogu da imaju nikakvog značaja kad je riječ o Tolimirovom stanju svijesti, s obzirom na njegovo znanje o stvarnim događajima na terenu.¹⁸¹¹ Iz tih razloga, Žalbena vijeće smatra da Tolimir nije pokazao da

¹⁸⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 1178-1179.

¹⁸⁰⁷ V., na primjer, Prvostepena presuda, par. 224, fusnota 863 (za dokazni predmet odbrane 85); Prvostepena presuda, par. 226, fusnota 868, par. 1085, fusnota 4257 (za dokazni predmet odbrane 41); Prvostepena presuda, par. 612, fusnota 2639, par. 1028-1029 (za dokazni predmet tužilaštva 1225).

¹⁸⁰⁸ Prvostepena presuda, par. 1028.

¹⁸⁰⁹ Prvostepena presuda, par. 1028-1029.

¹⁸¹⁰ Prvostepena presuda, par. 1029.

¹⁸¹¹ V. gore, par. 363, 517-520.

je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što nije izričito diskutovalo o dokaznom predmetu tužilaštva 1225 i dokaznim predmetima odbrane 41 i 85 u vezi s njegovom *mens rea* za zločine protiv čovječnosti, ili da bi takva diskusija imala uticaja na osporeni zaključak.

(c) Zaključak

598. Iz gore navedenih razloga, Žalbeno vijeće, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, odbacuje 23. žalbenu osnovu.

VII. KUMULATIVNE OSUĐUJUĆE PRESUDE (24. ŽALBENA OSNOVA)

599. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što se oslonilo na test koji je formulisan u Drugostepenoj presudi u predmetu *Čelebići* (dalje u tekstu: test iz predmeta *Čelebići*) kada je utvrđivalo da li mu se mogu izreći kumulativne osuđujuće presude i kada je zaključilo da su osuđujuće presude za sljedeće parove krivičnih djela dopustivo kumulativne: (i) kumulativne osuđujuće presude na osnovu odredaba sadržanih u članu 5 (progon i ubistvo,¹⁸¹² te prisilno premještanje kao djelo progona i prisilno premještanje kao nehumano djelo);¹⁸¹³ (ii) genocid i istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti;¹⁸¹⁴ (iii) genocid i ubistvo kao zločin protiv čovječnosti ili kao kršenje zakona ili običaja ratovanja;¹⁸¹⁵ i (iv) genocid i udruživanje radi vršenja genocida.¹⁸¹⁶

A. Pravo o kumulativnim osuđujućim presudama

1. Argumenti

600. Tolimir iznosi argument da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što se oslonilo na test iz predmeta *Čelebići* i tvrdi da taj test nije potpun.¹⁸¹⁷ On tvrdi da je test iz predmeta *Čelebići* “neprimjereno uzak za utvrđivanje kombinacija krivičnih djela” na osnovu članova 3, 4 i 5 Statuta.¹⁸¹⁸ Tolimir tvrdi da je neophodno ne samo utvrditi da li se elementi krivičnih djela preklapaju, nego i uporediti elemente koji se ne preklapaju.¹⁸¹⁹ U prilog svojim argumentima, Tolimir upućuje na nacionalne zakone¹⁸²⁰ i takođe se oslanja na suprotna mišljenja u Drugostepenoj presudi u predmetu *Čelebići* u vezi s izricanjem kumulativnih osuđujućih presuda.¹⁸²¹

2. Analiza

601. Test iz predmeta *Čelebići* glasi kako slijedi:

[...] razlozi pravičnosti prema optuženom i princip da samo različita krivična djela opravdavaju višestruke osude nameću zaključak da su višestruke krivične osude po različitim odredbama za isto ponašanje dopustive samo ako svaka od dotičnih odredbi sadrži materijalno različit element koji

¹⁸¹² Žalbeni podnesak, par. 471-472. V. i Najava žalbe, par. 166.

¹⁸¹³ Žalbeni podnesak, par. 471-472. V. i Najava žalbe, par. 167.

¹⁸¹⁴ Žalbeni podnesak, par. 473-476. V. i Najava žalbe, par. 168.

¹⁸¹⁵ Žalbeni podnesak, par. 473-476. V. i Najava žalbe, par. 168.

¹⁸¹⁶ Žalbeni podnesak, par. 477-489. V. i Najava žalbe, par. 168.

¹⁸¹⁷ Replika na podnesak respondentata, par. 158-160.

¹⁸¹⁸ Replika na podnesak respondentata, par. 158, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, Izdvojeno i različito mišljenje sudije Davida Hunta i sudije Mohameda Bennoune, par. 29.

¹⁸¹⁹ Replika na podnesak respondentata, par. 160.

¹⁸²⁰ Replika na podnesak respondentata, par. 159, gdje se citira sudija S. R. Joseph.

¹⁸²¹ Žalbeni podnesak, par. 471.

druga ne sadrži. Element je materijalno različit od nekog drugog elementa ako zahtijeva dokaz činjenice koji drugi element ne zahtijeva.

Ako ovaj test nije zadovoljen, vijeće mora odlučiti za koje će krivično djelo optuženog proglasiti krivim. Pri donošenju te odluke valja se rukovoditi principom da osudu treba izreći po užoj od dvije odredbe. Tako, ako neki skup činjenica sankcionišu dvije odredbe, od kojih jedna sadrži dodatni element koji je materijalno različit, osudu treba izreći samo po toj drugoj odredbi.¹⁸²²

602. Test iz predmeta *Čelebići* je duboko uvriježen u praksi ovog Međunarodnog suda i potvrđen je u brojnim presudama.¹⁸²³ U interesu izvjesnosti i predvidljivosti, Žalbeno vijeće će postupiti u skladu sa svojim ranijim odlukama i odstupiće od njih jedino kada za to postoje uvjerljivi razlozi u interesu pravde.¹⁸²⁴ Strana koja tvrdi da bi Žalbeno vijeće trebalo odstupiti od neke ranije odluke mora da pokaže da postoje uvjerljivi razlozi u interesu pravde koji opravdavaju takvo odstupanje.¹⁸²⁵ Žalbeno vijeće se nije uvjerilo da Tolimirovi argumenti dokazuju da postoje uvjerljivi razlozi iz kojih bi Žalbeno vijeće trebalo da odstupi od uvriježene prakse Međunarodnog suda u vezi s ovim pitanjem.

B. Primjena prava o kumulativnim osuđujućim presudama

1. Progon i ubistvo (zločini protiv čovječnosti) i prisilno premještanje kao djelo progona i prisilno premještanje kao nehumano djelo (zločini protiv čovječnosti)

(a) Argumenti

603. U vezi s dopustivošću kumulativnih osuđujućih presuda na osnovu odredaba sadržanih u članu 5,¹⁸²⁶ Tolimir tvrdi da je u Zajedničkom protivnom mišljenju sudija Schomburga i Güneya u Drugostepenoj presudi u predmetu *Kordić i Čerkez* formulisan ispravan pravni standard u skladu s međunarodnim krivičnim pravom.¹⁸²⁷

¹⁸²² Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 412-413. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Gatete*, par. 259; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 386; Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 425; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 355-357; Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana i Ntakirutimana*, par. 542; Drugostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 360-361.

¹⁸²³ V. Drugostepena presuda u predmetu *Gatete*, par. 259; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 386; Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 425; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 355-357; Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana i Ntakirutimana*, par. 425; Drugostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 360-361.

¹⁸²⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 107, 109.

¹⁸²⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 24, i reference na koje se tu poziva.

¹⁸²⁶ Konkretno: (i) progon kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(h) Statuta i istrebljivanje po članu 5(b) Statuta; i (ii) prisilno premještanje kao drugo nehumano djelo po članu 5(i) Statuta i prisilno premještanje kao djelo progona po članu 5(h) Statuta. Žalbeni podnesak, par. 471-472.

¹⁸²⁷ Žalbeni podnesak, par. 471. Tolimir se poziva na "Zajedničko p. m. sudije Schomburga i sudije Güneya, par. 4-7", a Žalbeno vijeće smatra da se radi o Zajedničkom protivnom mišljenju sudije Schomburga i sudije Güneya u Drugostepenoj presudi u predmetu *Kordić i Čerkez*.

604. Tužilaštvo odgovara da su kumulativne osuđujuće presude na osnovu odredaba sadržanih u članu 5 dopuštene shodno uvriježenoj precedentnoj praksi.¹⁸²⁸ Konkretno, tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće ispravno izreklo kumulativne osuđujuće presude za progon kao zločin protiv čovječnosti i ubistvo kao zločin protiv čovječnosti, jer oba imaju materijalno različit element koji nije sadržan u onom drugom.¹⁸²⁹ Tužilaštvo tvrdi da je isto načelo primjenljivo na osuđujuće presude za prisilno premještanje kao “drugo nehumano djelo” i prisilno premještanje kao djelo progona.¹⁸³⁰

(b) Analiza

605. Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće odbilo da osudi Tolimira za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti, na osnovu toga što bi to bilo nedopustivo kumulativno s osuđujućom presudom koju mu je izreklo za istrebljivanje.¹⁸³¹ Shodno tome, budući da Tolimir nije osuđen za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti,¹⁸³² ovaj dio 24. žalbene osnove se odbacuje.

606. Žalbeno vijeće ima u vidu da je zaključak Pretresnog vijeća o valjanosti kumulativnih osuđujućih presuda za prisilno premještanje kao djelo progona i kao “drugo nehumano djelo” u skladu s praksom ovog Međunarodnog suda i MKSR-a.¹⁸³³ Pozivanjem na zajedničko protivno mišljenje iz Drugostepene presude u predmetu *Kordić i Čerkez*¹⁸³⁴ Tolimir nije iznio uvjerljive razloge iz kojih bi Žalbeno vijeće trebalo da odstupi od svoje uvriježene prakse. U svjetlu gore navedenog, ovaj dio 24. žalbene osnove se odbacuje.

2. Genocid i istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti

607. Pretresno vijeće je konstatovalo da je “[d]opustivo [...] da se istovremeno izrekne osuđujuća presuda za genocid po članu 4(3)(a) i osuđujuća presuda za bilo koje drugo krivično djelo po članu 5”.¹⁸³⁵ Ono je obrazložilo da genocid “zahtijeva namjeru da se u cijelosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa”, dok “[o]suđujuća presuda za

¹⁸²⁸ Podnesak respondenta, par. 339.

¹⁸²⁹ Podnesak respondenta, par. 339.

¹⁸³⁰ Podnesak respondenta, par. 339.

¹⁸³¹ Prvostepena presuda, par. 1204.

¹⁸³² Prvostepena presuda, par. 1204, 1240.

¹⁸³³ V. Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 1026-1027; Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 587-591; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 355-367; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 386-391, 1040, 1042.

¹⁸³⁴ V. gore, par. 603; Žalbeni podnesak, par. 471.

¹⁸³⁵ Prvostepena presuda, par. 1205.

zločine protiv čovječnosti po članu 5 zahtijeva zaključak o postojanju rasprostranjenog i sistematskog napada usmjerenog protiv bilo kog civilnog stanovništva”.¹⁸³⁶

(a) Argumenti

608. U vezi s genocidom i istrebljivanjem, Tolimir tvrdi da oba krivična djela posjeduju različite elemente, ali da su te razlike takve prirode da bi izricanje kumulativnih osuđujućih presuda bilo nedopustivo.¹⁸³⁷ U tom kontekstu, Tolimir tvrdi da genocid predstavlja teški oblik zločina protiv čovječnosti. On tvrdi da je jedini razlog iz kojeg sastavljači Konvencije o genocidu nisu opisali genocid kao oblik zločina protiv čovječnosti taj da su htjeli da izbjegnu svaku sumnju u to da genocid može biti izvršen i u miru i u ratu.¹⁸³⁸ U tom kontekstu, Tolimir tvrdi sljedeće: (i) *mens rea* i *actus reus* genocida zahtijevaju da djela u osnovi genocida budu usmjerena protiv civilnog stanovništva;¹⁸³⁹ (ii) “da bi se dokazao genocid, neophodno je dokazati sistematsku ili rasprostranjenu prirodu kažnjivih djela”;¹⁸⁴⁰ i (iii) “genocidna namjera, po samoj svojoj prirodi, ako ne i po definiciji, uvijek obuhvata civile”.¹⁸⁴¹ U vezi s *mens rea* za genocid i zločine protiv čovječnosti, Tolimir tvrdi da je posebna namjera koja se traži za genocid “mnogo ozbiljnija” od namjere koja se traži za zločine protiv čovječnosti, te da su oba ta oblika namjere “materijalno različita na takav način da je izricanje kumulativnih osuđujućih presuda nedopustivo”.¹⁸⁴²

609. Tužilaštvo odgovara da se osuđujuća presuda za genocid može izreći kumulativno s osuđujućom presudom za ubistvo ili istrebljivanje kao zločine protiv čovječnosti zato što je to dopušteno shodno testu iz predmeta *Čelebići*.¹⁸⁴³

(b) Analiza

610. Dopustivost izricanja kumulativnih osuđujućih presuda za krivična djela genocida i istrebljivanja duboko je uvriježena u praksi Žalbenog vijeća na osnovu toga što oba krivična djela sadrže materijalno različit element koji nije sadržan u onom drugom, što je u skladu sa testom iz predmeta *Čelebići*.¹⁸⁴⁴ Genocid zahtijeva dokaz o namjeri da se uništi, u cijelosti ili djelimično, neka

¹⁸³⁶ Prvostepena presuda, par. 1205.

¹⁸³⁷ Žalbeni podnesak, par. 474.

¹⁸³⁸ Žalbeni podnesak, par. 474.

¹⁸³⁹ Žalbeni podnesak, par. 475.

¹⁸⁴⁰ Žalbeni podnesak, par. 475.

¹⁸⁴¹ Žalbeni podnesak, par. 476.

¹⁸⁴² Žalbeni podnesak, par. 476.

¹⁸⁴³ Podnesak respondenta, par. 340.

¹⁸⁴⁴ V. Drugostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 366-367; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 1029-1030; Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 426; Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana i Ntakirutimana*, par. 543; Drugostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 318. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 222-223, 225-227.

nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa, što istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti ne zahtijeva. Istrebljivanje zahtijeva dokaz da je to krivično djelo izvršeno kao dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv nekog civilnog stanovništva, što je element koji se ne zahtijeva kod genocida. Žalbena vijeće smatra neutemeljenim Tolimirov argument da su zbog civilne komponente i u jednom i u drugom krivičnom djelu kumulativne osuđujuće presude nedopustive.¹⁸⁴⁵ Shodno tome, Žalbena vijeće potvrđuje zaključak Pretresnog vijeća s tim u vezi i odbacuje ovaj dio 24. žalbene osnove.

3. Genocid i ubistvo kao zločin protiv čovječnosti ili kao ratni zločin

611. Pretresno vijeće je zaključilo da je “[d]opustivo da se istovremeno izrekne osuđujuća presuda za genocid po članu 4(3)(a) i osuđujuća presuda za bilo koje drugo krivično djelo po članu 5 ili osuđujuća presuda za ubistvo po članu 3”.¹⁸⁴⁶ Ono je obrazložilo da genocid “zahtijeva namjeru da se u cijelosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa”, a da “[o]suđujuća presuda za zločine protiv čovječnosti po članu 5 zahtijeva zaključak o postojanju rasprostranjenog i sistematskog napada usmjerenog protiv bilo kog civilnog stanovništva, dok osuđujuća presuda po članu 3 zahtijeva dokaz o postojanju bliske veze između djela optuženog i oružanog sukoba”.¹⁸⁴⁷

(a) Argumenti

612. U vezi s genocidom i ubistvom kao ratnim zločinom, Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što je dopustilo kumulativne osuđujuće presude za genocid i ubistvo kao kršenje zakona ili običaja ratovanja.¹⁸⁴⁸

613. Tužilaštvo tvrdi da, što se tiče genocida i zločina protiv čovječnosti, ubistvo kao kršenje zakona ili običaja ratovanja sadrži različit element koji nije sadržan u krivičnom djelu genocida, a to je postojanje nekusa između djela optuženog i oružanog sukoba.¹⁸⁴⁹

(b) Analiza

614. Pretresno vijeće nije osudilo Tolimira za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti jer bi to bilo nedopustivo kumulativno s osuđujućom presudom koju mu je izreklo za istrebljivanje.¹⁸⁵⁰ Shodno tome, s obzirom da Tolimir nije osuđen za to krivično djelo, njegov se prigovor odbacuje.

¹⁸⁴⁵ Žalbeni podnesak, par. 475-476.

¹⁸⁴⁶ Prvostepena presuda, par. 1205.

¹⁸⁴⁷ Prvostepena presuda, par. 1205.

615. Međutim, Pretresno vijeće jeste osudilo Tolimira za ubistvo kao kršenje zakona ili običaja ratovanja po članu 3 Statuta.¹⁸⁵¹ Žalbeno vijeće će, stoga, razmotriti da li je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što je izreklo kumulativne osuđujuće presude za genocid i ubistvo kao kršenje zakona ili običaja ratovanja.

616. Žalbeno vijeće ima u vidu da u praksi vezanoj za žalbene postupke ne postoje primjeri koji se odnose na konkretne kumulativne osuđujuće presude za genocid i ubistvo kao kršenje zakona ili običaja ratovanja. Međutim, Žalbeno vijeće MKSR-a je kumulativne osuđujuće presude za ratne zločine, kao jednu široku kategoriju, i za genocid potvrdilo na osnovu toga što genocid i ratni zločini sadrže materijalno različite elemente.¹⁸⁵² Ono što je relevantno je to da genocid zahtijeva dokaz o posebnoj namjeri, dok ratni zločini zahtijevaju dokaz o postojanju neksusa između krivičnih djela za koja se tereti i oružanog sukoba.¹⁸⁵³

617. Žalbeno vijeće ne nalazi nikakvu grešku u tom zaključku Pretresnog vijeća, koji je u skladu sa testom iz predmeta *Čelebići*. Shodno tome, Žalbeno vijeće zaključuje da Pretresno vijeće nije napravilo nikakvu grešku time što je izreklo osuđujuće presude i za genocid i za ubistvo kao kršenje zakona ili običaja ratovanja, budući da oba krivična djela sadrže materijalno različit element koji nije sadržan u onom drugom. Stoga se ovaj dio 24. žalbene osnove odbacuje.

4. Genocid i udruživanje radi vršenja genocida

618. U vezi s osuđujućim presudama izrečenim za genocid i udruživanje radi vršenja genocida, Pretresno vijeće je navelo sljedeće:

Razmatrajući pitanje ispravnosti izricanja osuđujućih presuda i za genocid i za udruživanje radi vršenja genocida, većina članova Vijeća primjećuje da su dokazi koji potkrepljuju obje osuđujuće presude u velikoj mjeri identični, ali da je većina članova Vijeća konstatovala da je optuženi značajno doprinio UZP-u ubistva i da je to učinio s genocidnom namjerom. Na osnovu toga, većina je izvela zaključak da se optuženi pridružio dogovoru da se izvrši genocid. Premda zaključak većine članova Vijeća da je optuženi počinio djela nabrojana u članu 2(2) Statuta potkrepljuje osuđujuću presudu za genocid, zaključak da je pristupio dogovoru za izvršenje genocida predstavlja osnovu za osuđujuću presudu za udruživanje radi vršenja genocida. Stoga je jasno da te dvije osuđujuće presude nisu zasnovane na istom ponašanju i da test iz predmeta *Čelebići* nije instrument koji reguliše ovo pitanje.¹⁸⁵⁴

¹⁸⁴⁸ Žalbeni podnesak, par. 473. V. i Najava žalbe, par. 168, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 1205.

¹⁸⁴⁹ Podnesak respondentata, par. 340.

¹⁸⁵⁰ Prvostepena presuda, par. 1204.

¹⁸⁵¹ Prvostepena presuda, par. 1239.

¹⁸⁵² V. Drugostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 368; Drugostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 583.

¹⁸⁵³ Drugostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 368; Drugostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 583.

¹⁸⁵⁴ Prvostepena presuda, par. 1206 (interne reference izostavljene).

(a) Argumenti

619. Tolimir tvrdi da je izricanje kumulativnih osuđujućih presuda i za udruživanje radi vršenja genocida i za genocid na osnovu učešća u nekom UZP-u nepotrebno i nedopustivo kumulativno jer se time miješaju dva različita vida odgovornosti.¹⁸⁵⁵ On tvrdi da je u članu 4 Statuta doslovno usvojen tekst člana III Konvencije o genocidu, u kojem su kažnjiva djela genocida precizirana tako što su definisani “svi primjenjivi vidovi odgovornosti” za genocid, a to su činjenje, udruživanje, poticanje, pokušaj i saučesništvo.¹⁸⁵⁶ Tolimir time tvrdi da član 7(1) Statuta nije primjenjiv na udruživanje radi vršenja genocida.¹⁸⁵⁷ U tom kontekstu, Tolimir navodi da osuđujuće presude za udruživanje i djelo u osnovi nisu moguće u zemljama sa kontinentalnim pravosudnim sistemom.¹⁸⁵⁸

620. Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno vijeće slijedilo praksu Žalbenog vijeća u predmetu *Gatete* i ispravno izreklo kumulativne osuđujuće presude i za genocid i za udruživanje radi vršenja genocida.¹⁸⁵⁹ S tim u vezi, tužilaštvo tvrdi da Tolimir nije ponudio nijedan uvjerljiv razlog iz kojeg bi Žalbeno vijeće trebalo da odstupi od svoje prakse i da bi njegove argumente trebalo odbaciti.¹⁸⁶⁰

(b) Analiza

621. Genocid i udruživanje radi vršenja genocida su zasebna krivična djela shodno članovima 4(3)(a) i 4(3)(b) Statuta.¹⁸⁶¹ Žalbeno vijeće je zaključilo da je izricanje osuđujućih presuda i za genocid i za udruživanje radi vršenja genocida dopustivo.¹⁸⁶² Tolimir nije iznio nijedan uvjerljiv razlog za odstupanje od prakse u kojoj je utvrđeno da udruživanje radi vršenja genocida predstavlja krivično djelo, a ne vid odgovornosti. Kao što se navodi u Prvostepenoj presudi, zaključak da je Tolimir počinio djela nabrojana u članu 4(2) Statuta podupire osuđujuću presudu za genocid, dok zaključak da je Tolimir sklopio dogovor da se izvrši genocid predstavlja osnovu za osuđujuću presudu za udruživanje radi vršenja genocida.¹⁸⁶³ Shodno tome, Žalbeno vijeće smatra da Pretresno

¹⁸⁵⁵ Žalbeni podnesak, par. 484-486.

¹⁸⁵⁶ Žalbeno vijeće primjećuje da je Tolimir greškom uključio “podsticanje” kada je uputio na član 4 Statuta. Ono smatra da je on mislio na “poticanje” i “pokušaj”, kao što se navodi u tom članu. V. Žalbeni podnesak, par. 479.

¹⁸⁵⁷ Žalbeni podnesak, par. 480.

¹⁸⁵⁸ Žalbeni podnesak, par. 487.

¹⁸⁵⁹ Podnesak respondenta, par. 342.

¹⁸⁶⁰ Podnesak respondenta, par. 343.

¹⁸⁶¹ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 537-538; Drugostepena presuda u predmetu *Gatete*, par. 260.

¹⁸⁶² Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 538; Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 713; Drugostepena presuda u predmetu *Gatete*, par. 262-264.

¹⁸⁶³ Prvostepena presuda, par. 1206.

vijeće nije napravilo nikakvu grešku kada je zaključilo da te dvije osuđujuće presude nisu zasnovane na istim djelima u osnovi, uslijed čega test iz predmeta *Čelebići* nije primjenjiv.¹⁸⁶⁴

622. Žalbno vijeće će sada razmotriti Tolimirovu tvrdnju da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što mu je izreklo osuđujuće presude i za genocid i za udruživanje radi vršenja genocida. Budući da su genocid i udruživanje radi vršenja genocida zasebna krivična djela, koja nisu zasnovana na istom ponašanju u osnovi, Žalbno vijeće smatra da je Pretresno vijeće ispravno izreklo osuđujuće presude za oba krivična djela, kako bi Tolimir snosio odgovornost za svoje ukupno kažnjivo ponašanje.¹⁸⁶⁵ Preostali Tolimirovi argumenti nemaju uticaja na njegovu osuđujuću presudu i Žalbno vijeće se uzdržava od njihovog daljeg razmatranja. Shodno tome, ovaj dio 24. žalbene osnove se odbacuje.

C. Zaključak

623. U svjetlu gore navedenog, Žalbno vijeće odbacuje 24. žalbenu osnovu u cijelosti.

¹⁸⁶⁴ Prvostepena presuda, par. 1206.

¹⁸⁶⁵ V. Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 538.

VIII. ODMJERAVANJE KAZNE (25. ŽALBENA OSNOVA)

624. Pretresno vijeće je Tolimira osudilo za krivična djela genocida, udruživanja radi vršenja genocida, istrebljivanja, ubistva, progona i prisilnog premještanja na osnovu člana 7(1) Statuta i izreklo mu kaznu doživotnog zatvora.¹⁸⁶⁶ Prilikom odmjeravanja kazne, Pretresno vijeće je u obzir uzelo razne faktore,¹⁸⁶⁷ među kojima su: (i) težina krivičnih djela, s obzirom na same razmjere zločina, osuđujuće presude koje su mu izrečene za genocid i progon, veliku surovost s kojom je postupao VRS, te posljedice krivičnih djela po žrtve;¹⁸⁶⁸ (ii) otežavajuće okolnosti,¹⁸⁶⁹ uključujući Tolimirov visoki čin koji je on zloupotrijebio da bi doprinio zločinima i prikrio ih,¹⁸⁷⁰ te njegovo aktivno učešće u ostvarivanju zločinačkih ciljeva UZP-ova;¹⁸⁷¹ (iii) razne olakšavajuće okolnosti, koje je Pretresno vijeće razmotrilo *proprio motu* i kojima je pridalo malu ili nikakvu težinu;¹⁸⁷² (iv) opšta praksa izricanja kazni na sudovima bivše Jugoslavije;¹⁸⁷³ (v) zatvorske kazne koje su odmjerene u sličnim predmetima pred Međunarodnim sudom;¹⁸⁷⁴ i (vi) uračunavanje vremena provedenog u pritvoru.¹⁸⁷⁵ Pretresno vijeće se postaralo da faktore koji su relevantni za težinu krivičnih djela ne uračuna dvostruko kao otežavajuće okolnosti.¹⁸⁷⁶

625. Tolimir se žalio na kaznu koja mu je izrečena navevši kao osnovu to da je ona očigledno pretjerana i nesrazmjerna.¹⁸⁷⁷

A. Standard preispitivanja u žalbenom postupku u vezi s odmjeravanjem kazne

626. Shodno članu 24 Statuta i pravilu 101(B) Pravilnika, pretresna vijeća prilikom odmjeravanja primjerene kazne moraju uzeti u obzir sljedeće faktore: težinu krivičnog djela; lične prilike osuđene osobe; opštu praksu u vezi s izricanjem kazni pred sudovima bivše Jugoslavije; i sve otežavajuće i/ili olakšavajuće okolnosti. Pretresnim vijećima su dodijeljena široka diskreciona ovlaštenja za

¹⁸⁶⁶ Prvostepena presuda, par. 1239-1240, 1242.

¹⁸⁶⁷ Prvostepena presuda, par. 1212-1214.

¹⁸⁶⁸ Prvostepena presuda, par. 1215-1218.

¹⁸⁶⁹ Prvostepena presuda, par. 1219-1227, 1229, 1231.

¹⁸⁷⁰ Prvostepena presuda, par. 1224-1225.

¹⁸⁷¹ Prvostepena presuda, par. 1224, 1227.

¹⁸⁷² Prvostepena presuda, par. 1228-1231.

¹⁸⁷³ Prvostepena presuda, par. 1232-1235.

¹⁸⁷⁴ Prvostepena presuda, par. 1236.

¹⁸⁷⁵ Prvostepena presuda, par. 1237.

¹⁸⁷⁶ Prvostepena presuda, par. 1215, 1222.

¹⁸⁷⁷ Žalbeni podnesak, par. 491, 517.

odmjeravanje primjerene kazne koja će odražavati okolnosti konkretne optužene osobe i težinu krivičnog djela.¹⁸⁷⁸

627. Žalba na kaznu je žalba *stricto sensu*, to jest, ona je korektivne prirode i ne predstavlja suđenje *de novo*.¹⁸⁷⁹ Žalbena vijeće neće preinačiti kaznu osim u slučaju kada je pretresno vijeće napravilo “primjetnu grešku” u primjeni svojih diskrecionih ovlaštenja ili kada nije postupilo u skladu s mjerodavnim pravom.¹⁸⁸⁰ Strana koja osporava kaznu je ta koja mora da pokaže da je pretresno vijeće prilikom izricanja kazne prekoračilo svoje diskrecione okvire.¹⁸⁸¹ Ona pritom mora da pokaže da je pretresno vijeće: pridalo težinu vanjskim ili irelevantnim faktorima; propustilo da prida dovoljnu težinu relevantnim faktorima; očigledno pogrešno procijenilo činjenice na osnovu kojih je primijenilo svoja diskreciona ovlaštenja; ili donijelo odluku koja je toliko nerazumna ili očigledno nepravedna da Žalbena vijeće može da zaključi da pretresno vijeće nije ispravno primijenilo svoja diskreciona ovlaštenja.¹⁸⁸²

B. Težina krivičnih djela

1. Argumenti

628. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće prilikom razmatranja težine krivičnih djela kao faktora za odmjeravanje primjerene kazne pogriješilo zbog toga što nije uzelo u obzir težinu kašnjevog ponašanja za koje je okrivljen i što se posvetilo samo težini krivičnih djela za koja je osuđen.¹⁸⁸³ Po Tolimirovom mišljenju, Pretresno vijeće je time propustilo da “individualizira” kaznu jer je nije prilagodilo kašnjevom ponašanju za koje se on tereti.¹⁸⁸⁴ On tvrdi da se Pretresno vijeće prilikom

¹⁸⁷⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1961; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 931; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 1797-1798; Drugostepena presuda u predmetu *Boškosi i Tarčulovski*, par. 203-204; Drugostepena presuda u predmetu *D. Milošević*, par. 297; Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 352; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 336; Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 302; Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 137, 321; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 680.

¹⁸⁷⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1961; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 932; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 1798; Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 302; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 336; Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 352; Drugostepena presuda u predmetu *Haradinaj i drugi*, par. 321.

¹⁸⁸⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1961; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 932; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 1798; Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 353; Drugostepena presuda u predmetu *Haradinaj i drugi*, par. 321.

¹⁸⁸¹ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1961; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 932; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 1798; Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 353; Drugostepena presuda u predmetu *Haradinaj i drugi*, par. 321.

¹⁸⁸² Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1962; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 932; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 1799; Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 353; Drugostepena presuda u predmetu *Haradinaj i drugi*, par. 321-322; Drugostepena presuda u predmetu *D. Milošević*, par. 297.

¹⁸⁸³ Žalbeni podnesak, par. 492-493.

¹⁸⁸⁴ Žalbeni podnesak, par. 493.

utvrđivanja težine krivičnih djela oslonilo na pogrešne činjenične i pravne zaključke na koje je on iznio prigovor u drugim žalbenim osnovama.¹⁸⁸⁵

629. Tolimir iznosi argument da zaključak Pretresnog vijeća da je “ekstremne razmjere i obim počinjenih zločina mogla ostvariti samo organizovana, povezana vojna struktura, koja je složno djelovala” predstavlja nagađanje i da je vjerovatno zasnovan na pogrešnim dokazima koje je iznio svjedok Butler.¹⁸⁸⁶ On, suprotno tome, tvrdi da su starješine VRS-a bile obučene da se pridržavaju zakona ratovanja i dužne da odbiju izvršiti protivzakonito naređenje.¹⁸⁸⁷ Kako tvrdi Tolimir, Pretresno vijeće je moglo uzeti u obzir samo one zločine koji se navode u Optužnici, te je, shodno tome, u vezi s UZP-om ubistva moglo uzeti u obzir samo zločine opisane u paragrafima 21.1-21.4 Optužnice.¹⁸⁸⁸

630. Tolimir dalje tvrdi da su pogrešni zaključci Pretresnog vijeća o posljedicama krivičnih djela po žrtve kao faktoru koji određuje težinu krivičnih djela.¹⁸⁸⁹ On se konkretno žali na to što se Pretresno vijeće oslonilo na činjenice o kojima je presuđeno i na iskaz svjedokinje Ibrahimefendić.¹⁸⁹⁰ Po Tolimirovom mišljenju, taj se iskaz pretežno sastoji od selektivnih i neispitanih dokaza iz druge ruke o događajima kao što su odvajanje djece u Potočarima i tome da su dio kolone činile mlađe osobe.¹⁸⁹¹ On dalje tvrdi da se posljedice po žrtve koje je opisala Ibrahimefendićeva ne tiču konkretno događaja vezanih za pad Srebrenice, nego “ukupnih ličnih iskustava”, da su zasnovane na ograničenom broju iskaza koje su dale žrtve i da se ne razlikuju od opštih iskustava ljudi koji su prošli kroz rat.¹⁸⁹² Tolimir ističe da Ibrahimefendićeva nije svjedočila u svojstvu vještaka.¹⁸⁹³ On takođe tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je posljedice teške ekonomske situacije u BiH uzelo u obzir prilikom ocjenjivanja posljedica krivičnih djela po žrtve.¹⁸⁹⁴ Tolimir tvrdi da zaključci Pretresnog vijeća da su “[t]i događaji [...] bacili tu društvenu zajednicu u nestanak [*sic*]” i doveli do toga da ona ostane bez vođstva nisu potkrijepljeni

¹⁸⁸⁵ Žalbeni podnesak, par. 497, 517.

¹⁸⁸⁶ Žalbeni podnesak, par. 495, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 1216, T. od 8. jula 2011. godine, str. 16371-16372.

¹⁸⁸⁷ Žalbeni podnesak, par. 495.

¹⁸⁸⁸ Žalbeni podnesak, par. 496.

¹⁸⁸⁹ Žalbeni podnesak, par. 498. V. i Žalbeni podnesak, par. 505.

¹⁸⁹⁰ Žalbeni podnesak, par. 498-501, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 1217-1218, T. od 17. februara 2011. godine, str. 10088-10090.

¹⁸⁹¹ Žalbeni podnesak, par. 499-501, gdje se poziva na T. od 17. februara 2011. godine, str. 10088-10091.

¹⁸⁹² Žalbeni podnesak, par. 499-501.

¹⁸⁹³ Žalbeni podnesak, par. 499-500.

¹⁸⁹⁴ Žalbeni podnesak, par. 502-503, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 1218.

dokazima.¹⁸⁹⁵ On dodaje da Pretresno vijeće nije napravilo razliku između žrtava operacije ubistva i onih koje su pale u borbi.¹⁸⁹⁶

631. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće ispravno razmotrilo težinu Tolimirovog ponašanja,¹⁸⁹⁷ a činjenice koje se odnose na prirodu i obim Tolimirovog učešća u zločinima uzelo u obzir samo prilikom utvrđivanja težine krivičnih djela ili kao otežavajući faktor, ali ne u kombinaciji.¹⁸⁹⁸ Ono tvrdi da Tolimir nije pokazao da je Pretresno vijeće pogriješilo tako što je uzelo u obzir zločine za koje se ne tereti u Optužnici ili činjenične zaključke koje je Tolimir osporio u okviru drugih žalbenih osnova.¹⁸⁹⁹

632. Pored toga, tužilaštvo tvrdi da se Pretresno vijeće prilikom razmatranja posljedica zločina po žrtve ispravno oslonilo na činjenice o kojima je presuđeno, izjave na osnovu pravila 92*bis* i iskaz svjedokinje Ibrahimfendić.¹⁹⁰⁰ Tužilaštvo kaže da je Tolimirova tvrdnja da je Pretresno vijeće pomiješalo posljedice zločina i posljedice ekonomske situacije po žrtve nepotkrijepljena. Tužilaštvo dalje tvrdi da su zaključci Pretresnog vijeća o gubitku identiteta stanovništva, bosanskih Muslimana, i o posljedicama zločina po žrtve potkrijepljeni dokazima.¹⁹⁰¹

2. Analiza

633. Žalbeno vijeće će prvo razmotriti Tolimirov argument da je Pretresno vijeće prilikom ocjenjivanja težine krivičnih djela propustilo da uzme u obzir njegovo kažnjivo ponašanje i uzelo u obzir samo težinu krivičnih djela u osnovi, te da uslijed toga nije “individualiziralo” kaznu. Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće ispravno navelo praksu Međunarodnog suda shodno kojoj ono, u cilju ocjenjivanja težine krivičnog djela, mora razmotriti inherentnu težinu krivičnog djela i ukupno kažnjivo ponašanje osuđene osobe u svjetlu konkretnih okolnosti predmeta, kao i oblik i stepen učešća osuđene osobe.¹⁹⁰² Međutim, Žalbeno vijeće ima u vidu da Pretresno vijeće prilikom utvrđivanja težine krivičnog djela nije analiziralo kažnjivo ponašanje samog Tolimira.¹⁹⁰³ Ono je umjesto toga Tolimirovu ličnu ulogu i učešće u zločinima razmotrilo prilikom ocjenjivanja

¹⁸⁹⁵ Žalbeni podnesak, par. 504, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 1218.

¹⁸⁹⁶ Žalbeni podnesak, par. 504.

¹⁸⁹⁷ Podnesak respondenta, par. 346, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 1224-1227.

¹⁸⁹⁸ Podnesak respondenta, par. 346, 348, gdje se poziva na Žalbeni podnesak, par. 494, Prvostepenu presudu, par. 1215, fusnota 4593, Drugostepenu presudu u predmetu *D. Milošević*, par. 307.

¹⁸⁹⁹ Podnesak respondenta, par. 346, gdje se poziva na Žalbeni podnesak, par. 496-497.

¹⁹⁰⁰ Podnesak respondenta, par. 347.

¹⁹⁰¹ Podnesak respondenta, par. 347, gdje se poziva na Žalbeni podnesak, par. 504-505, Prvostepenu presudu, fusnote 4601-4607. Tužilaštvo primjećuje da i sam Tolimir priznaje da su posljedice zločina po žrtve “vrlo ozbiljne”. Podnesak respondenta, par. 347, gdje se poziva na Žalbeni podnesak, par. 501.

¹⁹⁰² Prvostepena presuda, par. 1215.

¹⁹⁰³ Prvostepena presuda, par. 1216-1218.

otežavajućih okolnosti. Pretresno vijeće je primijenilo takav pristup imajući u vidu načelo odmjeravanja kazni shodno kojem se isti faktor ne bi trebao uzimati u obzir i prilikom ocjenjivanja težine krivičnog djela i kao otežavajuća okolnost.¹⁹⁰⁴ Prilikom ocjenjivanja otežavajućih okolnosti, Pretresno vijeće je u obzir uzelo sljedeće: (i) Tolimirovu zloupotrebu svog visokog čina i centralne pozicije koju je imao u Glavnom štabu VRS-a, u cilju doprinošenja operaciji prisilnog uklanjanja i prikrivanja krivičnih djela ubistva;¹⁹⁰⁵ (ii) njegove kontakte sa svojim potčinjenima, koji su ga obavještavali o događajima na terenu i čijim je zločinačkim aktivnostima on rukovodio; (iii) njegovo aktivno angažovanje na VRS-ovom provođenju u djelo ciljeva Direktive 7 da se stvore nepodnošljivi životni uslovi za stanovništvo Srebrenice i Žepe;¹⁹⁰⁶ i (iv) njegovo aktivno i neposredno učešće u realizaciji zajedničkih zločinačkih ciljeva UZP-a prisilnog uklanjanja i UZP-a ubistva putem smišljenog pripremanja planova i izdavanja naređenja u svrhu realizacije tih ciljeva.¹⁹⁰⁷ Iz tih faktora jasno je da je Pretresno vijeće individualiziralo kaznu tako što je Tolimirovo konkretno kažnjivo ponašanje uzelo u obzir u svjetlu okolnosti predmeta, premda bi neke od tih faktora bilo primjerenije razmotriti u okviru težine krivičnih djela. Shodno tome, Tolimir nije pokazao nikakvu grešku u pristupu Pretresnog vijeća. S tim u skladu, Tolimirov argument se odbacuje.

634. Što se tiče Tolimirovog argumenta da se Pretresno vijeće prilikom utvrđivanja težine krivičnih djela oslonilo na pogrešne činjenične i pravne zaključke, na koje je on uložio prigovor u okviru drugih žalbenih osnova, Žalbeno vijeće podsjeća da je poništilo sljedeće zaključke Pretresnog vijeća:

- osuđujuće presude koje su Tolimiru izrečene za genocid, istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti i ubistvo kao kršenje zakona ili običaja ratovanja, u onoj mjeri u kojoj se one odnose na ubistva koja se konkretno navode u paragrafu 21.16 Optužnice (šestorica bosanskih Muslimana u blizini Trnova);¹⁹⁰⁸

¹⁹⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 1215, fusnota 4593, par. 1223-1227.

¹⁹⁰⁵ Pretresno vijeće je u svoje razmatranje uključilo i to što je Tolimir svojim potčinjenima izdao naređenja da muškarce i dječake, bosanske Muslimane, koji su se nalazili na fudbalskom stadionu u Novoj Kasabi skrivaju od pogleda. Prvostepena presuda, par. 1224-1225.

¹⁹⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 1224.

¹⁹⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 1227.

¹⁹⁰⁸ V. gore, par. 434.

- osuđujuće presude koje su Tolimiru izrečene za genocid i istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti, u onoj mjeri u kojoj se one odnose na ubistva koja se konkretno navode u paragrafu 23.1 Optužnice (trojica vođa iz Žepe);¹⁹⁰⁹
- osuđujuću presudu koja je Tolimiru izrečena za genocid putem nanošenja teških tjelesnih ili duševnih povreda shodno članu 4(2)(b) Statuta, u onoj mjeri u kojoj se ona odnosi na bosanske Muslimane koji su premješteni iz Žepe (Optužnica, par. 10, stavka b);¹⁹¹⁰ i
- osuđujuću presudu izrečenu Tolimiru za genocid putem nametanja životnih uslova sračunatih da dovedu do uništenja muslimanskog stanovništva istočne BiH, shodno članu 4(2)(c) Statuta, koja je donesena kao rezultat zbrajanja prisilnog premještanja žena i djece iz Srebrenice i Žepe, odvajanja muškaraca u Potočarima i pogubljenja muškaraca iz Srebrenice (Optužnica, par. 24).¹⁹¹¹

Uticaj tih poništenih zaključaka razmatra se na kraju ovog odjeljka.

635. Što se tiče Tolimirovog argumenta da je Pretresno vijeće moglo uzeti u obzir samo krivična djela za koja se tereti u Optužnici i da je, shodno tome, kad su u pitanju krivična djela za koja se tereti u vezi s UZP-om ubistva, moglo da uzme u obzir samo krivična djela koja su opisana u paragrafima 21.1 do 21.4 Optužnice, Žalbeno vijeće ne vidi zbog čega je Pretresno vijeće u tu svrhu trebalo da uzme u obzir samo krivična djela iz navedenih paragrafa Optužnice, a ne i ubistva koja se navode u narednim paragrafima, u vezi s kojima je utvrdilo Tolimirovu krivičnu odgovornost.¹⁹¹² Shodno tome, Tolimirovi argumenti s tim u vezi se odbacuju. Žalbeno vijeće takođe odbacuje Tolimirov nepotkrijepljeni argument da zaključak Pretresnog vijeća da je “ekstremne razmjere i obim počinjenih zločina mogla ostvariti samo organizovana, povezana vojna struktura, koja je složno djelovala” predstavlja nagađanje i da je vjerovatno zasnovan na iskazu svjedoka Butlera. Žalbeno vijeće je već ranije odbilo Tolimirov argument s tim u vezi.¹⁹¹³ Pored toga, budući da Tolimir osporava samo to da su razmjere zločina nužno zahtijevale upotrebu organizovane vojne strukture, a ne to da su zločini bili ekstremnih razmjera, čak i kad bi se njegov argument prihvatio,

¹⁹⁰⁹ V. gore, par. 148-149, 269.

¹⁹¹⁰ V. gore, par. 220.

¹⁹¹¹ V. gore, par. 236.

¹⁹¹² Žalbeno vijeće napominje da je poništilo zaključke Pretresnog vijeća u vezi s Tolimirovom odgovornošću za ubistva u Trnovu koja se navode u paragrafu 21.16 Optužnice.

¹⁹¹³ V. gore, par. 252.

to ne bi uticalo na zaključak Pretresnog vijeća o težini krivičnih djela, te se, stoga, može odbaciti po kratkom postupku.¹⁹¹⁴

636. U vezi s Tolimirovim prigovorima na zaključke Pretresnog vijeća o posljedicama zločina po žrtve, Žalbeno vijeće odbija njegovu tvrdnju da se iskaz Ibrahimefendićeve o tom pitanju ne odnosi konkretno na događaje vezane za pad Srebrenice, nego na “ukupna lična iskustva”. Naprotiv, svi dijelovi iskaza Ibrahimefendićeve na koje se poziva u Prvostepenoj presudi odnose se na žrtve koje su preživjele pokolj u Srebrenici.¹⁹¹⁵ Nabitno je da li se posljedice zločina po srebreničke žrtve razlikuju ili ne razlikuju od posljedica rata po ljude generalno, uključujući njihove teške ekonomske prilike. Žalbeno vijeće isto tako odbija Tolimirovu tvrdnju da je iskaz Ibrahimefendićeve bio selektivan i zasnovan samo na ograničenom broju iskaza koje su dale žrtve. Njen iskaz se “temelji na [njenom] lično[m] iskustv[u], iz [njene] prakse”, i na njenim kontaktima sa “140 žena i više stotina djece” ili na terapiji koju im je davala.¹⁹¹⁶ Činjenica da Ibrahimefendićeva nije svjedočila u svojstvu vještaka ne dovodi u pitanje vjerodostojnost njenog iskaza. Pored toga, Žalbeno vijeće primjećuje da se Pretresno vijeće oslonilo na njene opservacije o zdravstvenom, psihološkom i fizičkom stanju žrtava iz Srebrenice kako bi razmotrilo posljedice zločina po žrtve,¹⁹¹⁷ a ne kako bi donijelo činjenične zaključke o tim događajima. Činjenica da iskaz Ibrahimefendićeve sadrži neispitane dokaze iz druge ruke o tim događajima je, shodno tome, irelevantna. Pored toga, Žalbeno vijeće ima u vidu da je Pretresno vijeće, osim na iskazu Ibrahimefendićeve, svoj zaključak o posljedicama zločina po žrtve zasnovalo i na izjavama nekoliko drugih svjedoka.¹⁹¹⁸

¹⁹¹⁴ V. gore, par. 13.

¹⁹¹⁵ Prvostepena presuda, par. 1218, gdje se poziva na, pored ostalog, T. od 17. februara 2011. godine, str. 10078-10089, dokazni predmet tužilaštva 1817 (transkript svjedočenja u predmetu *Tužilac protiv Krstića*, predmet br. IT-98-33-T, od 27. jula 2000. godine), str. 5815-5824, 5830, 5832-5834, 5838, 5841. V., na primjer, T. od 17. februara 2011. godine, str. 10078 (“žene i djeca Srebrenice”), 10079 (“žene i djeca”), 10080 (“ove žene i djeca”, “prvobitni traumatski događaj koji se desio prije 15 godina”), 10082 (“događaji iz jula 1995. godine”), 10083 (“srebreničke porodice”), 10084 (“ta djeca Srebrenice”), 10085-10087 (nastavak), 10088-10089 (koje se ponovo odnose na “te žene i djecu”); dokazni predmet tužilaštva 1817 (transkript svjedočenja u predmetu *Tužilac protiv Krstića*, predmet br. IT-98-33-T, od 27. jula 2000. godine), str. 5815 (“zajednica preživjelih iz Srebrenice”), 5816 (“pet godina poslije tog događaja”), 5817 (“žrtve Srebrenice”), 5818 (“žene, žrtve iz Srebrenice”), 5819 (“preživjela djeca iz Srebrenice”), 5820 (nastavak o preživjeloj djeci, “u julu 1995. godine”), 5821 (“pet godina je prošlo od događaja u Srebrenici”), 5822 (“djeca iz Srebrenice”), 5823 (“djeca iz srebreničke zajednice žrtava”), 5824 (“djeca Srebrenice”, “događaji koji su se desili u Srebrenici”), 5830 (“porodice iz Srebrenice”), 5832 (koja se ponovo odnosi na str. 5823-5824 u vezi s nepostojanjem uzora, “djeca iz Srebrenice”), 5833 (nastavak), 5834 (“zatočnici u Srebrenici”), 5838 (“140 žena iz Srebrenice i više stotina djece”), 5841 (“srebrenički sindrom”).

¹⁹¹⁶ T. od 17. februara 2011. godine, str. 10086; dokazni predmet tužilaštva 1817 (transkript svjedočenja u predmetu *Tužilac protiv Krstića*, predmet br. IT-98-33-T, od 27. jula 2000. godine), str. 5822, 5838.

¹⁹¹⁷ Prvostepena presuda, par. 1218.

¹⁹¹⁸ Prvostepena presuda, par. 1218, gdje se poziva na dokazni predmet tužilaštva 1521 (Izjava Rahime Malkić na osnovu pravila 92bis od 17. juna 2000. godine), dokazni predmet tužilaštva 1522 (Izjava Hanife Hafizović na osnovu pravila 92bis od 16. juna 2000. godine), dokazni predmet tužilaštva 1524 (Izjava Samile Salčinović na osnovu pravila 92bis od 18. juna 2000. godine), dokazni predmet tužilaštva 1525 (Izjava Mejre Mešanović na osnovu pravila 92bis od 19. juna 2000. godine), dokazni predmet tužilaštva 1526 (Izjava Šehre Ibišević na osnovu pravila 92bis od 21. juna 2000. godine), dokazni predmet tužilaštva 1527 (Izjava Šife Hafizović na osnovu pravila

637. U vezi s Tolimirovim navodom da se Pretresno vijeće pogrešno oslonilo na činjenice o kojima je presuđeno kada je utvrđivalo posljedice zločina po žrtve, Žalbena vijeće podsjeća da je odbilo Tolimirove prigovore na to što je Pretresno vijeće koristilo činjenice o kojima je presuđeno.¹⁹¹⁹ Štaviše, kao što se navodi gore, Pretresno vijeće svoj zaključak o posljedicama zločina po žrtve nije zasnovalo samo na činjenicama o kojima je presuđeno, nego i na izjavama nekoliko svjedoka. Tolimir isto tako nije pokazao da je Pretresno vijeće napravilo bilo kakvu grešku zbog toga što se oslonilo na činjenice o kojima je presuđeno koje nisu bile osporene.¹⁹²⁰ Pored toga, te suprotno Tolimirovoj tvrdnji, Pretresno vijeće nije zaključilo da su ti događaji “bacili tu društvenu zajednicu u nestanak” nego da su oni “bacili tu društvenu zajednicu u očaj”.¹⁹²¹ Žalbena vijeće ima u vidu da se Pretresno vijeće u Prvostepenoj presudi pozvalo na obilje dokaza u prilog zaključku da je uslijed tih događaja zajednica bosanskih Muslimana istočne Bosne u samo nekoliko dana izgubila svoje vođstvo, identitet i tri generacije muškaraca, bosanskih Muslimana.¹⁹²² Žalbena vijeće isto tako ne vidi nikakvu osnovu u Tolimirovom argumentu da je Pretresno vijeće prilikom utvrđivanja posljedica zločina po žrtve pogriješilo zbog toga što nije pravilo razliku između žrtava “operacije ubistva” i onih koje su pale u borbi. Iz obrazloženja Pretresnog vijeća jasno je da je ono uzelo u obzir samo posljedice koje su zbog “masovne i okrutne operacije ubistva”, čiji je rezultat bilo ubistvo najmanje 5.749 muškaraca, bosanskih Muslimana iz Srebrenice, pretrpjele preživjele žene i djeca.¹⁹²³

C. Otežavajuće i olakšavajuće okolnosti

1. Argumenti

638. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće određene faktore pogrešno smatralo otežavajućim.¹⁹²⁴ On navodi da zaključak Pretresnog vijeća da je on bio u kontaktu sa svojim potčinjenima na terenu, da je bio upoznat s njihovim kažnjivim aktivnostima i rukovodio istima, nije potkrijepljen dokazima.¹⁹²⁵ Tolimir takođe iznosi argument da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je

92bis od 16. juna 2000. godine), dokazni predmet tužilaštva 1529 (Izjava Mirsade Gabeljić na osnovu pravila 92bis od 18. juna 2000. godine), dokazni predmet tužilaštva 2743 (Izjava Behare Krdžić na osnovu pravila 92bis od 16. juna 2000. godine).

¹⁹¹⁹ V. gore, par. 40.

¹⁹²⁰ V. Prvostepena presuda, par. 1218, gdje se poziva na činjenice o kojima je presuđeno 589-592, 594.

¹⁹²¹ Prvostepena presuda, par. 1218.

¹⁹²² Prvostepena presuda, par. 1218, fusnota 4601, gdje se poziva, pored ostalog, na T. od 17. februara 2011. godine, str. 10082-10083, dokazni predmet tužilaštva 1817 (transkript svjedočenja u predmetu *Tužilac protiv Krstića*, predmet br. IT-98-33-T, od 27. jula 2000. godine), str. 5815 (“[č]ak su i dječaci odvajani od žena u Potočarima [...] stariji od deset godina, na primjer”), dokazni predmet tužilaštva 2743 (Izjava Behare Krdžić na osnovu pravila 92bis od 16. juna 2000. godine), str. 3.

¹⁹²³ V. Prvostepena presuda, par. 1217-1218. V. i gore, fusnota 1915.

¹⁹²⁴ Žalbeni podnesak, par. 494, 506.

¹⁹²⁵ Žalbeni podnesak, par. 506, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 1224.

zaključilo sljedeće: (i) da je on koristio svoj položaj da bi prikrrio zločine koje su počinili drugi učesnici UZP-a, i tako doprinio UZP-u ubistva, a posebno time što je izdao uputstvo da se muškarci i dječaci, bosanski Muslimani, koji su bili zatočeni na fudbalskom stadionu u Novoj Kasabi sakriju od pogleda; (ii) da je zloupotrijebio svoja ovlaštenja; (iii) da je odigrao ključnu ulogu u dva UZP-a tako što je pripremao planove i izdavao uputstva čiji je cilj bila realizacija ciljeva UZP-a; i (iv) da su njegova djela i propusti bili hotimični.¹⁹²⁶ On s tim u vezi tvrdi da spis ne sadrži nikakve dokaze o tome da je on pripremao planove ili izdavao naređenja “u vezi sa krivičnim djelima za koja se tereti u Optužnici”.¹⁹²⁷ On dalje tvrdi da je Pretresno vijeće propustilo da uzme u obzir dokaze o tome da je on neprestano insistirao na ispravnom postupanju sa ratnim zarobljenicima.¹⁹²⁸ On takođe tvrdi da je Pretresno vijeće prethodno već uzelo u obzir njegov položaj kao glavni element koji sačinjava njegovu krivičnu odgovornost.¹⁹²⁹ Pored toga, on tvrdi da je Pretresno vijeće “prirodu i obim njegovog navodnog učešća u činjenju zločina” pogrešno smatralo otežavajućim faktorom.¹⁹³⁰

639. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što nije *proprio motu* u sudskom spisu identifikovalo olakšavajuće okolnosti,¹⁹³¹ kao što su: (i) njegovi postupci u cilju sprečavanja zločina u julu 1995. godine i insistiranje na poštovanju zakona ratovanja;¹⁹³² (ii) njegovo ponašanje poslije sukoba, konkretno, njegovo učešće u pregovorima za sklapanje Daytonskog sporazuma i potom u njegovom provođenju;¹⁹³³ (iii) njegovo dobro vladanje u PJUN-u, usprkos tome što mu je noćni san bio poremećen tokom znatnog vremenskog perioda;¹⁹³⁴ (iv) njegova brza priprema za suđenje;¹⁹³⁵ (v) njegovi izrazi saosjećanja sa žrtvama tokom suđenja;¹⁹³⁶ (vi) njegov dobar

¹⁹²⁶ Žalbeni podnesak, par. 506, 508-509, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 1116-1127 (Žalbeno vijeće smatra da Tolimir upućuje na paragraf 1227), 1128, 1224-1225.

¹⁹²⁷ Žalbeni podnesak, par. 509.

¹⁹²⁸ Žalbeni podnesak, par. 507, 511, gdje se poziva na T. od 1. februara 2012. godine, str. 18699-18700.

¹⁹²⁹ Žalbeni podnesak, par. 509.

¹⁹³⁰ Žalbeni podnesak, par. 494.

¹⁹³¹ Žalbeni podnesak, par. 510, gdje se poziva na Prvostepenu presudu, par. 1231.

¹⁹³² Žalbeni podnesak, par. 511, gdje se poziva na dokazni predmet odbrane 64 (Obavještajni izvještaj Komande Drinskog korpusa od 12. jula 1995. godine), dokazni predmet odbrane 69 (Komanda Drinskog korpusa, datum 8. juli 1995. godine).

¹⁹³³ Žalbeni podnesak, par. 512, gdje se poziva na T. od 25. januara 2012. godine, str. 18407-18411, dokazni predmet odbrane 223 (Glavni štab VRS-a, Bezbjednosno-obavještajni izvještaj u vezi s mirovnim pregovorima u Daytonu koji je potpisao Tolimir, s datumom od 25. novembra 1995. godine), dokazni predmet odbrane 224 (Glavni štab VRS-a, Sektor za bezbjednosne i obavještajne poslove, izvještaj koji je potpisao Tolimir, s datumom od 6. decembra 1995. godine), T. od 18. maja 2011. godine, str. 14263, Prvostepenu presudu, fusnota 3641.

¹⁹³⁴ Žalbeni podnesak, par. 513-514.

¹⁹³⁵ Žalbeni podnesak, par. 514.

¹⁹³⁶ Žalbeni podnesak, par. 515.

karakter;¹⁹³⁷ (vii) njegovo slabo zdravstveno stanje;¹⁹³⁸ i (viii) okolnosti njegovog hapšenja i odsustvo pravne pomoći nakon hapšenja.¹⁹³⁹

640. Tužilaštvo odgovara da je Pretresno vijeće ispravno razmotrilo otežavajuće faktore i iznosi argument da Tolimir samo tvrdi da su činjenice na kojima je Pretresno vijeće zasnovalo svoje zaključke o otežavajućim faktorima pogrešne, a da pritom ne potkrepljuje taj svoj argument niti pokazuje da su te navodne greške dovele do neostvarenja pravde.¹⁹⁴⁰ Tužilaštvo dalje odgovara da Pretresno vijeće nije pogriješilo time što je pridalo malu ili nikakvu težinu jednom broju olakšavajućih faktora, koje je razmotrilo *proprio motu*, s obzirom na to da je Tolimir u prvostepenom postupku propustio da s tim u vezi iznese argumente.¹⁹⁴¹ Tužilaštvo tvrdi da bi se olakšavajuće okolnosti koje Tolimir iznosi u ovoj fazi trebale odbaciti, budući da ih nije iznio u prvostepenom postupku.¹⁹⁴²

641. Tolimir replicira da nije bio dužan da iznosi olakšavajuće faktore u prvostepenom postupku, s obzirom na njegovo pravo da se brani šutnjom.¹⁹⁴³ On tvrdi da je, suprotno tome, Pretresno vijeće bilo dužno da razmotri *proprio motu* olakšavajuće faktore, a posebno one koji se pominju u paragrafu 1228 Prvostepene presude.¹⁹⁴⁴

2. Analiza

642. U vezi s Tolimirovim argumentom da se Pretresno vijeće oslonilo na pogrešne činjenične zaključke prilikom utvrđivanja otežavajućih okolnosti, Žalbeno vijeće napominje da je na drugim mjestima u ovoj Presudi potvrdilo sljedeće zaključke: (i) da je on bio u kontaktu sa svojim potčinjenima na terenu i da je bio upućen u njihove kažnjive aktivnosti;¹⁹⁴⁵ (ii) da je koristio svoj položaj kako bi prikrio zločine drugih učesnika UZP-a i tako doprinio UZP-u ubistva, posebno putem svog uputstva da se muškarci i dječaci, bosanski Muslimani, koji su bili zatočeni na fudbalskom stadionu u Novoj Kasabi sakriju od pogleda;¹⁹⁴⁶ (iii) da je zloupotrijebio svoja

¹⁹³⁷ Žalbeni podnesak, par. 516.

¹⁹³⁸ Najava žalbe, par. 174.

¹⁹³⁹ Najava žalbe, par. 175.

¹⁹⁴⁰ Podnesak respondenta, par. 345, 348, gdje se poziva na Podnesak respondenta, žalbene osnove 14-16.

¹⁹⁴¹ Podnesak respondenta, par. 349, gdje se poziva na Žalbeni podnesak, par. 507, 510-516, Prvostepenu presudu, par. 1230.

¹⁹⁴² Podnesak respondenta, par. 349, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Muhimana*, par. 231, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Kamuhanda*, par. 354, Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 674.

¹⁹⁴³ Replika na podnesak respondenta, par. 161.

¹⁹⁴⁴ Replika na podnesak respondenta, par. 161.

¹⁹⁴⁵ V. gore, par. 455, 475.

¹⁹⁴⁶ V. gore, par. 461-464, 478-483.

ovlaštenja,¹⁹⁴⁷ (iv) da je odigrao ključnu ulogu u dva UZP-a tako što je pripremao planove i izdavao uputstva koja su imala za cilj realizaciju ciljeva tih UZP-ova;¹⁹⁴⁸ i (v) da su njegova djela i propusti bili hotimični.¹⁹⁴⁹

643. Što se tiče Tolimirovog argumenta da je Pretresno vijeće nedopustivo dvostruko uračunalo njegov položaj u VRS-u, i kao element njegove krivične odgovornosti i kao otežavajući faktor, Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće, kada je utvrđivalo Tolimirovu krivičnu odgovornost u odnosu na njegovo učešće u UZP-u ubistva, u obzir uzelo njegov položaj, kao i to što nije zaštitio zarobljene bosanske Muslimane, što je bila dužnost koja je proisticala iz funkcija na kojima je bio.¹⁹⁵⁰ Kada je odmjeravalo kaznu koju će izreći Tolimiru, Pretresno vijeće je podsjetilo na svoje ranije zaključke o Tolimirovom položaju i njegovom namjernom propustu da izvrši svoju dužnost i zaštititi zarobljenike. Pretresno vijeće je i taj propust i Tolimirove pokušaje da prikrije ubistva smatralo zloupotrebom položaja i zaključilo da ona predstavlja otežavajući faktor.¹⁹⁵¹ Žalbeno vijeće podsjeća da su nadređeni položaj i zloupotreba takvog položaja zasebna pitanja, od kojih se samo potonje može uzeti kao otežavajući faktor prilikom odmjeravanja kazne.¹⁹⁵² Budući da je Pretresno vijeće kao otežavajući faktor u obzir uzelo Tolimirovu zloupotrebu ovlaštenja, a ne njegov nadređeni položaj, Žalbeno vijeće ne vidi nikakvu grešku s tim u vezi i odbacuje ovu podosnovu 25. žalbene osnove.

644. U vezi s Tolimirovim argumentom da je Pretresno vijeće bilo dužno da razmotri *proprio motu* olakšavajuće okolnosti, Žalbeno vijeće primjećuje da Pretresno vijeće, u stvari, jeste razmotrilo *proprio motu* razne okolnosti kao olakšavajuće faktore. Ono je u tom smislu razmotrilo: (i) Tolimirovo dobro vladanje u pritvoru i tokom prvostepenog postupka; (ii) njegovu poodmaklu dob; i (iii) njegovo slabo zdravstveno stanje, posebno tokom pretpretresne faze. Međutim, Pretresno vijeće je odlučilo da prida malu ili nikakvu težinu tim faktorima, za koje je smatralo da nisu toliko izuzetni da bi opravdali ublažavanje kazne, posebno kad se ima u vidu težina krivičnih djela.¹⁹⁵³ Žalbeno vijeće podsjeća da pretresna vijeća raspolažu znatnim diskrecionim ovlaštenjima prilikom

¹⁹⁴⁷ V. gore, par. 478-482, 504-506.

¹⁹⁴⁸ V. gore, par. 356, 364-366, 374, 377, 464, 471, 475.

¹⁹⁴⁹ V. gore, par. 390, 483.

¹⁹⁵⁰ V., na primjer, Prvostepena presuda, par. 1098, 1104, 1109, 1112, 1114, 1117, 1121, 1123-1124, 1127-1128. Konkretno, Pretresno vijeće je njegovu dužnost koja je proisticala iz njegovog položaja razmotrilo kao pravni uslov za krivičnu odgovornost putem nečinjenja. Prvostepena presuda, par. 1117-1128.

¹⁹⁵¹ Prvostepena presuda, par. 1225.

¹⁹⁵² Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 939; Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 320; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 411; Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Babić*, par. 80.

¹⁹⁵³ Prvostepena presuda, par. 1230-1231.

utvrđivanja šta čini olakšavajuću okolnost i da li će i koliku težinu pridati tom faktoru.¹⁹⁵⁴ Žalbeno vijeće dalje podsjeća da pravilo 86(C) Pravilnika propisuje da strane u završnoj riječi moraju obraditi pitanja u vezi s izricanjem kazne. Pravilo 85(A)(vi) Pravilnika propisuje da će pretresna vijeća razmotriti sve relevantne informacije koje im mogu pomoći pri odmjeravanju odgovarajuće kazne.¹⁹⁵⁵ Žalbeni postupak nije primjeren forum za pokretanje takvih pitanja po prvi put.¹⁹⁵⁶ Shodno tome, Tolimir je taj koji je imao obavezu da u svom završnom podnesku ili završnoj riječi identifikuje olakšavajuće okolnosti koje su sadržane u sudskom spisu.¹⁹⁵⁷ Stoga se Tolimirovi argumenti s tim u vezi odbacuju.

¹⁹⁵⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 944; Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 352; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 500; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 685.

¹⁹⁵⁵ Pravilo 85(A)(vi) Pravilnika.

¹⁹⁵⁶ V. Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 945. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 674.

¹⁹⁵⁷ V. Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 945-946. V. i Drugostepena presuda u predmetu *Bikindi*, par. 165.

D. Navodne greške Pretresnog vijeća u primjeni diskrecionih ovlaštenja1. Argumenti

645. Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo u primjeni svojih diskrecionih ovlaštenja kada mu je izreklo kaznu doživotnog zatvora, budući da je ta kazna očigledno pretjerana i nesrazmjerna.¹⁹⁵⁸ Tolimir tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što mu je izreklo kaznu koja mu ne bi mogla biti izrečena u njegovom nacionalnom pravosudnom sistemu.¹⁹⁵⁹ Tolimir od Žalbenog vijeća traži da mu – ukoliko ne bude oslobođen svih optužbi, kao što je zatražio u okviru drugih žalbenih osnova – znatno umanjí kaznu koju je izreklo Pretresno vijeće.¹⁹⁶⁰

646. Tužilaštvo odgovara da Tolimir nije pokazao nikakvu grešku Pretresnog vijeća i tvrdi da je kazna doživotnog zatvora jedina primjerena kazna za lice koje je osuđeno zato što je “aktivno i neposredno učestvovalo” u poduhvatu koji je obuhvatao genocid, istrebljivanje, ubistvo i progon hiljada ljudi.¹⁹⁶¹

2. Analiza

647. U vezi s Tolimirovom tvrdnjom da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni prava zbog toga što mu je izreklo kaznu koja mu ne bi mogla biti izrečena u njegovom nacionalnom pravosudnom sistemu, Žalbena vijeće podsjeća da pretresna vijeća moraju uzeti u obzir opštu praksu izricanja kazni pred sudovima bivše Jugoslavije, ali da ta praksa za njih nije obavezujuća.¹⁹⁶² Shodno tome, Tolimirov argument s tim u vezi se odbacuje. Iz svih razloga navedenih gore u ovom poglavlju, te uzimajući u obzir uticaj zaključaka do kojih je došlo Žalbena vijeće na Tolimirovu kaznu, kao što se navodi dolje, Žalbena vijeće nalazi da Tolimir nije pokazao da je Pretresno vijeće napravilo grešku u primjeni svojih diskrecionih ovlaštenja tako što je izreklo očigledno pretjeranu kaznu i odbacuje 25. žalbenu osnovu.

¹⁹⁵⁸ Žalbeni podnesak, par. 491, 517.

¹⁹⁵⁹ Najava žalbe, par. 176.

¹⁹⁶⁰ Žalbeni podnesak, par. 518.

¹⁹⁶¹ Podnesak respondenta, par. 344, 350. Tužilaštvo takođe tvrdi da je kazna doživotnog zatvora već izricana pred ovim Međunarodnim sudom u predmetima koji su se odnosili na Srebrenicu, te da, stoga Tolimirova kazna nije u neskladu sa kaznama u sličnim predmetima. Podnesak respondenta, par. 344, gdje se poziva na Dispozitiv Prvostepene presude u predmetu *Popović i drugi*, gdje je Vujadinu Popoviću i Ljubiši Beari izrečena kazna doživotnog zatvora.

¹⁹⁶² Statut, član 24(1); pravilo 101(B)(iii) Pravidnika. V. Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, fusnota 5667; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 955; Drugostepena presuda u predmetu *Bošković i Tarčulovski*, par. 212; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 681.

E. Uticaj zaključaka do kojih je došlo Žalbno vijeće na Tolimirovu kaznu

648. Žalbno vijeće podsjeća da je poništilo nekoliko osuđujućih presuda koje su izrečene Tolimiru, kao što se navodi gore.¹⁹⁶³ Konkretno, Žalbno vijeće podsjeća da je poništilo osuđujuće presude koje su mu izrečene za genocid putem nanošenja teških tjelesnih ili duševnih povreda bosanskim Muslimanima, stanovnicima Žepe, i putem nametanja bosanskim Muslimanima istočne BiH životnih uslova sračunatih da dovedu do njihovog fizičkog uništenja. Žalbno vijeće je isto tako poništilo osuđujuće presude izrečene Tolimiru za genocid, istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti i ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja, u onoj mjeri u kojoj su se te presude odnosile na ubistvo šestorice bosanskih Muslimana kod Trnova, kao i osuđujuće presude izrečene za genocid i istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti, u onoj mjeri u kojoj su se odnosile na ubistvo trojice vođa iz Žepe.¹⁹⁶⁴ S druge strane, Žalbno vijeće primjećuje da je potvrdilo preostale osuđujuće presude izrečene Tolimiru, konkretno one za genocid počinjen putem ubijanja muškaraca iz Srebrenice i putem nanošenja teške tjelesne ili duševne povrede bosanskim Muslimanima, stanovnicima Srebrenice. Već i u svjetlu samih tih osuđujućih presuda za genocid, Žalbno vijeće smatra da Tolimirova odgovornost ne opravdava preinaku njegove kazne. U tim okolnostima, Žalbno vijeće potvrđuje Tolimirovu kaznu doživotnog zatvora.

¹⁹⁶³ V. gore, par. 633.

¹⁹⁶⁴ V. gore, par. 634.

IX. DISPOZITIV

649. Iz gore navedenih razloga, **ŽALBENO VIJEĆE**,

NA OSNOVU člana 25 Statuta i pravila 117 i 118 Pravilnika;

IMAJUĆI U VIDU pismene podneske strana u postupku i argumente koje su one iznijele na žalbenom pretresu 12. novembra 2014. godine;

ZASJEDAJUĆI na javnoj sjednici;

DJELIMIČNO USVAJA 6. žalbenu osnovu i **PONIŠTAVA** osuđujuću presudu izrečenu Tolimiru za istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti, u mjeri u kojoj se ona odnosi na ubistvo trojice vođa iz Žepe, koje se konkretno navodi u paragrafu 23.1 Optužnice;

DJELIMIČNO USVAJA, uz suprotno mišljenje sudije Sekulea i sudije Güneya, 10. žalbenu osnovu i **PONIŠTAVA** osuđujuću presudu izrečenu Tolimiru na osnovu člana 4(2)(b) Statuta za genocid počinjen putem nanošenja teške duševne povrede muslimanskom stanovništvu istočne BiH u mjeri u kojoj se ta presuda temeljila na prisilnom premještanju bosanskih Muslimana iz Žepe;

DJELIMIČNO USVAJA 10. žalbenu osnovu i **PONIŠTAVA** osuđujuću presudu izrečenu Tolimiru na osnovu člana 4(2)(c) Statuta za genocid putem nametanja životnih uslova sračunatih da dovedu do uništenja muslimanskog stanovništva istočne BiH;

USVAJA 12. žalbenu osnovu i **PONIŠTAVA** osuđujuću presudu izrečenu Tolimiru za genocid (tačka 1) u mjeri u kojoj se ona odnosi na ubistvo trojice vođa iz Žepe, koje se konkretno navodi u paragrafu 23.1 Optužnice;

USVAJA 20. žalbenu osnovu i **PONIŠTAVA** osuđujuću presudu izrečenu Tolimiru za genocid (tačka 1), istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti (tačka 3) i ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja (tačka 5) u mjeri u kojoj se te presude odnose na ubistvo šestorice bosanskih Muslimana kod Trnova, koje se konkretno navodi u paragrafu 21.16 Optužnice;

ODBACUJE, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, 1., 3., 5., 7., 11., 13., 14., 15., 16., 17., 18., 19., 21., 22., 23. i 25. žalbenu osnovu;

ODBACUJE Tolimirove preostale žalbene osnove;

POTVRĐUJE preostale osuđujuće presude izrečene Tolimiru po tačkama 1, 2, 3, 5, 6 i 7;

POTVRĐUJE Tolimirovu kaznu doživotnog zatvora, s tim da mu se na osnovu pravila 101(C) Pravidnika uračunava period koji je već proveo u pritvoru;

RJEŠAVA da se ova Presuda izvršava odmah u skladu s pravilom 118 Pravidnika;

NALAŽE da, u skladu s pravilima 103(C) i 107 Pravidnika, Tolimir ostane u pritvoru Međunarodnog suda dok se ne dovrši organizovanje njegovog prebacivanja u državu u kojoj će izdržavati kaznu.

Sastavljeno na engleskom i francuskom jeziku, pri čemu je mjerodavan engleski tekst.

/potpis na originalu/
sudija Theodor Meron, predsjedavajući

/potpis na originalu/
sudija William H. Sekule

/potpis na originalu/
sudija Patrick Robinson

/potpis na originalu/
sudija Mehmet Güney

/potpis na originalu/
sudija Jean-Claude Antonetti

Sudija William H. Sekule prilaže djelimično suprotno mišljenje.

Sudija Mehmet Güney prilaže djelimično suprotno mišljenje.

Sudija Jean-Claude Antonetti prilaže izdvojeno i djelimično suprotno mišljenje.

Dana 8. aprila 2015. godine,

u Haagu, Nizozemska.

[pečat Međunarodnog suda]

X. DJELIMIČNO SUPROTNO MIŠLJENJE SUDIJE SEKULEA

1. Iz razloga koje sam naveo dolje, uz dužno poštovanje ne slažem se sa analizom i zaključcima do kojih je u ovoj Presudi po žalbi došla većina članova Žalbenog vijeća u vezi s Tolimirovom 7. i 10. žalbenom osnovom, u onoj mjeri u kojoj se oni odnose na *actus reus* genocida putem nanošenja teških tjelesnih ili duševnih povreda bosanskom muslimanskom stanovništvu koje je prisilno premješteno iz Žepe, u smislu člana 4(2)(b) Statuta.¹

2. Većina je poništila zaključke Pretresnog vijeća s tim u vezi jer je konstatovala da Pretresno vijeće, za razliku od situacije u kojoj se radilo o bosanskim Muslimanima koji su prisilno premješteni iz Srebrenice, nije izvelo nikakve zaključke niti se pozvalo na bilo kakve dokaze u vezi s trajnim posljedicama operacije prisilnog premještanja po stanovništvo Žepe u smislu izazivanja teškog i dugotrajnog oštećenja njegove sposobnosti da vodi normalan i konstruktivan život.² Većina je zaključila sljedeće: “Premda su emotivne patnje i jadi koji su naneseni bosanskim Muslimanima iz Žepe bili neosporno teški, u Prvostepenoj presudi se ne navode nikakvi dokazi o bilo kakvoj dugotrajnoj psihološkoj traumi.”³

3. Ovi zaključci većine praktično su zasnovani na tri elementa s kojima se ne mogu složiti. Kao prvo, većina poredi povrede koje je pretrpjelo stanovništvo Žepe s povredama koje je pretrpjelo stanovništvo Srebrenice. Kao drugo, većina, po mom mišljenju, pogrešno tumači praksu kojom se rukovodi i praktično dodaje novi uslov definiciji teške duševne povrede, konkretno, da takva povreda “mora da bude dugotrajna”.⁴ Kao treće, većina nalazi da je Pretresno vijeće propustilo da donese zaključke o trajnim posljedicama operacije prisilnog premještanja po stanovništvo Žepe.

4. Većina je svoje zaključke u velikoj mjeri zasnovala na posebnim obilježjima operacija prisilnog premještanja koje su izvedene u enklavi Srebrenica 12. i 13. jula 1995. godine i prisilnog premještanja stanovništva Žepe koje je izvršeno u periodu od 25. do 27. jula 1995. godine. Postupivši tako, većina je na kraju uporedila povrede koje je pretrpjelo stanovništvo Srebrenice s povredama koje je pretrpjelo stanovništvo Žepe. Na osnovu tog poređenja, većina je zaključila da povreda koja je nanesena stanovništvu Žepe ne doseže isti nivo kao povreda koju su pretrpjeli žene,

¹ V. Drugostepena presuda, par. 213-219. Konkretno se ne mogu složiti s pravnom analizom, tumačenjem zaključaka Pretresnog vijeća, tumačenjem dokaza i zaključcima koji su iz njih izvedeni, a koji se navode u paragrafima 213 do 219 Drugostepene presude.

² Drugostepena presuda, par. 215.

³ Drugostepena presuda, par. 215.

⁴ Drugostepena presuda, par. 203.

djeca i starci koji su prisilno uklonjeni iz srebreničke enklave.⁵ Ne samo da nalazim da je takvo poređenje neprimjereno, već ga smatram i pogrešnim s pravnog stanovišta, s obzirom na relevantnu praksu MKSR-a i MKSJ-a s tim u vezi.

5. U relevantnoj sudskoj praksi vezanoj za član 4(2)(b) Statuta⁶ jasno je ustanovljeno da se ocjena o tome da li neko djelo predstavlja “tešku tjelesnu ili duševnu povredu” u smislu člana 4(2)(b) Statuta mora vršiti od slučaja do slučaja, pri čemu se dužna pažnja mora posvetiti konkretnim okolnostima predmeta.⁷ Iz toga slijedi da okolnosti prisilnog premještanja stanovništva Žepe nisu morale da budu identične, pa čak ni slične onima u kojima je izvršeno prisilno premještanje iz Srebrenice; zapravo, pravo pitanje je da li te okolnosti same za sebe dosežu nivo djela iz člana 4(2)(b) Statuta.

6. Po mom mišljenju, okolnosti prisilnog premještanja žena, djece i staraca iz Žepe – kao što pokazuju dokazi na koje se pozvalo Pretresno vijeće⁸ – bile su same za sebe dovoljne da ispune uslove iz člana 4(2)(b) Statuta. S tim u vezi, konkretno podsjećam na zaključke Pretresnog vijeća da je, poslije perioda intenzivnih napada VRS-a na okolna sela u blizini Žepe,⁹ stanovništvo pobjeglo u planine da bi ondje potražilo zaklon.¹⁰ VRS je putem razglasa vršio pritisak na stanovništvo da se vrati u enklavu.¹¹ Mnogi vojno sposobni muškarci su ostali u planinama jer su strahovali za svoj život,¹² dok se većina stanovništva vratila u Žepu.¹³ Kada je 24. jula 1995. godine VRS probio glavne linije odbrane na približno 500 do 600 metara od centra Žepe,¹⁴ stanovništvo je bilo uplašeno i na ivici panike.¹⁵ Istog dana, VRS je prisilio Ratno predsjedništvo Žepe da potpiše

⁵ V. Drugostepena presuda, par. 216. Većina članova Žalbenog vijeća nalazi da se “[p]rilikom donošenja zaključka u vezi s težinom duševne povrede nanese raseljenom stanovništvu Srebrenice, Pretresno vijeće [...] uglavnom oslonilo na bolni proces nasilnog i prinudnog odvajanja od muških članova njihovih porodica, zatim na potonju neizvjesnost u vezi sa sudbinom njihovih muških srodnika, kao i na trajne 'duševne tegobe zbog gubitka bližnjih' poslije premještanja, što su sve faktori koji su spriječili oporavak raseljenog stanovništva i onemogućili mu da vodi normalan život. **Nasuprot tome**, u vezi sa stanovništvom Žepe, Pretresno vijeće je svoju procjenu zasnovalo na pritisku koji je VRS vršio [...], na vijestima koje su počele da se šire o ubistvima [...], te na prijetećem ponašanju Tolimira i Mladića”. V. *idem*. Naglasak dodat. Interne reference izostavljene. V. i *ibid.*, par. 217, “Pretresno vijeće nije došlo do zaključka da je stanovništvo Žepe, bosanski Muslimani, bilo izloženo masovnom nasilnom razdvajanju porodica i trajnoj traumi gubitka članova svojih porodica, **kao što je bio slučaj sa bosanskim Muslimanima iz Srebrenice**”. Naglasak dodat.

⁶ Primjećujem da je član 4(2)(b) Statuta MKSJ-a identičan članu 2(2)(b) Statuta MKSR-a.

⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 646; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 815; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 513; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 108, 110, 113.

⁸ Prvostepena presuda, par. 640, 641, 645, 647. V. i *ibid.*, par. 758.

⁹ Prvostepena presuda, par. 600, 612, 614, 625, 758.

¹⁰ Prvostepena presuda, par. 614, 625, 639, 758.

¹¹ Prvostepena presuda, par. 621, 643, 758.

¹² Prvostepena presuda, par. 618, 674, 758.

¹³ Prvostepena presuda, par. 758.

¹⁴ Prvostepena presuda, par. 628.

¹⁵ Prvostepena presuda, par. 628.

Sporazum od 24. jula 1995. godine o “evakuaciji” stanovništva.¹⁶ Poslije tog potpisivanja, Mladić je zadužio Tolimira za organizaciju njihovog prevoza.¹⁷ Poslije toga, dana 25. jula 1995. godine, VRS je započeo odvoženje stanovništva Žepe autobusima iz enklave.¹⁸ Pretresno vijeće se dalje pozvalo na dokaze prema kojima su, do 26. jula 1995. godine, ljudi iz Žepe već znali više o onome što se desilo u Srebrenici i bili prestravljeni, zastrašeni i vrlo uznemireni.¹⁹ Pretresno vijeće je konstatovalo da Tolimir nije samo organizovao,²⁰ već i rukovodio pripadnicima VRS-a dok su oni ukrcavali civile, bosanske Muslimane, u autobuse,²¹ i kretao se kroz masu mašući dignutim oružjem.²² General Ratko Mladić je ulazio u mnoge autobuse i obraćao se ljudima koji će uskoro biti odvezeni autobusima iz Žepe govoreći im da im poklanja život.²³ Pretresno vijeće je, mišljenjem većine članova, konstatovalo da je u tom kontekstu izvršilo procjenu i zaključilo da je bosanskim Muslimanima koji su u periodu od 25. do 27. jula 1995. godine prisilno premješteni iz Žepe nanesena teška duševna povreda.²⁴ Moje je mišljenje da Pretresno vijeće nije napravilo nikakvu uočljivu grešku kada je došlo do tog zaključka.

7. Podsjećam da “teška duševna povreda” u smislu člana 4(2)(b) Statuta nije, kao takva, definisana u Statutu,²⁵ ali da je u praksi MKSR-a i MKSJ-a razjašnjeno da teška duševna povreda u smislu člana 4(2)(b) Statuta mora da bude više od lakšeg ili privremenog oštećenja mentalnih

¹⁶ Prvostepena presuda, par. 629. Pretresno vijeće se oslonilo, pored ostalog, na iskaz Hamdije Torlaka koji je izjavio da je postupao u strahu i pod pritiskom, i naziv “Sporazum” doživljavao je kao eufemizam, pošto su bosanski Muslimani zapravo kapitulirali i nisu bili u položaju da postavljaju nikakve uslove sa svoje strane. On je u svom svjedočenju rekao da bi potpisao bilo šta što bi osiguralo da će “evakuacija” početi. V. *ibid.*, gdje se upućuje na Hamdiju Torlaka, T. 4375-4378 (24. avgust 2010. godine), T. 4382, 4396-4397 (25. avgust 2010. godine).

¹⁷ Prvostepena presuda, par. 632.

¹⁸ Prvostepena presuda, par. 640, gdje se upućuje na Đoku Razdoljca, T. 8285-8286 (30. novembar 2010. godine); dokazni predmet P01435, str.1-2; Thomas Dibb, dokazni predmet P00741, PT. 16286 (15. oktobar 2007. godine); Hamdija Torlak, T. 4411 (25. avgust 2010. godine); dokazni predmet D00055, str. 28. Pretresno vijeće je dalje zaključilo da je prevoz stanovništva Žepe započeo istog dana kada je Tolimir naredio da se dostavi gorivo “da bi se nesmetano radilo”, to jest 25. jula 1995. godine. V. *ibid.*, gdje se upućuje na dokazni predmet P00568a; dokazni predmet P00568b (povjerljivo); Hamdija Torlak, T. 4391-4392 (25. avgust 2010. godine), T. 4766 (1. septembar 2010. godine); Esma Palić, T. 13312 (27. april 2010. godine); Rupert Smith, dokazni predmet P02086, PT. 17552 (6. novembar 2007. godine); dokazni predmet 02798, 00:36:39-00:38:17.

¹⁹ Prvostepena presuda, par. 647. Pretresno vijeće se oslonilo, pored ostalog, na iskaz Edwarda Josepha koji je izjavio da su žene s kojima je razgovarao bile apsolutno prestravljene i zastrašene i da su bile zabrinute da će im izgledi za preživljavanje biti veoma neizvjesni ako ostanu u tom gradu. V. *idem.*, gdje se upućuje na Edwarda Josepha, dokazni predmet P01949, PT. 14184 (23. avgust 2010. godine).

²⁰ Prvostepena presuda, par. 632.

²¹ Prvostepena presuda, par. 643, 758.

²² Prvostepena presuda, par. 758.

²³ Prvostepena presuda, par. 758. Pretresno vijeće je uputilo na video-snimak koji prikazuje generala Ratka Mladića u Bokšanicima kako ulazi u autobuse pune ljudi koje su odvozili iz Žepe. Mladić se predstavio i rekao ljudima da ih odvoze u Kladanj. U nekoliko autobusa rekao je civilima, bosanskim Muslimanima, da im poklanja život. U jednom autobusu, nakon što je pitao ima li u njemu vojno sposobnih muškaraca, rekao je: “Idite svojim, ali ću vas i tamo naći”. V. Prvostepena presuda, par. 648, gdje se upućuje na dokazni predmet P02798, disk 4, 00:55:06-00:55:19, str. 137; Ramiz Dumanjić, T. 17939, 17943 (29. septembar 2011. godine).

²⁴ Prvostepena presuda, par. 758.

²⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, para 46. V. i Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 645; Prvostepena presuda u predmetu *Gatete*, par. 584; Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 320.

sposobnosti, kao što su izazivanje velikog straha ili terora, zastrašivanje ili prijetnja.²⁶ Povreda ne mora da bude trajna ili neizlječiva.²⁷ Primjećujem da je u predmetu *Akayesu* zauzet stav da će “[u] svrhu tumačenja člana 2(2)(b) Statuta [MKSJ-a], Vijeće smatrati da teška tjelesna ili duševna povreda označava djela mučenja, bilo tjelesnog bilo duševnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i progona, *ali se neće ograničiti samo na to značenje*”.²⁸ Pored toga, i MKSR i MKSJ su konkretno naveli da teška duševna povreda može da obuhvata prijetnje smrću,²⁹ kao i deportaciju.³⁰

8. Kao što sam već naveo gore, ne mogu da se složim sa zaključkom većine da “teška duševna povreda mora da bude dugotrajna”.³¹ Čini mi se da je to jedan novi uslov koji, kao takav, nema uporište u sudskoj praksi.

9. Po mom mišljenju, u definiciji teške duševne povrede ključno pitanje nije trajanje povrede, nego priroda povrede koja je nanesena, kao i pitanje da li je ona takva da izaziva veliki strah, teror, zastrašivanje ili prijetnju, kao što se navodi u mjerodavnim pravnim izvorima.³²

10. Iz tih razloga nalazim da Pretresno vijeće nije pogriješilo kada je prisilno premještanje stanovništva Žepe razmotrilo u kontekstu onoga što mu je prethodilo i što ga je pratilo, kako bi procijenilo prirodu povrede koja je nanesena stanovništvu tokom te operacije prisilnog premještanja. Ne nalazim nikakvu grešku u procjeni pritiska kojem je bilo podvrgnuto stanovništvo Žepe i ponašanja i prijetnji VRS-a – a posebno Tolimira i Mladića – u njihovom pravom kontekstu. Ako se prisjetimo dokaza na koje se Pretresno vijeće pozvalo u vezi s onim što je prethodilo premještanju, čini se da je stanovništvo, u trenutku kada je ukrcano u autobuse, bilo praktično u milosti VRS-a. Uopšte ne sumnjam u to da su Mladićeve riječi u tom kontekstu značile prijetnju smrću. Čini se da je stanovništvu praktično stavljeno na znanje da ima sreće što je živo, ali da se ta sreća može promijeniti u svakom trenutku. Isto se tako ne smije izgubiti iz vida činjenica da je

²⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 815; V. i Prvostepena presuda u predmetu *Ntagerura*, par. 664; Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 320.

²⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Ntagerura*, par. 664; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 108; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 502.

²⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 504. Naglasak dodat. Na Prvostepenu presudu u predmetu *Akayesu* s tim u vezi dosljedno se poziva u predmetima koji su poslije toga vođeni pred MKSJ-om i MKSR-om. V., na primjer, Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 690; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 513; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 108.

²⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 516; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 815; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 108, 110.

³⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 646; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 513.

³¹ V. Drugostepena presuda, par. 203.

³² V. Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 46. V. i Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 646; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 513. Prvostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 51; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 156. Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 59; Prvostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*, par. 291, Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 815; Presuda Okružnog suda u predmetu *Eichmann*, str. 340.

VRS, a posebno Tolimir – koji je mahao dignutim oružjem – nadgledao i izvodio tu operaciju, kao što je konstatovalo Pretresno vijeće.³³

11. Većina dalje konstatuje da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što nije donijelo nikakve zaključke ni uputilo na dokaze o “bilo kakvim dugotrajnim posljedicama operacije prisilnog premještanja po stanovništvo Žepe i, generalno, po muslimansko stanovništvo istočne BiH i o vezi između okolnosti operacije premještanja u Žepi i fizičkog uništenja zaštićene grupe kao cjeline”.³⁴ Moje je mišljenje da većina pripisuje neprimjeren značaj *dokazu* o dugotrajnom oštećenju i tako praktično odbija da u odsustvu takvog dokaza okvalifikuje bilo koju povredu kao tešku duševnu povredu. S tim u vezi, podsjećam na Prvostepenu presudu u predmetu *Krstić* u kojoj se poziva na stav iz predmeta *Akayesu* kako bi se istaklo glavno obilježje teške duševne povrede, a to je da ona mora da bude više od lakšeg ili privremenog oštećenja mentalnih sposobnosti.³⁵ Suština “dugotrajnog i teškog oštećenja” je u tome da se radi o klasifikaciji koja pomaže da se napravi razlika između teške duševne povrede i lakšeg i privremenog oštećenja; ono ne predstavlja dodatni uslov u koji ga je, po mom mišljenju, pretvorila većina kada je donijela gore pomenuti zaključak.

12. To su razlozi iz kojih ne mogu da se pridružim većini u njenom zaključku da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je konstatovalo da su patnje stanovništva koje je prisilno premješteno iz Žepe dosegle nivo teške tjelesne ili duševne povrede u smislu člana 4(2)(b) Statuta.

13. Shodno tome, ja bih potvrdio osuđujuću presudu izrečenu Tolimiru za genocid na osnovu člana 4(2)(b) Statuta u vezi s prisilnim premještanjem civilnog stanovništva iz enklave Žepa.

Sastavljeno na engleskom i francuskom jeziku, pri čemu je mjerodavan engleski tekst.

³³ Prvostepena presuda, par. 643, 758.

³⁴ V. Drugostepena presuda, par. 217. S tim u vezi, primjećujem da je Pretresno vijeće uputilo na iskaz Esmé Palić, koja je izjavila da su “u Žepi [...] živjeli ljudi, porodice, generacijama. I te porodice nikada ni u primisli nisu imale da odu. To su pravi domoroci, koji nikada nisu razmišljali da odu iz Žepe i da ostave svoja imanja. Ti ljudi su morali otići. Nikada i nigdje oni nisu uspjeli da se adaptiraju i asimiliraju u nove društvene prilike, ali jednostavno su morali otići”. V. Prvostepena presuda, par. 647, gdje se upućuje na Esmu Palić, T. 13319 (27. april 2011. godine).

³⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 510.

Dana 8. aprila 2015. godine,
u Haagu,
Nizozemska

/potpis na originalu/
sudija William H. Sekule

XI. DJELIMIČNO SUPROTNO MIŠLJENJE SUDIJE MEHMETA GÜNEYA

1. U ovoj Presudi, Žalbeno vijeće je, odlukom većine članova, poništilo osuđujuću presudu koja je Tolimiru izrečena na osnovu člana 4(2)(b) Statuta za činjenje genocida putem nanošenja teških duševnih povreda muslimanskom stanovništvu istočne BiH, u onoj mjeri u kojoj je ta osuđujuća presuda bila zasnovana na prisilnom premještanju bosanskih Muslimana iz Žepe.¹ S dužnim poštovanjem, ne slažem se s tim zaključkom. Po mom mišljenju, u analizi većine članova Žalbenog vijeća nije primjereno uvažena činjenična analiza koju je izvršilo Pretresno vijeće, a ona je u nekim aspektima istovremeno i protivrječna.²

1. Nanošenje teške ili duševne povrede pripadnicima grupe (djelimično 7. žalbena osnova i djelimično 10. žalbena osnova)

2. Većina smatra da, za razliku od okolnosti u kojima se našlo bosansko muslimansko stanovništvo Srebrenice, Pretresno vijeće nije konstatovalo da je bosansko muslimansko stanovništvo Žepe pretrpjelo masovno nasilno razdvajanje porodica i trajnu traumu gubitka članova svojih porodica.³ Većina je takođe ukazala na navodno odsustvo zaključka i dokaza koji pokazuju trajne posljedice operacije prisilnog premještanja po stanovništvo Žepe.⁴ Shodno tome, ona je zaključila da niko ko razumno presuđuje o činjenicama ne bi mogao da dođe do zaključka da su bosanski Muslimani koji su prisilno premješteni iz Žepe pretrpjeli tešku duševnu povredu u smislu člana 4(2)(b) Statuta.⁵ Međutim, većina je istovremeno konstatovala da je to isto bosansko muslimansko stanovništvo koje je premješteno iz Žepe bilo žrtva genocida zbog toga što je pretrpjelo tešku duševnu povredu u smislu člana 4(2)(b) Statuta, kao dio zaštićene grupe nad kojom su izvršena genocidna djela u Srebrenici.⁶ Ne mogu se složiti s ovim rasuđivanjem jer nalazim da je ono fundamentalno protivrječno i da nije u skladu sa standardom preispitivanja u žalbenom postupku.

¹ Drugostepena presuda, par. 217, 219.

² Većinu čine samo sudije Meron i Robinson, budući da je sudija Antonetti došao do istog zaključka, ali putem drugačije analize.

³ Drugostepena presuda, par. 216-217.

⁴ Drugostepena presuda, par. 215, 217.

⁵ Drugostepena presuda, par. 217.

⁶ Drugostepena presuda, par. 218. V. i Prvostepena presuda, par. 201-212.

i. Jedan napad i operacija u Žepi

3. Pretresno vijeće je identifikovalo zaštićenu grupu kao bosansko muslimansko stanovništvo istočne Bosne, uključujući, konkretno, stanovništvo Srebrenice, Žepe i Goražda.⁷ Pretresno vijeće je takođe zaključilo da se sveukupni napad na stanovništvo sastojao od vojnih dejstava protiv obiju enklava, uklanjanja na hiljade žena, djece i staraca iz Srebrenice i Žepe i ograničavanja humanitarne pomoći.⁸ Očigledno je da je Pretresno vijeće operaciju u Žepi vidjelo kao dio istog napada usmjerenog protiv stanovništva.

4. Većina je to vidjela drugačije. Ona raščlanjuje i izdvaja operaciju u Žepi od ostatka napada na osnovu “odsustv[a]” bilo kakve “vez[e] između okolnosti operacije premještanja u Žepi i fizičkog uništenja zaštićene grupe kao cjeline”.⁹ Slažem se da, kad se ono posmatra izdvojeno, onaj ko razumno presuđuje o činjenicama ne bi mogao da dođe do zaključka da je prisilno raseljavanje civila iz Žepe moglo da nanese tešku duševnu i tjelesnu povredu na onom nivou kakav se traži u članu 4(2)(b) Statuta. Međutim, Pretresno vijeće nije tako rasuđivalo, niti se u Optužnici navodi takva optužba.¹⁰ Većina nije objasnila razloge iz kojih smatra da je Pretresno vijeće pogriješilo zbog toga što je taj *jedan* napad posmatralo kao jednu operaciju u kontekstu ocjenjivanja na osnovu člana 4(2)(b) Statuta, dok je istovremeno, i krajnje iznenađujuće, Žalbeno vijeće isti zaključak da se taj *jedan* napad na civilno stanovništvo sastojao od *međusobno povezanih* komponenti među kojima je bilo prisilno raseljavanje i iz Srebrenice i iz Žepe potvrdilo kad je riječ o drugim zločinima, kao što su zločini protiv čovječnosti.¹¹

(ii) Razumnost zaključaka Pretresnog vijeća

5. Kao što se podsjeća u Drugostepenoj presudi, pretresna vijeća uživaju znatna diskreciona ovlaštenja u pogledu činjeničnih zaključaka.¹² Mislim da je i u tom kontekstu rezonovanje većine nepravilno i da nije u skladu sa standardom preispitivanja u žalbenom postupku.

6. Posebno primjećujem da je Pretresno vijeće razmotrilo razlike u operacijama prisilnog premještanja provedenim u Srebrenici i Žepi. Ono je izričito potvrdilo da je prisilno raseljavanje u

⁷ Prvostepena presuda, par. 774-775. Ovaj zaključak je potvrđen u žalbenom postupku, v. Drugostepena presuda, par. 188-189.

⁸ Prvostepena presuda, par. 701, 710. Ovaj zaključak je potvrđen u žalbenom postupku, v. Drugostepena presuda, par. 143.

⁹ Drugostepena presuda, par. 217.

¹⁰ Optužnica, par. 10 b). Prvostepena presuda, par. 758-759.

¹¹ Drugostepena presuda, par. 143.

¹² Drugostepena presuda, par. 11, 12.

Žepi izvršeno u “donekle drukčijim okolnostima”, ali je naglasilo da je bilo i “bitnih sličnosti”.¹³ Pretresno vijeće je do svog zaključka došlo u sljedećem kontekstu: (i) bosansko muslimansko stanovništvo koje je premješteno iz Žepe bilo je dio zaštićene grupe;¹⁴ (ii) operacija prisilnog raseljavanja iz Žepe bila je dio jedinstvenog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva;¹⁵ (iii) kao pripadnici zaštićene grupe, raseljeni stanovnici Žepe bili su žrtva operacije masovnog ubistva i drugih djela u osnovi genocida koja su izvršena u Srebrenici;¹⁶ (iii) Tolimir je posjedovao genocidnu namjeru u odnosu na tu zaštićenu grupu;¹⁷ i (iv) postoje neposredni dokazi o trajnim patnjama civilnog stanovništva Žepe, bosanskih Muslimana, poslije tih događaja.¹⁸ Po mom mišljenju, onaj ko razumno presuđuje o činjenicama mogao je da dođe do zaključka da je, u okviru sveukupnog napada na Muslimane istočne Bosne, prisilno premještanje stanovništva Žepe, koje je već bilo žrtva genocidnih djela počinjenih u Srebrenici, doprinijelo njegovim patnjama uslijed teške tjelesne i duševne povrede u smislu člana 4(2)(b) Statuta. Shodno tome, ja bih potvrdio osuđujuću presudu izrečenu Tolimiru za genocid na osnovu člana 4(2)(b) Statuta, uključujući prisilno premještanje civilnog stanovništva iz enklave Žepa.

¹³ Prvostepena presuda, par. 758.

¹⁴ Prvostepena presuda, par. 750.

¹⁵ Prvostepena presuda, par. 701, 710.

¹⁶ Prvostepena presuda, par. 750. Ovaj zaključak je potvrđen u žalbenom postupku, v. Drugostepena presuda, par. 189.

¹⁷ Pretresno vijeće, par. 773, 1173. Ovi zaključci su potvrđeni u žalbenom postupku, v. Drugostepena presuda, par. Posebno imam u vidu da MSP u svojoj posljednjoj presudi vezanoj za ovo pitanje nije bio sklon da prisilno raseljavanje okvalifikuje kao genocidno djelo. Međutim, nije konstatovano da su izvršioi imali genocidnu namjeru u odnosu na zaštićenu grupu, v. Presuda MSP-a, par. 440.

¹⁸ V. Prvostepena presuda, par. 758, fusnota 3176, gdje se poziva na iskaz Teufike Ibrahimfendić, T. 10081 (17. februar 2011. godine), koja je svjedočila o patnjama jedne žene i njene kćerke iz Žepe; Prvostepena presuda, par. 647, gdje se poziva na iskaz Esme Palić, T. 13319 (27. april 2011. godine), koja je u svom svjedočenju izjavila: “To su pravi domoroci, koji nikada nisu razmišljali da odu iz Žepe i da ostave svoja imanja. Ti ljudi su morali otići. Nikada i nigdje oni nisu uspjeli da se adaptiraju i asimiliraju u nove društvene prilike, ali jednostavno su morali otići.”

Sastavljeno na engleskom i francuskom jeziku, pri čemu je mjerodavan engleski tekst.

/potpis na originalu/

sudija Mehmet Güney

Dana 8. aprila 2015. godine u Haagu, Nizozemska

**IZDVOJENO I DJELIMIČNO SUPROTNO MIŠLJENJE SUDIJE JEAN-CLAUDEA
 ANTONETTIJA**

I. Predgovor	3
II. Opšte napomene	4
1. Obraćanje generala Tolimira	5
2. Sastav Žalbenog vijeća	5
3. Datum donošenja drugostepene presude	5
4. Trajanje vijećanja	6
5. Bilo bi poželjno da su predmeti Popović i drugi i Tolimir spojeni	7
6. Suprotno mišljenje sudije Nyambe	8
7. Izmjene u pravnoj kvalifikaciji činjenica	9
8. Pravično suđenje i drugostepene presude u predmetima Blagojević i Krstić	9
9. Događaji u Srebrenici 1993	10
10. Svjedoci Momir Nikolić i Dražen Erdemović	13
III. Preliminarna i druga pitanja	18
1. Formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno (1. žalbena osnova)	19
2. Nedovoljna pouzdanost presretnutih telefonskih razgovora (2. žalbena osnova)	32
3. Butlerov izvještaj (3. žalbena osnova)	33
4. Istražitelji Tužilaštva (4. žalbena osnova)	39
5. Broj ubijenih (9. žalbena osnova)	40
IV. Krivična djela	43
A. ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI	44
1. Istrebljivanje (6. žalbena osnova)	44
2. Prisilno premještanje (13. žalbena osnova)	50
B. GENOCID	65
1. Pojam zaštićene grupe (8. žalbena osnova)	66
2. Teške tjelesne ili duševne povrede pripadnika grupe (7. i 10. žalbena osnova)	71
3. Smišljeno nametanje grupi životnih uslova sračunatih da dovedu do njenog fizičkog uništenja (djelimično 10. žalbena osnova)	74
4. Genocidna namjera izvršilaca (djelimično 7. žalbena osnova, i 11. žalbena osnova)	78
5. Genocidna namjera kad je riječ o ubistvima Mehmeda Hajrića, Amira Imamovića i Avde Palića (12. žalbena osnova)	81
V. Odgovornost	83
A. UZP	84
B. SAUČESNIŠTVO	101
1. Tolimirove nadležnosti u svojstvu načelnika za obavještajno-bezbjednosne poslove (14. žalbena osnova)	101
2. Tolimirova odgovornost u vezi s tačkama Optužnice (21. žalbena osnova)	105
3. Udruživanje radi vršenja genocida (22. žalbena osnova)	110
VI. Kazna	114
Kazna (25. žalbena osnova)	115
VII. Zaključak	117
VIII. Dodaci	121
1. Tabelarni prikaz referenci koje se odnose na Richarda Butlera u Prvostepenoj presudi u predmetu Tolimir	122
2. Izvještaj generalnog sekretara Ujedinjenih naroda (dokazni predmet D00122)	127
3. Direktno učešće u neprijateljstvima	140
4. Dispozitiv koji proizlazi iz mog stava	145

I. Predgovor

Prilikom vijećanja u predmetu koji je od značaja poput ovog, s obzirom na broj žrtava,¹ sudija ne može a da ne bude svjestan patnji koje su pretrpjele žrtve i njihove porodice, straha koji su osjetile same žrtve u trenutku pogubljenja kao i toga da se ne smije napraviti greška u pogledu ocjene činjenica i zaključaka koji će se iz njih izvesti. To od sudija Žalbenog vijeća zahtijeva **potpuni angažman** u ocjeni argumenata i dokaza na osnovu kojih su, u ovom predmetu, dvojica sudija Pretresnog vijeća zaključili da je optuženi **kriv**, dok je treći sudija zaključio da **nije kriv**.

II. Opšte napomene

¹ Veoma je teško navesti precizan broj, osim što se može dati procjena koja je u rasponu od 4.000 (najniža procjena) do 7.000 osoba (najviša procjena).

1. Obraćanje generala Tolimira

Tokom žalbenog postupka, generalu Zdravku Tolimiru (dalje u tekstu: optuženi) data je riječ na deset minuta kako bi petorici sudija Žalbenog vijeća iznio konačan stav u pogledu svoje krivične odgovornosti.² Po pravilu, optuženi zauzimaju jedan od sljedeća dva stava: ili tvrde da su u potpunosti nevinini, ili traže da se kazna smanji. Optuženi u ovom predmetu uopšte nije tako postupio već je samo istakao djelovanje NATO-a.³ Mada sudija treba da prida značaj završnom obraćanju (što po pravilu i radi), čini se da je u ovom slučaju opravdanje to da su krivična djela počinjena zbog dejstava NATO-a. Čak i ako pretpostavimo da je to što je rekao optuženi tačno, to ga ipak ne oslobađa krivične odgovornosti.

2. Sastav Žalbenog vijeća

Nakon što je donijeta prvostepena presuda, predsjednik Međunarodnog suda je 27. septembra 2012. imenovao sudije Agiusa, Liua, Khan i Tuzmukhamedova za članove Žalbenog vijeća. Međutim, nekoliko dana kasnije, sudiju Agiusa je zamijenio sudija Güney, a kasnije sam ja, 21. januara 2014., imenovan na mjesto sudije Tuzmukhamedova. Dana 10. marta 2014., predsjednik je sudiju Robinsona imenovao umjesto sudije Liua, a 22. septembra 2014. sudija Sekule je imenovan umjesto sudije Khan. Kao što vidimo, osim sudije Merona, zamijenjene su sve prvobitno imenovane sudije. Preostaje nam samo da se pitamo zašto je došlo do te pometnje i zamjena sudija, za koje nemamo objašnjenje.

3. Datum donošenja drugostepene presude

S obzirom na značaj ove drugostepene presude, smatram da je bilo potrebno odrediti razuman **period** za razmišljanje i proučavanje od trenutka donošenja presude u predmetu **Popović i drugi**⁴ do trenutka kada je ovo Žalbno vijeće, u čijem sam sastavu, donijelo presudu. U tom smislu, želim da istaknem da su činjenice iz ta dva predmeta identične budući da je optuženog prvobitno teretila Optužnica u predmetu Popović i drugi.⁵ Osim toga, dvojica sudija Žalbenog vijeća u predmetu Popović i drugi bili su takođe članovi **Žalbenog vijeća u predmetu Tolimir**.⁶

² Žalbeni pretres, 12. novembar 2014., T(f), str. 143-148.

³ *Ibid.*, v. konkretno T(f), str. 146-147.

⁴ Ta drugostepena presuda, napisana na 792 stranice, uključujući dodatke, zahtijevala je barem još mjesec dana dodatnog vremena prije nego što se prešlo na završno vijećanje.

⁵ V. *Tužilac protiv Zdravka Tolimira i drugih*, Druga konsolidovana izmijenjena optužnica, 15. novembar 2006.

⁶ Sudije **Robinson** i **Sekule** bili su članovi Žalbenog vijeća u predmetima *Popović i drugi* i *Tolimir*.

Međutim, iako sam u više navrata tražio da se odgodi datum donošenja drugostepene presude, predsjednik Vijeća i moje druge kolege odlučile su zadržati rok koji je prvobitno dogovoren u **Savjetu bezbjednosti**. Većina sudija je dakle željela da se drugostepena presuda izrekne na dan koji je najavljen, ali smatram da nije bilo razloga za žurbu, tim prije što optuženi nije bio podnio **zahtjev za privremeno puštanje na slobodu** tokom trajanja žalbenog postupka. Takođe, s obzirom na važnost **drugostepene presude u predmetu Popović i drugi**, donijete 30. januara 2015., trebalo ju je, po mom mišljenju, pažljivo i bez žurbe proučiti.

4. Trajanje vijećanja

Prvostepena presuda je donijeta 12. decembra 2012., a optuženi je uložio žalbu 11. marta 2013.⁷ Nakon što je žalilac podnio prve podneske 28. juna 2013.,⁸ imenovane sudije u tom predmetu trebale su početi da vijećaju. Međutim, razne promjene u sastavu Žalbenog vijeća, do kojih je došlo iz razloga koji su mi nepoznati, odrazile su se na uredno odvijanje postupka.

Budući da sam tek **21. januara 2014.** imenovan u ovom predmetu i kako isprva nisam imao pravnu pomoć, za razliku od drugih sudija Žalbenog vijeća, bio sam prinuđen da **sam** radim na cijelom predmetu sve do **1. septembra 2014.** kad mi je dodijeljena pravna pomoć. Osim toga, tek sam **23. oktobra 2014.** imao priliku da se sastanem s dva člana pravnog tima Žalbenog vijeća, koji su mi se obratili nakon što sam iznio mišljenje u vezi s jednim sporednim pitanjem. Prvi pripremni draft, od **272 stranice** i 680 paragrafa, dostavljen mi je **8. oktobra 2014.** Tada sam ustanovio da je pravnom timu bilo potrebno gotovo **22 mjeseca** da pripremi taj prvi radni dokument naslovljen Preparatory Document. Smatram da je priprema prvog dokumenta trajala predugo i da se negativno odrazila na trajanje vijećanja. Želim međutim da istaknem da pravni tim nije **odgovoran** za dužinu vijećanja.

Mora se istaći da su **22 mjeseca** jako dugačak vremenski period tokom kojeg je pravni tim sastavio jedan dokument dok su sudije, s druge strane, imale svega **nekoliko sedmica** za vijećanje.⁹ Naravno, mogli bismo reći da se Žalbeno vijeće nije žurilo jer je drugostepena presuda donijeta gotovo **dvije i po godine** nakon prvostepene presude. Međutim, činjenica je da su sudije imale vrlo malo vremena za vijećanje i da su morale činiti čuda budući da nije određeno dodatno vrijeme iako sam to više puta tražio.

⁷ V. Najava žalbe, 11. mart 2013.

⁸ V. Žalbeni podnesak, 28. juni 2013.

⁹ Želim da se zahvalim svojoj pomoćnici, **Flor de Maria Palaco Caballero**, koja mi je pomogla da u rekordnom vremenu sastavim ovo izdvojeno i djelimično suprotno mišljenje.

Osim toga, neobično mi je da se sastav Žalbenog vijeća, ako izuzmemo njegovog predsjednika, u potpunosti promijenio u odnosu na prvobitni. To ističem kako bi bilo jasno da je trajanje postupka i vijećanja moglo biti kraće da je od samog početka, odnosno od trenutka kada je podniet dokument sa žalbenim osnovama, imenovano **Vijeće u konačnom i stabilnom sastavu**. Smatram da bi **Savjet bezbjednosti** trebalo da angažuje revizora koji će pažljivo razmotriti to pitanje kako bi se na adekvatan način osigurala **ekspeditivnost postupka**. Savjet bezbjednosti je već jednom tako postupio kada je angažovao revizora da ispita rad Specijalnog suda za Sierra Leone.¹⁰

5. Bilo bi poželjno da su predmeti *Popović i drugi* i *Tolimir* spojeni

Da je postojala samo **jedna** optužnica, raspolagali bismo svjedočenjima **istih svjedoka i/ili vještaka**. Naravno, u cilju **utvrđivanja istine** svrsishodnije bi bilo da su se iste osobe nalazile na optuženičkoj klupi jer bismo tada imali precizan i **potpun uvid** u komandni lanac političkih i vojnih struktura. Nažalost, to nije bilo moguće i vođeno je više postupaka uz pomoć metode u kojoj se koriste "činjenice o kojima je presuđeno", koja je omogućila da se uzmu u obzir činjenice o kojima je presuđeno u drugim predmetima i koje su naposljetku uvrštene u ovaj predmet.

Po mom mišljenju, optuženom je trebalo da se sudi zajedno s drugim optuženim u predmetu **Popović i drugi**. Kako to nije bio slučaj, donijete su **dvije prvostepene presude**, jedna 10. juna 2010. i druga 12. decembra 2012., a Žalbeno vijeće je u periodu od nekoliko mjeseci izreklo **dvije drugostepene presude**: u predmetu Popović i drugi drugostepena presuda je donijeta 30. januara 2015., dok je u predmetu Tolimir drugostepena presuda donijeta 8. aprila 2015. U vezi s tim treba reći da je tužilaštvo, prvobitno, s razlogom optuženog uključilo u optužnicu u predmetu Popović i drugi, ali su uslijed njegovog kasnog hapšenja, naposljetku podignute dvije optužnice.

Naime, kako optuženi nije bio uhapšen, a postupak u predmetu Popović i drugi već je bio počeo, Pretresno vijeće u tom predmetu naložilo je tužilaštvu da izbriše njegovo ime sa spiska saoptuženih u tom predmetu.¹¹ Kasnije, nakon što je optuženi uhapšen, tužilaštvo je podnijelo zahtjev za **spajanje** tog predmeta s predmetom Popović i drugi,¹² ali su ga sudije Pretresnog vijeća u predmetu Popović i drugi odbile.¹³

¹⁰ V. *Izveštaj o Specijalnom sudu za Sierra Leone* koji je sastavio Antonio Cassese, nezavisni stručnjak, 12. decembar 2006.

¹¹ *Tužilac protiv Popovića, Beare, Nikolića, Tolimira, Miletića, Gvere i Pandurevića*, IT-05-88-PT, Usmeni nalog, T(f), str. 311-312, 13. juli 2006.

¹² *Tužilac protiv Popovića i drugih*, IT-05-88-T, "Zahtjev za spajanje postupka", 6. juni 2007.

Po mom mišljenju, očigledno je da je u interesu pravde bilo da se optuženom sudi u isto vrijeme kad i njegovim potčinjenima. Isto tako, njemu se moralo suditi istovremeno kad i njegovom nadređenom, generalu **Ratku Mladiću**. Da su prevladali koncepti **valjanog provođenja pravde i želje za utvrđivanjem istine**, vijeća u tim predmetima bi nužno prekinula suđenja i naložila spajanje postupaka kako bismo istovremeno na optuženičkoj klupi imali **Radovana Karadžića, Ratka Mladića, Gorana Hadžića, Zdravka Tolimira** itd... Da je to bilo moguće i da je ostvareno, očigledno je da bi krivična odgovornost svakog od optuženih bila bolje sagledana, te da bi se **svi** dokazi razmatrali u svjetlu argumenata svakog pojedinog tima odbrane. Tehnički to nije bilo neizvodljivo. Dovoljno je bilo da vijeća u već pokrenutim predmetima, **u interesu pravde**, obustave suđenje i prosljede spis sudijama u predmetu **Radovan Karadžić** kako bi se postupci spojili.

6. Suprotno mišljenje sudije Nyambe

Sudija **Nyambe**, u svom izvanredno sročenom mišljenju iznesenom na 46 stranica,¹⁴ zauzela je čvrst stav da treba da se donese oslobađajuća presuda. Zaključila je da u konkretnom slučaju nije postojao **udruženi zločinački poduhvat**, te da, kad je riječ o optuženom, nisu ispunjeni uslovi za genocidnu namjeru.¹⁵

Smatram da je pristup sudije **Nyambe** primjer koji treba slijediti i da prije donošenja bilo kakvog zaključka treba ponovo razmotriti dokaze kako bi se utvrdilo da li je postojao zajednički plan za koji se tereti i da li je optuženi znao za taj plan kako bi se na najbolji mogući način utvrdila njegova krivična odgovornost. Ja se slažem s tim pristupom i zato sam se najprije usredsredio na **proceduralna pitanja** kako bih na sasvim precizan način pokazao da optuženi nije imao **pravično suđenje**. Naime, njegova prava su prekršena zbog, s jedne strane, nedosljednosti u prihvatanju činjenica o kojima je presuđeno,¹⁶ a da optuženi nije mogao da uloži žalbu budući da mu Pretresno vijeće to nije dozvolilo¹⁷ i, s druge strane, zbog toga što se jedan dio optužbi temelji gotovo isključivo na iskazu i konstatacijama svjedoka optužbe, **Richarda Butlera** koji je okvalifikovan kao "sudski vještak".¹⁸ S obzirom na te okolnosti, mogao sam samo zaključiti da svjedočenje **Richarda Butlera** treba da bude odbačeno.

¹³ Tužilac protiv *Popovića i drugih*, IT-05-88-T, "Odluka po zahtjevu za spajanje postupka", 7. juli 2007.

¹⁴ V. Izdvojeno suprotno i izdvojeno saglasno mišljenje sudije Prisce Nyambe priloženo uz prvostepenu presudu.

¹⁵ Izdvojeno suprotno i izdvojeno saglasno mišljenje sudije Prisce Nyambe, str. 41-45.

¹⁶ Detaljnije ću se osvrnuti na to pitanje kada budem razmatrao **1. žalbenu osnovu** žalioca.

¹⁷ *Tužilac protiv Tolimira*, IT-05-88-2-PT, "Odluka po zahtjevu za odobrenje za ulaganje žalbe na odluku po zahtjevu tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno", 23. februar 2010.

¹⁸ Detaljnije ću se osvrnuti na to pitanje kada budem razmatrao **3. žalbenu osnovu** žalioca.

7. Izmjene u pravnoj kvalifikaciji činjenica

Sudije vijeća razmatraju postojanje krivičnih djela predviđenih i kažnjivih na osnovu članova 2, 3, 4 i 5 Statuta. U podignutim optužnicama, tužilaštvo je ta krivična djela kvalifikovalo bilo kao teška kršenja Ženevskih konvencija, bilo kao kršenja zakona i običaja ratovanja, bilo kao genocid, bilo kao zločine protiv čovječnosti. Treba imati na umu da ponekad jedno isto djelo može biti okvalifikovano na različite načine. U početku se postavilo pitanje kvalifikacije činjenica od strane sudija, ali naposljetku sudije ipak nisu željele ići tim putem zbog sudske prakse i načina rada na Međunarodnom sudu. Po mom mišljenju, taj pristup se pokazao **katastrofalnim** jer je uloga sudije ograničena pravnim okvirima koje je postavilo tužilaštvo, što ne ide u prilog utvrđivanju istine.

Kad je konkretno riječ o optuženom, vrijedi pomenuti da se on u Optužnici ne tereti na osnovu člana 7(3)¹⁹ (odgovornost nadređenog). To nije bilo nemoguće budući da su njegovi podređeni, poput **Beare**, učestvovali u krivičnim djelima (Drugostepena presuda u predmetu Popović i drugi). Isto tako, organizaciona šema povezuje 10. odred s **Draženom Erdemovićem**, pod nadležnošću optuženog. Iz tog razloga smatram da je potpuno prihvatanje kvalifikacija tužilaštva u određenom broju slučajeva dovelo do toga da je primijenjen princip "sve ili ništa", premda se istina nalazi negdje "u sredini"...

8. Pravično suđenje i drugostepene presude u predmetima Blagojević i Krstić

U prvostepenoj presudi koju je donijelo Pretresno vijeće u predmetu **Tolimir**, više puta se pominju prvostepena i drugostepena presuda u **predmetu Blagojević**. Kad je riječ o tom predmetu, u potpunosti se slažem sa stavom koji je iznio sudija **Mohamed Shahabuddeen** u svom djelimično protivnom mišljenju priloženom uz drugostepenu presudu,²⁰ u kojem kaže da **Vidoje Blagojević** nije imao pravično suđenje zbog sukoba s advokatom koji mu je dodijeljen po službenoj dužnosti, te da je stoga **Vidoje Blagojević** u svojim podnescima tražio da se održi novo suđenje ili da mu se u protivnom izrekne oslobađajuća presuda.²¹ Ja se lično u potpunosti slažem s tim stanovištem.

¹⁹ U Drugoj izmijenjenoj optužnici od 15. novembra 2006. (IT-05-88-PT), jedino se optuženi Pandurević i Borovčanin terete na osnovu člana 7(3) Statuta, dok se optuženi iz ovog predmeta tereti na osnovu člana 7(1).

²⁰ V. Djelimično protivno mišljenje sudije Shahabuddeena priloženo uz Drugostepenu presudu od 9. maja 2007., str. 155-159.

²¹ Sudija Shahabuddeen u svom Djelimično protivnom mišljenju kaže da je "[Vidoje] Blagojević protivpravno spriječen da ispriča svoju priču, da to znači da nije imao pravično suđenje i da bi, s obzirom na sve okolnosti, njegov predmet trebalo vratiti na ponovno suđenje.", str. 155, §1.

Takođe, u drugostepenoj presudi u predmetu **Krstić**, kao žalbeni osnov je navedeno da je prekršen Pravilnik o postupku i dokazima jer tužilaštvo nije ispunilo svoju obavezu prema pravilu 68 da optuženom **blagovremeno** dostavi dokaze.²² Svjesno tog problema, Žalbeno vijeće u predmetu **Krstić** djelimično je uvažilo žalbu žalioaca i prihvatilo da je napravljena greška, ali nije izvelo zaključak koji se nametao, a koji je morao biti poništenje prvostepene presude i vraćanje predmeta na ponovno suđenje.²³

9. Događaji u Srebrenici 1993.

Smatram da se moram nakratko osvrnuti na zbivanja koja su dovela do kasnijih događaja. U Prvostepenoj presudi u predmetu *Tolimir*, sudije Pretresnog vijeća su u IV poglavlju presude, naslovljenom *Događaji koji su prethodili napadu na Srebrenicu i Žepu*,²⁴ u vrlo kratkim crtama dali osvrt na cijeli niz događaja koji po mom mišljenju zavređuju veću pažnju. Meni jedino preostaje da izrazim žaljenje zbog takvog pristupa i predočim, na osnovu **Izveštaja generalnog sekretara UN-a od 15. novembra 1999.**,²⁵ događaje koji su se odigrali oko 1993. godine. Naime, kako bi se u potpunosti razumjele činjenice, smatram da je korisno osvrnuti se na ranije događaje o kojima tužilaštvo gotovo nimalo nije govorilo, a što je po mom mišljenju potpuno pogrešan pristup.

U svom izvještaju iz 1999., **generalni sekretar UN-a** govorio je o ovim događajima. Tako je navedeno da su **6. maja 1992.** Muslimani otpočeli borbe kako bi od Srba preuzeli kontrolu nad **Srebrenicom**.²⁶ Jedan srpski rukovodilac ubijen je iz zasjede 8. maja 1992. i ubrzo zatim Srbi su se sami evakuisali iz grada ili su ih protjerali.²⁷ Dana 9. maja, Bošnjaci su preuzeli kontrolu nad gradom uz pomoć borbenih grupa među kojima je najmoćnija bila ona pod komandom **Nasera Orića**.²⁸ Pod **njegovim** vođstvom, u roku od nekoliko mjeseci, bosanska enklava, u čijem je centru bila Srebrenica, postepeno se proširila na okolna područja. Kao što kaže **generalni sekretar UN-a**, Bošnjaci su povećali teritorije koristeći tehnike "etničkog čišćenja", paleći kuće i terorišući civilno stanovništvo.²⁹ U septembru 1993., bošnjačke snage iz Srebrenice ubrzale su napredovanje ka položajima u Žepi.³⁰ Na taj način, u januaru 1993., zona Srebrenice dostigla je svoju najveću

²² Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, str. 85-86.

²³ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, str. 85-86.

²⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, str. 159 i dalje.

²⁵ V. D00122. Odbrana se u svom završnom podnesku poziva na ovaj dokument koji je neupitan. S obzirom na značaj tog dokaza, o njemu ću govoriti u **oddatku** koji mu je posebno posvećen.

²⁶ D00122, par. 34.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*

²⁹ D00122, par. 35.

³⁰ D00122, par. 36.

površinu i prostirala se na 900 km².³¹ Dana 7. januara 1993., bošnjačke snage napale su selo **Kravicu** (u kojem su živjeli Srbi) i tokom tog napada, ubijeno je **40 civila** srpske nacionalnosti.³² Kao što navodi generalni sekretar UN-a, srpske snage su pokrenule kontraofanzivu i kako su napredovale, tako su i one same činile zlodjela.³³ Uslijed tog kontranapada, **50.000 do 60.000** Bošnjaka se povuklo u planinsko područje u čijem je središtu Srebrenica.³⁴ **Žepa** i **Srebrenica** više nisu bile povezane i razdvajao ih je uski koridor koji su kontrolisali Srbi.³⁵

Budući da je situacija postala zabrinjavajuća, komandant UNPROFOR-a za Bosnu i Hercegovinu otišao je na lice mjesta i konstatovao da je grad pod opsadom, te da **prenatranost** predstavlja težak problem. Nakon što je lokalno stanovništvo spriječilo komandanta UNPROFOR-a da ode, on se obratio javnom skupu u Srebrenici i izjavio da je stanovništvo pod zaštitom vojnika UN-a, te da ih on neće napustiti.³⁶ Nakon te izjave **generala Morillona**, UNHCR je uspješno dovezao nekoliko humanitarnih konvoja i proveo evakuaciju ka **Tuzli**. Prvi konvoj je ušao **19. marta 1993.**, zatim drugi **28. marta**, treći **31. marta**, potom još jedan **8. aprila** i posljednji konvoj je bio 13. aprila. Ukupno, više od **8.000 do 9.000 osoba prevezeno je u Tuzlu**.³⁷ Treba istaći da se optuženi ne tereti za te "transfere". Ako slijedimo logiku tužilaštva, mogli bismo se zapitati zašto bi se transferi iz 1993. smatrali dopuštenim za razliku od onih iz 1995...

Takođe, smatram da je važno osvrnuti se na mirovni proces koji je pokrenula međunarodna zajednica u vidu održavanja međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji i konkretno Vance-Owenovog plana.³⁸ Dana 2. septembra 1993., **Vance-Owenov plan** se sastojao iz tri dijela: niza ustavnih načela, odredbi o vojsci, mape s deset oblasti.³⁹ Prigovori srpskog rukovodstva odnosili su se na 5. oblast u kojoj bi bilo većinsko bošnjačko stanovništvo i u kojoj su se nalazile enklave **Srebrenica i Žepa**.⁴⁰ U trenutku kada je plan predložen, vojska bosanskih Srba kontrolisala je 70% teritorije, dok je **Vance-Owenovim** planom bilo predviđeno da oni dobiju svega **43%** teritorije što bi značilo da moraju da napuste dio teritorije koju su smatrali srpskom. Hrvatska je prihvatila plan. Međutim, **Radovan Karadžić** je, pod brojnim pritiscima, u ime Srba potpisao sporazum na sastanku u Atini 2. maja 1993., ali pod uslovom da ga ratifikuje Narodna skupština Republike

³¹ *Ibid.*

³² D00122, par. 37.

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*

³⁵ D00122, par. 37. V. takođe kartu u P00104.

³⁶ D00122, par. 38.

³⁷ D00122, par. 40.

³⁸ D00122, par. 29-32.

³⁹ D00122, par. 31.

⁴⁰ D00122, par. 31.

Srpske. To nije učinjeno jer je plan odbačen na plenarnom zasjedanju održanom na Palama 4. i 5. maja 1993.

Takođe smatram da je, radi boljeg razumijevanja, potrebno napomenuti da se **Srebrenica** nalazi u dolini, u istočnoj Bosni, blizu Srbije, te da je na osnovu popisa iz 1991. imala **37.000 stanovnika**, od kojih su $\frac{3}{4}$ bili Bošnjaci i $\frac{1}{4}$ Srbi.

10. Svjedoci Momir Nikolić i Dražen Erdemović

a. Momir Nikolić

Momir Nikolić se potvrdno izjasnio o krivici po tački 5 Optužnice, odnosno za progon kao zločin protiv čovječnosti, kažnjiv po članu 5(h) Statuta.⁴¹

Tužilaštvo je pak odbacilo optužbe za genocid, saučesništvo u genocidu i istrebljenje.⁴²

Optuženi je proglašen krivim po tački 5 Optužnice i s obzirom na potvrdno izjašnjavanje o krivici, tužilaštvo i odbrana su iznijeli sljedeće prijedloge Pretresnom vijeću: odbrana je predložila kaznu zatvora od 10 godina, a tužilaštvo od 15 do 20 godina.⁴³ Pretresno vijeće je odlučilo da kazna zatvora bude u trajanju od 27 godina.⁴⁴ U datim okolnostima, Momir Nikolić je uložio žalbu na presudu.⁴⁵

Činjenica da sudije nisu postupile u skladu sa sporazumom o izjašnjavanju o krivici predstavlja problem jer ukoliko je izrečena kazna veća od one koju je očekivala odbrana, pa čak i tužilaštvo (kao što je ovdje slučaj), nužno će se pokrenuti postupak pred Žalbenim vijećem jer se optuženi, s pravom, može osjetiti izigranim. S tim u vezi, kako bi takva vrsta sporazuma bila kredibilna, smatram da je od suštinske važnosti da sudije ne izreknu kaznu veću od one koju su strane predložile. Ukoliko se sudije slože da potvrde zahtjev optuženog, on neće uložiti žalbu i kasnije će biti spremniji da svjedoči jer će imati osjećaj da se prema njemu pravedno postupilo. Isto tako, ni tužilaštvo ne treba da traži mnogo veću kaznu od one koju predlaže odbrana jer u protivnom može da mu se izjalovi sav trud koji je uložilo u interesu pravde i žrtava.

Po mom mišljenju, kazna zatvora od 27 godina po samo jednoj tački Optužnice nužno je značila da će biti poteškoća. Neću komentarisati žalbene osnove koje su predočene Žalbenom vijeću. Međutim, želim da istaknem pasus drugostepene presude u kojem Žalbeno vijeće iznosi da je

⁴¹ Potvrdno izjašnjavanje o krivici Dražena Erdemovića od 31. maja 1996. za zločin protiv čovječnosti, prema članu 5(h) Statuta.

⁴² Izmijenjena spojena optužnica, 27. maj 2002.

⁴³ *Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i drugih*, IT-02-60-PT, "Zajednički zahtjev za ponovno razmatranje izmijenjenog sporazuma o izjašnjavanju o krivici između Momira Nikolića i Tužilaštva", 7 maj 2003.

⁴⁴ Presuda o kazni u predmetu *Nikolić*, 2. decembar 2003.

⁴⁵ Najava žalbe u predmetu *Nikolić*, 30. decembar 2003.

žalilac lagao tužilaštvu kada je priznao djela koja nije počinio.⁴⁶ Ta rečenica **u potpunosti dovodi u sumnju** sve što je izjavio ili će kasnije izjaviti **Momir Nikolić**. Zašto je sam sebe optužio za zločine koje nije počinio, da li je želio da udovolji tužilaštvu kako bi mu ono bilo naklonjenije? Činjenica da optuženi, koji se potvrdno izjasnio o krivici, priznaje da je njegovo ponašanje dijelom bilo neiskreno dovodi u sumnju sve što je rekao. S obzirom na te okolnosti, tražio sam od svojih kolega, prilikom vijećanja, da se ponovo otvori dokazni postupak kako bi se ponovilo cjelokupno svjedočenje **Momira Nikolića** jer se dio prvostepene presude izrečene optuženom Tolimiru temeljio na njegovom iskazu. Nažalost, većina sudija Žalbenog vijeća nije prihvatila moj zahtjev.

b. Dražen Erdemović

U Optužnici je navedeno da je na hiljade civila koji su došli u Srebrenicu pobjeglo u Potočare.⁴⁷ Pokušavam da pronađem dosljednost u tezi tužilaštva, koje tvrdi da je izvršeno prisilno premještanje, dok se u Optužnici kaže da su civili pobjegli. Isto tako, tužilaštvo iznosi da su, između 11. i 13. jula, vojne snage bosanskih Srba po kratkom postupku pogubile nepoznat broj bosanskih Muslimana u Potočarima i u Srebrenici.⁴⁸ U dokazima nisam pronašao traga o tome. Dalje se u Optužnici kaže da je **Dražen Erdemović** bio obaviješten da će iz Srebrenice pristići autobusi puni civila.⁴⁹ Ti autobusi su bili puni muškaraca starosne dobi između 17 i 60 godina. Budući da dokazi pokazuju da su ti muškarci bili ili vojnici, ili vojno sposobni, teško bih mogao da ih okvalifikujem kao civile.

Nakon njegovog prvog stupanja pred sud, Pretresno vijeće je naložilo da se obave psihijatrijski i psihološki pregledi.⁵⁰ Postavilo se dakle pitanje da li je optuženi duševno rastrojen. U međuvremenu, optuženi, koji je saradivao s Tužilaštvom, je svjedočio na pretresu prema pravilu 61 Pravilnika u predmetu *Tužilac protiv Karadžića i Mladića (IT-95-5-R61 i IT-95-18-R61)*.⁵¹ Tokom tog svjedočenja, on je izjavio da su 16. jula 1995. iz Srebrenice pristigli autobusi u kojima su bili civili Bošnjaci starosne dobi od 17 do 60 godina.⁵² Optuženi je uložio žalbu⁵³ i njegov branilac je između ostalih žalbenih osnova naveo da nije bilo moralnog izbora jer je on morao da izvrši naredbu koju mu je izdao vojni starješina, te da je na taj način izgubio kontrolu nad svojim

⁴⁶ Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Nikolić*, 8. mart 2006., par. 107.

⁴⁷ V. Prvobitna optužnica, 22. maj 1996., par. 3.

⁴⁸ Prvobitna optužnica, par. 4.

⁴⁹ Prvobitna optužnica, par. 10.

⁵⁰ Pretres na statusnoj konferenciji, 24. juni 1996.

⁵¹ V. statusna konferencija od 4. jula 1996. na koju se upućuje u Osuđujućoj presudi u predmetu *Erdemović*, 29. novembar 1996., par. 6.

⁵² Pretres od 16. jula 1995. (nije dostupan).

⁵³ Najava žalbe, 3. decembar 1996.

ponašanjem. Žalilac takođe iznosi da je Pretresno vijeće pogrešno utvrdilo činjenice što je dovelo do neostvarenja pravde kada je utvrdilo da se ne mogu donijeti nikakvi zaključci o duševnom stanju optuženog u trenutku zločina".⁵⁴ Žalilac je smatrao da je tim stručnjaka trebalo da iznese sud o tome.

Žalilac je, na osnovu pravila 115 Pravilnika, tražio da se imenuje komisija stručnjaka, u čijem sastavu bi bili psihijatri i psiholozi, koja bi dostavila novi izvještaj o psihičkom stanju optuženog u vrijeme kada su se događaji odigrali.⁵⁵ Iako smatram da je taj zahtjev utemeljen, Žalbeno vijeće ga je odbacilo zaključivši da interesi pravde ne nalažu da se predočavaju dodatni materijali, te ako je žalilac smatrao da su ti dokazi išli njemu u prilog, trebalo je da ih predoči Pretresnom vijeću.⁵⁶

Međutim, sa četiri glasa prema jednom, Žalbeno vijeće je zaključilo da predmet mora da se vrati na razmatranje pretresnom vijeću, ali ne onom istom koje je osudilo žalioca.⁵⁷ Pretresno vijeće u novom sastavu je stoga 14. januara 1998. saslušalo novo priznanje krivice optuženog koji se potvrdno izjasnio o krivici zbog kršenja zakona i običaja ratovanja iz člana 3 Statuta, a tužilaštvo je povuklo alternativnu optužbu za zločin protiv čovječnosti.⁵⁸ U okviru tog priznanja krivice, Vijeće je zadržalo paragrafe 8 do 12 prvobitne optužnice u kojima se govori o dolasku autobusa punih bošnjačkih civila.⁵⁹ Treba napomenuti da mu je na pretresu 5. jula 1996. postavljeno pitanje šta je trebalo da se desi sa tim civilima, a odgovor je bio da se pogube.⁶⁰ Pretresno vijeće je konstatovalo da je on izjavio da im je Brano 20. novembra 1996. rekao: "Sada će doći autobusi sa civilnim stanovništvom iz Srebrenice, muškarcima".⁶¹ Insistirao je da se radilo o civilima.⁶² Stoga kad je riječ o pravnom statusu osoba koje će biti pogubljene, **Dražen Erdemović** zaključuje da su oni bili civili dok je nama savršeno poznato da su borci veoma često bili obučeni kao civili...

Čini mi se izuzetno važno to što mi imamo dokaz da je taj ključni svjedok u više predmeta imao probleme psihološke i psihijatrijske prirode. Takođe, u presudi od 5. marta 1998. stoji da su sudije koje su prihvatile to priznanje krivice konstatovale da je on sukcesivno služio u više vojski (JNA, ABiH, HVO-u i VRS-u⁶³).

⁵⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Erdemović*, 7. oktobar 1997., par. 12(d).

⁵⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Erdemović*, par. 15.

⁵⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Erdemović*, par. 15.

⁵⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Erdemović*, "Dispozitiv".

⁵⁸ Pretres od 14. januara 1998.

⁵⁹ Pretres od 14. januara 1998.

⁶⁰ *Tužilac protiv Karadžića i Mladića (IT-95-5-R61 i IT-95-18-R61)*, pretres od 5. jula 1996.

⁶¹ Presuda o kazni u predmetu *Erdemović*, 5. mart 1998., par. 14.

⁶² Presuda o kazni u predmetu *Erdemović*, par. 14.

Žalbeno vijeće je razmatralo presudu koju je izreklo Pretresno vijeće 29. novembra 1996. i kojom je **Dražan Erdemović** osuđen na 10 godina zatvora nakon što se potvrdno izjasnio o krivici za zločin protiv čovječnosti, odnosno učešće u ubistvu oko 1.200 nenaoružanih civila na vojnoj ekonomiji Branjevo blizu Pilice, 16. jula 1995., nakon pada Srebrenice.⁶⁴ Moram istaći nedosljednost u analizi Žalbenog vijeća koje govori o 1.200 nenaoružanih muslimanskih civila. Ti izrazi su sami po sebi protivrječni budući da je civil po definiciji nenaoružan. Reći "nenaoružani muslimanski civili" ukazuje na mogućnost da su ti Muslimani imali vojni status, a da u trenutku hapšenja nisu imali oružje. U Optužnici protiv **Dražena Erdemovića** stoji da je na hiljade civila, bosanskih Muslimana, koji su bili u Srebrenici, pobjeglo u bazu UN-a u Potočarima.⁶⁵ Ta tvrdnja je u suprotnosti s više dokaza koji pokazuju da su oni bili ili vojnici ABiH, ili vojno sposobni muškarci.

Osim toga, dokazi ukazuju na to da oni nisu pobjegli, već da im je naređeno da idu u Potočare, što je sasvim druga stvar. Dalje, u Optužnici se navodi da je još jedna druga grupa muškaraca, žena i djece pobjegla iz Srebrenice.⁶⁶ Čitajući taj paragraf stiče se utisak da se govori o civilima, međutim to nije bio slučaj. Dana 31. maja 1996., optuženi se potvrdno izjasnio o krivici rekavši da nije imao izbora, te da bi, da je odbio da to učini, bio ubijen zajedno s drugima.⁶⁷ Pretresno vijeće je tada naložilo da se obavi psihijatrijski i psihološki pregled koji je pokazao da optuženi boluje od post-traumatskog poremećaja. Vijeće je naložilo da se obustavi pretres i sastavi drugi izvještaj u kojem je zaključeno da je on sposoban da rasuđuje.⁶⁸ Treba napomenuti da je optuženi u međuvremenu sarađivao s Tužilaštvom i svjedočio u skladu s pravilom 61 u predmetu *Tužilac protiv Karadžića i Mladića (IT-95-5-R61 i IT-95-18-R61)*. Po mom mišljenju, postavlja se pitanje da li je optuženi zaista mogao da svjedoči, s obzirom na njegovo duševno stanje u to vrijeme...

Kako sam imao ozbiljne razloge za sumnju, kao uostalom i **sudija Nyambe** u pogledu potvrdnog izjašnjavanja o krivici, pogledao sam izvještaje vještaka o njegovom duševnom stanju. Konstatujem da je izvještaj dostavljen 24. juna 1996." i da je, s obzirom na to da je optuženi patio od teškog post-traumatskog stresa praćenog suicidalnim ponašanjem uslijed čega nije mogao da prisustvuje postupku, nakon **šest do devet mjeseci** zatraženo da komisija ljekara sastavi drugi izvještaj. Kako je onda optuženi mogao da svjedoči **19. novembra 1996.**, odnosno manje od šest mjeseci prije drugog izvještaja ljekara?⁶⁹

⁶³ Presuda o kazni u predmetu *Erdemović*, par. 16.

⁶⁴ Osuđujuća presuda u predmetu *Erdemović*, 29. novembar 1996.

⁶⁵ Prvobitna optužnica, par. 3.

⁶⁶ Prvobitna optužnica, par. 6

⁶⁷ Potvrdno izjašnjavanje o krivici Dražena Erdemovića od 31. maja 1996. za zločin protiv čovječnosti, iz člana 5(h) Statuta.

⁶⁸ Izvještaj sudskih vještaka od 27. juna 1996.

⁶⁹ Svjedočenje u predmetu *Tužilac protiv Karadžića i Mladića (IT-95-5- R61 i IT-95-18 -R61)*, 19. novembar 1996.

Nigdje se u drugostepenoj presudi ne navode precizni podaci o njegovom duševnom stanju. U tom izvještaju se kaže da je **Dražen Erdemović** razgovarao s vještacima i izjavio da je bio primoran da puca na Muslimane jer da je odbio da to učini, streljali bi njega i njegovu porodicu.

Po njegovim riječima, ubistva ("butchering") su trajala između 5 i 6 sati, a potom je otišao u kafić na piće zajedno sa drugim vojnicima. Kada je iznenada jedan od njegovih saboraca iz vatrenog oružja pucao u njega i još dvojicu drugih vojnika, teško je ranjen s dva hica u stomak i jednim u nogu. Prebačen je u bolnicu gdje su ga operisali i potom ponovo operisali.⁷⁰ Kako to da niko nije otkrio tako izuzetno važnu činjenicu? Šta se desilo u tom kafiću? Budući da se **Dražen Erdemović** usprotivio da sudjeluje u pogubljenju, da li je jedan od njegovih saboraca dobio naređenje da pogubi neposlušne? Ponašanje tog vojnika u kafiću djeluje potpuno neshvatljivo i u najmanju ruku je trebalo o tome ispitati **Dražena Erdemovića**. Naime, treba ocijeniti uticaj tog događaja na psihičko stanje **Dražena Erdemovića**. Ukoliko je, s pravom, mislio da su htjeli da ga ušutkaju, onda je nužno bio kivan na svoje nadređene, te su stoga sve njegove izjave o komandnom lancu obilježene nepravilnošću. Druga mogućnost je da je **Dražen Erdemović** zaista odbio da puca i da nije sudjelovao u pogubljenjima, te da je iz tog razloga kažnjen po naređenju poteklom iz komandnog lanca i da su starješine izmanipulisale jednog vojnika da dođe u kafić i pogubi ga. To bi značilo, međutim, da je **Dražen Erdemović** sam sebe lažno optužio. Što se mene tiče, ja sam zaprepašten time kako se površno postupilo s ovim svjedokom.

Svjestan uloge koju je on imao, uzalud sam od svojih kolega u Žalbenom vijeću tražio da se tog svjedoka pozove da svjedoči kako bih mu na profesionalan način postavio odgovarajuća pitanja. Nažalost, mom zahtjevu nije udovoljeno iako je po mom mišljenju bio opravdan.

⁷⁰ *Ibid.*

III. Preliminarna i druga pitanja

1. Formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno (1. žalbena osnova)

a. Glavni prigovori žalioaca

Žalilac u svojoj prvoj žalbenoj osnovi iznosi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je prihvatilo 523 činjenice o kojima je presuđeno u drugim predmetima,⁷¹ a većina njih se značajno odrazila na postupak.⁷² Podsjećajući na mjerodavno pravo, žalilac navodi da se te činjenice koje je Vijeće prihvatilo direktno odnose na suštinu predmeta budući ih je tužilaštvo koristilo u svom zahtjevu na osnovu pravila 94(B) Pravilnika, koji sadrži ključne pravne elemente.⁷³

U tom smislu, žalilac iznosi dva glavna prigovora: prvi se odnosi na način na koji je tužilaštvo koristilo naslove u dodatku zahtjevu za prihvatanje,⁷⁴ a drugi se tiče određenih prihvaćenih činjenica koje su neposredno povezane sa suštinom predmeta.⁷⁵

i. Naslovi u dodatku u kojem se iznose ključni činjenični zaključci

S tim u vezi, tačno je da je tužilaštvo svom zahtjevu za prihvatanje priložilo **dodatak** u kojem su pod raznim naslovima grupisane prihvaćene činjenice. Na primjer, žalilac iznosi da su prihvaćene činjenice 433 do 538 predočene u okviru poglavlja pod naslovom "Operacija prisilnog uklanjanja stanovništva Srebrenice, bosanskih Muslimana", u sklopu kojeg su potpoglavlja o nasilju i teroru u Potočarima, prisilnom premještanju žena, djece i staraca, odvajanju muškaraca.⁷⁶ Po mišljenju žalioaca, takvim postupkom se unaprijed kvalifikuju grupe činjenica, uz napomenu da tužilaštvo u svom zahtjevu ni na koji način ne iznosi koje se od tih činjenica neposredno odnose na suštinu predmeta.⁷⁷

Tužilaštvo je zahtjevu podnijetom na osnovu pravila 94(B) Pravilnika, priložilo dodatak u kojem u početku slijedi hronologiju događaja koji su se odigrali u julu 1995. i tokom "operacije pogubljenja

⁷¹ V. Odluka po zahtjevu tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno, na osnovu pravila 94(B) Pravilnika, 17. decembar 2009. Tužilac u svom zahtjevu traži prihvatanje 604 činjenice o kojima je presuđeno na osnovu pravila 94(B) Pravilnika o postupku i dokazima u predmetima *Krstić* (prvostepeni i drugostepeni postupak) i *Blagojević i Jokić* (prvostepeni i drugostepeni postupak).

⁷² Žalbeni podnesak, par. 6.

⁷³ Žalbeni podnesak, par. 7.

⁷⁴ Žalbeni podnesak, par. 8.

⁷⁵ Žalbeni podnesak, par. 10.

⁷⁶ Žalbeni podnesak, par. 8.

muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice".⁷⁸ Opisana mjesta pogubljenja odnose se na ubistva izvršena u skladištu u Kravici 13. jula,⁷⁹ ubistva izvršena u Sandićima 13. jula,⁸⁰ ubistva izvršena u školi u selu Luke u blizini Tišće,⁸¹ premještaj zarobljenika iz Bratunca na područje Zvornika,⁸² ubistva izvršena u Orahovcu,⁸³ ubistva izvršena u školi u Petkovcima⁸⁴ i ubistva izvršena na brani kod Petkovaca.⁸⁵ Osim toga, tužilaštvo u predmetu *Tolimir* ukazuje na više stratišta: Glogova 1 i 2,⁸⁶ Lažete 1 i 2,⁸⁷ brana kod Petkovaca i Liplje,⁸⁸ Kozluk,⁸⁹ Vojna ekonomija Branjevo.⁹⁰

Pored tih objektivnih elemenata koji se odnose na počinjena krivična djela, tužilaštvo dalje u dodatku stavlja naglasak na subjektivnije aspekte poput prisilnog premještanja muslimanskog stanovništva Srebrenice⁹¹ i situaciono uslovljena ubistva koja su predstavljala predvidljivu posljedicu prisilnog uklanjanja muslimanskog stanovništva iz Srebrenice.⁹²

Kad je riječ o **prisilnom premještanju** muslimanskog stanovništva iz Srebrenice, tužilaštvo je izvršilo sljedeću podijelu:

Nasilje i teror u Potočarima

Organizacija autobusa

Prisilno premještanje žena, djece i staraca

Odvajanje muškaraca

Bijela kuća

Prisustvo oficira Drinskog korpusa u Potočarima 12. i 13. jula 1995.

Kolona muškaraca bosanskih Muslimana

Kad je riječ o **situaciono uslovljenim ubistvima** koja su predstavljala predvidljivu posljedicu prisilnog premještanja muslimanskog stanovništva, podjela je sljedeća:

⁷⁷ Žalbeni podnesak, par. 9.

⁷⁸ Odluka po zahtjevu Tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno, na osnovu pravila 94(B) (dalje u tekstu: Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno), str. 29-43, činjenice o kojima je presuđeno 195-432.

⁷⁹ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno, str. 31, činjenice o kojima je presuđeno 225-235.

⁸⁰ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno, str. 31-32, činjenice o kojima je presuđeno 236-242.

⁸¹ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno, str. 32, činjenice o kojima je presuđeno 243-253.

⁸² Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno, str. 33, činjenice o kojima je presuđeno 265-268.

⁸³ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno, str. 33-35, činjenice o kojima je presuđeno 269-292.

⁸⁴ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno, str. 35, činjenice o kojima je presuđeno 293-297.

⁸⁵ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno, str. 35-36, činjenice o kojima je presuđeno 298-307.

⁸⁶ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno, str. 40, činjenice o kojima je presuđeno 374-389.

⁸⁷ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno, str. 41, 390-401.

⁸⁸ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno, str. 41-42, činjenice o kojima je presuđeno 402-411.

⁸⁹ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno, str. 42, činjenice o kojima je presuđeno, 412-425.

⁹⁰ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno, str. 43, činjenice o kojima je presuđeno, 426-432.

⁹¹ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno, str. 43-50, činjenice o kojima je presuđeno 433-558.

⁹² Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno, str. 50-53, činjenice o kojima je presuđeno 559-604.

Potočari
Bratunac
Škola u Grbavcima kod Orahovca
Škola u Kuli kod Pilice
Dodatne relevantne činjenice
Raširena saznanja o zločinima
Posljedice zločina po zajednicu bosanskih Muslimana u Srebrenici
Pouzdanost presretnutih komunikacija

Žalilac iznosi da je time što je tužilaštvo grupisalo činjenice o kojima je presuđeno po naslovima, Vijeće od samog početka postupka bilo navedeno da slijedi unaprijed ustanovljenu kvalifikaciju. Žalilac dalje tvrdi da je veliki dio tih činjenica o kojima je presuđeno neposredno povezan sa suštinom predmeta, te da ih je Pretresno vijeće stoga moralo odbaciti kad je donosilo odluku o prihvatanju. Što se mene tiče, ja se u potpunosti slažem s tim stanovištem. Pretresno vijeće je moralo odbaciti one činjenice o kojima je presuđeno koje su direktno povezane s djelima za koja se tereti optuženi, a o kojima ću detaljnije govoriti prilikom daljeg razmatranja ove žalbene osnove.

ii. Prihvatanje činjenica o kojima je presuđeno koje su neposredno povezane sa suštinom predmeta

Kad je riječ o drugoj tački, žalilac je nabrojao i pregrupisao činjenice o kojima je presuđeno, a koje su navodno direktno povezane sa suštinom predmeta.⁹³ Interesantno je zapaziti da je tom prilikom žalilac konkretno citirao neke činjenice o kojima je presuđeno koje se odnose na direktive 4, 7 i 7/1, kao i na tri sastanka održana u hotelu Fontana, a to su ključni elementi na kojima se temelji Optužnica.⁹⁴ Riječ je o sljedećim činjenicama o kojima je presuđeno koje je Pretresno vijeće prihvatilo: **18, 53, 61-62, 156-190, 201, 202, 203, 205, 206, 208, 209, 434, 435, 439, 441-442, 444, 460, 464, 470, 491, 492, 523, 540, 541, 553, 558, 586-604.**⁹⁵ Nema sumnje da je značajan dio tih činjenica više-manje direktno povezan sa suštinom predmeta i krivičnom odgovornošću optuženog. U tom smislu, žalilac navodi da korištenjem činjenica o kojima je presuđeno, Pretresno vijeće stvara presumpciju autentičnosti.⁹⁶ Naime, prihativši zaključke na osnovu činjenica o kojima je

⁹³ Žalbeni podnesak, par. 10-21.

⁹⁴ Optužnica, 28. avgust 2006. Najvažniji elementi su iznijeti u dijelu posvećenom "udruženom zločinačkom poduhvatu prisilnog uklanjanja muslimanskog stanovništva iz Srebrenice i Žepe", par. 36-46.

⁹⁵ Optužnica, par. 10.

⁹⁶ Optužnica, par. 14.

presuđeno u drugim predmetima, Pretresno vijeće u predmetu *Tolimir* njih uzima u obzir iako nije imalo uvid u cjelokupne dokaze na temelju kojih su donijeti ti zaključci.⁹⁷

Međutim, upravo kao što žalilac s pravom ističe u svojoj prvoj žalbenoj osnovi, Pretresno vijeće treba da ocijeni **dokaznu vrijednost** dokaza uvrštenih u spis kako bi prihvatilo ili odbacilo činjenične zaključke koje su donijela druga vijeća u povezanim predmetima.⁹⁸ Ako je cilj tog pristupa da se smanji potreba za repetitivnim svjedočenjima i dokazima u sukcesivnim predmetima,⁹⁹ činjenica je, po mišljenju žalioaca, da se na taj način bukvalno negira osnovna uloga pretresnog vijeća.¹⁰⁰ Naime, njegova uloga je da nezavisno donosi činjenične zaključke na osnovu dokaza uvrštenih u spis, a ne da iznosi konstatacije na temelju pukih pretpostavki, posebno kad se radi o ključnim pitanjima u datom predmetu.¹⁰¹

Treba primijetiti da su, bez obzira na to, prihvaćene činjenice koje se konkretno odnose na direktive 4, 7 i 7/1, iako su one **u srži** teze tužilaštva o krivici optuženog. Pretresno vijeće u ovom predmetu nipošto nije smjelo da prihvati te činjenice o kojima su presudila druga vijeća.

b. Diskreciono pravo pretresnog vijeća u pogledu prihvatanja činjenica o kojima je presuđeno u drugim predmetima

Žalbeno vijeće je uzevši zajedno pravila 89(C) i 94(B) Pravilnika o postupku i dokazima istaklo da "vijeće može prihvatiti bilo koji relevantan dokaz za koji smatra da ima dokaznu vrijednost". U tom smislu, na osnovu pravila 94(B), "na zahtjev jedne od strana ili *proprio motu* pretresno vijeće može, nakon što sasluša strane, odlučiti da formalno primi na znanje činjenice o kojima je presuđeno ili autentičnost dokumentarnih dokaza iz drugih postupaka pred Međunarodnim sudom koji se odnose na pitanja o kojima je riječ u tekućem suđenju". S tim u vezi, sudska praksa Žalbenog vijeća potvrđuje da sudije vijeća imaju diskreciono pravo da ocijene težinu dokaza i njihovu dokaznu vrijednost.¹⁰² Na tom osnovu, Žalbeno vijeće podsjeća da je jasno ustanovljeno da pretresno vijeće mora razmatrati cjelokupne predočene dokaze bez obzira na svoju odluku o prihvatanju činjenica o kojima je presuđeno.¹⁰³

⁹⁷ Optužnica, par. 14.

⁹⁸ Optužnica, par. 13.

⁹⁹ Optužnica, par. 13.

¹⁰⁰ Optužnica, par. 17.

¹⁰¹ Optužnica, par. 17.

¹⁰² Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 25.

¹⁰³ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 26.

Takav postojan stav Žalbenog vijeća po tom pitanju potvrdilo je i Pretresno vijeće u **predmetu Tolimir** u prvostepenoj presudi. Naime, Vijeće u presudi navodi da je pravni učinak formalnog primanja na znanje činjenice o kojoj je presuđeno u drugom predmetu taj da "vijeće utvrđuje osnovanu pretpostavku o tačnosti te činjenice, koju stoga ne treba ponovo dokazivati na suđenju, ali koja se, kao predmet te pretpostavke, može pobijati na suđenju".¹⁰⁴ Vijeće dodaje da se učinak te prakse ogleda u tome da "oslobađa tužilaštvo prvobitne obaveze da predoči dokaze u vezi s dotičnom tezom; [ali je isto tako tačno da] odbrana može u tom slučaju dovesti u pitanje tu tezu predlažući pouzdane i vjerodostojne dokaze o suprotnom".¹⁰⁵

Dalje u svom razmatranju Vijeće iznosi da je, kada pretresno vijeće formalno primi na znanje neku činjenicu koju je predložilo tužilaštvo, **teret dokazivanja** prebačen na optuženog i on ga snosi, dok teret uvjeravanja, to jest dokazivanja van razumne sumnje, uvijek snosi tužilaštvo.¹⁰⁶ Budući da činjenice o kojima je presuđeno oslobađaju tužilaštvo inicijalnog tereta, netačno je, u najmanju ruku, reći da ono međutim uvijek snosi teret uvjeravanja u krivicu. Naime, zbog prakse korištenja činjenica o kojima je presuđeno očito je došlo do poremećaja u ravnoteži i to na štetu optuženog budući da on mora da predoči suprotne dokaze. Ta neravnoteža je očigledna, kao što Vijeće s pravom kaže i zaključuje da je teret dokazivanja prebačen na optuženog i on ga snosi.

S tim u vezi, Pretresno vijeće u paragrafu 76 prvostepene presude iznosi da je teret dokazivanja prebačen na optuženog i on ga snosi. Koliko je meni poznato, ne postoji nijedan nacionalni ni međunarodni pravni sistem u kojem optuženi snosi teret dokazivanja svoje nevinosti. Tužilaštvo je to koje treba da dokaže njegovu krivicu. Takav stav je tim prije iznenađujući jer optuženi ima **pravo na šutnju**, što je njegovo pravo na osnovu Pravilnika o postupku i dokazima. Takav obrat u teretu dokazivanja dovodi do presumpcije da je optuženi kriv, što je suprotno članu 21(4)(g) Statuta koji kaže da optuženi ne može da bude primoran da svjedoči niti da prizna krivicu.

Kako bi se odbranilo od eventualnih kritika u pogledu uloga strana u postupku, Vijeće je na osnovu gore navedenih principa, procijenilo težinu koju treba pridati činjenicama o kojima je presuđeno

¹⁰⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 76. Pretresno vijeće se poziva na predmet br. IT-02-54-AR73.5, *Tužilac protiv Miloševića*, Odluka po interlokutornoj žalbi Optužbe na Odluku Pretresnog veća po predlogu Optužbe za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je već presuđeno od 10. aprila 2003., koju je donijelo Pretresno vijeće 28. oktobra 2003., str. 4.

¹⁰⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 76. S tim u vezi, Pretresno vijeće se poziva na sljedeće odluke: *Tužilac protiv Prlića*, IT-04-74-PT, Odluka po zahtjevu za primanje na znanje činjenica o kojima je već presuđeno na osnovu pravila 94(B) Pravilnika, 14. mart 2006., par. 10; *Tužilac protiv Krajišnika*, IT-00-39-T, Odluka po zahtjevima Optužbe za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno, te za prihvatanje pismenih izjava svjedoka na osnovu pravila 92bis, 28. februar 2003., par. 16 i 17.

¹⁰⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 76.

uzimajući u obzir cjelokupne prihvaćene dokaze.¹⁰⁷ Pretresno vijeće u **predmetu Tolimir** u svojoj presudi navodi da je donijelo brojne činjenične zaključke u kojima su činjenice o kojima je presuđeno potvrđene ili pojačane drugim dokazima koji su uvršteni u spis.¹⁰⁸ Premda je tačno da su u prvostepenoj presudi činjenice o kojima je presuđeno uglavnom potkrepljene drugim dokazima, neosporno je da su te činjenice o kojima je presuđeno uvrštene u spis, a da sudije u tom predmetu nisu imale na raspolaganju dokaze koje su imale sudije iz tog drugog predmeta. Optuženi s tim u vezi iznosi sljedeću tvrdnju: "[k]adgod su pred pretresno veće izvedeni dokazi, ili čak veća količina dokaza nego u postupku koji je rezultirao presudom na osnovu koje su one formalno primljene na znanje [...] pretresno veće [bi] trebalo da se uzdrži od oslanjanja na presuđene činjenice".¹⁰⁹ Vijeće je odbacilo takav stav iznijevši da se težina koja će se dati nekoj činjenici o kojoj je presuđeno sagledava u kontekstu svih dokaza izvedenih u ovom predmetu.¹¹⁰

U ovom pogledu nužno dijelim mišljenje žalioaca. Ne slažem se s tim što je praktično došlo do obrata u teretu dokazivanja. Naime, ako je Pretresno vijeće prihvatilo neku činjenicu o kojoj je presuđeno, to ne znači da je tužilaštvo oslobođeno svoje obaveze. Kad bismo slijedili tu logiku, postupak bi se još na samom početku okončao jer bi sve činjenice koje idu u prilog krivici optuženog bile prihvaćene, a odbrana bi zatim morala da dokazuje da optuženi nije kriv. Tu dolazi do istinskog problema.

c. Stav većine članova Žalbenog vijeća u vezi s 1. žalbenom osnovom

Većina članova Žalbenog vijeća je zaključila da Pretresno vijeće nije napravilo grešku kada je usvojilo različite kriterijume za ocjenu činjenica koje su neposredno povezane sa suštinom predmeta.¹¹¹ Konkretno, nakon što je pregledalo sve činjenice o kojima je presuđeno koje su prihvaćene u ovom predmetu, Žalbeno vijeće je jedino izdvojilo činjenicu br. 62 i zaključilo da bi ona mogla biti direktno povezana s predmetom.¹¹² U tom smislu, Vijeće smatra da je zaključak donijet na osnovu činjenice br. 62 potkrepljen drugim dopunskim i nezavisnim dokazima koji doslovce prenose sadržaj date činjenice.¹¹³ Iz tog razloga, Vijeće zaključuje da činjenica br. 62 ne predstavlja jedini osnov za zaključke koje je izvelo Pretresno vijeće, te da njenim prihvatanjem nije napravljena greška u primjeni prava.¹¹⁴

¹⁰⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 77.

¹⁰⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 77.

¹⁰⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 77, citirano u vezi sa Završnim podneskom optuženog, par. 211.

¹¹⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 77.

¹¹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 30.

¹¹² Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 35.

¹¹³ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 36.

¹¹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 36.

Ja ne dijelim taj stav jer je po mom mišljenju, iako je ta činjenica važna, bilo i drugih činjenica o kojima je presuđeno koje su prihvaćene i koje su **direktno povezane** s predmetom.¹¹⁵ Pretresno vijeće u predmetu *Tolimir* je 17. decembra 2009. donijelo odluku po zahtjevu tužilaštva i, kao što se navodi u prvostepenoj presudi, njome je Pretresno vijeće formalno primilo na znanje **523 činjenice o kojima je presuđeno**. Duh pravila 94(B) nalaže da se prihvate činjenice o kojima je presuđeno kako bi se uštedjelo na vremenu, ali uz pristanak svih. Ukoliko se jedna strana protivi, mora joj se omogućiti da Žalbenom vijeću podnese zahtjev da donese odluku po tom pitanju, naročito ukoliko se iz tih činjenica mogu izvjesti važni zaključci o krivici optuženog.

Iako se Pretresno vijeće potrudilo da u paragrafu 33 svoje odluke navede da se činjenice koje se odnose na udruženi zločinački poduhvat (UZP) i kriminalno ponašanje optuženog ne smiju prihvatiti, neosporno je da je izvjestan broj činjenica u vezi s te dvije teme naposljetku ipak prihvaćen. Stoga se moram detaljnije osvrnuti na ovo pitanje kako bih pokazao gdje je Pretresno vijeće napravilo grešku. U sklopu svog razmatranja predočiću dvije tabele: jednu koja se odnosi na činjenice za koje je tužilaštvo tražilo da se prihvate, ali nisu prihvaćene i drugu koja se odnosi na prihvaćene činjenice koje se mogu smatrati činjenicama koje terete optuženog.

¹¹⁵ Analiziram sve te činjenice u tabeli o **činjenicama o kojima je presuđeno**.

Prijevod

ČINJENICE KOJE NISU PRIHVAĆENE	
BROJ ČINJENICE	NAPOMENE U VEZI S NEPRIHVATANJEM
42	U ovoj činjenici se navodi da vojnici ABiH nisu raspolagali teškim naoružanjem i da su bili loše obučeni. Ovu činjenicu treba razmatrati u svjetlu brojnih operacija koje je provela ABiH izvan enklava i koje dovode u pitanje ovu tvrdnju.
50 51 55 57	U ovim činjenicama se navodi da su srpske snage otvarale vatru na humanitarne konvoje. Bilo bi interesantno da su činjenice prihvaćene jer bi tada optuženi mogao da ukaže na to da je otvaranje vatre bilo nužno budući da se prevozilo oružje za ABiH u enklavi.
79 80 81 82 83	Činjenice 79 do 83, koje se odnose na plan Krivaja 95, nisu prihvaćene, što je nekonzistentan pristup budući da su prethodne činjenice (76 do 78), koje se odnose na isti plan, prihvaćene.
106	Ova činjenica, u vezi s granatiranjem kolone izbjeglica, nije prihvaćena iako se postavlja pitanje da li je bilo žrtava između Srebrenice i Potočara.
112	Ova činjenica se odnosi na djela koja se navode u Optužnici koja su počinili pripadnici 10. diverzantskog odreda.
114	U ovoj činjenici se navodi da je komandant 10. diverzantskog odreda, Mišo Pelemiš, bio u centru Srebrenice 11. jula 1995.
121	U ovoj činjenici se iznosi procjena da je u koloni bilo između 10.000 i 15.000 osoba, uglavnom muškaraca, i da se sastojala od civila i vojnika.
122	Ovom činjenicom se daje uvid u sastav 28. divizije ABiH u Srebrenici, koja je imala između 1.000 i 4.000 vojnika. Broj od 4.000 se može pokazati bitnim kad je riječ o koloni ili barem njenom sastavu.
254 264	U ovim činjenicama se iznose pojedinosti o pogubljenjima. Nije mi sasvim jasno zašto nisu prihvaćene.
323 do 341	Ove činjenice, koje se odnose na pogubljenja na Vojnoj ekonomiji u Branjevu, nisu prihvaćene iako sadrže važne pojedinosti.
527 529 531 539	Pitanje kolone je od takvog značaja da je trebalo prihvatiti ove činjenice.

PRIHVACENE ČINJENICE ¹¹⁶		
TEMA	BROJ ČINJENICE	NAPOMENE U VEZI S PRIHVATANJEM
1992. - 1993. Sukob u Srebrenici	16 (BJJ)	Ova činjenica, koja je u vezi sa strateškim ciljevima srpskog naroda, direktno je relevantna za UZP za koji se optuženi tereti.
	18 (BJJ)	Za ovu činjenicu, koja je u vezi s Direktivom 4, vrijedi isto jer tužilaštvo navodi da je Direktiva 4 bila dio plana UZP-a.
Napad na srebreničku enklavu i njen pad	60 (KJ, BJJ)	Ova činjenica se odnosi na direktivu koju je izdao Radovan Karadžić u vezi s dugoročnom strategijom VRS-a u enklavi. Ova direktiva je sastavni dio teze tužilaštva o postojanju UZP-a čiji je optuženi bio član.
	61 (KA, BJJ)	Ova činjenica je samo drugačije formulisana činjenica 60.
	62 (KA, KJ, BJJ)	I ova činjenica je samo pojašnjenje iz Direktive 7 o tome da treba stvoriti <i>"uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici"</i> . To je činjenica koja najviše tereti članove UZP-a i rečenica navedena "u navodnicima" morala je potaknuti Pretresno vijeće da bude opreznije kako bi optuženi imao priliku da je ospori, a ne da mu se nametne teret dokazivanja. Na neki način, po mom skromnom mišljenju, suđenje je završeno onog časa kad je prihvaćena činjenica br. 62. Većina članova Žalbenog vijeća, koja je shvatila kapitalnu važnost ove činjenice, iznijela je svoju argumentaciju u paragrafima 33 i 34 drugostepene presude budući da se ta činjenica tiče UZP-a za koji se tereti i da je Pretresno vijeće napravilo grešku. Međutim, većina članova Vijeća je konstatovala da ta činjenica nije jedini osnov za zaključke Pretresnog vijeća i time je odbacila argument optuženog. Ja se ne slažem s tim stavom i pritom smatram da je isti zaključak većina članova Vijeća mogla da donese i za činjenice 60 i 61, što nije učinila. Činjenica 62 se pominje u više navrata, a konkretno u paragrafu 35 ove drugostepene presude se kaže da je ona u srži predmeta, "the core of the case"!
66 (KA, BJJ)	Ova činjenica se takođe odnosi na isto pitanje budući da je riječ o Direktivi 7.1 koja je sastavni dio glavne teze tužilaštva u pogledu UZP-a. Po mom mišljenju, ova činjenica se nipošto nije smijela prihvatiti. Da je optuženi snosio teret dokazivanja, onda je trebalo da pozove generala Mladića da svjedoči i objasni cilj ove direktive, te na koji način je ona komplementarna s Direktivom 7 Radovana Karadžića koji je takođe trebalo da svjedoči. Međutim, zar se onda ne bi postavio sljedeći proceduralni problem budući da se na osnovu pravila 90(E) Pravidnika o postupku i dokazima "[s]vjedok [...] može usprotiviti davanju bilo koje izjave koja bi ga mogla inkriminisati"? Ako odemo korak dalje, našli	

¹¹⁶ Prihvaćene činjenice imaju sljedeće reference u zavisnosti od predmeta:

KJ: Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*

KA: Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*

BJJ: Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*

BJA: Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*

Za potrebe mog razmatranja poslužiću se dodatkom zahtjevu tužilaštva.

Prijevod

	bismo se u apsurdnoj situaciji budući da se u istom pravilu kaže da vijeće može da primora svjedoka da odgovori, ali da se taj iskaz ne može kasnije koristiti kao dokaz... U trenutku donošenja takve vrste odluke na osnovu pravila 94(B), pretresno vijeće mora sebi postaviti brojna pitanja, konkretno ona koja se tiču drugih optuženih koji se terete za ista djela, kako se ne bi prekršila prava odbrane i kako se ne bi u proceduralnom smislu krenulo putem koji nužno vodi u ćorsokak.
97 (KJ, BJJ)	Ova činjenica je problematična je se u njoj navodi da je predsjednik Karadžić izdao novo naređenje kojim se VRS-u dozvoljava da zauzme Srebrenicu. Tu postoji više problema: Da li je riječ o usmenom ili pismenom naređenju? Da li je Radovan Karadžić zaista izdao i potvrdio to naređenje? Iz kojih razloga je došlo do promjene naređenja usred vojne operacije koja je zahtijevala veliku logističku podršku? Da li postoji uzročno-posljedična veza s djelovanjem ili nedjelovanjem NATO-a? Ovaj spisak pitanja nije iscrpan i možemo konstatovati da je prihvatanjem ove činjenice optuženi nužno doveden u izuzetno komplikovanu situaciju s obzirom na teret dokazivanja.
98 (KJ)	U činjenici se navodi da je naređenje predano lično generalu Krstiću. Ovom činjenicom se takođe postavljaju fundamentalna pitanja: Ukoliko je general Krstić primio ovo naređenje 9. jula 1995., u kom svojstvu ga je on primio? Čini se da je on preuzeo <i>de facto</i> komandu nad Drinskim korpusom 13. jula 1995. Tako se navodi u paragrafu 45 drugostepene presude u predmetu <i>Krstić</i>. To znači da 9. jula 1995. on nije bio komandant Drinskog korpusa. Činjenica 113 (KJ) potvrđuje da je komandant Drinskog korpusa bio general Živanović. Kako je onda predsjednik Karadžić, kao vrhovni komandant, preskočio više hijerarhijskih ešalona, uključujući i generala Mladića, a radilo se o vojnoj operaciji od ključnog značaja? Ukoliko je general Krstić zaista primio to naređenje, kako ga je protumačio? Da li su postojali paralelni komandni lanci? To je bila teza generala Krstića, predočena u paragrafu 48 drugostepene presude u njegovom predmetu. Žalbena vijeće nije prihvatilo to gledište. U tom smislu, vrijedi napomenuti da ukoliko je general Krstić zaista primio naređenje 9. jula 1995. izravno od Radovana Karadžića, to znači da su u najmanju ruku postojala dva komandna lanca: Karadžić → Krstić Mladić → Beara → Popović → Dragan Nikolić Prije prihvatanja te činjenice, Pretresno vijeće je moglo da se zapita da li je postojalo više komandnih lanaca.

		Treći komandni lanac bi mogao biti: Milošević → Simatović → Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) Objašnjenje za ovaj treći komandni lanac se može pronaći u Optužnici protiv Slobodana Miloševića (sa Srebrenicom). ¹¹⁷
Kolona mušlaraca bosanskih Muslimana	120 (KJ)	U ovoj činjenici govori se o prisustvu civila i vojnika koji su bili pomiješani ("mixed with soldiers") i time se pokreće pitanje kakva je to kolona zapravo bila (vojna, mješovita, civilna). Time što je prihvatilo ovu činjenicu, Pretresno vijeće je optuženom nametnulo da dokaže da je kolona bila vojna iako je bilo prisutno nekoliko civila. Tužilaštvo je trebalo da pokrene ovo pitanje na suđenju u predmetu <i>Tolimir</i> , a ne da se ono riješi prihvatanjem činjenice br. 120.
Privremene jedinice u zoni Drinskog korpusa	143 (KJ)	Iznenadujuće je da je ova činjenica prihvaćena iako se naslov poglavlja odnosi na privremene jedinice. Da li to znači da je 10. diverzantski odred bio prepotčinjen Drinskom korpusu? To bi se moglo zaključiti na osnovu riječi "also" iz rečenice u kojoj se kaže da je odred bio direktno potčinjen Glavnom štabu. Ovo nije nevažno jer u trenutku kada je Dražen Erdemović pogubio zatvorenike, u sklopu kojeg lanca komandovanja je on bio? Drinskog korpusa ili Glavnog štaba? Ovo pitanje se očigledno tiče optuženog i njegove krivične odgovornosti. Iz toga slijedi da činjenica nije smjela biti prihvaćena.
Prvi sastanak u hotelu Fontana	164 (BJJ)	U ovoj činjenici se prenosi izjava generala Mladića za koju se on tereti: "Oдавde možeti izaći svi, ostati svi ili umreti svi." Ona na više načina ima direktne posljedice po optuženog, konkretno u pogledu njegovog učešća u UZP-u ubistava.
Drugi sastanak u hotelu Fontana	176 (KJ, BJJ)	S obzirom na smisao koji tužilaštvo daje izjavama generala Mladića, Pretresno vijeće nije trebalo da prihvati ovu činjenicu. Za činjenicu 176 (KJ, BJJ) vrijedi isto što i za prethodnu jer su riječi "opsta[ti], osta[ti] ili nesta[ti]" gotovo identične onima koje su navedene u činjenici 164.
Ubistva muškaraca Muslimana	208 (KA, BJJ)	U ovoj činjenici se navodi da je 7.000 do 8.000 Muslimana sistematski pobijeno. Kako povezati ovu činjenicu sa zaključcima Pretresnog vijeća koje je u paragrafu 596 prvostepene presude ocijenilo, nakon što se opsežno bavilo ovim pitanjem, da je stvarni broj ubijenih 5.749 osoba? Pretresno vijeće je trebalo biti opreznije i nije trebalo da prihvati ovu činjenicu.
Nasilje i teror u Potočarima	439 (KJ, BJJ)	U ovoj činjenici govori se o kampanji terora kojoj su bile podvrgnute izbjeglice Muslimani po dolasku srpskih snaga u Potočare. Navodi se da su vršena pljačkanja, uništavanja kuća, silovanja i ubistva. Ova činjenica, za koju se podrazumijeva da predstavlja utvrđene zločine za koje se optuženi tereti, nije smijela biti prihvaćena. Konkretno, prebacivanje tereta dokazivanja primorava optuženog da dokaže da se on ne tereti za izvjesne navedene zločine (konkretno silovanja).

¹¹⁷ Tužilac protiv Slobodana Miloševića, Predmet IT-02-54-T, Optužnica, 22. novembar 2001., par. 31.

Prijevod

Prisilno premještanje	459 (BJA)	U ovoj činjenici se navodi da su žene, djeca i starije osobe prebačeni iz Potočara u Kladanj. Budući da je optuženi u pretpretresnom podnesku osporio prisilno premještanje, Vijeće je trebalo biti opreznije, tim prije što se u činjenici 468 navodi da su vojnici Dutchbata bili u pratnji prvog konvoja s izbjeglicama.

Da zaključim, smatram da je Pretresno vijeće u predmetu *Tolimir* u svojoj odluci o činjenicama o kojima je presuđeno napravilo grešku kad je prihvatilo skup činjenica o kojima je presuđeno koje su direktno povezane sa suštinom predmeta, a odbacilo druge činjenice koje je pak trebalo prihvatiti. Tačno je da prihvatanje činjenica o kojima je presuđeno u drugim predmetima, na osnovu pravila 94bis Pravilnika o postupku i dokazima, omogućuje da se ostvari izvjesna sudska ekonomičnost, ali je isto tako tačno da se postavlja i pitanje prava optuženog na pravično suđenje. Vrijedi napomenuti da je Pretresno vijeće u presudi posvetilo svega dva paragrafa (76. i 77.) ovom pitanju koje je po mom mišljenju važno pitanje na ovom suđenju.

Ja stoga smatram da treba da se prihvati 1. žalbena osnova, a posljedica toga je očigledna: djelimično poništenje Prvostepene presude. Konkretno, optuženi nije imao pravično suđenje jer su teško prekršena njegova prava budući da je na njega prebačen teret dokazivanja iako je uživao pretpostavku nevinosti.

2. Nedovoljna pouzdanost presretnutih telefonskih razgovora (2. žalbena osnova)

Žalilac je u svom podnesku, u 2. žalbenoj osnovi, iznio da presretnuti razgovori koje je prihvatilo Pretresno vijeće nisu pouzdani.¹¹⁸ Konstantna osporavanja telefonskih razgovora koje je presrela jedna od strana u sukobu (ABiH) nikad nisu urodila plodom na ovom sudu jer su ih sva vijeća odbacivala. Jasno je da sadržaj jednog presretnutog razgovora može biti protumačen na različite načine, naročito ukoliko nemamo cijeli razgovor niti njegov kontekst. Isto tako, ponekad nema **audio trake** i sudije imaju na raspolaganju isključivo transkript na engleskom razgovora koji je obavljen na drugom jeziku. Bez obzira na to, ja smatram da ti presretnuti razgovori mogu biti prihvaćeni kao dokazi kao i da mogu poslužiti odbrani za osporavanje navoda tužilaštva.

Međutim, potrebno je da sudije budu posebno oprezne kada se služe sadržajem tih razgovora. Sudije takođe moraju imati na umu da postoji mogućnost krivotvorenja audio trake ili grešaka u prijevodu. Uprkos tim nedostacima, odbrana uvijek može pozvati osobe koje su učestvovala u datom razgovoru da svjedoče kako bi objasnile njegov smisao i sadržaj. Optuženi je dakle imao mogućnost da putem svjedoka ili vještaka ospori sadržaj presretnutih razgovora.

Iz tog razloga, u potpunosti se slažem da treba da se odbije 2. žalbena osnova.¹¹⁹ Međutim, smatram da je potrebno da iznesem **izdvojeno mišljenje** u vezi s ovom temom jer se pokazalo da su presretnuti razgovori, obavljeni tokom sukoba na teritoriji bivše Jugoslavije, jako puno dobili na značaju kao dokazi optužbe.

¹¹⁸ Žalbeni podnesak, str. 8-9.

¹¹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 61.

3. Butlerov izvještaj (3. žalbena osnova)

Pretno vijeće je u prvostepenoj presudi navelo da je odbrana osporila **težinu** koju treba dati dokazima koje je iznio **Richard Butler**.¹²⁰ Tek se u fusnoti 97 prvostepene presude Pretno vijeće osvrnulo na pitanje statusa vještačenja Richarda Butlera i navelo, s jedne strane, da su izvještaji koje je sastavio **Richard Butler** prihvaćeni a da se optuženi tome nije usprotivio, a s druge, da je tokom unakrsnog ispitivanja tog svjedoka izgledalo da je optuženi implicitno prihvatio njegov status vještaka.

Odbrana nije bila takvog mišljenja i na to je podsjetila u svom Završnom pretnom podnesku¹²¹ kao i u okviru svoje 3. žalbene osnove.¹²² Nesumnjivo je da postupak na osnovu **pravila 94bis** Pravilnika nije bio poštovan i da stoga odbrana nije bila u mogućnosti da u podnescima ospori status vještaka, te se našla u situaciji da je on na pretnu tretiran ili kao svjedok vještak, ili kao "svjedok istražitelj".

Uopšteno govoreći, *common law* postupak koji se primjenjuje na MKSJ-u nije doprinio nezavisnosti i nepristrasnosti izvještaja vještaka jer svjedoka vještaka poziva i plaća jedna od strana u postupku. Za razliku od mišljenja koje je Žalbno vijeće u mnogo navrata iznijelo u pogledu nepristrasnosti svjedoka vještaka, ja smatram da oni nisu svjedoci vještaci u punom smislu te riječi, već prije "**vještaci, svjedoci tužilaštva**". Ti problemi su lako mogli biti izbjegnuti da je, na zahtjev strana u postupku, Pretno vijeće u ovom predmetu na **nezavisan i nepristrasan** način imenovalo jednog vještaka. To nažalost nije učinjeno i zato u vezi s tim imamo stalna osporavanja.

a. Situacija u pogledu svjedoka Richarda Butlera i njegov status vještaka

Svjedok **Richard Butler** svjedočio je u predmetu *Tolimir* od četvrtka 7. jula do srijede 31. avgusta 2011.¹²³ Čitajući *transkript* vidimo da je on ranije svjedočio u još četiri predmeta (*Krstić, Blagojević i Jokić, Popović i drugi i Perišić*).¹²⁴ Ono što je posebno interesantno u pogledu ovog svjedoka je činjenica da ga je vlada **Sjedinjenih Američkih Država** stavila na raspolaganje Tužilaštvu kao **analitičara** i da je on potom radio u Ujedinjenim nacijama.¹²⁵ Kasnije, nakon što se

¹²⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 41.

¹²¹ Završni pretni podnesak odbrane, par. 185-188.

¹²² Žalbeni podnesak, par. 31-43.

¹²³ Pretresi od 7. jula do 31. avgusta 2011., T(f), str. 16269 do 17488.

¹²⁴ Pretres od 7. jula 2011., T(f), str. 16274.

¹²⁵ P02469 (biografija Richarda J. Butlera).

vratio u Sjedinjene Države kao obavještajac, sudjelovao je u postupku protiv **Marka Boškića**, pripadnika 10. diverzantskog odreda, zbog ilegalnog ulaska u Sjedinjene Države i počinjenih zločina.¹²⁶ Njemu je suđeno na Sudu Bosne i Hercegovine pred kojim je **Richard Butler** već ranije svjedočio. Iz svega toga proizlazi da se Richard Butler ne može smatrati svjedokom vještakom, već članom tima Tužilaštva koji svjedoči isključivo kao svjedok optužbe.

Kako bismo se u to uvjerali, dovoljno je da se osvrnemo na pitanje koje mu je postavljeno na strani **16329**:

P. Vi nam kažete da je cilj kontraobavještajnih aktivnosti da se zaštite vojne tajne. S obzirom na to, ukratko, da li možete da nam kažete koja je uloga -- ili koja je bila, generala Tolimira -- odnosno -- gdje se nalazi general Tolimir u hijerarhiji kontraobavještajne službe?

O. On je pomoćnik komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba VRS-a, dakle, nalazi se na vrhu te piramide unutar Vojske Republike Srpske.

P. Da li su general Milovanović i general Mladić u tom smislu u potpunosti računali na njega?

O. Apsolutno.

P. Dakle, planovi koji su se odnosili na vojne operacije, njihova zaštita od neprijatelja, da li je to bio dio uobičajenog posla generala Tolimira?

O. Da.

P. A kad je riječ o operacijama navedenim u optužnici u ovom predmetu, dakle, operaciji ubijanja hiljada vojno sposobnih muškaraca, njihovo zatočenje, prijevoz na mjesta pogubljenja, dakle, njihovo pogubljenje, pokapanje i ponovno pokapanje, da li bi se to moglo podvesti pod vojne tajne tog tipa?

O. Ukoliko želite da spriječite da se sazna za vaše učešće u tim djelima, vaša služba zadužena za obavještajne i bezbjednosne poslove će igrati veoma važnu ulogu u tom smislu, postaraće se da spriječi objavljivanje bilo kakvih informacija. Dakle, s obzirom na to da je bio na čelu -- odnosno, budući da je pomoćnik komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove u Glavnom štabu vojske, general Tolimir je, zaista, osoba u fokusu tih aktivnosti.

Tokom tog veoma dugog svjedočenja, predloženi su mu dokumenti koje je Vijeće prihvatilo. U sklopu predočavanja tih dokumenata, pokazano mu je šest dokumenata označenih **P02470** do **P02475** budući da ih je on napisao i ti dokumenti su prihvaćeni. Treba navesti naslove tih bitnih dokumenata:

- **P02470:** Izvještaj naslovljen "Izvještaj o komandnoj odgovornosti u korpusu VRS-a sa prpratnim dokumentima", 5. april 2000.
- **P02471:** Izvještaj naslovljen "Iskaz o vojnim događajima u Srebrenici - Operacija "Krivaja 95" sa prpratnim dokumentima", 15. maj 2000.
- **P02472:** Izvještaj naslovljen "Izvještaj o komandnoj odgovornosti u brigadi VRS-a sa prpratnim dokumentima", 31. oktobar 2002.

¹²⁶ Pretres od 7. jula 2001., T(f), str. 16272-16273.

- **P02473:** Izvještaj naslovljen "Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici (revizija) – Operacija "Krivaja 95" sa prpratnim dokumentima", 1. novembar 2002.
- **P02474:** Izvještaj naslovljen "Osmo poglavlje: Analitički dodatak Iskazu o vojnim događanjima u Srebrenici (revizija) sa prpratnim dokumentima", 2003.
- **P02475:** Izvještaj naslovljen "Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a", 9. juni 2006.

Ti dokumenti su uglavnom korišteni u predmetu *Krstić*.¹²⁷ S obzirom na to, ne možemo reći da je neki od izvještaja pisan konkretno za potrebe predmeta *Tolimir*. Koristeći se izvještajima napisanim u drugim predmetima, tužilaštvo je uvođenjem tih šest dokumenata nadomjestilo nepostojanje izvještaja u smislu pravila 94bis Pravilnika. Tih šest dokumenata, koji su u osnovi rada Richarda Butlera, morali su, na osnovu pravila 94bis Pravilnika, zvanično biti dostavljeni optuženom prije pretresa održanog 7. jula 2011.

b. Ocjena nekih referenci na Butlerov izvještaj u Prvostepenoj presudi

U svjetlu gore navedenog, pitanje koje se nameće je nije li svjedočenjem tog vještaka i izvještajima koje je napisao nanijeta šteta optuženom? Simptomatično je da se na **630 stranica** prvostepene presude, ime **Richarda Butlera** navodi **261 put**. Taj svjedok vještak je stoga, po mom mišljenju, imao **ključnu ulogu** budući da je on najčešće pominjan svjedok.

Kako bismo imali potpun uvid u uticaj dokumenata koje je sastavio **Richard Butler** i njegovog iskaza na pretresu, sastavio sam **tabelu koja je priložena u dodatku** i u kojoj se u četiri stupca navode paragrafi Prvostepene presude u kojima se pominje ime **Richarda Butlera**, fusnote u kojima se njegovo ime pojavljuje, dokumenti u kojima se upućuje na njegovo svjedočenje, brojevi činjenica o kojima je presuđeno koje se povezuju s njegovim tvrdnjama i naposljetku, smatrao sam da je potrebno *in extenso* prenijeti rečenice iz Prvostepene presude koje se odnose na njegovo svjedočenje.¹²⁸ Kao što vidimo, konkretno se u fusnotama 4251, 4496 i 4498 iznose tvrdnje koje itekako terete optuženog, a koje potiču iz iskaza **Richarda Butlera** i Pretresno vijeće ih je uzelo u obzir. To više nego dovoljno svjedoči o značaju datih izjava koje je većina članova Žalbenog vijeća uzela u obzir prilikom ocjene krivične odgovornosti optuženog.

¹²⁷ Na više mjesta se svjedočenje i izvještaji Richarda Butlera pominju u Prvostepenoj presudi u predmetu *Krstić* od 2. avgusta 2001.

¹²⁸ Tabela se nalazi u **Dodatku 1** ovom mišljenju.

U fusnoti 576 uz paragraf 163 Prvostepene presude, Vijeće navodi da su, iako strateški ciljevi nisu zvanično usvojeni **12. maja 1992.**, ciljevi rukovodstva Republike Srpske bili poznati. Iz zapisnika se ne vidi da su ti ciljevi osporavani. Što je još značajnije, ti ciljevi su korišteni prilikom sastavljanja direktiva VRS-a.¹²⁹ Na osnovu toga što se Pretresno vijeće poziva na sastanak od 12. maja 1992. kako bi, oslanjajući se na riječi **Richarda Butlera**, izvelo zaključak da je postojalo šest ciljeva i da su strateške direktive donijete u sklopu tih ciljeva, većina članova Vijeća uspostavlja vezu između političkog govora koji je **Radovan Karadžić** održao 12. maja 1992. i događaja koji su se odigrali u Srebrenici i Žepi više od godinu dana kasnije. Kako bi se uspostavio "most", Pretresno vijeće govori o operativnim direktivama u paragrafu 164. Ja lično smatram da su te operativne direktive imale isključivo vojni cilj i da je stoga referenca u fusnotama imala uticaja na ocjenu krivične odgovornosti optuženog.

U fusnoti 637 uz paragraf 177 Prvostepene presude, navodi se da, sudeći po riječima **Richarda Butlera**, borbena zapovijest Glavnog štaba od 1. maja 1993. "za oslobodjenje Žepe i Goražda" pokazuje da je VRS imao plan da "raseli i pohvata vojnike i civile Muslimane u Žepi i Goraždu" jer se očekivalo da će ta područja biti proglašena zaštićenim zonama ubrzo poslije Srebrenice.¹³⁰ Zaključak koji je izvela većina članova Pretresnog vijeća temelji se na stanovištu **Richarda Butlera**.

Isto tako, **u fusnoti 648 uz paragraf 180 Prvostepene presude**, pozivajući se na iskaz **Richarda Butlera** koji je dao na pretresu održanom 20. jula 2011., Pretresno vijeće iznosi da je operativnu Direktivu br. 6 sastavio Miletić, a izdao Karadžić 11. novembra 1993. U njoj se ponavljaju neki dijelovi Direktive 4, konkretno onaj u kojem se kaže da treba "stvoriti objektivne uslove za ostvarivanje strategijskih ciljeva rata Vojske Republike Srpske".¹³¹ Većina članova Vijeća je to uzela u obzir **direktno** se oslanjajući na iskaz **Richarda Butlera**.

U fusnoti 676 uz paragraf 186 Prvostepene presude, navodi se da je **Butler** izjavio da je, za razliku od Direktive 4, Direktiva 7 objavljena u ime Karadžića jer su 1995. politički organi počeli igrati značajniju ulogu u usmjeravanju ratnih napora.¹³² Ta fusnota se odnosi na paragraf 186 Prvostepene presude u kojem je riječ o Direktivi 7, koja je po mom mišljenju direktiva vojne prirode i ima vojni, a ne civilni cilj.

¹²⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 164, fusnota 576.

¹³⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 177, fusnota 637.

¹³¹ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 180, fusnota 648.

¹³² Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 186, fusnota 676.

U fusnoti 691 uz paragraf 191 Prvostepene presude, većina članova Pretresnog vijeća iznosi da se po mišljenju **Richarda Butlera**, u Direktivi 7/1 ne koriste formulacije iz Direktive 7 (u vezi sa stvaranjem nepodnošljivih uslova za život u enklavi) jer "neki od opštih zadataka ne mogu da se prenesu kao vojna naređenja".¹³³ Većina članova Vijeća, oslanjajući se na stav **Richarda Butlera**, iz toga izvodi zaključak da je Direktiva 7/1 bila više tehničke prirode od Direktive 7 Radovana Karadžića. To implicitno znači da je Direktiva 7 imala civilni cilj, što nije slučaj sa Direktivom 7/1.

Kad je riječ o paragrafima 1080 i dalje u poglavlju pod naslovom *Vojna dejstva s ciljem terorisanja civilnog stanovništva u Srebrenici*, većina članova Vijeća prihvata iskaz **Richarda Butlera** koji kaže da sam navod optuženog o kampanji "dezinformisanja" koju je provodila ABiH o diverzantskom napadu VRS-a na civilne objekte, zapravo, predstavlja dezinformaciju. **Richard Butler** je izjavio da su lažne informacije koje je iznosio optuženi imale za cilj da utiču na mišljenje primalaca izvještaja, a to su, između ostalih, Glavni štab, ali i civilne vlasti, Ministarstvo unutrašnjih poslova, komandanti korpusa, pa čak i Uprava za bezbjednost pri saveznoj vojsci u Beogradu.¹³⁴ Oslanjajući se na iskaz **Richarda Butlera**, većina članova Vijeća stoga zaključuje da je optuženi vodio kampanju dezinformisanja vlastitih vojnih i civilnih vlasti.

U paragrafu 1069 Prvostepene presude, Vijeće navodi da je Butler izjavio da korištenje pogrđnog izraza poput izraza "**Turci**" u načelu nije prihvatljiva praksa u vojsci. Većina članova Vijeća smatra da je optuženi podsticao korištenje pogrđnih izraza kako bi među pripadnicima snaga bosanskih Srba izazvao mržnju na nacionalnoj osnovi i stav da su bosanski Muslimani ljudska bića manje vrijednosti, u cilju iskorjenjivanja te konkretne grupe iz stanovništva istočne BiH.¹³⁵ Kao što vidimo, u ovom paragrafu se govori o krivičnoj odgovornosti optuženog po tački 1 Optužnice: genocid. Stoga, na osnovu iskaza Richarda Butlera, većina članova Vijeća izvodi zaključak.

U zaključku, konstatujem da se od ukupno **4652** fusnote u Prvostepenoj presudi, u njih **85** eksplicitno poziva na izvještaj **Richarda Butlera** ili na njegov iskaz, te da je na taj način **46** dokumenata povezano sa Butlerovim stavom uz upućivanje i na **13** prihvaćenih činjenica. S obzirom na te okolnosti, svjedočenje **Richarda Butlera** i njegovi izvještaji imali su važan, ako ne i odlučujući uticaj na ocjenu krivične odgovornosti Zdravka Tolimira, premda što se tiče njegovog statusa vještaka nisu poštovane veoma striktno odredbe pravila 94bis Pravilnika. Po mom mišljenju, **prekršeno je pravo na pravično suđenje** jer odbrana nije bila u mogućnosti da blagovremeno

¹³³ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 191, fusnota 691.

¹³⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 1083, fusnota 4251.

¹³⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 1169, fusnota 4496.

ospori **status vještaka Richarda Butlera**, kao ni sadržaj predloženih izvještaja. **Iz tog razloga, 3. žalbena osnova je trebala biti prihvaćena i Prvostepena presuda djelimično poništena.**

4. Istražitelji Tužilaštva (4. žalbena osnova)

Žalilac u svom žalbenom podnesku tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo prilikom ocjene svjedočenja istražitelja Tužilaštva, među kojima su Dušan Janc, Richard Butler, Jean-René Ruez, Dean Manning, Erin Gallagher, Tomasz Blaszczyk i Stefanie Freese.¹³⁶ S tim u vezi, Pretresno vijeće je u paragrafu 23 presude podsjetilo da je tužilaštvo izvelo dokaze 183 svjedoka, da je 126 svjedoka svjedočilo usmeno, kao i 12 svjedoka vještaka. Pretresno vijeće je u presudi u paragrafu 38 istaklo da se optuženi naročito osvrnuo na "istražitelje" tužilaštva i naveo da se ne može samo na osnovu njihovih izvještaja utvrditi činjenično stanje.

Sudije Pretresnog vijeća su se postarale da navedu da je prilikom ocjene njihovih iskaza, Vijeće uzimalo u obzir njihovu stručnost i znanje. Ja se naravno u potpunosti slažem sa stavom Pretresnog vijeća. Međutim, treba napomenuti da u predmetima na MKSJ-u gotovo uvijek svjedoče isti svjedoci, kao na primjer **Jean-René Ruez**, koji je bivši istražitelj Tužilaštva.

Iako ti svjedoci nisu bili prisutni na licu mjesta u vrijeme kad su zločini počinjeni, oni sudijama pružaju objašnjenja na temelju istražiteljskog posla koji su obavili. Iz tih razloga, smatram da optuženom nije nanijeta šteta svjedočenjem velikog broja istražitelja, te kao i ostale sudije u Žalbenom vijeću smatram da treba odbaciti ovu žalbenu osnovu, kao što je objašnjeno u paragrafima 74 do 78 ove drugostepene presude.

¹³⁶ Žalbeni podnesak, par. 44-52.

5. Broj ubijenih (9. žalbena osnova)

a. Vještak Ewa Tabeau

Ewa Tabeau svjedočila je u više postupaka i stekla veliki ugled zahvaljujući mnogim iskazima koje je dala. Svjedočila je u predmetu *Popović i drugi* 5. februara 2008.,¹³⁷ a na Međunarodnom sudu je angažovana od početka 2000. kao šef projekta u službi za demografska pitanja. Riječ je dakle o osobi koja je zaposlena u Tužilaštvu. Ona je napisala "Izveštaj o nestalim licima iz Srebrenice". Izveštaj je ažuriran 16. novembra 2005.¹³⁸ Neću govoriti o metodi rada gđe Tabeau, ali treba napomenuti da su vremenom vršene korekcije u statističkim podacima. Primjećujem da evidencija ABiH nije korištena u izvještaju iz 2005., a u ažuriranoj verziji izvještaja iz 2007. navodi se da su 7.692 osobe iz Srebrenice nestale ili preminule. Počev od 2000., Ewa Tabeau je napisala brojne izvještaje za MKSJ.¹³⁹

Po mom mišljenju, ono što je od suštinskog značaja u radu ovog vještaka nalazi se u **tabeli 8**, na stranici 19 dokumenta P1776 gdje se navodi da je među **7.692** osobe koje su nestale ili ubijene, bilo **68** žena među kojima je njih **10** imalo **više od 80 godina**, a samo **dvije** su imale manje od deset godina. Nemamo drugih saznanja o nestanku ili smrti tih 68 žena. Kad je riječ o tabeli posvećenoj muškarcima, interesantno je primijetiti da je izvršena podjela u zavisnosti od starosne dobi. Za prve četiri starosne grupe, od 5 do 10 godina, od 10 do 14 godina i od 15 do 19 godina, imamo sljedeće podatke: 0,20 i 893.¹⁴⁰ Što se tiče muškaraca koji su imali 70 i više godina, vidimo da ih je 118 u starosnoj grupi od 70 do 80 godina i 13 u grupi od 80 do 90 godina.

Čini se da su kako Tužilaštvo, tako i MKCK sastavili druge spiskove.¹⁴¹ Primjećujemo da se u tim spiskovima ne navode isti brojevi, odnosno da postoje izvjesne razlike koje su razumljive s obzirom na veliki broj žrtava. Međutim, moju pažnju je privukao dokument **D00165**. To je studija Milivoja Ivaniševića u kojoj se navodi da su osobe koje se vode kao žrtve pokolja u Srebrenici preminule bilo prije, bilo poslije i to na drugim lokalitetima. On je tako ukazao na postojanje spiska sa 87 osoba. Taj dokument je zasigurno pouzdan budući da je sastavljen na osnovu sudskih odluka u kojima se navode datumi i mjesta smrti.

¹³⁷ *Tužilac protiv Popovića i drugih*, IT-05-88-T, pretres od 5. februara 2008., T(f), str. 21030 i dalje.

¹³⁸ P01776.

¹³⁹ *Tužilac protiv Tolimira*, IT-05-88-2-T, pretres od 16. marta 2011., T(f), str. 11397.

¹⁴⁰ Smatram da je važno napomenuti da se broj 893 može odnositi na osobe koje su u dokumentima okvalifikovane kao "vojno sposobni muškarci".

Bez obzira na nedoumice koje postoje u pogledu nekih osoba, iz izvještaja gđe Tabeau proizlazi da je više hiljada osoba nestalo ili je ubijeno tokom događaja koji se vezuju za Srebrenicu.

b. Broj evidentiranih žrtava

U paragrafima 89 do 142 žalbenog podneska od 28. februara 2014., žalilac navodi da je Pretresno vijeće pogriješilo prilikom izračunavanja broja ubijenih osoba.

On kao primjer navodi paragraf 45 Prvostepene presude gdje se kaže da je 1.000 do 1.500 Muslimana ubijeno na Vojnoj ekonomiji Branjevo i 500 u Domu kulture u Pilici. Pretresno vijeće je ovom pitanju posvetilo jedno poglavlje naslovljeno "Izračunavanje ukupnog broja bosanskih Muslimana ubijenih poslije pada Srebrenice".¹⁴² Pretresno vijeće je tako izračunalo broj bosanskih Muslimana ubijenih na konkretnim lokalitetima navedenim u Optužnici¹⁴³ i broj ubijenih van borbe, u okolnostima koje nisu precizno navedene u Optužnici.¹⁴⁴

Vijeće precizira da prilikom izračunavanja broja nije uzelo u obzir Muslimane poginule u borbama niti one koji su izvršili samoubistvo ili koji su poginuli u okršajima s drugim Muslimanima.¹⁴⁵ Postojao je dakle striktan uslov da svaka ubijena osoba mora biti svrstana tačno u svoju kategoriju. Pretresno vijeće je na taj način izračunalo da je najmanje 4.970 Muslimana ubijeno.¹⁴⁶ U tabeli br. 1¹⁴⁷ precizno se daje kraći pregled. U tabeli se navodi pet lokaliteta na kojima je bio veliki broj mrtvih:

- skladište u Kravici (600)
- škola u Grbavcima u Orahovcu (830)
- Petkovci (809)
- Kozluk (761)
- Vojna ekonomija Branjevo i Dom kulture u Pilici (1.656)

¹⁴¹ V. konkretno izvještaj MKCK-a, P01780.

¹⁴² Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, str. 314. Metodologija kojom se služilo Vijeće objašnjena je u paragrafu 566 Prvostepene presude.

¹⁴³ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 568-571.

¹⁴⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 595-597.

¹⁴⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 592-594.

¹⁴⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, v. tabela br.1, str. 314.

¹⁴⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, v. tabela br.1, str. 314.

Pretno vijeće je manje uvjerljivo u svojoj analizi koju iznosi u paragrafu 574 u kojem odbacuje argumente optuženog u vezi s brojem od 7.000 osoba koji on smatra neodrživim. Pretno vijeće je takođe prilikom razmatranja uzelo u obzir Objedinjeni izvještaj, skorijeg datuma, napisan 2009.¹⁴⁸ U tom izvještaju se navodi da je 7.905 tačan broj nestalih i preminulih osoba. Pretno vijeće se zatim osvrnulo na 1.683 identifikovane žrtve iz Srebrenice o kojima je riječ u izvještaju **Dušana Janca** iz aprila 2010.¹⁴⁹ Pretno vijeće navodi da su 734 žrtve od tih 1.683 navodno ubijene van borbenih dejstava. U paragrafu 591 presude, Pretno vijeće iznosi da su od 1.683 žrtve iz Srebrenice, srpske snage ubile njih 830 van borbenih dejstava.

Naposljetku, Vijeće je u tabeli br. 2¹⁵⁰ broju 4.970 dodalo 734 žrtve pronađene u Glogovi 1 i 2, te u sekundarnim grobnicama, kao i 96 žrtava pronađenih na drugim lokalitetima i na taj način došlo do broja od 5.749 žrtava.

Taj se broj čini prihvatljiv i ne vidim na koji način bi optuženi mogao da ga ospori premda, kao što piše u fusnoti 2589, sudija Nyambe ima određene rezerve. Po mom mišljenju, ovaj broj se prevashodno odnosi na žrtve evidentirane na lokalitetima u **Krahovcu, Orahovcu, Petkovićima i Branjevu**, a tih žrtava je bilo nekoliko hiljada.

Kao i ostale sudije Žalbenog vijeća, smatram da treba odbaciti 9. žalbenu osnovu, ali pritom napominjem da je "vještak" Ewa Tabeau član tima Tužilaštva, te da su brojevi koje ona iznosi ponekad diskutabilni. Usput da pomenemo da je ona u svojoj tabeli napravila starosnu grupu od 15 do 19 godina, iako zna da se osoba s napunjenih 16 godina smatra vojno sposobnom.

¹⁴⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 576. Ovaj izvještaj je uvršten u spis pod oznakom P01776.

¹⁴⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 586 i dalje.

¹⁵⁰ *Ibid.*, str. 330.

IV. Krivična djela

A. ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI

1. Istrebljivanje (6. žalbena osnova)

Iako dijelim zaključak Žalbenog vijeća po ovoj žalbenoj osnovi, odnosno da se optuženi djelimično oslobađa krivice za krivično djelo istrebljivanja,¹⁵¹ ne slažem se s rezonovanjem koje je ono slijedilo.¹⁵² U tom smislu, Žalbeno vijeće je u svojoj analizi ocijenilo da taj stav odgovara dobro utvrđenoj sudskoj praksi u pogledu pravnog standarda koji se primjenjuje za zločine protiv čovječnosti.¹⁵³ Po mišljenju većine članova Vijeća, iako postojanje zločina protiv čovječnosti pretpostavlja da je zločin počinjen u okviru sistematskog i rasprostranjenog napada na stanovništvo, žrtve zločina ne moraju biti civili.¹⁵⁴

Prvostepene i drugostepene presude donijete na MKSJ-u mi daju osnova da preispitam linearnu analizu koju je obavilo Žalbeno vijeće u pogledu pravnog standarda koji se primjenjuje za zločin protiv čovječnosti na osnovu člana 5 Statuta. Na temelju uporedne analize različitih prvostepenih i drugostepenih presuda, kao i radova koje je obavila Pripremna komisija za izradu Rimskog statuta vidimo da ima osnova za preispitivanje rezonovanja Žalbenog vijeća u ovom predmetu.

a. Definicija pojma "civil" u međunarodnom humanitarnom pravu

Najprije treba istaći da se u članu 5 Statuta ne daje tačna definicija krivičnog djela istrebljivanja, već se ono samo navodi u kategoriji "zločina protiv čovječnosti". Budući da se krivično djelo istrebljivanja nalazi na tom spisku, treba napomenuti da je više vijeća razmatralo kako da se definiše taj pojam putem analize te odredbe. Treba napomenuti, kao što je ispravno konstatovalo Pretresno vijeće u predmetu *Mrkšić*, da je u datoj oblasti "praksa [...] tokom godina evoluirala".¹⁵⁵ Kad je riječ o izrazu "civil", iz člana 5 Statuta, Vijeće u predmetu *Mrkšić* navelo je da je on "definisan samo u kontekstu opštih uslova za primjenu [tog člana], tj. u kontekstu uslova postojanja napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva".¹⁵⁶ Vijeće je takođe navelo da je ovo pitanje

¹⁵¹ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 151.

¹⁵² Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 141. U prilog svom stavu, Vijeće se poziva na prvostepene presude u predmetima *Martić i Mrkšić* i *Šljivančanin*. Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 139, konkretno fusnota 404.

¹⁵³ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 141.

¹⁵⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 141.

¹⁵⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Mrkšić*, par. 449.

¹⁵⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Mrkšić*, par. 449.

pokrenuto u više predmeta u kojima je pojam "civil" shvaćen u širem smislu tako da obuhvata osobe koje su se, u nekom trenutku, uključile u aktivnosti otpora, kao i osobe koje su bile *hors de combat* u vrijeme datih događaja.¹⁵⁷

Nakon toga, sudska praksa je dalje evoluirala kada je Žalbeno vijeće 2004. donijelo drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*.¹⁵⁸ Dok su se u ranijim presudama sudije bavile konkretnim stanjem žrtve u datom trenutku, Žalbeno vijeće u drugostepenoj presudi u predmetu *Blaškić* razmatra **status civila u smislu člana 50(1) Dopunskog protokola I**.¹⁵⁹ Na tom osnovu, sudije Vijeća su ocijenile da "pripadnici oružanih snaga i pripadnici milicije ili dobrovoljačkih jedinica koje čine dio takvih oružanih snaga ne mogu da polažu pravo na civilni status, kao ni pripadnici organizovanih grupa otpora."¹⁶⁰ Pored toga, dodali su da je zločin protiv čovječnosti specifičan kako u pogledu civilnog statusa žrtve, tako i u pogledu njegovog obima i organizovanja.¹⁶¹ Tim pristupom se dakle sužava opseg pojma "civil" u skladu s međunarodnim humanitarnim pravom. Žalbeno vijeće je u drugostepenoj presudi u predmetu *Galić* potvrdilo taj pristup zaključivši da se "zapravo [...] ne može reći da je tačno [...] da je u kontekstu međunarodnog humanitarnog prava osoba koja je *hors de combat* civil".¹⁶²

Kad je riječ o ovom predmetu, Žalbeno vijeće pronalazi oslonac za svoju analizu konkretno u Drugostepenoj presudi u predmetu *Martić*. Međutim, vrijedi pomenuti da je ovo vijeće smatralo da član 5 Statuta definiše zločine protiv čovječnosti uže nego što se to traži po međunarodnom običajnom pravu jer uključuje uslov koji ih "nužno dovodi u vezu [...] s oružanim sukobom u kome se mora praviti razlika između boraca i neboraca [u smislu međunarodnog humanitarnog prava]."¹⁶³ S tim u vezi, u članu 50(1) Dopunskog protokola I daje se precizna definicija pojma "civilnog stanovništva". U komentaru tog člana, Međunarodni komitet Crvenog krsta navodi u paragrafu 1915 da, na osnovu člana 4(A) Treće konvencije, status civila nemaju:

"1) pripadnici oružanih snaga jedne strane u sukobu, kao i pripadnici milicija i dobrovoljačkih jedinica koji ulaze u sastav tih oružanih snaga; 2) pripadnici ostalih milicija i pripadnici ostalih dobrovoljačkih jedinica, podrazumevajući tu i pripadnike organizovanih pokreta otpora, koji pripadaju jednoj strani u sukobu i koji dejstvuju izvan ili u okviru svoje sopstvene teritorije, čak i da

¹⁵⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Mrkšić*, par. 450. U Prvostepenoj presudi se takođe upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 641 i 643 kao i na Prvostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 214

¹⁵⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 113 i 114.

¹⁵⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 113 i 114.

¹⁶⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 113 i 114.

¹⁶¹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 113 i 114.

¹⁶² Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 144.

¹⁶³ Prvostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 56.

je ta teritorija okupirana, pod uslovom da te milicije ili dobrovoljačke jedinice, podrazumijevajući tu i ove organizovane pokrete otpora, ispunjavaju slijedeće uslove:

- a) da na čelu imaju lice odgovorno za svoje potčinjene;
- b) da imaju određen znak za razlikovanje i koji se može uočiti na odstojanju;
- c) da otvoreno nose oružje;
- d) da se, pri svojim dejstvima, pridržavaju ratnih zakona i običaja.

S obzirom na te presedane, ja sam vrlo kritičan u pogledu stava koji je zauzelo Žalbeno vijeće u predmetu *Tolimir* jer, kao što podsjeća Pretresno vijeće u predmetu *Martić*, "kad bi se dopustilo da izraz 'civilni' obuhvati sva lica koja ne učestvuju aktivno u borbi, uključujući i ona koja su u vreme kad je počinjen zločin bila van borbenog stroja, pomenuta nužna razlika bi bila nedopustivo zamaglana".¹⁶⁴ Stiče se dojam da je Vijeće odlučilo da primijeni zajednički član 3 Ženevskih konvencija u kojem se pravi razlika između osoba koje su direktno učestvovala u neprijateljstvima i onih koje ne učestvuju u njima, uključujući pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje.

Mada je zajednički član 3 zaista mjerodavno pravo kad je riječ o nemeđunarodnom oružanom sukobu, isto tako je tačno da bi precizna i striktna definicija iz člana 50(1) Dopunskog protokola, koji se primjenjuje na međunarodni oružani sukob, trebalo da se primijeni na ovaj slučaj. Naime, kao što stoji u prvostepenoj presudi u predmetu *Mrkšić*, "[b]ilo bi potpuno nekonzistentno da je Žalbeno veće iz običajnog prava kodifikovanog u gorenavedenim izvorima, primenjenim na član 5, izvelo definicije civila i civilnog stanovništva a da pritom nije nameravalo da one budu primenjive bez obzira na to da li se radi o međunarodnom ili nemeđunarodnom oružanom sukobu".¹⁶⁵ Prihvatam zaključke Vijeća u predmetu *Mrkšić*, i po mom mišljenju taj član bi trebalo da se primijeni na **sve vrste oružanih sukoba**. Prema tome, ne slažem se sa stavom Žalbenog vijeća u pogledu šire definicije pojma civilnog stanovništva.

b. Pravni standard primjenjiv na zločine protiv čovječnosti u međunarodnom običajnom pravu

Kako bi se razumjelo zašto je potrebno imati striktan pristup pojmu "civila", treba se osvrnuti na statute sudova iz vremena prije našeg suda kako bi se shvatilo da su zločini protiv čovječnosti od početka bili tumačeni kao zločini nad civilima, kao što se vidi iz formulacije "protiv bilo kojeg

¹⁶⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 56.

¹⁶⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Mrkšić*, par. 456

civilnog stanovništva" sadržane u članu 6(c) Nirnberškog statuta.¹⁶⁶ To je još jedan argument u prilog tvrdnji da zločini protiv čovječnosti mogu biti počinjeni samo protiv civila, a ne protiv boraca. Uslov da napad mora biti rasprostranjen ili sistematski ima smisla jedino ukoliko je napad usmjeren protiv civilnog stanovništva, te stoga mora biti shvaćen ne kao uslov *sine qua non*, već kao minimalni uslov kako bi se izbjeglo da pod nadležnost suda potpadnu izolovana, mada teška, kršenja ljudskih prava.¹⁶⁷

Pripremna komisija za osnivanje Međunarodnog krivičnog suda zauzela je isti stav, te je u članu 7(1)(b) nacрта u vezi s elementima krivičnih djela navela istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti. U tački 3 se za *mens rea* krivičnog djela istrebljivanja navodi **masovno ubijanje pripadnika civilnog stanovništva**.¹⁶⁸

S obzirom na odredbe običajnog prava i dalji razvoj sudske prakse nakon što je donijeta drugostepena presuda u predmetu **Tadić**, pogrešno je reći da je "ta sudska praksa dobro utvrđena", kako je to navela većina članova Žalbenog vijeća. Naprotiv, čini se da se zaključci koje je većina prihvatila udaljavaju od sudske prakse koja se oslanja na formulacije **Nirnberškog statuta** i odgovara razmatranjima iz vremena pripreme **Rimskog statuta**. Nerazumno je usvojiti široko tumačenje člana 5 Statuta po cijenu da se naprave greške. Striktana analiza mjerodavnog prava na osnovu člana 5 Statuta pokazuje da postoji bitna protivurječnost u odnosu na zaključke koje je donijela većina.

Pored toga, važno je istaći da odbijanje da se zvjerstva počinjena nad borcima van borbenog stroja smatraju zločinima protiv čovječnosti ne znači da će ta djela ostati nekažnjena. Ukoliko su počinjenja tokom oružanog sukoba, vjerovatno će biti okvalifikovana kao ratni zločini, kao što je to najčešći slučaj na MKSJ-u.¹⁶⁹

c. Analiza konstitutivnih elemenata krivičnog djela istrebljenja

Bez obzira na činjenicu da je većina članova Žalbenog vijeća napravila pravnu grešku time što je pogrešno primijenila član 5, ona je trebalo da okarakteriše **rasprostranjen ili sistematski napad usmjeren protiv civilnog stanovništva**. Na osnovu zaključaka Pretresnog vijeća, ubistva muškaraca iz **Srebrenice** bila su samo dio sistematskog i rasprostranjenog napada usmjerenog prije

¹⁶⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Mrkšić*, par. 458.

¹⁶⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Mrkšić*, par. 458.

¹⁶⁸ V. *Nacrt Pripremne komisije za izradu Rimskog statuta*.

¹⁶⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Mrkšić*, par. 460.

svega protiv civilnog stanovništva, u sklopu kojeg su bila i vojna dejstva protiv obje enklave, uklanjanje hiljada žena, djece i staraca, te ograničenja u dostavi humanitarne pomoći.¹⁷⁰

Kad je riječ o pojmu "napada", u jurisprudenciji Međunarodnog suda usvojeno je više opštih uslova koji moraju biti ispunjeni i to konkretno: mora postojati napad; napad mora biti rasprostranjen ili sistematski; napad mora biti usmjeren protiv bilo kojeg civilnog stanovništva; djela počinioca moraju biti dio tog napada.¹⁷¹ "Napad" u smislu člana 5 Statuta je vrsta postupanja koje uključuje djela nasilja.¹⁷² On nije ograničen na upotrebu oružane sile i obuhvata takođe sve oblike zlostavljanja civilnog stanovništva. Napad ne mora nužno biti dio oružanog sukoba.¹⁷³ Pored toga, napad mora biti rasprostranjen ili sistematski i taj uslov je disjunktivan, a ne kumulativan. Pridjev "rasprostranjen" odnosi se na činjenicu da je napad širokih razmjera kao i na broj njegovih žrtava, dok se pridjev "sistematski" odnosi na organizovan karakter djela nasilja, namjerno ponavljanje i slabu vjerovatnost da su djela počinjena nasumice.¹⁷⁴

Interesantno je osvrnuti se na paragrafe 103 i 105 u drugostepenoj presudi u predmetu *Kunarac* u pogledu zahtijevanog elementa svijesti za napad. Napad, a ne djela optuženog, mora biti usmjeren protiv datog stanovništva. Kako bi napad bio okarakterisan kao zločin istrebljivanja, civilno stanovništvo mora biti glavna meta napada. Na osnovu jurisprudencije ovog suda, više elemenata se mora uzeti u obzir prije nego što se izvede taj zaključak: napad mora biti usmjeren protiv bilo kojeg civilnog stanovništva. Kao što je Žalbeno vijeće navelo, "u kontekstu zločina protiv čovječnosti civilno stanovništvo mora biti primarni objekt napada". Kako bi se utvrdilo da li je to slučaj, moraju se, između ostalog, uzeti u obzir sredstva i metode koji su korišteni tokom napada, status žrtava, njihov broj, diskriminatorni karakter napada, priroda krivičnih djela počinjenih tokom napada, otpor koji je tada pružen napadaču, te u kojoj se mjeri sila.¹⁷⁵

Ukoliko se držimo sudske prakse, vidimo da izraz "civilno stanovništvo" mora biti shvaćen u širem smislu i da se mora odnositi na stanovništvo koje je pretežno civilno. Treba istaći, s tim u vezi, da kriterijum koji je usvojen u sudskoj praksi nije dovoljno određen i da postoje neizvjesnosti u pogledu efektivnog prisustva civila u odnosu na prisutne borce. Na osnovu tog principa, "[n]eko stanovništvo se može smatrati "civilnim" čak i ako u njemu ima necivila, sve dok je pretežno

¹⁷⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 701 i 710. Sada se neću baviti prisilnim premještanjem na koje ću se detaljnije osvrnuti u svom suprotnom mišljenju u vezi s 13. žalbenom osnovom.

¹⁷¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 85.

¹⁷² Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 86. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 29 i 30; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 233.

¹⁷³ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 86.

¹⁷⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 101.

¹⁷⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 96.

civilno".¹⁷⁶ Prisustvo pripadnika grupa oružanog otpora i bivših boraca koji su položili oružje ne mijenja civilni karakter te populacije. Iako se slažem s tim stavom kad je riječ o **većinskom civilnom prisustvu**, smatram da ga je Žalbeno vijeće u ovom predmetu pogrešno primjenilo.

Naime, tužilaštvo nije uspjelo dokazati, van razumne sumnje, da su 4.970 ubijenih muškaraca pretežno bili civili, a ne borci. Na osnovu različitih izvještaja i dokaza koji su predloženi ne može se jasno utvrditi razlika između civila i boraca. Iako ne dovodimo u pitanje postojanje masovnih zločina počinjenih tokom tih zbivanja i koji mogu predstavljati *actus reus* zločina istrebljivanja, **na osnovu dokaza se ne može van razumne sumnje zaključiti da je ciljano stanovništvo bilo pretežno civilno**. U tom smislu, status žrtava, diskriminatorna priroda napada, otpor koji je pružen napadačima upućuju, po mom mišljenju, na ratne zločine kažnjive na osnovu člana 3 Statuta. Iz tog razloga, ne slažem se sa stavom većine članova Vijeća u pogledu karakterizacije *mens rea* za zločin istrebljivanja, kao zločin protiv čovječnosti. Smatram da je 6. žalbenu osnovu trebalo prihvatiti u cjelini.

d. Zaključak

U zaključku, smatram da treba djelimično osloboditi optuženog po 6. žalbenoj osnovi.¹⁷⁷ Međutim, ne slažem se u pogledu razloga koje je navelo Žalbeno vijeće.

¹⁷⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 113.

¹⁷⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 151

2. Prisilno premještanje (13. žalbena osnova)

Žalbeno vijeće podsjeća da Pretresno vijeće ne mora da uputi na svjedočenje svakog svjedoka ili na svaki dokaz u spisu, "osim ako ne postoje naznake da je pretresno vijeće potpuno zanemarilo neki konkretan dokaz".¹⁷⁸ Na tom osnovu, Vijeće smatra da dokazi koje je predočila odbrana ne osporavaju prisilnu prirodu raseljavanja stanovništva.¹⁷⁹ Međutim, ako detaljno pogledamo dokaze u spisu, vidimo da ima dokaza koje treba uzeti u obzir. Iz razloga koje ću objasniti dalje u tekstu, **ne slažem se** sa zaključkom većine članova Vijeća, jer na osnovu dokaza ne mogu, van razumne sumnje, da zaključim da je **raseljavanje imalo prisilan i protivpravni karakter**.

Prisilan karakter raseljavanja ogleda se u tome da raseljene osobe¹⁸⁰ **nisu imale stvarnog izbora**, kao i da je postojala namjera da se **silom raseli** stanovništvo unutar granica jedne države.¹⁸¹ U međunarodnom pravu se prihvata da postoje okolnosti u kojima je prisilno raseljavanje pravno opravdano u vrijeme sukoba. Član 49 Ženevske konvencije IV i član 17(1) Dopunskog protokola II dozvoljavaju, u posebnim okolnostima, prisilno raseljavanje kako bi se osigurala bezbjednost stanovništva ili iz imperativnih vojnih razloga.¹⁸²

Iz dokaza na koje ćemo se osvrnuti dalje u tekstu proizlazi ne samo da su **civili**, po vlastitom izboru, čvrsto željeli da odu iz enklava, već i da je namjera da se raseli stanovništvo potekla od rukovodilaca ABiH, u dogovoru s UNPROFOR-om i Nizozemskim bataljonom, a uz eksplicitan pristanak UN-a.

¹⁷⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 161.

¹⁷⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 162.

¹⁸⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 279; Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 229 i 233; Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 724; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 596; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 543. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 126; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 147.

¹⁸¹ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 317. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 904; Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović*, tom 1, par. 164; Prvostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 111.

¹⁸² Kad je riječ o "imperativnim vojnim razlozima", u Komentaru Ženevske konvencije IV je definisano: Prema tome, ako je neko područje ugroženo zbog borbenih dejstava ili bi moglo biti izloženo žestokom bombardovanju, okupirajuća Sila ima pravo, uz ograničenja iz člana 5 [odstupanja], dužnost da ga evakuiše, u cijelosti ili djelimično, tako što će stanovništvo smjestiti u utočišta. Isto vrijedi i za situacije u kojima prisustvo zaštićenih osoba na nekom području ometa vojne operacije. Međutim, u tim situacijama evakuacija je dopuštena isključivo onda kada je imperativna iz prioritarnih vojnih razloga; ona gubi legitimitet ako nije imperativna. V. Komentar Ženevske konvencije IV, str. 302. Takođe, u Komentaru Dopunskog protokola II, u vezi s članom 49 Ženevske konvencije IV, pobježe se određuje da "imperativni vojni razlozi [...] kao osnova za odstupanje od pravila uvijek nalažu krajnje pažljivu ocjenu okolnosti". V. *supra*, fusnota 3280. U svim slučajevima, napominje se u Komentaru, "situaciju treba proučiti s najvećom mogućom pažnjom pošto su pridjevom "imperativni" slučajevi u kojima se može narediti raseljavanje svedeni na minimum". Komentar Dopunskog protokola II, str. 1495. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 284 i 285; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 901 do 903; Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović*, tom 1, par. 166; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 597.

a. Prisilno raseljavanje muslimanskog stanovništva iz Srebrenice i Potočara

Važno je napomenuti da su se, iako je udaljenost između Srebrenice i Potočara mala (udaljenost je oko 5,7 km), događaji koji su se odigrali na ta dva mjesta trebali sagledati zasebno. Premda je sudbina ta dva grada povezana budući da se stanovništvo Srebrenice uputilo u Potočare, bolje bi bilo, zbog preciznosti, da su najprije opisani događaji koji su se odigrali u **Srebrenici**, a zatim oni u **Potočarima**.

Dokazi pokazuju da iako postoji jedan **zajednički element** u želji stanovništva da napusti ta mjesta, postoje razlike u pogledu namjere da se raseli stanovništvo. Dok je u **Srebrenici** raseljavanje stanovništva izvršeno jer je namjera vlasti Republike Bosne i Hercegovine bila da stanovništvo ode uz pomoć pripadnika Nizozemskog bataljona,¹⁸³ u Potočarima je do raseljavanja stanovništva došlo na inicijativu rukovodilaca UN-a iz sastava UNPROFOR-a.

Sudija Nyambe, u svom suprotnom mišljenju, s pravom ukazuje na značaj dokaznog predmeta **D00538**. Riječ je o pismu od **28. avgusta 1995.** koje je **2. korpus ABiH** uputio svom Glavnom štabu, u kojem se prenosi pozadina pregovora i opisuje pad Srebrenice, te navodi da je evakuacija civila pomenuta u kontekstu vojnih operacija kao i da je ona predložena **VRS-u, a ne obrnuto**.¹⁸⁴ U tom izvještaju se uopšte ne govori o prisilnom raseljavanju stanovništva kao mete snaga bosanskih Srba, već se kaže da je stanovništvu dato naređenje da ode, još prije nego što je stiglo u Potočare.¹⁸⁵ S tim u vezi, dokazni predmet **P00990** potvrđuje navode iz dokaznog predmeta D00538 i pokazuje da su 9. jula 1995. vlasti u **opštini Srebrenica** očigledno namjeravale da isele stanovništvo iz enklave budući da su molile **Aliju Izetbegovića**, predsjednika Bosne i Hercegovine, i **Delića** da hitno postignu sporazum s VRS-om kako bi se otvorio koridor u tu svrhu.¹⁸⁶

S obzirom na te dokaze, ne mogu da donesem isti zaključak kao i većina članova Žalbenog vijeća koja podcjenjuje važnost dokaznog predmeta **D00538**. Naime, smatrajući da Pretresno vijeće nema

¹⁸³ Dokazi pokazuju da je UN inicirao raseljavanje bosanskih Muslimana iz Srebrenice ka Potočarima. Vincentius Egbers, dokazni predmet P01142, T(e) u predmetu *Popović i drugi*, str. 2879 (20. oktobar 2006.); Evert Rave, T(e), str. 6858 (27. oktobar 2010.); Evert Rave, dokazni predmet P01004, T(e) u predmetu *Krstić*, str. 923 (21. mart 2010.); Mirsada Malagić, T(e), str. 10021 (16. februar 2011.) (svjedokinja je izjavila da iako bosanski Muslimani nisu razumjeli šta su im govorili pripadnici Nizozemskog bataljona, vojnici su im pokretima pokazivali put ka Potočarima); Johannes Rutten, dokazni predmet P02629, T(e) u predmetu *Popović i drugi*, str. 4883 (30. novembar 2006.).

¹⁸⁴ Dokazni predmet D00538, str. 4.

¹⁸⁵ Dokazni predmet D00538, str. 6.

¹⁸⁶ Dokazni predmet P00990; Ratko Škrbić, T(e), str. 18944 do 18947 (7. februar 2012.). V. takođe dokazni predmet P00023.

obavezu da se poziva na svaki dokaz,¹⁸⁷ Žalbeno vijeće je na veoma tendenciozan način protumačilo dokazni predmet D00538.¹⁸⁸ S tim u vezi, moram da podsjetim na sudsku praksu Međunarodnog suda u pogledu žalbenog postupka koja kaže da "u izvjesnim okolnostima neadekvatna analiza dokaza iz spisa predmeta može da predstavlja propust vijeća da iznese obrazloženje".¹⁸⁹ Uz to, propust da se iznese obrazloženje "predstavlja grešku u primjeni prava, zbog koje Žalbeno veće mora de novo da analizira dokaze".¹⁹⁰

Kad je riječ o ograničenjima za **humanitarne konvoje**, optuženi je u završnoj riječi izjavio da se pravila razlika između konvoja **UNHCR-a** kojim su prevožene namirnice za civilno stanovništvo Srebrenice i konvoja **UNPROFOR-a** kojim je prevožena oprema za Srebrenicu.¹⁹¹ **Dokazi pokazuju da nije bilo ograničavanja konvoja UNHCR-a.** Dokazni predmet D00538 pokazuje da je u gradu bilo više magacina s hranom i da je dan uoči zauzimanja Srebrenice narod provalio "u sve magacine u gradu, pokupio sve zalihe hrane".¹⁹² Osim toga, dokazi pokazuju da je u julu 1995. **ABiH** ne samo uspostavila brojne kontrolne punktove kako bi blokirala i lično vršila inspekciju konvoja,¹⁹³ već je oduzimala hranu i druge potrepštine koje su dopremane konvojima sa humanitarnom pomoći.¹⁹⁴

Kad je riječ o katastrofalnim uslovima u kojima su se našle osobe koje su od 11. do 13. jula 1995. potražile utočište u bazi UN-a u Potočarima, iskazi svjedoka pokazuju da su počev od 1993. civili itekako željeli da odu iz enklave i da su koristili UN-ove konvoje za snabdijevanje kako bi napustili to područje.¹⁹⁵ U paragrafu 206 prvostepene presude takođe se navodi da je stanovništvo još više željelo da ode tokom narednih mjeseci uslijed intenzivnih borbi između zaraćenih strana i straha od

¹⁸⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par.161.

¹⁸⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par.162.

¹⁸⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Zigiranyirazo*, par. 44 do 46; Drugostepena presuda u predmetu *Muvunyi*, par. 144 i 147, fusnota 321, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Simba*, par. 143 (u kojoj se kaže da, u kontekstu datog predmeta, činjenica da Pretresno vijeće nije objasnilo na koji način je tretiralo neko svjedočenje predstavlja grešku u primjeni prava).

¹⁹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kalimanzira*, par. 195 do 201; Drugostepena presuda u predmetu *Zigiranyirazo*, par. 44 do 46; Drugostepena presuda u predmetu *Simba*, par. 142 i 143; Drugostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 86; Drugostepena presuda u predmetu *Kalimanzira*, par. 99 i 100; Drugostepena presuda u predmetu *Muvunyi*, par. 144 i 147, fusnota 321.

¹⁹¹ Završna riječ optuženog, T(f), str. 19469 i 19470 (22. avgust 2012.)

¹⁹² Dokazni predmet D00538, str. 4.

¹⁹³ Cornelis Nicolaï, T(e), str. 4095 do 4097 (18. avgust 2010.).

¹⁹⁴ Dokazni predmet D00080; Richard Butler, T(e), str. 17214 (24. avgust 2011.); Slavko Kralj, T(e), str. 18292 do 18295 i 18299 (23. januar 2012.).

¹⁹⁵ Svjedok PW-022, dokazni predmet P00097, T(e) u predmetu *Popović i drugi*, str. 3934 (15. novembar 2006.). Svjedok PW-022 je izjavio, kad je riječ o transportu, da su neki rukovodioci na visokim položajima ili njihove porodice imali prioritet i da veliki broj običnih ljudi nije mogao da se popne u kamione UNHCR-a, te da je postojala selekcija kako bi se odlučilo ko može, a ko ne može da dobije mjesto u kamionu. Svjedok PW-022, dokazni predmet P00096 (povjerljivo), T(e) u predmetu *Popović i drugi*, str. 4040 i 4041 (djelimično zatvorena sjednica) (16. novembar 2006.); Svjedok PW-022, T(e), str. 1107 do 1110 (14. april 2010.). V. takođe svjedočenje jednog svjedoka koji je izjavio da je

vazdušnih napada NATO-a. Sukobi između strana i prisustvo 30.000 do 50.000 izbjeglica koji su živjeli u uslovima opasnim po život nisu ni mogli imati drugu posljedicu do želje civilnog stanovništva da ode i bude evakuisano.¹⁹⁶ Takođe treba pomenuti dokazni predmet **D00324** u kojem je Leendert Van Duijn (oficir Nizozemskog bataljona) potvrdio tu tvrdnju izjavivši pred nizozemskim Parlamentom da su uslovi života u Potočarima bili nepodnošljivi, te da se zbog toga tu više nije moglo ostati.¹⁹⁷

Što se tiče pregovora o transportu stanovništva iz Potočara, važno je istaći da snimak u dokaznom predmetu P02798 pokazuje da su ti pregovori pokrenuti na inicijativu **UNPROFOR-a, a ne VRS-a**, i to nakon što su vođeni razgovori s rukovodstvom u Sarajevu.¹⁹⁸ Kao odgovor na zahtjev pukovnika **Karremansa**, koji je smatrao da treba da podrži želju bosanskih Muslimana da se, uz pomoć VRS-a, na potpuno bezbjedan način prevezu izvan enklave, **general Mladić** je preuzeo na sebe inicijativu da ponovo organizuje pregovore u **hotelu Fontana**, u prisustvu predstavnika civila bosanskih Muslimana.¹⁹⁹ Za razliku od onoga što je navedeno u prvostepenoj presudi,²⁰⁰ na snimcima sa tih sastanaka nema ničega što bi ukazalo na to da je general Mladić na neki način zastrašivao ili bio nasilan prema učesnicima. Naprotiv, bio je gostoljubiv i učtiv.²⁰¹ **Na video snimku koji sam pogledao se itekako dobro mogu vidjeti atmosfera i sadržaj razgovora.**

Kad je riječ o prijevozu civila, bosanskih Muslimana, važno je istaći da ne samo da je UN bio upoznat s evakuacijom, već su u najmanju ruku i najviši oficiri UNPROFOR-a i Nizozemskog bataljona bili obaviješteni o dogovorima vezanim za transport civila iz Potočara. Dokazni predmet

njegova sestra već bila otišla 1993. u jednom organizovanom konvoju. Salih Mehemedović, dokazni predmet P01531 (15. juni 2000.), str. 3.

¹⁹⁶ Svjedok PW-063 je izjavio: "I nisam čuo za neki slučaj da je neko i želio, izrazio želju da ostane na tom prostoru, u Srebrenici ili u Bratuncu". V. svjedok PW-063, T(e), str. 6522 (19. oktobar 2010.). On je imao utisak da su oni koji su bili u Potočarima željeli otići kako bi što brže došli u Tuzlu. V. svjedok PW-063, dokazni predmet P00867, T(e) u predmetu *Popović i drugi*, str. 9316 (23. mart 2007.). V. takođe Mirsada Malagić, T(e), str. 10033 (16. februar 2011.) ("svi su [...] htjeli da [...] napuste Potočare").

¹⁹⁷ Dokazni predmet D00324, str.17.

¹⁹⁸ Dokazni predmet P02798, disk 1, 00:42:55, str. 17.

¹⁹⁹ Dokazni predmet P02798, disk 1, 01:00:24 do 01:01:40, str. 26.

²⁰⁰ U prvostepenoj presudi se posebna pažnja posvećuje iskazu Everta Ravea i drugih učesnika na sastanku koji su krike praseta koje kolju shvatili kao prijatnju; V. Evert Rave, T(e), str. 6753, 6756 i 6757 (26. oktobar 2010.). V. takođe svjedok PW-071, T(e), str. 6077 (zatvorena sjednica) (30. septembar 2010.). Međutim, na osnovu dokaza se razumno može izvesti drugačiji zaključak. V. u tom smislu dokazni predmet D00037 u kojem se jasno navodi da se "[o]dobrava [...] da za potrebe vojnika UN-a smeštenih u hotelu u Bratuncu, zakoljete i isporučite svinju".

²⁰¹ On prisutnima nudi cigarete (dokazni predmet P02798, disk 1, 00:46:46 do 00:46:52, str. 18); pivo i sendviče za ručak (dokazni predmet P02798, disk 1, 01:08:22 do 01:09:30, str. 31 i 32). Kako nije bilo piva, vojnici su kasnije dobili špricer (dokazni predmet P02798, disk 1, 01:08:22 do 01:09:30, str. 32). Tako se ponašao i tokom trećeg sastanka u hotelu Fontana ponudivši svoj automobil Čamili Omamović kako bi se potpuno bezbjedno evakuisala zajedno sa kćerkom, unukom i majkom, kao što je ona i tražila (dokazni predmet P02798, disk 3, 00:12:57 do 00:13:12, str. 51.) Poslije je imao isti stav prema bosanskim Muslimanima koji su bili prisutni na kasnijim sastancima održanim u Bokšanići, ponudivši, na primjer, jaknu Hamdiji Torlaku, kome je bilo hladno (dokazni predmet P02798, disk 4, 00:25:08 do 00:25:50, str. 118 i 119).

D00174²⁰² i dokazni predmet **P00608**²⁰³ su dva šifrovana telegrama od 11. i 12. jula 1995. koje je **Akashi** poslao **Kofiju Annanu**, tada pomoćniku generalnog sekretara, u kojima se govori o planu UNPROFOR-a da se evakušu izbjeglice iz Srebrenice.²⁰⁴ Pored toga, oficir **Franken** je u svom svjedočenju pojasnio da su **general Mladić** i **general Rupert Smith** sklopili **pismeni sporazum o evakuaciji**,²⁰⁵ ali budući da Ujedinjene nacije nisu mogle same da provedu evakuaciju, **prihvatile su da je VRS izvrši**.²⁰⁶ Dokazni predmeti P01008,²⁰⁷ D00036²⁰⁸ i P02798²⁰⁹ u kojima se nalaze transkripti video snimaka sa sastanaka na kojima su pripadnici Nizozemskog bataljona organizovali pregovore između lokalnih vlasti bosanskih Muslimana i vlasti VRS-a, jasno pokazuju da je Nizozemski bataljon preuzeo inicijativu da se postigne sporazum o **momentalnom prekidu vatre kako bi se zaštitilo civilno stanovništvo**.²¹⁰ Iz gorenavedenih razloga, ja se uopšte ne slažem s tim kako je Žalbeno vijeće protumačilo ove dokazne predmete i u tom smislu dijelim stav sudije Nyambe koja kaže da se "*[o] evakuaciji [...] nesumnjivo diskutovalo na nivoima svih rukovodstava, što znači na nivou UN-a, gdje su bili Akashi i Annan, na nivou rukovodstva BiH u Sarajevu, kao i na nivou snaga UNPROFOR-a na terenu, odnosno u Nizozemskom bataljonu*".²¹¹

Međutim, iako su tokom evakuacije neki pripadnici VRS-a i MUP-a izazvali paniku, drugi pripadnici su bili razmješteni pored civila kako bi ih zaštitili.²¹² U Potočarima, Franken je dobio naređenje da saraduje kako bi se evakuacija "izvrš[ila] na najhumaniji i najlegalniji način".²¹³ Svjedoci su izjavili da je civilno stanovništvo **dobrovoljno** htjelo da ode i da ga prevezu na sigurnije teritorije, pod kontrolom ABiH,²¹⁴ a vratilo bi se tek po prestanku neprijateljstava.²¹⁵ Analiza dokaza pokazuje da ni namjera ni prisilan karakter raseljavanja, kao konstitutivni elementi

²⁰² Dokazni predmet D00174, str. 2.

²⁰³ Dokazni predmet P00608, str. 5.

²⁰⁴ V. završna riječ optuženog, T(e), str. 19508 do 19512 (22. avgust 2012.).

²⁰⁵ Robert Franken, DP P00597, T(e), u predmetu *Popović i drugi*, str. 2553 i 2554 (17. oktobar 2006.).

²⁰⁶ Robert Franken, DP P00597, T(e), u predmetu *Popović i drugi*, str. 2560 (17. oktobar 2006.).

²⁰⁷ Dokazni predmet P01008, str. 19-22 i 26-27.

²⁰⁸ Dokazni predmet D00036

²⁰⁹ Dokazni predmet P02798, disk 4, 00:35:48 do 00:36:39.

²¹⁰ S tim u vezi, u dokaznom predmetu D00174 se poziva na dopis od 11. jula 1995. u kojem se Nizozemskom bataljonu nalaže da "[stupi] u pregovore s lokalnim komandantima vojske bosanskih Srba kako bi se odmah postigao prekid vatre" i "[preduzmu] sve razumne mjere da bi se zaštitile izbjeglice i civili za koje [je] nadlež[an]". V. takođe dokazni predmet P01463, str. 2; završna riječ optuženog, T(e), str. 19509 do 19511 (22. avgust 2012.).

²¹¹ V. suprotno mišljenje sudije Nyambe, str. 21, par. 43.

²¹² Mendeljev Đurić, dokazni predmet P01620, T(e) u predmetu *Popović i drugi*, str. 10807 i 10808 (2. maj 2007.).

²¹³ Robert Franken, dokazni predmet P00597, T(e) u predmetu *Popović i drugi*, str. 2680, 2682 i 2683 (18. oktobar 2006.). V. takođe Eelco Koster, dokazni predmet P01483, T(e) u predmetu *Popović i drugi*, str. 3094 i 3095 (26. oktobar 2006.).

²¹⁴ Svjedok PW-017, dokazni predmet P02883, T(e) u predmetu *Krstić*, str. 1255 i 1256 (24. mart 2000.); Mirsada Malagić, T(e), str. 10036 (16. februar 2011.). V. takođe Paul Groenewegen, dokazni predmet P00098, T(e) Predmet *Blagojević*, str. 1025 (10. jul 2003.).

²¹⁵ Mevlinda Bektić, dokazni predmet P01534 (16. jun 2000.), str. 5; Šifa Hafizović, dokazni predmet P01527 (16. juni 2000.), str. 4; Nura Efendić, dokazni predmet P01528 (21. jun 2000.), str. 5.

prisilnog premještanja, nisu bili prisutni tokom događaja koji su se odigrali najprije u Srebrenici, a zatim u Potočarima.

b. Prisilno raseljavanje muslimanskog stanovništva iz Žepe

Dokazni predmet **D00144**²¹⁶ pokazuje da je civilno stanovništvo dobrovoljno htjelo da ode još od početka 1995. Naime, ta želja za odlaskom bila je posljedica stalnih borbi između VRS-a i ABiH i ogleдалa se u masovnom odlasku brojnih civila koji su željeli da napuste enklavu premda nisu tražili dozvolu od lokalnih vlasti.²¹⁷ Iz prikaza vojnih događaja prilikom pada Žepe, u dokaznom predmetu **D00055**, vidi se da je Palić bio suočen s velikim brojem odlazaka i da je trebalo da uhapsi između **300 i 400** osoba dnevno da se spriječe ilegalni odlasci.²¹⁸ ABiH je smatrala da ti dobrovoljni odlasci predstavljaju ozbiljan problem jer nijedna mjera koju su preduzele vojne i civilne vlasti nije uspjela da odvрати ljude od odlaska.²¹⁹ S tim u vezi **Hamdija Torlak** je rekao da je bilo potpuno prirodno što su ljudi željeli da odu jer su bili pod opsadom u veoma lošim uslovima.²²⁰

S obzirom na te uslove, **Ratno predsjedništvo Žepe** bilo je svjesno potrebe za određenim stepenom zaštite kako bi se okončalo takvo stanje.²²¹ Na osnovu razgovora vođenih između rukovodilaca ABiH vidimo da je rukovodstvo Žepe radilo na izradi **plana evakuacije civilnog stanovništva**. Tu namjeru potvrđuje dokazni predmet **P00127, Živanovićev** izvještaj upućen komandi Drinskog korpusa, od **13. jula 1993.** u kojem on navodi da je rukovodstvo Žepe spremno da se izvrši iseljenje, ali da rukovodstvo u Sarajevu nepovoljno utiče na tu odluku.²²² Dokazni predmeti D00106,²²³ D00060²²⁴ i D00054²²⁵ su pisma koja su jedni drugima slali politički rukovodioci BiH i koja potvrđuju da je postojala želja da se oni uključe u pregovore sa VRS-om. Naime, dokazni predmet D00060 pokazuje da su politički rukovodioci BiH pripremili plan za **povlačenje** civilnog stanovništva iz Žepe iako su istovremeno koordinisali operacije koje su imale za cilj da se pojača inenzitet borbi sa VRS-om.²²⁶

²¹⁶ Dokazni predmet D00144 str. 1-2. Ratko Škrbić, T(e), str. 18843 do 18845 (6. februar 2012.).

²¹⁷ Dokazni predmet D00144 str. 1

²¹⁸ Dokazni predmet D00055, par. 11 i 12.

²¹⁹ Dokazni predmet D00144 str. 1

²²⁰ Hamdija Torlak, T(e), str. 4607 (30. avgust 2010.). Dokazni predmet D00099, str. 1.

²²¹ Hamdija Torlak, T(e), str. 4375 (24. avgust 2010.).

²²² Dokazni predmet P00127, str. 1.

²²³ Dokazni predmet D00106, pismo od 18. jula 1995., koje je predsjednik Žepe, Mehmed Hajrić, uputio predsjedniku BiH, Aliji Izetbegoviću.

²²⁴ Dokazni predmet D00060, pismo od 18. jula 1995, koje je predsjednik BiH, Alija Izetbegović, uputio generalu Rasimu Deliću.

²²⁵ Dokazni predmet D00054, pismo od 19. jula 1995, koje je predsjednik BiH, Alija Izetbegović, uputio predsjedniku Žepe, Mehmedu Hajriću.

Dokazni predmet **D00636** je prijedlog plana evakuacije Žepe koji su potpisali **Bećir Heljić, Rašid Kulovac** i **Sejdalija Sućeska** koji je dostavljen je **Aliji Izetbegoviću** i koji sasvim jasno potvrđuje da su vođeni takvi razgovori. Ovaj dokazni predmet, u kojem se nalazi propratno pismo koje je potpisao **Bećir Sadović** koje je 18. jula 1995. poslato generalu **Deliću**, pokazuje da su postojale četiri važne tačke. U tački 1, **Sadović** predlaže **Deliću** da **UNPROFOR** evakuiše žene, djecu i starije osobe iz Žepe; u tačkama 2 i 3 se govori o naporima koji su uloženi kako bi i drugi dobrovoljci pomogli ABiH, i zatim se u tački 4 navodi da je sačinjen plan evakuacije stanovništva za slučaj da "ne ide ni ovo pod tač. 1 i 2". S tim u vezi, **UNPROFOR** je priznao, u jednom izvještaju od **26. jula 1995.**, da civili nisu bili primorani da odu, već da su to učinili u okviru potpune evakuacije enklave tokom koje nije bilo slučajeva fizičkog nasilja ili primjene sile.²²⁷ S obzirom na to, veoma je iznenađujuće da je drugačiji zaključak izveden...

Naime, dokazi pokazuju da je stanovništvo jako željelo da bude transportovano izvan **Žepe**, te da je plan evakuacije civilnog stanovništva **Žepe** sačinjen na inicijativu političkog rukovodstva ABiH. Iz toga proizlazi da su politički rukovodioci ABiH planirali evakuaciju civilnog stanovništva **još prije** nego što je izvršen posljednji vojni napad na **Žepu**. S obzirom na to, u ovom slučaju ne vrijedi argument da "prisilno raseljavanje nije opravdano ako je humanitarna kriza koja ga je prouzrokovala rezultat upravo protivpravnog djelovanja optuženog."²²⁸ U svjetlu gore navedenog, ne može se na osnovu **nijednog dokaza** zaključiti, van razumne sumnje, da je scenario evakuacije stanovništva bosanskih Muslimana bio direktna posljedica ograničenja koje je nametnuo VRS i oružanih dejstava VRS-a.²²⁹

Zapravo, to je bila mjera evakuacije koja je preduzeta na inicijativu ABiH čiji je cilj bio preventivne prirode: zaštititi civilno stanovništvo. U tom smislu, premda član 49 Ženevske konvencije IV i član 17(1) Dopunskog protokola II dopuštaju, u posebnim uslovima, prisilno raseljavanje ukoliko bezbjednost stanovništva ili imperativni vojni razlozi to nalažu, te dvije odredbe se ne mogu primijeniti u ovom slučaju. Naime, mjere koje su preduzeli rukovodioci ABiH ne potpadaju pod polje primjene ovih članova jer rukovodioci nisu postupali kao okupaciona sila, već kao rukovodioci na teritoriji zahvaćenoj sukobom, te je stoga njihova želja da evakuišu svoje stanovništvo potpuno legitimna.

²²⁶ Dokazni predmet D00060.

²²⁷ Dokazni predmet D00175

²²⁸ V. par. 800-810 Prvostepene presude u predmetu *Tolimir*. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 308, fusnota 739; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 287; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 903.

²²⁹ V. par. 1036 Prvostepene presude u predmetu *Tolimir*.

U svjetlu gore navedenog, nijedan od konstitutivnih elemenata prisilnog premještanja nije prisutan u ovom slučaju, ni namjera, ni prisilni karakter raseljavanja. Važno je istaći da je evakuacija stanovništva iz **Žepe** obavljena **na dobrovoljnoj osnovi** i da je u njenoj osnovi bila želja stanovništva da napusti enklavu. Ta želja se ogledala u pregovorima koje su pokrenuli rukovodioci ABiH i koji su pripremili plan evakuacije za raseljavanje civilnog stanovništva.

S obzirom na navedeno, ne preostaje mi drugo osim da prihvatim 13. žalbenu osnovu koja je u velikoj mjeri utemeljena na dokazima.

c. Pravni status ljudi iz kolone

Kad je riječ o događajima koji su se odigrali nakon pada Srebrenice, tužilaštvo smatra da **odlazak kolone** predstavlja djelo **prisilnog premještanja**.²³⁰ Međutim, činjenice su realno gledano takve da nas navode na sasvim drugi zaključak. Pored čisto formalnih pitanja koja se odnose na striktnije poštovanje proceduralnih pravila,²³¹ važno je precizno utvrditi status ljudi iz kolone kako bi se odredilo mjerodavno pravo.

Konkretno gledano, svjedoci su izjavili da je u koloni bilo više hiljada ljudi, između **10.000 i 15.000** osoba,²³² da se sastojala najprije od deminera, pripadnika vojske, koji su bili na čelu kolone i čistili put, a iza njih su išli pripadnici 28. divizije. Kolona, koja se sastojala od više dijelova, bila je dugačka nekoliko kilometara i njeno krajnje odredište je bila Tuzla.²³³ To je bila mješovita kolona u čijem su sastavu bili pripadnici vojske iz nekoliko brigada i "civilni" od kojih su neki nosili oružje, a neki nisu.²³⁴ Kad je riječ o brigadama, jedan dio pripadnika nije bio pod oružjem, a drugi dio jeste bio naoružan,²³⁵ neki su nosili civilnu odjeću, a drugi su bili u uniformama.²³⁶ U koloni je takođe bilo vojno sposobnih muškaraca, jedan **manji broj žena**²³⁷ i **djece** kao i medicinsko osoblje iz bolnica.²³⁸ U svakom dijelu kolone su bili vojnici koji su nadgledali kretanje kolone i pokazivali kojim putem da se ide.²³⁹ Čini se da se prisustvo civila objašnjava time što je vladao strah među osobama koje su se nalazile u Srebrenici i koje su radije željele da pobjegnu s vojnicima ABiH i krenu istim putem kao i kolona, nego da ih pripadnici srpskih snaga zarobe i zlostavljaju, ili čak ubiju.²⁴⁰ Dok se kolona kretala, neki njeni dijelovi su odsječeni i upali su u zasjede uslijed čega je veliki broj pripadnika ABiH poginuo, a bilo je i nekoliko poginulih na strani VRS-a.²⁴¹ Žrtve iz redova ABiH su pokopane u primarnim i sekundarnim zajedničkim grobnicama. Jedino se sudsko-medicinskim pregledom leševa žrtava može utvrditi da li su te osobe poginule od eksplozije ili su pogubljene po kratkom postupku.

²³⁰ V. par. 818-822 Prvostepene presude u predmetu *Tolimir*.

²³¹ U Prvostepenoj presudi u predmetu *Popović i drugi*, sudija Kwon s pravom ukazuje na proceduralne greške do kojih je došlo zato što je izveden pravni zaključak o koloni kao konstitutivnom elementu prisilnog premještanja.

²³² Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par.269.

²³³ Mevludin Orić, dokazni predmet P00069, T(f) u predmetu *Popović i drugi*, str. 873 (28. avgust 2006.) i str. 1078 (30. avgust 2006.).

²³⁴ T(f) u predmetu *Popović i drugi*, str.1050 (30. avgust 2006.).

²³⁵ T(f) u predmetu *Popović i drugi*, str. 874 (28. avgust 2006.).

²³⁶ T(f) u predmetu *Popović i drugi*, str.1059 (30. avgust 2006.).

²³⁷ Svjedok PW-116, T(f) u predmetu *Krstić*, str. 2944 (14. april 2000.).

²³⁸ Svjedok PW-106, T(f), u predmetu *Popović i drugi*, str. 4019, 4026 i 4027 (djelimično zatvorena sjednica) (16. novembar 2006.).

²³⁹ Svjedok PW-127, T(f), u predmetu *Popović i drugi*, str. 3574 (djelimično zatvorena sjednica) (3. novembar 2006.).

²⁴⁰ Svjedok PW-116, T(f), u predmetu *Krstić*, str. 2995 (14. april 2000.).

²⁴¹ Bilo je gubitaka i na strani VRS-a, ali su oni bili veoma mali.

Pitanje koje se postavlja je koji je pravni status tih žrtava? Na osnovu međunarodnog humanitarnog prava, borci, uključujući pripadnike oružanih grupa, uživaju zaštitu na osnovu *zajedničkog* člana 3 četiri ženevske konvencije isključivo pod uslovom da su položili oružje ili bili van borbenog stroja. U ovom slučaju nije bilo predaje oružja. Naprotiv, veliki broj pripadnika oružanih snaga 28. divizije bio je dobro opremljen vojnim naoružanjem. U tom smislu, na temelju **međunarodnog humanitarnog prava**, ti pripadnici su, uključujući i one koji su nosili civilnu odjeću i koji nisu bili naoružani ili nisu sudjelovali u borbama, **zaraćene strane** koje se smatraju legitimnim vojnim ciljevima tokom cijelog sukoba.

Takvo je tumačenje MKCK-a koji u Komentaru Protokola I iznosi: *"Svi pripadnici oružanih snaga su borci, i samo pripadnici oružanih snaga su borci. Dakle, ovime prestaje potreba za primjenu koncepta kvazi-boraca, koji se ponekad koristi za djelatnosti koje su više ili manje povezane s ratnim naporom. Slično tome, nestaju i svi pojmovi povremenog vojnika, polucivila i poluvojnika ili statusa vojnika po noći i mirnog građanina po danu"*.²⁴² Žalbeno vijeće MKSJ-a je u drugostepenoj presudi u predmetu *Blaškić*, od 29. jula 2004., podržalo taj pristup i korigovalo presudu Pretresnog vijeća, konstatujući da *"posebna situacija žrtve u trenutku počinjenja zločina nužno ne određuje njen civilni ili necivilni status. Ako je on doista pripadnik oružane organizacije, činjenica da nije naoružan ili da ne učestvuje u borbi u trenutku počinjenja zločina ne daje mu civilni status"*.²⁴³ Ta presuda se, uostalom, poklapa sa stavom MKCK-a u smislu da se u *"Protokolu (...) ne prihvata da borac ima status borca dok je u operacijama, a status civila u međuvremenu. Protokol ne priznaje status borca "na zahtjev". Međutim, u Protokolu stoji da svi borci imaju jednak pravni status, što je zahtjev koji postoji već jako dugo, kao što smo to vidjeli"*.²⁴⁴

Preostaje da se utvrdi koji je bio stvarni status civila koji su se nalazili u toj koloni. Kad je riječ o učešću civila u neprijateljstvima, tu takođe postoji nekoliko pravnih praznina. Iako je u zajedničkom članu 3 četiri ženevske konvencije i članu 51(3) Protokola I, te članu 13(3) Protokola II predviđeno da njihovo direktno učešće suspenduje zaštitu od opasnosti izazvanih vojnim operacijama,²⁴⁵ preostaje da se utvrdi na temelju kojih kriterijuma se utvrđuje takvo učešće. Na osnovu preporuka MKCK-a, kako bi se zaključilo da je postojalo direktno učešće, potrebno je da

²⁴² V. Komentar člana 43 par. 2 Dopunskog protokola I, str. 521, par. 1677.

²⁴³ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 114.

²⁴⁴ V. Komentar člana 43 par. 2 Dopunskog protokola I, str. 521-522, par. 1678.

²⁴⁵ MKCK iznosi da svaki civil, koji svojim direktnim učešćem u ratnim dejstvima koja su, po svojoj prirodi ili svrsi, konkretno usmjerena nanošenju štete ljudstvu ili materijalnim sredstvima neprijateljskih snaga, gubi zaštitu, te se smatra vojnim, odnosno legitimnim ciljem. V. Komentar člana 51, par. 3 Protokola I, str. 633. par. 1944. S tim u vezi, Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 180; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 48.

budu ispunjena **tri kumulativna uslova**: prag štete koja može nastati kao posljedica akta, direktni uzročno-posljedični odnos između akta i očekivanih štetnih posljedica i neksus zaraćene strane između akta i neprijateljstava koje vode strane u sukobu.²⁴⁶

Samim tim, civili koji direktno učestvuju u neprijateljstvima, iako nisu pripadnici oružanih snaga ili oružanih grupa, gube zaštitu od napada isključivo tokom trajanja svog učešća.²⁴⁷ Drugim riječima, civili koji direktno učestvuju u neprijateljstvima ne prestaju biti dio civilnog stanovništva, ali je njihova zaštita od direktnih napada privremeno obustavljena.²⁴⁸ U tom smislu, važno je napraviti razliku između restriktivnog pojma "**direktnog učešća**" i, sličnog izraza, "**aktivnog učešća**", koji obuhvata sve direktne i indirektno neprijateljske akte počinjene protiv jedne od zaraćenih strana.²⁴⁹ Stoga, kada je potrebno napraviti razliku između boraca i neboraca, odnosno, između legitimnih vojnih ciljeva i ciljeva koji uživaju zaštitu od napada, treba da se uzme u obzir samo pojam **direktnog učešća** kako se ne bi desilo da se nevini smatraju legitimnim vojnim ciljevima.²⁵⁰ Vijeća MKSJ-a se zalažu za proširenu zaštitu tog principa u smislu da je zaštićena svaka osoba koja ne učestvuje, ili više ne učestvuje, u trenutku počinjenja djela za koje se tereti. U prvostepenoj presudi u predmetu *Halilović*, Vijeće uzima u obzir "*status te konkretne*" žrtve u momentu počinjenja zločina kako bi utvrdilo da li je žrtva uživala zaštitu na osnovu *zajedničkog* člana 3.²⁵¹ Prema

²⁴⁶ *Interpretative Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities Under International Humanitarian Law*, op. cit., str. 48. MKCK, u svom interpretativnom vodiču, iznosi da su sastavni dio djela direktnog učešća pripreme mjere potrebne za izvršenje djela konkretno povezanog s neprijateljstvima, kao i djela razmjешtanja na određite i povratak s mjesta izvršenja. *Ibid.*, str. 68-71. U prošlosti, neki učesnici na Diplomatskoj konferenciji iz 1974. iznijeli su ideju da bi se direktno učešće u neprijateljstvima trebalo da pokriva "pripreme za borbu i povratak u borbu". V. Akti sa Diplomatske konferencije o reafirmaciji i razvoju međunarodnog humanitarnog prava mjerodavnog u ratnim sukobima, Ženeva, 1974.-1977., XIV, str. 340. V. u vezi s tim izvještaj Interameričke komisije za ljudska prava o stanju ljudskih prava u Kolumbiji, Third Report on Human Rights in Colombia, Dok. OEA/Ser.L/V/II.102, 26. februar 1999., poglavlje IV, par. 54-55.

²⁴⁷ U nekim prvostepenim presudama donijetim na MKSJ-u i MKSR-u, direktno učešće civila u neprijateljstvima se shvata kao da odražava analogiju između statusa borca i statusa civila. Međutim, taj stav je odbačen u drugostepenoj presudi u predmetu *Akayesu* na MKSR-u kao i u prvostepenim presudama u predmetu *Blagojević i Jokić* i predmetu *Strugar* na MKSJ-u, u kojima se iznosi da je potrebno imati širi i diferenciraniji pristup pojmu civila koji ne učestvuju direktno u neprijateljstvima.

²⁴⁸ V. u vezi s tim *Interpretative Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities Under International Humanitarian Law*, op.cit., str. 73.

²⁴⁹ Taj širi izraz pronalazimo u nekim izvještajima sa sastanaka eksperata koje je organizovao MKCK. V. npr. izvještaj koji je MKCK podnio na 21. međunarodnoj konferenciji Crvenog krsta, Ženeva, maj 1969., str. 81 i str. 41.

²⁵⁰ U Statutu Međunarodnog krivičnog suda, u članu 8, par. 2(e) ratni zločin u nemeđunarodnim oružanim sukobima kvalifikuje se kao "namjerno usmjeravanje napada protiv civilnog stanovništva kao takvog ili protiv pojedinih civila koji ne sudjeluju direktno u neprijateljstvima". Samim tim, u njemu se restriktivno tumači učestvovanje u neprijateljstvima budući da njime nisu obuhvaćeni civili koji indirektno učestvuju u sukobu. U predmetu *Thomas Lubanga Dylo*, u kojem je riječ o isporuci prehrambenih namirnica u jednu vazuhoplovnu bazu, MKS iznosi da aktivnosti koje očigledno nisu povezane sa sukobom ne treba da se smatraju direktnim činom neprijateljstva. V. MKS, Pretpretresno vijeće I, Odluka od 29. januara 2007., predmet *Thomas Lubanga Dylo*, ICC-01/04-01/06, par. 262.

²⁵¹ Kad je riječ o neposrednom rezultatu vojnih operacija, Jean MIRIMANOFF-CHILIKINE smatra da treba relativizirati pitanje neposrednosti rezultata čina učešća "*jer postoje okolnosti kada je štetni rezultat čina učešća odložen*".

Drugostepenoj presudi u predmetu *Strugar*, to se mora ispitati od slučaja do slučaja, u svjetlu ličnih okolnosti žrtve u vrijeme događaja.²⁵²

Danas, **neborci**, kako ih nazivamo, a koji su nekada manje-više bili posmatrači događaja, sada imaju ulogu koja nije ništa manje bitna od uloge boraca. To se konkretno pokazuje prilikom pokreta otpora ili samoodbrane,²⁵³ čije se strukture obrazuju izvan bilo kakve kontrole koja postoji u tradicionalnoj vojsci i učešće civila u pokretu otpora se teško kontroliše s obzirom na to da neke njegove operacije imaju karakter odgođenog djelovanja. Ta promjena u akterima savremenih nemeđunarodnih oružanih sukoba ima za posljedicu da se teže pravi razlika između **civila i boraca**, budući da civili koji učestvuju u toj vrsti sukoba niti nose uniforme, niti imaju druga obilježja na osnovu kojih bi se mogli razlikovati. Pored toga, istovremeno prisustvo pripadnika oružanih snaga i civilnog stanovništva može učiniti neke situacije složenijim. U tom smislu, u članu 50(3) Protokola I stoji da prisustvo među civilnim stanovništvom lica koja nisu obuhvaćena definicijom civila ne lišava stanovništvo njegovog civilnog karaktera i zaštite koju uživa od napada.²⁵⁴

U ovom predmetu, na osnovu dokaza se ne može utvrditi u kojoj mjeri je među žrtvama bilo civila. Premda se, na osnovu svjedočenja, može ukazati na **direktno učešće** izvjesnih naoružanih civila s obzirom na njihovo sudjelovanje u borbama, štetu nanesenu oružjem koje su nosili i njihovu direktnu povezanost s borcima koji su bili u koloni,²⁵⁵ preostaje da se utvrdi status civila koji su bili prisutni u koloni, a nisu nosili oružje. Da li se može smatrati da su oni direktno učestvovali u neprijateljstvima samo zato što su bili prisutni zajedno s pripadnicima oružanih snaga?²⁵⁶ Da li se oni mogu smatrati legitimnim ciljevima i da li se njihova smrt može smatrati posljedicom kolateralne štete?

²⁵² Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 178.

²⁵³ Na primjer, tokom Drugog zalivskog rata (2003.) koji je završio okupacijom Iraka od strane američke vojske, pojavili su se pokreti oružanog otpora protiv te okupacije. Najpoznatiji je "Mahdijeva armija" Moktade Al-Sadra u Sadr Cityju sjeveroistočno od Bagdada. Prije američke okupacije, sukob je bio između redovne armije Iraka i trupa anglo-američke koalicije. U ovom slučaju, bilo je važno napraviti razliku između međudržavnog sukoba i neprijateljstava povezanih s okupacijom teritorije.

²⁵⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 513.

²⁵⁵ Međutim, civil koji učestvuje u borbama, izolovano ili u grupi, samim tim postaje zakoniti cilj, ali isključivo dok učestvuje u neprijateljstvima, Drugostepena presuda u predmetu *D. Milošević*, par. 57; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 174 i par. 179.

²⁵⁶ U Drugostepenoj presudi u predmetu *Strugar*, Žalbeno vijeće navodi, kao primjer indirektnog učešća u neprijateljstvima, učestvovanje u aktivnostima u korist ratnih ili vojnih napora jedne od strana u sukobu, prodaju robe jednoj od strana u sukobu, pokazivanje naklonjenosti ciljevima jedne od strana u sukobu, nepreduzimanje mjera da se spriječi upad jedne od strana u sukobu, pratnju i obezbijedivanje hrane za jednu od strana u sukobu, prikupljanje i prenošenje vojnih informacija, transport oružja i municije i obezbijedivanje snabdijevanja, kao i pružanje stručnih savjeta u vezi s izborom vojnog osoblja, njihovom obukom ili pravilnim održavanjem naoružanja. Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 177.

Sa stanovišta međunarodnog humanitarnog prava, zaštita civilnog stanovništva mora u svakom trenutku biti uslovljena načelom razlikovanja civila i boraca. Samim tim, operacije smiju biti usmjerene isključivo protiv vojnih ciljeva,²⁵⁷ uz poštovanje načela predostrožnosti²⁵⁸ i to tako da se ne izazovu gubici ili šteta koja bi bila nesrazmjerno velika u odnosu na vojnu prednost koja se predviđa.²⁵⁹ Zabrana vođenja napada protiv civilnog stanovništva je fundamentalno načelo međunarodnog običajnog prava. Civilne žrtve se smatraju legitimnim isključivo ukoliko su one *slučajna posljedica* vojnih operacija i pod uslovom da broj žrtava nije nesrazmjeran u odnosu na očekivanu konkretnu i direktnu vojnu prednost.²⁶⁰

U ovom konkretnom slučaju, *a priori* imamo hiljade mrtvih na strani ABiH i desetine mrtvih na strani VRS-a, te se samim tim čini da **stepen srazmjernosti** nije poštovan i da je načelo predostrožnosti bilo zanemareno. Međutim, različit stepen učešća civila u neprijateljstvima povlači sa sobom izvjestan broj problema praktične prirode među kojima je jedan od najvažnijih pitanje sumnje u identitet neprijatelja. Na primjer, ukoliko se borbe vode tokom noći, u šumi ili u lošim klimatskim uslovima, oružane snage su suočene s ozbiljnim problemom kako garantovati poštovanje načela razlikovanja između civila i boraca. U ovom predmetu, snage VRS-a su bile suočene s problemom kako na pouzdan način da naprave razliku između tri kategorije osoba: pripadnika oružanih snaga ABiH, civila koji direktno učestvuju u neprijateljstvima na spontan, sporadičan ili neorganizovan način i civila koji jesu ili nisu mogli da pruže podršku neprijatelju, ali koji, u datom trenutku, nisu **direktno** učestvovali u neprijateljstvima. S obzirom na datu situaciju, u međunarodnom humanitarnom pravu se smatra da ukoliko postoji sumnja u pogledu statusa neke osobe, ta osoba će se smatrati civilom. MKCK u svojim komentarima na član 50 Protokola I govori o "*[o]sob[ama] koje nisu počinile neprijateljske aktivnosti, ali čiji se status čini sumnjivim zbog okolnosti. Njih treba smatrati civilima te ih, dakle, ne napadati dok ne postanu dostupne nove informacije*".

²⁵⁷ Član 48 Protokola I i član 13 par. 2 Protokola II; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 190; Drugostepena presuda u predmetu *D. Milošević*, par. 53; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 190; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 54.

²⁵⁸ Dopunski protokol I, član 57.

²⁵⁹ Dopunski protokol I, član 51, par. 5(b).

²⁶⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Boškoski i Tarčulovski*, par. 46; Drugostepena presuda u predmetu *D. Milošević*, par. 53; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 190; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 179.

S obzirom na to stanovište, postupivši ne vodeći računa o posljedicama napada,²⁶¹ snage VRS-a nisu preduzele potrebne mjere kako bi se izbjeglo da zaštićene osobe postanu vojni ciljevi. Međutim, na osnovu dokaza se ne može sa sigurnošću utvrditi status žrtava. Stoga je na osnovu dokaza **nemoguće utvrditi van razumne sumnje identitet i tačne okolnosti ubistva osoba iz kolone koje su izgubile život uslijed napada srpskih snaga.**²⁶² Iz tog razloga, kad je riječ o ubistvu **civila** koji nisu direktno učestvovali u neprijateljstvima, optuženi ne snosi odgovornost na osnovu člana 3 Statuta u kojem se to krivično djelo kvalifikuje kao ratni zločin.

Smatram da je trebalo s većom preciznošću razmotriti ovo pitanje i, kad je riječ o ubijenima, napraviti razliku između osoba koje su poginule tokom borbi (vojnici i civili koji su aktivno učestvovali) i civila koji su pogubljeni po kratkom postupku. Zatim je na temelju takvog popisa trebalo utvrditi tačne okolnosti smrti svake žrtve.

Pretno vijeće u svojoj presudi, u paragrafima 689 i dalje, podsjeća na mjerodavno pravo u paragrafima 689 do 697. Iako se u potpunosti slažem s tom pravnom analizom, smatram da postoji frapantno protivrjeđe u pogledu **osoba van borbenog stroja**. U paragrafu 695 prvostepene presude, Pretno vijeće navodi, pozivajući se na drugostepene presude u predmetima *Martić* i *Galić*, da se te osobe ne smatraju civilima,²⁶³ iako je u paragrafu 697, upućujući na drugostepene presude u predmetima *Mrkšić* i *Martić*, Žalbeno vijeće zaključilo da "[u] skladu sa članom 5 Statuta, lice van borbenog stroja može, dakle, biti žrtva dela koje predstavlja zločin protiv čovečnosti, pod uslovom da su ispunjeni svi drugi nužni uslovi, konkretno, da to delo čini deo rasprostranjenog ili sistematskog napada protiv bilo kog civilnog stanovništva".²⁶⁴

To protivrjeđe zaslužuje, po mom mišljenju, razjašnjenje u pogledu zaštite koja se pruža "civilnom stanovništvu". Naime, iako zaštita koju pruža zajednički član 3 četiri ženevske konvencije u principu važi u svakom trenutku i za svaku osobu, bez obzira da li je ona borac ili civil, borci, uključujući pripadnike oružanih grupa, tu zaštitu uživaju samo ako su položili oružje ili su van borbenog stroja. Za svaku osobu koja nema status borca primjenjuje se kriterijum "**direktnog**

²⁶¹ Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 270 gdje se upućuje na Komentar dopunskih protokola, Dopunski protokol I, par. 3474, u kojem se namjera definiše na sljedeći način: "optuženi je morao djelovati svjesno i s namjerom, tj. tako da je svjestan tog djela i njegovih posljedica, i htijući ih ("zločinačka namjera" ili "direktni dolus"); ovo obuhvata koncept "eventualnog dolusa" ili "bezobzirnost", odnosno stav činioca koji, mada nije siguran u to kakav će biti ishod, prihvaća mogućnost takvog ishoda; s druge strane, to ne obuhvata običan nemar, ili lakomislenost, tj. kada čovjek djeluje bez svijesti o djelu i o njegovim posljedicama".

²⁶² Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 260 gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Krnjelac*, par. 326-327 i na Prvostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 240.

²⁶³ Drugostepena presuda u predmetu *Martić* par. 302 i Drugostepena presuda u predmetu *Galić* par. 144.

²⁶⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić* par. 36, Drugostepena presuda u predmetu *Martić* par. 313.

učešća". Prema tome, vojno sposobni muškarci koji su direktno učestvovali u neprijateljstvima nisu uživali tu zaštitu tokom cijelog vremena učestvovanja.²⁶⁵

Većina članova Pretresnog vijeća, u svojim zaključcima u paragrafima 701 i dalje, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, zaključuje da je napad bio rasprostranjen i usmjeren protiv civilnog stanovništva, a to iznosi pozivajući se na Direktivu 7, koja je, po mišljenju većine članova Vijeća, bila usmjerena konkretno protiv zaštićenog stanovništva. Kao što je navelo u paragrafu 710, Pretresno vijeće je zaključilo da je riječ o napadu koji je primarno bio usmjeren protiv muslimanskog stanovništva u enklavama Srebrenica i Žepa. Ja se uopšte ne slažem s tim zaključkom jer se direktiva 7 kao i direktiva 7.1, u kojoj se podsjeća da se stanovništvo mora zaštititi, ne odnose na civilno stanovništvo već su dio legitimne vojne operacije koja je imala više ciljeva: obustaviti napade ABiH iz enklava; uspostaviti između dvije enklave koridor pod kontrolom VRS-a; osigurati da međunarodna zajednica uvidi da Republika Srpska bez enklava nema teritorijalni integritet.

Svakako, bilo je očigledno da će vojno osvajanje dvije enklave imati posljedice po civilno stanovništvo ali, kao što pokazuju dokumenti i sastanci u hotelu Fontana kojima je predsjedavao **general Mladić**, civilno stanovništvo je imalo izbor da ostane ili da ode. Pored toga, smatram da je civilno stanovništvo te dvije enklave imalo samo jedan cilj na pameti, a to je da napusti enklave jer su stanovnici ili htjeli da se vrate u mjesta iz kojih su došli ili su htjeli da odu u područja pod kontrolom ABiH, odnosno, kao što smo vidjeli u slučaju enklave Žepa, da odu u Srbiju. Zaključujem da nije izvršeno **prisilno premještanje i da je ova žalbena osnova žalioaca trebala biti prihvaćena.**

²⁶⁵ U okviru prihvaćenih dokumenata, kad se govori o prisutnim snagama (ABiH ili VRS-a), upotrebljava se izraz vojno sposobni muškarci starosti od 18 do 60 godina. Pažljivim pregledom dokaza, primjetio sam da su neki među njima bili pomiješani s vojnim jedinicama (D00055). Međutim, ne znamo tačan broj njih koji su se priključili koloni koja je bježala iz **Srebrenice**, a koju je obrazovala 28. brigada ABiH.

B. GENOCID

Kad je riječ o **genocidu**, ne slažem se s tezom tužilaštva koje bi, kao svako tužilaštvo, trebalo da je jedinstveno i kada iznosi tvrdnje u jednom predmetu, one se takođe automatski odražavaju na druge predmete.²⁶⁶

S tim u vezi, zamjenik tužioca **g. Nice** je 12. februara 2002., na suđenju **Slobodanu Miloševiću**, izjavio da je "genocid bio prirodna i predvidljiva posljedica udruženog zločinačkog poduhvata prisilnog i trajnog premještanja nesrpskog stanovništva sa teritorije nad kojom je preuzeta kontrola".²⁶⁷ U pogledu te izjave, treba istaći, kao što ću kasnije i pokazati, da tužilaštvo stapa u jedno prisilno premještanje (kao posljedicu UZP-a) i genocid.

Zapravo, stanovište tužilaštva koje se iznosi u svim predmetima na MKSJ-u treba pobliže razmotriti od slučaja do slučaja i od dokaza do dokaza. Sklon sam tome da prihvatim da je počinjen "genocid", ali ne onakav kako ga je aproksimativno definisalo tužilaštvo, koje nije uzimalo u obzir stvarni status osoba koje su pripadale zaštićenoj grupi, Muslimanima, okupljenim u Srebrenici. Naime, više pripadnika te grupe je na gotovo sistematičan način ubijeno i to na više mjesta u nekoliko dana na očigled međunarodne zajednice.²⁶⁸

²⁶⁶ V. Optužnica u predmetu *Tolimir* od 28. avgusta 2006. i dio posvjećen tački 1: *Genocid*, str. 4-17.

²⁶⁷ *Tužilac protiv Slobodana Miloševića*, predmet br. IT-02-54-T, pretres od 12. februara 2002., T(e), str. 92 (na izvornom jeziku je rečeno slijedeće: "(...) genocide was the natural and foreseeable consequence of the joint criminal enterprise forcibly and permanently to remove non-Serbs from the territory under control").

²⁶⁸ Koji su predstavljali UNPROFOR, UNHCR, nevladine organizacije i sredstva javnog informisanja (konkretno CNN) kao i pripadnici vojnih jedinica koji su svi, teoretski gledano, imali za vojnog komandanta generala Mladića a kao vrhovnog komandanta Radovana Karadžića.

1. Pojam zaštićene grupe (8. žalbena osnova)

U članu 4 Statuta MKSJ-a daje se definicija **krivičnog djela genocida**, sličnu definiciji iz člana 3 Konvencije o genocidu, koja obuhvata izvjestan broj djela počinjenih s namjerom da se u cijelosti ili djelimično uništi jedna "nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva".²⁶⁹ Samim tim, **identifikacija žrtava** koje pripadaju zaštićenoj grupi je jedan od potrebnih elemenata kako bi se okarakterisao zločin genocida.

Važno je konstatovati da se **Konvencijom o genocidu**, kada se njome štiti jedan dio grupe, zapravo štiti grupa u cjelini. Samim tim, ukoliko se kaže da je jedan dio grupe zaseban na osnovu toga gdje je geografski smještena, time se smanjuje djelotvornost zaštite koju uživa grupa u cjelini. Kao što je istaklo pretresno vijeće MKSR-a u više predmeta, "žrtva krivičnog djela genocida je sama grupa, a ne samo pojedinac".²⁷⁰

U tom smislu, dokazi predloženi na suđenju vrlo jasno pokazuju da su najviši politički organi i snage bosanskih Srba koje su djelovale u **Srebrenici** u julu 1995. smatrali da su bosanski Muslimani jedinstvena nacionalna grupa. Naime, ne postoji nijedna nacionalna, etnička, rasna ili religiozna karakteristika, niti bilo kakav geografski kriterijum na osnovu kojeg bi se bosanski Muslimani koji su živjeli u Srebrenici u vrijeme ofanzive 1995. razlikovali od "drugih" bosanskih Muslimana. S tim u vezi, **ne slažem** se sa zaključkom Pretresnog vijeća u predmetu Krstić koje je mišljenja da "namjera uništenja grupe, pa i samo djelimičnog, znači težnju da se uništi neki zaseban dio grupe, a ne tek bilo koji skup pripadnika te grupe".²⁷¹ Zapravo to tumačenje znatno prevazilazi okvir striktnog značenja zaštićene grupe, kako je definisan u članu 2 Konvencije o genocidu. Osim toga, pogrešno bi bilo slijediti takvo rezonovanje jer bi to značilo da bosanski Muslimani iz Srebrenice predstavljaju zaseban dio u odnosu na bosanske Muslimane u cjelini. Međutim, u Konvenciji se kaže da nacionalna, etnička ili vjerska grupa nije entitet koji se sastoji od zasebnih dijelova, već je **sam po sebi zaseban entitet**.

Međutim, slažem se sa zaključkom Pretresnog vijeća u predmetu Krstić da je muslimansko stanovništvo istočne Bosne i Hercegovine predstavljalo znatan dio zaštićene grupe.²⁷² Važno je u tom smislu istaći da na osnovu člana 2 Konvencije o genocidu, ciljani dio mora biti dovoljno

²⁶⁹ V. član 2 Konvencije o genocidu i član 4 Statuta Međunarodnog suda.

²⁷⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 521. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*, par. 53.

²⁷¹ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić* par. 559, citirano u Drugostepenoj presudi u predmetu *Krstić* par. 6-15.

značajan da njegov nestanak utječe na grupu u cjelini.²⁷³ **Međunarodni sud pravde (dalje u tekstu: MSP)** osim toga ističe da je široko prihvaćeno da se može izvjesti zaključak o postojanju genocida ukoliko postoji namjera da se uništi grupa unutar nekog određenog geografskog područja.²⁷⁴ U tom smislu se slažem sa zaključkom Pretresnog vijeća da je "[s]rebrenička enklava [...] bila od ogromnog strateškog značaja".²⁷⁵ Iz tog razloga, iako se radi o relativnom broju Muslimana prisutnih na tom geografskom području u odnosu na cjelokupno muslimansko stanovništvo u Bosni, činjenica je da se moglo smatrati da oni predstavljaju znatan dio grupe unutar tog područja.

Kad je riječ o brojčanoj veličini ciljanog dijela, ne postoji uslov minimalnog broja žrtava,²⁷⁶ dio ciljane grupe mora biti "dovoljno značajan da utječe na grupu u cjelini".²⁷⁷ Međutim, iako je broj ciljanih pojedinaca, u apsolutnom smislu, relevantan kako bi se utvrdilo da li se radi o znatnom dijelu grupe, on nije odlučujući.²⁷⁸ U tom smislu, Pretresno vijeće u predmetu **Jelisić** je ispravno zaključilo da genocidna namjera može biti želja da se uništi veoma veliki broj pripadnika jedne grupe, ali da takođe može biti želja da se uništi manji broj pojedinaca koji su odabrani zbog utjecaja koji će njihov nestanak imati na opstanak grupe kao takve.²⁷⁹

Činjenica je da je Pretresno vijeće u ovom predmetu izvršilo podjelu unutar zaštićene grupe bosanskih Muslimana.²⁸⁰ Naime, Vijeće je zaključilo da namjera da se unutar grupe unište vojno sposobni muškarci predstavlja namjeru da se uništi znatan dio te grupe, i to ne samo kvantitativno,²⁸¹ već i kvalitativno.²⁸² Čini se da se podjela jednog dijela grupe na podgrupe zasniva na tri kriterijuma: prema polu žrtava (isključivo muškarci), prema njihovoj starosti (isključivo ili prevashodno vojno sposobni muškarci) i prema njihovom geografskom porijeklu (Srebrenica i okolina grada).²⁸³ Osim toga, takva unutarnja podjela ne bi značila da je postojala želja da se "uništi

²⁷² Prvostepena presuda u predmetu par. 749. V. takođe, Drugostepena presuda u predmetu *Krstić* par. 12.

²⁷³ Prvostepena presuda, par. 749, Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 8.

²⁷⁴ Međunarodni sud pravde je iznio takav stav u par. 193 presude od 26. februara 2007.

²⁷⁵ Prvostepena presuda, par. 775. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 865, na koji se upućuje u Drugostepenoj presudi u predmetu *Krstić* par. 15-16.

²⁷⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 316; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 809.

²⁷⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 8.

²⁷⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 12.

²⁷⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 8.

²⁸⁰ Pretresno vijeće u paragrafu 750 presude govori o "zaštićenoj grupi" i u fusnoti 3141 navodi da su po tom pitanju već donošeni zaključci u više presuda (Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*). Pitanje da li su Muslimani iz centralne Bosne predstavljali znatan dio **zaštićene grupe** razmatra se u paragrafima 774 i 775 Prvostepene presude.

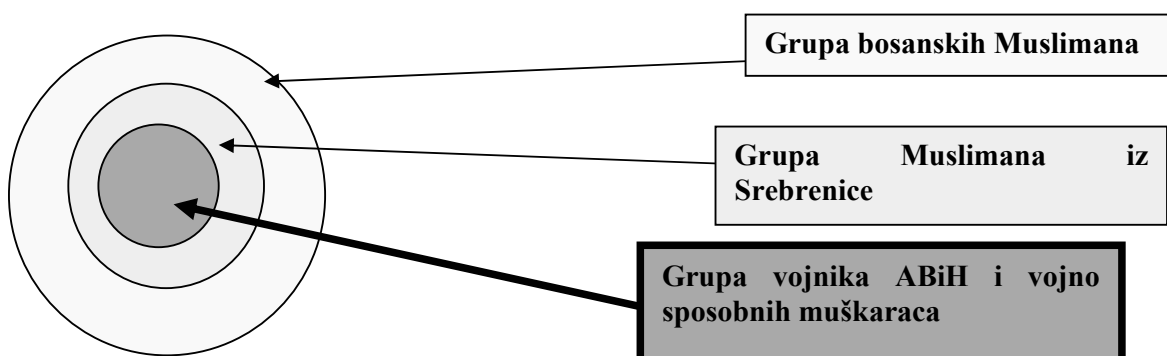
²⁸¹ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 594.

²⁸² Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 595.

²⁸³ G. Mettraux, *International Crimes and the Ad Hoc Tribunals*, 2005., str. 222.

znatan dio znatnog dijela grupe"²⁸⁴ budući da se isključivo odnosi na muškarce Muslimane iz Srebrenice koji su po godinama i fizičkim mogućnostima sposobni za borbu. To bi značilo da postoji "**podgrupa**" u kojoj su vojnici ABiH i vojno sposobni muškarci. Sljedeći prikaz pruža tačan uvid u datu zaštićenu grupu.

²⁸⁴ C. Tournaye, "Genocidal Intent before the ICTY", *International and Comparative Law Quarterly*, tom. 52, april 2003., str. 459.

Smatram da je ovo pitanje trebalo da se stavi u mnogo širi okvir u kojem bi se objedinili različiti lokaliteti Bosne i Hercegovine, uključujući **Srebrenicu**. To bi omogućilo razumnom presuditelju o činjenicama da uzme u obzir **sve** žrtve na temelju čijih svjedočenja su sastavljene sve optužnice i na taj način bi se dobro odredio pojam "zaštićene grupe". Da je, kao u Nirnbergu, vođeno **jedno suđenje** na kojem bi se zajedno sudilo Slobodanu Miloševiću, Radovanu Karadžiću, Ratku Mladiću, Zdravku Tolimiru i drugim optuženim, nadležni sud bi uzeo u obzir sve žrtve. Nažalost, s obzirom na "rascjepkanost" predmeta, nije bilo moguće imati **cjelokupnu sliku**: s obzirom na to da je ovo pitanje ograničeno na enklave **Srebrenicu** i **Žepu**, nastale su kontroverze koje itekako pronalazimo u podnescima žalioaca.

U svojim podnescima, žalilac tvrdi, pozivajući se na član 23 Statuta, da je Pretresno vijeće pogrešno primjenilo pravo jer nije dalo **obrazloženje** u vezi s kriterijumima za utvrđivanje zaštićene grupe.²⁸⁵ Pored toga, on smatra da je Vijeće, imajući u vidu član 4 Statuta, trebalo da navede na temelju kojih dokaza je utvrdilo da su Muslimani iz istočne Bosne bili zasebna etnička grupa, kao i da tačno objasni na osnovu čega je zaključilo da je muslimansko stanovništvo istočne Bosne i Hercegovine bilo znatan dio grupe.²⁸⁶ Žalilac navodi da je Pretresno vijeće pogrešno protumačilo zaključke donijete u drugim predmetima i da nije uzelo u obzir dokaze na kojima se oni temelje.²⁸⁷ Po mišljenju žalioaca, određivanje zaštićene grupe na osnovu člana 4 Statuta mora se vršiti od slučaja do slučaja na osnovu dokaza predočenih u predmetu.²⁸⁸

²⁸⁵ V. Najava žalbe, par. 39-40; Žalbeni podnesak, par. 83-85, 87-88.

²⁸⁶ V. Najava žalbe, par. 39; Žalbeni podnesak, par. 83-85, 87-88. V. Najava žalbe, par. 40.

²⁸⁷ Žalbeni podnesak, par. 83, 85. Najava žalbe, par. 39.

²⁸⁸ Žalbeni podnesak, par. 83, 85-87.

S tim u vezi, iako se ne slažem sa zaključcima Pretresnog vijeća i njegovim rezonovanjem u pogledu pojma "zasebne grupe",²⁸⁹ smatram, jednako kao i **Žalbeno vijeće**,²⁹⁰ da **nema ničeg** u Statutu, Pravilniku ili ranijoj sudskoj praksi Međunarodnog suda što bi spriječilo pretresno vijeće da se pozove na konstatacije iz drugih predmeta koje se odnose na slične činjenice kako bi osnažilo vlastite zaključke u pogledu određivanja zaštićene grupe i toga šta može činiti značajan dio zaštićene grupe u datom slučaju.²⁹¹

Iz tih razloga, smatram da žalilac nije pokazao da Pretresno vijeće nije dalo **obrazloženje** po tom pitanju ili u pogledu utvrđivanja nužnog elementa krivičnog djela genocida. U zaključku, uprkos svojim rezervama, smatram da 8. žalbena osnova treba da bude odbačena.²⁹²

²⁸⁹ Pretresno vijeće u predmetu *Tolimir* će to rezonovanje primijeniti na šire stanovništvo na koje se odnosi Optužnica, odnosno na muslimansko stanovništvo u istočnoj Bosni, konkretno u enklavama Srebrenica, Žepa i Goražde. S tim u vezi, želim istaći da je broj od 5.749 osoba koje su nestale ili ubijene, kako je utvrdilo Vijeće u predmetu *Tolimir*, relativno **mali** u odnosu na ukupno muslimansko stanovništvo Bosne i Hercegovine, ali da je veoma veliki u odnosu na broj stanovnika u opštini Srebrenica - 5.749/35.000.

²⁹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 185.

²⁹¹ V. u vezi s tim, Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 750 (usvojeno je kako je tužilaštvo definisalo "ciljanu grupu na koju se odnose optužbe u Optužnici kao "muslimansko stanovništvo istočne Bosne", koje je "dio" muslimanskog naroda u Bosni." (citirano u Optužnici, par. 10 i 24, i Završnom podnesku, par. 197). V. takođe, Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 730.

²⁹² Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 188-189.

2. Teške tjelesne ili duševne povrede pripadnika grupe (7. i 10. žalbena osnova)

U členu 4(2) Statuta se preuzima definicija iz člana 2 Konvencije o genocidu i određuje kao **djelo u osnovi** svako **djelo** ili **namjerni propust** kojim se nanose teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima ciljane grupe. Iako "teške tjelesne ili duševne povrede" nisu definisane u Statutu Međunarodnog suda, taj izraz se, na temelju više presuda, može shvatiti kao djela mučenja, nečovječno ili ponižavajuće postupanje, seksualno nasilje uključujući silovanje, nasilje, prijetnje smrću, te povrede kojima je narušeno zdravlje, uzrokovana nakaznost ili teška ozljeda pripadnika ciljane grupe,²⁹³ i pritom napominjemo da ovaj spisak nije iscrpan.

S tim u vezi, utvrđeno je da se te povrede moraju istovremeno sastojati od "pomenutih djela" i "posebne namjere (*dolus specialis*)" čiji je cilj da se u cijelosti ili djelimično uništi zaštićena grupa. To znači da nije dovoljno da su ta djela izvršena nad pripadnicima grupe samo zato što joj oni pripadaju, već je potrebno i da su ta djela izvršena s **namjerom da se uništi**, u cijelosti ili djelimično, grupa kao takva.²⁹⁴ To pitanje se konkretno postavilo u **predmetu Krstić** u kojem je Pretresno vijeće izjavilo da se "uvjerilo da su ubistva i nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede bili počinjeni s namjerom da se ubiju svi vojno sposobni muškarci bosanski Muslimani u Srebrenici".²⁹⁵

Bilo bi veoma poželjno da su Pretresno vijeće i Žalbeno vijeće u svojim razmatranjima napravili razliku između muškaraca bosanskih Muslimana koji su ubijeni i onih koji su preživjeli. Naime, teške tjelesne ili duševne povrede tih muškaraca ne bi trebalo da se sagledavaju na isti način u oba slučaja. Sistematski izjednačavajući patnje koje su doživjeli muškarci prije nego što su ubijeni s patnjama onih koji su preživjeli, Pretresno vijeće je smatralo da je povreda koju su pretrpjele žrtve prije smrti zaseban *actus reus* genocida, što po mom mišljenju nije logično. Kako bi se napravila ta razlika, vijeća su trebala da uzmu vremena i da razmotre situaciju za svaku žrtvu **od slučaja do slučaja**.

Ni u Statutu MKSJ-a ni u Konvenciji o genocidu ne postoji ništa što spriječava pretresna vijeća da **povredu** koju je neka žrtva pretrpjela prije smrti posmatraju kao zaseban *actus reus* genocida;²⁹⁶ to

²⁹³ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 690. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 645; Prvostepena presuda u predmetu *Gatete*, par. 584.

²⁹⁴ V. s tim u vezi, ICJ, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia-Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Presuda 2007., par. 187.

²⁹⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 546.

²⁹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 206.

odsustvo odredbi, kojim se nipošto ne potvrđuje stav Vijeća, zapravo je motivisano željom da se osigura konzistentnost. S tim u vezi, treba istaći da se Konvencija o genocidu mora tumačiti u dobroj vjeri, u svjetlu predmeta i svrhe tog instrumenta.²⁹⁷ I ako je tačno, kao što smatra Žalbeno vijeće, da je svrha analize pretresnog vijeća da se utvrde sve pravne implikacije koje proizlaze iz predloženih dokaza,²⁹⁸ bilo bi poželjno da ta analiza bude relevantna.

Osvrnimo se na rezonovanje Žalbenog vijeća: osobe koje su ubijene su **istovremeno** bile i žrtve teških tjelesnih i duševnih povreda u trenucima koji su prethodili smrti. Po mom mišljenju, te patnje, koje ne dovođim u pitanje, ne ukazuju na zaseban *actus reus* zločina genocida, već zapravo pokazuju težinu počinjenog zločina, u smislu člana 4(2)(a), koji se odnosi na ubijanje pripadnika grupe, te takođe ukazuju na počinjenje drugih krivičnih djela putem čina mučenja. Bez obzira na moj stav, ukoliko želimo da slijedimo rezonovanje Žalbenog vijeća, treba takođe da se držimo jurisprudencije Međunarodnog suda, prema kojoj je potrebno predložiti dokaz da su data djela imala takve posljedice.²⁹⁹ To mi se čini još komplikovanijim, osim ukoliko ćemo izvoditi zaključak o posljedicama i uticaju tih djela u odnosu na preminule osobe...

Iako imam jake rezerve u pogledu toga da se patnje, koje su žrtve pretrpele u trenucima prije smrti, smatraju zasebnim *actus reus* genocida, s druge strane nema nikakve sumnje, po mom mišljenju, da se patnje preživjelih, koji su izbjegli sigurnu smrt, moraju zasebno uzeti u obzir. Te osobe, koje su bile žrtve izuzetnih patnji na području Potočara i u zatočeničkim objektima u Bratuncu i Zvorniku,³⁰⁰ pretrpjele su teške tjelesne i duševne povrede zbog kojih će imati posljedice tokom cijelog života.³⁰¹ S tim u vezi, smatram da ta djela čine djela u osnovi genocida. Naime, te povrede su mogle biti nanijete s **posebnom namjerom** da se doprinese uništenju grupe ili jednog njenog dijela. Patnje koje su preživjele te osobe onemogućile su im da normalno i konstruktivno žive.³⁰²

Kad je riječ o ženama, djeci i starcima koji su odvojeni od muških članova porodica i "premješteni" iz **Srebrenice** u **Tuzlu**, potrebno je da se to pitanje na iznijansirani način razmotri kako bismo ispravno utvrdili da li su oni bili žrtve tjelesnih i duševnih povreda. Kada sam razmatrao 6. žalbenu osnovu, osvrnuo sam se na ovo pitanje i naveo da se na osnovu dokaza ta djela ne mogu

²⁹⁷ V. u vezi s tim, član 38 Bečke konvencije o pravu međunarodnih ugovora. V. takođe, MSP, Konsultativno mišljenje od 28. maja 1951., str. 23.

²⁹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir* par 205; Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 172; Drugostepena presuda u predmetu, *Rutaganda* par. 580.

²⁹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 688; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 514. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 811.

³⁰⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 864.

³⁰¹ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 755.

³⁰² Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 207; Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 755.

okarakterisati kao **prisilno premještanje**. Po mom mišljenju, ni namjera ni prisilni karakter raseljavanja nisu bili prisutni tokom događaja u **Srebrenici** i u **Potočarima**.

Međutim, iako se ne slažem s kvalifikacijom većine članova Vijeća u pogledu dobrovoljnog odlaska tih osoba, smatram da je odvajanje muških članova od njihovih porodica svakako nanijelo patnje i veliku duševnu bol tim osobama. S tim u vezi, mišljenja sam da su patnje koje su pretrpeli muškarci, žene, starci i djeca uslijed razdvajanja mogle imati značajne posljedice po kvalitet njihovog života, i zbog same činjenice što nisu uspjeli da se pomire s onim što se dogodilo.³⁰³ Međutim, za razliku od Pretresnog vijeća i Žalbenog vijeća, smatram da te patnje, koje svakako jesu teške povrede integriteta tih osoba, ne predstavljaju djela u osnovi zločina genocida. Naime, na osnovu dokaza se ne može sa sigurnošću, van razumne sumnje, zaključiti da su povrede izvršene s posebnom namjerom (*dolus specialis*) da se u cijelosti ili djelimično uništi zaštićena grupa.³⁰⁴

Kad je riječ o situaciji u Žepi, iako se ne slažem sa stavom Žalbenog vijeća, budući da nema elemenata prisilnog premještanja, ipak smatram, upravo kao i Vijeće, da se raseljavanje stanovništva iz tog mjesta odigralo u takvim okolnostima u kojima nisu nanijete duševne povrede budući da nijedan dokaz o dugoročnim psihološkim traumama nije naveden u Prvostepenoj presudi.³⁰⁵

³⁰³ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 757.

³⁰⁴ Po mom mišljenju, te povrede su se mogle okvalifikovati na osnovu člana 5 Statuta kojim se kažnjavaju nehumana djela kao zločin protiv čovječnosti.

³⁰⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 221. Naime, Pretresno vijeće nije navelo nijedan dokaz koji pokazuje da je ta grupa pretrpjela duševne povrede koje bi se mogle smatrati nekim oblikom doprinosa uništenju Muslimana iz istočne Bosne kao takvih. Pored toga, želim da istaknem da se ne slažem s argumentima Žalbenog vijeća koji su iznijeli u par. 217 u vezi sa sastavom zaštićene grupe.

3. Smišljeno nametanje grupi životnih uslova sračunatih da dovedu do njenog fizičkog uništenja (djelimično 10. žalbena osnova)

Kad je riječ o djelima navedenim u članu 4(2)(c) Statuta kojima se osobama nameću životni uslovi sračunati da dovedu do njihovog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja, ta djela moraju biti počinjena "namjerno", nametanjem grupi uslova koji su "sračunati" da dovedu do njenog uništenja, i "smišljeno", putem tačno određenih mjera.

Kako bi pokazalo postojanje tih djela, Pretresno vijeće je ocijenilo da **jedini razumni zaključak** koji se može izvesti na osnovu dokaza jeste da su uslovi, nastali **kombinovanim učinkom** operacija ubijanja i prisilnog premještanja žena i djece, bili smišljeno nametnuti i sračunati da dovedu do fizičkog uništenja muslimanskog stanovništva istočne Bosne i Hercegovine.³⁰⁶ Iako se u članu 4(2)(e) Statuta navodi da prisilno premještanje djece te grupe u drugu grupu može predstavljati djelo u osnovi genocida ukoliko je izvršeno s namjerom da se uništi u cijelosti ili djelimično grupa kao takva, potrebno je međutim da ta djela imaju **karakter prisile** i da se ne radi o dobrovoljnom premještanju stanovništva. Pored toga, član 4(2) se isključivo odnosi na prisilno premještanje djece, a prisilno premještanje žena i staraca se ne razmatra kao djelo u osnovi genocida.³⁰⁷

Čini se da je Pretresno vijeće, prilikom utvrđivanja da li je izvršeno fizičko uništenje muslimanskog stanovništva u istočnoj Bosni i Hercegovini, govorilo o prisilnom premještanju uključujući i žene i djecu i starce, i da je to pitanje razmatralo zajedno s djelima ubistava. S tim u vezi valja napomenuti da, za razliku od djela ubistava, djela prisilnog premještanja ne dovode do stvarnog uništenja, već do nanošenja teških fizičkih ili duševnih povreda, nekim osobama, s odloženim učinkom tokom vremena.

Iako se Pretresno vijeće prije svega rukovalo striktnim tumačenjem koje je usvojilo Žalbena vijeće u predmetu **Blagojević**, ono je kasnije u izvjesnoj mjeri iznijansiralo svoju ocjenu uzimajući istovremeno u obzir i širi pristup pretresnog vijeća u tom predmetu.³⁰⁸ Vijeće je dakle pristupilo tom pitanju **na različite načine** jer je najprije potvrdilo da raseljavanje stanovništva nije isto što i

³⁰⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 766.

³⁰⁷ Mislim da bi autori ovog člana, da su htjeli da naprave distinkciju, dodali članu 4(2)(c) riječi "žene" i "starci", a to nije učinjeno.

³⁰⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 764-765.

uništenje i da prisilno premještanje samo po sebi nije genocidno djelo,³⁰⁹ a istovremeno je i prihvatilo "šire značenje pojma "uništiti" koje je primjenjivo na "djela koja možda ne dovode do smrti".³¹⁰ Zahvaljujući takvom tumačenju, koje **prevazilazi** okvire tumačenja uništenja na osnovu Konvencije o genocidu, Pretresno vijeće je zaključilo da se pod izrazom "uništenje" iz definicije genocida mogu podvesti djela prisilnog premještanja stanovništva.³¹¹

Žalbeno vijeće pak u svojoj analizi ne razmatra ubijanje najmanje **5.749 muškaraca, bosanskih Muslimana**, kao ni uništavanje kuća i džamija bosanskih Muslimana nakon pada dvije enklave, već pažnju usmjerava na **djela prisilnog premještanja** kao na jedina koja odgovaraju uslovima predviđenim članom 4(2)(c).³¹² Po mišljenju Žalbenog vijeća, iako nestabilnost izazvana operacijama prisilnog premještanja i nemogućnost raseljene zajednice da se ponovo formira na nekom području ne zadovoljavaju, po sebi, uslove iz člana 4(2), ti elementi mogu biti uzeti u obzir prilikom utvrđivanja da li su ta djela počinjena s namjerom da se osigura fizičko uništenje te zajednice.³¹³

Uz to što sam mišljenja da nije izvršeno prisilno premještanje stanovništva, smatram da je većina Žalbenog vijeća, pokušavajući da uspostavi **pravnu vezu između dva djela** različite prirode i s potpuno drugačijim posljedicama, pogrešno ocijenila elemente genocida kako bi utvrdila namjeru fizičkog uništenja grupe kao takve. **Naime, dokaz o prisilnom premještanju ne može, sam za sebe, biti osnova za izvođenje zaključka o genocidnoj namjeri jer, na osnovu sudske prakse samog Međunarodnog suda, prisilno premještanje "samo po sebi ne čini genocidno djelo".**³¹⁴ Na osnovu **Konvencije o genocidu**, činjenični elementi na osnovu kojih se može utvrditi genocidna namjera morali bi, u principu, da se sastoje od **materijalnih djela** koja mogu imati genocidni učinak i koja se jasno moraju razlikovati od djela koja imaju za cilj samo raspad grupe.³¹⁵ Stoga, **materijalna djela koja nemaju takav učinak, poput djela prisilnog premještanja, mogu tek u**

³⁰⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 765. V. u vezi s tim Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 123; Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 33; MSP, *Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore*, Presuda iz 2007., par. 190.

³¹⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 765. V. u vezi s tim, Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 662.

³¹¹ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 766. V. u vezi s tim, Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 665.

³¹² Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir* par. 227, Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 766. V. u vezi s tim, Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 854.

³¹³ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir* par. 233. Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 766. V. u vezi s tim, Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 854.

³¹⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 519; Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 33; Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 123.

³¹⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 692 i 694; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 580; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 519. V. takođe, MSP *Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore*, Presuda iz 2007., par. 344.

izvjesnoj mjeri potkrijepiti genocidnu namjeru, ali ni u kojem slučaju ne smiju služiti kao dokaz njenog postojanja. Ukoliko bi se tako rezonovalo, djela prisilnog premještanja našla bi se **na istom nivou** kao i djela u osnovi genocida iz člana 4(2) Statuta i člana 2 Konvencije o genocidu.

S tim u vezi, važno je podsjetiti da iako MSP smatra da djela deportacije ili raseljavanja pripadnika jedne grupe mogu biti okvalifikovana kao djela iz člana 2(c) Konvencije o genocidu, taj sud precizira da te radnje moraju biti izvedene s nužnom posebnom namjerom (*dolus specialis*), odnosno s namjerom da se grupa uništi, a ne samo da se ona protjera s nekog područja.³¹⁶ Po mom mišljenju, teško je naći logično objašnjenje za činjenice koje su u osnovi ove analize. Naime, ukoliko je namjera Glavnog štaba VRS-a bila da se uništi grupa kao takva, teško je razumjeti zašto je štab naredio raseljavanje žena, djece i staraca koji su se nalazili unutar područja pod kontrolom bosanskih Srba ka drugim područjima u Bosni pod kontrolom Muslimana.³¹⁷ Nije li takvo postupanje pripadnika VRS-a bilo u suprotnosti s njihovom namjerom da se uništi grupa kao takva, samim tim što su stanovništvo sklonili od srpske vojske?

Važno je s tim u vezi istaći da mada postoji mogućnost da se djela "etničkog čišćenja" odigraju istovremeno s djelima kažnjivim na osnovu člana 2 Konvencije o genocidu, ta djela mogu poslužiti isključivo kao pokazatelj postojanja posebne namjere (*dolus specialis*) koja je u osnovi tih djela.³¹⁸ U sudskoj praksi Međunarodnog suda pronalazimo odgovor na to pitanje i zaključak je da treba praviti jasnu razliku između fizičkog uništenja i pukog raspada grupe budući da protjerivanje grupe ili dijela te grupe ne predstavlja sam po sebi genocid.³¹⁹

Stoga je očigledno da se **spajanjem** djela ubijanja i prisilnog premještanja ne dolazi do koherentne ocjene na osnovu koje se može izvesti zaključak o namjeri da se unište bosanski Muslimani u **Srebrenici** kao takvi. Smatram da je pretjerano pozivati se isključivo na raseljavanje žena, djece i staraca ka bezbjednim područjima kako bi se pokazala bilo kakva namjera uništenja, naročito imajući u vidu kontekst u kojem se to premještanje odigralo.

³¹⁶ MSP *Hrvatska protiv Srbije*, Presuda iz 2015., par. 162; MSP, *Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore*, Presuda iz 2007., par. 190. V. također, Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 666.

³¹⁷ Najava žalbe, par. 164.

³¹⁸ V. u vezi s tim, MSP *Hrvatska protiv Srbije*, Presuda iz 2015., par. 162; MSP *Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore*, Presuda iz 2007., par. 190.

³¹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 692 i 694; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 580; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 519. V. također, MSP, *Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore*, Presuda iz 2007., par. 344.

Pored toga, smatrajući da kombinovan učinak različitih kategorija genocidnih djela iz člana 4(2) Statuta može činiti actus reus genocida,³²⁰ Pretresno vijeće je napravilo **pravnu grešku**. Naime, kako je objasnio Žalbeno vijeće, djela u osnovi iz člana 4(2)(a) i (b) ne mogu biti kombinovana kako bi se opisali uslovi iz tačke (c) istog člana jer postoji jasna razlika u karakterizaciji tih djela.³²¹ Naime, djela iz tačaka (a) i (b) člana 4(2) Statuta imaju konkretnu posljedicu, a djela iz alineje (c) istog člana podrazumijevaju metode uništenja koje ne dovode neposredno do smrti pripadnika grupe. Očigledno je da je Pretresno vijeće moralo uzeti u obzir tu jasnu razliku prilikom donošenja svoje ocjene.

Za razliku od djela dugoročnog uništenja, kao što je slučaj s djelima nametanja stanovništvu životnih uslova koji su sračunati da dovedu do njegovog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja, djela ubijanja imaju za cilj **brzo**, ili čak **neposredno uništenje** pripadnika grupe odnosno njihovu sigurnu smrt. Iz toga proizlazi da **element vremena** čini presudnu razliku između ova dva djela jer je on u osnovi razlike u okolnostima uništenja.³²² U tom smislu se slažem s mišljenjem Žalbenog vijeća da je potrebno zasebno razmatrati dokaze koji omogućavaju karakterizaciju svakog djela u osnovi³²³ kako bi se izbjegle eventualne nekonzistentnosti ili greške u ocjeni, koje bi bile u suprotnosti s načelima na temelju kojih se primjenjuje ovaj član.

Iako ostajem pri svom stavu kad je riječ o analizi činjenica i odsustvu elemenata na osnovu kojih bi se zaključilo postojanje bilo kakvog prisilnog premještanja, slažem se sa zaključkom Žalbenog vijeća da **muslimansko stanovništvo Žepe nije bilo direktna žrtva djela koja bi imala za posljedicu njegovo fizičko uništenje u smislu člana 4(2)(c)**.³²⁴ U tom smislu smatram da su se događaji koji su se odigrali u Srebrenici i Žepi u velikoj mjeri razlikovali i da su imali različite posljedice zbog čega ih trebalo zasebno analizirati.

³²⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 765-766.

³²¹ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 228-229. Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir* par. 741.

³²² V. u vezi s tim, Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana* par. 548.

³²³ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 228-229.

³²⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 236.

4. Genocidna namjera izvršilaca (djelimično 7. žalbena osnova, i 11. žalbena osnova)

Kako bismo imali koherentniju analizu elemenata genocida, bilo bi poželjno da je Žalbeno vijeće precizno analiziralo mens rea u odnosu na actus reus. Iako je tačno da u praksi navođenje genocidnih djela može doprinijeti izvođenju zaključka o genocidnoj namjeri, potrebno je i da se utvrde elementi takvog djela. Time što se pitanjem pojma **zaštićene grupe** bavila u jednom ranijem dijelu, umjesto u dijelu posvećenom mens rea, većina Žalbenog vijeća lišila je taj dio njegove suštine. Naime, u dijelu u kojem je obrađivalo mens rea, Žalbeno vijeće je trebalo razmotriti **namjeru da se uništi zaštićena grupa** kao takva, kako bi zatim utvrdilo da li su djela, za koja se tvrdi da su izvršena u sklopu genocida, bila počinjena s tom posebnom namjerom dolus specialis.

Kao što sam već rekao, ne slažem se s većinom Vijeća kako u pogledu samog postojanja prisilnog premještanja, tako ni u pogledu analize tih djela kao svojevrsnog dokaza genocidne namjere. Prisilno premještanje "samo po sebi ne čini genocidno djelo",³²⁵ i zapravo, ono može samo da potvrdi genocidnu namjeru nakon što je ta namjera već utvrđena. Međutim, kako bi se potvrdila posebna namjera, potrebno je da su djela prisilnog premještanja izvršena u takvim okolnostima uslijed kojih je došlo do fizičkog uništenja grupe kao takve.³²⁶ Osim toga, djela koja mogu prouzrokovati takvo uništenje dešavaju se isključivo u slučaju da je prisilno premještanje direktna posljedica počinjenja djela koja mogu, sama za sebe, biti djela genocida.³²⁷ To je na primjer slučaj kada su pripadnici zaštićene grupe premješteni na mjesto na kojem su izloženi uslovima života koji mogu da dovedu do njihovog fizičkog uništenja, poput porobljavanja, gladovanja ili kada su zatočeni u koncentracionim logorima. U ovom slučaju, na osnovu dokaza u spisu ne može se zaključiti van razumne sumnje da je postojalo prisilno premještanje kao **jedini razuman zaključak koji se može izvesti iz dokaza**.³²⁸

Kad je riječ o dokazu genocidne namjere, premda takva namjera po svojoj prirodi nije generalno ograničena na direktne dokaze,³²⁹ te se zaključak o njenom postojanju može izvesti iz više činjenica i tačno određenih okolnosti, potrebno je imati na umu i **obrazac ponašanja** u koji se uklapa ta

³²⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 519; Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 33; Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 123. V. takođe, MSP, *Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore*, Presuda iz 2007., par. 344.

³²⁶ V. u vezi s tim, MSP, *Hrvatska protiv Srbije*, Presuda iz 2015., par. 376.

³²⁷ *Ibid.*

³²⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 745, V. takođe, MSP, *Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore*, Presuda iz 2007., par. 373; MSP, *Hrvatska protiv Srbije*, Presuda iz 2015., par. 148.

³²⁹ Predmet *Karadžić*, Presuda na osnovu pravila 98bis, par. 80.

posebna namjera. S tim u vezi, upravo kao što i pokazuje jurisprudencija Međunarodnog suda, smatram da je u cilju utvrđivanja takve namjere potrebno pokazati da je **jedini razuman zaključak** koji se može izvesti na osnovu obrasca ponašanja taj da je postojala namjera da se u cijelosti ili djelimično uništi zaštićena grupa.³³⁰ Kako bi se tačno utvrdili razmjeri počinjenih zločina, većina Žalbenog vijeća je trebalo da istakne **kako** opšti kontekst u kojem su izvršena pomenuta djela, **tako** i to da su žrtve sistematski ciljane jer su pripadale jednoj određenoj grupi, kao i ponavljanje djela uništavanja i diskriminacije. Na osnovu takve analize bi se bolje razumjela logika uništavanja u sklopu koje su izvršena ubijanja, pokapanja, ponovna pokapanja, nehumana djela zatočenja i uništavanje ličnih dokumenata, kako bi se te radnje mogle identifikovati kao faktori koji upućuju na postojanje genocidne namjere.³³¹

Iako se neka od gore navedenih djela uklapaju u okvir genocidne namjere, postoje druge činjenice koje ne pripadaju u taj kontekst. S tim u vezi, u dijelu koji je posvećen prisilnom premještanju, iznio sam svoje mišljenje u vezi sa sudbinom muškaraca iz kolone i rekao da taj veliki broj ubistava, koja ne dovodim u pitanje, ne potpada pod kategoriju djela genocida. S obzirom na specifičnost i okolnosti koje se tiču sastava kolone, ubistva za koja se tereti u velikoj mjeri su rezultat vojnih operacija, a u nekim slučajevima mogla bi se povezati s ratnim zločinima i eventualno zločinima protiv čovječnosti ukoliko se konstatuje i neosporno utvrdi da su u koloni prevashodno bili prisutni civili.

Kad je riječ o analizi od strane Žalbenog vijeća situacionog ubistva jednog muškarca, bosanskog Muslimana iz **Potočara**, premda se genocidna namjera može razmatrati u svjetlu "drugi[h] kažnjivi[h] djel[a] koja su sistematski usmjerena protiv iste grupe",³³² potrebno je istovremeno uzeti u obzir doseg dokaza. S tim u vezi, Žalbena vijeće je trebalo imati na umu činjenicu da "“situaciona ubistva”, samom svojom prirodom čine veoma ograničenu osnovu za izvođenje zaključka o genocidnoj namjeri",³³³ i tek usput se pozvati na taj dokaz, a ne od njega praviti okosnicu za svoju analizu. Osim toga, u okviru analize odgovornosti optuženog, Pretresno vijeće je smatralo "da se ne može nepobitno utvrditi da je to ubistvo izvršeno nakon što se optuženi pridružio UZP-u ubistva".³³⁴

³³⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 745, V. takođe, MSP, *Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore*, Presuda iz 2007., par. 373; MSP, *Hrvatska protiv Srbije*, Presuda iz 2015., par. 440.

³³¹ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 248.

³³² Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 748, Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 33.

³³³ Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 123.

³³⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 1141. Zar ne postoji raskorak između teorije trećeg vida UZP-a i genocidne namjere? Teorija trećeg vida UZP-a, na osnovu sudske prakse iz predmeta *Tadić*, kaže da su pojedinci odgovorni za posljedice koje su trebali predvidjeti prilikom razrade plana, što dakle znači da ta "situaciona ubistva" nisu

Kad je riječ o ocjeni dokaza, iako Žalbeno vijeće ispravno ističe da se razmatranjem svih dokaza, uzetih zajedno, može konstatovati da je postojala posebna genocidna namjera,³³⁵ Vijeće se udaljava od **centralnog elementa** na osnovu kojeg se takav zaključak može izvesti. Većina Žalbenog vijeća je naime trebala istaći da je takav pristup moguć **pod uslovom** da je zaključak koji se tim putem izvede "jedini razuman [zaključak] koji se može izvesti iz dokaza".³³⁶ Naime, analiza svih dokaza mora omogućiti izvođenje zaključka da je zadovoljen uslov da su počinjena djela izvršena s posebnom namjerom.

Iz tih razloga smatram da je većina Žalbenog vijeća napravila **pravnu grešku** kad je konstatovala da operacija prisilnog premještanja Muslimana iz Žepe ispunjava uslove za actus reus iz člana 4(2)(b) Statuta.³³⁷ Kao što sam već naveo, djela koja su izvršena na ta dva lokaliteta ne predstavljaju prisilno premještanje. Konkretnije, kad je riječ o događajima koji su se odigrali u Žepi, smatram da oni ne ispunjavaju uslove ni za actus reus ni za mens rea genocida. Kako bi se izbjeglo pogrešno tumačenje činjenica, bilo bi poželjno da se većina članova Žalbenog vijeća opredijelila da na koherentan način analizira činjenice tako što bi uspostavila jasnu razliku između djela počinjenih u **Srebrenici** i onih u **Žepi**.

bila dio prvobitnog plana. Samim tim, ukoliko nisu bila dio tog plana, da li to znači da isprva nije postojala genocidna namjera? Kada se nepromišljeno koriste koncepti, suočavamo se sa nekonzistentnošću.

³³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 247. Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 775, Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 55. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 820.

³³⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 745, V. takođe, MSP, *Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne gore*, Presuda iz 2007., par. 373; MSP, *Hrvatska protiv Srbije*, Presuda iz 2015., par. 440.

³³⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 254.

5. Genocidna namjera kad je riječ o ubistvima Mehmeda Hajrića, Amira Imamovića i Avde Palića (12. žalbena osnova)

Prilikom razmatranja genocidne namjere, Pretresno vijeće je ocijenilo da su osobe odgovorne za ubistvo **Mehmeda Hajrića**, **Avde Palića** i **Amira Imamovića** njih uzele na metu zato što su oni bili vodeće ličnosti u žepskoj enklavi.³³⁸ Vijeće je smatralo da se ta ubistva ne trebaju razmatrati izolovano budući da su trojica rukovodilaca smišljeno "odabran[i] radi uticaja koji bi njihov nestanak imao na opstanak grupe kao takve".³³⁹

Što se mene tiče, iako se slažem da genocidna namjera može da se ostvari kako uništenjem dovoljno znatnog broja pripadnika grupe,³⁴⁰ tako i uništenjem ograničenijeg broja osoba,³⁴¹ želim da naglasim da je činjenica da se radi o znatnom dijelu grupe³⁴² ključni element koji omogućuje da se utvrdi uticaj koji će taj nestanak imati na opstanak grupe kao takve.³⁴³ Naime, kako bi se utvrdio takav uticaj, mora se ocijeniti učinak koji će njihov nestanak imati na sudbinu ostatka grupe³⁴⁴ i to na temelju analize dokaza "na pojedinačnoj osnovi".³⁴⁵

Kad je konstatovalo da su ubistva **Hajrića**, **Palića** i **Imamovića** vjerovatno bila povezana s položajima na kojima su bila ta trojica rukovodilaca, Pretresno vijeće nije uzelo u obzir sve činjenice, koje pokazuju da snage bosanskih Srba nisu ubile sve političke i vojne rukovodioce. Kao što je navela sutkinja Nyambe u svom suprotnom mišljenju, "Hamdiju Torlaka, predsjednika Izvršnog odbora Žepe, držali su u istom zatvoru kao Hajrića i Imamovića, ali on nije ubijen nego je na kraju, u januaru 1996. godine, razmijenjen zajedno s preostalim zarobljenicima."³⁴⁶ Osim toga, na osnovu dokaza se ne može sa sigurnošću utvrditi tačan razvoj događaja. S tim u vezi, zaključci Pretresnog vijeća se isključivo oslanjaju na svjedočenja koja su, u nekim slučajevima, protivrječna, a u nekima se zasnivaju na pukim glasinama.³⁴⁷ Zapravo, na osnovu **nijednog** dokaza kojim raspoložemo ne mogu se utvrditi stvarne okolnosti tih ubistava.

³³⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 779.

³³⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 780-782.

³⁴⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 8.

³⁴¹ Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 316; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 809.

³⁴² Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 32.

³⁴³ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 12.

³⁴⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 82.

³⁴⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 14.

³⁴⁶ Suprotno mišljenje sudije Nyambe, par. 81, Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 665.

³⁴⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 679.

Time što je zaključilo da su snage bosanskih Srba ubile trojicu rukovodilaca s posebnom genocidnom namjerom da unište dio stanovništva bosanskih Muslimana kao takvog, Pretresno vijeće je iskrivljeno protumačilo činjenice. Vijeće naime nije uzelo u obzir činjenicu da nema dokaza da je optuženi imao namjeru da te ljude uzme na metu jer su bili na rukovodećim položajima, kao i da nema dokaza na osnovu kojih bi se utvrdile tačne okolnosti u kojima su se odigrala ta tri ubistva. Činjenica je da se Pretresno vijeće, kako nema materijalnih dokaza niti elemenata koji bi konkretno pokazali namjeru na osnovu kojih bi se utvrdio uzrok tih ubistava, više okrenulo pukim pretpostavkama.

Vijeće naime ne navodi konkretno na koji način se nestanak trojice rukovodilaca, Muslimana iz Žepe, odrazio na opstanak zaštićene grupe kao takve. Iako je neosporno, s obzirom na sudsko-medicinske dokaze, da su trojica rukovodilaca iz Žepe umrla nasilnom smrću, od posljedica povreda glave,³⁴⁸ nije utvrđeno na koji način su ta ubistva predstavljala oblik zastrašivanja koji je doprinio uklanjanju bosanskih Muslimana iz Žepe.

Budući da se na osnovu dokaza ne može van razumne sumnje utvrditi da su ubistva **Hajrića, Palića** i **Imamovića** izvršena s posebnom **genocidnom namjerom**, ne mogu da zaključim, na osnovu raspoloživih dokaza, da su ta tri čovjeka izabrana i ubijena zbog uticaja koji će njihov nestanak imati na opstanak grupe kao takve. Iz tih razloga, iako ne prihvatam rezonovanje Žalbenog vijeća, slažem se da posljedice tih djela ne predstavljaju genocid.³⁴⁹

³⁴⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 749.

³⁴⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 270.

V. Odgovornost

A. UZP

U svojoj 5. žalbenoj osnovi žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo **pravnu grešku** kad je zaključilo da je udruženi zločinački poduhvat vid odgovornosti prema običajnom međunarodnom pravu.³⁵⁰ U prilog toj tvrdnji on iznosi nekoliko argumenata koji se tiču samog postojanja koncepta udruženog zločinačkog poduhvata, koji su analizirale sudije u predmetu **Tadić**, a zatim i sudije u drugim predmetima na MKSJ-u i MKSR-u.

Pozivajući se na načelo zakonitosti,³⁵¹ žalilac iznosi argument da MKSJ ne bi trebalo da primjenjuje UZP kao vid odgovornosti jer nema dokaza da je taj vid odgovornosti dio običajnog međunarodnog prava. On tvrdi da bi, kad bi to bio slučaj, Međunarodni krivični sud taj vid odgovornosti uključio kao prihvaćen vid odgovornosti prilikom usvajanja Rimskog statuta, što nije učinjeno. On nadalje tvrdi da se u Rimskom statutu počinilaštvo i sapočinilaštvo temelje na konceptu "kontrole nad krivičnim djelom".³⁵² Prema tome, Pretresno vijeće je napravilo grešku tako što je pomiješalo počinilaštvo i sapočinilaštvo s drugim vidovima odgovornosti koji uključuju učestvovanje u počinjenju krivičnog djela.³⁵³

Žalilac takođe navodi da Pretresno vijeće nije imalo jasnu većinu u prilog primjeni odgovornosti na osnovu UZP-a u ovom predmetu.³⁵⁴ Po mišljenju žalioca, stav jednog od sudija, iznesen u njegovom izdvojenom mišljenju uz presudu, "u suprotnosti"³⁵⁵ je sa stavom većine Pretresnog vijeća, izraženim u paragrafu 884 presude. Žalilac navodi da u svom izdvojenom mišljenju sudija o kojem je riječ tvrdi da "[v]id odgovornosti na osnovu UZP-a i njegova tri oblika u Statutu MKSJ-a nisu izričito obrađeni; [da] UZP nećemo naći ni u Rimskom statutu stalnog Međunarodnog krivičnog suda i [da ga] taj sud [...] ne primjenjuje",³⁵⁶ kao i da bi bilo "bolje primijeniti klasične vidove odgovornosti iz člana 7.1 Statuta nego odgovornost na osnovu UZP-a".³⁵⁷

U pogledu 5. žalbene osnove, Žalbeno vijeće je, većinom glasova, odbacilo argumente žalioca, oslanjajući se prvenstveno na jurisprudenciju u predmetu **Tadić**, kao i na noviju jurisprudenciju u

³⁵⁰ Žalbeni podnesak, par. 53.

³⁵¹ Žalbeni podnesak, par. 54.

³⁵² Žalbeni podnesak, par. 56.

³⁵³ Žalbeni podnesak, par. 57.

³⁵⁴ Žalbeni podnesak, par. 62.

³⁵⁵ *Ibid.*

³⁵⁶ Žalbeni podnesak, par. 63.

³⁵⁷ *Ibid.*

Drugostepenoj presudi u predmetu **Dorđević**.³⁵⁸ Žalbeno vijeće smatra da je žaliočev argument u vezi s relevantnim odredbama **Rimskog statuta** neutemeljen.³⁵⁹ Pored toga, kad je riječ o trećem vidu UZP-a, u vezi s kojim žalilac posebno iznosi prigovore u svom žalbenom podnesku,³⁶⁰ Žalbeno vijeće podsjeća da su izvori međunarodnog prava koje je Žalbeno vijeće ispitalo u Drugostepenoj presudi u predmetu **Tadić** pouzdani, i da su načela u vezi s trećom kategorijom UZP-a jasno utvrđena u običajnom međunarodnom pravu i u jurisprudenciji Međunarodnog suda.³⁶¹

Ne slažem se sa stavom većine Žalbenog vijeća u vezi sa 5. žalbenom osnovom. Bez obzira na to što je to pitanje razmatrano u mnogim predmetima pred MKSJ-om, smatram da je ono nedovoljno razmotreno u ovom predmetu. Ono što je ključno jeste pitanje postojanja **UZP-a** kao **vida odgovornosti** prihvaćenog u običajnom međunarodnom pravu. Žalbeno vijeće u ovom predmetu ograničilo se na primjenu ustaljene jurisprudencije MKSJ-a u vezi s ovim pitanjem, koja proističe iz Drugostepene presude u predmetu **Tadić**.

A. Jurisprudencija iz predmeta Tadić, nastanak koncepta udruženog zločinačkog poduhvata

Da bi se bolje razumjelo u čemu je bit ove žalbene osnove, treba se osvrnuti na Drugostepenu presudu u predmetu **Tadić**. U toj presudi, Žalbeno vijeće je razmotrilo koncept "**zajedničkog cilja**"³⁶² u smislu člana 7(1) Statuta polazeći od dva ključna pitanja: "i) da li djela jednog lica mogu dovesti do krivične odgovornosti drugog kada obojica učestvuju u izvršenju zajedničkog zločinačkog plana, i ii) koji stepen mens rea se zahtijeva u tom slučaju".³⁶³

U vezi s tim Žalbeno vijeće je primijetilo da se "Statut ne ograničava na tome da pruži nadležnost nad osobama koje planiraju, podstiču, naređuju, fizički počinjavaju zločin ili na drugi način pomažu i podržavaju njegovo planiranje, pripremu ili izvršenje. [...] On ne isključuje one modalitete učestvovanja u počinjenju zločina do kojih dolazi kada nekoliko osoba sa zajedničkom nakanom preduzima zločinačku aktivnost koju onda izvode bilo svi zajedno, bilo neki članovi te grupe osoba".³⁶⁴ [Međutim], Statut Međunarodnog suda ne specificira objektivne i subjektivne elemente te kategorije kolektivnog kriminaliteta i da bi se oni identifikovali, moramo se okrenuti

³⁵⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 280.

³⁵⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 282.

³⁶⁰ Žalbeni podnesak, par. 58. U vezi s tim, u ovom predmetu, žalilac u svom žalbenom podnesku ističe da je najproblematičniji vid odgovornosti UZP treće kategorije kako ga je definisala praksa MKSJ-a, a naročito kriterijum elementa svijesti kad je riječ o najtežim zločinima, koji je prenikak.

³⁶¹ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 283.

³⁶² Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 187- 137

³⁶³ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 187.

³⁶⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 190.

međunarodnom običajnom pravu.³⁶⁵ U tom smislu, Žalbena vijeće objašnjava da običajna pravila u vezi s tim proističu iz raznih izvora, uglavnom iz sudske prakse i nekih odredbi međunarodnog prava.³⁶⁶

Žalbena vijeće je u okviru svoje analize ispitalo više predmeta iz razdoblja poslije Drugog svjetskog rata i svrstalo ih u tri kategorije koje odgovaraju trima vidovima UZP-a iz jurisprudencije MKSJ-a.³⁶⁷ Dodalo je da, kad je riječ o objektivnom i subjektivnom elementu krivičnog djela, sudska praksa pokazuje da je taj koncept primjenjiv na tri različite kategorije predmeta.³⁶⁸ Na osnovu tog rezonovanja Žalbena vijeće u tom predmetu smatra da je koncept zajedničkog plana kao oblika odgovornosti po osnovu **sapočinilaštva** čvrsto ukorijenjen u međunarodnom običajnom pravu i da ga pored toga potvrđuje, u implicitnom obliku, Statut Međunarodnog suda.³⁶⁹

U vezi s tim treba razlikovati tri kategorije predmeta:

Prva kategorija tiče se predmeta u kojima učesnici dijele **istu namjeru** počinjenja krivičnog djela i svi podliježu odgovornosti, bez obzira na ulogu i položaj koji su imali u ostvarivanju zajedničkog zločinačkog plana (čak i ako su na nekom skupu ili u okviru neke grupe samo glasali za provođenje takvog plana). Osim zajedničke namjere, kako bi se svim učesnicima u zajedničkom planu mogla pripisati krivična odgovornost, može biti dovoljan i *dolus eventualis* (tj. nehat ili svjesni nehat).³⁷⁰

Druga kategorija obuhvata predmete u kojima prethodni plan nije nužan. Naime, sasvim se legitimno može smatrati da su svakom učesniku u nekoj kaznenoj organizaciji (npr. u koncentracionom logoru) poznata ne samo krivična djela koja ta ustanova ili njeni članovi čine, nego i da svaki od njih implicitno ili eksplicitno dijeli zločinačku namjeru počinjenja tih krivičnih djela. Ta kategorija tiče se konkretno osoba koje su na ovaj ili onaj način doprinijele zajedničkom dogovoru da upravljaju logorom na brutalan način; svi ti ljudi učestvovali su u tom načinu ponašanja.³⁷¹

Na kraju, **treća kategorija** odgovara trećem vidu UZP-a koji se tiče predmeta gdje jedan od izvršitelja počini djelo koje je, iako van zajedničkog plana, ipak prirodna i predvidiva posljedica

³⁶⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 194.

³⁶⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 194.

³⁶⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 195.

³⁶⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 220.

³⁶⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 220.

³⁷⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 196-201.

³⁷¹ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 202-203.

izvršenja te zajedničke nakane. Podsjetićemo na dva predmeta: **Linčovanje u Essenu i Ostrvo Borkum**. Žalbeno vijeće je podsjetilo da su u potonjem predmetu optuženi bili "zupci u kotaču zajedničkog plana, svaki od njih jednako važan, svaki zubac obavljao je njemu dodijeljenu ulogu. A kotač masovnog ubistva nije se mogao okretati bez svih zubaca".³⁷²

Osim što je navelo relevantnu praksu, Žalbeno vijeće je primijetilo da koncept "zajedničkog plana" potvrđuju i barem dva međunarodna ugovora³⁷³ i da je u suštini isti koncept zatim potvrđen članom 25 Statuta Međunarodnog krivičnog suda.³⁷⁴ Žalbeno vijeće je istaklo da je taj statut, mada je u to vrijeme još uvijek bio neobavezujući međunarodni ugovor, već posjedovao značajnu pravnu vrijednost. To što je velika većina zemalja imala predstavnike na Rimskoj diplomatskoj konferenciji pokazuje da taj tekst podržava veliki broj država i da se može smatrati da on predstavlja pravno stajalište ili **opinio juris** tih država. Žalbeno vijeće je iz toga izvelo zaključak da je modalitet **odgovornosti sapočinioca** o kojem se ovdje govori uvriježen u međunarodnom pravu i različit od **pomaganja i podržavanja** i u vezi s tim je uputilo na zakonodavstvo brojnih država.³⁷⁵

Na pitanje koje je postavilo Žalbeno vijeće u predmetu **Tadić**, da li, "imajući u vidu gore navedene opšte postavke, [...] krivična odgovornost za učestvovanje u zajedničkoj kriminalnoj nakani spada u sferu člana 7(1) Statuta",³⁷⁶ sudije su odgovorile potvrdno ističući tri kategorije udruženog zločinačkog poduhvata. Valja primijetiti da se Žalbeno vijeće u svom rezonovanju oslanja na nekoliko predmeta iz razdoblja poslije Drugog svjetskog rata, na pripremni rad koji je prethodio usvajanju **Rimskog statuta**, kao i na tumačenje Statuta Međunarodnog suda. Prije svega treba reći da, mada su neki elementi ukazivali na to da u međunarodnom pravu postoji koncept "**zajedničkog plana**", Žalbeno vijeće nije moglo donijeti zaključak da je vid odgovornosti udruženog zločinačkog poduhvata postojao u običajnom međunarodnom pravu. On se eventualno mogao analizirati kao praksa svojstvena Međunarodnom sudu koja može steći običajni status tek na osnovu ustaljene i jednoobrazne prakse.

³⁷² Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 204-219. U tom složenom predmetu optuženi su proglašeni krivima za ubistvo uprkos nepostojanju dokaza da su zaista nekoga ubili. Stav Žalbenog vijeća je bio da se može pretpostaviti da je razlog za to činjenica da su optuženi bili u položaju da, zbog svog statusa, uloge ili ponašanja, predvide da će taj napad dovesti do ubijanja žrtava od strane nekih od učesnika u napadu.

³⁷³ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 221.

³⁷⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par 222-223.

³⁷⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 223.

³⁷⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 187.

B. Postojanje udruženog zločinačkog poduhvata kao vida odgovornosti u običajnom međunarodnom pravu

1. Konstitutivni elementi koji potvrđuju postojanje međunarodnog običaja

S čisto pravne tačke gledišta, postojanje pravnog koncepta UZP-a u međunarodnom pravu temelji se na dva elementa, a to su praksa država ili **materijalni element i opinio juris ili psihološki element**.³⁷⁷ Optuženi u svojoj žalbi ne analizira detaljno pitanje postojanja tog vida odgovornosti u običajnom međunarodnom pravu i ograničava se na to da u paragrafu 54 svog podneska iznese negativni odgovor na to pitanje.³⁷⁸ U ovom predmetu većina Žalbenog vijeća nije smatrala potrebnim da razmatra sve konstitutivne elemente običaja kao formalnog izvora međunarodnog prava nego je uputila na ranije prvostepene i drugostepene presude koje je donio MKSJ.³⁷⁹ Pitanje validnosti tog vida odgovornosti, koji je proistekao iz jurisprudencije MKSJ-a kao koncepta običajnog međunarodnog prava, bilo je predmet više odluka MKSJ-a i MKSR-a nakon što je više optuženih dovelo u pitanje nadležnost Međunarodnog suda u pogledu UZP-a.³⁸⁰

U ovom stadiju valja podsjetiti na to da običajni proces nije potpun bez oba elementa – stvarne prakse i opinio juris država. Nužnost **tih dvaju elemenata** potvrdio je **Međunarodni sud pravde** (MSP) izjavom da se "gradivo od kojeg je međunarodno običajno pravo sazdano mora tražiti prvenstveno u tekućoj praksi i opinio juris država".³⁸¹ Prvi element se definiše kao ponavljanje akata, "presedana", koji čine materijalni element, a koji su na početku procesa mogli biti naprosto uzus.³⁸² Drugi element čini osjećaj, uvjerenje pravnih subjekata, da su ti akti obavezni jer to zahtijeva pravo.³⁸³

³⁷⁷ V. konkretno u vezi s tim, S. Seferiades, "Aperçu sur la coutume juridique internationale", *Revue générale de droit international public*, 1936., str. 129-196; S. Sur, "La Coutume internationale. Sa vie, son oeuvre", *Droits*, 1986., str. 111-124.

³⁷⁸ Žalbeni podnesak, par. 54.

³⁷⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 280.

³⁸⁰ V. konkretno interlokutornu žalbu na odluku koju je 11. maja 2004. donijelo Pretresno vijeće koje je postupalo u predmetu *André Rwamakuba*. Taj optuženi je u svom zahtjevu doveo u pitanje nadležnost suda u vezi s ovim vidom odgovornosti. U prilog svojim argumentima optuženi je tvrdio da je "doktrina" UZP-a potpuno strana običajnom međunarodnom pravu, kao i Statutu Međunarodnog suda. To mišljenje optuženi je potkrijepio, s jedne strane, time da su praksa država i *opinio juris* nedovoljni da bi se došlo do tog zaključka. S druge strane, optuženi nabroja krivična djela kažnjiva po Statutu MKSR-a i konkretno genocid iz člana 3 Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Osuđujuća presuda za genocid na osnovu UZP-a, po njegovom mišljenju, "**umanjuje značaj predrasuda vezanih za zločin genocida**" i dovodi do "**kolektivne krivične odgovornosti**".

³⁸¹ V. MSP, *Continental Shelf* (Libija /Malta), presuda, 1985., str. 29, par. 27; MSP, "Legality of the Threat or use of Nuclear Weapons", savjetodavno mišljenje, 1996., str. 253.

³⁸² V., P. Daillier, M. Forteau, A. Pellet, "Droit international publique", 8. izd., str. 353.

³⁸³ *Ibid.*

Što se tiče izvora međunarodnog prava, običaj se razlikuje od ugovornog procesa i u tom vidu formiranja mora se tolerisati određena fleksibilnost. Običajni proces zapravo predstavlja ravnotežu među međunarodnim snagama prisutnim u datom trenutku, konfrontaciju pravnih subjekata u vezi s nekim međunarodnim problemom.³⁸⁴ Spontano formiranje takvih pravila ostvaruje se putem pravne osviještenosti o društvenoj nužnosti. Ipak, postojanje običaja mora zadovoljiti formalne zahtjeve pa ću stoga dalje u tekstu dati analizu oba elementa običaja.

Materijalni element se prije svega sastoji od postupanja koje može uspostaviti presedane u praksi subjekata međunarodnog prava, među kojima su države i međunarodni sudovi.³⁸⁵ Osim toga, ti akti moraju biti obavezujući za autora i stoga ne smiju biti manjkavi. Što se tiče akata međunarodne jurisdikcije, riječ je prije svega o međunarodnim sudskim i arbitražnim aktima.³⁸⁶ Da bi se moglo govoriti o uzusu, ti akti se moraju ponavljati tokom vremena. MSP u vezi s tim zahtijeva "ustaljenu i jednoobraznu međunarodnu praksu",³⁸⁷ odnosno utvrđenu praksu.

Psihološki element čini nužnost postojanja opinio juris, što znači da običajno pravilo postoji samo onda kad se akt koji se razmatra temelji na svijesti o pravnoj obavezi.³⁸⁸ U vezi s tim, Međunarodni sud pravde je u članu 38(1) svog Statuta jasno napravio razliku između običaja i drugih izvora međunarodnog prava određujući ga kao "opštu praksu priznatu za pravo".³⁸⁹ Taj princip MSP primjenjuje u okviru ustaljene sudske prakse. Uobičajeno je da je praksa izvor opinio juris u smislu da ponavljanje presedana tokom vremena stvara osjećaj obaveze.³⁹⁰

U ovoj fazi valja primijetiti da se elementi koji čine običaj moraju analizirati strogo i da su ova dva elementa nužna za postojanje običaja. Čini se da je u vezi s tim Žalbena vijeće u predmetu Tadić željelo "ubrzati stvari" ne uzimajući u obzir te stroge uslove koji su mu bili nametnuti. Analiza u toj presudi nije mogla dovesti do zaključka da udruženi zločinački poduhvat postoji u običajnom međunarodnom pravu. Čini mi se da argumenti koje je Žalbena vijeće iznijelo nisu tada omogućavali da se dođe do tog zaključka. Međutim, "ustaljena i jednoobrazna praksa" Međunarodnog suda u vezi s tim vidom odgovornosti mogla je dovesti do nastanka međunarodnog običaja.

³⁸⁴ R.J. Dupuy, "Coutume sage et coutume sauvage", *Mélanges Rousseau*, 1974., str. 75-89.

³⁸⁵ P. Daillier, M. Forteau, A. Pellet, *Droit international public*, 8. izd., str. 355.

³⁸⁶ Ch. Rousseau, *Droit international public*, tom I, 1971., str. 338-339. U vezi s tim Međunarodni sud pravde, glavni sudski organ Ujedinjenih nacija, ne oklijeva da navede vlastitu praksu kao osnovu za korisne presedane.

³⁸⁷ MSP, *Asylum Case*, Presuda 1950., str. 277; MSP, *Right of Passage over Indian Territory*, Presuda 1960., str. 40.

³⁸⁸ P. Daillier, M. Forteau, A. Pellet, *Droit international public*, 8. izd., p. 361.

³⁸⁹ Tekst člana 38 Statuta MSP-a.

³⁹⁰ MSP, *North Sea Continental Shelf*, Reports 1969., str. 44.

2. Posebnost koncepta UZP-a u odnosu na koncept sapočinilaštva predviđen Statutom Međunarodnog krivičnog suda

Na osnovu elemenata potrebnih za postojanje međunarodnog običaja, žalilac navodi da se teorija udruženog zločinačkog poduhvata, kako je koncipirana u Drugostepenoj presudi u predmetu **Tadić** i kako se koristi u praksi MKSJ-a, razlikuje od koncepta **sapočinilaštva** predviđenog članom 25 Rimskog statuta.³⁹¹ Naime, koncept sapočinilaštva iz člana 25(3)(d) Rimskog statuta, premda se može shvatiti kao striktno ograničenje individualne krivične odgovornosti, ima tu prednost što krivičnu odgovornost "ograničava" **samo na sapočinioce** koji su dali doprinos u cilju pospješivanja kriminalnog djelovanja ili zločinačke nakane grupe. Ta odredba se odnosi samo na sapočinioce odnosno na učesnike koji su pospješili zajedničku kriminalnu djelatnost svjesni namjere svakog od članova grupe.³⁹² Član 25 Rimskog statuta predviđa samo individualnu krivičnu odgovornost osoba uzimajući u obzir prevashodno njihove radnje, a ne njihovu povezanost sa zločinačkom grupom, što po mom mišljenju odgovara striktnom tumačenju međunarodnog krivičnog prava.³⁹³

Odlukom da odbace koncept udruženog zločinačkog poduhvata i da predvide oblik odgovornosti koji odgovara definiciji sapočinilaštva, države članice **Rimskog statuta** jasno su se opredijelile za **objektivni pristup** kako bi se uspostavila jasna podjela između **nevinih** i **vinih**, odgovornih za krivična djela, ne povezujući to s pripadnošću grupi, što bi omogućilo različita tumačenja načela krivične odgovornosti koje podrazumijeva da se pojedinac krivično goni isključivo za krivična djela koja je izvršio. To distanciranje MKS-a u odnosu na teoriju udruženog zločinačkog poduhvata može se shvatiti kao garancija načela nullum crimen sine lege i pravičnog suđenja.³⁹⁴ Taj argument preuzima žalilac na početku 5. žalbene osnove kada govori o poštovanju načela zakonitosti.³⁹⁵

³⁹¹ Žalbeni podnesak, str. 14, par. 55; V. takođe, J. D. OHLIN, "Three conceptual problems with the doctrine of joint criminal enterprise", str. 89.

³⁹² V. npr. Nalog za hapšenje Laurenta Gbagboa, str. 10: "Postoji dovoljna osnova kako bi se zaključilo da su snage privržene Gbagbou koje su sprovodile datu politiku, to učinile izvršavajući takoreći automatski naređenja koja su im bila data. Naposljetku, postoje dovoljni dokazi da je Laurent Gbagbo djelovao sa potrebnim stepenom namjere i znanja".

³⁹³ V. član 25(3)(d) Rimskog statuta.

³⁹⁴ Profesionalni kodeks branilaca koji postupaju pred MKSJ-om, tekst s izmjenama od 29. juna 2006., član 11; *Tužilac protiv Haradinaja i drugih*, "Odluka po Zahtjevu Lahija Brahimaja za izvođenje dodatnih dokaza na osnovu pravila 115", 3. mart 2006., par. 10; *Tužilac protiv Naletilića i Martinovića*, "Odluka po objedinjenom zahtjevu Naletilića za izvođenje dodatnih dokaza", 20. oktobar 2004., par. 30; *Tužilac protiv Kupreškića i drugih*, "Odluka o prihvatanju dodatnih dokaza nakon pretresa 30. marta 2001.", 11. april 2001., par. 12; *Tužilac protiv Delalića i drugih*, Presuda, 20. februar 2001., par. 631: "Činjenica da odbrana nije postavila prigovor obično ukazuje na to da je odbrana u predmetno vrijeme smatrala da ono čemu sudija nije poklanjao pažnju nije tako značajno za stvar odbrane da se postupak ne bi mogao nastaviti bez upozoravanja na to".

³⁹⁵ Žalbeni podnesak, par. 54.

Da bi opravdalo postojanje UZP-a kao vida odgovornosti u običajnom međunarodnom pravu, Žalbeno vijeće u svojoj presudi u predmetu **Tadić** uspostavlja vezu između ta dva pojma iz dviju jurisdikcija i zaključuje da je pojam odgovornosti sapočinioca o kojem je ovdje riječ jasno utvrđen u međunarodnom pravu i da se razlikuje od pojma **pomaganja i podržavanja**, upućujući na zakonodavstvo brojnih država.³⁹⁶ Međutim, teorija udruženog zločinačkog poduhvata smatra se jednim od uzroka brojnih ugrožavanja prava optuženog, naročito onih koja su vezana za presumpciju nevinosti i pravično suđenje.³⁹⁷ Žalbeno vijeće MKSJ-a je i samo prihvatilo da udruženi zločinački poduhvat nije "rastegljiv pojam koji bi omogućavao izricanje osuđujućih presuda zasnovanih na krivici po udruživanju".³⁹⁸

3. Kompatibilnost sapočinilaštva s prvim i drugim vidom udruženog zločinačkog poduhvata

Što se tiče jurisprudencije ad hoc sudova, MKSJ-a i MKSR-a, prihvaćeno je da taj oblik krivične odgovornosti može imati **tri različita vida**, a to su: odgovornost za namjeravani zajednički cilj, odgovornost za učešće u institucionalizovanom zajedničkom zločinačkom planu i saučesnička krivična odgovornost zasnovana na predvidivosti i svjesnom prihvatanju rizika.

Prvi i drugi vid UZP-a, koji su jasno utvrđeni u praksi MKSJ-a i MRSR-a, proizvod su "akademske aktivnosti" čiji je cilj bio da se u međunarodnom krivičnom pravu stvori nova doktrina čija bi temeljna načela poticala iz oblika krivične odgovornosti usvojenih i priznatih u raznim pravosudnim sistemima. U vezi s tim, **sapočinilaštvo** (co-perpetration) počiva na sličnim načelima kao UZP prvog vida, a prvi vid UZP-a je sličan drugom vidu. Neki autori smatraju da je sapočinilaštvo modalitet krivične odgovornosti koji je definisan preciznije nego UZP, a usvojen je i priznat u domaćim pravosudnim sistemima velikog broja država.³⁹⁹ Žalbeno vijeće u predmetu **Tadić** preuzelo je i definisalo te dvije kategorije UZP-a.

U pogledu prvog i drugog vida UZP-a, mogu podržati **teoretski stav** koji su izrazile mnoge sudije, uključujući i sudije Žalbenog vijeća u predmetu **Tadić**, ali ja bih njih "podveo" pod vid odgovornosti naveden u članu 7 Statuta - "**osoba koja je planirala**". Ipak, po mom mišljenju, nije bilo potrebno stvarati taj koncept koji je, umjesto da sudijama i stranama u postupku posluži kao

³⁹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 224 i dalje.

³⁹⁷ V. konkretno J. D. OHLIN, "*Three conceptual problems with the doctrine of joint criminal enterprise*", str. 89

³⁹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 428.

³⁹⁹ V. konkretno u vezi s tim rad P. Wranga, "Joint criminal enterprise and the International Criminal Court: A Comparison between Joint Criminal Enterprise and the Modes of Liability in Joint commission in Crime under the Rome Statute; Can the international Criminal Court apply Joint Criminal Enterprise as a Mode of Liability?", disertacija iz međunarodnog krivičnog prava na Univerzitetu u Stockholmu.

jasan i precizan instrument, izuzetno zakomplikovao njihov zadatak, uslijed čega su sudije prisiljene na to da ga stalno podešavaju, i to nauštrb pravne sigurnosti.

B. Objektivno utvrđivanje individualne odgovornosti optuženog s obzirom na Statut MKSJ-a

U Drugostepenoj presudi u predmetu Tadić Žalbena vijeće podsjeća da je u svom izvještaju o osnivanju Međunarodnog suda **generalni sekretar UN-a** naveo sljedeće: "Jedan važan element u vezi sa nadležnošću *rationae personae* (nadležnost nad osobama) Međunarodnog suda je princip **individualne krivične odgovornosti**. [Naime,] Savjet bezbjednosti je u većem broju rezolucija potvrdio da su osobe koje su počinile teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava u bivšoj Jugoslaviji individualno odgovorne za ta kršenja."⁴⁰⁰ U tom izvještaju takođe se kaže da su "sve osobe koje učestvuju u planiranju, pripremi ili izvršenju teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava u bivšoj Jugoslaviji individualno odgovorne za ta kršenja".⁴⁰¹

Suprotno onome što kažu sudije Vijeća u predmetu Tadić, smatram da u Statutu MKSJ-a nema "rupe" iz koje bi proisticala potreba za uspostavljanjem sudske prakse koja će u određenim slučajevima omogućiti krivično gonjenje nekih optuženih. Po mom mišljenju, tu nema pravnog vakuuma, a ni u jednom trenutku nije ni bilo moguće da se on dogodi jer je **Savjet bezbjednosti** imao stalnu saradnju eminentnih pravnika, odnosno pomoć priznatih teoretičara prava, i to ne bilo kakvog formata... Ne treba zaboraviti da je **Rezolucija 827** Savjeta bezbjednosti usvojena nakon mnogostranih konsultacija i na osnovu brojnih pripremnih dokumenata koje su podnijele države ili međunarodni pravници. U takvim okolnostima, nemoguće je da su svi oni pogriješili zanemarivši određenu kategoriju počinilaca krivičnih djela. Mislim da sudska praksa u predmetu Tadić uopšte nije bila potrebna: član 7 Statuta ne pati ni od kakve nedorečenosti koju bi trebalo nadopuniti "novom sudskom praksom".

Jednostavno, dovoljno je pažljivije pogledati tekst i uzeti u obzir duh člana 7(1) Statuta koji u potpunosti pokriva počinilaštvo djela zasnovanih na zajedničkom planu. Postoje oni koji planiraju, zatim oni koji koristeći medije podstiču na počinjenje, oni koji izdaju naređenja za izvođenje dogovorenog plana na terenu, kao i oni koji rade na terenu i izvršavaju plan: upravo ovi potonji,

⁴⁰⁰ Izvještaj Generalnog sekretara u skladu s paragrafom 2 Rezolucije 808 (1993.) Savjeta bezbjednosti, (S/25704), 3. maj 1993., par. 53, koji se citira u Drugostepenoj presudi u predmetu *Tadić*, par. 186.

⁴⁰¹ Izvještaj Generalnog sekretara u skladu s paragrafom 2 Rezolucije 808 (1993.) Savjeta bezbjednosti, (S/25704), 3. maj 1993., par. 54, koji se citira u Drugostepenoj presudi u predmetu *Tadić*, par. 190.

koji na terenu čine krivična djela predviđena članovima Statuta, ulaze u veoma precizno definisanu kategoriju počilaca, a ne u kategoriju planera, podstrekača ili nalogodavaca.

Zbog toga mi se čini inkompatibilnim da se, u okviru doktrine udruženog zločinačkog poduhvata "tipa Tadić", **počinioci** stavljaju na isti nivo s **onima koji planiraju**. Po meni, udruženi zločinački poduhvat zasnovan na planu sa zajedničkim ciljem ulazi u kategoriju planiranja.

Međunarodno krivično pravo poslije **Nürnbega**, otjelovljeno osnivanjem ad hoc sudova poput MKSJ-a, MKSR-a, Specijalnog suda za Sierra Leone, Specijalnog suda za Liban, te stvaranjem MKS-a, odustalo je od mehanizma prethodnog proglašenja organizacije zločinačkom. Naime, taj mehanizam zasnivao se prevashodno na **objektivnom** svojstvu članstva u zločinačkoj organizaciji i mogao se shvatiti kao nešto srodno kolektivnoj odgovornosti. Dakle, cilj je bio da se, u skladu s načelom individualnosti krivice, uvede individualna krivična odgovornost,⁴⁰² po ugledu na čuveni dictum iz nirnberške presude da "krivična djela protiv međunarodnog prava čine ljudi, a ne apstraktni pravni entiteti F...g".⁴⁰³

Mora se konstatovati da su sudska praksa u predmetu Tadić i pojam udruženog zločinačkog poduhvata koji je njome uveden stvorili izvjesnu pravnu nesigurnost proisteklu iz nepreciznosti tog pojma.

Naime, Žalbeno vijeće nije ni u predmetu Tadić ni u kasnijim predmetima precizno definisalo objektivne uslove koji moraju biti ispunjeni da bi se dokazalo postojanje udruženog zločinačkog poduhvata. Žalbeno vijeće je izjavilo da udruženi zločinački poduhvat postoji onda kada više osoba djeluje **s istim ciljem**, ali pritom nije postavilo kao uslov utvrđivanje **identiteta tih osoba, preciznog cilja** koji one žele da ostvare, **tačnih sredstava** kojima se one služe kako bi to postigle, **prostornog i vremenskog okvira** ...

Isti problem se ponovo pojavljuje na nivou dokazivanja namjere za udruženi zločinački poduhvat trećeg vida. Subjektivni uslovi koje pominje Vijeće nisu definisani ništa preciznije od objektivnih uslova. Naime, Vijeće je smatralo da se optuženom može pripisati odgovornost za krivično djelo koje nije bilo predviđeno zajedničkim planom ako je "u uslovima tog slučaja, (i) bilo predvidivo da će jedan ili drugi pripadnici grupe počiniti takvo krivično djelo i (ii) optuženi je hotimično pristao

⁴⁰² V. član 7(1) Statuta MKSJ-a, 6(1) MKSR-a i član 25(3) Rimskog statuta.

⁴⁰³ V. Nirnberška presuda.

na taj rizik".⁴⁰⁴ Vijeće ne precizira, međutim, šta podrazumijeva pod terminom "predvidivost" i da li ta predvidivost treba da se ocijeni objektivno ili subjektivno.⁴⁰⁵

C. Kontroverze u vezi s proširenjem ovog vida odgovornosti na treći vid UZP-a

1. Nepostojanje dovoljnih kriterijuma za mens rea (dolus eventualis)

Treći vid UZP-a koji uvodi "krivičnu odgovornost saučesnika temeljenu na predvidivosti i svjesnom prihvatanju rizika",⁴⁰⁶ bio je predmet mnogih kritika. Jedan od prigovora bio je da standard predvidivosti nije pouzdan. Doista, nijednom sudu neće biti lako da utvrdi da li je kriminalno ponašanje osobe koja je učesnik UZP-a, no koje izlazi iz okvira zajedničkog plana, bilo predvidivo za nekog drugog učesnika, kao ni da li je taj drugi učesnik svjesno preuzeo rizik da će doći do takvog ponašanja.

Prema nekim autorima, statuti MKSJ-a i MKSR-a ne sadrže **nikakvo utemeljenje** za UZP trećeg vida, a načelo nulla poena sine lege stricta isključuje primjenu doktrine o UZP-u trećeg vida.⁴⁰⁷

Postoje stalno prisutne slabe tačke u analizi mens rea koja se u sudskoj praksi traži za UZP trećeg vida. Naime, u sudskoj praksi u analizama često biva izostavljeno drugo obilježje mens rea potrebno za UZP trećeg vida, odnosno ocjena o tome da li je optuženi **voljno prihvatio rizik** da bi jedan ili više članova grupe mogli da počine neko krivično djelo koje ne ulazi u okvir zajedničkog plana u kojem je on učestvovao. Izuzetak u tom smislu su drugostepene presude u predmetima Blaškić i Kordić, u kojima je Žalbeno vijeće eksplicitno preciziralo da je hotimično prihvatanje ili odobravanje rizika od strane navodnog počinioca krivičnog djela uslov koji se traži za ispunjenje standarda dolus eventualis.⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 228.

⁴⁰⁵ Poređenja radi, u engleskom pravu, doktrina "zajedničkog cilja", koja vuče korijene iz XIV vijeka, omogućava da se osoba proglasi odgovornom za krivično djelo počinjeno na osnovi zajedničkog plana, čak i kada to djelo izlazi iz okvira plana, u zavisnosti od određenih uslova koji su evoluirali tokom vremena. U okviru prvobitne sudske prakse, krivično djelo je toj osobi bilo pripisivo ako se moglo smatrati predvidivom posljedicom zajedničkog plana *po procjeni neutralne treće osobe (objective probable consequences test)*. Nakon odluke Britanskog državnog savjeta (Privy Council) u predmetu Chan Wing-Sui 1985., kriterijum za ocjenjivanje je subjektivan. Za više detalja, v. Barthe, *Joint Criminal Enterprise*, str. 148 i dalje.

⁴⁰⁶ C. Barthe, *Joint Criminal Enterprise*, str. 148 i dalje.

⁴⁰⁷ W. Schomburg, "*Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending history*", izdano 3. juna 2010. na websiteu *Cambodia Tribunal Monitor*, str. 3 i 4.

⁴⁰⁸ *Ibid.*, str. 6 i 7. U vezi s tim treba napomenuti da autor ne daje precizne reference kada upućuje na te dvije drugostepene presude, kao ni reference za prvostepene ili drugostepene presude u kojima je izostavljeno to drugo konstitutivno obilježje mens rea za UZP 3. vida.

Smatram da je zadatak tužilaštva da dokaže da je učesnik znao za neku konkretnu činjenicu ili za neku okolnost koja je ukazivala na vjerovatnoću da će neki drugi učesnik počinuti krivično djelo koje izlazi iz okvira dogovorenog. Zadatak tužilaštva je i to da dokaže da su opšte okolnosti počinjenja dogovorenog krivičnog djela bile takve da je bilo veoma moguće, dakle predvidivo, da će biti počinjena i druga, "sporedna" krivična djela. Na tužilaštvu je takođe da dokaže da je dati učesnik, osim što je to znao, uz to i svjesno prihvatio rizik da bi se ta predvidiva situacija zaista mogla i dogoditi. A to se, da ponovim, može zaključiti na osnovu čitavog niza činjeničnih okolnosti.

U skladu s tim pristupom, ako tužilaštvo sve to ne uspije da dokaže, optužbe se moraju odbaciti. Bilo bi suprotno načelima **pravičnog suđenja** da se teret dokazivanja prebaci na odbranu i da se od odbrane traži da dokaže da optuženi nije znao za relevantne činjenice, da nije predvidio krivično djelo i da nije svjesno prihvatio rizik da će predmetno krivično djelo biti počinjeno.

Po mom mišljenju, sloboda postupanja koju ovaj koncept ostavlja sudijama trebala bi da ih podstakne na oprez, kao i na krajnju pažnju u ocjenjivanju dokaza i utvrđivanju da li su postojali kako actus reus tako i mens rea. U slučaju sumnje, sudije bi optuženog morali da proglašavaju nevinim ili, kako je to ispravno primijetio sudija **Mindua**, posegnuti za jednim od klasičnih vidova odgovornosti definisanih Statutom.

2. Praksa međunarodnih sudova: primjer sudova Kambodže

U svojoj Odluci po žalbama na Nalog istražnih sudija o udruženom zločinačkom poduhvatu (UZP) od 20. maja 2010., Pretretresno vijeće Vanrednih vijeća sudova Kambodže razmatralo je UZP treće kategorije. U žalbama se osporava da taj vid odgovornosti ima čvrsto utemeljenje u međunarodnom običajnom pravu, budući da je da je to u suprotnosti s pravilom da međunarodno običajno pravo može proisticati samo iz rasprostranjene i konstantne sudske prakse i opinio juris država. Po mišljenju žalilaca, njegovom primjenom u postupcima pred Vanrednim vijećima sudova Kambodže krši se načelo legaliteta.⁴⁰⁹

Mada su tužioci na taj argument odgovorili da "više razvijenih pravnih sistema priznaje vidove kriminalnog učešća slične UZP-u treće kategorije", Pretretresno vijeće je ocijenilo da ti predmeti nisu dovoljni da bi se konstatovalo da UZP treće kategorije proističe iz ustaljene prakse i opinio

juris država u vrijeme događaja iz predmeta br. 002, te zaključilo da taj oblik UZP-a nije prihvaćen kao vid odgovornosti primjenjiv za djela kršenja međunarodnog humanitarnog prava.⁴¹⁰

Što se tiče sudske prakse, Vijeće je naizmjenično upućivalo na predmete na koje se pozivalo Žalbeno vijeće MKSJ-a u Drugostepenoj presudi u predmetu Tadić, odnosno na predmete Ostrvo Borkum i Linčovanje u Essenu, kao i na više drugih suđenja pred italijanskim sudovima poslije Drugog svjetskog rata. U svjetlu tih presedana, Vijeće je ocijenilo da se ti predmeti ne mogu smatrati validnim presedanima u smislu utvrđivanja stanja međunarodnog običajnog prava. Vijeće smatra da ti predmeti nisu dio međunarodne sudske prakse jer se u njima sudilo prema domaćem pravu.⁴¹¹ Iz gore navedenih razloga, Vijeće je zaključilo da presedani na koje se poziva Drugostepena presuda u predmetu Tadić, te time i osporavani Nalog, nisu dovoljno čvrsta osnova da bi se potvrdilo postojanje UZP-a proširenog oblika u međunarodnom običajnom pravu u vrijeme događaja na koje se predmet br. 002 odnosio.⁴¹²

U jednoj kasnijoj odluci, Pretresno vijeće je imalo priliku da se ponovo izjasni o tom pitanju kada je rješavalo po zahtjevu **Ienga Saryja** od 24. februara 2011., u kojem se traži da se zbog nedostataka poništi više dijelova Odluke o ponovnom razmatranju.⁴¹³

Pretresno vijeće je u uvodnoj napomeni izjavilo da je primjenjivost doktrine UZP-a treće kategorije bila predmet dugotrajnih rasprava na ECCC-u. I Pretpretresno vijeće je u okviru rješavanja jedne žalbe u predmetu br. 002 već razmatralo to pitanje. Iako nije zadatak Pretresnog vijeća da rješava po žalbama na odluke Pretpretresnog vijeća, Vijeće je napomenulo da je zahtjev o kojem je moralo da se izjasni veoma sličan onom po kojem je rješavalo Pretpretresno vijeće. U svojoj odluci o UZP-u, Pretpretresno vijeće je detaljno razmotrilo pravne instrumente koji su bili na snazi prije 1975. godine, konkretno **Nirnberški statut i Zakon br. 10 savezničkog Kontrolnog savjeta**. Upravo kao i Pretresno vijeće u presudi u predmetu DUCH, ono je zaključilo da su UZP prve i druge kategorije vidovi učešća priznati u međunarodnom običajnom pravu u vrijeme na koje se odnosi Odluka o ponovnom razmatranju. Međutim, napomenulo je da ti međunarodni pravni instrumenti ne priznaju konkretno UZP treće kategorije.

⁴⁰⁹ Pretpretresno vijeće ECCC, predmet br. 002/19-09-2007-ECCC/OCIJ(PT38) br. D97/15/9, Decision on the Appeals against the Co-Investigative Judges Order on Joint Criminal Enterprise(JCE) (dalje u tekstu: Odluka o UZP-u 3. vida od 20. maja 2010.), par. 75.

⁴¹⁰ Odluka o UZP-u 3. vida od 20. maja 2010., par. 77.

⁴¹¹ *Ibid.*

⁴¹² Odluka o UZP-u 3. vida od 20. maja 2010., par. 83.

⁴¹³ Pretresno vijeće ECCC, Predmet br. 002/19-09-2007/ECCC/TC, Decision on the Applicability of Joint Criminal Enterprise, 12. septembar 2011., par. 2 i 3

Treba primijetiti da su tužiocu u tom predmetu optužbe zasnovali prevashodno na UZP-u prve kategorije. Oni su međutim tražili da se kao mogući vid učešća zadrži i UZP treće kategorije, ali samo kada se, kao u slučaju nekih inkriminiranih djela iz predmeta br. 002, optuženi ne mogu dovesti u vezu s tim kažnjivim radnjama primjenom doktrine UZP-a prve kategorije.⁴¹⁴ Ovdje valja napomenuti da tužilaštvo UZP trećeg vida smatra **komplementarnim sredstvom** za krivično gonjenje optuženih kada nema dovoljno dokaza da optužbe zasnuje na UZP-u prvog vida. Tužilaštvo, dakle, ne želi ni manje ni više nego "široku lepezu" različitih vidova odgovornosti kojima se može poslužiti u zavisnosti od dokaza kojima raspolaže. Dakle, moglo bi se reći - što manje dokaza, to više korištenja trećeg vida...

Pretno vijeće je naposljetku razmotrilo da li je **UZP treće kategorije** kao vid učešća iz kojeg može proisteći krivična odgovornost optuženog prihvatljiv zbog toga što je u vrijeme inkriminiranih događaja bio dijelom "opštih pravnih načela koja priznaju civilizovane nacije". Vijeće se najprije osvrnulo na zaključak Žalbenog vijeća MKSJ-a u Drugostepenoj presudi u predmetu Tadić da u domaćim pravnim sistemima u većini država nije usvojen isti pojam odgovornosti temeljen na postojanju zajedničkog cilja. Vijeće je zatim ocijenilo da nije svrsishodno da utvrđuje da li UZP proširenog oblika odgovara nekom opštem pravnom načelu između 1975. i 1979. budući da se ionako nije uvjerilo da je za optužene u to vrijeme bilo dovoljno predvidivo da bi mogli podlijegati odgovornosti za sapočiniteljstvo u krivičnim djelima koja prekoračuju okvir zajedničkog cilja, kao niti da je relevantno zakonodavstvo na osnovu kojeg bi mogli biti osuđeni bilo dovoljno poznato, s obzirom na to da UZP treće kategorije nije imao utemeljenje u domaćem pravu Kambodže.⁴¹⁵

3. Sekundarni oblik odgovornosti u odnosu na klasične oblike iz člana 7(1) Statuta

U svojoj 5. žalbenoj osnovi žalilac tvrdi da Pretresno vijeće nije imalo **jasnu većinu** u prilog primjeni UZP-a u ovom predmetu. Naime, stavovi sudije **Mindue** izraženi u njegovom izdvojenom mišljenju priloženom ovoj presudi su, kako se tvrdi u žalbenom podnesku, u suprotnosti sa stavovima Vijeća izraženim u paragrafu 884 presude. U vezi s tim, analiza tog mišljenja pokazuje da sudija **Mindua** smatra kako je "bolje"⁴¹⁶ primijeniti klasične vidove odgovornosti predviđene u članu 7(1) Statuta nego vid UZP-a, primjećujući da "[v]id odgovornosti na osnovu UZP-a i njegova

⁴¹⁴ Decision on the Applicability of Joint Criminal Enterprise, par. 23.

⁴¹⁵ Decision on the Applicability of Joint Criminal Enterprise, par. 28.

⁴¹⁶ V. Mišljenje sudije Mindue priloženo Prvostepenoj presudi u predmetu *Tolimir*, par. 6

tri oblika u Statutu MKSJ-a nisu izričito obrađeni. UZP nećemo naći ni u Rimskom statutu stalnog Međunarodnog krivičnog suda i taj sud ga ne primjenjuje".⁴¹⁷

Što se tiče mišljenja sudije **Mindue**, žalilac tvrdi da je, s obzirom na posebne okolnosti ovog predmeta, većina bila obavezna da detaljnije razmotri primjenu drugih vidova odgovornosti s obzirom na to da je jedan od sudija u svom izdvojenom mišljenju naveo da je bolje primijeniti klasične vidove odgovornosti nego udruženi zločinački poduhvat, i da su ti drugi oblici odgovornosti, na osnovu člana 7(1) Statuta, mogli dovesti do drugačijih pravnih zaključaka. Žalilac smatra da ta kontradikcija vezana za sadržaj mišljenja jednog od sudija predstavlja **pravnu grešku** koja obesnažuje presudu i stoga on od Žalbenog vijeća traži da poništi presudu i da naloži novo suđenje.⁴¹⁸

Ovo pitanje je važno zato što je sudija Mindua, jedan od sudija Vijeća u predmetu Tolimir, u svom saglasnom mišljenju takođe iznio taj problem: "[A]ko se nekom optuženom može pripisati individualna krivična odgovornost po jednom od klasičnih vidova odgovornosti iz stava 1, 2, 3 ili 4 člana 7 Statuta, smatram da je bolje primijeniti te vidove nego odgovornost [...]"⁴¹⁹ Potpuno se slažem s tim stavom i u toj situaciji tužilaštvo se trebalo, prije svega, posvetiti tome da odredi najprimjereniji **klasični vid odgovornosti** i možda je tada sudija **Nyambe** mogla da se prikloni nekom klasičnom vidu odgovornosti; mada je smatrala da se optuženom ne može staviti na teret vid odgovornosti koji proističe iz UZP-a.

U svakom slučaju, na osnovu klasičnih vidova odgovornosti, odgovornost optuženog potpada pod član 7(1) Statuta MKSJ-a i ne vidim zašto je bilo potrebno da se taj vid odgovornosti izražava pomoću koncepta UZP-a.⁴²⁰ Stoga mi se čini da se 5. žalbena osnova treba prihvatiti, a da pri tome nije potrebno da se poništi presuda jer Žalbeno vijeće ima mogućnost da poništavajući proglašenje krivice na osnovi UZP-a, taj vid odgovornosti zamijeni drugim, primjerenijim vidom odgovornosti; to treba da bude, kao što ću objasniti, vid odgovornosti saučesništva pomaganjem i podržavanjem kao klasični vid odgovornosti iz člana 7(1) statuta.

U ovom konkretnom slučaju, ne dijelim mišljenje Žalbenog vijeća u vezi s vidovima odgovornosti koje treba primijeniti na optuženog i stoga se **ne slažem** kad je riječ o **15., 16., 17., 18. i 19.** žalbenoj osnovi, a podržavam zaključak Žalbenog vijeća u vezi sa **20.** žalbenom osnovom.

⁴¹⁷ Mišljenje sudije Mindue priloženo Prvostepenoj presudi u predmetu *Tolimir*, par. 4.

⁴¹⁸ Žalbeni podnesak, par. 64.

⁴¹⁹ V. Mišljenje sudije Mindue priloženo Prvostepenoj presudi u predmetu *Tolimir*, par. 6.

⁴²⁰ W. Schomburg, "*Jurisprudence on JCE – Revisiting a Never Ending History*", *op. cit.*, str. 5.

U vezi sa **15. žalbenom osnovom** i pitanjem težine koju treba pridati direktivama br. 7 i 7/1, pažljivo čitanje tih dokumenata mi je omogućilo da zaključim da su oni imali **isključivo vojnu** svrhu. Naime, oni se nisu ticali samo **Srebrenice i Žepe** nego i drugih mjesta. Stoga se ne može smatrati da su Direktive br. 7 i 7/1 bile posebno usmjerene samo na **Srebrenicu i Žepu**. Na osnovu analize cjelokupnih dokumenata može se zaključiti da je njihov **jedini cilj** bio da se te dvije enklave razdvoje i da se poraze muslimanske oružane snage. To je, po mom mišljenju, **striktno** vojni cilj.⁴²¹ Prema tome, ja smatram da 15. žalbenu osnovu treba **prihvatiti**.

Što se tiče **16. žalbene osnove**, još jednom konstatujem da izjave svjedoka, kada se temeljito analiziraju, zbog brojnih protivrečja koja se u njima javljaju ostavljaju puno prostora sumnji u njihovu vjerodostojnost. S obzirom na "pouzdanost" tih svjedočenja, Pretresno vijeće nije moglo doći do zaključaka koje je iznijelo u presudi.⁴²² Dakle, mogu jedino zaključiti da 16. žalbenu osnovu treba **prihvatiti**.

U pogledu **17. i 18. žalbene osnove**, tužilaštvo je, čini mi se, zbog slabih dokaza, optuženom stavilo na teret ubistvo trojice vođa iz **Žepe** kao predvidljivu i prirodnu posljedicu trećeg vida UZP-a. Budući da smatram da treći vid UZP-a nema pravne osnove, ne mogu se prikloniti stavu većine Žalbenog vijeća u vezi s tim žalbenim osnovama. Prema tome, smatram da **17. i 18. žalbenu osnovu treba prihvatiti**.

Što se tiče **19. žalbene osnove** i ubistava počinjenih u skladištu u Kravici, Pretresno vijeće je konstatovalo da je kolona od približno **600 do 800** zatočenika ušla u skladište u Kravici negdje između 15:00 i 17:00 sati.⁴²³ Tokom popodneva začula se žestoka pucnjava kad je jedan muslimanski zatočenik oteo pušku jednom čuvaru i ubio pripadnika policije bosanskih Srba.⁴²⁴ Neporecivo je, dakle, da je **pokretač** bila pobuna jednog zatočenika koji je otvorio vatru na stražara. Pretresno vijeće je takođe konstatovalo da su se pogubljenja nastavila ujutro 14. jula.⁴²⁵ Vijeće, prema tome, prihvata da je ubistvo određenog broja zatočenika bilo reakcija na postupke

⁴²¹ Što se tiče konkretno napada kroz kop rudnika 23. i 24. juna 1995., čini mi se da je detalje o tom napadu mogao dati Dražen Erdemović. U svojim detaljnim izjavama, on nije ni u jednom trenutku rekao da je cilj bio da se teroriše civilno stanovništvo, a još manje da se ubijaju ili ranjavaju civili. Kako bilo, nije nam poznat identitet osoba koje su ubijene u napadu kroz kop rudnika. Štoviše, čini se da je cilj bila policijska stanica koja je bila vojni cilj i u tom smislu, i ako je bilo žrtava, nije nam poznato da li se radilo o civilima ili o pripadnicima vojske, te se, prema tome, ne može donijeti zaključak da je napad kroz kop rudnika bio napad usmjeren na civilno stanovništvo, a još manje da je taj napad izvršen u okviru UZP-a.

⁴²² Pretresno vijeće je u paragrafu 1110 presude izvelo samo jedan zaključak – da je optuženi nadgledao evakuaciju ranjenika u namjeri da odvрати pažnju međunarodne zajednice. Po mom mišljenju, bio je moguć još jedan zaključak – da je izvršio svoju dužnost u pogledu ranjenih ratnih zarobljenika.

⁴²³ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 355.

⁴²⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 359.

jednog muslimanskog zatočenika. Prema tome, ne vidim kako se može tvrditi da su ta ubistva planirana u okviru zajedničkog plana.⁴²⁶ Mogu jedino zaključiti da 19. žalbenu osnovu treba **prihvatiti**.

U vezi sa **20. žalbenom osnovom** i ubistvima u Trnovu, takođe treba primijetiti da je **jedinica Škorpioni**, za koju se ne zna tačno kakav je bio njen odnos subordinacije u odnosu na Republiku Srpsku, **neutvrđenog datuma** vršila hapšenja i pogubljenja. U tim okolnostima, čini mi se nemoguće tvrditi, van razumne sumnje, kao što je to učinilo Pretresno vijeće,⁴²⁷ da je tih šest žrtava spadalo u žrtve UZP-a. U tim okolnostima, mogu se samo izjasniti u prilog prihvatanju **20. žalbene osnove**.

⁴²⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 362.

⁴²⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 1054-1055.

⁴²⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 551.

B. SAUČESNIŠTVO

1. Tolimirove nadležnosti u svojstvu načelnika za obavještajno-bezbjednosne poslove (14. žalbena osnova)

Prije svega želim istaknuti da smatram da je **optuženi** trebao u okviru svojih dužnosti preduzeti sve potrebne mjere da vodi brigu o tome šta se događa sa ratnim zarobljenicima, ali se ne slažem s tim da je on vršio zapovjednu funkciju u organima uprave.

Kao što je konstatovalo Pretresno vijeće u svojoj presudi, optuženi je bio načelnik **Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove**, što je bio "najviši upravni i stručni organ za poslove koji se odnose na organizaciju bezbednosnih i obaveštajnih organa, vojno-policijskih, izviđačkih, diverzantskih i jedinica za elektroničko izviđanje; planiranje i organizaciju mera bezbednosti i obaveštajnog obezbeđenja".⁴²⁸ Kao **načelnik sektora**, optuženi je upravljao, koordinirao i nadzirao rad dviju uprava, kao i potčinjenih bezbjednosnih i obavještajnih organa, uključujući i vojnu policiju.⁴²⁹

Važno je napomenuti da, kada je riječ o dokazima koje je predočilo tužilaštvo, velik dio njih čine svjedočenja koja ukazuju na **važnu ulogu** obavještajno-bezbjednosnih organa u Glavnom štabu VRS-a.⁴³⁰ Mada većina svjedočenja potvrđuje da su brigade izvještavale obavještajno-bezbjednosne organe o situaciji na terenu, ona se razlikuju kad je riječ o ulozi optuženog u komandovanju. Naime, što se tiče vojnih operacija, direktiva i zapovijedi za napad i za odbranu, svjedočenja ukazuju na to da osoba koja ih je potpisivala nije bila načelnik za obavještajno-bezbjednosne poslove, nego komandant, koji je u principu morao biti prisutan. U vezi s tim, svjedok **Čulić**⁴³¹ je potvrdio: "Isključivo pravo je bilo na nama komandantima da odlučujemo i da komandujemo".⁴³²

⁴²⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 103.

⁴²⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 104.

⁴³⁰ Najčešće pominjani svjedoci su Milenko Todorović (pretres 19. aprila 2011.), Manojlo Milovanović (pomenut u paragrafu 103 presude), Petar Salapura (pomenut u paragrafu 103 presude), Mikajlo Mitrović (pretres 1. juna 2011.) i Petar Skrbić (pretres 2. februara 2012).

⁴³¹ Valja napomenuti da Pretresno vijeće nije u svojoj presudi uzelo u obzir svjedočenje svjedoka odbrane Čulića.

⁴³² Tužilaštvo je tokom unakrsnog ispitivanja tog svjedoka istaklo dva dokumenta, dokazne predmete D00264 i P02880, koji protivriječe njegovim riječima. Prvi dokument je naređenje generala Mladića od 11. oktobra 1995. u vezi s početkom borbenih operacija. Na strani 2 tog dokumenta, na kojoj se pominje ime optuženog, on "koordinira dejstva snaga ... koje brane pravac Mrkonjić Grad- s. Trijebovo- s. Stričići". Drugi dokument se odnosi na sjednicu Narodne skupštine i u njemu se navodi da je "prisustvo komandanta Glavnog štaba ili predstavnika Glavnog štaba u jedinicama koje izvršavaju zadatke oslobađanja Podrinja specifičan način izražavanja težišta i **usmjeravanja** borbenih dejstava ka jedinstvenom cilju". U vezi s tim, tužilaštvo je pomenulo više obilazaka fronta od strane rukovodilaca VRS-a i konkretno optuženog nedugo prije događaja u julu 1995.

Što se tiče uloge optuženog u događajima u periodu od 10. do 12. jula 1995., Pretresno vijeće je u svojoj presudi primilo na znanje dva važna dokumenta: dokazne predmete **D00064**⁴³³ i **P02203**.⁴³⁴ Pitanje koje treba postaviti jeste da li je optuženi imao **kontrolu** nad obavještajno-bezbjednosnim organima u borbenim jedinicama. U vezi s tim optuženi tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo **grešku** kad je konstatovalo da je on vršio komandu nad nekim organima.¹ Optuženi takođe tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kad je izraz rukovođenje (b/h/s) prevelo riječju control, a trebalo ga je prevesti riječju management.⁴³⁵ Nadalje, optuženi osporava da je imao vlast nad 410. obavještajno-bezbjednosnim centrom. On dodaje da je Pretresno vijeće pogriješilo u vezi s njegovom ulogom u odobravanju humanitarnih konvoja, kao i da je pogriješilo u vezi s njegovim odnosima s **generalom Mladićem**.⁴³⁶ Naime, u vezi s vojnom policijom Pretresno vijeće je konstatovalo sljedeće: "[N]a svim komandnim nivoima jedinicama vojne policije **u stručnom smislu rukovodili su** organi bezbjednosti".⁴³⁷

Što se tiče izraza **control** i **management**, svjedok odbrane **Slavko Čulić**, komandant 1. šipovske lake brigade, objasnio je da je **on** bio komandant svih jedinica, uključujući i jedinice Vojne policije i Sektora bezbjednosti. Po njegovom mišljenju, samo **komandant brigade** ima pravo da komanduje,⁴³⁸ sva naređenja dolazila su iz te komande⁴³⁹ i optuženi, koji je nekoliko puta došao u njegovu brigadu, nije ni u kom slučaju vršio komandu nad tom brigadom. Upitan o ulozi optuženog, on je rekao da je on imao **zadatak da koordinira**, o čemu svjedoče njegove riječi: "Gospodo, nije vodio general Tolimir operaciju. On se tu [...] nalazio samo kao predstavnik komande i koordinirao

⁴³³ Prema tumačenju tužilaštva, prvi dokument, **D00064**, ukazuje na to da je optuženi naredio obavještajno-bezbjednosnim organima komandi da "preduzmu sve mjere za sprečavanje, izvlačenje i zarobljavanje neprijateljskih vojnika". Izraz "naredio" nije tačan ako se pogleda originalni dokument. U njemu piše sljedeće: "*the OBP organs of the Brigade commands will propose to the commanders of the units positioned along the line of withdrawal of elements of the routed 28th Muslim Division from Srebrenica to undertake all measures to prevent the withdrawal of enemy soldiers and to capture them*" /organi za obp komandi brigada predložiće komandantima jedinica na pravcu izvlačenja djelova razbijene 28. muslimanske divizije iz Srebrenice da preduzmu sve mjere za sprečavanje, izvlačenje i zarobljavanje neprijateljskih vojnika". Mada je tačno da je zatražio da se evidentiraju svi vojno sposobni koji se evakušu iz baze UNPROFOR-a u Potočarima, on to opravdava činjenicom da "Muslimani žele prikazati da je Srebrenica bila demilitarizovana i da se u njoj nalazilo samo civilno stanovništvo", što nije slučaj.

⁴³⁴ Što se tiče dokaznog predmeta **P02203**, Pretresno vijeće je konstatovalo da je optuženi potčinjene organe za obavještajno-bezbjednosne poslove uputio da "predlož[e] komandovanju da se preduzmu mjere na sprečavanju ilegalno[g] izvlačenj[a] [...], postavljanju zasjeda [...] radi njihovog hapšenja". Međutim, čitanje samog teksta nijansira prijevod. Naime, navodi se da potčinjeni organi treba da predlože mjere [shall propose measures] koje treba da preduzmu komande kako bi se naoružani Muslimani spriječili da ilegalno dođu do Tuzle i Kladrnja, kao što su postavljanje zasjeda duž pravaca s ciljem njihovog hapšenja i sprečavanja eventualnih "iznenađenja" prema civilnom stanovništvu i prisutnim ratnim jedinicama. Tumačenje od strane Pretresnog vijeće kosi se, kako se čini, s preciznim čitanjem naređenja koje je optuženi izdao **12. jula 1995.** On u tom dopisu navodi da su komandanti brigada dužni u cjelini sa informacijom upoznati stanicu javne bezbjednosti u svojoj zoni odgovornosti.

⁴³⁵ Žalbeni podnesak, par. 222; Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 109, Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 290.

⁴³⁶ Žalbeni podnesak, par. 222; Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 109, Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 290.

⁴³⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 111.

⁴³⁸ Čulićev iskaz, 15. februar 2012., T(f), str. 19278

⁴³⁹ Čulićev iskaz, 15. februar 2012., T(f), str.19279.

rad u onoj mjeri koja je bila potrebna na bojištu za sadejstvo i ostalo. A operacijom je rukovodio komandant divizije i komandant korpusa".⁴⁴⁰ Kada mu je **sudija Flügge** postavio pitanje u vezi s riječju "koordinirati", rekao je da pod tim podrazumijeva da je on bio odgovoran za koordinaciju i organizaciju snaga za odbranu.⁴⁴¹

Očigledno je da je Pretresno vijeće bilo svjesno ovog problema, o čemu svjedoči analiza u paragrafima 109, 110 i 111 u vezi s organima bezbjednosti i vojnom policijom. Pretresno vijeće je smatralo da taj problem treba da se riješi putem teorije "**rukovođenja u stručnom smislu**". Po mom mišljenju, u stručnom lancu komandovanja, rukovođenje vrši **nadređeni**. U tom smislu, jedinicama vojne policije u okviru brigada rukovodi komandant brigade, a ne pomoćnik komandanta Glavnog štaba. Isto tako, organi bezbjednosti bili su podređeni direktno komandantu brigade. Međutim, valja primijetiti da Glavni štab nije mogao vršiti zadatak rukovođenja i komandovanja, ali je vršio "management" ljudstva – njihovo raspoređivanje, postavljanje, ocjenjivanje itd ...

Uloga 65. zaštitnog puka definisana u paragrafu 112 presude posebno je ilustrativna. Kao samostalna jedinica, kako stoji u presudi, 65. motorizovani zaštitni puk je u svom sastavu imao nekoliko jedinica, uključujući jedan bataljon vojne policije. Zadatak puka bio je da vrši obezbjeđenje članova Glavnog štaba VRS-a, ali bio je angažovan i u borbenim dejstvima. Očigledno je da je u pogledu borbenih dejstava bio podređen brigadi u zoni odgovornosti te brigade. U pogledu jednog dijela svojih aktivnosti, van borbenih operacija, 65. zaštitni puk bio podređen **generalu Mladiću** pa, prema tome, u vezi s nekim aktivnostima, i optuženom.⁴⁴²

Optuženi je takođe iznio da nije bilo prijenosa ovlaštenja nad 410. obavještajno-bezbjednosnim centrom. Pretresno vijeće je konstatovalo u paragrafu 917 da je Mladić optuženom povjerio određena ovlaštenja nad 410. obavještajno-bezbjednosnim centrom. To je konstatovano na osnovu

⁴⁴⁰ Čulićev iskaz, 15. februar 2012., T(f), str. 19292.

⁴⁴¹ Čulićev iskaz, 15. februar 2012., T(f), str. 19293. Odgovarajući na pitanje, tokom unakrsnog ispitivanja, da li su optuženi i drugi pomoćnici komandanta bili stručni za provođenje naređenja, svjedok je rekao da oni, mada jesu bili stručni, nisu bili ti koji su provodili naređenja na terenu jer je sistem rukovođenja bio veoma jasan: naređenja su provodili komandanti. Izgleda, dakle, da Pretresno vijeće nije pridalo značaj riječima svjedoka Čulića niti njihovim pravnim posljedicama.

⁴⁴² Fusnota 362 je posebno eksplicitna jer se u njoj navodi da je u maju 1995. izdato naređenje da se jedna četa 65. zaštitnog puka prepotčini Drinskom korpusu kako bi se izvršio plan borbenih dejstava Glavnog štaba VRS-a (uz upućivanje na dokazni predmet P2431). U istoj fusnoti stoji i to da je svjedok Škrbić izjavio da je među stručnim zadacima koji su mu povjereni bilo i obučavanje i angažovanje, što je bilo pod nadležnošću Uprave za bezbjednost (uz upućivanje na dokazni predmet P02473). To što je svjedok tužilaštva Manojlo Milovanović rekao za optuženog da su njegova "znanja [...] bila veća" ne znači da je optuženi koji je trebao sve znati imao pravnu mogućnost da izdaje naređenja van uobičajenog lanca komande.

svjedočenja **Petra Škrbića**.⁴⁴³ Međutim, to što su na nekoga prenesena određena ovlaštenja ne podrazumijeva rukovođenje vojnom operacijom jer se radilo o obavještajnoj jedinici. U tim uslovima, vrlo je teško povezati obavještajni centar s optuženim jer je tom centru bio direktno nadređen Mladić.

Mada se slažem s tim da je optuženi bio "oči i uši" generala Mladića, to ne znači da je on vršio direktnu komandu nad vojnim jedinicama. Iz tog razloga, smatram, za razliku od većine Žalbenog vijeća, da 14. žalbenu osnovu treba prihvatiti.⁴⁴⁴

⁴⁴³ Iskaz svjedoka Škrbića, 2. februar 2012., T(f), str. 18789

⁴⁴⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 577.

2. Tolimirova odgovornost u vezi s tačkama Optužnice (21. žalbena osnova)

Pretno vijeće i većina Žalbenog vijeća zaključili su da je **jedini razuman zaključak** koji se može izvesti iz cjelokupnih dokaza taj da je optuženi imao **genocidnu namjeru**. Na toj osnovi, optuženi je krivično odgovoran za krivično djelo genocida zbog učestvovanja u UZP-u ubistva. Većina Vijeća je mišljenja da je optuženi znao za operaciju ubistva od **13. jula 1995.**, zbog mjera o kojima je obavijestio Malinića, posredstvom Savčića, i to s ciljem premještanja bosanskih Muslimana zarobljenih u rejonu Kasabe.⁴⁴⁵ Te mjere su, po mišljenju većine, zapanjujuće slične onima iz naređenja koje je Mladić izdao taj isti dan,⁴⁴⁶ sadržanima u dokaznom predmetu **P00125**, čija autentičnost je u znatnoj mjeri osporena. Ukratko, optuženi osporava provedene mjere za koje tvrdi da ih nije naredio.

Ne slažem se s većinom u pogledu **dokazne vrijednosti** koju treba pridati dokaznom predmetu **P00125**. Pored značaja činjeničnih argumenata u vezi s autentičnošću tog dokaznog predmeta koji ozbiljno dovode u pitanje njegovu dokaznu vrijednost,⁴⁴⁷ taj dokument ne sadrži svojeručni potpis pošiljaoca, a njegov sadržaj, u kojem se pominje i **naređenje i prijedlog** čini se sasvim **nelogičan**, što mislim da potvrđuje moj utisak da je **dokument falsifikovan**, iz misterioznih razloga. Što se tiče objašnjenja u vezi s autentičnošću dokumenta, smatram da to što je dokument poslao teleprinterista umanjuje njegovu dokaznu vrijednost i ne dopušta da se zaključi da je riječ o **originalnom dokumentu** čiji je autor **Savčić**. Zapravo, to što je teleprinterista potvrdio da je stavio svoj potpis uz bilješku "predato", potvrđuje samo to da je obavio svoj posao, a ono što je bitno jeste ranija faza **intelektualne izrade** tog dokumenta. Što se tiče konfuznog sadržaja dokumenta, gdje se govori i o **naređenju** i o **prijedlogu**, smatram da nijedno objašnjenje koje je ponudilo Pretresno vijeće ne smanjuje zabrinutost u vezi s koherentnošću dokumenta, što ostavlja ozbiljne sumnje u pogledu njegove autentičnosti.

Takođe, neovisno o pitanjima u vezi s početkom učestvovanja optuženog u UZP-u pogubljenja i njegovim značajnim doprinosom tom UZP-u, smatram da se o UZP-u u opštem smislu može govoriti samo u kontekstu **planiranja**, a ne **izvršenja**. Iz tog razloga, ne smatram da je optuženi odgovoran u okviru UZP-a pogubljenja, nego u okviru **saučesništva u genocidu**. U vezi s tim,

⁴⁴⁵ Dokazni predmet P00125.

⁴⁴⁶ Dokazni predmet P02420.

⁴⁴⁷ Konkretno u vezi s tim što nije potvrđena autentičnost registratora "Atlantida" u kojem je taj dokument pronađen, s izjavama Malinića i Savčića koji se nisu sjećali da su primili ili da su sastavili taj dokument, i s osporavanjem postojanja isturenog komandnog mjesta 65. puka, v. Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 936. O autentičnosti dokumenta, koju je optuženi osporio, već se raspravljalo. Većina je smatrala da je autentičan. V. Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 937-944.

postavlja se pitanje da li je, za odgovornost za saučesništvo (pomaganje i podržavanje) na osnovu člana 7(1), dovoljno da je optuženi znao za **posebnu namjeru** glavnog počinioca genocida, ili je morao dijeliti tu namjeru? Žalbeno vijeće je u vezi s tim u više navrata primijetilo da se svaki pojedinac koji pomaže i podržava počinjenje djela koje podrazumijeva **posebnu namjeru** može smatrati odgovornim ako to čini znajući za namjeru da se djelo počini.⁴⁴⁸ Ovaj princip je primjenjiv na zabranu koju Statut predviđa za genocid, takođe djelo koje podrazumijeva posebnu namjeru. Statut i jurisprudencija Međunarodnog suda omogućavaju da se optuženi proglašeni krivim za **saučesništvo u genocidu na osnovu člana 7(1)** ako je dokazano da je posjedovao **znanje** o genocidnoj namjeri glavnog počinioca.⁴⁴⁹ U vezi s tim, iz dokaza proizlazi da je optuženi posjedovao znanje o **genocidnoj namjeri** nekih članova glavnog štaba VRS-a⁴⁵⁰ i da je, kao načelnik obavještajnog organa, bio svjestan posljedica svojih djela za počinjenje tih zločina. Zbog toga, mada samo to što je znao za genocidnu namjeru ne omogućava samo po sebi da se zaključi da je i sam imao takvu namjeru kao glavni počinitelj,⁴⁵¹ to ipak omogućava da se utvrdi **uzročno-posljedična veza** između odsustva intervencije optuženog i počinjenja zločina genocida.⁴⁵²

Mada se optuženi ne tereti odgovornošću na osnovu člana 7(3) Statuta, kao nadređeni, u vezi s ponašanjem njegovih potčinjenih ili njemu potčinjenih organa u vrijeme događaja, valja primijetiti da je njegova uloga načelnika za obavještajno-bezbjednosne poslove bila od velikog značaja, naročito kad je riječ o pitanjima razmjene ratnih zarobljenika.⁴⁵³ Naime, optuženi je upravljao, koordinirao i nadzirao rad dviju uprava, kao i potčinjenih bezbjednosnih i obavještajnih organa, uključujući vojnu policiju.⁴⁵⁴ Bio je nadležan, zajedno s vojnom policijom, za ratne zarobljenike⁴⁵⁵ i bio je obavještavan, između ostalog, o radu i aktivnostima jedinica vojne policije raznih korpusa.⁴⁵⁶

⁴⁴⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 52, Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 142 ; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 229, Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par.140

⁴⁴⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par.140.

⁴⁵⁰ Zbog činjenice da nije mogao ne znati, s obzirom na svoju funkciju, da se ratni zarobljenici pogubljuju.

⁴⁵¹ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par.134

⁴⁵² Po mom mišljenju, dokazi tužilaštva ne omogućavaju da se zaključi da je optuženi dijelio takvu genocidnu namjeru. Da je to slučaj, dokazi o tome su trebali postojati, a ne biti izvedeni iz indicija. Naime, pod pretpostavkom da je masovno pogubljenje naređeno od strane visokih političkih rukovodilaca uz precizne restrikcije od strane Radovana Karadžića generalu Mladiću, nije li ovaj iz tehničkih razloga obavezno morao informisati svoje potčinjene u Glavnom štabu, među kojima i optuženog? Hronologija događaja, njegovo prisustvo u Žepi i njegova uloga posrednika u Žepi navode me na zaključak da on u početku nije dijelio genocidnu namjeru. Međutim, on je nužno znao da su vojnici ABiH zarobljeni i zatočeni. On je u toj fazi trebao intervenisati s obzirom na svoje obavještajno-bezbjednosne dužnosti kako bi obezbijedio zatvorenici potpunu primjenu Ženevskih konvencija, što on nije učinio.

⁴⁵³ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 104, 106, et 916.

⁴⁵⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 104.

⁴⁵⁵ V. u vezi s tim: dokazni predmet P02203, dokazni predmet D00064.

⁴⁵⁶ Milenko Todorović, T. str. 12960 do 12963 (18. april 2011.). Optuženi je često pratio Koljevića na sastanke na kojima se pregovaralo o razmjeni zarobljenika. Ljubomir Obradović, T. str. 11930 i 11931 (29. mart 2011.).

Tako je optuženi, kao neposredno pretpostavljeni **Salapuri**,⁴⁵⁷ bio obavještavan o akcijama koje je vodio **10. diverzantski odred**.⁴⁵⁸ Što se tiče njegovog pomoćnika **Petra Salapure**, iznenađen sam što protiv njega nije pokrenut postupak⁴⁵⁹ i smatram da ga je Žalbeno vijeće moglo pozvati kao dodatnog svjedoka.⁴⁶⁰ Iako je 10. diverzantski odred bio samostalna jedinica Glavnog štaba VRS-a, direktno podređena Mladiću, odred je bio pod nadležnošću Uprave za obavještajne poslove kojom je rukovodio **Salapura** budući da je on vršio zadatke izviđanja i da je morao optuženog izvještavati o svim aktivnostima odreda.⁴⁶¹ Mada se optuženi ne tereti za djela svojih potčinjenih kao njihov nadređeni,⁴⁶² s obzirom na informacije koje je dobivao, veoma je sporno da je on držan u neznanju u pogledu ubistava počinjenih u relevantno vrijeme. Iako se slažem s tim da se optuženi može teretiti odgovornošću na osnovu niza dedukcija, smatram da je on, s obzirom na svoju funkciju i ulogu, bio dužan da preduzme sve potrebne mjere kako bi se pobrinuo za ratne zarobljenike, što on nije učinio.

Kao pomoćnik komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove, optuženi je bio zadužen da se brine za bezbjednost i dobrobit zarobljenika, a tu obavezu nije u potpunosti ispunio. Kao iskusen vojni starješna, optuženi je bio upoznat s obavezama koje je imao prema vojnim propisima⁴⁶³ i

⁴⁵⁷ Prvostepena presuda, par.115.

⁴⁵⁸ Prvostepena presuda, par.121. Uprava za obavještajne poslove, kojom je rukovodio Salapura, direktno je kontrolisala 10. diverzantski odred. Dragomir Pećanac, T, str. 18134 (16. januar 2012.); Ljubomir Obradović, T, str. 11960 do 11962 (29. mart 2011.).

⁴⁵⁹ On je, naime, bio nadređen Draženu Erdemoviću, koji je izvršavao njegova naređenja. Smatram da to što je Petar Salapura bio samo svjedok tužilaštva u postupcima u vezi sa događajima u Srebrenici, a svjedočio je za tužilaštvo na Sudu Bosne i Hercegovine (predmet br. S1 1K003372 10 Krl) u postupku protiv pripadnika 10. diverzantskog odreda (Franc Kos i drugi), bio 23. svjedok tužilaštva i svjedočio 13. maja 2011. (up. Dodatak B presudi), predstavlja neostvarenje pravde u odnosu na žrtve. Neshvatljivo mi je da je puki izvršilac Dražen Erdemović osuđen od strane MKSJ-a, a da se njegov nadređeni izvukao. Budući da to zahtijeva objašnjenje, smatram da ga je Žalbeno vijeće trebalo pozvati kao dodatnog svjedoka.

⁴⁶⁰ Žalbeno vijeće ima na raspolaganju dva pravna mehanizma da primora svjedoka na dolazak:

- Pravilo 98 Pravilnika o postupku i dokazima pod naslovom "Pravo vijeća da *proprio motu* naloži dostavljanje dodatnih dokaza".

- Pravilo 115 Pravilnika o postupku i dokazima, primjenjivo na žalbeni postupak, pod naslovom "Dodatni dokazi". Mada se u tom pravilu kaže da "[b]ilo koja strana može podneskom zatražiti da pred Žalbenim vijećem izvede dodatne dokaze", ne postoji prepreka za Žalbeno vijeće kao ni za pretresno vijeće da pozove nekog svjedoka. Po mom mišljenju trebalo je, radi pravičnosti postupka, saslušati Dražena Erdemovića, Momira Nikolića, Milorada Pelemiša ili pak Franca Kosa.

⁴⁶¹ Prvostepena presuda, par.120, 121 i 917.

⁴⁶² U vezi s tim, Vijeće je konstatovalo da je optuženi 16. jula komunicirao sa Salapurom, a 22. jula s Popovićem. Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 1113.

⁴⁶³ V. u vezi s tim, Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ, gdje se navodi da su odredbe sadržane u, između ostalog, Ženevskoj konvenciji IV iz 1949. godine i dva Dopsunska protokola iz 1977. godine (kao što su odredbe o čovječnom postupanju prema ratnim zarobljenicima i civilima koji se nalaze pod vlašću neke strane u sukobu) takođe zasnovane na međunarodnom običajnom pravu u vezi s primjenom pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ. V. konkretno odredbe 9-12, 20-22, 207, 253, 210, 212 i 253 u dokaznom predmetu P02482. Krivični zakon RS, koji se temelji na krivičnom zakonu SFRJ, sadrži odredbe o zločinima protiv čovječnosti ili kršenjima međunarodnog prava, uključujući i ratne zločine protiv civilnog stanovništva i ratnih zarobljenika. V. dokazni predmet P02480 str.1, 3. I Ustav RS zabranjuje nehumano postupanje i nezakonito lišavanje slobode. Dokazni predmet P02215, str. 3, članovi 14 i 15.

pravilima međunarodnog prava.⁴⁶⁴ Jurisprudencija Međunarodnog suda u vezi s tim je precizna i kaže da Ženevska konvencija III predviđa da se "na sve agente Sile koja drži ratne zarobljenike, a pod čiji su nadzor došli ti ratni zarobljenici prenosi obaveza njihove zaštite na osnovu položaja tih agenata".⁴⁶⁵ Doista, temeljna načela ugrađena u Ženevsku konvenciju III ne dopuštaju nikakvo odstupanje, kako bi se obezbijedilo da se prema ratnim zarobljenicima postupa humano i da se oni zaštite od fizičkih i duševnih patnji, od trenutka kad padnu u ruke neprijateljske sile do trenutka njihovog konačnog oslobođenja i repatrijacije.

Mada direktno učestvovanje optuženog u "pregovorima" u vezi s prevozom civila bosanskih Muslimana i razmjenama ratnih zarobljenika bosanskih Muslimana u Žepi pokazuje da je on znao da treba da se poštuju mjerodavna pravila međunarodnog prava,⁴⁶⁶ neka njegova uputstva mogu se protumačiti kao **evazivna**, pa i **kontradiktorna** kad je riječ o strogom poštovanju pravila međunarodnog prava. Naime, **u avgustu i septembru 1995.**, kada su porodice zarobljenih vojnika VRS-a i bosanskih Muslimana vršile pritisak, optuženi nije mogao vršiti razmjene zarobljenika, tvrdeći da naprosto nema dovoljno zarobljenih vojnika ABiH.⁴⁶⁷ Optuženi je u tom trenutku trebao preduzeti sve potrebne korake da utvrdi **uzroke** koji mogu objasniti takvu situaciju, umjesto da se zadovolji time da kaže kako su razmjene zarobljenika nemoguće zbog premalog broja neprijateljskih vojnika koje su zarobile njegove jedinice.⁴⁶⁸ Činjenica da su se u tom periodu odvijale **koordinirane i nadzirane** operacije **ponovnog pokopavanja** koje su vršili oficiri za obavještajno-bezbjednosne poslove podređeni optuženom, među kojima su bili **Beara i Popović**, element je koji treba uzeti u obzir kad je riječ o razlozima za takvu reakciju optuženog.⁴⁶⁹ Još jedan događaj koji je privukao moju pažnju je odluka optuženog da ne odgovori na zahtjev nizozemske

⁴⁶⁴ Dužnost čovječnog postupanja prema zarobljenicima propisana je članom 13 Ženevske konvencije III i sadržana je u zajedničkom članu 3 Ženevskih konvencija, koji se, s obzirom na to da predstavlja dio međunarodnog običajnog prava, primjenjuje na sve strane, bez obzira na to da li je riječ o međunarodnim ili o nemeđunarodnim oružanim sukobima.

⁴⁶⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić*, par. 70-71 i 73.

⁴⁶⁶ U izvještaju koji je 9. jula 1995. godine poslao Komandi Drinskog korpusa i u kojem je, prosljeđujući Karadžićeva uputstva, naredio Krstiću da svojim jedinicama naloži sljedeće: "Prema civilnom stanovništvu i ratnim zarobljenicima postupajte u skladu sa Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949. godine." V. dokazni predmet D00041; Prvostepena presuda, par. 929. Isto tako, optuženi je 28. jula izjavio da će muškarce bosanske Muslimane koji su bili natjerani da iziđu iz autobusa 27. jula, a zatim odvedeni u zatvor Rasadnik, popisati MKCK kao ratne zarobljenike. V. Prvostepena presuda, par. 992. Izvještaj od 30. jula koji je sačinio Čarkić po ovlaštenju optuženog takođe pokazuje da su, što se tiče ratnih zarobljenika zatočenih u zatvoru Rasadnik, bile preduzete sve nužne mjere u vezi s njihovim tretmanom u skladu s naređenjima i uputstvima optuženog, konkretno, kategorizacija ratnih zarobljenika; obezbjeđivanje hrane i ljekarske njege; mogućnost da se mole i da ih popiše MKCK. V. dokazni predmet P01434, str. 3; Prvostepena presuda, par. 999. Osim toga, optuženi je Glavnom štabu VRS-a poslao sporazum o prekidu vatre sklopljen u oktobru 1995. godine, u kojem se predviđa "human tretman svih civila i zarobljenika". V. dokazni predmet D00263, str. 3; Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 1005.

⁴⁶⁷ Dokazni predmet P02751; dokazni predmet P02250, str. 2. V. takođe Prvostepena presuda, par. 1003 i 1004.

⁴⁶⁸ Dokazni predmet P02250, str. 4.

⁴⁶⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 558-564, 1064 i 1066.

ambasade u Sarajevu i da ne pomogne u identifikaciji **239 osoba** na spisku osoba koje su bile prisutne u bazi UN-a u Potočarima 13. jula 1995.⁴⁷⁰

Mada dokazi pokazuju da je optuženi, u više navrata, pokazao spremnost da poštuje međunarodna pravila mjerodavna za razmjenu zarobljenika,⁴⁷¹ ništa ne može opravdati odsustvo djelovanja i saradnje optuženog kad je riječ o više zahtjeva za informacije. Naime, optuženi je trebao prikupiti obavještajne i kontraobavještajne podatke od sebi potčinjenih jedinica i osoblja na terenu. Uputstva o rukovođenju i komandovanju organima VRS-a za bezbjednosne i obavještajne poslove koja je **Mladić** izdao 24. oktobra 1994. godine pokazuju da je optuženi imao "**centralnu rukovodeću ulogu**" u aktivnostima tih organa. Dokazi pokazuju da je optuženi izdavao smjernice, uputstva i naređenja potčinjenima, koji su mu dostavljali aktuelne informacije o situaciji, što ne ostavlja nikakve sumnje o stvarnoj mogućnosti optuženog da zaštiti zarobljenike bosanske Muslimane iz Srebrenice.

U vezi s tim, iako dokazi pokazuju da optuženi nije učestvovao u planu UZP-a, on je kao pomoćnik komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove imao apsolutnu obavezu da zaštiti zarobljenike bosanske Muslimane iz **Srebrenice**. Međutim, uprkos tome što mu je bila poznata situacija na terenu, kao i obaveze koje je imao, optuženi je odlučio da ne djeluje, što je moglo dovesti do počinjenja tih zločina. Iz navedenih razloga, ne slažem se s rezonovanjem većine Žalbenog vijeća⁴⁷² jer smatram da bi bilo razborito i pravično da se optuženi smatra odgovornim za **saučesništvo u genocidu** (pomaganje i podržavanje),⁴⁷³ a ne kao **glavni počinitelj genocida**.

Po mom mišljenju, dokazi koji se odnose na glavnog počinioca genocida moraju biti dosljedni i neupitni. Takva odgovornost ne može se temeljiti na pukim pretpostavkama. Smatram da tužilaštvo, oslanjajući se uglavnom na upitne dokaze⁴⁷⁴ nije uspjelo da u prilog svojim argumentima predoči dokaze koji imaju dokaznu vrijednost.⁴⁷⁵

⁴⁷⁰ V. dokazni predmet P02433. V. takođe dokazni predmet P00122, str. 2; dokazni predmet P02875 (dokument SDB MUP-a BiH, od 3. avgusta 1995., gdje stoji da je presretnut razgovor dva pripadnika snaga bosanskih Srba i da je jedan od sudionika prenio naređenje generala Tolimira, koga naziva Toša: "Ne prikazivati nigdje ljude koji su zarobljeni. Što više s njima razgovarati i čuvati ih da ih imamo za buduće razmjene").

⁴⁷¹ Činjenica da se dugo bavio razmjenom ratnih zarobljenika, od 1992. do kraja 1995. V. dokazni predmet P02871; dokazni predmet P02251; dokazni predmet P02250.

⁴⁷² Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 591.

⁴⁷³ V., Drugostepena presuda u predmetu *Krstić* par.137; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 52 ; *Drugostepena presuda u predmetu Vasiljević*, par. 102.

⁴⁷⁴ Tužilaštvo se oslanja konkretno na analize vještaka zaposlenih u Tužilaštvu, na iskaze službenika Tužilaštva, na diskutabilne sporazume o izjašnjavanju o krivici, na svjedoke iz VRS-a kao što je Salapura.

⁴⁷⁵ Upravo iz tog razloga se jedan od sudija Pretresnog vijeća opredijelio za oslobađajuću presudu optuženom.

3. Udruživanje radi vršenja genocida (22. žalbena osnova)

Žalilac u svom podnesku tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kad je zaključilo da je optuženi imao genocidnu namjeru.⁴⁷⁶ Pretresno vijeće i Žalbeno vijeće zaključili su **većinski** da je optuženi krivično odgovoran za **udruživanje radi vršenja genocida** na osnovu člana 4(3)(b) Statuta.⁴⁷⁷ Prema zaključcima Žalbenog vijeća, dokaz da je optuženi dao pristanak za počinjenje zločina genocida izvodi se iz njegovog značajnog doprinosa udruženom zločinačkom poduhvatu ubistva.⁴⁷⁸

Smatram da se optuženi može teretiti odgovornošću samo na osnovu saučesništva u genocidu. Naime, **sama činjenica da je znao za genocidnu namjeru** nije dovoljna da se optuženi tereti jednako kao drugi članovi UZP-a.⁴⁷⁹ Smatram da optuženi ne samo da nije bio **dio** UZP-a, nego da nijedna **iscrpna i ozbiljna pravna analiza** ne bi dovela do zaključka o postojanju nekog oblika udruživanja radi počinjenja genocida **između optuženog i članova UZP-a**. Doista, polazeći od pravnih elemenata kojima raspolažemo, nema **nijednog dokaza, direktnog ili indirektnog**, koji bi se mogao protumačiti tako da je **jedini razuman i moguć zaključak**⁴⁸⁰ da je optuženi sklopio neku vrstu sporazuma s članovima UZP-a i dao mu značajan doprinos.

Takođe, pored mog ličnog stava i neslaganja s većinom u pogledu vida odgovornosti primjenjivog na optuženog, postoje i druga pitanja koja proizlaze iz pravne analize Žalbenog vijeća koja, po mom mišljenju, zaslužuju pažljivije razmatranje. U vezi s tim, Žalbeno vijeće ispravno konstatuje da je **mens rea** za krivično djelo genocida i za krivično djelo udruživanja radi vršenja genocida **identična**,⁴⁸¹ ali manje uspješno rezonuje u vezi s razlikom između **actusa reusa ta dva krivična djela**.⁴⁸² Naime, krivično djelo genocida zahtijeva počinjenje djela nabrojanih u članu 4(2) Statuta, dok krivično djelo udruživanja radi vršenja genocida zahtijeva djelo zaključivanja **sporazuma s**

⁴⁷⁶ Žalbeni podnesak, par. 456-466. Žalilac osporava zaključak Pretresnog vijeća iz paragrafa 1175 presude da je plan da se ubiju vojno sposobni muškarci Muslimani iz Srebrenice već postojao i da je postojao dogovor da se djeluje, s kojim su se složile najmanje dvije osobe, s ciljem izvršenja genocida. U paragrafu 1176 presude Pretresno vijeće je konstatovalo da je najkasnije od popodnevnih sati 13. jula 1995. optuženi znao za operaciju ubistva i da se aktivno angažovao na prikrivanju operacije ubistva, što je predstavljalo dio njegovog značajnog doprinosa UZP-u ubistva. Isto tako, Pretresno vijeće je konstatovalo da je njegov propust da zaštiti zarobljene bosanske Muslimane predstavljao **smišljeno nečinjenje** u svrhu pomaganja zajedničkog cilja koji je dijelio s drugim učesnicima UZP-a, što je za posljedicu imalo izvršenje krivičnog djela genocida.

⁴⁷⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par.172-173, 175-176, Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 589.

⁴⁷⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par.1176, 1206. Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 580.

⁴⁷⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par.134.

⁴⁸⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Popovići drugi*, par. 544; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana et al.*, par. 896-897; Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 221.

⁴⁸¹ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par.586; Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 787; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana et al.*, par. 894.

⁴⁸² Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 582 i 585.

ciljem da se počini genocid.⁴⁸³ Mada je u teoriji ta distinkcija sama po sebi razumljiva, u praksi su stvari složenije. Da bi došlo do te distinkcije Žalbena vijeće je, ne želeći to, pomiješalo ta dva koncepta tako da se više ne mogu razlikovati.

Naime, kako bi utvrdilo **actus reus** krivičnog djela udruživanja radi vršenja genocida, Žalbena vijeće se oslonilo ne samo na zaključke u vezi s djelima genocida nego i na odgovornost optuženog u okviru učestvovanja u UZP-u.⁴⁸⁴ Dakle, u odsustvu direktnih dokaza, Žalbena vijeće je htjelo izvesti zaključak o dogovoru da se izvrši genocid iz **ponašanja članova UZP-a u trenutku počinjenja djela genocida.**⁴⁸⁵ Kako bi to postiglo, Žalbena vijeće je izvršilo analizu sveukupnih činjenica i okolnosti povezanih sa zločinom genocida kako bi izvelo zaključak o postojanju krivičnog djela udruživanja radi vršenja genocida.⁴⁸⁶ U tom smislu, mada je većina Žalbenog vijeća, zbog nepostojanja direktnih dokaza o dogovoru da se počini genocid s pravom uzela u obzir sve relevantne činjenice i okolnosti, uključujući i zaključke o činjenicama, s ciljem da se utvrdi da li je počinjen genocid,⁴⁸⁷ trebala je ipak u svojoj analizi voditi računa o tome da takav pristup dovodi do toga da se optuženi optužuje **dva puta** za ista djela.

S druge strane, iz rezonovanja Pretresnog vijeća, koje je Žalbena vijeće potvrdilo, proizlazi da je zaključak o dogovoru za počinjenje genocida izveden na osnovu datuma **13. jula 1995.**, kada je optuženi navodno saznao za zajedničku operaciju ubistva.⁴⁸⁸ Prema tom rezonovanju, Pretresno vijeće je zaključak o pristajanju na dogovor o udruživanju radi vršenja genocida izvelo iz toga što je optuženi znao za genocidnu namjeru članova UZP-a.⁴⁸⁹ To znači da se Pretresno vijeće poslužilo dijelovima analize koji su mu omogućili da utvrdi mens rea, kako bi izvelo, na osnovu istih elemenata, zaključak o postojanju actusa reusa krivičnog djela udruživanja radi vršenja genocida. Što se mene tiče, ja se **uopšte ne slažem** s takvim rezonovanjem koje, po mom mišljenju, prelazi okvire presumpcija i drugih indirektnih dokaza koji eventualno mogu poslužiti za analizu.

Htio bih ukazati na činjenicu da je **krivično djelo udruživanja radi vršenja genocida formalno i preventivno krivično djelo**, koje zahtijeva posebnu pažnju, naročito u situaciji kada je optuženi

⁴⁸³ Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 894; Drugostepena presuda u predmetu *Seromba* par. 218; Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 92.

⁴⁸⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par.583.

⁴⁸⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par.583.

⁴⁸⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par.583; Prvostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 896.

⁴⁸⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 544; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 896-897; Drugostepena presuda u predmetu *Seromba* par. 221.

⁴⁸⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 585. Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 460.

⁴⁸⁹ V. Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 583-585. Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 1206.

već osuđen za djela genocida.⁴⁹⁰ Mada u skladu s jurisprudencijom osuda za genocid ne isključuje mogućnost kumulativnog osuđivanja i za udruživanje radi vršenja genocida, budući da krivično djelo genocida ne obuhvata kažnjavanje za udruživanje radi vršenja genocida,⁴⁹¹ ipak je potrebno da **takav dogovor** zaista postoji i da može biti izveden na osnovu iscrpne pravne analize.

Žalbeno vijeće takođe podsjeća da inkriminacija udruživanja radi vršenja genocida ima za cilj ne samo da spriječi počinjenje glavnog djela, nego i da **kazni** za saradnju radi počinjenja tog krivičnog djela jer takva saradnja predstavlja samo po sebi konkretnu opasnost, bilo da je glavno krivično djelo počinjeno ili nije.⁴⁹² Mada ne sumnjam u to da je takav zaključak u skladu s ciljevima Konvencije o genocidu,⁴⁹³ s druge strane imam znatne rezerve u vezi s opasnošću koju može predstavljati jedno takvo udruživanje, pogotovo kada je krivično djelo genocida utvrđeno.

U vezi s tim, smatram da mada inkriminacija **formalnog krivičnog djela**, kao što je **udruživanje**, ima za cilj da spriječi počinjenje glavnog krivičnog djela,⁴⁹⁴ kad se glavno krivično djelo počini, razlozi koji opravdavaju kažnjavanje prethodnog udruživanja postaju manje uvjerljivi.⁴⁹⁵ To je naročito slučaj kada je činjenica da je počinjeno glavno krivično djelo ujedno i glavni dokaz na osnovu kog je izveden zaključak o postojanju prethodnog protivpravnog dogovora i na kom se temelji osuđujuća presuda za udruživanje.

Pitam se, uostalom, ne predstavlja li pokušaj da se osuda za udruživanje radi vršenja genocida integriše u okvire učestvovanja optuženog u UZP-u ubistva nategnutu artikulaciju elemenata ocjene? Drugim riječima, nije li osnova za te dvije osude ista, tj. učestvovanje optuženog u sporazumu da se počini genocid? U tom smislu, mada proglašenje krivice za krivično djelo genocida ne čini redundantnom osudu za udruživanje radi vršenja genocida,⁴⁹⁶ bitno je podsjetiti, kako je to učinjeno u predmetu Popović i drugi, da je "fundamentalno načelo zbog kog se i postavilo pitanje dopustivosti izricanja višestrukih osuđujućih presuda na osnovu istog djela načelo

⁴⁹⁰ V. Don Stuart, *Canadian Criminal Law: A Treatise*, 4. izd., (2001.), str. 698 do 700 (budući da je udruživanje preventivno i nedovršeno krivično djelo, "iz tog neminovno slijedi da, kad se počini dovršeno krivično djelo, nema opravdanja za kažnjavanje i onog koje je nedovršeno")

⁴⁹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Gatete* par. 262.

⁴⁹² Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 589, Prvostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 1207, Drugostepena presuda u predmetu *Gatete*, par. 262

⁴⁹³ *Travaux préparatoires* Konvencije o genocidu i Ad hoc Odbor za genocid, Report of the Committee and Draft Convention Drawn up by the Committee, Ekonomsko i socijalno vijeće, E/794, 24. maj 1948. godine, str. 19.

⁴⁹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana*, par. 678; Prvostepena presuda u predmetu *Kalimanzira*, par. 510 ; V. takođe UN Doc. A/C.6/SR.85, UN Doc. A/C.6/SR.84 (u *travaux préparatoires* za Konvenciju o genocidu se kaže da je "cilj Konvencije da se genocid spriječi, a ne da se kazni").

⁴⁹⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2124.

⁴⁹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Gatete*, par. 263. Naročito zato što je udruživanje radi vršenja genocida krivično djelo prema Statutu, dok je udruženi zločinački poduhvat oblik krivične odgovornosti.

pravičnosti postupanja prema optuženom.⁴⁹⁷ Nevezano za moje vlastite stavove u vezi s pitanjem odgovornosti optuženog, smatram da je Žalbeno vijeće moralo primijeniti **načelo pravičnosti** u predmetnom slučaju zbog toga što se osnova tih dviju osuda izvodi iz dokaza o znanju optuženog za genocidni plan. Dakle, u slučaju kada su ta djela već dovela do osude za **genocid**, izreći dodatnu osuđujuću presudu imalo bi za posljedicu dvostruku osudu optuženog za ista djela.⁴⁹⁸

Zbog toga ne dijelim mišljenje Žalbenog vijeća⁴⁹⁹ jer smatram da je Pretresno vijeće napravilo **pravnu grešku** i zaključujem da se 22. žalbena osnova treba prihvatiti.

⁴⁹⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2123. V. također, Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 173 (gdje se kaže da će Žalbeno vijeće "pažljivo ispitati višestruke osuđujuće presude, rukovodeći se 'brigom za pravdu u odnosu na optužene'"); Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 412.

⁴⁹⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Musema* par.198. U tom predmetu Pretresno vijeće se priklonilo povoljnijoj definiciji po kojoj se optuženi ne može proglasiti krivim za genocid i za udruživanje radi vršenja genocida na osnovu istih djela.

⁴⁹⁹ Drugostepena presuda, par. 590.

VI. Kazna

Kazna (25. žalbena osnova)

Žalbeno vijeće je optuženog, većinom glasova, osudilo na **kaznu doživotnog zatvora**. Djela koja se optuženom stavljaju na teret posebno su ozbiljna i zahtijevaju da kazna odgovara nivou efektivne vojne odgovornosti koju je imao u Glavnom štabu VRS-a.

U proceduralnom smislu zaključio sam da, što se tiče 1. i 3. žalbene osnove, nije ostvaren pravičan postupak, ali smatram da je u spisu postojao velik broj dokaza na osnovu kojih sam kao razuman sudija mogao ocijeniti krivičnu odgovornost optuženog. Iz tog razloga sam smatrao da neke žalbene osnove optuženog treba odbiti, a neke prihvatiti. Na stranicama 9 i 10 svojih Opštih napomena iznio sam kako smatram da je potrebno činjenicama dati **tačnu pravnu kvalifikaciju**.

Po mom mišljenju, odgovornost optuženog postoji po dvije osnove :

- Na osnovu člana 2 – Teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949. – jer je po stavu (a) optuženi odgovoran za hotimično lišavanje života više hiljada ratnih zarobljenika
- Na osnovu člana 4(2)(a), on može biti proglašen odgovornim za **saučesništvo u genocidu** zbog ubijanja pripadnika grupe – Muslimana iz Srebrenice

Proglašenje krivice na osnovu ta dva člana nužno zahtijeva **maksimalnu kaznu** koja u predmetnom slučaju može biti samo doživotni zatvor, odnosno, **minimalno 30 godina zatvora**.

Zašto minimalna kazna od 30 godina? Broj srebreničkih žrtava je enorman: više hiljada pripadnika vojske ili vojno sposobnih muškaraca pogubljeno je bez suđenja, a modus operandi je bio užasan. Mada je Pretresno vijeće u predmetu Tolimir donosilo ocjene u kontekstu odgovornosti drugih optuženih kao što su Krstić, Popović i drugi, Pandurević i Beara, ono se trebalo usredsrediti **isključivo** na optuženog. Optuženi nije u kategoriji pukih izvršilaca na terenu kao što je vodnik **Dražen Erdemović**; on pripada kategoriji generala, tj. visokih rukovodilaca u Republici Srpskoj, a iznad njega su bili samo **general Mladić** i predsjednik **Radovan Karadžić**. Ako jednog dana **Radovan Karadžić** i **Ratko Mladić** budu osuđeni, optuženi bi na neki način bio "broj 3", a ako oni budu oslobođeni ili ako preminu tokom postupka, optuženi bi se teoretski mogao naći na **poziciji broj 1 ili broj 2**, toliko je uloga optuženog bila važna.

Istina, dokazi koje je predočilo tužilaštvo nisu, po mom mišljenju, omogućili da ga se poveže s planiranjem UZP-a ili da ga se proglašio počiniocem genocida. Ipak, dokazi su mi, u svjetlu žalbenih osnova, omogućili da zaključim da je on kriv i da je za njega primjerena minimalna kazna od 30 godina zatvora tako da, s obzirom na godine, ne može više nikada izaći na slobodu. Ta minimalna kazna mi se činila tim više potrebna što će u Mehanizmu biti **samo** na predsjedniku Međunarodnog suda da, na osnovu pravila 150 Pravilnika o postupku i dokazima, donese odluku o tome da se osuđeni pomiluje, da mu se ublaži kazna ili ga se prijevremeno pusti na slobodu.

Istina, pravilo 151 Pravilnika o postupku i dokazima MMKS-a obavezuje predsjednika da uzme u obzir, između ostalog, težinu djela, postupak prema zatvorenicima u sličnoj situaciji, u kojoj mjeri je zatvorenik pokazao da se rehabilitovao, kao i to koliko ozbiljno i u kojoj mjeri je saradivao s tužiocem, ali s obzirom na izuzetno velika diskreciona ovlaštenja kojima raspolaže predsjednik, čini mi se potrebnim da se mogućnost pomilovanja "stavi u određeni okvir", a primjeren okvir je, po mom mišljenju, kazna doživotnog zatvora, odnosno minimalna kazna od 30 godina.

Isto tako, u dispozitivu u prilogu, ističem da optuženi kaznu treba izdržavati u Srbiji. Ne vidim zašto bi troškove njegove duge kazne trebalo da snosi neka druga država; Srbija treba da se brine za bezbjednost i za medicinsku njegu. Osim toga, budući da će kazna biti veoma duga, ne želim da budu kažnjeni članovi njegove porodice, koji nisu odgovorni za ove događaje. Njegovoj porodici mora biti omogućeno da se s njim susreće prilikom posjeta na koje optuženi imaju pravo, a najbolje rješenje za ostvarivanje tih kontakata jeste da on kaznu izdržava u Srbiji.

VII. Zaključak

Nakon iscrpne analize prihvaćenih dokaza i podnesaka strana, u mogućnosti sam da konstatujem **kako** su se odvijali događaji koji su doveli do zarobljavanja i zatim pogubljenja hiljada muškaraca (pripadnika vojske i vojno sposobnih) iz Srebrenice.

Naime, polazna tačka je **isključivo** napad od strane srpskih snaga na položaje nizozemskog bataljona u srebreničkoj enklavi. Zauzimanje tih položaja, opisano u dodatku, pokreće pitanje **zašto** su srpske snage najprije napale te položaje?

Odgovor nije jednostavan, mada je to pitanje po mom mišljenju ključno za ove događaje, i to naročito zbog toga što mu Pretresno vijeće nije posvetilo pažnju. Očigledno je da je postojala politika "odmjeravanja snaga" između Republike Srpske i međunarodne zajednice, konkretno NATO-a.⁵⁰⁰

Stoga je bilo logično očekivati da će napad srpskih snaga na srebreničku enklavu dovesti do novih bombardovanja od strane NATO-a; međunarodna zajednica nije mogla ne reagovati na napad na enklavu zaštićenu rezolucijom Savjeta bezbjednosti. Budući da su srpske snage bile **unutar** enklave **Srebrenice** i da u tim uslovima muslimansko stanovništvo nije moglo da ne bude svjesno rizika od kolateralne štete u slučaju bombardovanja, ono je moglo samo napustiti zonu borbenih dejstava. Upravo to je i učinilo **spontano** napustivši to područje i potraživši utočište u Potočarima, u štabu Nizozemskog bataljona, koji je pružao bolju zaštitu u slučaju vazdušnih udara NATO-a.

U konfuziji koja je uslijedila nakon operacije vođene protiv Nizozemskog bataljona, vojne snage ABiH su iskoristile priliku da pobjegnu iz enklave odvođeci sa sobom vojno sposobne muškarce u dobi između 16 i 60 godina,⁵⁰¹ od kojih je većina direktno učestvovala u neprijateljstvima. Treba reći da se toj koloni, koja se uglavnom sastojala od vojnika, iz ličnih razloga pridružio i mali broj žena. Pretresno vijeće je utvrdilo van razumne sumnje da se ta kolona borila protiv srpskih snaga nanoseći im gubitke, što je dovelo do privremenog prekida vatre među dvjema stranama da bi kolona mogla otići u najboljim mogućim uslovima.

Zauzimanje položaja Nizozemskog bataljona bez reakcije NATO-a nesumnjivo je bio uspjeh za generala Mladića, koji se time javno hvalio, o čemu svjedoči video snimak P02807 na kojem on

⁵⁰⁰ I druga enklava, Goražde, bila je napadnuta od strane srpskih snaga 4. aprila 1994., a 10. aprila 1994. NATO je bombardovao srpske položaje oko Goražda, što je dovelo do prijedloga, 25. aprila 1994., "kontaktne grupe" koju su činile Sjedinjene Države, Rusija, Velika Britanija i Francuska da se sastavi mirovni plan za Bosnu i Hercegovinu. NATO je 25. i 26. maja 1995. bombardovao srpske položaje oko Pala.

⁵⁰¹ Oni koji su po nacionalnim zakonima imali status vojnog obveznika.

kaže da mu je poznati novinar CNN-a rekao da je on novi general Giap⁵⁰² jer se situacija može uporediti sa zauzimanjem Dien Bien Phua od strane generala Giapa nakon zauzimanja položaja francuskih snaga s položaja na uzvisinama.

Iz toga proizlazi da ti događaji nipošto ne idu u prilog tezi o UZP-u da se prisilno premjesti civilno stanovništvo. Taj zaključak smatram velikom greškom u ocjeni dokaza jer taj hipotetički plan ni na koji način ne odgovara direktivama 7 i 7/1 koje su u osnovi te teorije. Postavlja se pitanje zašto se vojna operacija pretvorila u masakr ratnih zarobljenika. Time što nije istražio to pitanje, MKSJ je propustio da izvrši svoj zadatak da pokaže istinu.

U vezi s tim moram govoriti o **očekivanju** porodica žrtava da se sazna istina o tim događajima, kao i da međunarodna pravda tačno utvrdi ko je odgovoran za tragične događaje koji su doveli do ubistva više hiljada bosanskih Muslimana. Ovaj predmet tiče se samo optuženog kojem su sudije Žalbenog vijeća izrekle kaznu za učestvovanje u događajima opisanim u presudi Pretresnog vijeća i u velikom dijelu potvrđenim od strane Žalbenog vijeća.

Njegova uloga, koja je definitivno utvrđena ovom žalbenom presudom, ne omogućava međutim da se odgovori na legitimno pitanje porodica koje bi htjele znati ko je naredio masovna pogubljenja.

Fragmentiranje predmeta koji se odnose na Srebrenicu i gotovo potpuna kontrola strana u postupku nad izvođenjem dokaza onemogućili su, čini mi se, do današnjeg dana da se odgovori na pitanje koje je ključno za porodice žrtava i očekivanja međunarodne zajednice.

Još jedno pitanje koje u ovom kontekstu treba pomenuti vezano je za proceduru svojstvenu common lawu koju sudije slijede od samog početka rada Međunarodnog suda, koja međutim ne omogućava da se što je više moguće približimo istini. Angažman sudija u odvijanju postupka putem preciznih pitanja svjedocima i stranama u vezi s dokazima jeste put kojim je trebalo ići. U vezi s tim, uzalud sam predlagao svojim kolegama da se u ovom postupku pozovu svjedoci poput **Karadžića i Mladića**.

Činjenica da **Statut** u članu 21 s razlogom priznaje optuženom pravo da **sam sebe ne inkriminiše** ne znači da sudije nemaju mogućnost da ga pozovu da svjedoči, uz njegov pristanak, pogotovo ako

⁵⁰² S obzirom na svoje znanje o ratu taj novinar, dobitnik Pulitzerove nagrade 1966. godine, trebao je biti oprezniji u svojim izjavama jer je general Giap, mada jeste izveo vojni podvig, takođe bio odgovoran za smrt 7.801 ratnog zarobljenika i odlazak 3.013 indokineskih zarobljenika.

se izjasnio da **nije kriv**. Neki od optuženih su shvatili da je u njihovom vlastitom interesu da se sami brane (upravo to je učinio i ovaj optuženi), što mi se čini odlična odluka, ali smatram da su trebali svoju odbranu upotpuniti **vlastitim svjedočenjem**. Nevjerojatno je da su i tužilaštvo i odbrana u više predmeta pozivali svjedoke koji su bili osuđeni ili se protiv njih vodio postupak kako bi svjedočili o činjenicama.

Jednako važno mi se čini reći da u sudnici nedostaje prisustvo i glas žrtava koje na MKSJ-u mogu imati samo ulogu svjedoka, kojega može unakrsno ispitati druga strana. Na drugim međunarodnim sudovima žrtve imaju status koji im omogućava da iznesu svoj stav; to je nedostatak u radu Međunarodnog suda koji moram pomenuti!

I konačno, treba razmišljati i o pitanjima **zaštite svjedoka**. Postoji li zaista, nakon što je proteklo više od 20 godina od događaja, potreba za zaštitom svjedoka, osim kad je riječ o žrtvama silovanja (što se optuženom ne stavlja na teret)? Težina javnog svjedočenja svakako je veća od one koja se može pridati svjedoku koji svjedoči bez mjera zaštite i koji si ponekad može, s obzirom na vrijeme koje je proteklo, dozvoliti određenu slobodu prilikom opisa događaja.

Dakle, rješenje je jasno: dovoljno je da sudije preuzmu kontrolu i, da se poslužim slikom iz aeronautike, "**pređu s automatskog pilota na manuelno upravljanje**"; to je jedini način da se dođe do Istine i da se sazna **ko** je odlučio da se pogube hiljade žrtava i **zašto**. Ni danas, na osnovu dokaza u spisu, ja ne mogu odgovoriti na to pitanje.

VIII. Dodaci

1. Tabela prikaz referenci koje se odnose na Richarda Butlera u Prvostepenoj presudi u predmetu Tolimir

STRANA PRESUDE	PARAGRAFI	FUSNOTE	DIO PRESUDE
16	41	97	Vještaci
		98	
		99	
29	68	178	Slike iz vazduha
34	78	215	Snage bosanskih Srba
	79	219	
35	80	220	VRS i Glavni štab VRS-a: Osnivanje i nadležnosti
		222	
35-36	81	225	
42	95	267	Analiza borbene gotovosti
		270	
44	99	285	Direktive
		286	
		287	
		289	
44-45	100	293	
46	102	306	Sektor za obavještajno-bezbjednosne poslove
57	123	395	Drinski korpus
		396	
		397	
		398	
58	125	405	
		406	
59	126	407	
60	130	421	
70-71	150	506	Snage MUP-a
		507	
73	156	536	
73-74	157	538	
		544	
76	161	559	Šest strateških ciljeva (maj 1992.)
		560	
		561	
76-77	162	567	
		568	
		569	
77-78	163	576	
78	164	577	Direktiva op. br. 4
		578	
		579	
	165	580	
83	174	624	Vojna i humanitarna situacija u enklavama
		626	

84	175	627	
84-85	176	630	
		633	
		635	
		636	
85	177	637	Prekid vatre i demilitarizacija
	178	638	
86-87	180	646	
		648	
87	181	653	
89	184	667	
90	186	675	Direktiva op. br. 7
		676	
		677	
91	188	681	
		682	
		683	
		684	
92	189	685	Direktiva op. br. 7/1
92-93	191	690	
		691	
93-94	193	697	Ograničavanje kretanja konvoja i pogoršavanje humanitarne situacije
		698	
		701	
94-95	194	702	
		706	
		710	
96	195	711	
		712	
		713	
96-97	196	718	
97-98	197	723	
99-100	200	739	
100	201	744	
101	203	753	
102	204	757	
103	207	767	Stalni vojni napadi
		768	
104-105	209	776	
		778	
		779	
		780	
105-106	210	785	
		786	
107-108	211	791	
110-111	217	819	Naredenja za operaciju Krivaja 95 (2. juli)-početak borbenih dejstava VRS-a prema Srebrenici (6. juli)
		821	
125	238	921	Formiranje kolone u noći 11. jula i sastav kolone
126	239	924	
126-127	240	927	

		930	
131-132	246	968	Sastanci u hotelu Fontana (11. i 12. juli)
		974	
132	247	980	
133	249	999	
134	250	1001	
139-140	260	1057	
141	262	1074	Snage bosanskih Srba preuzimaju kontrolu nad Potočarima (12. juli)
		1076	
		1077	
141-142	263	1082	
142-143	265	1097	
144-145	269	1108	Prijevoz bosanskih Muslimana iz Potočara (12.–18. juli)
		1111	
145		270	
	1114		
145-146	271	1117	
147	274	1127	
		1128	
		1129	
148-149	275	1141	
155	281	1178	
156-157	282	1184	
157	283	1192	
159-160	285	1211	
167-168	298	1272	
179-180	316	1382	Vojno dejstvovanje po koloni i razvoj događaja u vezi s kolonom (12. i 13. juli)
183	321	1407	
193-194	338	1484	Fudbalsko igralište u Novoj Kasabi
220	394	1715	Muškarci, bosanski Muslimani, odvedeni iz prikolice šlepera u gradu Bratuncu
265-266	483	2122	Zatočavanje – škola u Kuli
270-271	489	2156	Ubijanje na Vojnoj ekonomiji Branjevo i u Domu kulture u Pilici
271-272	490	2158	
272-273	491	2164	
274-275	494	2187	
276	496	2193	
283-284	509	2261	
284	510	2263	Događaji poslije 16. jula u vezi s kolonom i ljudima u njoj
284-285	511	2267	
285-286	512	2271	
		2277	
289-290	521	2313	
293-294	528	2348	
		2350	
		2362	
294-295	530	2363	
		2364	
307-308	556	2457	Zatočavanje u Batkoviću
311	562	2483	Operacija ponovnog pokopavanja (septembar i oktobar 1995. godine)
327	589	2580	Druge žrtve identifikovane u Jancovom izvještaju iz aprila 2010. godine

329-330	594	2587	Ukupni broj srebreničkih žrtava koje su snage bosanskih Srba ubile van borbe
338-339	612	2638	Napad na Žepu
351	636	2730	Sudbina bosanskih Muslimana iz Žepe i događaji s tim u vezi počevši od 25. jula 1995. godine
371-372	674	2901	Hapšenje i zatočavanje ratnih zarobljenika i vođa bosanskih Muslimana
372-373	675	2909	
		2910	
		2911	
472	914	3607	Uloga optuženog kao načelnika Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove i pomoćnika komandanta
		3608	
472-473	915	3614	
		3616	
		3617	
473	916	3621	
		3627	
475-476	921	3646	Mladićev "najuži krug"
476-477	923	3660	Djela i ponašanje optuženog
477	924	3665	
478	926	3670	
		3671	
		3672	
480-481	929	3693	
483	932	3711	
		3712	
483-484	933	3716	
485-486	936	3730	
494	952	3797	
494-495	953	3802	
495-496	954	3810	
496	955	3813	
		3814	
496-497	957	3817	
		3818	
497-498	958	3821	
498	961	3831	
499	962	3833	
	963	3837	
499-500	964	3838	
		3843	
501	966	3850	
		3853	
		3854	
512	997	3952	
515	1004	3970	
518-519	1012	3992	Politika etničkog razdvajanja: šest strateških ciljeva, Direktiva op. br. 7
520	1015	3999	Vojna dejstva s ciljem terorisanja civilnog stanovništva
524-525	1023	4033	Napad na srebreničku enklavu

538-539	1050	4127	Provođenje zajedničkog plana za ubistvo muškaraca, Muslimana, iz Srebrenice
544	1059	4175	
544-545	1060	4179	
		4180	
545	1061	4185	
		4186	
548-549	1068	4202	
553-554	1077	4226	Politika razdvajanja na nacionalnoj osnovi, koja je kulminirala izdavanjem Direktive op. br. 7
		4227	
556-557	1083	4251	Vojna dejstva s ciljem terorisanja civilnog stanovništva u Srebrenici
558	1085	4259	Onemogućavanje UNPROFOR-a i omogućavanje zauzimanja Srebrenice
559-560	1087	4264	Znanje optuženog o prisilnom uklanjanju i koordinacija aktivnosti potčinjenih u Potočarima
		4266	
602	1169	4496	Zaključci Tačka 1: genocid
		4498	

2. Izvještaj generalnog sekretara Ujedinjenih naroda⁵⁰³ (dokazni predmet D00122)

a. Istorijski pregled događaja koji su doveli do stvaranja zaštićenih zona

Događaji povezani sa **Srebrenicom** i zločini koji se stavljaju na teret **generalu Tolimiru** tiču se dviju enklava (Srebrenice i Žepe) koje je Savjet bezbjednosti proglasio "**zaštićenim zonama**".⁵⁰⁴ Postavlja se, dakle, pitanje zašto su srpske snage izvršile napad na zaštićenu zonu. Da bi se odgovorilo na to pitanje moraju se najprije analizirati razlozi zbog kojih su stvorene zaštićene zone.

Na početku sukoba u Bosni i Hercegovini, Srbi su Muslimane protjerali iz njihovih domova, a neke su zlostavljali ili ubili.⁵⁰⁵ U maju 1992., Bošnjaci su se pregrupisali kako bi od Srba preuzeli kontrolu nad Srebrenicom, a nakon smrti srpskog vođe **Gorana Zekića**, srpski stanovnici su počeli da napuštaju Srebrenicu⁵⁰⁶ i 9. maja 1992. nad gradom su preuzeli kontrolu bošnjački borci pod komandom **Nasera Orića**.⁵⁰⁷

Pod njegovim vođstvom, Bošnjaci su tokom borbi proširili područje pod svojom kontrolom i, prema statistikama obiju strana, Bošnjaci su ubili više od 1.300 Srba.⁵⁰⁸ U septembru 1992., snage iz **Srebrenice** spojile su se sa snagama iz **Žepe**.⁵⁰⁹ Dana 7. januara 1993., bošnjačke snage su izvele napad na selo **Kravica** i ubile 40 srpskih civila.⁵¹⁰ U martu 1993., srpske snage su u kontra-ofanzivi pregazile sela Konjević Polje i Cersku što je dovelo do toga da se oko Srebrenice koncentriše 50.000 do 60.000 ljudi, a grad Žepa je tokom te kontra-ofanzive odvojen od Srebrenice uskim koridorom koji su držali Srbi; to mjesto je takođe postalo enklava.⁵¹¹ Situacija u **Srebrenici** je postala očajna; komandant UNPROFOR-a koji je tamo bio 11. marta 1993. konstatovao je da više nema tekuće vode, da gotovo uopšte nema struje, da vlada pretrpanost i da su škole i zgrade ispražnjene radi prijema raseljenih lica. Lokalno stanovništvo je sprečavalo komandanta UNPROFOR-a da ode, a on je ljudima rekao da su pod zaštitom UN-a.⁵¹²

⁵⁰³ Integralni izvještaj u kojem se ocjenjuju događaji nakon nastanka zaštićene zone Srebrenica, 16. aprila 1993., u skladu s rezolucijom 829 (1993) od 16. aprila 1993., kao i drugih zaštićenih zona, sve do usvajanja mirovnog sporazuma od strane Savjeta bezbjednosti, Rezolucijom 1031 (1995) od 15. decembra 1995.

⁵⁰⁴ Rezolucija 819 Savjeta bezbjednosti, 16. april 1993.

⁵⁰⁵ D00122, par. 33.

⁵⁰⁶ *Ibid.*, str. 13, par. 34. Srebrenica, koja se nalazi u istočnoj Bosni, imala je 1991. godine 37.000 stanovnika od kojih su četvrtina bili Srbi.

⁵⁰⁷ *Ibid.*

⁵⁰⁸ D00122, par. 35.

⁵⁰⁹ D00122., par. 36.

⁵¹⁰ D00122, par. 37.

⁵¹¹ *Ibid.*

⁵¹² D00122., par. 38.

Tokom sedmica koje su uslijedile, UNHCR je uspio da dovede određeni broj konvoja humanitarne pomoći i da evakuiše najugroženije u Tuzlu.⁵¹³ Te evakuacije su nailazile na otpor vlasti u Sarajevu koje su govorile da je riječ o "etničkom čišćenju". Prvi konvoj UNHCR-a ušao je u grad 19. marta 1993. i vratio se u Tuzlu sa 600 civila.⁵¹⁴ Dana 28. marta, 1.600 ljudi je htjelo otići u Tuzlu, što je dovelo do smrti 6 osoba, a zatim još 7 osoba u pretrpanim vozilima. Još ljudi je umrlo u trećem konvoju UNHCR-a, kada je 3.000 žena, djece i starijih muškaraca evakuisano u 14 kamiona.⁵¹⁵ Nakon toga je bilo još evakuacija, ograničenog obima, uprkos otporu bošnjačkih vlasti. Sve zajedno, prema izvještaju generalnog sekretara UN-a, u Tuzlu je prebačeno **8.000 do 9.000** osoba.

U ovom trenutku moram primijetiti da niko nije optužen za te evakuacije, do kojih je došlo isključivo na osnovu želje tih 9.000 osoba, a protivno želji muslimanskih vođa.

Prema izvještaju generalnog sekretara UN-a, kako se situacija pogoršavala, aktivnost Savjeta bezbjednosti se povećavala.⁵¹⁶ U svom govoru na konferenciji u Londonu u maju 1992., predsjednik MKCK-a je rekao da masakri moraju prestati i da treba naći utočište za 10.000 zatočenika i pitao je delegate da li bi uzeli u obzir uspostavljanje "zaštićenih zona".⁵¹⁷ Austrija, nestalna članica Savjeta bezbjednosti, razmotrila je tu mogućnost, no nijedna od stalnih članica Savjeta bezbjednosti nije bila tome sklona, te su se zadovoljile time da u Rezoluciji 787 pozovu generalnog sekretara da u dogovoru s UNHCR-om prouči mogućnosti i uslove za stvaranje "zaštićenih zona" u humanitarne svrhe.⁵¹⁸

Prije toga trebalo je riješiti više pitanja:

- te zone trebalo je da budu uspostavljene uz pristanak strana u sukobu
- u tim zonama trebali su biti samo civili i u njima nije smjelo biti nikakvih vojnih aktivnosti
- trebalo je da te zone budu demilitarizovane
- trebale su biti pod zaštitom UNPROFOR-a

⁵¹³ D00122, par. 39.

⁵¹⁴ D00122, par. 40.

⁵¹⁵ *Ibid.*

⁵¹⁶ D00122, par. 41.

⁵¹⁷ D00122, par. 45.

⁵¹⁸ D00122, par. 47.

Na samom početku, **lord Owen**, kopredsjedavajući Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, rekao je da su zone pogrešno zamišljene.⁵¹⁹ S njim se složio drugi kopredsjedavajući **Cyrus Vance**, koji je izjavio da takve zaštićene zone potiču nove operacije "**etničkog čišćenja**".⁵²⁰ Isto tako, visoki komesar Ujedinjenih nacija **gospoda Ogata**, izrazila je oprez i pokazala lucidnost govoreći da bi to strane u sukobu mogle iskoristiti za ostvarivanje sopstvenih vojnih ciljeva.⁵²¹ Takođe, komandant UNPROFOR-a je smatrao da se zone mogu uspostaviti samo na osnovu sporazuma zaraćenih strana.⁵²² U **Savjetu bezbjednosti** vladala je konfuzija, ali on je ipak usvojio **Rezoluciju 819** u kojoj se zahtijevalo da sve strane tretiraju Srebrenicu kao zaštićenu zonu i da prestanu oružani napadi paravojnih snaga na Srebrenicu.⁵²³ UNPROFOR je, kad je o tome informisan, iznio stav da se taj režim ne može primijeniti bez pristanka strana. UNPROFOR nije ostao po strani nego je uvjeravao bošnjačke komandante da treba da potpišu sporazum kojim se predviđa predaja njihovog oružja UNPROFOR-u, obećavajući im zauzvrat prekid vatre.⁵²⁴

Tekst sporazuma dogovoren je u **Sarajevu** i potpisan od strane **generala Halilovića i Mladića** 18. aprila 1993.⁵²⁵ Među stranama su se pojavile različite interpretacije u vezi s tim da li se sporazum odnosi samo na Srebrenicu ili i na okolna područja. U okviru tog sporazuma razmješten je kanadski kontingent UNPROFOR-a. Međutim, **general Halilović** izdao je naređenje Bošnjacima da ne predaju upotrebljivo oružje i municiju.⁵²⁶ Generalni sekretar je izvijestio komandanta UNPROFOR-a da ne treba da provodi postupak demilitarizacije s pretjeranom revnošću. Uprkos tim okolnostima, UNPROFOR je objavio saopštenje pod naslovom "**Demilitarizacija Srebrenice uspjela**"!⁵²⁷

Savjet bezbjednosti je na mjesto događaja poslao misiju koja je u jednom izvještaju pomenula raskorak između rezolucija i situacije na terenu.⁵²⁸ Uprkos tome, u tom izvještaju se preporučuje da se **Goražde, Žepa, Tuzla i Sarajevo** proglase "zaštićenim zonama", kao čin "preventivne diplomatije Savjeta bezbjednosti".⁵²⁹ Na terenu je poslije sporazuma od 18. aprila uslijedio sveobuhvatniji sporazum od 8. maja 1993. o mjerama koje su obuhvatale cijelu enklavu **Srebrenice** i susjednu enklavu **Žepe**. Prema tom sporazumu, bošnjačke snage su trebale da predaju oružje i

⁵¹⁹ D00122, par. 48.

⁵²⁰ *Ibid.*

⁵²¹ D00122, par. 49.

⁵²² D00122, par. 51.

⁵²³ D00122, par. 55.

⁵²⁴ D00122, par. 59.

⁵²⁵ D00122, par. 60.

⁵²⁶ D00122, par. 61.

⁵²⁷ D00122, par. 62.

⁵²⁸ D00122, par. 64.

⁵²⁹ *Ibid.*

municiju UNPROFOR-u, a teško naoružanje i jedinice bosanskih Srba trebalo je da se povuku.⁵³⁰ Treba primijetiti da je Skupština bosanskih Srba odbila **Vance-Owenov** plan i da je nakon toga Savjet bezbjednosti usvojio Rezoluciju 824 kojom su Sarajevo, Tuzla, Žepa, Goražde i Bihać trebali biti proglašeni **zaštićenim zonama** i tako biti zaštićeni od srpskih napada.⁵³¹ Predstavnik Pakistana uputio je predsjedniku Savjeta bezbjednosti memorandum u kojem se kaže da koncept zaštićene zone neće uspjeti ako UNPROFOR ne bude garantovao i štitio bezbjednost.⁵³² Francuska je takođe uputila memorandum u vezi s izmjenama koje je trebalo izvršiti u mandatu UNPROFOR-a kako bi se predvidjela mogućnost upotrebe sile radi zaustavljanja zauzimanja teritorija od strane srpskih snaga.⁵³³

Španija, Sjedinjene Države, Francuska, Rusija i Ujedinjeno Kraljevstvo sporazumjele su se o programu zajedničkog djelovanja u kojem se govori o mogućoj o humanitarnoj pomoći, primjeni sankcija protiv Srba, mogućem zatvaranju jugoslovenske granice s Bosnom i Hercegovinom, nastavku primjene zone zabrane letova i osnivanju suda za ratne zločine i "vrijednim doprinosima" koje može dati koncept zaštićene zone.⁵³⁴

Savjet bezbjednosti je zatražio od Generalnog sekretara da izradi radni dokument o zaštićenim zonama, koji je predstavljen Savjetu bezbjednosti 28. maja 1993. U tom dokumentu je pomenuto da će UNPROFOR-u, ako dobije zadatak da uspostavi zaštićene zone silom, vjerovatno trebati naoružanje kao što je artiljerija, a možda i vazдушnu podršku.⁵³⁵

Rezolucijom 836 odlučeno je da se mandat UNPROFOR-a proširi kako bi mu se omogućilo da u zaštićenim zonama odvraća napade, da nadzire prekid vatre, da radi na povlačenju vojnih i paravojnih jedinica i da zauzme neke ključne tačke na terenu.⁵³⁶ Tom rezolucijom UNPROFOR-u je dozvoljena upotreba sile da se odbrani, da preduzima neophodne mjere kao odgovor na bombardovanje od bilo koje strane, na oružane upade ili u slučaju bilo kakvog namjernog ometanja slobode kretanja UNPROFOR-a ili humanitarnih konvoja. Takođe, zemlje članice mogle su na osnovu ovlaštenja Savjeta bezbjednosti i u tijesnoj saradnji s Generalnim sekretarom preduzeti sve neophodne mjere, u zaštićenim zonama i oko njih. Generalni sekretar je sazvao sastanak predlagača rezolucije kako bi rekao da će trebati još **32.000** pripadnika kopnenih snaga, što nije prihvaćeno.⁵³⁷

⁵³⁰ D00122, par. 65.

⁵³¹ D00122, par. 66.

⁵³² D00122, par. 71.

⁵³³ D00122, par. 72.

⁵³⁴ D00122, par. 75. V. S/25829.

⁵³⁵ D00122, par. 77.

⁵³⁶ D00122, par. 78.

⁵³⁷ D00122, par. 94.

Bez obzira na to, Generalni sekretar je, podnoseći svoj prvi izvještaj 14. juna, ocijenio da će biti potrebno **34.000** vojnika.⁵³⁸ Što se tiče Srebrenice, iznio je da nije potrebno da se poveća ljudstvo u okviru "lake opcije".⁵³⁹ Rezolucijom 843 od 18. juna 1993. odlučeno je da se odobri raspoređivanje **7.600** vojnika u okviru lake opcije.⁵⁴⁰

U izvještaju generalnog sekretara identifikuju se uzroci koji su doveli do **katastrofe**. Navodi se da nijedna od zemalja koje su donijele Rezoluciju 836 nije ponudila dodatne vojnike.⁵⁴¹ UNPROFOR se suočio s odbijanjem zemalja članica da odobre raspoređivanje ljudstva koje se već nalazilo na terenu zaštićene zone.⁵⁴² Na primjer, Kanadski bataljon trebalo je da u Srebrenici zamijeni Nordijski bataljon, ali je švedska vlada odbila da odobri tu zamjenu. Režim zaštićenih zona ugrozila je igmanska kriza u aprilu 1993. Pojavile su se razlike u stavovima **NATO-a i UN-a u vezi s upotrebom vazdušne sile**.⁵⁴³ Srpske snage su se povukle s Bjelašnice i Igmana.⁵⁴⁴ Komandat UNPROFOR-a je smatrao da je to povlačenje rezultat prijetnje vazдушnim napadima. Kada se predsjednik Izetbegović vratio na britanski brod Invincible, nastavili su se pregovori na kojima je finaliziran paket koji je predviđao uniju tri republike, jedne s bošnjačkom, jedne s hrvatskom i jedne sa srpskom većinom.⁵⁴⁵ Republika s bošnjačkom većinom trebalo je da obuhvata 30% površine Bosne i Hercegovine, uključujući Srebrenicu i Žepu. Ovo posljednje dovelo je do protivljenja Srba iz strateških razloga. Srbi su predlagali da te enklave pripadnu republici sa srpskom većinom u zamjenu za teritorije pod srpskom kontrolom oko Sarajeva. O toj razmjeni je bošnjačku delegaciju Srebrenice i Žepe obavijestio 28. i 29. septembra 1993. **predsjednik Izetbegović** i delegacija se tome usprotivila.⁵⁴⁶ Pod pokroviteljstvom Evropske unije, sastavljena je izmijenjena verzija paketa u okviru akcionog plana. U tom planu o **Srebrenici i Žepi** govori se kao o područjima pod upravom republike s bošnjačkom većinom.⁵⁴⁷ Generalni sekretar je dao svoju ocjenu u vezi sa zaštićenim zonama u izvještaju koji je podnio Generalnoj skupštini.⁵⁴⁸ U izvještaju se pominje da je od **7.600** dodatnih vojnika koji su trebali biti raspoređeni u zaštićenim zonama, stiglo njih manje od **3.000**.⁵⁴⁹ Takođe je napomenuo da se bosanski Srbi ne pridržavaju uslova iz rezolucija 819, 824 i 836. Šefovi

⁵³⁸ D00122, par. 96.

⁵³⁹ D00122, par. 97.

⁵⁴⁰ D00122, par. 98.

⁵⁴¹ D00122, par. 103.

⁵⁴² D00122, par. 104.

⁵⁴³ D00122, par. 107.

⁵⁴⁴ D00122, par. 114.

⁵⁴⁵ D00122, par. 114.

⁵⁴⁶ D00122, par. 115.

⁵⁴⁷ D00122, par. 116.

⁵⁴⁸ V. A/48/847.

⁵⁴⁹ D00122, par. 125.

država članica NATO-a donijeli su deklaraciju 11. januara 1994. u kojoj se potvrđuje da je NATO spreman da izvrši vazdušne udare kako bi se "spriječilo davljenje Sarajeva [i] zaštićenih zona".⁵⁵⁰

Kada su srpske snage započele ofanzivu na zaštićenu zonu **Goražde** u martu 1994., pokrenuta je debata o tome kako reagovati.⁵⁵¹ UNPROFOR se protivio upotrebi sile za odvracanje srpskih napada. UNPROFOR je obavijestio vladu Bosne i Hercegovine o svojoj ulozi snaga održavanja mira. Komandant UNPROFOR-a uputio je dopis sjedištu UN-a o tome da je izabravši da primjeni laku opciju, međunarodna zajednica prihvatila da će zaštićene zone biti uspostavljene sporazumom, a ne silom.⁵⁵² Međutim, artiljerijska i tenkovska vatra na grad se nastavila; 10. aprila 1994., UNPROFOR je zatražio da započne bliska podrška NATO-a.⁵⁵³

Kada su američki avioni bacili tri bombe, **general Mladić** je upozorio UNPROFOR da će pripadnici UN-a biti ubijeni ako napadi NATO-a ne prestanu.⁵⁵⁴ Sutradan su Srbi ponovno počeli da granatiraju Goražde, što je dovelo do nove operacije vazdušne podrške prilikom koje su uništeni jedan srpski tenk i dva oklopna transportera. Srbi su uzeli za taoce 150 pripadnika snaga UN-a u blizini Sarajeva.⁵⁵⁵ Kada je jedan avion NATO-a oboren, glavnokomandujući snaga NATO-a izvijestio je komandanta snaga UN-a da zbog rizika za svoje avione neće odobriti daljnje napade na ciljeve taktičkog nivoa, nego samo strateške udare.⁵⁵⁶ Iste večeri, Srbi su prihvatili prekid vatre i oslobađanje talaca. Savjet bezbjednosti usvojio je 22. aprila 1994. Rezoluciju 913 kojom se traži zaključenje sporazuma o prekidu vatre i povlačenje snaga i naoružanja.⁵⁵⁷ Sutradan je zaključen sporazum u Beogradu između specijalnog predstavnika Generalnog sekretara i srpskih vođa Karadžića, Krajišnika i Mladića.⁵⁵⁸

Nakon te ofanzive, Generalni sekretar je podnio novi izvještaj u vezi s politikom zaštićenih zona.⁵⁵⁹ Zanimljivo je konstatovati da je navedeno da je na **Srebrenicu** i **Žepu** taj koncept primijenjen s većim stepenom efikasnosti zahvaljujući sporazumu o demilitarizaciji. Treba primijetiti da je Generalni sekretar i dalje izražavao oprez u pogledu buduće upotrebe vazdušne sile od strane NATO-a, pominjući rizik od izlaganja vojnog i civilnog osoblja UN-a odmazdi.

⁵⁵⁰ V. S/1994/131.

⁵⁵¹ D00122, par. 131 i dalje.

⁵⁵² D00122, par. 132.

⁵⁵³ D00122, par. 135.

⁵⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵⁵ D00122, par. 137.

⁵⁵⁶ D00122, par. 138.

⁵⁵⁷ D00122, par. 142.

⁵⁵⁸ D00122, par. 143.

U istom izvještaju, on je definisao ulogu UNPROFOR-a navodeći da je misija UNPROFOR-a da štiti civilno stanovništvo u zaštićenim zonama od oružanih napada i drugih neprijateljskih akata kroz prisustvo svojih trupa i, ukoliko to bude potrebno, kroz primjenu vazdušne sile.⁵⁶⁰ Može se zaključiti da je primjer Goražda samo potakao srpske snage da operaciju pokušaju izvesti drugdje (Srebrenica) znajući da do vazdušne intervencije neće doći automatski i da je, osim toga, međunarodna zajednica bila podijeljena u vezi s konceptom zaštićene zone.

Po mom mišljenju, taj koncept je možda odgovarao potrebama zaštite civila, ali trebalo je uz to obje strane prisiliti na **demilitarizaciju Srebrenice** i zahtijevati da se bošnjačke snage u potpunosti povuku, a u slučaju pokušaja upada srpskih snaga u enklavu, trebalo je odmah upotrijebiti silu korištenjem vazdušne podrške kako bi se uništili vojni objekti povezani s operacijom upada. Za provođenje tog koncepta trebalo je da se UNPROFOR povuče iz enklava kako bi se izbjeglo eventualno uzimanje talaca, kao i direktni napadi kao što su bili oni na posmatračke punktove. U sklopu demilitarizacije zone trebalo je da se i **ABiH** prisili na povlačenje iz enklava pod prijetnjom da i ona bude meta vazdušnih udara u slučaju da odbije da se povuče.

Ukratko, izvještaj Generalnog sekretara bio je vrlo koristan jer je međunarodnoj zajednici pružio dragocjene informacije o uspostavljanju **zaštićenih zona** i njihovim ograničenjima.

b. Informacije u vezi s ulogom Nizozemskog bataljona

Informacije u vezi s Nizozemskim bataljonom potiču iz izvještaja koji je Generalni sekretar UN-a podnio Generalnoj skupštini, pod naslovom "**Pad Srebrenice**". Taj izvještaj mi se, iako sadrži neke nepreciznosti i argumente pro domo, čini dosta pouzdan kad je riječ o Nizozemskom bataljonu.

Taj bataljon (Nizozemski bataljon 3) koji je 18. januara 1995. zamijenio Nizozemski bataljon 2 imao je u svom sastavu **780** vojnika od kojih je njih **600** bilo razmješteno u zaštićenoj zoni.⁵⁶¹

Štab bataljona bio je u **Potočarima** oko 6 do 7 kilometara od Srebrenice. Četa C imala je pet posmatračkih položaja sjeverno od Srebrenice (Alpha, November, Papa, Quebec i Romeo), a četa B koja je bila u gradu imala ih je 3 u južnom dijelu enklave (Charlie, Echo, Foxtrot).⁵⁶²

⁵⁵⁹ V., S/1994/555.

⁵⁶⁰ D00122, par. 150.

⁵⁶¹ D00122, par. 226.

⁵⁶² D00122, par. 227.

Posmatrački položaj bio je obojen u bijelo i na njemu je bila zastava UN-a. Na svakom posmatračkom položaju bilo je u prosjeku sedam vojnika i jedan oklopni transporter s mitraljezom kalibra 12,7 mm.⁵⁶³ Svaki posmatrački položaj imao je po jedno protivtenkovsko oruđe TOW, kao i više protivtenkovskih ručnih raketnih bacača AT-4. Nakon krize u januaru, postavljen je i deveti posmatrački položaj (Mike) u blizini Simića. Oko 18. februara, zbog napredovanja srpskih snaga, bataljon nije snabdijevan gorivom, što je dovelo do postavljanja triju novih posmatračkih položaja (Delta, Hotel, Kilo) iz kojih su patrole vršene pješke.⁵⁶⁴ Za razliku od Nizozemskog bataljona, srpske snage su raspolagale sa 1.000 do 2.000 dobro opremljenih vojnika. Imale su tenkove, artiljerijsko oruđe i minobacače. Što se tiče 28. divizije ABiH, koja je bila brojčano nadmoćna jer je u svom sastavu imala 3.000 do 4.000 vojnika, ona nije raspolagala teškim naoružanjem nego samo s nekoliko lakih minobacača.⁵⁶⁵ UNPROFOR je pokušavao da ih razoruža, bez uspjeha. Osim Nizozemskog bataljona, u enklavi su se nalazila **tri vojna posmatrača Ujedinjenih nacija i tri oficira Zajedničke komisije**.

Zbog vojne akcije Srba koja je dovela do pada **posmatračkog položaja Echo**, komandant Nizozemskog bataljona je izjavio da je bataljon nemoćan i da je talac vojske bosanskih Srba.⁵⁶⁶ Izrazio je zabrinutost zbog gubitka posmatračkog položaja Echo jer to omogućava srpskoj vojsci da prodre do doline **Jadra** južno od Srebrenice, odakle bi moglo biti istjerano 3.000 izbjeglica iz švedskog projekta skloništa.⁵⁶⁷ On je postavio još dva posmatračka položaja (Sierra i Uniform) uz posmatrački položaj Echo. Uputio je u ime stanovništva enklave apel svojoj pretpostavljenoj komandi i UN-u da ulože prigovor kako bi se riješila ta situacija. Ponovio je svoj apel nakon tri sedmice, navodeći da srpska vojska ne dozvoljava da **ijedan vojnik** napusti enklavu ili u nju uđe. Zaključio je svoj apel riječima: "Moj bataljon nije više voljan, ni sposoban, niti se nalazi u situaciji da se smatra nepristrasnim zbog... politike vlade bosanskih Srba i VRS...".⁵⁶⁸ Kao što je iz ovoga jasno, Nizozemski bataljon bio je prepušten sam sebi u izuzetno teškoj situaciji. Neobično je da su vojni posmatrači Ujedinjenih naroda konstatovali da je vojna situacija u sedmici od 25. juna do 2. jula bila manje napeta nego ranije.⁵⁶⁹ Tako je 5. jula u okolini Srebrenice zabilježeno samo šest manjih sukoba. Čini se, dakle, da odgovorni u UN-u nisu smatrali da imaju ikakvog razloga za zabrinutost.⁵⁷⁰

⁵⁶³ D00122, par. 228.

⁵⁶⁴ D00122, par. 229.

⁵⁶⁵ D00122, par. 230.

⁵⁶⁶ D00122, par. 233.

⁵⁶⁷ *Ibid.*

⁵⁶⁸ D00122, par. 235.

⁵⁶⁹ D00122, par. 236.

⁵⁷⁰ D00122, par. 237.

Nizozemski bataljon je **6. jula 1995.** bio pogođen ofanzivom vojske bosanskih Srba kada je 300 metara od njihovog štaba palo pet raketa i kada se začula snažna vatra u trouglu Bardera.⁵⁷¹ **Ramiz Bećirović**, komandant bošnjačkih snaga, uzalud je od komandanta UNPROFOR-a tražio da im se vrati oružje koje su predali u sklopu sporazuma o demilitarizaciji 1993.⁵⁷² Posmatrački položaj **Foxtrot** pogođen je iz srpskog tenka u 12:55 sati.⁵⁷³ Komandant bataljona podnio je izvještaj svojim nadređenima u Tuzli i komandi UNPROFOR-a u Sarajevu, koja je pak podnijela izvještaj glavnom štabu mirovnih snaga u Zagrebu, s napomenom da se radi o "sporadičnoj" vatri.⁵⁷⁴

Na terenu, Nizozemski bataljon prešao je u stanje najviše pripravnosti, a posmatrački toranj posmatračkog položaja Foxtrot pogođen je jednim projektilom. Komandant bataljona zatražio je od svojih pretpostavljenih u Tuzli vazдушnu podršku kako bi se odgovorilo na napad koji je izvršen na posmatrački položaj Foxtrot.⁵⁷⁵ Taj zahtjev je prenesen na sljedeći nivo u komandnom lancu u Sarajevu. Treba napomenuti da se u izvještaju pominje da je tokom krize komunikaciju između komande UNPROFOR-a za Bosnu i Hercegovinu i Nizozemskog bataljona obezbjeđivao načelnik štaba UNPROFOR-a koji nije podržao slanje vazdušne podrške, što su potvrdili načelnik kopnenih operacija i komandant UNPROFOR-a.⁵⁷⁶ Nakon što je ispaljeno još nekoliko projektila (Papa i Foxtrot), granatiranje je prestalo. Treba primijetiti da se u to vrijeme, 7. jula 1995., **Carl Bildt** sastao s **Miloševićem** i generalom **Mladićem** i zahtijevao od njih da pokažu uzdržanost, ali da nije bio svjestan ozbiljnosti onoga što se događalo.⁵⁷⁷ Nizozemski bataljon zabilježio je 287 detonacija uslijed vatre sa srpske strane i 21 sa strane ABiH, a u granatiranju su poginule 4 osobe dok ih je 17 ranjeno.⁵⁷⁸ Na kraju dana, komandant Nizozemskog bataljona sačinio je svoju ocjenu situacije u kojoj je naveo da srpska vojska neće biti u stanju da zauzme enklavu ...⁵⁷⁹

Dana 8. jula 1995. posmatrački položaj Foxtrot ponovo je gađan, a druge granate su pogađale centar Srebrenice.⁵⁸⁰ Procjena iz Sarajeva i Zagreba bila je da su Srbi prešli "Morillonovu liniju" i ušli u zaštićenu zonu.⁵⁸¹ Vojnicima na posmatračkom položaju Foxtrot izdano je naređenje da se povuku

⁵⁷¹ D00122, par. 239.

⁵⁷² D00122, par. 240.

⁵⁷³ D00122, par. 241.

⁵⁷⁴ D00122, par. 242.

⁵⁷⁵ *Ibid.*

⁵⁷⁶ D00122, par. 243.

⁵⁷⁷ D00122, par. 247.

⁵⁷⁸ D00122, par. 248.

⁵⁷⁹ D00122, par. 249.

⁵⁸⁰ D00122, par. 250.

⁵⁸¹ U paragrafu 253 detaljno se opisuje razmjena vatre između Srba i Muslimana tokom bitke.

pred srpskim snagama.⁵⁸² Nizozemski vojnici bili su prisiljeni da ostave oružje. Usljedila je tragedija. Vojnici UNPROFOR-a koji su nenaoružani napustili mjesto događaja u oklopnom transporteru naišli su na tri vojnika ABiH koji su pokušali da im prepriječe put. Jedan od vojnika je zapucao i ubio jednog nizozemskog vojnika.⁵⁸³ Lako je zamisliti kakvo je bilo duševno stanje vojnika Nizozemskog bataljona, tim više što je zbog granatiranja posmatrački položaj Uniform bio prisiljen na povlačenje ka Srebrenici, a zatim ka Bratuncu.

Istovremeno, Generalni sekretar UN-a je u Ženevi održao sastanak s kopredsjedavajućim Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji i visokim komesarom UN-a za izbjeglice, komandantom UNPF-a i komandantom UNPROFOR-a.⁵⁸⁴ Na tom sastanku nije bilo riječi o srpskoj ofanzivi na Srebrenicu... Popodne 9. jula 1995., vojni posmatrači Ujedinjenih naroda sačinili su izvještaj u kojem navode da će se ofanziva srpske vojske nastaviti sve dok ne postigne svoje ciljeve.⁵⁸⁵ Posmatrački položaj Uniform zauzeli su srpski vojnici, a nizozemski vojnici su otišli u Bratunac. Načelnik štaba komande UNPROFOR-a nazvao je **generala Tolimira** da mu kaže da se prema nizozemskim vojnicima dobro postupa, ali da im se treba omogućiti da odu u Potočare.⁵⁸⁶ Jedan oklopni transporter dodijeljen švedskom skloništu bio je zaustavljen i vojnici su bili razoružani, a zatim su morali pješke otići na teritoriju pod srpskom kontrolom.⁵⁸⁷ Posmatrački položaji Kilo i Mike su napadnuti. Posmatrački položaj Delta je takođe zauzet i nizozemski vojnici su razoružani. Predloženo im je da se vrate bilo u Srebrenicu bilo u Miliće. Komandant snaga je izdao naređenje Nizozemskom bataljonu da zauzme blokadni položaj kako bi se spriječilo da Srbi dođu do grada iz pravca juga, zajedno s pismenim zahtjevom za blisku vazдушnu podršku.⁵⁸⁸ **General Tolimir** je o tim odlukama obaviješten telefonom. Međutim, komandant Nizozemskog bataljona je promijenio mišljenje i smatrao je da korištenje vazdušne podrške neće biti izvodljivo ...⁵⁸⁹ Izvršavajući naređenje četa B je započela s postavljenjem blokadnog položaja 10. jula sa pedesetak vojnika i šest oklopnih transportera.⁵⁹⁰ Specijalni predstavnik Generalnog sekretara UN-a je pogrešno naveo da je oklopne transportere gađala ABiH, a radilo se o srpskim projektilima ... Takođe je pogriješio kad je naveo da je prestalo napredovanje srpskih snaga prema gradu, kao i da je prestala vatra iz njihovog oružja.

⁵⁸² D00122, par. 254.

⁵⁸³ *Ibid.*

⁵⁸⁴ D00122, par. 259 i dalje.

⁵⁸⁵ D00122, par. 263.

⁵⁸⁶ D00122, par. 266.

⁵⁸⁷ D00122, par. 267.

⁵⁸⁸ D00122, par. 273.

⁵⁸⁹ D00122, par. 274.

Bez obzira na te greške, treba napomenuti da bosanski Srbi nisu otvarali vatru na blokadne položaje.⁵⁹¹ Vidjevši pripadnike pješadije, komandir čete naredio je da se ispale svjetleće granate i da se otvori vatra na srpske položaje, na što nije uzvraćeno vatrom. Međutim, naređeno je povlačenje prema gradu kako ih srpske snage ne bi zaobišle tokom noći.⁵⁹²

U 19:30 časova, napadnut je posmatrački položaj Lima.⁵⁹³ U Zagrebu su ponuđena tri rješenja:

- ne činiti ništa
- tražiti vazdušnu podršku
- čekati jutro i onda tražiti vazdušnu podršku

Komandant Nizozemskog bataljona je zatim izjavio da blokadni položaj može izdržati i da ne smatra da je potrebno tražiti **vazdušnu podršku**. Komandant Nizozemskog bataljona je održao sastanak s bošnjačkim vođama u Srebrenici i obavijestio ih da je od Srba dobio ultimatum za predaju, koji je odbacio, i da će od 06:00 sati NATO početi s vazdušnim napadom velikih razmjera.⁵⁹⁴ Komandant Nizozemskog bataljona je obaviješten da će avioni NATO-a bombardovati 46 identifikovanih ciljeva u 06:50 sati.⁵⁹⁵ Kada do udara nije došlo, on je nazvao načelnika za operativne poslove u Sektoru sjeveroistok, koji mu je rekao da nema nikakve evidencije o zahtjevu za blisku vazdušnu podršku! Vojska bosanskih Srba je ponovo započela napad oko 11:00 sati, konkretno na posmatračke položaje Mike i November.⁵⁹⁶ Podnesen je novi zahtjev za vazdušnu podršku za slučaj napada na posmatračke položaje UN-a. U 12:00 sati, posada posmatračkog položaja November morala se povući, a onda je u 2:30 otvorena vatra na blokadni položaj B1.⁵⁹⁷ Srpske snage su ušle u grad, gdje nisu naišle na mnogo otpora, i na krovu jedne pekare je istaknuta srpska zastava.⁵⁹⁸ Oko 14:40 sati dva aviona NATO-a bacila su dvije bombe na srpska vozila.⁵⁹⁹ Srpske snage su najavile da će, ako NATO nastavi bombardovati, nizozemski vojnici biti ubijeni ili uzeti za taoce. Nizozemski ministar odbrane zatražio je da se obustavi vazdušna podrška. Na zahtjev komandanta snaga, vršilac dužnosti komandanta UNPROFOR-a je izdao naređenje Nizozemskom bataljonu da stupi u pregovore sa Srbima kako bi se postigao prekid vatre. Srbi su

⁵⁹⁰ D00122, par. 277 (o tehničkim sredstvima).

⁵⁹¹ D00122, par. 283.

⁵⁹² D00122, par. 284.

⁵⁹³ D00122, par. 285.

⁵⁹⁴ U paragrafu 296 pominje se da su brojni naoružani borci otišli iz grada u pravcu zapada (1.000 do 15.000 boraca)

⁵⁹⁵ D00122, par. 297.

⁵⁹⁶ D00122, par. 302.

⁵⁹⁷ D00122, par. 303.

⁵⁹⁸ D00122, par. 304.

⁵⁹⁹ D00122, par. 305.

stupili u kontakt s Nizozemskim bataljonom i naredili komandantu Nizozemskog bataljona da dođe u hotel Fontana u Bratuncu.⁶⁰⁰

Treba napomenuti da sadržaj tog paragrafa ne odgovara video-snimku sastanka u hotelu Fontana. Komandant Nizozemskog bataljona se vratio u hotel Fontana u 13:30 sati u pratnji direktora srednje škole u Srebrenici, koji je predstavljao izbjeglice. **General Mladić** se obavezao na prekid vatre koji bi trajao do 10:00 časova 12. jula.⁶⁰¹ Po povratku na svoje komandno mjesto, komandant Nizozemskog bataljona je poslao izvještaj u kojem kaže da je 15.000 osoba u ranjivom položaju i da ih on ne može zaštititi, da ne može pronaći ni civilne ni vojne predstavnike kao i da, po njegovom mišljenju, postoji samo jedan izlaz: "pregovori[...] na najvišem nivou".⁶⁰²

Ni izjave svjedoka, a posebno pripadnika Nizozemskog bataljona, ni izvještaj Generalnog sekretara, koji se može smatrati **objektivnim**, ne daju sliku Nizozemskog bataljona koji nije dorastao situaciji nego bataljona koji je učinio sve što je bilo u njegovoj moći u okviru svojih ograničenih mogućnosti. Bataljon je pretrpio **dva šoka**: smrt jednog vojnika kojeg je ubila ABiH i više napada na svoje posmatračke položaje. Nizozemski bataljon je ispunio svoju misiju držeći sve do samog kraja blokadni položaj. Iznenaduje jedino predomišljanje u vezi s pitanjem vazdušne podrške, koju su najprije zatražili, a onda je više nisu željeli. To u potpunosti objašnjava hronologija događaja jer se Nizozemski bataljon, koji je bio u delikatnoj situaciji, našao u poziciji slabijeg, nakon što je razoružan pa čak i izvrnut ruglu. U svojoj analizi, komandant Nizozemskog bataljona je s pravom na kraju zaključio da nisu potrebni vazdušni udari zbog mogućnosti još veće štete. **U svakom slučaju, Nizozemski bataljon je uspostavljanjem ove zaštićene zone stavljen u delikatnan položaj jer nije imao mogućnosti da postigne da se poštuje odluka Savjeta bezbjednosti, a još manje da se suprotstavi Srbima, koji su bili superiorni i brojčano i u pogledu teškog naoružanja.**

Na kraju bih rekao da se Nizozemski bataljon **ponio herojski ili barem primjerno s obzirom na nemoguću misiju** koja im je dodijeljena na ratištu, u situaciji koja nije bila pogodna za posredovanje. Smatrao sam da je potrebno govoriti o ulozi Nizozemskog bataljona u periodu od 6. do 12. jula 1995. kako bi se bolje razumio slijed događaja od 12. do 20. jula, koji su u ovom izvještaju opisani u paragrafima 318 do 403. Granice djelovanja Nizozemskog bataljona su očigledne, ali uprkos tim ograničenjima, predstavnik Bosne i Hercegovine, učesnik u debati u Savjetu bezbjednosti prilikom usvajanja Rezolucije 1004, pročitao je izjavu **predsjednika**

⁶⁰⁰ D00122, par. 313.

⁶⁰¹ D00122, par. 314.

Izetbegovića, koji je tražio da UN i NATO ponovo silom uspostave narušenu zaštićenu zonu Srebrenice; ta izjava je bila sasvim opravdana, ali ipak, oružane snage ABiH trebale su u trenutku uspostavljanja zaštićene zone predati sve svoje naoružanje, što nisu učinile, nego su iz enklave izvodile vojne napade na srpske snage i srpska sela; u takvim uslovima, misija Nizozemskog bataljona je od početka bila osuđena na **neuspjeh**.

⁶⁰² D00122, par. 315.

3. Direktno učešće u neprijateljstvima⁶⁰³

a. Koncept civila u međunarodnim oružanim sukobima

U svrhu načela razlikovanja u međunarodnim oružanim sukobima, sve osobe koje nisu ni pripadnici oružanih snaga neke strane u sukobu ni učesnici u *levée en masse* su civilne osobe i, kao takve, imaju pravo na zaštitu od direktnih napada, osim ako direktno ne učestvuju u neprijateljstvima, dok traje to učešće.

Prema Protokolu I, u situacijama međunarodnog oružanog sukoba, civilne osobe su definisane, generalno, kao sve osobe koje nisu ni pripadnici oružanih snaga neke strane u sukobu ni učesnici u *levée en masse*.⁶⁰⁴ Mada konvenciono međunarodno humanitarno pravo koje prethodi Protokolu I ne definiše izričito civile, terminologija koja se koristi u Pravilniku priloženom Četvrtoj haškoj konvenciji i u četirima Ženevskim konvencijama sugerise ipak da se koncepti civilne osobe, oružanih snaga i *levée en masse* međusobno isključuju, i da svaka osoba koja je uključena u vođenje neprijateljstava ili je njime pogođena pripada jednoj od te tri kategorije.

b. Direktno učešće u neprijateljstvima kao konkretno djelo

Pojam direktnog učešća u neprijateljstvima u osnovi se sastoji od dva elementa, od kojih je prvi "neprijateljstva", a drugi "direktno učešće".⁶⁰⁵ Koncept "neprijateljstava" odnosi se na (kolektivno) pribjegavanje strana u sukobu metodama i sredstvima kojima se nanosi šteta neprijatelju, dok se "učešće" u neprijateljstvima odnosi na (individualnu) umiješanost neke osobe u ta neprijateljstva.⁶⁰⁶ Ovisno o vrsti i stepenu te umiješanosti, individualno učešće u neprijateljstvima može se opisati kao "direktno" ili "indirektno". Pojam direktnog učešća u neprijateljstvima proističe iz formulacije – "koje nisu aktivno učestvovala u neprijateljstvima" – iz zajedničkog člana 3 Ženevskih konvencija.

Pojam direktnog učešća u neprijateljstvima odnosi se na konkretne "neprijateljske akte" koje su počinili pojedinci u okviru vođenja neprijateljstava između strana u oružanom sukobu. Pojam se mora jednako tumačiti i u međunarodnim i u nemeđunarodnim oružanim sukobima. Engleski izrazi

⁶⁰³ Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities under International Humanitarian Law, Nils Melser, pravni savjetnik u MKCK, oktobar, 2010., str. 88.

⁶⁰⁴ Član 50(1) Protokola I. Ta definicija civila odražava običajno međunarodno humanitarno pravo u međunarodnim oružanim sukobima. Kategorije navedene u članu 4, A (1)(2) i (3) Ženevske konvencije III uključene su u opštu definiciju oružanih snaga u članu 43(1) Protokola I. V. takođe Sandoz i drugi (ur.), *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949* (Ženeva: MKCK, 1987.), par. 1916-1917. (dalje u tekstu: Komentar dopunskih protokola).

⁶⁰⁵ Expert Report on the Notion of Direct Participation in Hostilities, MKCK, 2005., str. 17.

⁶⁰⁶ V. član 51(3); član 43(2) i član 67(1)(e) Dopunskog protokola I i član 13(3) Dopunskog protokola II.

koji se koriste u međunarodnim ugovorima – direct i active – označavaju istu vrstu i isti stepen individualnog učešća u neprijateljstvima.

c. Konstitutivni elementi direktnog učešća u neprijateljstvima

Da bi predstavljao direktno učešće u neprijateljstvima, konkretni akt treba da ispuni sljedeće kumulativne kriterijume:

1. Mora postojati vjerovatnost da će taj akt nanijeti štetu vojnim operacijama ili vojnim kapacitetima strane u oružanom sukobu ili, alternativno, da će prouzrokovati gubitak ljudskih života, ranjavanje i razaranje usmjereno protiv osoba odnosno dobara koji su zaštićeni od direktnih napada (prag štete) ;
2. Mora postojati direktna uzročno-posljedična veza između akta i štetnih posljedica tog akta ili koordinisane vojne operacije čiji je taj akt integralni dio (direktna uzročnost), i ;
3. Akt mora imati konkretnu svrhu da prouzrokuje štetne posljedice koje dostižu traženi prag, u korist jedne strane u sukobu i na štetu druge strane (nexus zaraćene strane).⁶⁰⁷

d. Početak i kraj direktnog učešća u neprijateljstvima

Budući da zaštita civila od direktnih napada prestaje "za vrijeme trajanja" njihovog direktnog učešća u neprijateljstvima, početak i kraj konkretnih akata koji čine takvo direktno učešće u neprijateljstvima mora se utvrditi s najvećom mogućom pažnjom.⁶⁰⁸ Bez ikakve sumnje, pojam direktnog učešća u neprijateljstvima uključuje neposrednu fazu izvršenja nekog konkretnog akta koji zadovoljava tri uslova – prag štete, direktna uzročnost i nexus zaraćene strane. Pojam može uključivati i pripremne korake za izvršenje takvog akta, kao i raspoređivanje na mjesto izvršenja i povratak s tog mjesta, jer to predstavlja integralni dio takvog konkretnog akta ili operacije.

e. Vremenski okviri gubitka zaštite

Zaštita civila od direktnih napada prestaje za vrijeme trajanja svakog konkretnog akta koji predstavlja direktno učešće u neprijateljstvima. Takav gubitak zaštite traje tačno onoliko koliko traje akt koji predstavlja direktno učešće u neprijateljstvima.

⁶⁰⁷ Zahtjev da postoji nexus zaraćene strane je uže definisan nego zahtjev da postoji nexus s oružanim sukobom utvrđen u praksi MKSJ-a i MKSR-a kao preduslov da bi se neko djelo kvalifikovalo kao ratni zločin (v. MKSJ, *Tužilac protiv Kurnarca i drugih*, predmet br. IT-96-23, Presuda Žalbenog vijeća od 12. juna 2002., par. 58 ; MKSR, *Tužilac protiv Rutagande*, predmet br. ICTR-96-3, Presuda Žalbenog vijeća od 26. maja 2003., par. 570). Dok se zahtjev da postoji nexus s oružanim sukobom tiče odnosa između akta i situacije oružanog sukoba u cjelini, zahtjev da postoji nexus zaraćene strane tiče se odnosa između akta i vođenja neprijateljstava između strana u oružanom sukobu. Na sastancima eksperata bilo je generalno prihvaćeno da ponašanje koje nema dovoljan nexus s neprijateljstvima ne može predstavljati direktno učešće u neprijateljstvima. V. Report DP H 2005, str. 25 i, uopštenije, *Background Doc. DP H 2004*, str. 25-26; *Report DP H 2004*, str. 10, 25; *Background Doc. DP H 2005*, WS II-III, str. 8; *Report DP H 2005*, str. 9-10, 22 i dalje, 27, 34.

⁶⁰⁸ V. takođe diskusije u *Report DP H 2006*, str. 54-63.

f. Mjere opreza i presumpcije u situacijama kada postoji sumnja

Potrebno je da se preduzmu sve moguće mjere opreza kada se utvrđuje da li je neka osoba civil i, ako jeste, da li ta civilna osoba učestvuje direktno u neprijateljstvima. U slučaju sumnje, mora se poći od presumpcije da je osoba zaštićena od direktnih napada.

Prije svakog napada, moraju se preduzeti sve moguće mjere opreza da se provjeri da li ciljane osobe predstavljaju legitiman vojni cilj.⁶⁰⁹ Od trenutka kada napad započne, odgovorne osobe moraju opozvati ili prekinuti napad ako postane jasno da cilj nije legitimni vojni cilj.⁶¹⁰ Prije i tokom svakog napada, mora se učiniti sve što je moguće da se utvrdi da li je ciljana osoba civil i, ako jeste, da li direktno učestvuje u neprijateljstvima.

Od trenutka kada postane jasno da je ciljana osoba civil i da ima pravo na zaštitu koju uživaju civili, odgovorne osobe moraju odustati od napada, ili ga opozvati ili prekinuti ako je već pokrenut. To se mora utvrditi u dobroj vjeri i vodeći računa o svim informacijama koje se mogu smatrati razumno dostupnim u toj konkretnoj situaciji.⁶¹¹

Civili su generalno zaštićeni od direktnih napada, osim ako direktno ne učestvuju u neprijateljstvima, tokom cijelog trajanja tog učešća. Kako bi se izbjeglo da civili koji imaju pravo na zaštitu od direktnih napada budu greškom ili arbitrarno uzeti za metu, izuzetno je važno da se preduzmu sve moguće mjere opreza kada se utvrđuje da li je neka osoba civil i, ako jeste, da li ta osoba direktno učestvuje u neprijateljstvima. U slučaju sumnje, mora se poći od presumpcije da je osoba zaštićena od direktnih napada.

g. Ograničenja upotrebe sile tokom direktnog napada

Osim ograničenja upotrebe nekih konkretnih sredstava i metoda ratovanja koje nalaže međunarodno humanitarno pravo, i uz mogućnost dodatnih ograničenja koja mogu postaviti druga područja mjerodavnog međunarodnog prava, vrsta i stepen sile koja se dopušta protiv osoba koje nemaju pravo na zaštitu od direktnih napada ne smije prijeći ono što je zaista nužno da bi se ostvario legitimni vojni cilj u datim okolnostima.

⁶⁰⁹ Član 57(2)(a)(i) Dopunskog protokola I.

⁶¹⁰ Član 57(2)(b) Dopunskog protokola I.

⁶¹¹ *Report DP H 2006*, str.70 i dalje.

U svakoj vojnoj operaciji u situaciji oružanog sukoba moraju se poštovati mjerodavne odredbe konvencionog i običajnog međunarodnog humanitarnog prava koje uređuju vođenje neprijateljstava.⁶¹²

- Među tim odredbama nalaze se pravila koja proističu iz tri načela :
 - **razlikovanje civila i boraca,**
 - **mjere opreza i**
 - **proporcionalnost –**
- postoje i zabrane:
 - **uskraćivanje milosti i perfidija**
 - **ograničenja ili zabrana određenog oružja**
 - **zabrana konkretnih metoda i sredstava ratovanja koji uzrokuju nepotrebne patnje.**

U nedostatku eksplicitnih odredbi, vrsta i stepen dopuštene sile u napadima na legitimne ciljeve treba da se odredi prvenstveno u skladu sa sljedećim temeljnim načelima:

- **vojna nužda i**
- **humanost.**

To su načela na kojima počiva i koja karakterišu čitav normativni okvir međunarodnog humanitarnog prava i koja, prema tome, određuju kontekst u kojem se trebaju tumačiti njegova pravila.⁶¹³ Načela vojne nužde i humanosti niti odstupaju od konkretnih normi međunarodnog humanitarnog prava niti nad njima imaju primat, nego predstavljaju smjernice prema kojima se trebaju tumačiti prava i obaveze zaraćenih strana, unutar parametara definisanih tim odredbama.⁶¹⁴

U današnje vrijeme, generalno se smatra da **načelo vojne nužde** dozvoljava "samo onaj stepen i vrstu sile koji nisu zabranjeni pravom oružanih sukoba, a nužni su kako bi se postigao legitimni cilj sukoba, to jest potpuno ili djelomično stavljanje neprijatelja pod svoju vlast, što je prije moguće i uz što nižu cijenu u ljudskim životima i upotrijebljenim sredstvima".⁶¹⁵ **Načelo humanosti**, koje "zabranjuje nanošenje patnje, ranjavanje ili razaranja koje nije zaista nužno kako bi se postigli

⁶¹² V. takođe *Report DP H 2006*, str. 76, i *Report DP H 2008*, str. 24, 29 i dalje.

⁶¹³ V. konkretno: Komentar dopunskih protokola, *op.cit.*, par. 1389.

⁶¹⁴ *Report DPH 2008*, str. 7-8, 19-20. V. takođe Lauterpachtovu izjavu da se "ti problemi ne rješavaju pomoću postojećih pravila, ako se uopšte mogu riješiti, nego imajući u vidu imperativ humanosti, očuvanja civilizacije i nepovredivosti ljudskog bića" (citirano u: Komentar dopunskih protokola, *op.cit.*, par. 1394).

⁶¹⁵ V. na primjer, Francuska: Ministarstvo odbrane, *Manuel de Droit des Conflits Armés* (2001.), str. 86-87; Njemačka: Savezno ministarstvo odbrane, *Pravilnik o službi u oružanim snagama ZDv 15/2: Međunarodno humanitarno pravo u oružnim sukobima* (avgust 1992.), par. 130; Švicarska: Švicarska vojska, *Les bases légales du comportement à l'engagement*, *Pravilnik 51.007/IV* (2005.), par. 160. Tokom istorije, na moderni koncept "vojne nužde" bitno je uticala definicija iz člana 14 "Lieberovog kodeksa" (Sjedinjene Države: *Adjutant General's Office, General Orders N° 100*, 24. april 1863.).

legitimni vojni ciljevi", nadopunjava načelo vojne nužde u kojem je implicitno sadržano.⁶¹⁶ Dakle, pored akcija koje su izričito zabranjene međunarodnim humanitarnim pravom, dopuštene vojne akcije su ograničene – kombinacijom načela vojne nužde i humanosti – na one koje su zaista nužne kako bi se postigao legitimni vojni cilj u datim okolnostima.⁶¹⁷ Cilj je prije svega da se izbjegnu greške, arbitrarnost i zloupotrebe tako što se vojnom komandantu čine dostupnima smjernice kojima se treba rukovoditi u izboru konkretnih metoda i sredstava ratovanja na osnovu vlastite procjene situacije.⁶¹⁸

⁶¹⁶ Prema tome, u mjeri u kojoj je svrha ta dva načela – vojne nužde i humanosti – da ograniče gubitak ljudskih života, ranjavanje i razaranja na razinu koja je zaista nužna da bi se ostvarili legitimni vojni ciljevi, oni nisu u opreci nego se, naprotiv, međusobno podupiru. Samo onda kad se neka vojna akcija može razumno smatrati nužnom radi postizanja legitimnog vojnog cilja, načelo vojne nužde i načelo humanosti postaju suprotstavljeni elementi koje treba uzeti u obzir i među njima uspostaviti ravnotežu, kao što je predviđeno konkretnim odredbama međunarodnog humanitarnog prava.

⁶¹⁷ V. *Komentar Dopunskih protokola, op.cit.*, par. 1395. V. takođe presudu Međunarodnog suda pravde po kojoj zabrana upotrebe konkretnih metoda i sredstava koji uzrokuju nepotrebne patnje za borce predstavlja nepovredivo načelo običajnog međunarodnog prava i ključni princip međunarodnog humanitarnog prava: zabranjeno je uzrokovati "patnje veće od onih koje se ne mogu izbjeći radi ostvarivanja legitimnih vojnih ciljeva". V. MSP, *Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, 1996., par. 78.

⁶¹⁸ Već dugo je prihvaćeno da pitanja koja nisu eksplicitno uređena u konvencionom međunarodnom humanitarnom pravu ne treba, "u nedostatku pismene odredbe, ostaviti arbitrarnoj procjeni onih koji vode vojske" (Preambula H II; Preambula H IV), nego da, da se poslužimo slavnom Martensovom klauzulom, "stanovništvo i zaraćene strane ostaju pod zaštitom i dejstvom principa međunarodnog prava, koji proizlaze iz ustanovljenih običaja civiliziranih naroda, iz zakona čovječnosti i zahtjeva javne savjesti" (član 1(2) AP I). Najprije usvojena u Preambuli Haške konvencije II (1899.), a zatim potvrđena u međunarodnim ugovorima i jurisprudenciji tokom više od jednog stoljeća, Martensova klauzula stalno podsjeća na to da u situaciji oružanog sukoba, neko konkretno ponašanje nije nužno zakonito samo zbog toga što nije izričito zabranjeno ili na neki drugi način regulisano u pravu međunarodnih ugovora. V. npr. Preamble H IV R (1907.); AP II (1977.); Konvencija Ujedinjenih nacija o određenom klasičnom oružju (1980.); članovi 63 G I, 62 CG II, 142 CG III, 158 CG IV (1949); MSP, *Legality of the Threat of Use of Nuclear Weapons*, savjetodavno mišljenje (fusnota 217, gore), par. 78; i konačno, MKSJ, *Tužilac protiv Kupreškića i drugih*, predmet br. IT-95-16-T-14, Presuda od 14. januara 2000., par. 525. U vezi s diskusijom o Martensovoj klauzuli na sastanku eksperata, v. *Report DP H 2008*, str. 22-23.

4. Dispozitiv koji proizlazi iz mog stava

Iz gore navedenih razloga, **ŽALBENO VIJEĆE**,

NA OSNOVU člana 25 Statuta i pravila 117 i 118 Pravilnika;

IMAJUĆI U VIDU pismene podneske strana u postupku i argumente koje su one iznijele na žalbenom pretresu 12. novembra 2015. godine;

ZASJEDAJUĆI na javnoj sjednici;

DJELIMIČNO USVAJA 6. žalbenu osnovu i **PONIŠTAVA** osuđujuću presudu izrečenu Tolimiru za istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti, u mjeri u kojoj se ona odnosi na ubistvo trojice vođa iz Žepe, koje se konkretno navodi u paragrafu 23.1 Optužnice;

DJELIMIČNO USVAJA, uz suprotno mišljenje sudije Sekulea i sudije Güneya, 10. žalbenu osnovu i **PONIŠTAVA** osuđujuću presudu izrečenu Tolimiru na osnovu člana 4(2)(b) Statuta za genocid počinjen putem nanošenja teške duševne povrede muslimanskom stanovništvu istočne BiH u mjeri u kojoj se ta presuda temeljila na prisilnom premještanju bosanskih Muslimana iz Žepe;

DJELIMIČNO USVAJA, uz suprotno mišljenje sudije Güneya, 10. žalbenu osnovu i **PONIŠTAVA** osuđujuću presudu izrečenu Tolimiru na osnovu člana 4(2)(c) Statuta za genocid putem nametanja životnih uslova sračunatih da dovedu do uništenja muslimanskog stanovništva istočne BiH;

USVAJA 12. žalbenu osnovu i **PONIŠTAVA** osuđujuću presudu izrečenu Tolimiru za genocid (tačka 1) u mjeri u kojoj se ona odnosi na ubistvo trojice vođa iz Žepe, koje se konkretno navodi u paragrafu 23.1 Optužnice;

USVAJA 20. žalbenu osnovu i **PONIŠTAVA** osuđujuću presudu izrečenu Tolimiru za genocid (tačka 1), istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti (tačka 3) i ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja (tačka 5) u mjeri u kojoj se te presude odnose na ubistvo šestorice bosanskih Muslimana kod Trnova, koje se konkretno navodi u paragrafu 21.16 Optužnice;

ODBACUJE, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, 1., 3., 5., 7., 11., 13., 14., 15., 16., 17., 18., 19., 21., 22., 23. i 25. žalbenu osnovu;

ODBACUJE Tolimirove preostale žalbene osnove;

POTVRĐUJE Tolimirovu kaznu doživotnog zatvora, s tim da **minimalna kazna treba da bude 30 godina zatvora;**

RJEŠAVA da se ova Presuda izvršava odmah u skladu s pravilom 118 Pravilnika;

NALAŽE da, u skladu s pravilima 103(C) i 107 Pravilnika, Tolimir ostane u pritvoru Međunarodnog suda dok se ne dovrši organizovanje njegovog prebacivanja u Republiku Srbiju, gdje će izdržavati kaznu.

Sastavljeno na engleskom i francuskom jeziku, pri čemu je mjerodavan francuski tekst.

/potpis na originalu/

sudija Jean-Claude Antonetti

Dana 8. aprila 2015.
Haag (Nizozemska)

XIII. DODATAK A: ISTORIJAT POSTUPKA

1. Pretresno vijeće II je Prvostepenu presudu u ovom predmetu donijelo 12. decembra 2012. godine. Glavni aspekti žalbenog postupka rezimirani su dolje u tekstu.

A. Najava žalbe i žalbeni podnesci

2. Dana 21. decembra 2012. godine, Tolimir je podnio zahtjev za produženje roka za podnošenje najave žalbe,¹ koji je predžalbeni sudija odobrio 3. januara 2013. godine.² Tolimir je svoju najavu žalbe podnio 11. marta 2013. godine.³ Dana 2. maja 2013. godine, Tolimir je podnio zahtjev za produženje roka za podnošenje žalbenog podneska i za odobrenje da prekorači dozvoljeni broj riječi,⁴ koji je djelimično odobren 17. maja 2013. godine, kada mu je dopušteno da njegov žalbeni podnesak sadrži 40.000 umjesto 30.000 riječi i da ga podnese najkasnije 21. juna 2013. godine.⁵ Dana 17. juna 2013. godine, predžalbeni sudija je odobrio jedan daljnji Tolimirov zahtjev⁶ i dopustio mu da svoj žalbeni podnesak podnese najkasnije 28. juna 2013. godine.⁷ Tolimir je žalbeni podnesak podnio 28. juna 2013. godine.⁸ Budući da njegov žalbeni podnesak nije sadržao argumente u prilog jednom broju žalbenih osnova, a da je Tolimir na statusnoj konferenciji održanoj 5. jula 2013. godine naznačio da ostaje pri tim žalbenim osnovama, predžalbeni sudija mu je odobrio da podnese dopunski žalbeni podnesak najkasnije 19. jula 2013. godine.⁹ Tolimir je dopunski žalbeni podnesak podnio 19. jula 2013. godine.¹⁰

3. Dana 9. jula 2013. godine, predžalbeni sudija je djelimično odobrio Tolimirov zahtjev u vezi s rokom za podnošenje zahtjeva za izmjenu najave žalbe i žalbenog podneska nakon što primi prevod Prvostepene presude na b/h/s,¹¹ te naložio da se eventualni zahtjev za izmjenu najave žalbe na osnovu prevoda Prvostepene presude na b/h/s mora podnijeti najkasnije 6. avgusta 2013. godine.¹² Dana 6. avgusta 2013. godine, Tolimir je podnio zahtjev za odobrenje da izmijeni žalbene

¹ Zahtev za produženjem roka za podnošenje najave žalbe, 21. decembar 2012. godine.

² Odluka po zahtjevu Zdravka Tolimira za produženje roka za podnošenje najave žalbe, 3. januar 2013. godine.

³ Najava žalbe Zdravka Tolimira, 11. mart 2013. godine.

⁴ Zahtjev za određivanje roka za podnošenje žalbenog podneska i za prekoračenje dozvoljenog broja riječi, 2. maj 2013. godine.

⁵ Odluka po zahtjevu za određivanje roka za podnošenje žalbenog podneska i za prekoračenje dozvoljenog broja riječi, 17. maj 2013. godine.

⁶ Zahtjev za produženje roka za podnošenje žalbenog podneska, 13. juni 2013. godine.

⁷ Odluka po Tolimirovom zahtjevu za produženje roka za podnošenje žalbenog podneska, 17. juni 2013. godine.

⁸ Žalbeni podnesak Zdravka Tolimira, 28. juni 2013. godine (povjerljivo).

⁹ Statusna konferencija, 5. juli 2013. godine, str. 8.

¹⁰ Dopunski žalbeni podnesak, 19. juli 2013. godine (povjerljivo).

¹¹ Statusna konferencija, 5. juli 2013. godine, str. 4-5.

¹² Odluka po Tolimirovom zahtjevu u vezi s rokovima za izmjenu najave žalbe i žalbenog podneska, 9. juli 2013. godine.

osnove i svoj žalbeni podnesak,¹³ kojem se tužilaštvo usprotivilo.¹⁴ Dana 4. septembra 2013. godine, Žalbeno vijeće je donijelo odluku kojom je odobrilo zahtjev i naložilo Tolimiru da izmijenjenu najavu žalbe podnese u roku od pet dana od zavođenja te odluke, a objedinjeni žalbeni podnesak u roku od 20 dana.¹⁵ U istoj odluci, Žalbeno vijeće je naložilo tužilaštvu da svoj podnesak respondentu podnese u roku od 21 dana od dana podnošenja Tolimirovog objedinjenog žalbenog podneska, a Tolimiru da svoju eventualnu repliku podnese u roku od 15 dana od dana podnošenja tužiočevog podneska respondentu.¹⁶ Tolimir je svoju izmijenjenu najavu žalbe podnio 9. septembra 2013.,¹⁷ a objedinjeni žalbeni podnesak 24. septembra 2013. godine.¹⁸ Tužilaštvo je svoj podnesak respondentu podnijelo 16. oktobra 2013. godine.¹⁹ Dana 25. oktobra 2013. godine, Tolimir je podnio zahtjev za produženje roka za podnošenje replike.²⁰ Na statusnoj konferenciji održanoj 28. oktobra 2013. godine, predžalbeni sudija je usmeno djelimično odobrio taj zahtjev i dozvolio Tolimiru da svoju repliku podnese najkasnije 7. novembra 2013. godine. Predžalbeni sudija je takođe odobrio Tolimiru da zahtjev za izmjenu svoje replike na osnovu prevoda Tužiočevog podneska respondentu na b/h/s podnese najkasnije deset dana od dana prijema prevoda na b/h/s.²¹ Dana 18. februara 2014. godine, Tolimir je podnio zahtjev za produženje roka za podnošenje izmijenjene verzije svoje replike,²² kojem se tužilaštvo nije usprotivilo.²³ Dana 20. februara 2014. godine, predžalbeni sudija je odobrio zahtjev i naložio Tolimiru da izmijenjenu verziju svoje replike podnese najkasnije 27. februara 2014. godine.²⁴ Dana 27. februara 2014. godine, Tolimir je podnio svoju izmijenjenu repliku.²⁵ Dana 3. marta 2014. godine, Tolimir je podnio javnu redigovanu verziju svog objedinjenog žalbenog podneska.²⁶ Dana 5. marta 2014. godine, predžalbeni sudija je odobrio zahtjev tužilaštva da se rok produži za 14 dana, računajući od 27. marta 2014. ili od dana podnošenja Tolimirovog javnog redigovanog objedinjenog žalbenog podneska (ukoliko do potonjeg

¹³ Zahtjev za odobrenje za izmjenu žalbenih osnova i unošenje izmjena i dopuna u Žalbeni podnesak, 6. avgust 2013. godine.

¹⁴ Odgovor tužilaštva na Tolimirov zahtjev za odobrenje da izmijeni žalbene osnove i unese izmjene i dopune u Žalbeni podnesak, 15. avgust 2013. godine.

¹⁵ Odluka po Tolimirovom zahtjevu za odobrenje da izmijeni žalbene osnove i izmijeni i dopuni Žalbeni podnesak, 4. septembar 2013. godine (dalje u tekstu: Odluka od 4. septembra 2013. godine).

¹⁶ Odluka od 4. septembra 2013. godine, str. 10.

¹⁷ Izmijenjena najava žalbe, 9. septembar 2013. godine.

¹⁸ Objedinjeni žalbeni podnesak, 24. septembar 2013. godine (povjerljivo).

¹⁹ Tužiočev podnesak respondentu, 16. oktobar 2013. godine (povjerljivo).

²⁰ Zahtjev za produženje roka za podnošenje Replike na podnesak respondentu, 25. oktobar 2013. godine.

²¹ Statusna konferencija, 28. oktobar 2013. godine, str. 4-5.

²² Zahtjev za produženje roka za podnošenje izmjena Replike na podnesak respondentu, 18. februar 2014. godine.

²³ Odgovor tužilaštva na Tolimirov zahtjev za produženje roka za podnošenje izmjena Replike na podnesak respondentu, 19. februar 2014. godine.

²⁴ Odluka po zahtjevu Zdravka Tolimira za produženje roka za podnošenje Replike na podnesak respondentu, 20. februar 2014. godine.

²⁵ Izmijenjena replika na podnesak respondentu, 27. februar 2014. godine (povjerljivo).

²⁶ Javna redigovana verzija Objedinjenog žalbenog podneska, 3. mart 2014. godine.

dođe ranije),²⁷ naložio tužilaštvu da javni redigovani podnesak respondenta podnese najkasnije 17. marta 2014. godine, te potvrdio Tolimirov rok za podnošenje javne redigovane verzije izmijenjene replike na podnesak respondenta do 27. marta 2014. godine.²⁸ Dana 10. marta 2014. godine, tužilaštvo je podnijelo javnu redigovanu verziju svog podneska respondenta.²⁹ Dana 14. marta 2014. godine, Tolimir je od Sekretarijata zatražio da se ukine povjerljivi status izmijenjene replike podnesene 27. februara 2014. godine.³⁰

B. Sastav Žalbenog vijeća

4. Dana 27. decembra 2012. godine, predsjednik Međunarodnog suda, sudija Theodor Meron, naložio je da u ovom žalbenom postupku Žalbeno vijeće postupa u sljedećem sastavu: sudija Theodor Meron, sudija Carmel Agius, sudija Liu Daqun, sudija Khalida Rachid Khan i sudija Bakhtiyar Tuzmukhamedov.³¹ Istog dana, 27. decembra 2012. godine, sudija Theodor Meron imenovao je sebe za predžalbenog sudiju.³² Dana 4. januara 2013. godine, predsjednik Međunarodnog suda imenovao je sudiju Mehmeta Güneya da zamijeni sudiju Carmela Agiusa.³³ Dana 21. januara 2014. godine, predsjednik Međunarodnog suda imenovao je sudiju Jeana-Claudea Antonettija da zamijeni sudiju Bakhtiyara Tuzmukhamedova.³⁴ Dana 10. marta 2014. godine, predsjednik Međunarodnog suda imenovao je sudiju Patricia Robinsona da zamijeni sudiju Liu Daquna.³⁵ Dana 22. septembra 2014. godine, predsjednik Međunarodnog suda imenovao je sudiju Williama H. Sekulea da zamijeni sudiju Khalidu Rachid Khan.³⁶

C. Samozastupanje i uloga pravnog savjetnika

5. Tolimir je odlučio da se u žalbenom postupku zastupa sam, u skladu s pravilima 45(F) i 107 Pravilnika, uz pomoć g. Aleksandra Gajića kao svog pravnog savjetnika.³⁷

²⁷ Zahtjev za produženje roka, 27. februar 2014. godine.

²⁸ Odluka po zahtjevu tužilaštva za produženje roka, 5. mart 2014. godine.

²⁹ Javna redigovana verzija Tužiočevog podneska respondenta, 10. mart 2014. godine.

³⁰ Zahtjev Sekretarijatu da ukine povjerljivi status Izmijenjene replike na podnesak respondenta, zavedene 27. februara 2014. godine, 14. mart 2014. godine.

³¹ Nalog kojim se imenuju sudije u predmetu pred Žalbenim vijećem, 27. decembar 2012. godine.

³² Nalog kojim se imenuje predžalbeni sudija, 27. decembar 2012. godine.

³³ Nalog kojim se zamjenjuje sudija u predmetu pred Žalbenim vijećem, 4. januar 2013. godine.

³⁴ Nalog kojim se zamjenjuje sudija u predmetu pred Žalbenim vijećem, 21. januar 2014. godine.

³⁵ Nalog kojim se zamjenjuje sudija u predmetu pred Žalbenim vijećem, 10. mart 2014. godine.

³⁶ Nalog kojim se zamjenjuje sudija u predmetu pred Žalbenim vijećem, 22. septembar 2014. godine.

³⁷ Sekretarijat Međunarodnog suda (dalje u tekstu: Sekretarijat) je obavijestio Žalbeno vijeće da mu je Tolimir u svom dopisu od 10. januara 2013. godine naznačio da će nastaviti da se sam zastupa u žalbenom postupku uz pomoć g. Gajića kao pravnog savjetnika. Sekretarijat je Tolimirov izbor da se sam zastupa u žalbenom postupku primio na znanje dopisom od 18. januara 2013. godine. Žalbeno vijeće je prihvatilo Tolimirovu Najavu žalbe koju je on podnio 11. marta 2013. godine.

6. Dana 3. jula 2013. godine, Tolimir je podnio zahtjev kojim je zatražio da se njegovom pravnom savjetniku, g. Aleksandru Gajiću, dozvoli da bude prisutan u sudnici tokom statusnih konferencija i da mu se odobri pravo obraćanja Žalbenom vijeću na tim statusnim konferencijama.³⁸ Na statusnoj konferenciji održanoj 5. jula 2013. godine, predžalbeni sudija je izdao usmenu odluku kojom je g. Gajiću odobrio pravo da se obraća sudu, ograničeno na bavljenje pravnim odnosno administrativnim pitanjima na statusnim konferencijama. U istoj odluci, predžalbeni sudija je uputio Tolimira da podnese pismeni zahtjev Žalbenom vijeću u punom sastavu ukoliko želi da se g. Gajiću, pored prava obraćanja predžalbenom sudiji na statusnim konferencijama, odobri pravo obraćanja sudu u žalbenom postupku.³⁹ Dana 23. maja 2014. godine, Tolimir je Žalbenom vijeću u punom sastavu podnio zahtjev da se g. Gajiću odobri pravo obraćanja sudu na žalbenom pretresu.⁴⁰ Dana 28. maja 2014. godine, tužilaštvo je odgovorilo da se ne protivi Tolimirovom zahtjevu, pod uslovom da to pravo bude ograničeno na iznošenje argumenata o pravnim pitanjima.⁴¹ Dana 20. juna 2014. godine, Žalbeno vijeće je odobrilo zahtjev i ovlastilo g. Gajića da iznosi usmene argumente na žalbenom pretresu.⁴²

D. Statusne konferencije

7. U skladu s pravilom 65*bis*(B) Pravilnika, statusne konferencije su održane 5. jula 2013., 28. oktobra 2013., 25. februara 2014., 24. juna 2014., 22. oktobra 2014. i 11. februara 2015. godine.

³⁸ Zahtjev Zdravka Tolimira da se g. Aleksandru Gajiću odobri pravo da bude prisutan u sudnici tokom statusnih konferencija i da mu se odobri pravo obraćanja Žalbenom vijeću na statusnim konferencijama, 3. juli 2013. godine (povjerljivo).

³⁹ Statusna konferencija, 5. juli 2013. godine, str. 3-4.

⁴⁰ Zahtjev Žalbenom vijeću u punom sastavu da se g. Aleksandru Gajiću odobri pravo obraćanja sudu, 23. maj 2014. godine.

⁴¹ Odgovor tužilaštva na Tolimirov zahtjev da se g. Aleksandru Gajiću odobri pravo obraćanja sudu, 28. maj 2014. godine.

⁴² Odluka po Tolimirovom zahtjevu da se g. Aleksandru Gajiću odobri pravo obraćanja sudu, 20. juni 2014. godine.

E. Žalbeni pretres

8. Dana 15. oktobra 2014. godine, Žalbeno vijeće je izdalo nalog o rasporedu za žalbeni pretres u ovom predmetu.⁴³ Dana 31. oktobra 2014. godine, Žalbeno vijeće je izdalo *addendum* tom nalogu, u kojem je pozvalo strane da iznesu argumente o nekoliko konkretnih pitanja vezanih za njihovu pismenu argumentaciju.⁴⁴ Žalbeni pretres je održan 12. novembra 2014. godine.

⁴³ Nalog o rasporedu za žalbeni pretres, 15. oktobar 2014. godine.

⁴⁴ *Addendum* Nalogu o rasporedu za žalbeni pretres, 31. oktobar 2014. godine.

XIV. DODATAK B – MATERIJALI NA KOJE SE POZIVA I DEFINISANI IZRAZI

A. Sudska praksa

1. MKSJ

ALEKSOVSKI

Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*)

BABIĆ

Tužilac protiv Milana Babića, predmet br. IT-03-72-A, Presuda po žalbi na kaznu, 18. juli 2005. godine (u tekstu: Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Babić*)

BLAGOJEVIĆ I JOKIĆ

Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića, predmet br. IT-02-60-A, Presuda, 9. maj 2007. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*)

Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića, predmet br. IT-02-60-T, Presuda, 17. januar 2005. godine (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*)

BLAŠKIĆ

Tužilac protiv Tihomira Blaškića, predmet br. IT-95-14-A, Presuda, 29. juli 2004. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*)

BOŠKOSKI I TARČULOVSKI

Tužilac protiv Ljuba Boškoscog i Johana Tarčulovskog, predmet br. IT-04-82-A, Presuda, 19. maj 2010. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Boškoski i Tarčulovski*)

BRĐANIN

Tužilac protiv Radoslava Brđanina, predmet br. IT-99-36-A, Presuda, 3. april 2007. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*)

Tužilac protiv Radoslava Brđanina, predmet br. IT-99-36-T, Presuda, 1. septembar 2004. godine (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*)

Tužilac protiv Radoslava Brđanina, predmet br. IT-99-36-T, Odluka po podnesku optužbe kojim se dostavlja izjava vještaka Ewana Browna, 3. juni 2003. godine (u tekstu: Odluka u predmetu *Brđanin* u vezi s vještakom Ewanom Brownom)

ČELEBIĆI

Tužilac protiv Zejnila Delalića i drugih, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*)

DELIĆ

Tužilac protiv Rasima Delića, predmet br. IT-04-83-PT, Odluka po zahtjevu tužilaštva da se formalno prime na znanje činjenice o kojima je već presuđeno, te po zajedničkom prijedlogu u vezi sa činjenicama o kojima su se strane sporazumjele, 9. juli 2007. godine (u tekstu: Odluka u prvostepenom postupku u predmetu *Delić* u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno)

DERONJIĆ

Tužilac protiv Miroslava Deronjića, predmet br. IT-02-61-A, Presuda po žalbi na kaznu, 20. juli 2005. godine (u tekstu: Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Deronjić*)

ĐORĐEVIĆ

Tužilac protiv Vlastimira Đorđevića, predmet br. IT-05-87/1-A, Presuda, 27. januar 2014. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Đorđević*)

FURUNDŽIJA

Tužilac protiv Ante Furundžije, predmet br. IT-95-17/1-A, Presuda, 21. juli 2000. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*)

GOTOVINA I MARKAČ

Tužilac protiv Ante Gotovine i Mladena Markača, predmet br. IT-06-90-A, Presuda, 16. novembar 2012. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina i Markač*)

HADŽIHASANOVIĆ I KUBURA

Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i Amira Kubure, predmet br. IT-01-47-A, Presuda, 22. april 2008. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*)

HARADINAJ I DRUGI

Tužilac protiv Ramusha Haradinaja i drugih, predmet br. IT-04-84-A, Presuda, 19. juli 2010. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Haradinaj i drugi*)

JELISIĆ

Tužilac protiv Gorana Jelisića, predmet br. IT-95-10-T, Presuda, 14. decembar 1999. godine (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*)

KARADŽIĆ

Tužilac protiv Radovana Karadžića, predmet br. IT-95-5/18-AR98bis.1, Presuda, 11. juli 2013. godine (u tekstu: Presuda po žalbi na osnovu pravila 98bis u predmetu *Karadžić*)

Tužilac protiv Radovana Karadžića, predmet br. IT-95-5/18-AR72.4, Odluka po podnesku tužilaštva kojim se ulaže žalba na odluku Pretresnog vijeća o UZP-u III - predvidivost, 25. juni 2009. godine (u tekstu: Odluka u predmetu *Karadžić* u vezi s trećom kategorijom UZP-a)

KORDIĆ I ČERKEZ

Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, predmet br. IT-95-14/2-A, Presuda, 17. decembar

2004. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*)

Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, predmet br. IT-95-14/2-A, Presuda, Zajedničko protivno mišljenje sudije Schomburga i sudije Güneya, 17. decembar 2004. godine (u tekstu: Zajedničko protivno mišljenje sudije Schomburga i sudije Güneya)

KRAJIŠNIK

Tužilac protiv Momčila Krajišnika, predmet br. IT-00-39-A, Presuda, 17. mart 2009. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*)

Tužilac protiv Momčila Krajišnika, predmet br. IT-00-39-T, Presuda, 27. septembar 2006. godine (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik*)

Tužilac protiv Momčila Krajišnika, predmet br. IT-00-39-A, Odluka po zahtjevu Momčila Krajišnika da se ponovo zakaže statusna konferencija i odobri pristupanje Alana Dershowitza, 28. februar 2008. godine (u tekstu: Odluka od 28. februara 2008. godine u predmetu *Krajišnik*)

Tužilac protiv Momčila Krajišnika, predmet br. IT-00-39-T, Odluka po trećem i četvrtom zahtjevu tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je već presuđeno, 24. mart 2005. godine (u tekstu: Odluka u prvostepenom postupku u predmetu *Krajišnik* u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno)

KRNOJELAC

Tužilac protiv Milorada Krnojelca, predmet br. IT-97-25-A, Presuda, 17. septembar 2003. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*)

KRSTIĆ

Tužilac protiv Radislava Krstića, predmet br. IT-98-33-A, Presuda, 19. april 2004. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*)

Tužilac protiv Radislava Krstića, predmet br. IT-98-30-T, Presuda, 2. avgust 2001. godine (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*)

KUPREŠKIĆ I DRUGI

Tužilac protiv Zorana Kupreškića i drugih, predmet br. IT-95-16-A, Presuda, 23. oktobar 2001. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*)

KUNARAC I DRUGI

Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca i drugih, predmet br. IT-96-23 & IT-96-23/1-A, Presuda, 12. juni 2002. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*)

KVOČKA I DRUGI

Tužilac protiv Miroslava Kvočke i drugih, predmet br. IT-98-30/1-A, Presuda, 28. februar 2005. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*)

LIMAJ I DRUGI

Tužilac protiv Fatmira Limaja i drugih, predmet br. IT-03-66-A, Presuda, 27. septembar 2007.

godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*)

LUKIĆ I LUKIĆ

Tužilac protiv Milana Lukića i Sredoja Lukića, predmet br. IT-98-32/1-A, Presuda, 4. decembar 2012. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*)

MARTIĆ

Tužilac protiv Milana Martića, predmet br. IT-95-11-A, Presuda, 8. oktobar 2008. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Martić*)

Tužilac protiv Milana Martića, predmet br. IT-95-11-T, Presuda, 12. juni 2007. godine (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Martić*)

DRAGOMIR MILOŠEVIĆ

Tužilac protiv Dragomira Miloševića, predmet br. IT-98-29/1-A, Presuda, 12. novembar 2009. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *D. Milošević*)

Tužilac protiv Dragomira Miloševića, predmet br. IT-98-29/1-AR73.1, Odluka po interlokutornim žalbama na Odluku Pretresnog vijeća po zahtjevu tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno i tužiočevom katalogu činjenica o kojima su se strane složile, 26. juni 2007. godine (u tekstu: Odluka u predmetu *D. Milošević* po žalbama u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno)

Tužilac protiv Dragomira Miloševića, predmet br. IT-98-29/1-T, Odluka po zahtjevu tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno i tužiočevom katalogu činjenica o kojima su se strane u postupku složile, s Protivnim mišljenjem sudije Harhoffa, 10. april 2007. godine (u tekstu: Odluka u prvostepenom postupku u predmetu *D. Milošević* u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno)

SLOBODAN MILOŠEVIĆ

Tužilac protiv Slobodana Miloševića, predmet br. IT-02-54-AR73.6, Odluka po interlokutornoj žalbi *amici curiae* na nalog Pretresnog veća u vezi s pripremom i izvođenjem dokaza odbrane, 20. januar 2004. godine (u tekstu: Odluka od 20. januara 2004. godine u predmetu *Slobodan Milošević*)

Tužilac protiv Slobodana Miloševića, predmet br. IT-02-54-AR73.5, Odluka po interlokutornoj žalbi optužbe na Odluku Pretresnog veća po predlogu optužbe za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je već presuđeno od 10. aprila 2003., 28. oktobar 2003. godine (u tekstu: Odluka u predmetu *Slobodan Milošević* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno)

MILUTINOVIĆ I DRUGI

Tužilac protiv Milana Milutinovića i drugih, predmet br. IT-99-37-AR72, Odluka po prigovoru Dragoljuba Ojdanića na nenadležnost – udruženi zločinački poduhvat, 21. maj 2003. godine (u tekstu: Odluka po Ojdanićevom prigovoru na nadležnost)

MLADIĆ

Tužilac protiv Ratka Mladića, predmet br. IT-09- 92-AR73.1, Odluka po žalbi Ratka Mladića na

odluke Pretresnog vijeća po zahtjevu tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno, 12. novembar 2013. godine (u tekstu: Odluka u predmetu *Mladić* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno)

MRKŠIĆ I ŠLJIVANČANIN

Tužilac protiv Mileta Mrkšića i Veselina Šljivančanina, predmet br. IT-95-13/1-A, Presuda, 5. maj 2009. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*)

NALETILIĆ I MARTINOVIĆ

Tužilac protiv Mladena Naletilića zvanog Tuta i Vinka Martinovića zvanog Štela, predmet br. IT-98-34-A, Presuda, 3. maj 2006. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*)

NIKOLIĆ

Tužilac protiv Momira Nikolića, predmet br. IT-02-60/1-A, Odluka po molbi žalioaca za formalno primanje na znanje činjenica, 1. april 2005. godine (u tekstu: Odluka u predmetu *Nikolić* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno)

PERIŠIĆ

Tužilac protiv Momčila Perišića, predmet br. IT-04-81-A, Presuda, 28. februar 2013. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*)

POPOVIĆ I DRUGI

Tužilac protiv Vujadina Popovića i drugih, predmet br. IT-05-88-A, Presuda, 30. januar 2015. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*)

Tužilac protiv Vujadina Popovića i drugih, predmet br. IT-05-88-T, Presuda, 10. juni 2010. godine (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*)

Tužilac protiv Vujadina Popovića i drugih, predmet br. IT-05-88-T, Odluka po Popovićevom zahtjevu za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno s Dodatkom, 2. juni 2008. godine (u tekstu: Odluka od 2. juna 2008. u prvostepenom postupku u predmetu *Popović i drugi* u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno)

Tužilac protiv Vujadina Popovića i drugih, predmet br. IT-05-88-AR73.2, Odluka po zajedničkoj interlokutornoj žalbi odbrane u vezi sa statusom Richarda Butlera kao svjedoka vještaka, 30. januar 2008. godine (u tekstu: Odluka u predmetu *Popović i drugi* u vezi sa statusom Richarda Butlera kao vještaka)

ŠAINOVIĆ I DRUGI

Tužilac protiv Nikole Šainovića i drugih, predmet br. IT-05-87-A, Presuda, 23. januar 2014. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*)

SIKIRICA I DRUGI

Tužilac protiv Duška Sikirice i drugih, predmet br. IT-95-8-T, Presuda po prijedlozima odbrane za donošenje oslobađajuće presude, 3. septembar 2001. godine (u tekstu: Presuda po prijedlozima za

donošenje oslobađajuće presude)

STAKIĆ

Tužilac protiv Milomira Stakića, predmet br. IT-97-24-A, Presuda, 22. mart 2006. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*)

Tužilac protiv Milomira Stakića, predmet br. IT-97-24-T, Presuda, 31. juli 2003. godine (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*)

STANIŠIĆ I SIMATOVIĆ

Tužilac protiv Jovice Stanišića i Franka Simatovića, Odluka u vezi s podneskom tužilaštva s izveštajima veštaka Nene Tromp i Christiana Nielsena na osnovu pravila 94bis, 18. mart 2008. godine (u tekstu: Odluka u predmetu *Stanišić i Simatović* u vezi s pravilom 94bis)

STRUGAR

Tužilac protiv Pavla Strugara, predmet br. IT-01-42-A, Presuda, 17. juli 2008. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*)

TADIĆ

Tužilac protiv Duška Tadića, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*)

Tužilac protiv Duška Tadića, predmet br. IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost suda, 2. oktobar 1995. godine (u tekstu: Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*)

TOLIMIR

Tužilac protiv Zdravka Tolimira, predmet br. IT-05-88/2-T, Završni pretresni podnesak odbrane sa *corrigendumom*, 4. oktobar 2012. godine (u tekstu: Završni pretresni podnesak odbrane)

Tužilac protiv Zdravka Tolimira, predmet br. IT-05-88/2-PT, Odluka po zahtjevu za odobrenje za ulaganje žalbe na Odluku po zahtjevu tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno, 23. februar 2010. godine (u tekstu: Odluka po zahtjevu za odobrenje za ulaganje žalbe na Odluku u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno)

Tužilac protiv Zdravka Tolimira, predmet br. IT-05-88/2-PT, Izmijenjeni pretpretresni podnesak tužilaštva, podnjet u skladu s Odlukom Pretresnog vijeća po preliminarnom zahtjevu optuženog u skladu s pravilom 72(A)(ii), 16. februar 2010. godine (u tekstu: Izmijenjeni pretpretresni podnesak tužilaštva)

Tužilac protiv Zdravka Tolimira, predmet br. IT-05-88/2-PT, Zahtev Pretresnom veću da odobri ulaganje žalbe na Odluku po zahtevu tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno, na osnovu pravila 94(B), 1. februar 2010. (u tekstu: Zahtjev za odobrenje za ulaganje žalbe na Odluku u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno) (verzija na b/h/s-u zavedena je 26. januara 2010. godine)

Tužilac protiv Zdravka Tolimira, predmet br. IT-05-88/2-PT, Odluka po zahtjevu tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno, na osnovu pravila 94(B), 17. decembar 2009. godine (u tekstu: Odluka u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno)

***Tužilac protiv Zdravka Tolimira*, predmet br. IT-05-88/2-PT, Podnesak Zdravka Tolimira sa Pretpretresnim podneskom u skladu s pravilom 65ter(F) i Obaveštenjem o odbrani alibijem u pogledu izvesnih optužbi, 28. oktobar 2009. godine (prevod na engleski), 30. septembar 2009. godine (u tekstu: Pretpretresni podnesak odbrane) (original na b/h/s-u)**

TOLIMIR I DRUGI

Tužilac protiv Zdravka Tolimira i drugih, predmet br. IT-04-80-AR73.1, Odluka po interlokutornoj žalbi Radivoja Miletića na Odluku Pretresnog vijeća o spajanju postupaka, 27. januar 2006. godine (u tekstu: Odluka od 27. januara 2006. po žalbi u predmetu *Tolimir*)

VASILJEVIĆ

Tužilac protiv Mitra Vasiljevića, predmet br. IT-98-32-A, Presuda, 25. februar 2004. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*)

2. MKSR

AKAYESU

Tužilac protiv Jean-Paula Akayesua, predmet br. ICTR-96-4-T, Presuda, 2. septembar 1998. godine (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*)

BIKINDI

Simon Bikindi protiv tužioca, predmet br. ICTR-01-72-A, Presuda, 18. mart 2010. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Bikindi*)

BAGOSORA I NSENGIYUMVA

Théoneste Bagosora i Anatole Nsengiyumva protiv tužioca, ICTR-98-41-A, Presuda, 14. decembar 2011. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Bagosora i Nsengiyumva*)

GACUMBITSI

Sylvestre Gacumbitsi protiv tužioca, predmet br. ICTR-2001-64-A, Presuda, 7. juli 2006. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*)

GATETE

Jean-Baptiste Gatete protiv tužioca, predmet br. ICTR-00-61-A, Presuda, 9. oktobar 2012. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Gatete*)

KAMUHANDA

Jean de Dieu Kamuhanda protiv tužioca, predmet br. ICTR-99-54A-A, Presuda, 19. septembar

2005. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*)

KAREMERA I NGIRUMPASTE

Tužilac protiv Éduoarda Karemere i Matthieua Ngirumpatsea, predmet br. ICTR-98-44-A, Presuda, 29. septembar 2014. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*)

Tužilac protiv Éduoarda Karemere i drugih, predmet br. ICTR-98-44-AR73.17, Decision on Joseph Nzirorera's Appeal of Decision on Admission of Evidence Rebutting Adjudicated Facts /Odluka po žalbi Josepha Nzirorere na Odluku o prihvatanju dokaza kojima se pobijaju činjenice o kojima je presuđeno/, 29. maj 2009. godine (u tekstu: Odluka od 29. maja 2009. u predmetu *Karemera* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno)

Tužilac protiv Éduoarda Karemere i drugih, predmet br. ICTR-98-44-AR73(C), Decision on Prosecutor's Interlocutory Appeal of Decision on Judicial Notice /Odluka po interlokutornoj žalbi tužioca na Odluku o formalnom primanju na znanje/, 16. juni 2006. godine (u tekstu: Odluka od 16. juna 2006. u predmetu *Karemera* po žalbi u vezi sa činjenicama o kojima je presuđeno)

KARERA

François Karera protiv tužioca, predmet br. ICTR-01-74-A, Presuda, 2. februar 2009. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Karera*)

KAYISHEMA I RUZINDANA

Tužilac protiv Clémenta Kayisheme i Obeda Ruzindane, predmet br. ICTR-95-1-A, Presuda, 19. juli 2001. godine (prevod na engleski je zaveden 4. decembra 2001. godine) (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*)

Tužilac protiv Clémenta Kayisheme i Obeda Ruzindane, predmet br. ICTR-95-1-T, Presuda, 21. maj 1999. godine (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*)

MUHIMANA

Mikaeli Muhimana protiv tužioca, predmet br. ICTR-95-1B-A, Presuda, 21. maj 2007. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Muhimana*)

MUNYAKAZI

Tužilac protiv Yussufa Munyakazija, predmet br. ICTR-97-36A-A, Presuda, 28. septembar 2011. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Munyakazi*)

MUSEMA

Alfred Musema protiv tužioca, predmet br. ICTR-96-13-A, Presuda, 16. novembar 2001. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Musema*)

Tužilac protiv Alfreda Museme, predmet br. ICTR-96-13-T, Presuda, 27. januar 2000. godine (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Musema*)

NAHIMANA I DRUGI

Ferdinand Nahimana i drugi protiv tužioca, predmet br. ICTR-99-52-A, Presuda, 28. novembar

2007. godine (prevod na engleski je zaveden 16. maja 2008. godine) (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*)

NIYITEGEKA

Tužilac protiv Eliézera Niyitegeke, predmet br. ICTR-96-14-T, Presuda i kazna, 16. maj 2003. godine (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*)

NIZEYIMANA

Ildéphonse Nizeyimana protiv tužioca, predmet br. ICTR-00-55C-A, Presuda, 29. septembar 2014. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Nizeyimana*)

NTAGERURA I DRUGI

Tužilac protiv Andréa Ntagerure i drugih, predmet br. ICTR-99-46-A, Presuda, 7. juli 2006. godine (prevod na engleski je zaveden 29. marta 2007. godine) (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*)

NTAKIRUTIMANA I NTAKIRUTIMANA

Tužilac protiv Elizaphana Ntakirutimane i Gérarda Ntakirutimane, predmet br. ICTR-96-10-A i ICTR-96-17-A, Presuda, 13. decembar 2004. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana i Ntakirutimana*)

NTAWUKULILYAYO

Dominique Ntawukulilyayo protiv tužioca, predmet br. ICTR-05-82-A, Presuda, 14. decembar 2011. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Ntawukulilyayo*)

NYIRAMASUHUKO I NTAHOBALI

Tužilac protiv Pauline Nyiramasuhuko i Arsènea Shaloma Ntahobalija, predmet br. ICTR-97-21-AR73, Decision on the Appeals By Pauline Nyiramasuhuko and Arsène Shalom Ntahobali on the “Decision on Defence Urgent Motion to Declare Parts of the Evidence of Witnesses RV and QBZ Inadmissible” /Odluka po žalbama Pauline Nyiramasuhuko i Arsènea Shaloma Ntahobalija na Odluku po hitnom zahtjevu odbrane da se dijelovi iskaza svjedoka RV i QBZ proglase neprihvatljivim/, 2. juli 2004. godine (u tekstu: Odluka po žalbi u predmetu *Nyiramasuhuko i Ntahobali*)

RUTAGANDA

Georges Anderson Nderubumwe Rutaganda protiv tužioca, predmet br. ICTR-96-3-A, Presuda, 26. maj 2003. godine (prevod na engleski je zaveden 9. februara 2004. godine) (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Rutaganda*)

SEMANZA

Laurent Semanza protiv tužioca, predmet br. ICTR-97-20-A, Presuda, 20. maj 2005. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Semanza*)

SEROMBA

Tužilac protiv Athanasea Serombe, predmet br. ICTR-2001-66-A, Presuda, 12. mart 2008. godine

(u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*)

SIMBA

Aloys Simba protiv tužioca, predmet br. ICTR-01-76-A, Presuda, 27. novembar 2007. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Simba*)

ZIGIRANYIRAZO

Protais Zigiranyirazo protiv tužioca, predmet br. ICTR-01-73-A, Presuda, 16. novembar 2009. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Zigiranyirazo*)

3. Mehanizam za međunarodne krivične sudove

NGIRABATWARE

Augustin Ngirabatware protiv tužioca, predmet br. MICT-12-29-A, Presuda, 18. decembar 2014. godine (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*)

4. Međunarodni sud pravde

HRVATSKA

Primjena Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (Hrvatska protiv Srbije), Presuda, 3. februar 2015. godine (u tekstu: Presuda MSP-a u predmetu *Hrvatska protiv Srbije*)

GENOCID U BOSNI

Primjena Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore), Presuda, 2007 I.C.J. Rep. 43 (u tekstu: Presuda po optužbi za genocid u Bosni)

Primjena Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (Bosna i Hercegovina protiv Jugoslavije) (Preliminarni prigovori), Presuda od 11. jula 1996. godine (u tekstu: Presuda po preliminarnim prigovorima u vezi s optužbom za genocid u Bosni)

5. Međunarodni krivični sud

BEMBA

Tužilac protiv Jean-Pierrea Bembe Gomboa, predmet br. ICC-01/05-01/08, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges of the Prosecutor against Jean-Pierre Bemba Gombo /Odluka na osnovu člana 61(7)(a) i (b) Rimskog statuta o optužbama kojima tužilac tereti Jean-Pierrea Bembu Gomboa/, 15. juni 2009. godine (u tekstu: Odluka o optužbama u predmetu *Bemba*)

Tužilac protiv Jean-Pierrea Bembe Gomboa, predmet br. ICC-01/05-01/08, Decision on the Prosecutor's Application for a Warrant of Arrest against Jean-Pierre Bemba Gombo /Odluka po zahtjevu tužioca za izdavanje naloga za hapšenje Jean-Pierrea Bembe Gomboa/, 10. juni 2008. godine (u tekstu: Odluka u vezi s nalogom za hapšenje u predmetu *Bemba*)

KATANGA I NGUDJOLO CHUI

Tužilac protiv Germaina Katange i Mathieua Ngudjola Chui, predmet br. ICC-01/04-01/07, Pre-Trial Chamber Decision on the Confirmation of Charges /Odluka Pretpretresnog vijeća o potvrđivanju optužnice/, 30. septembar 2008. godine (u tekstu: Odluka o potvrđivanju optužnice u predmetu *Katanga i Ngudjolo Chui*)

LUBANGA DYILO

Tužilac protiv Thomasa Lubange Dyiloo, predmet br. ICC-01/04-01/06, Pre-Trial Chamber Decision on the Confirmation of Charges /Odluka Pretpretresnog vijeća o potvrđivanju optužnice/, 29. januar 2007. godine (u tekstu: Odluka o potvrđivanju optužnice u predmetu *Lubanga*)

6. Odluke nacionalnih sudova

EICHMANN

The Attorney General v. Adolph Eichmann, District Court of Jerusalem, Judgment of 12 December 1961 /Javni tužilac protiv Adolpha Eichmanna, Okružni sud u Jerusalimu, Presuda od 12. decembra 1961. godine/, 36 ILR 18 (u tekstu: Presuda Okružnog suda u predmetu *Eichmann*)

B. Drugi izvori

Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, 9. decembar 1948. godine, 78 U.N.T.S. 277 (stupila na snagu 12. januara 1951. godine) (u tekstu: Konvencija o genocidu)

Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba, 8. juni 1977. godine, 1125 U.N.T.S. 3 (stupio na snagu 7. decembra 1979. godine) (u tekstu: Dopunski protokol I)

Povelja Ujedinjenih nacija (u tekstu: Povelja UN-a)

C. Spisak definisanih izraza i skraćenica

U skladu s pravilom 2(B) Pravilnika, muški rod obuhvata ženski, a jednina množinu.

28. divizija	28. divizija Armije Bosne i Hercegovine
ABiH	Armija Bosne i Hercegovine
AT.	transkript žalbenog pretresa
b/h/s	bosanski-hrvatski-srpski jezik
BiH ili Bosna	Bosna i Hercegovina
borbena zapovijest	naređenje koje nije administrativne prirode
čl.	član
dokazni predmet odbrane	dokazni predmeti odbrane u ovom predmetu (u slučajevima kada su dokazni predmeti odbrane bili originalno na b/h/s-u, svako pozivanje na njih u ovoj Presudi odnosi se na prevod na engleski koji je uvršten u spis u prvostepenom postupku)
dokazni predmet tužilaštva	dokazni predmeti tužilaštva u ovom predmetu (u slučajevima kada su dokazni predmeti tužilaštva bili originalno na b/h/s-u, svako pozivanje na njih u ovoj Presudi odnosi se na prevod na engleski koji je uvršten u spis u prvostepenom postupku)
Hrvatska	Republika Hrvatska
IKM	Istureno komandno mjesto
Izveštaj Komisije eksperata	Završni izvještaj Komisije eksperata, koja je osnovana Rezolucijom Savjeta bezbjednosti br. 780 kako bi provela istragu o kršenjima međunarodnog humanitarnog prava u bivšoj Jugoslaviji, U.N. Doc. S/1994/674, 27. maj 1994. godine
JNA	Jugoslovenska narodna armija (vojska Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije)
kasarna u preduzeću "Standard"	štab Zvorničke brigade
Međunarodni sud	Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine

MKCK	Međunarodni komitet Crvenog krsta
MKNL	Međunarodna komisija za nestala lica
MKS	Međunarodni krivični sud
MKSR	Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za genocid i druga teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji Ruande i građana Ruande odgovornih za genocid i druga takva kršenja počinjena na teritoriji susjednih država između 1. januara 1994. godine i 31. decembra 1994. godine
MSF	organizacija Ljekari bez granica / <i>Médecins Sans Frontières</i> /
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske
Najava žalbe	<i>Tužilac protiv Zdravka Tolimira</i> , predmet br. IT-05-88/2-A, Izmijenjena najava žalbe, 9. septembar 2013. godine
Narodna skupština	Skupština srpskog naroda u BiH
NATO	Sjevernoatlantski pakt / <i>North Atlantic Treaty Organization</i> /
Nizozemski bataljon	Nizozemski bataljon UNPROFOR-a
Optužnica	<i>Tužilac Međunarodnog suda protiv Zdravka Tolimira</i> , predmet br. IT-05-88/2-PT, Treća izmijenjena optužnica, 4. novembar 2009. godine
par.	paragraf(i)
PJUN	Pritvorska jedinica Ujedinjenih nacija
Podnesak respondenta	<i>Tužilac protiv Zdravka Tolimira</i> , predmet br. IT-05-88/2-A, Tužιοčev podnesak respondenta, 16. oktobar 2013. godine (povjerljivo) (javna redigovana verzija je zavedena 10. marta 2014. godine)
Pravilnik	Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog suda
Pretno vijeće	Pretno vijeće II Međunarodnog suda
Prevodilačka služba	Služba za konferencijske i prevodilačke usluge Međunarodnog suda [CLSS]
Prvostepena presuda	<i>Tužilac protiv Zdravka Tolimira</i> , predmet br. IT-05-88/2-T, Presuda, 12. decembar 2012. godine
Ratko Mladić	komandant Glavnog štaba VRS-a
Replika na podnesak respondenta	<i>Tužilac protiv Zdravka Tolimira</i> , predmet br. IT-05-88/2-A, Izmijenjena replika na podnesak respondenta, 27. februar 2014. godine

Rogatička brigada	1. podrinjska laka pješadijska brigada
RS	Republika Srpska – Republika bosanskih Srba
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
snage bosanskih Srba	pripadnici VRS-a i Ministarstva unutrašnjih poslova [MUP] RS
SPPN	Sporazum o potpunom prekidu neprijateljstava
Statut	Statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, osnovanog Rezolucijom 827 (1993.) Savjeta bezbjednosti
str.	stranica/stranice
SZO	Svjetska zdravstvena organizacija
T.	transkript pretresa u prvostepenom postupku
Tolimir	Zdravko Tolimir
treća kategorija UZP-a	treća kategorija udruženog zločinačkog poduhvata
Tužilaštvo	Tužilaštvo Međunarodnog suda
tužilaštvo	tužilaštvo u postupku pred Međunarodnim sudom
UN	Ujedinjene nacije
UNHCR	Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbjeglice
UNPROFOR	Zaštitne snage Ujedinjenih nacija u BiH
upor.	upoređi (sa)
UZP	udruženi zločinački poduhvat
UZP prisilnog uklanjanja	udruženi zločinački poduhvat prisilnog uklanjanja bosanskog muslimanskog stanovništva iz enklava Srebrenice i Žepe, kako je definisan u paragrafu 3 Prvostepene presude
UZP ubistva	udruženi zločinački poduhvat ubistva vojno sposobnih muškaraca iz enklave Srebrenice, kako je definisan u paragrafu 3 Prvostepene presude
VCLT	Bečka konvencija o pravu međunarodnih ugovora, 1155 U.N.T.S. 331, 8 I.L.M. 679 (1969)
VRS	Vojska Republike Srpske

Zvornička brigada	1. zvornička pješadijska brigada
Žalbeni podnesak	<i>Tužilac protiv Zdravka Tolimira</i> , predmet br. IT-05-88/2-A, Objedinjeni žalbeni podnesak, 24. septembar 2013. godine (povjerljivo) (javna redigovana verzija zavedena je 3. marta 2014. godine)
žalbeni pretres	iznošenje usmenih argumenata u ovom predmetu
Žalbeno vijeće	Žalbeno vijeće Međunarodnog suda
Župska brigada ABiH	285. istočnobosanska laka brigada ABiH